

شو کور مستهفا

ئەندیشه
و
هونەر
لە
پیشکەوتنی کۆمەڵایەتیدا

منتدی إقرأ الثقافي

للکتاب (کوردی - عربی - فارسی)

www.iqra.ahlamontada.com

شوگور مستمفا

نەندېشە و ھونەر لە پېشكەوتنى كۆمەلەپەتيدا

گفتوگوى: سەرقۇ قادىر

چاپى يەكەم: ۲۰۰۲

* ناوی کتیب: نەندیشەو ھونەر لەبیشکەوتنی کۆمەلایەتیدا

* شوکر مستەفا

* گەفتوگۆی: سەرۆ قادر

* پیتچینی: شیلان جەلال

* ھونەرکاری بەرگ: محەمەد قادر

* نەخشەرێزی ناوچو: رێبوار کەریم وەلی

* چاپ: چاپخانەی زانکۆی سەلاحەددین

شو کور مستهفا

۱۹۷۶ - ۲۰۰۲

نېتھروك

۷	گوزارش و شاهیدیهك
	بهش یه كه
۱۷	I میزوو
۱۰۹	II كزیلمتی
	بهش دووهم
۱۲۵	III زمان
۲۱۹	IV ناگای نتمومی
	بهش سییه
۲۴۵	V ناپین، جادوو تمسووف و عرفان
۳۰۵	VI .فلسفه
	بهش چوارهم
۳۳۵	VII وجودیهت
۳۵۹	VIII مۆدیرنیزم، مۆدیرنیته و هۆست مۆدیرنیزم
۳۹۱	IX تمویل
۴۱۷	X نازادی
۴۳۵	XI هونەر
۴۷۱	نمایه ی زاراوه و ناوهكان

گوزارش و شاهیدییه ک

من هرکه ماموستا شوکور مستفام بۆ یه که مجار دیت، له خۆمدا
کهوتنه کێشه یه کی گه وړه؛ منیک وام ده زانی نه و کوردیزان و وه رگپرنکی
گه وړه یه، چونکه هیچ نووسیننکی نه و له سهر بیرو نه ندیشه نه خویند بۆوه و
نه مه ده زانی له بوا ری فره نگ و فلسفه دا چه ند قاتی نه وه ی که
پیناسراوه شارو زان و بلیمه ته. حه زم له مه دح کردن نییه به لام توانایی
ماموستا له و بواره دا که که متر پیناسراوه، واملنیده کات بی پووده وایسی
بیزم شوکور، له بیبه ختی نییه نینجا خۆی، به هه له هه مو ته مه نی به
وه رگپرنانه وه خه ریک کردووه. تیشمه ده گن که قه ت مه به ستم که مکردنه وه له
باهی خی وه رگپرنانه کانی نییه.

به راستیش تا پیش سالی ۱۹۹۷ که ماموستا به یه کجاری به غدا ی
به جیه تیش و هه ولیری کرده مه فتن، بوا ری نه وه ی بۆ نه په خساوه به بی
ترس و منه ت، ده ستان له فره نگ و فلسفه تا و بدات. نه وه ته نیا
چاره نووسی وی نه بووه به لکو نه و کاروانه ته پ و تو زاوایی ی که ده یانی وه ک
نه و ته مه نی خۆیان له تا و گه رده لوولی زه مان به رینیدا ده برده سه ر، له خۆیدا

نوقمى دەكردن و ناچارى دەكردن له پەرۇشى سەرەكى خۇيان
دووركەونەو و بە چەنگەچرەى دىكەو سەرقال بن.

هەر كە بۆ جارى يەكەم بىستم ھاتۆتە كوردستان، خۆم گە ياندۆ و لە
ھوتیل شىرىن پالاس وىپاى چەند پووناكبرىكى دىكە لە دەورى مېزىكى زل
و ەكۆبووین؛ ئەو قسەى دەكرد و جارجارىش دەيكرده نوكتەگىرانهو،
دەيگە ياندە سنوورى گالته و زۆربەى قونكى قسەكانىشى بە (چوزانم) ئىك
بەجى دەھىشت.

ھەر ئە و كات گۇفارى (پامان) م تىگە ياند كە گفتوگوىەكى تىروته سەلى
لەگە لدا بكن و ئەو بەشەشى كە لە گۇفارەكە زىادە وىپاى سەرجمى
دەدارەكەى بكن بە كىتیبىك و دواجارىش لە ھاوینى ۱۹۹۸ لە دەزگای
رۆشنسېرى گولان بلالومان كردهو. برايان مەھمود زامدار و سازاد
عەبدولواھىد كارەكەيان بەرپۆەبرد. پېش شەویش خۆم گفتوگوىەكى دىكەم
لەگە لدا ساز كرد و لە ھەفتەنامەى (گولان) دا بلالوكرايەو. جىا لە گۇفارى
گولان العربى، رادىق و تەلەفزیۆنى گولانم تىگە ياند زنجیرەسەك باس و
گفتوگوى لەسەر زمان و فەرھەنگ لە تەكدا ساز بەدن. لەویدا كاك ئەمیر
فەندى كارەكەى بەرپۆەبرد. دواجار خۆشم لە چەند دەدارىكى تەلەفزیۆنیدا -
كە لە يەككىيان ھەمیشە زىندو مامۆستا مەسعود مەھمەدیش بەشدار بوو
- درێژەم بە باسەكان دەدا. كارواى لىھات مۆنتىرى تەلەفزیۆن كە خۆى
دەيگوت تىناگەم ئەم پیرەمێردە بۆ ھىندە دىننە ناو بەرنامەكان، ھەر كە لە
پەردەى تەلەفزیۆنەو پیرەمێردى دەدیت، دەيگوت: شوکور باشى مستەفا.

ئەوانە ھەموویان دۆلى مەنى ئاوانەدا و نەگەيشتمە قەناعت كە دەبىي مامۇستا شوکور ھەر ئەوئەندەى لە باراندابىت. ديدارمان فرەببون، ھەر كە بە فۆڭ قوڭگى تەپ دەكرد، مەن يەك دوو پرسىيارم لىدەكرد و ئەو دەبۆو. زۆر جارانىش دەيگوت: كۆپى خاس خۆ ئەگەر تەسجىلىكت دانابا ئەم باسەمان لە ھەموو جارەن بە پىترتر دەبوو. ئى مەن پەلەم لە تۆمار كۆرد نەبوو، گەرەكم بوللىي شارەزا بىم و تىبگەم سەرگەى دەرياچەكەى لە كۆي پەنگاو دەداتەو. ئەم بەزە شەش سالى پەبەق بەردەوام بوو. بەپىز سەلاح بەدرەدين بە گالتەو دەيگوت: وات كۆرد ھەموومان بەجىددى بىبنە مورىدى شىخ شوکور مستەفا. شوکوريش دەيگوت: جا مەن خۆم چەم، تا مورىدم ھەبەن. كىشكە دەبىي گۆشتاوى چىي جارىكيان گۆم: نا نا ھەى. دەستىكى بە پىشە ھەلپاچراوەكەيدا ھىتا: كۆپە چوزانم.

سالىك لەوئەوبەر، پۆزانە و بۆ ماوھى سى مانگ سەر لە بەيانيان خۆم و پۆكۆردەرىكى بچووك دەچوومە لای، ئەك لە نادى و لە مالان، بەلكو لە ئوورە بچووكەكەى ئەو لە كۆپى زانىارى دەستمان بە قسان دەكرد. مەن پۆژەيەكى فەكرى و فەرھەنگى و فەلسەفى بىرلىكراوم چىنبوو كە شەش سال بوو كارم تىدا دەكردو دەمزانى مامۇستا ھەز لە دەرىپىنيان دەكات. پۆژەى گۆرىن بوو نەخشەى ئاپارتماننىكى فەرھەنگى كە وەستايەكەى كارامەيەكەى تەمەن ھەشتا سالانەيە، ئەويش ئەم كىتبە و نووسەرەكەى شوکور مستەفايە.

گفتوگۆكان لە لايەن چەند لاويكى پووناكبير بە پوختى دەخرانە سەر كاغەز، دواى ئەوئەى خزانە سەر كومپيوتر، پرسىيار و وەلامەكانم دايەو دەست

خۆی. دواي گفوتگوگويه کي زۆر له نيتوانماندا، قهناعهتي هات سه ره نوئ
دايريزيته وه و دۆله مه ندترى بکات. له خوڤشان له سه ر پارچه کاغه زتي کي
بچووک بۆم نووسی: هه ر بۆي پيره ميژدي ئازا.

پيره ميژد که وتبووه ناو نيشه که و شه وويژد ورده کاريي تيدا ده کرد.
به ره مي ماندوو بووني نه و بووه نه م کتتبه ي به رده ستان که پيموايه بۆ
يه که م جاره بيرمه ندي کي کورد به شاره زاييه کي شاهيدي بۆ دراوه وه کار
له سه ر بنه ما کاني فکر و فرههنگي کوردان ده کات. ليژده دا زمان، نه فسانه،
دين، ته سه وف، هونه ر، ميژوو، ميلله ت نه و جا مۆديريتته و ته ئويل و پۆست
مۆديرينيزم لايان کۆل دراوه ته وه. مامۆستا شوکور له پوانگه ي خۆيه وه شاني
داوه ته به ر بژار و چاکسازي ناو فرههنگي (که لتوري) کوردی و سه ره تاي
پروسه يه کي مه زني بنيادناره که له خانه ي ليکۆلي نه وه، په خنه،
داپشتنه وه دا تنۆريزه ده کړی.

له ١٨/٩ يلول ٢٠٠٣ دا، پيره ميژد له ته مه ني هشتا سالي دا، سه عات شه شي
سه ر له به ياني، زۆر به زه حمه ت دوا پشوو ي دايه وه و نيتر وه رينه گرت وه،
چاوه کاني ليکنان به لām ده مي خۆي دانه خست. کاتيک گه يشته سه ري ئاوا
بوو وه ک باسي ده که م؟ هه ردوو ده ستيشي به حاله تي قسه کردن قرژ بيوون،
ريک وه که هه ميشه. نه وه ي پتيانده گوت شوکور مسته فا- وه که خوڤشي
ده يگوت نازانم من کيم و چيم- ئاوا دنيا ي به جيتيشت. رۆژي ١٤/٩ يلول،
له ته له فۆندا بانگي ليک کردم: نه ري نه وه له کوئي ليمان بووي به هه ناره
خۆشه؟ به ته واوي ديار بوو پشوي هه لمان دراوه و قسه ي باش بۆ نه ده هات.

گوت : خېره وا دەنگت گۇپاوه ؟ پېيگوت: ئۆكسىژىم لى قاتى بووه، دەتوانى سەرىكم لېبدهى؟

له كۆپى زانىبارى بوو، دەرگاى ژووده كەيم كرده وه، له پشت مېزه زل و قەرەبالقەكەى كورژ دانىشتبوو. تاوتوتى دوا كىتېبى نووسراوى خۆى (ئەمەى بەردەستتان) دەكرد كه منىش له ئامادە كړدنيدا هاوكارىم دەكرد. وهك هەميشه دەيوست پېشوازيىم بكات و له شوتېن خۆى راپېت، لى ديار بوو تاقت يارى نەدەكرد. خۆم گەياندى و نەمەيتشت هەلسېته سەر پى. خەمى ئەوه بوو نەيتوانيوه ئەندىكسى ناوهكان و سەرچاوهكان و فەرپەنگوكى زاراوهكان ئامادە بكات. گوتى: سەگىابخېوه ئەم سىنگەم نايەلى ئىش بكەم، هەناسەم نايەتەوه.

رەنگى بېزىكا بوو، سېى وهك كەلكە قەندى مېندونواى لېهاتبوو. جلەكانىشى وهك رۆژان پۆشته و شىك نەبوو، تەنانەت پرچى خوشى دانەهېنا بوو. ئەو بە هەناسەبېركى دەيوست تېمبگەيەنى كه دەبوا كارى كىتېبەكەى بە كۆتا گەياندا و منىش بە پەله كاغەزەكانىم كۆكردەوه و خستەم ناو كارتونىك و پېيىمگوت: عايدى من، هەستە با بچىنە لای دكتورىك. له رىگا دەم دەم دەيگوت: من له مردن ناترسم بۆ هېندەم خۆ پېوه ماندو دەكەى؟

له نەخۆشخانەى كۆمارى، خېرا فەحسىيان كرد، دكتور پېيىگوت: دلت زۆر باشە، تەنيا پېويستت بە ئىستراحتە. له پاشنىووه پۆكەشدا سەردانى دكتورى هەميشەىى خۆيمان كرد، ئەويش هەندىك دەرمانى بۆ نووسى و هەمان پېشنىبارى پېكرد. رۆژى بەكشەمە، له ماله وەيان تەله فونيان كرد: مەلا داوات ئەكات.

دیتم حالی قسه کردنی نیه. چوومه وه لای دکتوره که ی. گوتم من فلانیم و تندرستی مامۆستام به لاره گرنگه، ویده چن حالی باش نه بن. دکتور به مۆده به که وه گوئی: بچۆ داخلی بکه. که ژووری عیاده که م به جیهیتشت، لای دهرگا که ناو پیکم لیدایه وه، ئه ویش له پشت عینه که زله کانیه وه له منی دهنۆری. قهت نه مدیتبوو، لی ئاکاری له نه یاریکی سیاسی ده چوونه که پزشکی مرفدۆست. پیش به جیهیتلم گوتم: ئه وه من هیچ، جه نابت مامۆستا شوکور ده ناسی؟ گوئی: نه دی.

مامۆستام ئیگه یاند که ده بن داخلی خسته خانه بیت و عینادیمان له گه ل نه کات. حالی شپزه ببوو، سه رو پی پی خۆی پترانه ده گیرا، هه ناسه برکیی بوو. به لۆزه لۆژ چاکه ته که ی خسته سه ر شان و هه ر به تراکسوده وه پیشمه که وت، گوتم نه ی پانتۆله که ت؟ به بۆله به که وه: نه دی له وئ هه ر فره ی ناده م؟. گوتم: نابن، ئه وه پۆتۆکۆله خو به قسه ی تو نیه. له گه ل هه لکیشمانی پانتۆله که ی، له بن لیوان خه نده به کی به خینکه خینکی هه ناسه برکیی هاتن.

له نه خوشخانه ی زرگاری، دکتۆریکی گه نچ هه ردووکمانی ناسی، له رابه پاندنی پیدایسته ی کان کوتایی نه کرد. دکتۆریکی دیکه ئافره ت بوو، هات ناو و پیناسه کانی دیکه ی له فایله که یدا بنوسیته. پرسى ناوت چیه مامه؟ منیش لیتی چوومه پیشه وه: جارى پیش ئه وه ی ناوی مامه بنوسی، تو رۆمانه کانی یه شار که مالت نه خویندۆته وه؟ ژنه ئه م قسه یه می پی سه یر بوو، وه لامیدامه وه: من هه ر کوردی ناخوینمه وه.

مامۆستا شوکور، هرچه ند سات به سات به ره و په شیوی ده بۆیشت،
 دهستیکی لێهه لوه شاندم و نیشاره ی بۆ ده مامکی ئوکسیژنه کی سهر ده می
 کرد که لاییده م. کاتیك ده می بۆوه گوتی: نه و ده مامکه ده لیتی پوزیه ندی
 سهر قه پۆزی نه و هیستراتیه که بۆ خه ساندن ده یانخه ن. نه و جا
 خه ندیه کی کرد. منیش گوتم: ده لیتی زۆربای یۆنانیت تا دوا هه ناسه ش هه ر
 پیده که نی.

هرچه ند به جیمه یشت چونکه ده بوو ئیستراحت بکات، به لام زۆر نیگه ران
 بووم. ده ستی کوپه میرمنداله کی خۆم گرت و له ده رگا که هاته ده ره وه.
 سه هه ند پرسى: بابا بۆ که س بۆ نیگه رانی له بهر ده رگا نه وه ستاوه ؟ نه ی
 بۆ له ئیزان بۆ شاملق و شه هریار خه لک به رده رگایان گرتبوو، له تورکیاش که
 شه عبان مرد نه وه هه مووه بۆی ده گریان.

له سه ره وه را ته ماشایه کی سه هه ندی بچکولانه م کرد، به هیواشی ده ستیم
 گوشتی به لام قسه یه ک نه بوو بیکه م. له بهر ده رگا که دوو پیره ژنی نه خۆش
 دریز ببوون، کاتیك له گه ل مامۆستا ده چووینه ژووده وه، نه وان هه ر له وئ
 بوون. سه رباری حالی خۆی گوتی: که نه وانه ده ببینم بۆ دایکم ئاگرم له
 هه ناوان به رده بئ، نه ویش ئاوها له بهر په ساران گیانی ده رچوو.

به ریگاوه که ده مبرد، گوتی دنیا به هه لته ستامه وه، با چه ند وه سیه تینکت
 له لایکه م، له وانیش: نه من له ژباندا خۆشیم نه دیت، له ماله وه تا شوینی
 کار، ئازاری خه لکم نه داوه که چی هه ر له خۆوه دزایه تی کراوم. که م که س
 لیمتینگه یشتوه، بۆیه ش دایم له م دنیا به به یاغی ناسرام و دنیا ش به هه موو
 سه ختی خۆی به روومدا راده په ری.

پیره میردی زانا، دوی هه شتا سال ژيان، نووسين و وه رگيړانی ده بیان کتیب و سه دان وتارو لیکولینه وه، له کاتیکدا له سه رگړدیکي به رزی زانين وه ستابوو، نازاریکی باس ده کرد که من ده بی زور هه ولیدم تا تیدیه گم. نه ندیشه کانی نه و شیوه نی نینسانی بوون. شوکور مسته فا رۆزگار ناچارى کرد له کارى نووسیندا به لاپتوه خه ریک بیت، نه گینا سه رباری بایه خى به رزی وه رگيړانه کانی، ده بوا نه و به نووسینه وه خه ریک بیت، لی له بیتانسی خوی و میلله ته که ی هر نه وه نده ی ریگا ده درا که ده یکرد و وه ریده گيړا. زاتی شوکور مسته فا بیرم ند بوو نه ک وه رگيړ، ماموستا بوو نه ک گو یگر، فه یله سوفیک بوو که ته نیا له سالی کوتایی ژيانی به جدی به کارى خوی وه خه ریک بوو؛ نه ویش لیکولینه وه له سه ر فکر و گوپانکاری کومه لایه تیه. بیروپاکانی شوکور مسته فا زوو یان دره نگ جیسی خویان له ناو نده زانسته کان ده که نه وه نه وه ی نه و پیو ابوو لییتیناگن، ده بیته هه وینی پیشکه وتنی کومه لایه تی میلله ته که ی.

نه و به یانیه به ته له فونیک له خه وه تسیندرام، که له هۆده که ی نه خوشخانه وه ژورکه وتم، په تویه که به سه سه ریدادرابوو، تالیک له پرچه سپیه که ی به ئالوزی به ده رکه وتبوو. ساتیک وه ستام، به نه سپایی نیوچاوانیم ماچ کردو چنه دلۆپیک

له کوتاییدا ده بی سوپاسی نه و تاقمه لاوه رووناکبیره بکه م که له کاره تکنیکه کانی ناماده کردنی نه م کتیه دا هاوکارییان کردم: ریبوار که ریم وه لی له هه له چنی و پیدچوونه وه دا هاوکاری کردم و نمایه ی ناو و زاراوه کانی

دروست کرد و نه خشه پيژنی ناوه وهی نه جامدا، سه لام سه عدی، جه لیلی
عه بیاسی، به کر نه حمه د له روونوس کردنه وهی گفتوگویه کاندای به شدار
بوون، هه روه ها شیلان جه لال تایپیستی کاره کانی ماموستا زور ئاسانکاری
بو کردم.

سەرۆ هاندر

٢٠٠٢/١١/١٠ ههولێر

به شش به کام

آمیژوو

گەردەن و مۆڭ: تا ئەمۇ قوتى جىھانى بى پايان، بە نىكەى ۷ تا ۸
مليارد "سالى پووناكى" لىكدراوۋەتەو.

ملياردا كاكيشان كە ھەرىكە مىليۇن ھەستىرەى دە قەلەمپەردان، لە نىو
ھىدروژىن و گەرددا لە بزووتنەوۋەدان. لە كۆمەلىكدا لە بىست كاكيشان،
كاكيشانى ھەيە كە "پىنگاى شىر" ى پى دەگوتىرى و ئەو كۆمەلە شىو
ھىلكەيىيە لە ملياردا ھەستىرە پىكھاتوۋە بە خىرايىيە كە ھەرىگىز بە
خەيالىدا نايە، لە ھەزاي بى كەنار و بى سەرحەدوسنورددا لە بزووتندان.
قوتى گەردەى ئەم "ھىلكە" يە تەنھا سى ھەزار و قوتى چكۆلەكە پازدە
ھەزار سال پووناكيە.

لە يەككى لە "بال" ى شىو ھەرىگىزەكانى ئەم "ھىلكە" يە ھەستىرەيەكى
چكۆلە ھەيە كە ھەر ۲۰۰ مىليۇن سال جارى بە دەورى چەقى خۇيدا
دەگەپى و ئەمە خۆرە. بە دەورى خۆردا ۹ ھەستىرەى گەپۆك لە
خولانەوۋەدان و "ھۆنراوۋەى خۆرى" لەمە پىكە دى. زەوى كە بۆ خۆى يەك
مىليۇن جار لە خۆر چكۆلەترە، يەككى لەم ۹ گەپۆكانەيە.

نىكەى ۲۵۰۰ مىليۇن سال بەسەر تەمەنى زەويندا تى دەپەپى. ئەمە لە
سەرەتاوۋە كۆمەلى لە گازى داخ بوو، پاشان بوو بە شلەيەك و دوايى وردە -
وردە كاژە بەستەلەككى داپۆشى. مىليۇن ھەستىرەى زەوين سەرتوۋەيەكى
ئەستور لە ھەلمى ئاۋ داپۆشىبوو. لەگەل ساردبۇنەوۋەى زەويندا، نىزان و
بەرزان پەيداۋىوۋە بە ساردبۇنەوۋەى ئاسمانى ھەلمى، ئۇقيانوۋەسەكان و
پۇخانەكان پەيداۋىوۋە.

له ژيان، نيشانه يې، سهره وده رڼ نه بوو، دوور نښه له هه لومره چټکي تايه ن (معين) دا گه شه کردني پټکها تني کارپون که بسو به هوی پټکها تني نه مينه (NH33) و پروتين، پيداويستيه کاني داهاتني ماده ي زیندووی له سر زه وين ناماده کړې. وا دياره که په که م زینده وهرانسي گوی زه وين جوړه فايروسهاي پټکيانی هيناوه که له نيو ناودا به بي ټوکسيژين سره به خو ژياون. به په وال هم بوونه وهرانه وک هيندي گياوگولي يه ک خانه يي نه مړ، که نک ته نها به بي ټوکسيژين ده ژيښ، به لکو بلاويشي ده که نه وه، ده چن. هر ه مان بوونه وهر بوون که ده ورويه ري سازگار و هه مواريان بو گه شه کردن و کاملبووني پاشانه کتي گياوگول و زینده وهران له سر نه م زه وينه خو ش کړد. هه لومره چي که شوه وا و جوغرافياييي زه وين ده گویا و گه شه کردني بوونه وهر ري زیندووش به و جوړه دريژده ي ده دايي، تا سهره نجام گوانداران په پيدا بوون.

له دوا دواي سهره ويندي ستيه مي زه وين ناسيدا، يا سهره تاي سهره ويندي چواره مدا، راستيه که بيت گه ره که جوړه مهيمونه يلي هه بوونگن، که ده شي نه مانه وه با پيره گه وراني مړوف له قه له م بدرين. دوور مه پو له باشووري نه فريفا کومه له هيسکيکي زور له مهيمونه يلي که به نيوي نوسترالوپيتيک (به زماني يوناني، مهيموني باشووري Australopitiqu) -وه نيونراون، وه گير که وتوون. نه م مهيمونانه له ناران و ده شتي پر دار و دره ختانداندا ده ژيان، به سر پيوه ده وده ستان و ده پويشتن، زینده وهر ري چکوله و گه وړه يان پاو ده کرد و بو هه لمه ت و به رگري له خو، دارده ستي يا نيسکيکي نه ستووري زه لاميان به ده سته وه به کار ده برد، خوړاکي له بابه تي گوشت،

به سهر پاشووه وه پاوهستان و به کار نښستنی نه دمانی پښه وه له بښت
پي گرتن، نه مانه سهر له بهر، به لای گه وره بوونی میښکيدای وه کښا.

جا پرسى: داخوا نوسترالوپيتيک باپيره گه وره یی چنه د چونی مړوځه یا
له پټواژوۍ (ونسیره) پټکهاتنی مړوځدا (وه چه یی پټک دینى؟) قسه ی بى
مشتومپ نه وه په که مړوځی به رپواره - homm fassile - له و مه یمونه په سیوه
هاوښوانه ی که کومه له نيسکه کانیاں له زور شوینی نه ملاو نه ولای جیهانی
کون، نه مازا له قه ققازدا، دوزراونه وه، هاتووه ته گړپي. له نوای سهر به ندی
چارده مه وه (نزیکه ی بهر له میلیون سالی خشت) گه له وړانی مړوځه یلی
سهره تایی، جپی مه یمونه یلی مړوځ ناسایی - Anthropoides - یان گرتنه وه.
کښه ی نه وه ش داخوا له کڼه ناوچه ی دنیایی پټواژوۍ مه یمون به مړوځ
بوون، پووی داوه، نه مه بگره وپه رده ی فره له سهره.

برپي له زانستمندان بریویان به پامانه ی پولي ژنیسم - Polygenisme - هه یه.
نه م پامانه یه نه وه ده گوردیني که پټواژوۍ مه یمون به مړوځ بوون، شان به
شانی په کدی له چنه د شوینی پووی داوه و مړوځ له گه ل جورده یلی جوۍ -
جوپی مه یموندا خزمايه تیپان هه س. وه ل زانستمندانى پووس نه ی پامانه یه
وه دما نه دهنه وه، له گرځه نیگای نه وانه وه، گړپانی مه یمون وه بنیادم له
به شی له سهر زه وینيکی پان و به ریندا که ناسیا، پوژمه لاتی نيزک، پشت
قه ققاز و ناوچه کاکي به کاکیه کانی نه فریقا، ده گرتنه وه، پووی داوه،
زانستی نه وپو پي خوش ده کا که به رسفی نه م پرسه به وردتر بدریته وه.
برپي له ليوه کولان، په یدابوونی مړوځ ده به نه وه سهر هژکارگه لی به
پيگه وتی له خواسایی به دهر. وه نمونه: نه کادیمیسیپي پ. سوشکين -

Soushchine. P. - لے ناوچوونی جەنگەلستان و لێڤەواران بە ھۆکاری چارەنووس دیاریکەر لە قەلەم دەدا. بە پای وی، گۆرانی باروبۆخی دەووبەر کە مەیموونی بە نۆرەملی ناچار کردوو لەسەر بسات گوزەرەن بکا ئەم ئاکامی لی کەوتوووە کە ئەندامانی لە یەکدی جوێ بکاتووە و ناچار بکا بە پاوەستانووە لەسەر ھەردوو لاقی بپوا. ئەم تێنۆرینە، پامانی گۆرانی پیکوپیتکانە مەیموون بە مۆف بوونی بەرپەرچ داوەتووە. شروۆفی زانستەندانە ئەم دیاردە بە لە سای فەردریک ئنگەلسەو لە کتیی نەخش و کاریگری کار لە گۆرانی مەیموون بە مۆفدا، بە پوونی نووسراوە. خاوەن کتییە کە دەلی، "کار" لە گۆرانی مەیموون بە مۆفدا ھۆکاریکی پەسەن و کاریگری. دەلی خودی مۆف "کار" گوراندووییە و ھیناویتیبە گۆپی. ^(۱)

وێنە کێشانی واقیعیەتی دەرهکی و کۆمەڵەیی لە پەنگدانەوکانی زەیندا، وە ک چاری کامپرا بە شێوی ئاوەژوو بەیاردە کەوی. بە ئەقل لە مارکسەو، لە ھەموو ئایدیۆلۆژیەکاندا بە نسی، مۆفکان و ھەلۆمەرجەکانی وان، بە ئاوەژوو دەبەندری، کۆتومت ھەروە لە دارک پووم (ئووی تاریکی وێنە کێش بۆ فیلم شوشقەو) دا ئەنجام دەدری. "مەبەست ئەوەیە کە ھۆکار (علە) لە شێوی ئەنجام (معلول) و ئەنجام لە شێوی ھۆکاردا بەیاردە کەوی، بان بلبێن: سەرخان خۆ بە ژێرخان دەنوێنی. (The German Ideology, New York, P. 14). (لە ھێندێ ھەلۆمەرجی کۆمەڵەییەدا ئەم جۆرە ئاوەژوو بوونە لە ئاوی برارەکانی ژانی مۆفدا ھەل دەکەوی. لە ئابووری بازاری و پوولیدا، ھۆکار و ئەنجام بە ئاوەژوو بە دیاردە کەون. مارکس لە کتیبی سەرماپەدا ئەم مەسەلە بە باسی کالادا دیننە پێش. کێشە و ھەرای نیوان چینیەکان لە شێوی ئاوەژووییەدا دە شێوی کێشە لە نیوان ئەسەلە سیاسییەکاندا بە دیاردە کەوی. ھەروە ئەسەلە مافەکییەکان جیلوی واقیعیەتی ئابووری، واتە: پەنگدانەو واقیعیەتی پێوەندییە ئابوورییەکان لە شێوی ئەسەلە مافەکییەکاندا بە دیاردە کەوی، ئەنجامدا مافناس و دەزانی کە دەگەڵ نوسوولە پێشەکی دراوەکان (پێشتر ھەبوو) دا سەروکاری ھەپە، کەچی نوسوولە کۆتومت پەنگدانەو ئابوورییە. نابین و ھەسەفەش بە لای ئنگەلسەو، نموونەگەلێکی دیکە لە ئایدیۆلۆژین، واتە: پێوەندییان دەگەڵ بنیاتی

شاوریدا هر به نه ولوه ته فەرلوتش ده کړئ. یاشه هم ناوه ژوکاریه تایا خواپشانه په بیان ناچاره؟ له م پوهه مارکس و ټنگلس و له لایه یلنکی د یوفاق و په ک له شام و په ک له حله بیان ده دایه وه. نو ان له هیندې شویتدا جه ختیا ن له سره نه وه ده کړد که ناوه ژووینی کارنکی ناخواپشانه و ناټاگیانه په مړوف له په نيوهینانی نایدیولوزی و به هوی خویوه ناگادر نیی: "ته گړ به گشتی نایدیولوزی خه ک ناوه ژو به رچاویکه وئ، هم دیارده په له پرؤسیسه کانی ژیا نی میژوویینه وانه وه، هره ک ناوه ژوویونی چتان له شه به کییه ی چاو له پرؤسیسه کانی ژیا نی فیزیکي وانه وه دینه گړې". وینه گړتی واقیعیته له زه یتي مړوفدا ناوه ژو ده بی، چونکه واقیعیته بؤ خوی ناوه ژوه. نایدیولوزی، وه ناگاییی ناوه ژو، به ره می بارونؤخی موجودی کرمه لایه تی و سیاسیه؛ چونکه نه و بارونؤخه موجوده، هر بؤ خوی دتیا په کی ناوه ژوه. ژیرخانه که ده خودی خویدا یوفاق و ټاکه و ټاکه ..

هم واقیعیته که ژیرخانی مادیهی ده په رابردا ده وهستی و قله مړه و (مه له کووت) ټنکی سهر به خوی له تاسمانان لی په پيدا ده بی (واته: نایدیولوزی)، ته نها به م پاستیبه ده شی لیک بدرتشه وه که پنه مای مادیهی بؤ خوی په راکنده و په ک له شام و په ک له حله په (هریویش، ویرای پاسامه ندیې خؤرسک، هیچ چش بؤ تاسمانجکی پیښه کی برپا درلو، به پچپه وانه ی "تاسمانجک ریسه کان" (غاشیون)، نه هانوته گړې و به هیچ نه قل و ناوه ژنکی پیښه کی به رنامه ی بؤ دانه پښدوه).

له لایه کی دیکه وه، مارکس و ټنگلس له م پ چیه تی (ماهییه تی) "نایدیولوزیک"، بیرونه ندیشه کانی مړوف، بیرونه چوونه یلنکی د یوفاق و په ک له شام و په ک له حله بیان هیتا بوه به ره وه. به پتی هم بیرونه چووتانه ناوه ژوکاریه واقیعیته له لایه مړوف و خواپشانه به، واته: کارنکی به نه تفسه و له پوی فریودان، یان بؤ پاساودان و ده سپنیک هیتا نه وه. به نه قل له نایدیولوزی تالمانی: "بیروپوای چینی هوکمران له هر چهرخ و چاخنیکدا، بیروپاوه پی هوکمرانه. هوکمرانان به ناوی چینه وه، وه بیرمندن و په نيوهینانی بیرونه ندیشه هوکمران و ده ران و به سهر په نيوهینان و دایه شکردنی بیرونه ندیشه کانی چهرخ و چاخ خویاندا، هر خویان ده سالات به ده ست (Ibid. P. 39). هره وه مارکس و ټنگلس باسی چیننکی و ده که که کار و ترکی سرشانیا ن پوپوچ (اوهام) ه ټینان و په نيوهینانه (Ibid. p. 40). هم به شه به رزه وه ندیه ی چینی هوکمران به ناوی به رزه وه ندیې گشته وه، پاکا به بؤ خوی ده کا. هره وه له نایدیولوزی تالمانیدا قسه له م پ چو نه تی پیگهینانی نایدیولوزی درؤزانه و ساخته ده کړئ. چینی هوکمران شمویلیه و په وای به به ژنی بیروپوای خوی ده بی و ته نها بیروپوای ټالانه و به وه جی دنیا یی، تیفیغه ده دا. نایدیولوزی درؤزانه و پوکه ش له سر به مای به وه ستیا نه و ناگادرانه و فریو ټالوایانه پوپوچ په نيوهینان، هل ده نری.

"هرچی شو و بربوایوه، زیتَر به ناوی درزوده له سه و ساخته چیتییوه مه حکوم کری و که متر قناعت به معرفیهت بکا، به جه زمییه و دژگانتیه تیکی گهرموگورنره وه به که شکله لانی ئاسماندا به رزده کرتیوه و پتر تاسولوس و تیلفیه ده درئ و زمانی کوملی به سه زمان هرچی زیتَر و تادی فریونامیز و پاساوگرلنه ی ل دئ " به هر حال، له پوانگی مارکس و ننگسه وه، چ به شتیوه ناچاری و له خوبشت به ده و چ به شتیوه به ده سه خق و خوابشته و فریونامیز، واقعییهت شاهه زوو، به دیاردیخی. به لام له مارکسییهتی پوووسی - مارکسیسم - لیتنیزمدا که نایدیولژی ده لته سوسیالیستی بوو، به په نگدانه وهی کوتومتی واقعییهتی میژووینه (شوهی که به قوناخه کانی خزیدا ده پوا و به خوقسک که شه ی کریوه) ده سه لیتنیز، نه که ناوووکاری وی. ئوسولی برونه ندیشه ی مارکسیستانه که له بنه په توه به ناوی په خنیه ی له واقعییهتی موجود مه ترح کولبو، له مارکسییهتی په سیمی پوویدا به ناوی راستینه کانی له میژوو به ده و سه رو نه فلانی، خرایه گوتی. شو چه کانه ی که له بنه په تدا به ره می هه لومه رچی میژوو بوو و بوون و نه بوونی به هه لومه رجه وه شه تکه درابوون، به چه مکانیکی بی سه ره بوسنور (مطلق) له قه له م دران. مه نتیقی دیالکتیکی مارکس له مارکسییهتی پوویدا بوو به مه نتیقی په والانه (شکلی) و شایدیولژی کومونستی به پیناسی په نگدانه وهی دوستی پیوه ندیه کانی کومه لایه تی "راسته قینه" ناسیندرا. مارکسییهتی پوووسی، راستیت گهره که، ده یگوت: جیاوازی شایدیولژی زانستانه و زانزستانه وه ک جیاوازی ئاسمان و پئسمانه، به لام له و بپوایدا بوو که زانستانه بوونی شایدیولژییهت له سه ر بنه مای ناسینی به رچا و قابیلی ئیسیانکردن نییه و به هیچ پشتراست ناکرتیوه. ناسین (معرفی) ئیسیاتی (پوزیتیفستی)، تنها هر واقعییهت ئاشکرا ده کا و به س، نه که "راستی" (جیاوازی واقعییهت و راستی به لای مارکسییه کانه وه شه وه که واقعییهت به بی خوابشمن و تو و هرچی موقفی دنیا ی هن، بوونیان هیه، به لام راستی ده خلی به خودی واقعییهت وه نییه، به لگو به بربووی چوونی خه لگانه وه، هیه، کاتی ده گوتی شه وه: "راسته، یان راست نییه" واته: راده ی ده رکی موقف و نه دلوه ی تا چه ند له واقعییهت وه فزیک بوون دیاره هر له به ره ندیکه ش، راستیه کان پژه کی (نیسی) ن... به لام نه مه مانای شه وه نییه که راستی هه میسه هر به په های و موله تی نامینیتیه وه: چونکه پیناوه کانی له راستی موله ق گیشتن، هیشتا به راده ی پئویست هه راهم نه بوون. راستیه موله قه کانی شه مه دین به راستیه پژه کییه کانی دواژ. زانستی به رچاوه کی (عینی) ده بی به له مه ره ی پی له جه وه ری راستی گیشتن. جا ده سنپشان کردنی شه وه که راستی چیه، شه وه کاری زانست نییه، به لگو نه رکی سه رشان ی پروسسی میژوو که به شتیوه کی ئه سارانامیز (رمزی) به قیله نه ای راستی و پزگاری به خش له قه له م ده درئ و به م جهزه

وه لئى كاري مروف له كويډا ده ستي پي كړدوه؟ مه يمونان ده يان كاري ته ونه، كه وري، خپكي، يان گالوكي، دارده ستي به ده سته وه بگرن. مه يمونه كاني باشوور توانستي نه كاريان هه بووگه، نه ما، هيچ مه يموني نه يتوانستگه ته نانهت ساكارترين نامير و نه واري دروست بكا. خو هر وه سازدان و دروست كړدني نامير و نه واره، كه كار ده ست پي ده كا. وه بي و نه وزار هيچ كاري ناكړي. مروف وه نه وزار و نامير قهره بوي چنگوړك و كه لبي كړدوه ته وه.

چالاكي ده كار و ساز كړدني نه وزار و ناميرگه لي سهره تايدا دابه شپووني كار و نه ركه كاني ده نيوان نه نداماني پاشه وه و پيشه وه دا، لي ده كه و ته وه. ساز كړدني نه وزار ده بي به نه ركي تاييه تي نه نداماني پيشه وه و نه م كاره ش ده بي به مايه ي نه وه كه ده سوېرد و مه هارهي وان پهره پي بدا و بگورين به ده ست. به م پتیه ده ست نه ته ني پتياوي نه نجامي كاره، به لكو به ره مه ي كاريشه".

بهره - بهره كه ده ستي مروف به كاره وه پتر پادي و مه هارهي و ده ستوېرد زيتر درده ست ده كا، خو و خده ي به سهر پتوه راوه ستانه وه، به پتوه پويشته وه ي تا دي به هيتر و به گوردتر ده بي. جا نه ي كاره وه نوره ي خوي له سهرېكه وه به لاي په سيوي و كامل بووني ده ستيدا ده شكيتوه و نه مانه له جتوه جيكردني چالاكيه كاني بابهي كار

پروپوا ستالينانه په بناخي كلنسي پروليتارياسي لي ده دي. ماركسيزم - ليننيزم به ناوي سيكولاستنيزم پروليتاريا، يان ترسولي پيرقي توي ستالينيستي وه له گوښ ناين هاته گوښ و نه م توله ستالينيېش، ياخودا، ناخودا، كافر، وشكه سوزي، حه تبه لي و نه رنه دوكسي و له ناين و ده رگه راي نندا په دابوون و به پروخان و داته پين دواي هات...

پاپه پاندندا، نازاد ده کا و له سه ریکي دیکه وه په سیوی و فراژووبونی گه روو و تار و پایله و ژبیه کانی ده زگای دهنګ، نه و کاره سانا ده کا. له کومه له سوقانه یلی مړوځی وه به رد بووګ (فوسیل) وه کولین، وای به دیار ده خا که لیکدی جوئ بوونه وی نه دنام و پیلان، به و مانایه که هریه که کار و فرمانیکي نازادانه و تاییه تی بؤ ده په خسی، بهر له په سین و فراژووبونی کاسه سر، پووی داګه.. نه م مه به سته پامانه ی ټنگلس له مې نه خش و کاریګه ری کار له په یدابوونی مړوځدا، به باشترین شیوه پشتر است ده کاته وه.

به ش وه حالی به ردواره، نه وه نمونه گه لی پاشماوه کانی هره که ونارای مړوځی وه به ردبووګ به نټوی پیتیک ټانټروپ - P. Anthrope - یان مه یموون - مړوځ، له ساله کانی (۱۸۹۰-۱۸۹۴) دا، له جاوه دوزرایه وه. پاشانه کئ هره له همان شوین نمونه گه لی دیکه پیتیک ټانټروپ وه گیر که وټن. له سالی (۱۹۲۵) دا دیرینه ناسی چینی پی ټون چونګ ناو، له شکه فټیکدا به نټوی شوکتین، له نیزیکی پکه ن، (۲۵) پاژي جوئ - جویش جیی هیسکی مړوځی به به ردبووی په یدا کرد که به نټوی سین ټانټروپ - Sinantrope - مړوځی چین - نیونرا. له مه لبه ندی فییه تنام، له باشووری نه فریقا و نزیکی هایدلبرګ - Heldeberg - له ټالمان چهند پاره نیسکی و له هه موویان گرینګتر بړئ چه ناګه و شه ویلاګه و ددانی مړوځ دوزرانه وه که زیتر وه کوو نی مړوځی چین ده چوون، که له (۱۹۴۴) دا، دیرینه ناسانی فپه نسزی ده نزیکی جه زانیرئ پاشماوه یلیکی نمونه ی دیکه ی مړوځی پیش میژووی وده دست هاورد که به ناوی ټالټان ټروپ - Altantrope - وه ناوی ده رکړد.

بەرەبەكەكانى پاشىنەى بى كىشە و چەندوچۇنى مرقۇگەل بە بەردبوو،
نيياندەرتالەكانن. بەر ماوہى ئەم جۆرە مرقۇقە دە سالى (۱۸۵۶) دا لە
دۆلى بە نىوى نيياندەرتالەوہ، لە نىزىك دسلرؤف دەرەست كراو و ھەر
بە و ناوہشەوہ ناوى دەرکرد.

نيياندەرتالەكان لە دنيای كەونارادا پەرت و بلاوبوون و پاشماوہكانيان لە
جاوہ، ئەفرىقا، پۆژەلاتى نىزىك و لە چەندىن جىگای نىزىك و جوئى -
جوئى ئەوروپايى بەرچاو دەرەست. لە ولاتى شۆرەويى جارائى پاشماوہى
ئەم جۆرە مرقۇقە، بە ھۆى دىرينەناسانى شۆرەويەيەوہ، دۆزراوہتەوہ؛ دە
سالى (۱۹۲۴) دا گ. يونج ئۆسمۆلسكى پاژەكانى ئىسكەندى نيياندەرتالەكى
لە شكەفتى كىك كۆبا، لە كریمى دەرەست كرد. ھەرەسا لە سالانى (۳۸-
۱۹۳۹) دا ئا. ئوكسلادنىكوف ھەستىيىن زارۇكىكى نيياندەرتالەى لە شكەفتى
تىشك تاش، لە باشوورى ئۆيزەگستاندا، بە دەست ئانى. مرقۇقى بەردوارە
لە مرقۇقى وىستاكە كە ھەنيەيەكى شۆر و تەپلەسەرىكى كورتىلەى ھەبووہ،
تاقى برۆى پەيوەست و بەسامى بەسەر چاوانيدا سوارە، ھەستىيىن
چەھرەيىن وى پر زەق و نۆپ بووينە و چەناگەى بۆ ئوروى پۆچوہ. مرقۇقى
ب كەفرىوويى ب چۆكى ھەنوشتاى شاقاوى ھەل دىنا دە كاتى دەو و بەزىن
و ھەپاكرىندا ھەر بە تەواوہتى بەرەو پىشى دادەتەوى و دەرپىشت.
دەستەكانى وەك پەنجە دەچوون، واتە كەلەنگوستى لەوہى كە لە مرقۇقى
ئەوپۆدا دەدىترى كەمتر ھەمبەرى ئەنگوستەكانى دىكەيدا بوو. سەرەپاى
و ھش سەرلەبەر، مرقۇقى بە بەردبوو (فۆسلىل) لە پووى بەپتوہ پىشتىن و
دەفرىتىى كاسەسەر، لىل مەيموونە وە پلە ھەورازترەكاندا فرە جىاواز بوو.

بارست (قه باره) ی میسکی پیتیک ئانتروپ، مرقفه مەیموون (۹۰۰) سانتیمەتر
 شەشپالو) لە چاو گۆرژیل و ئوسترالوپیتیک، مەیموونی باشووری، بە چەندین
 پلە گەورەتر بوو و میسکی سین ئانتروپ- مرقفی چین- دیسان ھەر بارستی
 قەبەتر بوو ۱۲۰۰ سانتیمەتر شەشپالو) و میسکی مرقفی نییاندەرتال
 (نزیکە ی ۱۴۰۰ سانتیمەتر شەشپالو) لە دەفریتی مامناوەندی کاسە
 سەری مرقفی ئەوپۆکەو (لە ۱۲۰۰ تا ۱۵۰۰ سانتیمەتر شەشپالو) نێزیک
 بوو.

مرقفەیلی وەکەمەر بووگ، وە بەرەوازی ئوسترالوپیتیک، نەک تەن
 دەسکاری (داردەستی، گالوکی لە پێشە)یان دەکرد، بگرە دەیان توانی
 ئامێر و ئەوزارانی ساز بکەن، ھەر وەک لە ئامێرە وەکەمەریوگەکانی نێوان
 پاشماوەکانی مرقفی چین و نییاندەرتالان بە دیاری دەخەن. کە وئاراناسان
 ئەو ئامێر و ئەوزارەیان لە گەلەک شوونان، بێ پاشماوەی پێشە ی مرقفی
 وەتەوێن بووگیان ئۆزیووەسەو. دەورانی کە پیتیک ئانتروپ و سین ئانتروپ
 لەو شووناندا دەژیان دەورانە کە دەورانی پالیۆلیتیکی کەفئارای دێرنە.

خۆ ھەرچی سەروپەندی کۆنەبەردینی دێرنە ئەو دە سەرەتای چاخ
 چارەمی زەوینناسیدا، سەرەختی کە کۆمەڵی مرقفەیل بۆ یەکەمین جار
 پێیان دە گۆرەپانی پەیدابوونی نا، بارودۆخی ھەرییمی زەوین لە بارتەر و تەر
 و شێدارتر بسوو: ئەوروپا جەنگەلستان و لێرەوار و چرستانانی
 گەرمەسێرەکان دایان پۆشیبوو و پێی بوو لە بەوری جۆری ئاماشروپۆس و
 فیلی بابەتی پۆبوسیدین و کەرکەدەنی تەرحی پینۆسۆس کە لەم زەمانەدا
 نەماگن. بەرەنەکینی وە دەم گۆزەری پۆزگارەو ھەلومەرجی ئاووھەوا

سختتر و دژوارتر گهړا: چاله بهر و سه هۆلبه ندان که له باکوړيا داخزيوون، تا دهات بهره و پيشتري تازن و شالو و هاشاوليان دهيتا و کارتيکی نه ستوري شخته و بهسته لک و سه هۆلبه ندان، سه رزه ويناني پان و بهرين و کاکي به کاکي نه وروپا و نه ميريکاي باکوړي گرته وه. چاله به فره يلي دیکه ش له کوپستانه کاني زنجيره چپايه کاني نه لپورز و هيمالایا سهرونشي و ده بونه وه. هر له پال چاله به فره کاندالپه واري ژير نيستيو ايبه کان له نيوچوون و توندرایه کان (زه لکاوې بي دره ختي وه کي نوکي زه وي (قوتب)، جتي واني گرته وه. له توندرایانه دا گله مامووتي به خوري، گاکيوي و نه سپي کيوي بلاو بونه وه. سه روبه ندي کونه به ردیني دتيرين، به وردی، سه رده ميک ده گرته وه که له سه رده تاي چاخي چاره مړا ده ست پي ده کا و تا پاييني دوا ته شه نه کردني چاله به فره کان (نزيکه ي چل هه زار سال به ري) دريژا ده کيشي.

سنة تي ده ستکردی موقوف له سه روبه ندي کونه به ردیني دپريندا قوناخي سه رده تاييانه ي خوي بري. جگه له به رده ستي، پاژه به ردی مه ودا تيژي به کار دهيتا. کم که مه، داتاشيني ته وني مشته له به رده ستي بوو به چتيکی خوا سايي و نه وه ي چه کيکي به ردین بوو له شيوه ي چواله که دريژيه که ي به (۲۰۰) سانتيمه تر و کيشي به دو کيلو گرام ده گيشت. نه م به ردانه يان به کومه کي به رده ستي به کاني دیکه داده تاشين. نه م نه وزاره سه رده تاييانه له بؤ ساز کردني ميخي دارينه، په گ و کۆته و کۆته ره هه لکه ندن، لانه و کاشانه پماندن و جانه وهر و دپنده کوشتن و زامدار کردن وه کار نه هورد. پي ده چي نه م به رده مشته يان به کړاست بؤ راووشکار

وہ کار نہ بردبن؛ چون پہنگہ گورز و گائوک، یا کوتہ کی، کوتکی، تیلای،
گارانیٰ لہ بق نہم کارہ لہ بارتربووبن.

سہرباری بہردہمشتہ، زویلہ گہ لیٰ لہ بہردہستیٰ بپندہ سازدہ کران کہ بق
ساودان و تیژکردنی ئہ وزارہ کان بہ کاردہ بران.

وردہ - وردہ نہ زموونہ کان باری شایستہ تر وہ خقوہ دہ گری، تہ کنیک بہرہ و
پتر بہرہ ساندن و گہ شہ کردن و پرسیوی دہ چی. مرقفگہ لی سہرہ تایی
لہ ناوچہ ی جوئی - جویدا و بہ شیوہ ی جؤراوجؤر ئہ وزاری چکولہ تر و
پیکوپینکتر و زہر یفتریان لہ بق فہ راہم دہ بوون.

ئہ وزاری ہرہ سہرہ کی نییانده رتالان لہ شیوہ ی زویل و تہ لہ زمی
سینگوشہ لہ بہردہ سستی دینہ گؤپی. نووگہ کی بق چت تیژکردن و کون
کردن و مہودایہ کی بق پؤست کہ ول کردنی جانہ وہ رکوشتن بہ کاردہ بری،
ئہ وزار و ئہ سپاہی پاووشکار، چہنگال و نیزہ و نہ جاحی دارینہن.

مہیموون - مرقفہ کان، لہ وہ دہ چی نہ پاسار و پہ نایی و نہ پؤششت و
پؤشاکتیکیان مہبووبی. زانایان وای بق دہ چوون، کہ مہودا و چہ نانیکی دور
و دریز، دہ پہنای دارودرہ خنی وہ شارتیدا خویان لہ گہ پوگینچہ ل و گولہ زی
جانہ وہری دپندہ، وہ لادابن. ئہ وجا پاشانہ کی مرقفہ ہینی ئہ وہ بوو کو خو
لہ پہ شہ با و زریان و باھوز و بؤران بپاریزی... سپہر و سہنگہر و
لہ مہرہ یلنکی ئہ پای خوی دوزیہ وہ. دہ سستی بہ سہر ئہ شک و تہ کان
جانہ وہرانی دپندہ دا گرت و لئی داگیرکردن و لہ و ئہ شک و تانہ دا ہیتی و
ستاری گرت. لہ پتستی جانہ وہران، ئہ پای پایہ خ و پتخہ و و پؤشاک و

جلوبه‌رگ، که بق خوی جوره کهک و کورک و کهول و په لاسی بو و به به ن
و خرینه و داو تیک ده به ستران، سوودی وهرده‌گرت.

مرۆگه‌لی سه‌روه‌ختی کونه به‌ردینی دیرین، سوود له ناووه‌رگرتن فیربوون
- نه‌دی نه‌فه چاوا بوویه؟، له‌وه ده‌چی، پېشان که‌لکیان له ناوری
خواسایی و خو‌پسکی وه: گپ‌کان و سووتمانان وهرگرتبی و چاودیرییان
کردبی و نینجا کاریبیتیان، سا یا به پیک‌دادانی دوو به‌رده‌ستی به یه‌کدیدا -
یا وه مالشندان و لیک خشانندی دارو دره‌خت، په‌رژاښه ناووه‌لایساندن. له
گهره‌ی مالشندان و دارو دره‌خت لیک خشانندا، خاکه‌یه‌کی وردی نهرمی، که
له‌دار و دره‌خته هه‌لایساوه‌کان هه‌ل ده‌وه‌ری، گهرم ده‌بوو و ناوری ده‌گرت،
هه‌نگین پلټه‌یه‌کی له خوری، یا پووشوو و قاو و توپکلی دار و ده‌وه‌ن و
کرۆکه‌داریان لیک نیریک ده‌نیخستن و هه‌لیان ده‌گیرساندن و نه‌وجا به‌فوو
ده‌یان ده‌ماند و ناگه‌که‌یان وه گپ و بلټسه ده‌نیخست، ناووه‌ی ناووه‌...
ده به‌رابه‌ر سه‌ختی و دژواری ناووه‌لایسانندا، مرۆف ناچار ده‌بوو، بق
وه‌ی ناوری لی نه‌ته‌مریته‌وه و دانمرکیته‌وه و نه‌کوژیته‌وه، چاویزی و
پاسه‌وانیی لی بکا.

سوود له ناووه‌رگرتن چتیکي فره وه بایه‌خی وه‌ده‌مه‌وه بووکه و
نیسته‌که‌ش هه‌س؛ ناییر (ناگی) نه‌پای نایه‌م له وه‌ی و گه‌زه‌ن و بقی
سه‌رماوسۆله و دپنده و پیساو‌خو‌ر پاراستن، تا بیژی قیسه‌تی ته‌واو ناوی.
خو‌راکی له‌به‌ر ده‌برژینتی، که‌بابی له‌سه‌ر ده‌کا، چتی کال و کرچی له‌سه‌ر
ده‌کو‌لینتی، خو‌لاسه‌ کاری زۆری لق سانا ده‌کرد... هونه‌ری ناووه‌لایساندن بق
یه‌که‌م جار ده‌سه‌لاتی به‌سه‌ریه‌کی له هیزه‌کانی خو‌پسکا پویشتنی به

مروفت به خشی و له وێرا بۆ هه میسه و هه تا هه تایه له سه ره به ری زینده رانی
دیکه ی جوئ کرده وه .

له شۆپه ویی به ری، که ونارترینی ئه و زاره کانی مروفتی به رباره له
گرده کانی ساتانیدار، له ئهرمه نستان دۆزایه وه . ئاسه واریکی دیکه ی
سه روبه دی کوته به ردینی دێرین له قه ققاز، له ئویزه گستان و له باشووری
ئۆستی، له کریمی له گولاه کانی دنێپهر و به شی نیوان فولگا وه ده ست
که فتن.

به راستی ئه وه ی سه رنجبزوینه، له کوردستان به ش به وه نده ی به نده لیتی
ناگام، له ناوچه ی قهره حه سه ن له سه رووی گوندی ته په سه وزه وه، که
مه لبه ندی شیخانه، به بلینداییه کی به رانبهر جه وه ئاساز، به هه زاران سه ره
په مپ و سه ره نێزه ی له به رده ستی داتاشراو، تا ویستاکه ش هه ره وه بانه وه
ماون. گرده شیخه یی ئه و به ری به سه که ی پیش گوندی مه حه مشا (مامشه)
به رانبهر به گونده که، که جۆگه یه کی چکۆله ی به بندا ده پوا، تا
سه رده ماننکی من ئاموشۆی گونده که م ده کرد و به عس ئه نقالی نه کردبوو،
ناو به ناو که ناو گرده که ی بنکه ن ده کرد ئاسواری له گلینه و به رد و شاخی
کێوی ل به دیار ده که وتن. خه لکی ئه و گوندانه به زۆری ناوریان به
قاوچه خماخ و به رده ته ستی ده کرده وه ... سیلکیش زۆرینه یان تا چه رخ و
شقارته و شه مچه پهیدا نه ببوون، به به رد و ته ستی سویل و قه نه یان
داده گیرساند. ئیمه ی مندالی ئاوایی که خپه که به پیش گونده که دا به ره و
خوار ده پوا، هه میسه به به رد به یه کدی داداندا سه رقالبووین و پڕیشکه
ناورمان ل وه ده ست ده هینا و که یفمان به و کاره ده هات. ژنان کووره

ناوریان له گل دروست ده کرد و گلینه یان پی ده گوت. له بنه قالوری زها و
 نیشک و کرۆکی داری پووکاو و پووچ و پووت، قاو و پووشوویان ساز ده کرد.
 مشتووی چه قق و قه له مېر و سیکارت و کتیرد و خه نجیریان له شاخی
 که له کتووی و گا و نیری دروست ده کرد. که له شاخیان به شاخی کتووی
 ده گرت. خوتنیان به زهرو بهر ده دا، دۆل و ده سکه دۆلیان له بهرد ساز
 ده کرد، چتیان به سهنگ و ته رازو ده کتیشا. سهنگیان له بېره و گوتره
 که لاله ده کرد، ساوریان له چالیکدا که له تاویره کانی پشت ناوایی هل
 که ندبوو، ده کوتا. ناسیاوه که ی سهرحد له پوخانه (ناوه که ی له
 دهره ندباسه پوه سه ره ونشپو ده بیتته وه) بهرداشه کانی هیندی جار هر له و
 ناوه دروست ده کرا، ده ستهار زیت خویان دروستیان ده کرد، ههرواسا دنگ،
 دۆل، ده سکه دۆل، نه مانه یله ش ههرویشیان دروستیان شان مه که ردن.
 به مه زه نه ی بهنده ناوری پیروزی باوه گرگپر له که رکوکئی فره کونه س..
 خه لکی ناوچه ی زاموا، هه ربۆ یه که م جار به نامه ده یی و حازره کی و
 خۆرسک سوودیان لی وه رگرتوه - دوور نییه، پیش وه ی مرقف پیی که ویتته
 نه و ناوچه یه: نه و ناگره هه ره له کونه وه هه بوویی. بۆ خۆی نیوی باوه گرگپر،
 زمان خواران به بابه گویر گویری یه ژن، زوانیان بوپی... زه رتوشتیان ناوری
 ناورخانه (ناته شکه ده) کانیان نه ده کوژانده وه، نه وه ش له وه پا که وتبووه که
 مرقف وه ختی ناوری هه لده گیرساند، نه یده ویست لیتی کور بیتته وه و بته مرت؛
 چون نه سپایی ناو ره لایساندن یه وی سانا هییی ده ست نه که فتییه، گا فا کو
 خاستبیت هه لی بکا، یه کسه ره هه لی گیرسیتی، له بهر هه ندی ناورخانان
 پاسه وان و چاویریان بۆ داناوه و هه میشه پاراستوویانن.

قسه قسه دینى، ماله میر و به گلهری کوردان ئاورخانه و وه جابخیان
 هرگیز نه کوژاوه ته وه و هه میشه دووکه لی لی هه لستاوه. که سیکى مندال و
 دۆمۆنیه نه بى و یستاکهش له کورده واریدا خۆی به وه جاغ کوێر و نه سستۆر
 ده زانى، نه مهش له قوناخیکه وه که پیاوی تیدا له جیاتیه ژن بوو به خێری
 هه موو ده سه لاتی، ئاو ده خواته وه. که سیکى ده سکورت، یا پيسکه و پژد
 بى، پى یه ژن: ئاوری له مالتیدا ناکریته وه، دووی له خانه ی هه ل ناستی،
 خانه وێرانه..

بهش به حالى ئایین ژیان و سازمانى کۆمه له کیى کۆمه لی مۆفه کی
 ده توانین بیژین پاشکه فتیرین هۆز و تیره گه لی که ئیتنۆگرافییان لیتیان
 وه کۆلیون به چه ندین پله و پایه له مۆگه لی وه ته وه ن بووی کۆنه به ردینی
 دیرین په ره یان ساندگه و وه گه شه که فنگن. له م پوه وه چۆنیه تیه ژیان
 له ناو کۆمه لانی سه ره تاییه مۆفدا ته نها و ته نها له پوهی ماتریال و
 به رژه وه نده کانی دیرین ناسیبه وه وه گیرده که وێ و هه ره له به ره هه ندیکهش
 پاوو چۆنه کانی مه له مه پ سازمانى کۆمه له کیى وى ناته واوه و له سه ره هیمى
 گریمانه و قیاس کردنییه..

مۆف له سه ره بیه ندی کۆنه به ردینی دیریندا، وه گردو کۆی خۆراکی - Cuillet -
 و پاووشکار به پێوه ده چوو - به میوه و پیشه ی دارودره خت و وارده نیی
 وهك: توو، تووئرك (گاتوو، تووئرك، دپی) - baic - وه پێوه ده چوو.
 مه مكداران (پستاندان) ی چكۆله، مارمیلکه و گه پله و بز نمژه و قۆپی و
 گه زنده و خزنده ی پاو ده کرد و فره ی نه خایاند په رژه ی پاوکردنی گیانه به ری
 گه پ و ژل. دیرین ناسان له هه وارگایه کانی به ره له مێژوو، به نۆی له ناو

نه‌وزار و نامیره‌لی نواییندا، پی‌شه و هستیی ماموت و گامیشی کئیوی - Bison - و نه‌سپ و گاکئیری ده‌دۆزنه‌وه که مرقه‌لی سهره‌تایی، ژیق نه‌فیّی یه‌کئی کو مۆخی نیو نه‌م هستی و پی‌شانه ده‌ری‌تین، قه‌لاشتوونیان. مرقه‌لی سهره‌تایی گوشتخویش بووه و گیاوگو‌لخویش بووه و له‌م پوه‌وه بژی سهره‌تایی که وه‌دۆری بتوانی له‌گشت جییی بژیی و هه‌ل بکا.

بارودخ‌ی ژیانی مرقه‌ل سه‌خت و به‌سام بووه، نه‌یتوانی‌که لی‌ل دپنده‌که‌لی هه‌راسانکه‌ری سهره‌تای سه‌ده‌ی چاره‌مدا پی‌شپ‌کی‌یان لی‌لا بکا و په‌نجه‌یان له‌په‌نجه‌بداء، نه‌له‌ز و خیرایی وان و نه‌هیز و گوردی له‌ش و لاری وانیان هه‌بووه. برسی‌تی و مهرگی ژیر چنگرکی جان‌وه‌رائی، هه‌میشه لۆ له‌بۆسه و که‌میندا بوون. ئاین هاورینی چاله‌به‌فران ململانیتی ویی ده‌که‌ل خو‌پس‌کیشدا هی‌نده‌ی دیکه‌دژوارتر و مهرکه‌ساتتر کرد. وپرای نه‌وان هه‌موو کۆسپ و هه‌له‌مووتان، بنیایه‌می به‌ردواره له‌سای دوو هۆکارا وه‌زنگی ماگنه‌سه‌وه و سه‌رکه‌وتوون و زال بووگن: یه‌که‌م نه‌وه‌سا که نه‌مانه‌یله‌ ئیتر بوونه‌وه‌ریلیکی وریا و وشیار بووگن که نه‌وزار و نامیریان ساز ده‌کرد. بووه‌م له‌سۆنگه‌ی نه‌وه‌که نه‌مانه‌هه‌ر له‌نواوه‌وه‌شیوه‌ی ده‌سه‌جه‌می و لی‌ل یه‌کا، وه‌کۆمه‌ل - کۆمه‌ل و بپ - بپ ده‌ژیان.

بگه‌ سازدانی نه‌وزار و نامیر، نه‌سله‌ن بی ژیانی کۆمه‌له‌کی و ده‌سه‌جه‌می هه‌ر سه‌ر ناگری و مه‌حاله، چون پاراستن و پی‌پست کردنی زانیارییه‌کانی مرقه‌ل و کاری ئالوویر و بازرگانیی وی له‌زه‌وینه‌ی په‌نیوئانیندا و پشتاوپشت له‌وه‌رینه‌وه‌ نه‌پای نه‌وه و نه‌ویران و نه‌تیزه‌یل وه‌میراتی مانه‌وه‌یان، ته‌نیا و ته‌نیا هه‌ر له‌وه‌لومه‌رجه‌دا ژ کرنی ده‌ات. نیچیرفانیی،

نه مازا نیچیرفانییا جانوه و رانی گه پ و زه لام (له هیندی ناوچهی کوردستانی شیرانی واژهی زه لام بۆ چارپی و بارگین و چستی لهی جۆره بابته یله ده گوتری) وه شیوهی ده سه جه معی و ده سیاوی و گه له کومه کی پاووشکار نه نجام ده درا، نیدی بهم جۆره نه وانه یان وه ناییر ده تۆقان و وه پهل و خړک و کهور تیی سره واندن به ره و هه لډیر و ژۆنگ و زه لکاو و زه مه ندیان هه ل ده برین و ته نگاو ده کردن، سه روو و کهور ده کهم، بنوو خاک ده کهم بۆ کوئی ده پۆن...

ئه ی کومه له ئایه میانه له ده و رانی کۆنه به ردینی دیریندا، به نیتوی ستانداردی گه له و پانه سه ره تاییه کانه وه ناو دیر ده کرین. ئه ی گه له و پانه یله په نگه چکۆله و تا نه ندازه یی ناپایه دار بووین. که سانیډ وان کاربوون بچنه پیزی گه له یه کی دییه وه. گه له هه میشه پێشه نگ و قه له ویزی پێشاندهری، پیاو یا ژنی له ته کا بوو.

وێسپای وهش دامه زانی سازمانی جووته کیی کهم و ژۆر چه سپ و پایه داریش، کاریکی کرده نی نه بوو.

شپوشکلی ناقولا و فاجه لقیچی نه وزار و نامیری سه ره تاییی کار په ست و نرمیی ئاستی ئابووری، ململانیی سامناک ده گه ل خۆپسکدا، ئه مانه یله سه ره وه رگشتی له ناو گه له ی سه ره تاییدا حاله تی ئیندیویدوالیزمی درپنده - Individualisme - یان که مرقفی وه که مهربووک (فۆسیل) له باپیره گه و رانی خۆوه یان وه میراتی بۆ مابووگه وه - ده پاراست. ئه و حاله ته ناو به ناو لێل وه یه کا دان و تیکچرژیان و تیکگیران و لیکدی هه لکردن و لیکدی پۆهاتنی

خوینینیدا، که ده هه لومه رچی ململانی له پێناوی ماندا، دهاته گۆپی به
دیاردە که وت... بگره مرۆفی پیاوخریش هه یوگه.

به ره - به ره، کاتی سازمانی کومه له کیی کومه له مرۆف کی دامه زیا و
بنچه سپ و یایه دار و پوخته ده بی و ده سپه نگینی و ده سویرد و مه هاره تی
مرۆف له کاروباری به ره مه پێناندا په رده سستی و ته شه نه ده کا و
ده ته نیتیه وه، سریشتی ئاژه لانه دهاته باری کزی و که نه فتی. هه روه ک
فلادیمیر ئولیا توف هه رمویی: گه له ی سه ره تای و کومه لی هاو به شه کیی
سه ره تای سنوورکی بۆ حاله تی درنایه تی (ئیندیویدیالیزم) ی سه ره تاییی
مرۆفی سه ره تای دانا.

باشه که سی برای ئدی بیر و نه ندیشه کوو په یدا بوو؟ په یدا بوونی بیرو
نه ندیشه نه نجامی چالاکی و نه مسه ر و نه وسه ر و هه لپه و خۆ به داروپه ردا
دانی په نێوه پێنانه ی مرۆف. له هه وارگی گالۆک و دارده ست، یا خپک و که ور
وه کاره اوردنی په مه کی و ئاژه له کی بۆ هه وارگی نه وزار و ئامیز سازکردن -
با نافولاو ناپیکوپیکیش بووین - چالاکی و شیارانه و ئاگایانه و
هه ستوخوستی تیژی مرۆف وه ده نگ تیژی. نه زمونه کانی مرۆف له
کاروباری به ره مه پێناندا، نوخشه ی تافیکردنه وه ی وی ساز ده دا و ده ویزدان
و نهیادی ویدا ئاشکرا په نگ ده داته وه و شۆپ و شوینه وار به جی دیلی.

له وه پا که کار به شێوه ی ده سته جه معی و ده ستیای و گه له کاری نه نجام
ده درا و نه زمون و ته جره به کانی ده سته ی کومه له، پاسداریان لێ ده کرد،
کار و خه سه له تی بیرکردنه وه ی سه ره تاییی به شه ریش حاله تیکی کومه له کیی
به خقوه گرت، واته: که کارکردن کومه له کی و گه له کومه کی بی، دیاره

بیرکردنه وهش که پاسته وخۆ و نارپاسته وخۆ، هر به دهوری کاردا
 ده خولپته وه، حالتهی کومه له کیی به خۆوه گرتووه، مرقف له چهرخ و
 چاخه کانی سه ره تاییدا خۆی له کومه له به جودا نه ده زانی. ئیستاش له
 کومه له کورده واریسی عه شیره تیدا، که سێکی نابیینی پیناسهی هۆز و
 هۆزگه ری و خزمایه تیسی خۆی به چتیکی پیروژ نه زانی، نه وپۆ هر جافیک،
 هر بلباسیک، هر مزوورییه ک، هر بریفکانییه ک، هر سوورچییه ک، هر
 مه نکتیک، هر مه نپییه ک، هر براندۆستییه ک، هر زیبارییه ک و تاد...
 ده گری، به وپه پی شایی به خۆبوونه وه شانازی به عه شیره ته که یه وه ده کا،
 خۆی به یه کی له عه شیره ته که ی به جودا نازانی، نه ک هر نه وه نده بگره که
 په واندزییه ک، هه ولترییه ک، ئامادییه ک، سلیمانیه ییه ک، خانه قینییه ک،
 بتلیسییه ک و تاد... ده لئی: من په واندزیم، یان هه ولتریم یان فلانم یان
 فیسارم، نه وهش هر له په گ نه ستووری پۆحی عه شیره تگه رییه وه
 چه که ره ی کردگه. سه ره به ری چالاکییه کومه له کییه کانی کومه له
 کورده واری له گوین پرسه و تازیمانه و شین و شایی و سه یران و بندارۆک و
 مازی چنن و گه له دره و و گه له جووت و سه ره به ری کاروباری هه ره وه زی و
 تاد... که زۆریان نه ماون، پاشماوه ی هه ستی پۆحی کومه له کییه و خۆ به بی
 کومه له به هیچ نه زانیته. به لئی پاسته نه وپۆ تاک ده وری زۆره، به لام هه رگیز
 له وه لامدانه وه ی نه رینیی پیداو یستی کومه له دوا ناکه وی، نه وه تا هه میشه
 هینزوگوردی ده په نای خیزانه گه پۆکه که ی، گونده که ی، شاره که ی،
 هۆزه که ی، نه ته وه که ی، چ له پووی په گه زه وه و چ له پووی حیزبایه تی و
 سیاسییه وه ده بیینی، به لام دیموکراسییه تی گه ره که، ده یه وی وه ک تاکیش

پۆزى لى بگىرى، نەك ھەر ئەو بگرە، دەيەيى ل شىۋەي سەۋكى، شىخى،
 ناغايى، مەلەيى، زانايى، شاعىرى و سياسىي تاد... حىسابى لە كۆمەل
 پىتىش بۆ بگىرى.

بەش ۋە ھالى ئاينىن، زانستەندانى بۆرۈۋا لاق ئەو لى دەدەن، كە مۆۋ
 ھەر لە سەرەتاي چاۋپشكوتونىيەۋە، بېۋاي بە سەۋۋى خۇپسك ھەبوۋگە
 و بارىتەعالا - Etre Supromo - خوداۋەندى پەرسقوۋە. كە شىشى فەرھەنگناسى
 ئوترىشى بە ناۋى پ. و. شىمىت و پەپەۋانى ۋى مەردم فىترە پامانى
 يەكتاپەرسىتى ئەزەلى . Primonotheisme . دەكەن. ئەم پامانە مېبارەكە يەئى:
 مۆۋ لە سەرەتاي دروست بوۋنىيەۋە، بېۋاي بە ھەبوۋنى يەك خوداۋەند
 ھەبوۋگە و ھەر ئەۋ بېۋايەيە كە دە نىھاد و ۋىژدانى مۆۋى سەرەتايىدا
 پەيداۋوۋە، بۆ خۇي نىشانەيىكە لە بوۋنى خوداۋەند، كەچى ئەم پامانەيە
 لەگەل ۋەي كە لە گۇرپانكارىيەكانى پەۋانى و پۇچىسى مۆۋەۋە زاندرۋە
 دوۋفاق و تاق و جوۋتن.

دە بارۋېۋخىكدا كە تاكە مۆۋى سەرقالى سەروپەرنانى خۇراكى پۇژانەي
 خۇي بوۋە يەكەم بىرۋېۋچۈنى ۋى لە كار بەۋلاۋە سەروكارى بە ھىچ
 چىتىكى دىكەۋە نەبوۋە، نەيدەكارى بىر لە شۇۋەي جىھان بكانتەۋە.

لەمەش بىرازى، كىچ و كالىي تەۋاۋى مېشكى ۋى دەرھەتى ئەۋەي نەداۋە
 لەم جۆرە چەمكە پوۋت و پەتتىيانە بگاتن.. مۆۋ دەربارەي خودى خۇي و
 خۇپسكى كە دەۋراندەۋرى تەننىۋو بىرۋاۋەپى ئايىنى، واتە: بىرۋېۋاي
 تەمومۇۋاۋى ۋەلە و ۋېتتە ھەر نەش بوۋە. ئىمە دەتۋانن لەسەر ئەۋە پى
 دابگىرىن كە مۆۋى ۋەتەۋەنېۋوگ (فۇسىل) ھەر ھىچ نەۋى بەش ۋە ھالى

مروڻ - مەيموون و مروڻي چين، كه هر له بنه پەتدا فريسان بەسەر بير له
نايين کردنه وه نه بووگه.

هرچي نه وقسه په شه، كه په ژي مروڻي نښاندە رتال چټيكي په رستووه يا
نه، خو نه وه كيشه په كي وه گريوگولتره و ژماره په كي فره له زانستە ندان
له سەر نه مه تا نها ژي مشتومر و گوښچي - گوښچريانه. به پتي نا.
توكلا دنيكوف گوپخانه يلي كه له ندادماي ده وړاني كونه به رديني ديري نه وه
وه جي ماگن، كه واهيي هه بووني بيروبوچووني سه رە تايي له نښاندە رتالە يل
نه دن، نه م گوپخانه نه له ناو شكفته يلنكدا كه پوژگاري لانه و كاشانه ي
مروڻ بووگن هه لده كه نران و له بو مرديسان چالي چكوله يان هه لده قه ناند و
چەند گلمتكه گوشتيكيان لو تيډا داده نان. نښاندە رتالان به ديمەن
پاسه واني و پاريزگاريان له مردووي خو ده كرد و له گوښ زيندييانان پفقار
ده گه لدا ده كردن، وه لي هيمان بيروبوچووني جيهاني نه هاتبووه ئاراو.
نه وان له بو مردی، هاژ برويان به توانستكي سه رووي خوړسك و له هيزكي
كه له گوښ هيزه كاني سه ر زه وين نه بي نه ده كرد.

له م چەرخ و چاخه دا په كه م سريشته كاني په رستن، گيان له به رە كان -
Zoolatric - ن، له چواره ده وري گوپخانه ي نښاندە رتالە كاندا، له تشيك تاش
له باشووي ئوتيزه گستان شاخه يلي بزنه كتي هه بوون و له هيندي
شكه فتاندا كاسه سه ري ورچي شكه فتنشمين دوزرانه وه كه چواره وري وه
كه مەر و به رد هه لچنرابوو. هه نگين زانباريي مه له مەر چوون په يدا بووني فره
ناييني كه م بووگه و ورد نښه ... په كه م نيشانه و شايه تي بي چەند و چوون

له مشتومرپه دهرته نې باس و خواسی په یدابوونی ئایینه له چهرخ و چاخی پاشانه کي، واته له چهرخ و چاخی به ردینی دیریندا.

لیره دا بهش به حالی کورده واری، تا نهازی زور له ته کیه و مزگه وت و خانه قا و جیئی تاییه تی له کوردستاندا گورستانی تاییه ت به رچاو ده که ون و که سانی خانواده و بڼه مالهی پیرانی ته ریه ت و شیخ و مه لا و ناغا و به گ و گوره پیاوان، له و گورستانه تاییه تانه دا به جودا ده نیژرین. جاریکی دیکه به سر باسی ئایین راده گین.

ئو جا پاش کونه به ردینی دیرین، کونه به ردینی نوې ده ست پی ده کا (له ۴ هـ زار ساله وه تا ۱۲ سال پیش له دایک بوونی عیسای مه سیح ده پوا) به دریا ایسی نه م سه ور به نده، مه لومه رچی مه رتسی، چه ندین جار ده گورپی، چاله به فران هویر - هویر پاشه کشی نه که ن و ناووه وای نه وروپا و سیبیریای باشوور خوش ده بی، پاشان سه هۆلبه ندان سه رله نوې ده ست پی ده کاته وه و نه مه چاره مین و دوا مه مین هیرشه، سه ره پای وهی که له سه رپاکی سه هۆلبه ندانه کانی دیکه کز و بی زه بپوزنه نگتره، ناووه وای زور نا ه موار ده کا. مامووتان ده گه روی خاموشی هه تا مه تاییدا لول ده درین، که چی گاکو بییان به سه رانسه ری گوئ ده ریای ناوین و کریمی و قه ققازدا په رت و بلاو ده بڼه وه.

په پڼه وه بۆ ده ورانی کونه به ردینی نوې به پیشکه وتنیکي به رچاری ساختمانې لهش و لاری مرقف قه له مداد ده کری و ده گه ل خه سه لته به ره مه پتان و پیشکه وتنی سازمانی کومه له کیدا به دیارده که وئ. ساختمانې مرقفی هاوچه رخ - Homo - Sapiens - ده گاته نه و په پی پیشکه وتن، هونه ر و

ئابووری کومه لی مروفین کاملتر و به گریوگولتر دهبڼ و نه خوازا نه وزارت یلی
 تاییه ت که بڼ سازدانی نه وزارت یلی تر وه کار ده هیندرتین و نامیر و
 نه وزارت یلی که له دار و سوقان یا له دار و به رده سستی دروست کراون له م
 سه رده مه دا په یدا دهبڼ. مروف شک و تان به جی دیتلن و ده ست دده نه
 سازدانی په تاو په سیتی گه رموگوپ، شیوه ی نوییایو سازمانی کومه له کی -
 کومه لی خپله کیی سه ره تایی - Clan Primirf - دینه گوپی، پاشانه کی هونه ر
 پی داوپیته گوپه پانی په یدا بوونی. به پاستی هه روه زانسته ندان ده لیتن، بڼ
 ده ورانی کونه به ردینی نوی په پینه وه، واته: مروفی نییاند هرتال که به
 مروفی نه وپوکه بوون، به ته کانیک کی چونه کی و بنواشه کیی تاییه ت له قه له م
 ده درئ.

له م سه رویه ندده ته کنیک به چه ند پله له نی به ری، پینشفه تر چوویه،
 نه هزار و نامیرتین ژ که در دروست کری کامل دبن، مروف زوتله به رده سستی
 ته نک و ناسک به هوی نامیری هیسکانی داده تاشی. له دساترین پوژگارانی
 سه رویه ندی کونه به ردینی نویدا کاروبار نیت هر وه به رد و که ورده وه قه تیس
 نامیتن و په کی له سه ریان ناکه وی، بگسه هه سستی و شاخیش
 به کارده هیترتین..

نه وزارت و نامیره یلی که بڼ خوراک ته یار کردن وه کارتین، جقراو جقرتین.
 نیتزه ی له نووکه شفره ی عاجی ماموت، له به رده سستین، خه نجه ری له شاخ
 دروستکراو، نیتزه بڼ پاووشکار و ماسیگری، نه وزارت یلی بڼ پوست که ندن و
 که ول کردنی جان وه ران به کاره و ردن، دینه گوپی. له سووژن و گوشه وه نی
 سوقان بڼ دروونی پوچساکی که ول و کورک و له پاژه به رده سستی تیز بڼ

په رداخ و لیکولوس و مشتومال کردنی شاخ و سوقان، سود و ورده گیري. پاووشکاری گیانله بهری زه لام و گوره و زه به لاج که له شتویه گیله و پاندا ده چیرن وینه یه کی بی پیشینه به خزه ده بیني. له بیرکده مؤستن له چیکرسلوفاکیا کومه له هیسکی هه زاران ماموت دوزرایه وه. له دما دمای نه م سهرویه نده دا پاره ماسیش به فره وانی پاره ده سستی. نه م پیشکوتنه له کاری به ره مهتانداندا ده رفعت و هل بق مرقف فره ا هم ده کا که شتویه ژیان و هه وارگرتنی یه کجی نشینی - Sadentaire - بگریته بهر.

مرقف هه واری خوی له په ناگای ده سترکد، سه یوانان، کولبه و کولیتان، زنج و کورپان ده ست پی ده کا. له کوردستان له شکفتی شانیده و هه زارمیرد و شوینانی دی ناسه واری زور له نیباند هرتالان و خانوبه ره و چتی له م جوره بابه تیل به رچاو ده که ون.

پهوسیا (سوفیه تی به ری) ناسه واری چه رخ و چاخه کانی کونه به ردینی نوی له پشت قه فقا، کریمی له گزلاوه کانی دنپه و دقن، به دریزایی چوسو و ابا و له سیبیریا دوزرا ونه وه. هوز و خیل ساتی که دور له ناوچه کانی چاله به فران ده ژیان، به شه قل و مۆرکی تایبه تی خویان له نی دیکه جوئ بوونه وه. له و سهرویه نده دا له نه فریقای باکور شارستانی تی که پاشانه کی به نیوی کاپسا (قفچاو، نه مړ له تونسه) نیوی ده رکرد، به ورشه و په ونه ق ده که وت. خه لکی کاپسا، به پیچه وانه ی پاوچی و ماسیگرانی باشور به زوری، ژیانیان به گردو کوی میوه و سه وزی و له وان بابه تان به سه ره ده برد. نه وان له هه لکردنه سه ر درنده یلی له گوین شیر و پلنگ سامیان پی نه نیشتی، وه لی به پتیه چوونی وان به شتویه سهره کی وه گردو کوی ورده

نەرم تەنەیلی خۆراکی، کیسەلەیل، ھێلکە ی و شترمر و لە ی جۆرە بابەتەیلە، سەرۆبەر ئەنریا، لە ی پۆزگەرەیلە لە خاوەری زۆری سەپی، کریمی و پشت قەفقاز، کە شارستانییه کی وەك شارستانییه تی کاپسا لە وراکە چەوی پژیای حالباریکی نابووری ھاوشیۆ ھەبوو.

باشە، ئە ی کۆمەلی تیرەگەری چۆن - چۆنی چاوی پشکوتوو؟ بێ گومان، گەشەکردنی ھیدییانە ی لە سەرەخۆی ھێزەکانی بەرھەمھێنان و بەرە و ژیا نی یە کجی نشینی پەپینەو، ژیان و گوزەرانی بە کۆمەل و دەستەجەمعی مۆفی بنچەسپ و پوختە کرد و لە ئەنجامدا حالەتی "ئیندیودوالیسمی دپندان" لە نێو چوو. گەلە ی سەرەتایی جیگای خۆی لە بۆ سازمان و دامەزراویکی کۆمەلەکی ھەرزاتر و بالاتر و پێشکەفتیتر چۆل کرد. ساختمانی گەلە بە شیۆ یەکی سەرەکی لە سی لاو بەرە و کامل بوون دەپوا: یە کەم ئەو یە کە زیدەبوونی دەسکەوتی بەشیکی کار و لە مۆفان دەکا کە لە دەستە و گۆی کەم خەلکتردا، کە لە گەلە ی سەرەتایی جوی ببوونەو، وەلی ھاوپێرەندی نابووری خۆیان ھاژ ھەر دەگەل و اندا پلراستبوو، خپ دەبوونەو. ئەم دەستە و گۆیانە خۆیان بە خزم و کەسی یە کدی دەخویندەو و لەوانەش بوو، لە سەر یە کدیشیان کردبایەو و بگرە ناو بە کدیشیان بۆ ناوچە و قەلەمرەوی پووشکاری خوش، کاس دەکرد. بووم ئەو یە کە مۆفگەلی سەرەتایی بە پلە و پایەیی دەگەین کە لە ھاوسەروا سەختیی ژن و میردایەتی لە چارچێو ی دەستە و گۆدا بەرەو پیری بکەن. ئەم کارە کە بە لە ھاوسەری بەدەر (ئێگۆگامی - Exogamie) نێو دەبری لێل گەشەکردنی نابووری مۆفەیلدا ھاوسەروکارە. ژن و میردایەتی

نیدی کارتیکی ژبانی نییه، به لکه دیارده یه کی کومه له کییه که به هوی کومه له وه ره وایه تی (شهرعییه تی) ده دریتی، واته: جوت بوونی ژن و پیاوی ته نیا بۆ پاراستنی ده گه ز و جۆر نییه و کاری تاک نییه، به لکو کومه له و کومه له شه قل و مۆرکی خوی پیوه ده نی. ته نانه تا نه وۆکه ش له زۆرینه ی کومه لانی پاشماوه کانی نه م سه روبه نده دا، ژن هه روا به سانایی خۆ به دهستی میژده وه نادا و بگره تا بۆی بکری ناهیلی میژدی چاوی به شهرمی بکوی، یه که م: (هه روه که له نیو دپنداندا به دیارده که وی) بۆ زیده دندهانی سیکسی، بووه م: له بهر نه و سیفه ته کومه لایه تییه ی، سییه م: له بهر نه وه ی که پۆزگاری به سه رچاوه ی ژبان زاندراره و پیروژ و نه سرارنامیز و مه پموژ بووه نه دی نازانی میسرپییه کان تا سه تان سال هینده ی لی ناشاره زا بوون که پییان وابووه زایمان له سۆنگی "باو" ده دیته گۆپی؟! نه وه لۆیه ی که به سه ر دارناسایه که ی فیرعه ونه وه یه نیشانه ی نه وه یه. ته نانه تا و سبوونی هه زره تی مریه م به بای پۆخی خوداوه نده، هه ر له م بیرونه ندیشه یه ئاوده خواته وه.

هاوسه ربه ده ری ته نیا له قۆناخیکی دیاریی کومه له دا ده توانی بیته گۆپی؛ چونکه گه له ی سه ره تاییه یه کانه یه کی کومه له کیی سنووردار بوو و ده گه ل کومه لانی دیکه دا هاوسه روکارپییه کی نه وتوی نه بوو؛ ته نیا پاش نه وه ی دهسته و گرویه کانی دایک و فرزه ندی یه کدییان به خزم ناسی و نه ندامانی نه م گرویه نه له سای لیل یه کتر ژن و ژنخوازییان درێژه پی دا، داسه کین و چه سپانی هاوسه ربه ده ری لیژه را نه وچا سه ری گرت و بوو به چتیکی کرده نی و خواساییه... نه ی کاره له هه مان حالدا که مانایه کی فه لسه فبیانه ی

هس- فەلسەفەى ھاوسەرىى لە چارچۆەى دەستەىەكى كۆمەلەكى
 (گرق)دا- ئەسلىكى ئەرئىنى (ئىجابى)بىشى وە بەرەوە هەس و ئەوەش
 ئەوەىە كە ئن مارەبەین لە دەستەىەكى دىكە، دەستەىەكى دەستەىەش
 كەرى دەبىى بەكارىكى ناچارى، واتە: ئىدى ناتوانى سەرپىچى و
 كەلەوەكىشىى لى بكا، ئىتر لەمە وەپاش دوو دەستەى خزم و خویش
 بەپۆەپەسىمى دوولایەنە پۆەندى دەگەل یەكدیدا دەگرن و دەبن بە
 ھاوسەروكارى یەكدى: لە سەرىكەوە ژنەینان لە چارچۆەى یەك دەستەدا
 پاوان و قەدەغان بوو و لە سەرىكى دىبەوە كەسانى دەستەكە تەنیا دەگەل
 ئەندامانى دەستەى خزمدا دەیانناتوانى ئن بێنن. پۆەپەسىمى ژنەینانىش دە
 چارچۆەى كۆمەلەىكى گەورەدا، بە ئن و مێردایەتى - Endogamic -
 ناودەبرى و هۆزى ئن و مێردایەتى كە لە دوو كۆمەلى ھاوبەش -
 Communate - خزمى یەكدین، ھاوكات لەگەل پێكەهاتنى كۆمەلى خێلەكىی
 ناژن و مێردایەتیدا دیتە گۆپى. ئنگلس ئەم سازمانە دووینەىەى بە شۆەى
 سەرەتاییى كۆمەلى ناژن و مێردایەتىى بنەماهۆز داوەتە قەلەم.
 پاشماوەكانى ئەم سازمانە دووینانە، دە ئاستىكى گەشەكربوو و
 پێشكەوتووتردا، تا ئەوپۆش هەر ماون، كەلەپوورناسان پاشماوەكانى ئەم
 سازمانە كۆمەلەكىیانەیان لە ناو توركمانەكان، ئەفینەكان، قرغزەكان
 قەرەقالپاخەكاندا بەرچاوكەوتوون. ژمارەى دەستەى ناژن و مێردایەتى لە
 چارچۆەى یەك هۆزدا لە شۆەى دەستە - دەستە - Maringe pur groupe -
 دا بوو. واتە: سەرلەبەرى ژنانى كۆمەلى ھاوبەشەكى ھاوسەرى پاستەقینەى
 بىلقووە (Potential) ی پىپاوانى كۆمەلى ھاوبەشەكىى دىكەمان هۆزن.

(به داخه وه تا ئیستاش ئه م دوو زاراو ده یه (بالقوه و بالفعل) به زمانی کوردیمان نییه. که چی له زۆر پسته ی زانسته کاندا به کار ده برێن..

وێرایی وه ی که جه مسه ربوونی گرو به پیکهاتنی به پیکهوتی جفته یلی که م تا زۆر چه سب و پایه داری، فت نه ده کرد، وه لی سه ره پای نه وه ش هه موو، هیچ که س به ش به حالی هاوسه ری خۆی خاوه ن مانی پوانکراو نه بوو.

پاشماوه کانی جه مسه ربوونی گرو یانه، به نمونه له کن ئوسترا لیا بیه کان که هۆزه کانیان به دوو یا (چار) گرو که به شیوه ی هاو جه مسه ربی به رابه ر، تیک به ستراینه، تا هه نو که ش پارێز داینه و بووینه که ره سته ی لیوه کۆل و لیوه توژانی په گه زناس (ئیتنوگراف) ان. له پوو سیای دواوای سه ده ی نوژه هه مدال. شتیر نه رگ، بابه تیکی له م جو ره ی له ناو نیووخه کان (گلیک) ه کاندا دیتووه. ئه م پیاوه هوکو مه تی قه یسه ری، له سه ر چالاکییه کانی له ناو پیزی نارۆدنا یا ولیا - Narodna Volia - دا بو پۆژه لاتی دووری په هه نه کردبوو.

سێیه م نه وه یه که ساختمانی گه له ی سه ره تایلی له نه نجامی کامل بوونی دابه ش کردنی خۆپسکانه ی کاردا، شیوه یه کی به گری و گۆل پهیدا ده کا. ویده چی، دابه ش کردنی کار به پینی ته مه ن هه ر له هه مان سه ره تای ها ته نه گوپی کۆمه لی مرقه وه سه ری هه ل دابی، به لام له و زه مانه دا پیاو و ژن له ئابووریدا ده ورێکی چو نه کیان ده گێتیا. ته نیا له ئاخو و توخری ده ورانی کۆنه به ردینی دێریندا، که دابه ش کرنی کار له نێوان ژن و پیاو دا دێته گوپی؛ پیاوان به راووشکاره وه خه ریک ده بن و ژنان و دۆمۆنی (متدال) به سه ر میوه خپ کردنه وه و گیاو گۆل کو کردنه وه دا پا ده گه یه ن. دێرینه ناس پ. نه ی

مه نكو، وای بۆ ده چى كه شه وزار و نامى نى نىيانده رتالان سه ر به هه ردوو
 په گهز - ژن و پياو - بووگن. پاژه شه وزاره يلى نووك تيز، كيردى پياوان بوو
 و هه رچى ژنان بوون پيناوه يلى شمه ك پووشين و دارويه ردتاش - Radoir -
 يان به كار دينا. كاردا به ش كردن به پينى ته مه ن و په گهز، نه ته وه كانى
 هه ريه كه له ته رحى و هه ريه كه له په نكى كه له پوورناسانى وه سه ر كه لكه لى
 ليوه كولين و وردكرينه وه ئىخستيه. وه نموونه: له ئوستراليا ژن و دمونى،
 ماسييان ده گرت و خيروبيژ و بهخششتى خوړسكيان گردارى ده كرد و
 پياوان به پاووشكاره وه سه رگه رم بووگن. ئيدى به م ناوايه كاردا به شكردن له
 نتيوان پياوانى هوزدا جوړه جياوازييه كى لى ده كه ويته وه: پياوان به جيا له
 ژنان، خانوبه به له بۆ خو هه لده بژين، ژنان جوړه خوړاكيكى جوداواز و
 پياوان ته رحيكى دى بۆ خو ته يارده كه ن و زمانى ناخاوتن له نتيوان ژن و
 پياودا به ره و هرق و سوو ده پوا. هه رقى نير و مى له شه غله بهى زمانانى
 نه ته وه كاندا پهيدا ده بى، ته نانه ته ده بياتى ژنان كه تا نه وپۆكه ش
 له نتيواندايه و هه يه، هه ر پاشماوه ي نه م ليك جوداوازييه له ميژينه ييه..
 پۆشاكى ژن، له زۆر سه ره وه له ئى پياو جوئ ده بيتته وه، ته رزى په فتار و
 كردار و هه لسوكه وت و تاد هه مو تا پاده يه كى به رچاو ده گۆپين.
 نه ده بياتى ژنان، په نكى پۆشاكى ژنان، ته رزى ناخاوتنيان، له نجه ولاريان،
 جوړى پياو له خشته بردن و مه كړيى و ده هق و پيلانيان له ئى پياوان جوئ
 ده بيتته وه، ئارايشتيان، خو ده به زه ك و دۆزه ك دانيان، وه ك ئى پياوان
 نابن... تا نه وه پۆش ته رزى په فتار و كردارى پياو و ژن جوداوازن و تا دى
 ليكىدى نوورتر ده كه ونه وه، نه مه ش له يه كه م كاردا به شبوونه وه ئاو

دەخواتەو. ئەم كاردابەشبوونە لە بنەپەتدا دەبیتە ھۆی ئەو كە بېرى پدین
 سپىى بە سالداجو كە بە دەم پۆزگارەو دەزموون و مەھارەتییكى
 كۆمەلەكییان دەردەست كەردو، پلەو پایەیان لە سەرووی ھەمووانەو بى و
 بىن بە دەمپاست و قسەپەواى ھۆز و جلەوى سەرلەبەرى كاروبارى كۆمەلى
 ھاوبەشەكى وەدەستەو بگرن و بىن بە پېشەواى كۆمەل و وەو سەنە لە
 بەرايى دەورانى كۆنە بەردىنى نوێو، كۆمەلى مەزەكى مالوايى لە
 ساختمانى گەلى سەرەتايى دەكا و ئەو جۆرە سازمانە بەجى دىلى: بەرە
 - بەرە كە ھێزەكانى بەرەمەھتەن و كاردابەشبوون فراڤو دەبى و
 وەگەشەكردن ئەكەف و كامەل دەبى، گەلەكە جىنى خۆى بۆ سازمانىكى
 كۆمەلەكییى بالاتر - شىوێ سەرەتايى ھاوبەشەكى خىلەكى - بە جى
 دىلى، ديارە مەزەكە بەم ھەموو گۆرپانكارى و ھەوار و قۇناخگۆرپەكەدا
 تىدەپەپى و سەربەنى يەكەم گۆرپانى كۆمەلى لە دابەشكردنى كادا وەدەس
 ئەكەف و پەگەز و تەمەن و ئەزموون و فەرق و سووى وەدەس ھاوردن و
 ھتە فەرق دەكەن. ناشى لەش و لار (تېپى بېۆلۆژى) ى ھەروەك خۆى
 بىمىنىتەو. مەزەكە لەش و لارەشەكى لە پەوى بېۆلۆژىيەو بەرگۆرپان و
 گەشەنەو و لىكولوسى و پىكوپىكى و مەشتومال بوون كەوت. مەزەكى
 سەربەندى كۆنە بەردىنى نوێ لە پەوى لەش و لارەو لىل مەزەكى
 نىياندەرتالدا جىاوازە. ساختمانى ھەسكەندى مەزەكى لە باروشوشى،
 بەسەر ھەردوو پەو بە تەواوەتى پاوەستانى، شاھتەنى ئەو دەدەن كە:
 گەرچى قەوارەى مەشكى ۱۴۰۰ سەنتىمەتر شەشپالو بوو (دەفترتەنى
 كاسەسەرى پەشەنىيانى ھەندە زۆتەرىيە، بەلام شەكل و بېجەكەى گۆرپاوە،

پاڙه ڪانی: ته پلہ کی Parietac - برده مه کی - Frontal - ولاجانگی -
 Tamperal -، واتہ: ٺو پاڙانهی که سه روکاری به ٺو زاری نوتفه وه هه به و
 مرقف وهك بونه وه ریکی جیاواز نیشان ددها به شیوه یه کی به رچا و گه وره
 بوون. سه ره نجام کاسه سه ری مرقف به شیوه یه کی دریزکوله (دولیکوسفال
 - Dolchocephal - دیتہ گوپی، هه نیه شیوه یه کی راسته وراست به ختوه
 ده گری و نیدی برق به و ناپیکوپیکیه نامینی و پاشانه کی شه ویله سووکر
 ده بی و چه ناگه به هوی کامل بوونی زوانه وه زهق و زچی په یدا دهکا.

زانستی بقرروانی له زه وینهی میژوودا چه ندین جار هه ولی داوه که گزیا
 مرقفی - Homo Sapiens - هه ر له سه ره تای په یدا بوونیه وه، هاوچه رخ بووه و
 به م جوره ی ٺه مرق بووه و هاوکات ده گال نیپانده رتالیل زه وینیان
 ئیختستیه بن پکیفی خق و نیدی به م ناوایه، میژوونووسانی بقرروانی له
 هه لپی ٺه وه دان به ندواری مرقفی هاوچه رخ وه وه رینانیه وه بوون و
 په یدا بوونی وی وه جوری له په رجو له قه لم بدهن، که چی مرقفی
 هاوچه رخ، یا بیژین، مرقفی به ٺاوه ز- Hommo Sage له دواوای سه روبه ندی
 کونه به ردینی دیریندا هه ر یه کسه ر و راسته وخق له مرقفی نیپانده رتال
 که وتوته وه. ٺه مرقکه ئیسکبه نده کانی چه ندین له نیپانده رتالان ناسراون، که
 نیشانه یلی جوره کانی هه لوژیترده نیشان ددهن. یه کی له و ئیسکبه ندیبانه له
 سالی (۱۹۵۳) دا له ستاروسی لی - Starosselie - که له کریمیته به کومه کی
 دیرینه ناس ٺا. فورمورقوف دوزدایه وه.

ٺه وجا با بزانی مرقفی هاوچه رخ کوو بووه به و کوپه ی ٺه وپو؟ ٺه وکاره به
 فره هزکار و سه وه و سه وه وکار لیک ده دیرتته وه: به هیزبوونی نه خش و

کاریگری پاووشکار له ناخروئوخری سه‌روبه‌ندی کونه به‌ردینی دیریندا و سه‌ره‌نجام فره په‌ره‌ساندنی به‌شه‌خوړاکی گزشت، کامل بوونی له‌ش و لاری باووباپیرانی مه‌ی سانا کرد، جوړاو جوړی و به‌گریو کولی کاری په‌نیو هیټان په‌ره‌ی وه به‌هره و هیژوگوردی بیرکړنه‌وه و ناخاوتن دا؛ کز و سووک بوونه‌وه‌ی هیډی - هیډیسی غه‌ریزه‌ی نازده‌له‌کی و وه‌سنووری و سه‌روساخته‌کانی زایه‌ندی له‌ناوگه‌له‌شدا، ده‌وریکی گه‌وره‌ی له‌کاری کامل‌بوونی مړفدا، گتپاوه. نه‌سلان به په‌یدا بوونی مړوی بیرمه‌ند و نه‌ندیشمه‌ند کاری هاتنه‌گوږتی تیپی بیولوزیکی مړوږی هاوچهرخ دواپی هات، واته، که میټشک بوو به شامیریکی کامل، نیتر مړوږ شیتوه‌ی نمونه‌کی (تیپیکال)ی خوئی وه‌رگرت و برپاوه... مړوږ دواپی نه‌مه هیچ گورپانکیکی نمونه‌کیکی به‌سردا نه‌هاتوه...

مړوږی سه‌روبه‌ندی کونه به‌ردینی نوی به چه‌ند نمونه‌یه‌کی نه‌ژادی دیته نیشاندان. له‌نوروپا نمونه‌ی نه‌وروپایی که کرومانیون - Cro - magnou - یشی پی ده‌گوتی (نهم ناوه له‌ناوی نه‌شکوټی که له‌باشووری فره‌نساپه وه‌رگپراوه)، پهرت و بلالو بووه. به‌رماوه‌کانی نهم نمونه‌یه له‌سارزه‌وینی شوپه‌ویی پتشموشدا دوزراوه‌ته‌وه. مړوږی کرومانیون نه‌ندامی شوش و ده‌موچاوی پان و که‌پوی قولنگی و چه‌ناگی رۆپ بوون. له‌نه‌فریقا (له‌باشووری بیابان) و له‌نوروپا باشووری (ئیتالیا) ئیسکبه‌ندگه‌لیکی دیکه‌یان دیتوه‌ته‌وه که زور وک نه‌ژادی نیگرویی ده‌چی. به‌شه‌کانی Negroides سه‌روبه‌ندی کونه به‌ردینی نوی، دیرزه‌مانی له‌نوروپای پوژهلان و بگره‌له به‌شی سه‌رووی پوځانه‌ی دونداه‌زیان. له‌چین له‌پازی سه‌رووی شکفتی

شۆكۈتۈن و لە سىبىرىيا، نىزىكى كراسنايارسك، پاشماۋەيلى مرقۇنى تىپىكالى مەنگۈلىيان دېتەۋە .

بەپاستى، مەسەلەى ئەزاد و پەگەزان مەسەلەيەكى ئايدىقۇلۇزىك و سىياسىي فرە توند و تىژە . بىرمەندانى كۆنەپەرستى نىيائى سەرمایەدارى دە ھەلپەى ئەۋەدابوون كە بە ھۆى پامانەى ئەزادىيەۋە، دەسەلاتى سەرمایەدارى بەسەر گەلانداسەپاندن پاساۋبدەن . ئەمانە پروپالانتەى ئەۋەيان بلالودەكرەۋە كە گۇيا زانست يەژى ھەندى لە تىرەى مرقۇ لە ھەندىكى دىكەيان پەسەنتر و باشترن . ھەروەھا لاق ئەۋەيشيانە ئىداۋە كە ئەۋروپا ھەمىشە بنيادەمەكانى لەگەل بنيادەمەكانى ئاسىيا و ئەفرىقىادا جىباۋازن، شۆفىنىستانى عارەب و مەجەم و تورك ھەر لە ھەپوگىفە ئەۋەدان ئەتەۋە بە نۇر پىتۋە لكىندراۋەكانىيان، ۋەك ۋە نمونە: كورد؛ گۇيە بەچكەى جىتۈكەن، لە دىۋ و درىجن و ئىتر لەم قسە قۇپەيلە ۋە با بدەن... بەلام ئەمىرۇ زانست ئەم قسە بىتأمانەى سەر لە بەر پوۋچاندوۋەتەۋە و كەم كەس باۋەپيان پى دەكەن .

خوئىندەى بەرىز، ھەزەدەكەم ھىندىكىستان لەمەپ شاپرەگەكانى سەروپەندى پىش مىژۋ، سەروپەندى مىژۋ: سەردەمى دىرىن، بوۋزاندنەۋە (پىنەسانس - زىندوكرەنەۋەى كەلەپورى پەسەنى پابردوۋ)، بە ئەقل ئايىن لىكدانەۋە (إصلاحى دىنى (Reformation)، پۇشنگەرى (تنويرى) و (شۆپشگىرى (Revolution) قسان بۆ بگەم . بى گومان شاپرەگەكانى بىرى پىش مىژۋ بەروبوۋى زىتر خەيال و ۋەھمە تا ئەقل و ناۋەز، چۈن مرقۇ - گریمان لە مرقۇنى نىياندەرتالەۋە پىدا بىين - لەۋ تارىكولىلەى مىژۋودا، مىشكى

ئەو ھەندەي بە بەرھەو نەبوو، لە ئەوزاری ھەرە سەرەکیی لە زوێل و تەلەزمی
 سینگۆشە بەردەستی و ئەوزار و ئەسپایی پاووشکار، وەك: چەنگال و نێزە و
 نەجاشی دارینە بەولاول، زیتەر بېر بكا؛ چونكە گوتمان مێشكى مرقۇسى
 نىيایيندەرتال كە لە كوردستانیشدا، لە شانیدەر و ھەزارمێرد (نزیكەى ١٤٠٠
 سانتیمەتر شەشپالو) لە دەفریتیى مام ناوھەندى كاسەسەرى مرقۇسى
 ئەو پۆكەو (١٢٠٠ تا ١٥٠٠) سانتیمەتر شەشپالو نزیك بوو، بەلام ھىچ
 سەرودەرى دەربارەى ئەو كە چتێكى پەرستوو، یا نەپەرستوو، تا
 ئێستە ساغ نەبۆتەو و ھەر لە بگرەو بەردەدايە. بە پێى پاى ئا.
 ئۆكلا دىنكۆف، وەك گوتمان، مرقۇسى نىياندەرتال ھىشتا لە گەشە كردنى
 مێشكدا بە پلەيەكى وا نەگەشتبوون بېر لە ھەزێكى سەرۆى خۆپسك و سەر
 زەوین بکەنەو، لە بەرھەندى، تەنھا لە ھەندى ئاسەواری بەرچاو، وەكو بە
 نموونە: شكەفتى گوندۆك و وێنە لە بەردەلکەندراوەكانى، بە پێى پامانەى
 دەستەى لێوگۆل كە ئى دەورانى ژيانى پاووشکارە، نەك كشتوكال، بەولاول
 چیتەر نىيە. بەم پێى ئاسەواری فیتیشسىزم و ئانیمىزم و تۆتەمىزم و تاد...
 كە بیروباوە پى ئایدیالیستان لە بېوا بە ئەروا چتێ سەرۆى خۆپسك و
 زەوینەو ھەلەدەقولێن، نە دیندارى، نە بێپرستى بوون و نە تەپەماش...
 چونكە بېوا بە ئەروا، واتە: بە چتێ كە لە شىوہى خۆپسك نەبى و ھەرگیز
 لە چتێ نەچى كە بە مرقۇف ناشنا و پۆشنایە، لە مرقۇسى سەرەتایى
 ناوھەشیتەو... بېوا بە ئەروا وا دەگەيەنێ كە مێشكى مرقۇف بە قوناخێكى
 زۆر پێشكەوتوو گەشتبێ و توانستى ئەو ھەبووبى وێنەى چتێ، لە
 ماددەى چتەكە، دابێ و بە لەبەرچاواچوونى ئەو چتە، وێنەكەى لە مێشكدا

گل بداته وه و هر کاتى ويستى، بيته وه به رچاوى، هيتا بيته وه... واته:

ميشكى به جوړى گه شهى كر دېي كه وينه له بهر كړنى لا بوويي به كاريكي ميكانيكي. دياره نه مه ش، وهك زانست ساغى كړيوه ته وه وا نه بووه، چونكه مړوف وه ختي بووه به خاوهنى نه م به هره و توانسته كه هه زاران سالي به سهردا تپه پيوه و ميشكى ته واوي گه شهى كړيوه. ميسريه كان تا (۱۰-۱۲) هه زار سال له مه وپيشيش كه زوريش پيشكه وتوو بوون، هيتا به خه تي ميرزگليفي چتيا ن ده نووسى كه له فينيقيه كانه وهى فير ببوون. واته له قوناخي به رجه سته كړندا ده ژيان. ميسريه كه نه يتوانيه مانايه كي وهك، به نمونه: خوشه ويستى، سوز، هوش و تاد... به واژه، وهك نيمه ناسايي نه مړي، ده ربړي، ماموستا جه لال ه نه ي كه بق خوي كوردي كه ركوكه، چنه د سال له چين بوو، جاريكيان له خزمه تيدا بووم، ليم پرسى: نه ري چيني فيريوي؟ فهرمووي: كه م. گوتم نه گهر گهره كت وي بيژي وهشت واران نه واري، چوني ده نووسى و چوني ده لتي؟ له سهر كاغهنى وينه ي وهك زه لاميك سه يوانى به ده سته وه بي، بق كيشام، فهرمووي، واته: باران ده بارى.. گوتم نه ي نه گهر به گوتمى بيژي؟ دهنگيكي ليوه مات وهك دهنگى باران ده چووشش... نه هاژه بوو نه گفه... به لام بژت هه به بپرسى: باشه حق نه مړ چينييهك، ژاپونييهك، سهره پاي نه وه كه وينه: واژه و ده سته واژه و پرسته ده نووسن، ماناي نه وه نيه كه به هره ي بق ماناچوون، وينه ي چتى ماددى له ميشكدا گلدانه وهى نيه، وه لام نه وه به كه نيمه ش رهك: هه روه كو چيني و ژاپونييه كه واساين، كه بالنده يهك، به نمونه پيشكه ده نووسين، به لام نيمه ش و چينييه كه ش و ژاپونييه كه ش، فرق و

توفیرمان له گډل مروفیتکی میلیونی سال له مه وپیشدا، نه و په که نیمه میټسکمان په ک میلیونه سال بهر گوپان و گه شه کردن و گری و کولی و ه زاران خانه لی زیاد بوون که وتوو، نه و جا به م به هره په گه یشتوو، به لام مروفیتکی پیش په ک میلیونه سال له چار میټسکی نیمه دا ساده و خاو بووه. زانست ساغی کردوته وه که گیانه وه په که م جار له تاکه خانه په ک گورواوه، وه لی پاش میلیونه ها سال نه و جا به م هه موو جوړ و پړنگ و ترح و ناد... په گه یشتوو. نیمه، که به نمونه پیتی A ده نووسین، هرگیز نه وده مان به بیردا نایه، که نه م A په وینه ی سهری گا $AIFA = Faax$ - په ک بووه، پاشان به م شیوه په ی نه مړی لی هاتوو. یا چینیه ک پرستی "باران ده باری" به وینه ی کابرایه ک سه یوانتکی به ده ستوه بی و پی بکا، ده نووسی، هرگیز کابرایه کی سه یوان به ده سستی وه پړتوه چووی به بیردا نایه، هره وک نیمه که A ده نووسین وینه ی سهری گایه کمان به بیردا نایه... به راستی لیږده نه وده مان به بیردا دی که هر نیشانه په کی که مروف له گډل نه فرادی کومه له که یدا له سهری پړک که وتبی، یا پړک بکه وی، به مانای نه م چته یا نه و چته ی به کاری هینابی یا به کاری دین، نه وده نماد، په مزه و دیارده ی په نگدانه وه ی مرجه کی (المنعکس الشرطي) Conditinal reflection - په، که زانای نامتی پووس کردوویه به پامانه ی به ناووبانگ. به مه هرچی چتی له میټسکی مروفدا، وه ک کزیمپیووتر، هس، له نماد به ولوه چی دی نییه. سهرله به ری زانیاریه کانی مروف له دنیا دا له زانست، وه گشت پرشته کانی وه، له فلسفه، وه هه موو جوړه کانی وه و له هونه ر به سهرله به ری ترحه کانی وه، چ وه ک مایه ی به رجه سته و بهرچاو و بی و بیست و چش و

لەش، ھەموو ھەر پەرمز و نمادن. ئەسلەن مرقوف بەم نیشانە و نماد و پەرمزە
 زۆر و زەوەندانەوہ بووہ بە ئاشنا و پۆشنای خۆیشی و غەیری خۆیشی کە
 وجودە. بە قسە زۆروانییەت بیروپۆچوونی ھەرە کۆنی ئیترانی نەژادان بە
 خودای چاکە و خراپە زاندراوہ و گۆیا لە پەیدابوونی ئاریاییەکانەوہ تا
 سەرۆبەندی ساسانیان کەم و زۆر لە باو بووہ. ھەرۆھە لە ئیترانزەمین
 (ئیندرا) سەر بە میترا بووہ و خوداوہندی گشت بووہ. لە بەردەنووستیگەوہ
 کە لە سەرۆبەندی ھیتەکانەوہ لە ئاسیای گچکەدا دۆزراوہتەوہ دیاردییەک بۆ
 میترا کریاگە و میدراشیل (Midrashil) یان پی گوتسووہ کە لەوہ دەچی
 خوداوہندی تیرە و ھۆزە میتانی (Mitani) یەکان، واتە: جگە لە میترا لای
 میتانییەکان ئوراواناشیل (Urawanashil) ێکیش (ئۆرانۆس) لە پال میترا دا
 ھەبووہ و لە پەرتووکی (فیدا) دا بە واروونە (دەمەوێو) نژیوێراوہ. ھەروا
 (ناشا) و (نارتا) و (ریتا) و (ئاسفین) و (ناشادتیان) کە پاشانەکی بووگە وە
 (فایا) (با) لە کوردستاندا ھەبووگن. لە لوپستان کە لگامیش (وہ سەر مێشن،
 مەر و وہ لەش (گا) کە لە نک کاسییەکان نیوہ خوداوہندی بووگە (لەلای
 کوردەکانی لوپستانی ئەمەز بە پلە ی خودایی گەیشت). کە لگامیش لە
 شیوہی پیاویکدا یە کە دوو شاخی ھەبی، دوو شاخیش لە نیو کوردەواری و
 مۆزە پۆتامیادا نیشانە ی خوداوہندی بووہ. ئەم کە لگامیشە پارێزگاری
 چارەوێ و گەلەوێانی پەز و مەپومالەت بووہ. دیارە شوانکارەیی گەلەوێان و
 ئازەلداری تا سەت سالتیک لەمەوہ ریش لە زۆرینە ی زۆری کوردستاندا ھەر
 دەتگوت دەقاوہەق بە بالایی کوردەواری بڕابوو. ئەوجا بەش بە حالی
 مرقفگوراندن و ھیندە ی کە سەرکاری بە بیروپوێی کوردەوارییەوہ ھەبی،

نه‌وه‌یه که نه‌ه‌ورا ده پێشدا که یومەرت، مەردی (فانی)ی گوراندوه. به
 پاستی، که باسی دوورودریژی پسانی که یومەرت ده‌خوێنییه‌وه، نه‌وه‌میت
 له‌ بۆ پوون ده‌بێته‌وه، که حیکایه‌تی نایه‌م گوراندن، زیتر به‌روبووی
 نوسخه‌یه‌کی زه‌ینی چۆلگه‌ر و ده‌شت و ئارانانه تا ئی خه‌لکی چیاو کۆ و
 کۆساران.. نه‌تق هه‌ر وا به‌وانه‌ واژه‌ی (که‌ی) به‌ مانای پاشا، سه‌رگه‌وره
 (کویخا، که‌یا، که‌ویواتۆ، خانوو) به‌ زۆرینه‌ی زاره‌ کوردیه‌کان به‌ تاییه‌ت
 نه‌مه‌ی دواییان له‌ دملیدا، له‌ باوه‌. واژه‌ی "مه‌رت" مه‌ردم به‌ مانای خه‌لک،
 پیاو، پیاوی ئازا له‌ زۆر ناوچه‌ی کوردستان له‌ باوه‌، مه‌رده‌، له‌ ناوی
 "باوه‌مه‌رده" که‌ زیدی دالکه‌ و له‌ خوار سلێمانیه‌وه‌یه و قوله‌ده‌سی و
 باوه‌گێلیدی له‌ ته‌که‌وه‌ن، تا وێستا که‌ش هه‌ر ماوه‌. ته‌نانه‌ت واژه‌ی (مه‌ردۆخ)
 بیان (مه‌ردوک) که‌ نیوی خوداوه‌ندی بابلستانه‌، تیره‌ی (مه‌ردۆخی) له‌
 کوردستاندا، هه‌ر له‌ مه‌رده‌وه‌ که‌ فته‌گه‌سه‌وه‌. وه‌ ئی کاکه‌یه‌کانی سه‌ر به‌
 ئۆلی نه‌ه‌لی هه‌ق، باوه‌ نایه‌م گوراندنیان، وه‌ک له‌ ته‌زکه‌ره‌ی نه‌علا
 نووسراوه‌ به‌م جۆره‌ی پایینی وێنه‌ کێشاوه‌: چون جیهان ئافه‌رین
 له‌ سه‌ره‌تای دنیا پساندنه‌وه‌ له‌ پێشدا به‌ قووره‌تی ته‌واوی خۆی دۆرێکی
 گوراند و له‌ ناو نه‌و دۆره‌دا پێنج وێنه‌ له‌ وێنه‌ی خۆی به‌ دیارکه‌ و تن و
 که‌ره‌می فهرموو له‌ قووره‌ته‌وه‌، قوریانی ئاماده‌کرا و له‌ به‌زه‌ی خۆیه‌وه‌ ئاو
 ته‌یارکرا، له‌ پێنج وێنه‌کان به‌ کێکیان مه‌لستا، ده‌ستی پاستی قوریانییه‌که‌ی
 بلێند کرد، "هه‌وه‌ل و ئاخه‌ره‌ریار و یا هه‌ق"ی فهرموو و دوعای خوێند و
 هوویان کێشا و قوریانیان کوشته‌وه‌ و فهرمانی فهرموو، ئاوێ هاته‌ گۆپێ و
 که‌نجینه‌یه‌کیان ده‌بن که‌ رووی قوریانییه‌که‌وه‌ ده‌ره‌انی و قوریانیان کولاند و

هینایان به سه رجه میاندازد به شیییه وه و دوعایان کرد و هوویان کیشا و شه وچا پاش شه هزار و یهك ویتنه به دیار که و تن و ناویان گیترا و له قووره ته وه سفره و خوان هات، سفره یان پراخت، قوریانیان هینایه نیتو جه می، یهك له وان نیتسه که ی پووتانده وه و شه وچا به شیییه وه و دوعایان کرد. سه رله نوئی له قووره ته وه نیاز هات، گوشت به شرابه وه، هه مدیس دوعا خویندرا و پاشانه کی سفره و خوانیان بیتچایه وه و دیسانه کی دوعایان کرد. پاشانه کی ناو گیتدرا، شه وچا ده ستیان شوشت و دیسانه کی دوعایان کرد و دواپی دوعای قه بزبان کرد پاشان یهك تنوکه نوور له هه نیه ی یهك له وان چکیا و بوو به گویتز و خرایه نیتو جه می و که ره می فره موو برپیار وایه که هه رده هزار عالم ئیجاد کری، فره مانی فره موو له قووره ته وه قه والی "سپ مه یه رده" هات که هزار و یهك مؤر به ناوی خوداوه ندی عالمه وه له بابته تی ختوی شه گویتزه له سه ر قه واله که به دیار که و تن، پاش شه هزار به قووره تی ته وای ختوی له ویتنه که نزیک بقوه و دوپ (سروری) ی تایه ن پیوار بوو خوداوه ندی هه ره بووه که و هه شه وئی و تاق و ته نیا، هه ر ختوی ماگه وه. هه فتا هزار سال پابرد و خوداوه ندی عالمه میش دوپ کی شه فراند و له ناو شه و دوپ ده ۷ ویتنه ی ختوی دیتن و پاشان ۲۱ ویتنه به دیار که و تن و پاشه نه کی ۴۱ ویتنه به دیار که و تن و پاش شه و ش شه وچا دوپ پیوار (غیب) بوو و خوداوه ندی گیتیش ختوی له نیتو گیتی ده رووندا به ته نی دیت (فره مووی: (لیس فی الدار غیره الدیار). (غیره الدیار) نوو سراوه، هه له یه، ده بوا (غیر الدیار) بلئی، واته: له ختوی زیتر که س له مائی نییه. دواپی شه وه، هه فتا هزار سالیش به سه ر چوو، دوپ کی گووراند و له نیتو جیهانی

ده روونیدا گوورا و له نیتو نه و دپړه دا حه فده وینه و پاشان سی و حهوت
 وینه دیتن و پاش نه وه ی چل و حهوت وینه دیتن، دواى نه وه خوی به
 حهوتا و دوو وینه دیتن و نه و جا پاشانه کی دپړه که بق خوی غیب و پیتوار
 بوو و بق خۆشی به تاقى ته نى مایه وه و حه فتا هه زار سالى دیکه ش
 به سه رچوو و نه و جا فه رمایشی فه رموو: دپړک گوورا و خوی له نیتو نه و
 دپړه دا به سیسه د و شیتست وینه دیت. پاشان خوی به چوار سه د و چل و
 چوار ویتان دیت و هه مدیس فه رمانی فه رموو: دپړه که پیتوار بوو و بق خۆشی
 به تاقى ته نى مایه وه و حه فتا هه زار سال پابرد و په روه ردگاری جیهان
 فه رمانی فه رموو: دپړک گوورا و خوی ده نیتو نه و دپړه دا به حه فتا هه زار
 وینه دیت و هه مدیس نه و دپړه پیتوار بوو، حه فتا هه زار سالى دیکه
 به سه رچوو، خوداوه ندی گیتی فه رمانی فه رموو: دپړک گوورا و خوی له
 نیتوان نه و دپړه دا به نۆسه ت و نه وه ت و تق وینه دیت و پاشانه کی له سه ت و
 بیست و چار هه زار وینه دا خوی نواند و هه مدیس فه رمانی فه رموو: نه و
 دپړه ش پیتوار بوو و دیسانه وه خوی به تاقى ته نى دیته وه، نه و جا پاش
 چه ندین هه زار سال ده گه ل خۆیدا له قسه و وتووێژ و سه یر و سه یراندا بوو و
 ویستی خوی له سه رله به یری بوونه و هه ران تاشکرا کا که له نووری پاکى خوی
 دپردانه یه کی ده شیوه ی چرای پسکاند و شیتست هه زار سال ده گه ل زاتی
 پاکى خۆیدا له گه شتوگوزار و سه یراندا بوو و هیچ بوونه وه ری حه ددی بوونی
 له پیتش ویدا نه بوو و نییه که بغامى یان فامیده بى کوو بووه و چۆن بووه و
 چۆنه. نه و جا له که ره می ته وایى خۆرا چار دانه نووری له نووری پاکى خۆ
 چکاند و جبرائیل و میکائیل و ئیسراقیل و عیذرئیل له و نووره نه فیسه ن و

ئەو چىرايەش بىو بە ئاۋ و لەۋى چار دانە نوۋرى دە شىۋەى گە ۋاھىرى
 نە سىمراۋ پىسكەند و لە ۋ گە ۋاھىرانە يە كيان بىو بە ئاۋ كە سەرلە بەرى عالەمى
 حالّ ۋا ديارە، ھەموو ئاۋ بىو و شىست ھەزار سالى دىكە جىپھان ھەموو ھەر
 ئاۋ بىو و بۆ خۆى دەگەلّ ئە ۋاۋە لە گە شتوگوزار و سەيراندا بىو، پاش
 ئەۋە "ساجى نار"ى ئەفراند كە ئاۋى بە كۆلەن ھىنا و ئاۋە كە ۋەك كە فى
 دەريايى لى ۋاھات و پاشانە كى كە فى پى بننايە ۋە ھەلى لى ۋاۋە بلىند بىو،
 بىو بە ھەور و لە ئاسمان قەتەيس ۋە ستا تا بۆ ھەمىشە بىى بە چى و لە ھەۋاى
 ئە ۋاۋە باى گوزاند كە ھەوران ۋە جىموجوول بىخى، ئەۋجا پاۋەستان و
 پۇشنتى ھەور بە دەستى بايە و ۋەك چۆن مەۋف پۆھى لە قالېدا ھەس،
 ئەۋزى لە ھوكمى پۇھداپە و شىكى ھەور دە شىۋەى بىژىنگىيە و ھەر بۆ
 ۋە یش ئاۋ دەبارىنى. ھەرمەن بە كەف درا كە ئارام بگرە، كەف ئارامى گرت
 ۋاھاتە سەر زەۋىن و سەبرى ئارام گرتنى نە بىو. لە ۋ سى گە ۋاھىرە كە
 ھەبوون كىۋە كەنى بۆ لەنگەرگرتنى زەۋىن و تەپە و تەلەن ئەفراند و لە
 دلاۋايىسى خۇداۋەندى شىكۆدار بۆ خۆى دە بىۋا لە ھەور كە كارى ۋى
 ئاۋەلگىرىيە، باران بىبارىنى و كۆ و كۆساران تەپى بۆ خۆ پاكىشەن و كاتىكى
 نە دىتە خوارى، ئاۋى لى ھەلېنچەن و بۆ بىنەۋەى بىژىن، تا ئاۋ لە كانىاۋانرا
 بپوا، كە چى سەربارى ئە ۋ ھەموو ھەور و دەۋلە، لەنگەرى زەۋىن دابىن
 نەكرا، ئەۋجا كەرەمى ھەرمەن كە ئى زەمىن ئارام بگرە، زەۋىن بە زمانى
 پەرچوۋ بە ھەرنى پاگە ياند كە ئى دىن و ئىمانم ئە ۋ نانمۇدبىيە چىيى تېدا
 بەستەيە كە لە قورەتسى تەۋاۋى خۆت پازاندۋە تەۋە و دوۋەم بە چى
 ئۆمىدە كەۋە ئارام بگرەم؟ پادشاي بى ھاۋتا كەرەمى دەربارە نواند،

فرموی: ددانت به دامایی خۆتدا ناو به م جۆره خۆت عهزت کرد، ده بړو
 وا مز و پاداشتی تۆ نه وه به که جینی نه ولایا و نه وسیا بی و هیچ پاژیکت له
 کړنوش بردن له بۆ مه خالی نه بئ و همیشه جینگه ی کړنوشی خه لک به،
 جینگه ی چاکه و خراپه، مرتکانی و له گوئی پهنگینت ته ژه که م، مومته ئین
 به، ناوه که ی دیکه شت مومته نه نه (جینی دلنایی)، ئیدی زه وین به م ئومیده
 له نگره ی گرت و هیوری و داسه کنی و ستاری گرت، وه ل هه ر له که ف و کول
 و شه پۆلدا سوو. شای جیهان ده گه ل چار مه لایه که تی نیژیکیدی
 پوښتنبوون، له پړ نواریان زاتی پاکی هه زده تی په زیار، که خاتوون قیام
 (قیامت) به به پواله ت کولیچه یه کی له نیو ده ریا ده رهینا و بۆ خزمه تی
 پادشای جیهانی هاورد، پادشای جیهان فرمائی فرموی، ده گه ل چار
 مه لایه که تدا جه میان گرت و به شیبانه وه و دوعایان خویند و هوویان کیشا،
 هه نگین زه مین و ناسمان هیورین و نارامیان گرت و ناسمان سوو به و
 کولیچه یه و ده بن زه ویندا گابه ردیکی دروست کرد و ده بن گابه رده که دا
 فریشته یه کی خولقاند که هه ردو ده سستی وه که نه ستونده که وه بن
 گابه رده که ی دان و ده بن پئی فریشته که دا گابه کی گووراند و پئی فریشته که
 به شاخی گاوه گیر بوو و گای له سه ر پشتی ماسی راگرت و ماسیه که شی
 له ناو ناو راگرت و ده بن ناوی گابه ردیکی دانا و گابه رد له سه ر بایه و با له
 قووره تی خداوه نده وه له گه پوخولدا یه، به م ته رزه خداوه نده هه ر یه که ی
 ده جینگه یه کیدا راگرتووه و چاقایان له که ره می فره وانی وی بی به هره نابین
 و نه و جا هه رحه وت ته وه قه ی ناسمانی دروست کرد و هه ر ته وه قه ی سوو وه
 چه ند نیقلیمی و له هه ر نیقلیمیدا چه ندین هه زار بووه نه وه ر له ده ریایی و

به ژده کی جییان هه س که جگه له زاتی پاکی که سیکێ لی باخه وه نیه و هه
 گرۆیه که به هویای شوینیکه وهن، وه لی پئی هه نهو پتیه و مه نزل هه هه مان
 مه نزل. ده بئی موقوف تی بگا که دارایه که بتوانی هه ژده هه زار سه سه له سه سه
 شاخی گایه که جی بکاته وه و بزانی که نه م کارگه یه بی کارگوزار نیه، بۆچی
 به بیهوده سه سه به هه پتیه کدا بکا؟ له پڕیشکی نهو ناویری ساجه که به
 دیارکه وت، ناویری گووردان له سه سه زه وین جیتی به ویش دا که پافه و شروقه ی
 ناکه ین، نیتویان لی نا دۆژه و له گه واهیتاتی دیکه ناسمانی خولقاند، که
 جیهانی بالایه و به زه که و دۆزه کی له زه وین زیتردا و نارایشت و په ونه قی
 پتردا و له پتیه ی نووری پاکی، نه ستیره و مانگ و پۆژی نه فراند و هه
 یه که یانی به زه و زیتوده ران پارانده وه و خوری له بق پووناکیی پۆژ که
 خه لکوخوای جیهان هه ریه که سه سه وه کاریکن و ده بئی وه نه نجامی بگه یه نن،
 خولقاند و مانگی له بق پۆشناییی شه و و نه ستیره کانی هه ریه که بق کاری
 گووردان چ له بق پووناکی، چ له بق نه زمونی ستیره ناسان و کاره یلی که له
 نه خته ران ده که ونه وه و شه و و پۆژی دانا و نه مانه شیه هه ریه که وه
 کاریکه وه به ست، تا خه لک دلیان ته نگ نه وی و وه په ز نه بن، چون نه گه ر
 دنیا هه میشه پۆژ با، خه لک وه په حه تی نه ده ژیان و نه گه سه سه رومر دنیا هه
 شه ویش با، هه مدیس کاره که هیچی تیدا به ست نه ده بوو. له پتیه وه نه م
 جیهانی پارانده وه و به پای کاملی خۆی هه مووی به دیار که وت و کات و
 سه عاتی دانا و چارورژه ی پانا و زانایانی سه سه سامی نهو مانایه کرد و
 به هه شتی له گه واهیتی دیکه که گه واهیتی زانسته و له وی چکیا بوو، پاراوه
 کرد و جه به نه یلی داوا نه فهرموو تا پاش سی هه زار سال، نیتویراوه ره رمانی

فرموو: که ئه‌ی چه‌بره‌ئیل تو کێ و من کێم؟ چون له سه‌رپشته‌ی خۆی
 باخه‌به‌ر نه‌بوو، بێ باکانه‌ گوتی: تو توێ و من منم، تا ئه‌وه‌ بوو که تا سێ
 هه‌زار سالی دیکه‌ی ئی وه‌پکدا چوو، دووی خسته‌وه‌ پاش سێ هه‌زار سال
 وه‌گه‌ پابه‌ حوزوو، فرمووی تو کێ و من کێم؟ هه‌مدیس وه‌رام وه‌ه‌مان
 تاس و هه‌مام، تا چه‌ندین هه‌زار سال پابرد. پاشانه‌ کێ فرمانی فرموو که
 ئه‌ی چه‌بره‌ئیل نه‌تو سه‌یرانی لامه‌کانته‌ پێ ده‌وێ، هه‌پۆ، گه‌شت و گوزاری
 لامه‌کانی خۆت بکه‌. جبرائیل به‌ فرمانی په‌روه‌ردگاری مه‌زن وه‌ په‌یجوی
 ناچی (لامکان) که‌وت، تا پاش سێ هه‌زار سالی دیکه‌ به‌ ولاتی گه‌یشت که له
 ده‌ریای ئوقیانوسدا بوو، چاوی به‌رجه‌ستانه‌ پێ که‌وت که به‌رمالی په‌یروزی
 له‌سه‌ر ده‌ریا پانیخست و ده‌گه‌ل ده‌ریاییاندا له‌ سه‌یر و سوچه‌تدا بوو، بێ
 ئه‌ده‌بانه‌ لێی چۆ پێشی و چاوقایمانه‌ هاته‌ گوشتار، که نه‌تو کیتی و نه‌من
 کێم؟ ئه‌وه‌ سێ هه‌زار ساله‌ له‌ سه‌یر و سه‌فای به‌ژ و ده‌ریای جیهاندام و
 چاوم به‌ که‌سێ نه‌که‌وت، هه‌ر هێنده‌ی به‌خۆ زانی تووچه‌ بوو و به‌ گوشتی
 نیگایه‌ک په‌پوبالی به‌ جاری هه‌لپه‌ووزا، واته‌: تێ بگه‌ که بێ نه‌ده‌بی له
 مه‌نزلی هه‌قدا سزای نه‌مه‌یه‌، ئه‌وه‌ بوو تا سێ هه‌زار سالی دیکه‌ بێ په‌پوبال،
 بوو به‌ مه‌لوانی سه‌رده‌ریا، پاشانه‌ کێ وه‌ هه‌زار ناری عه‌لی وێرانی عه‌رنی
 خزمه‌تی بکا، بۆ گوناھی پابردوی ئی بوردنی خواست و به‌ دامایی ته‌واوه‌وه
 پووی نه‌ده‌بی به‌ره‌و نه‌خواه‌ن مروه‌ته‌ نا، که ئامان هه‌زار ئامان، ئه‌ی دین
 و ئیمانم نه‌تو خواه‌ن که‌ره‌م و کانی مه‌رحمه‌ت و مایه‌ی به‌زه‌ییت، زوانی
 ده‌سته‌پاچه‌ توانستی داوی ئی بوردنی نییه‌ ئامان بخوانی. خواه‌ن به‌زه‌ و
 مروه‌ت گوشه‌نیگای چاکه‌ی وه‌کرد و له‌ ده‌ریای بێ پایانی چاکه‌، ده‌رکه‌ی

خوانی به خششی ئاوه له کرد و له گوناھمی پابردوی خوش بوو: که ئه ی جبرائیل ئه گه ر ئه فرانکاری مه زن پرسی من کیم و تو کیتی، عه رزی بکه، بی هاوتا توی و ئه فرانکار و په روه ردکاری مه زن هه ر توی و ئه من که مینه ی به ر ده رکه ت، جبرائیل و تو خودای هه ژده هه زار جیهانی، ئه من که مینه ی جیهانی تۆم. ئه گه ر جارێکی دیکه ی پرسییه وه که تۆم بۆچی ئه فراند؟ عه رزی بکه ئه ی دین و ئیمانم، منت بۆ ئه وه گووړاند که بته پرستم و به نده به کی که مینه ی تۆم، به لام ئومیدوارم که لێم خوش بی و به گوناھمی خۆم ده گه ل نه که ی. جا، ئه و جارێکی دیکه که جبرائیل به ر نیگای فه یزی خوداوه ند که وت و خۆی ناسییه وه و خودای خۆی ناسییه وه. به ترس و له رزه وه ی عه رز کرد که ئه ی پێشاندهری پێگای ونبوو و ئه ی خاوه ن که مالی پوو له راستییان، به هه ققی زاتی بی زه والت، ویستومه تی بگه م که تو کیتی؟ خاوه ن مایه ی به رزه، که ره می فه رموو، که جگه له خودا خۆم، که س له زاتی من خه به ری نییه، جبرائیل سه ری گوێیه فه رمانیی داهیتا به وه و مه ره خه س بوو و ئه و جا هاته به ر نیگای خاوه نی جیهان و دروستکه ری ئایه م، پاشان ده نگێ له پێوارپا هات، ئه ی جبرائیل بیژه یانه لالا، جبرائیل به فه رمانی جیهانئا فه رین یانه لالای گوت و خوداوه ندی جیهان به و چوار پێژه نووره ی خۆی که له جبرائیلدا به رجه سه ته بوو، به و ته رزی به که م جار، به و ته رزه ی که پێی هیدایه تی بۆ ئاشکرا بوو، عه رزی فه رموو: ئافه رم له مامۆستا بی، تو که سه ری گوێ به فه رمانی و زوانی داماویت بۆ ئه م ده رگایه داهیتا، سوێند به زاتی مه زم و جوانی میژان تۆم کرد به به رپرسی ئه مینی کاروباری پوهانی و له شه کی. ئه و جا، جبرائیل به کپنووشدا هات، سپاسی

بئى ھاۋىتاي بەجى ھېنا، خۇداۋەندە فرمانى فرمود، ھەفتا ھەزار مەلایەكەتى
 لەخۇ نىزىكانى پىسكاند، لە پىزەى پووناكىي خۇى ھۇرى و خولامانى گورداند
 و چەندىن ھەزار فرىشتەى پىسكاند، جىرائىل عەرزى كرد: ئەى پەرۋەردگار،
 ھۇى ئەفراندنى ئەم كەمىنانە چەس، چ كاروبارىكيان دەعوڧە دىخى؟ دەنگ
 ھات، ئەى جىرائىل سوپىند بە زاتى گەورەم كە ژمارەى ئەمانە تەنھا زاتى
 خاۋەن شىكۇ دەيزانى، فرمانى دا: كە سەرىاكى مەلایەكەتانى نىزىك بېۋىن بۆ
 سەر زەۋىن، لە وپرا بە ھەشت ھەلگىن و بۆ ئاسمانى بەرن. ھەركە ھاتنە
 سەر زەۋىن، ھەزار كروكۆششتىيان بە خەرج دا، بە ھەشت لە جېنى خۇ
 نەدە بىزۋوت و ھىزى ھەر مەلایەكەتى سەد ھەزار بوو، لە ھەزار مەلایەكەت
 زىتر لىتى نەۋىن، دىسان ھەر نەبىزۋوت. دەنگ ھات: كە ئەى بە ھەشت يانى
 چى نابىزۋى؟ ئەتۆم بۆ جىھانى بالا ھېنان فرمان داۋە، بە ھەشت بە
 فرمانى خاۋەنمىننەت بە زمان ھات: كە ئەى پەرۋەردگار، بە چى
 ئومىددارىيەكەۋە بىزۋىم. تۆ پىم نايەزى ئەفراندنى ئەم كەمىنەىە لە بەرچى
 بوو؟ ھەرۋە ھاشتى بى گورد و بى ھىز چ سوۋدىكى ھەس؟ دەنگ ھات: كە
 ئەمە واىە، واتە: دەبى ئەفراندەىەك بىنا فرىتم و ئىۋە بىكەم بە فرمانپەرۋاى و
 بە سەريان پابگەن: مىكائىل پىبەر، نىسرافىل دەفتەردارى چاكە و خراپە
 نووسىن و عىزرائىلىش بۆ گىيان كىشان، جىرائىل ئامانى كىشا و عەرزى وانى
 كرد: ئەى دىن و ئىمانم، ئەۋەتا عىزرائىل گوتىپاىەلىت ناكە و ئەتۆ كە ئەم
 بوۋنەۋەرە دەگوۋىزىنى و ئەمانە دەكەى بە پىپرە و پىنما دەفتەردار، ئاىا
 ئەمانە چاكە دەكەن؟ دەبى ئەمانە چوار پىر بە شەفاعەتخۋازى خۇيان بىتن
 كە چاكە و گرفتەرەۋىنىيان پايى بى. باشە، ئەم كەمىنانەت بە

شه فاعه تخوازی وان فرموو، ئه دی کوا؟ پاشان دارنده ی جیهان و سازنده ی
 ئایه م، به ته وه ججوهی سه ریژی (فیض)، له عیزرائیلی نواری، عیزرائیل بوو
 به دوو به شه وه، هه ره که یان له جۆری یه کدی و له نێوان هه رتکاندا دوو
 نوور هه ل تۆقین و وه کو کولیچه یه کیان لێهات. فرمووی: ئه م وێنه یه م که له
 عیزرائیل جودا بۆته وه، کرد به خاتوونی پۆژی قیامه تی و ده بی له پۆژی
 قیامه تی ئه ویش به شه فاعه تخواز بێژن و عیزرائیلیشم کرد به گیان سێن...
 به زه شم به په زیاردا هاته وه، ئه م کولیچه (په پکه) یه ش خه لاتی نه و بی و
 هه ره له بهر هه ندیکه ش زه وین و ئاسمان له و کولیچه یه س و کانی گیانانیش
 هه ره له ویه، که تۆش به و جۆره ت قسه کرد، به هه ققی یه کتاییی خۆم و
 جوانیی مرۆ، هه رچی به ره ی هه ق ناس و یه ک په نگ و دلسۆز هه ن و سه د و
 بیست و چوار هه زار نووفه ی پێغه مبه رایه تی هه ن و هه لوژێرده ی ته واون،
 مه نزل و واری وانم به ره و پوهی تۆ کردۆته وه. ئه و جا باره گا به م ئومێدوارییه
 بلێند بوو و ده جیی خۆدا تویتکه ی گرت و پاشان هه ندی فرمانی به
 جبرائیل فرموو: که بپۆ له زه وین چنگی خاک بێره، جبرائیل به فرمانی
 خودلوهندی مه زن چوو چنگی خاکی هه لگرت، زه وین وه ناله و زاری کهوت و
 جبرائیل پۆیش و وه گه پرا، گوتی خوداوهند، زه وین ده نالی و ده گریا بۆیه
 خاکم نه هێنا. پاشان میکانیلی نارد، ئه وژی هه ره به وی ته هه ری، پاشی ئه و
 ئیسرافیل شاندا، ئه وژی هه ره به وی جۆری، پشت وی نه و عیزرائیل شاندا،
 عیزرائیل چوو، قه بزه کا شاخ شانی، زه مین ناله و زاری کر، گۆت فرمانا
 خوداوهندی جه بباره، خاکی پیشانی نیگای پووناکی سپیۆزی خاوه نکار دا،
 که ره می فرموو، مادامێکی نه تۆ نه و خاکه ت شانی و به زه ت به زه ویندا

نه هاته وه، وا كړدمى به گيانكښتى وان، خاكه كې به هـ زړه تى جبرائيل دا
 و فرمانى دا، بڼو قالبى نايـم به هـ مان شتـوه، كه له شتـوه ئى مه بچى ته يار
 و ناماده كه. هـ زړه هـ زار جيهان لهـم شتـوه يـه و برتـين له هـ ر پـتـنـج
 بهـ رى عـبا، دـهـ بى لهـم وـتـه يـه دا زاتى وان به تهـ واوـهـ تى بهـ ديار كـون، هـ ر
 بـڼـه هـ نـه نـتـوى خـودايـه و هـ ر دـو لـتـوى نـتـوى مـحـمـد و چـاو نـتـوى عـلى و
 بـڼـى پـاسـت نـتـوى نـيـامى حـسـن و بـڼـى چـهـ پ نـتـوى نـيـامى حـوسـهـن و
 پـوخـسـارى نـتـوى فـاتـيـمـه يـه و هـ ر لهـ بهـ ر هـ نـدـتـيـه كه نوـرى جـيـهـان نـافـرـين له
 سـيـفـه تـدـايـه. هـ نـگى جـبـرـائـيـل به فرمانى پهـ روـه رـدگـارى مـهـ زن قالبى نـاـدـهـمى
 سـاز كـرد، سـهـ روـسـوـره تى مـرـق، هـ ر يـه كه تا چـل پـوژ به نـاـكـام گـهـ يـشت و
 نوـرى حـهـ زړه تى مـحـمـد ي له هـ نـيـهـى ويدا چـهـ سـپـاند و فرمانى به گيان
 فرموو: كه هـ پـژ شـو قالبـهـ وه. گيان جـيـگـايـه كى تـاريـكى بهـ ر چـاو كـهـ وـت،
 گوتى، پهـ روـه رـدگـار شـوه قـهـ د به نـسـيـبى كـس نـهـ بى، تا له دـوـر پـا نوـاى، هـ ر
 هـ مان نوـرى شـو سـهـ روـه رى ده قالبى مـرـقى نـيـخـسـت، گيان به چـالاـكى
 تهـ واوـه وه له قالبى نايـمـهـ دا مـهـ زرا و تا زه مانـيـك كه نايـم هـيـمان به بـزـوـت
 نهـ كه وـتـبوو، فرمانى فرموو: شـى جـبـرـائـيـل، بـا نايـم جـوـوت بـن، له
 پهـ راسـوى چـهـ پـرا حـهـ واى گـوـرـاند، نهـ وـسا نايـم وه بـزـفـت كـهـ فـت، فرمانى به
 سـهـ ر لهـ بهـ رى مـهـ لايـه كه تـان فرموو: كـړنـووشى بـڼـ بـيـرن. نـيـدى سـهـ ر لهـ بهـ ريان
 كـړنـووشـيان بـڼـ نايـم بـرد، جـگـه له دـهـ ر كـريـاگى دـهـ رگـاى خـوداوهـ نـد كه سـهـ رى
 بـڼـ فرموودهـ ي پادشـاى جـيـهـان دانه نـوانـد. خـوـلاـسـهـ ي قـسـه، كه نايـم گـوـيى
 لهـم وـتـوـيـژانـه بوو، حـهـ زړه تى جـبـرـائـيـل به نايـمى پـاگـه يـانـدـبوو كه، ميوانـيـكى
 دى نـيـشان بهـ و نـيـشان كه چـاوى نـيـرگـسى و پـيـشى دـو فـليـقـانـه يـه. نـيـدى

ئەو بوو، پۆژىك ئايەم لەناكاو شاسوارىك و پىادە يەكى ھەژارى دەرويش
 سەروسىماي تەورزىن بە نەپەى شانەو لە پێشدا قووت بوونەو، ئايەم چوو
 دەستە پێشمەى ئەسپەكەى گرت و شاسوار لە ئەسپ ھاتە خواری و بوو بە
 ميان و باسى ئەم ميانەش بەم پەنگەى. "گەمى بىندە گەمى خالق كە مايم
 كە مايم" كاوى بەندە كاوى خالق كە ئيمەين كە ئيمەين. ئەمە دەقى بە
 كوردىي تەزكەرەى ئەعلا. ئەمەى دواى دەقىكى كوردىي جىهان گوراندنى
 شىوہ زارى باكورىيە، كە لە سالى (١٩٣٩) دا، قەناتى كورد، لە زارى عەلوى
 تەمەن (٩١) سالى، لە گوندى تيسيل، ناوچەى ناخالكانان، كۆمارى
 گورجستانى دەردەست كردوو و نووسىووەتووە. ئەم دەقە لە زىمنى
 وتارىكد، كە ئەندامى كاراي كۆپى زانىارى كورد، پروفيسۆر ق. كورد بە
 سەرناوى "ل بابەت نفيسكارا، زمان و ئەلفبايى پەرتوكىت دىنى ئىزىدياتى"
 لە كۆنەى كۆپى زانىارى كورددا، بەرگى يەكەم، سالى (١٩٧٢) دا پاش
 ئەوەى داوا لە شوگور مستەفا كراو كە لە نووسىنى كوردىيەو و گۆرپەتە
 سەر پىت و پىنووسى كوردى - عەرەبى و كورتە يەكى بۆ بنووسى، بەلوى
 كوردتەو و بەندە وا لێرە دا دووبارە دەقەكە بەلوى دەكەو و مەبەستم لە
 بەلوكردنەو و شى ئەو يەكە جگە لە دەقى "تەزكەرەى ئەعلا" كە بە بەرھە
 مەن ماكەكەى بە شىوہى كوردىي گۆرانى بوو و كراو بە فارسى، دەقىكى
 دىكەى نووسراوى سەرچاوەكانى بىر-ى كوردەواری، بخەمە پێش چاوى
 خويندەى كورد و دەگەل ئێرەوێكى بىروپىوا ئاينىيەكەى لەمە "چۆن دنيا
 گوران" سووكە بەراوردى بكەم و دياردى بۆ بىروپىوا ناوچەقەكانى
 كوردەواری لە نىگای زانستەو بەكەم، ئەمەش دەقەكەى:

قه ولی سورا نه فرینا دونیا بیتیا
 په بی دونیا هه بوو تاری،
 تیدا تونه بوون مشک و ماری،
 ته زیندی کر ته زه حالی،
 چ نه ما گول ژی باری.
 یاره بی، تو هؤستایی که ریمی،
 ته قه کر دی و دریا تاری،
 تو هؤستایی هر تشتی،
 بهوشت چی کر په نگه بی،
 نه رد و نه زمان تونه بوون،
 دونیا فرهه بی بڼه بوو،
 میسان و حه یوان ژی تونه بوون،
 ته خا لی ساز کر،
 د به حر دا ته نی هه بوو دوپر،
 نه دیماشییا، نه دیمه شییا،
 ته خاش پڅ نانی بهر،
 نوورا خا لی په یدا کر،
 گوشت و پڅ هاتنه بهر،
 نوورا چافان لی هاته دهر،
 ده ست و پی کره له ش،
 لی شیرن کر گوت و بیژ،

خودافه نديّ مه هؤستايي پره حماني،
 پي و ده رگه يي دونيائي شه کر،
 هه ر تشت ژ مه پرا ده رثاني،
 بوو بهوشت نهرد و ثافاني،
 خودافه نديّ مه تشتي دناسه،
 بويا که سي ژي کر نه ساسه،
 ژي په يدا کر ميږي خاسه،
 گوت: "نه فا هي نه به سه"
 .دوپ ژ هه يبه تا نيزدان هنجني،
 تاقهت نه کر، هلکه پي،
 ژ پره نگي نيسان خه ملي،
 سؤر و سپي لي هيوري؛
 نيزداني مه ب پره حماني،
 حوسن و جه مال ژ مه پرا ثاني،
 ده ستور دا قه له مي قوده رتي،
 نه م ثافيتن ناف سويا موبه تي،
 هافيتن ثافيته به حري، به حر پي مه ياني،
 ده خانه ک ژي ده ر خوه ني،
 چارده ته به ق نهرد و نه زمان پي نژني،
 نيزداني مه دوپ ده رثاني،
 موبه ت ثافيته نافي،

ژئې په یدا کر دوو چافې،
 ژئې حه پکې په پ نافي،
 ناف ژ دوپې حه پکې،
 بوو به حرا بې سهرې بې بني،
 بې پې و بې دهرې.
 نيزداني مه سهر به حري گه پې،
 نيزداني مه سه فينه چي کر،
 نيسان حه يوان ته ير و توو،
 جوت ب جوت ل سه فيني سپارکر.
 خوداوه ندي مه سه فينه سهره،
 سه ريکي دگه په چارکه ناره،
 سه فينه قول بوو، ناف که ته سهره،
 ماري خري خا دانه به ره،
 خوداوه ندي مه سه فينه ناروت،
 ژ که نار چوو بهر که ناره،
 ناروته لاليشي گوت: "هق بهره".
 سولتان نيزدي خوهش پي بهره،
 لاليش کو پکني به شه ره،
 نها نيزدي ژئې خه به ره،
 يا ره بې، بانگ دکم شيخي مه زن،
 چاف کاني، ناف ژئې دزين،

يا ره بي ته دنيا چي کر، دنيا ب خيتر،
 ئيسان تيدا دڙين ب تير،
 شه قيت پرش، شه قيت تاري،
 جي نه ما گول ئي بارين،
 خودافه ندي، کهريم و پرهمان،
 کره پکن نه رد و نه زمان.
 دا بهر مه پڦج و زمان،
 خودافه ندي مه پر بل سه مه د،
 نه فراندن شه ش مليا که ت،
 جودا کر دڦڙ و جنه ت.
 خودافه ندي مه نه رد چي کر، نه زمان گوهاستن،
 مجاله نه ردئ ب راستن، توبه تا قهزا گوهاستن
 ل گونه هباران بوو روهستن،
 چقاس خودافه ندي مه دنيا دکر سه فهره،
 سه خر دکر دار و بهره،
 پي نڙينه پکنئ مه خيه ره،
 خودافه ندي مه هوستا بهره،
 لاليش ڙودا ناني خواره،
 لاليش بوو خاش جي و واره،
 ل نه ردئ شين بوو نه باته،
 پي زهيني زيندي قنيا ته.

خودافه ندئ مه په حماني،
 چار قسم ژ مه پړا داني،
 پي حه بييا نادم نژني،
 خودافه ندئ مه په حماني،
 چار قسم ل پوو نني داني،
 يه ك ناهه يه ك تووره،
 يه ك ناخه، يه ك زي ناگره.
 خودافه ندئ مه ب په حمه،
 ديار كر ساز و قودوومه،
 هافينه نادم مه فسور نور تخوبه،
 مه فسور گه پيا، مات هندافه،
 غالبا نادم مابوو بي كافه،
 گو: پوڅو، چما ناچي ناهه؟
 خودافه ندئ مه قودره ته،
 زه ياندي چقاس خولياقه ته،
 ژيرا چي كر دوژ و جنه ته،
 خدافه ندئ مه نرد چي كر، نه زمان گوماستن،
 مه جالا نردئ ب پاستن،
 نوبه تا قه زار پاستن، ژ نيسان قه نجيتي خاستن،
 لاليش ژ نه زمان دهاته،
 نرد شين دبوو گيها ته،

پي چهران چقاس قنيا ته ،
 خودافه ندي مه نيني کر نه ساسه ،
 شه مبي بپي کراسه ،
 چارشه مي کر خلاسه ،
 هه فسه د سال پاش هه فسور هات دپړا نکاسه ،
 هه فسه د سالي ژ بهري ناده م ژماره ،
 نه ردی خارا نه گرتي شياره ،
 هه تا لاليشا نووري نافدا هنارا ، و
 باندا پوچ هه ردی ،
 هات و چوو بهري ،
 نوورا مژه تي هنکافته سه ري ؛
 هات غالبي ناده مدا هيوري ؛
 خودافه ندي مه په حماني ،
 کاسا سوپي ژ ناده مپا ناني ،
 ناف ژ کاسي فه خار ، فه ژي يا ،
 جيذا مه ست بوو ، هه ژي يا ، گوشت ژي خاست وي پوحي ،
 خوین ل جاني وي گه وپي ،
 خيره ت که ته ناف سه ري ،
 ناده م خار ژ وي کاسي ،
 سوپرا کاسي خاش لي تي ،
 که ره مه تا کاسي گيهيشتي ، بهوشي تي ،

مه له كا ملي وی گرت، نافیتته بهوشتی.
 ئادهم ژ کاسی فهدخاره،
 که ره مه تا کاسی پیتقا دیاره،
 خا بیتنژی، بوو هشیاره،
 گژ: "نه ف نه رد چ خاشه"
 گیهایی شین سه رگه شه،
 پۆډ پۆډا میڤی که له شه.
 خودافه ندی مه په حماني،
 ژ مه پا که ره مه ک ثانی،
 دهم و ده زگی باش دانی.
 هه ی ئادهمو پۆډنی،
 هه رده م بکه ئیمانی،
 خوداوه ند نه خلاس کرن ژ توفانی،
 گه لی مریدان بکن کاری،
 خیرا قودره تی ژ څوډ باری،
 خا دوورخن ژ نه یاری،
 که ره مه تا خودافه ندی مه هاته خواری،
 نه رد و نه زمان ددن خیری،
 هوین ژی ببن خودانی خیری،
 قهت ژ بیر نه کن فی خه به ری.
 شیکرینه وهی ده قه کان و نه نجامگری

یەكەم: بیروبوایەكان شەقل و مۆردەى ئەفسانە نامەزبان بە ئاشكرا پێوە زەق و ئۆپ دیارە. ئەوجا با لە بەراوردکردنێكى خەست و خۆلدا دە نیتوان ئەم دوو دەقە لە مێژینە یەدا، دیاردی بۆ هێندى بیروبووا ناوچە قەكانى كوردەوارى بكەم: (١) بیروبوای دۆناودۆن Pantheism = حلول = تناسخ = كلێشه كۆپى = وحدەتى وجود = وحدەتى موجود = یەكتایی فیزیک و میتافیزیک هەموو لە زاراوەى Pantheism دا كۆدەبنەو. ئەم زاراوە یە لە دوو واژە پێك هاتووە: Pan، كۆپى هێرمیس، خوداوەندى لێرەوار و جەنگە لێستان و نۆزان و لەو پگا و چێرە گایان و پارتیزگارى ششان و گاشان و نیچیرفانانە. یۆنانییان Pan – یان دە شپوشكلى پموزنێكى ناشیرنى كریتى كۆلكن و شاخدارى پدیندریزى كە نهێنى سامناكى زەندە قهوینى زالوتە قینى بە بەرچاودینا. هەروەسا ئى، بە مانای "هەموو چت دە نیتو ئاخن" بە مانای "سەر بە هەموو چت بوون" دى و دەبى بە پێشگەر، وەك Pandetia پاندیتیا و پانزویتیا Panzoetia. جا ئەم Pantheism، لە Pan + theos، خودا، پێك هاتووە. لە پەروى مانای فەلسەفییە وە: یەكتابوونى جیهان لە گەل خوداوەنددا. فەیلەسووفى نینگلیسى ج. تۆلاند (١٧٠٥) زاراوەى Pantaeist ی هێنایە نیتو زانستەو، بەلام هەرچى زاراوەى Pantheism تێلۆجى ئیندەرلاند، خەنیمى وى 1709 (Fai. j) بەكارى هێناو. هەندى جار مەیلی ناتورالیستانە، بیروبوای ئەوانەى لە خۆپسك بەولاو. بیروایان بە چیتەرییه و لایان وایە خودا لە خۆپسك و مۆفیشدا هەیه، كە ئەو دژ بە خودایە، كارەكەى لە ماددەگەرى بە تەواوەتى نزیک خستوووە، ئەك هەر ئەوەندە، بگرە هەندى جار خۆپسكى دەگەل خودادا جۆشداو و دە بۆتە یەكیدای تۆندوووە تەو و دە

شیوهی سۆفیگه ریدای نیشان دلوه. له سالی (۱۸۲۸) دا فهیله سووق ئالمانی،
 ک.کراوزه، بۆ ئه وهی سیستمی دۆناودۆنی ئایدیالیستانه ی خۆی له
 بیروباوه پی خۆپسکگه ری و ماده ده گه ری هه لایه تی، زاراوه ی دۆناودۆن
 (Pantheism) ی یۆنانی به مانای هه موو چتی (له خودا دایه) ی هیتایه گوپی.
 دۆناودۆن له شیوه کانی (Atheist) واته ناخوداییه کانداهه ن. لایه نگرانی
 دۆناودۆنی ناخودایی وه ک: کاردانق، ف. پاتریچی، ت. کامپانیلا و ج. برونو،
 به وایان به خودایه کی شه خسی سه رووی خۆپسک نه بووه و ده یانگوت
 خۆپسک که س دروستی نه کردووه. فهلسه فه ی خۆپسکگه ری سه رو به ندی
 وریابوونه وه که "خودا" و "خۆپسک" ی به یه ک چت له قه له م دا، به لای
 سپیۆنازه وه کارێکی هه روا فشه گالته نه بوو. گ. هیتدەر، ی. گۆته و
 ئایدیالیزی کلاسیکی ئالمان، له خه باتی دژ به بهروای ئۆرتۆدۆکسانه
 (خه نه لیبانه ی خۆمانیش) و میکانیزمه ی ماده ده گه ری فه ره نسزیشدا،
 سوودیان له دۆناودۆن وه رده گرت. دۆناودۆن به پێچه وانیه ی بۆچوونی
 فه یله سووفه هاوچه رخه پێرسونالیسته کانی وه ک: یۆهان سکرت، ئیریئوگینا،
 ن. مالبرانس، ف. ب. د. شله یماهیپ، خودا به سه ره تای سه رووی
 خۆپسکانه ی سه ره به ری چته کان و به وداوه کان نازانن. Pan - له سه ریکی
 دیکه وه، وه ک له ئه فسانه کانی یۆنان و پۆمدا هه یه، هه میشه له گه ل نێرو
 میشدا هه ر خه ریک بووه و قووره تی شه هوانی له وه دا نه بووه !! ده
 ئاشقینیدا، که ته ری بهر دلان نه ده که وت، له گه ل خۆیدا خه ریک ده بوو و
 بیلامانی و شه رخ شه رمی نییه، وه ده سپه ر خۆی په حه ت ده کرد. نیشانه ی
 Pan شمشال بووه، شوانه وێله ی کورده واری تا ئه وپۆش بی شمشال نین.. و

چه‌ندین دار و گۆچان و گالۆک و قلانگ و چتی دیکه‌یان له‌م جۆر و بابە‌تانە
 هە‌یه. Pan - به‌ پیتی ئە‌فسانە‌کان، به‌‌چکە‌ی خە‌یال پلۆی شاعیرانی
 ئە‌سکە‌ندە‌رییە‌یه‌ که به‌ مه‌حرەمی ئە‌شق و ئە‌وینە‌کانی سادە و ساکاری
 گۆن‌دیانیان له‌ قە‌لە‌م داوه‌. دیاره‌ له‌ سه‌ر له‌ دایک بوونی (Pan) شیۆه‌ی
 سه‌رچاوه‌‌کان جۆراوجۆردن و هە‌ریه‌ که به‌ جۆرنکی ده‌‌گێرنه‌وه‌. له‌
 هۆنراوه‌‌کانی هۆمه‌ر - دا دیاردییە‌ک بۆ ئە‌م (جۆریه‌‌روه‌‌دگار - رب النوع) ه‌
 نه‌کراوه‌، به‌‌لام ده‌ سه‌روودیکدا که به‌ نیتی (سه‌روودی هۆمه‌ری) یه‌وه‌ نامییه‌،
 به‌ کۆپی هر‌مس (هورمز = ئە‌هورامه‌‌زدا، هورمزیار؟) زان‌دراوه‌ و گویا سه‌ر به‌
 چپای (Cyllene) بووه‌. هر‌مس کێژی (Dryops) ی ماره‌ کردووه‌ و ئە‌م (Pan) ه‌
 فه‌نییه‌ له‌‌وییه‌. ده‌ کاتی زایماندا، دایکی له‌ دیمە‌نی سه‌یروسه‌مه‌ره‌ی وی
 پاده‌‌چه‌نی، وه‌‌لی هر‌مس ده‌ پتستی که‌‌رویشکێکی وه‌‌رده‌‌پێچی و له‌ بۆ
 تۆله‌‌مپی ده‌‌با و له‌‌وینده‌‌ری، له‌ نزیکی زیۆسه‌‌وه‌ی داده‌‌نی و به‌ هه‌موو
 خودایانی نیشان ده‌‌دا و خودایانیش سه‌رله‌‌به‌ر، نه‌‌مازا، دیۆنیژۆس به‌ دیتنی
 ئە‌و حاجباتییە‌ی زۆر که‌‌یف خۆش ده‌‌بن. (تا ئە‌‌و‌پۆش له‌ ئاکامی به‌
 نه‌‌وه‌‌کامی گۆردان و پ‌سکانی مندال له‌ زگی دایکدا، ئە‌م دیاردە‌یه‌ ده‌ شیۆه‌ی
 دوو سه‌ر و یه‌‌ک یه‌‌کده‌‌س و هتد... هه‌‌ره‌یه‌، که‌‌چی هیچ ئە‌‌فسانە‌ و
 په‌‌وپوچی به‌‌ دۆردا هه‌‌‌ئناپێچری) به‌‌ش به‌‌ حالی وه‌‌ی که‌‌ مانای Pan -
 (هه‌‌موو - گشت) ه‌ ئە‌‌وه‌‌ له‌‌وه‌‌‌را هاتوو که‌‌ (Pan) به‌‌ر دیمانه‌‌ی هه‌‌موو
 خودایان که‌‌وتوو. واژه‌‌ که‌‌ تا ئە‌‌‌و‌پۆکه‌‌ش به‌‌ زمانی یۆنانی به‌‌‌مانای
 (گشت) ه‌یه‌. دیقه‌‌ت ب‌فه‌‌رموو: میثرو، جوغرافیا، کومه‌‌‌ئاسی، ئابووری،
 په‌‌‌وانشناسی، میتۆلۆگیا (مه‌‌‌ته‌‌‌لۆگ - ئە‌‌‌فسانە‌‌شناسی) و تاد... چه‌‌‌نده‌‌ بۆ

لېږه تۆږىنى ماناى واژه يەك له زمانىڭدا، زەرور و پتويسته؟! به
 پړوايه تېكى ديكه، گڼيا نه و ماناى (گشت) ه له وړه پاتېيېه: په نلۆپ-ى
 خانمى تولىس ده يەك له گه شته كانى شوو كهيدا، داوین پيسى دهره ق به
 تولىسى كړدوه و گه له وړانې له ناشقى فاسق و فاجيرى حەزلى كړدهى وى
 لتي چاپوون و نه و (Pan) ه له يەك له وان له دايك بووه و چون نه زاندراره، نى
 كته له و فاسقانه يه (سهرويه ندى كۆمونهى داكسالاريمان به بيردېنېته وه، كه
 پتناسه (نه سه ب) ى به داكوه به ستراره) مړوف، گوتيتيان: نى (همو) انه
 (مباح) و بويه (Pan) به ماناى گشته. نه دى نابېنى كه ده پيش واژه يه كى
 وه كه Turanisme و Iranism-ه وه دى، ده گوتى: PanTuranism و PanIranism.
 واته: همو تورك ده خو ناخن و همو ئيرانى نه ژاد ده خو ناخن. نه مه له
 فەرهنګستان دور نيېه ده گه ل"پان" و "پهن" ى كوردى و فارسيدا والى بن.
 بهش به حالى دوناوون له نيگای سؤفیه تی و هروها حروفیه تی چەرخ
 و چاخه كانى ناوینه وه نه وه جيهان بينيسى شه قل و موره جياوازیى خوى به
 خويه وه يه تی و نماينه نامى و به ناوويانگه كانى نه م پړوايه پره برى
 كه له زانا و سؤفى و فهيله سووفى وه: سه نايى، پؤمى، سه عدى، ئيبن عره بى،
 يوونس عه مره، باباكتوبى باكۆبى (۱۰-۱۱)، عه ينولقوزاتى هم مه دانى
 (سه دهى ۱۲)، شه مى ته وړيزى (سه دهى ۱۲)، مه محمودى شه بوستى
 (سه دهى ۱۴)، نه عيمى (سه دهى ۱۴)، نه سيمى (سه دهه كانى ۱۴-۱۵)، قاسم
 نه نوره (سه دهى ۱۵)، يووسفى قه ره باجى (سه دهى ۱۶) و تاد... نه م
 فه لسه فهى دوناووننه يان له پتى پامانهى سهر پيژكردن (Emanation = انبثاق
 = صدور- فيض) ه وه به م جوره ليك ده دايه وه: هرچى چتى دووفاق و ليك

تاق و جووتی وهك (خوداوه‌ند و مرقف، نایین و ناایین (بدعت)، چاكه و
 خراپه و تاد...) هه‌یه، به‌پیتی شه‌فله‌سه‌فه‌یه، شه‌وه هه‌ر له پواله‌تدا لێك
 دووفاق و تاق و جووتن، (مۆناده‌كانی لایبنتن) نه‌ك له گه‌وه‌ر و بنیچه‌دا.
 شه‌م بیروبوویه له دژی هه‌رچی بیروبووی به زۆر سه‌پێندراوی ده‌سته‌ی
 فه‌رمانه‌وه‌ی سه‌رده‌مدار هه‌بووه، خه‌باتی ده‌کرد، هه‌ر له‌به‌ر شه‌مه‌ش نالا
 هه‌لگر و كه‌ول سووری به‌ر له‌شكرانی شه‌م بیروبووا، به‌ نیستیلاهی شه‌مۆ
 (شقپشگێرانه‌)یه له‌ گوێن هه‌للاج، نه‌سیمی، ئیبن عه‌ره‌بی، مه‌حمودی
 پسپخانی، بابه‌کی خوهره‌می و تاد... كه‌ولیان كرڤوون و پۆستیان گروون و
 كوشتوونیان. بێ گومان، شه‌مانه‌ به‌ پێچه‌وانه‌ی سۆفیه‌كانه‌وه، له‌ بابه‌تی
 سه‌ختگری وه‌ك بایه‌زیدی بوستامی، حوسه‌ینی مه‌نسووری هه‌للاج،
 عه‌ینولقوزاتی هه‌مه‌دانی و مه‌حمودی پسپخانی و تاد... له‌مه‌پ فه‌لسه‌فه‌ی
 وه‌حده‌تی وجوود و ته‌ناسوخ، چه‌ندین شاكاری شیعر و په‌خشانی
 ده‌گمه‌نیان نووسیوه. شه‌وجا با بزانه‌ن شه‌م فه‌لسه‌فه‌ی دۆناودۆنه‌ له‌ناو
 بیروباوه‌پی كورده‌واریدا چۆن چۆنی په‌نگی داوه‌سه‌وه؟ دیاره‌ به‌
 خۆپێندنه‌وه‌ی ده‌قه‌ كوردیه‌كه‌ی "ته‌زكه‌ره‌ی شه‌علا"ی شه‌هلی هه‌ق، چه‌ند
 بیر و چه‌مكه‌ی به‌ دیار ده‌كه‌ون. "أ- خودا به‌ هه‌زاران سال، له‌ناو مرواری
 (دوپ)یه‌كدایه‌ و (كنت كنزا مخفیاً) یان وه‌ك هه‌گل ده‌لی: "پنج، خوداوه‌ند،
 خوهره‌سکی دروست كرد، تووشی نامۆبی بوو، چونكه‌ شه‌و "لیس كم‌له
 شه‌ه" (قورئان) یان وه‌ك سۆفیه‌ وه‌حده‌تی وجوودیه‌كان ده‌لێن "شه‌م
 وجووده له‌ سه‌رزیكردن (فیض)ی خوداوه‌ند هاتۆته‌گه‌وه‌ی. مرواریش له‌ناو
 ده‌ریادا په‌یدا ده‌بی و هه‌موو ده‌زانه‌ن كه‌ مرواری جیسمیكی وشكه‌ل و خه‌ر و

گورڤه رو به چرسکي قه پیلکه ييه . نه و مروارويه له و چلمانهي که له چه ند جوړه له شده له مهي دوو قه پیلکي "سه ده في مرواري" ناو که به ده وري چته کاني نيو له شي گيانله به ردا ده نالين، پهيدا ده بي.

له پووي ميتولوجيا (نه فسانه) ي کو ژين هاتنه گوړپوه، زانست ديارديي بو به کتيري اي يه ک خانه يي کړدوه و له قورنائيشدا که ده فرموي: "وخلقنا الانسان من صلصال من حمأ مسنون" و "وخلقنا من الماء كل شيء حي" ناشکرايه به پتي هيندي فلسفه، هم مو گيانداري ميژوي دور و دريژي خوي هم س. نه و ميژوه له پوپه پره کاني هم مو خانه يه ک له خانه کاني له شيدا تومار کراوه، به زماني فسيولوجي - بايولوجيانه ده يخو پيښته وه. ته ناهت بيرکي فلسفه فيبانه ي وه سا هي دبېژت، گاډا کو زيندي دهمري، ته ني په يکه ره که ي له شي ده گوړپي، دنا هر چي پيکهيښي له شيه تي هر دهميني و هر جوړه ي ده چته وه پال جوړستاني خوي. کاتي که جاري کي دیکه يا ه زاران جاري دیکه دپته وه په يکه ره په کي دیکه، هه نگين بيره وه ريي له ميژينه ي خوي هم مو جاري ده گل خويده دپيښته وه و له بري ناکا. هيندي له زانايان يه ژن: خه ون به شته يه که وه، که خه ون بينه که هر گيز نه يدپتوه و نه بيبستوه و له قوتووي هيچ ع تاريخدا نيبه و چتي سه يروسه مهرن، نه وه يادگاري خانه يه ک له خانه کاني ژياني زيندييه که، گيايه که، ده رختيکه، به خه ون يان به خه يال به بيريدا دي... بيروپرواي دوناودون، واته نه م چت بچته گلتيشه ي چتي کي دیکه وه، بوخ له پاش مردن ده چته جهسته ي زيندييه کي دیکه وه، به دور زانداروه له پووي فسيولوجي - بايولوجييه وه، له مه که وتبپته وه. شاياني باسه، زارواي "دوپناس"

دوور نییه دیاردی بۆ ئه و مروارییه بۆ که مرق پیتی و ابووه هه وارگه ی
خوداوه ند ابووه؟!

ب- پامانه ی گهوراندنی یه که م مرقف، که به باوکی مرقف هه زده تی باوکه
نایه مه نامییه، له پووی بیروبوچوونی میتولوجیا و میتافیزیکه وه، زانستی
فیزیک به پیه رچی ده داته وه. مرقف له نیگای زانسته وه، له سه ره تاوه له
به کتریا یه کی به کخانه ییه وه که وتوته وه، پاشان وه ک توبجه یه کی میژووینه،
هه م به په پیه ویکردن له هاوپیته وندی ده گهل دیاریده کاندای هه م به
په پیه وی کردن له یاسا و پرسیا بیؤلۆژی (بیوفیزیک)، بیؤکیمیای،
فیزیلۆژی) یه کاندای، پله به پله و پتی به پتی به میلیونه ها سال پتی گه یشتوو
نه به خۆلی فلانه کۆ و نه به خاکی فیساره چیا، قووپی بۆ گهراوه ته وه و
نه وه تاکه نمونه یه ک هاتوته گۆپی. به لکو له شکل و شیوانی زۆد له
مرقفی نه مپۆوه دوورکه وتوته وه، به لام با بزانی مرقف له سۆنگه ی چیه وه
هیندیکیان خویان له هیندیکی دیکه یان به به رتر و بالاتر و په سه نتر زانیوه و
ده زانن و بپی خه لک کۆمه له خه لکیکی دیکه یان به کوپله ی خویان زانیوه و
به جۆری له ناژه ل، نه ک به مرقفیان له قه له م داو؟

نه گه ر نووسینه کانی سه د و په نجا سالتیکی له مه و به ری پۆژاوا بیسان
به سه رکه یه وه، به نمونه ده بینین زاراوه کانی "ناری"، "په گه زی ناری"،
"بیری ناری" مانا و چه مکی نوپیاو. په نگه هه ر سه د و په نجا سالتیکیان
ته مه ن هه بن. نوخشه کانی له سه ده ی (۱۶) وه چه که ره ی کردووه، به لام
سه روبه وندی که نه به گه شتی "په گه ز" و نه به تاییه تی "په گه زی ناری"
هه بووه، کۆمه لانی مرقف بیریان له وه کردوته وه که نه مه نه ته وه ده گهل ئه و

نەتەو ەيەدا، ئەم كۆمەل لەگەل ئەو كۆمەلدا، ئەم ھۆز دەگەل ئەو ھۆزدا، ئەم شار لەگەل ئەو شاردا، ئەم چىن لەگەل ئەو چىندا ھەرق و سەويان ھەيە. لەو پۆزگارانەو تەئەو پۆز تەنھا ھەر تەرزى بىر كىرەنەو و مەتۆد گۆپاۋن، ئەنجامە كە ھەر ھەمان ئەنجامە، كۆرد واتەنى ھەر ھەمان جاشە و كۆرتانى گۆپاۋە. دەقاودەق ھەر ھەمان ئەنجامە كە زانا "مۆدىرن" ھەكانى ئەمق ۋەك ھەمىشە، دەيجوونەو و دەيجوونەو، واتە: ھەر كەسە نەتەو ەكەى خۆى لە پەوى مەزىيەتە مەقۇبىيە كەنەو بە پەنگۆردشكەين، بە دەقشكەين، زمارە قىياسى شەكەين لە قەلەم دەدا. ئىدى بەم جۆرە ئەمق ئەو چەنى كە لە بېچەم و شەپۆشكەلى "ئارىتى" دا بوو تە بنىشتە خۆشەى بن ددان، لە دۆن و كەيشە گۆپى: جارى ئە پەوى نەتەو ەو، كاۋى ئە پەوى چىنەو و تاۋى ئە پەوى چەرخ و چاخە كەنەو، بەولاۋە چىتر نىيە. ئىمە لە پەيشەو ە باسى مەقۇسى - مەيموون، نىياندە رتالمان كۆرد، ئاشكەرايە، كە لە كۆردستانىش نىياندە رتال ەبوو. باشە ئەم نىياندە رتالە فەندىيە لە كەپە پەگەز بوو؟ ديارە مادام كۆرد بووبى، دەبى "ئارى" بووبى! مەقۇسى سەرەتايى، خۆ لە مەقۇبىكى دىكە بە بالاتر زانىنى بىر دۆتەو سەر خاۋىشتى خۇدەيە كان، بۆ سەر ھىزە كەنى سەرۋى خۆرسەك.

نیواره وخته له جهختا بووگن و هرچی به ره وېږی لی کردن ه لیان کردونی و تیی پوهاتوون و ده گه ل په ووند و کوچهری دود و نیژیک و درلوسی و ناشنا و پوهنادا له سر له وړه و چیره گه و نوزانان به شه پ هاتوون و نذر جار له شه پدا که لاکیشیان لی به جی ماوه . وه فرمایشتی بریکاره یلکی خودلوه ندی پوی زه وین دیل و یه خسیره کانیاں قه لتوبړ کردوون، وه لی نه ته وه په وند کان به ره - به ره، قوونیاں له سر زه وین توتکه ده گری و هواره بند دهن و داده مه زین و به کشتوکاله وه دهورووکین و کردار و په فتاریان له حن دیل و یه خسیره کانیاں به ره و گویان چو، دهستیان له دیل و یه خسیره کوشتن ه ل گرت، وایان به باش زانی که ده کپلکه و مه زایاندا ده کاریان به رن، نیدی خودایان، نه و په وند کونانه ی که هیقرین و تویتکه یان گرت، چاره نویسی نه وانی له تیره و موزه کانی دیکه یان به دیل گرتبوون و نه یان ده په رستن، دیاری کردن و ژن و ژنخوازیان ده گه ل ناغایه کانیاںدا لی پوان کردن.

وېستا کهش که کوردیکی سونی مه زه وی فیه وشکه بپوا ده گه ل ته نانه ت شیعه یه کی وشکه بپوادا، کاکه بیه ک ده گه ل موسلمانیکدا، نیژدیه ک ده گه ل کاکه بیه کدا، یا موسلمانیک ده گه ل سارلییه کدا، یان وه پیچه وانه وه، سه روساختی خرم و خویشاوه نی ده گه ل یه کدیدا ناگرن، هر نه خش و دهوسی نه و حرام (تابق) انه ی نه و پوزگارانه یه و له نیو کورده واریدا ه روا باره یان لیوه دی، نه که هر له سونگی لیکی جوداوازیی نایینی و مه زه بیی نیوان کورد، بگره سه باره ت به لیکی جیاوازیی موز و خیل و تیره و په گ و په گه ماش، وېستا کهش کورده واری به سانایی ژن و ژنخوازی ده گه ل یه کدیدا

ناکەن. فەرموودە ی پە یامبەر "تخیروا نطقکم فإن العرق دساس" تا
 ئەو پێوگەش بە سەر زارانەو دەگە پێ. مەسە لەی "نەسەب" و خزمایەتی
 گرتن لە کوردەواریدا کارێکی زۆر ھاسان نییە، بەلام جاری واش بوو و
 پەنگە ئەو پێوژ ھەر وایی کە بەرزەوھندی سیاسی و ئابووری ئەو کەوشکە
 دەبەزێتی و دوو ھۆزی لێک دێژنگ و ناتەبا بەژن و ژنخواری کێشە و ھەرای
 سیاسی نێوانیان سست دەکەن یا ھەر بە تەواوی دەبێژننەو.

ئەوجا با وەگەڕێینە سەر دەمانی دۆنکیشتۆتان. ئاتینا و پۆما بە پلە و
 پایە یەکی فرە بەرز و بلێند گەیشتبوون. لە سەرۆبەندی خونچە
 ھەلپیکانیاندا، ئیلیادە و ئۆدیسسە نووسراون و سیستەمەکانی ئەرستوو و
 دیموکریتس داھێندرا بوون، شێوانی ئاکرۆپۆل و پۆمپین، کۆشک و تالاری
 لەمە پە پێ تۆیمە و قەبارتە، شاری یەک لە یەکدی جوانتر و تەرزتر کە
 سۆمای چاویان دەبرد، پانرابوون. ئەوانە ی ئەمانە ھێتیا پانابوون ھەزاران
 باسک و مەچە ککە لی بوون، کەس ھەر نێویشیان نە دە زانین و باسوخواسیان
 لە کۆلە کە ی تە پێشدا نە ما بوو. بە ھەزاران باسک و مەچە ک بەرد و
 مەرە پیا تاشیو و گەمیە ی زە لام زە لامیان بە ھێز و گوردی بازوو و
 سەولان، لی خوێو، وە تاکە واچە یەک، کاری ھەرە قورس و گران و پێسیان
 پێ کریاگە و ئەم بە ھەزاران بازوو و مەچە کە بی ناوونیشان و مفت و وە
 بەلاش و ھەلاشانە سەرلە بەر بەروبووی شە پوشۆر و کۆشتو کۆشتار بوون.
 مایەو وە چارە نووسی نە تەوە کانی لە ئاتینا و پۆما پایینتر و خواو وە تر،
 ئەوانە بە دیلیتی و یەخسیریان بێار لە سەر دەردان و ئەو ی بە کارێکی
 ھەلال و پێوژ ئەمر دە فەرموو، خودایە کان بوو. پۆمایە کان و یۆنانییە کان

كه له نابووى و زانستدا له خه لكى ديكه نۆزانتار بوون، له م پوهوه
 هاوكارىكى تازه كوورده يان بۆ خداوه ندى ئهوى پۆزى ديتوه، بۆ ئهوى
 ديليتى و يه خسىرى به كارىكى "مه عزوورانه" و "گهردن ئازادانه" و "ههق
 وه ده سانه" پاساو بدهن، هانايان وه بهر خۆپسك برد.

ئهره سستوه فهنى دهى فهرموو:

"خۆپسك، نه ته وه ههرچى و په رچيبه كانى به چه ند پله وپايه يه ك پايينتر و
 نزمتر و كه متر گوراندوه و به ديل و يه خسىرى يۆنانىيه كانى به په وا
 فهرمووه."

خۆپسك فهرق و جياوازيگه لىكى له نتيوان يۆنانىيه كان و نه ته وه ههرچى و
 په رچيبه كاندا (؟) له خۆپايى نه هيتاوه ته گويى. ئه وه فهرق جياوازييانه بى
 حيكمت و بيانگه نين، فهرق و جياوازييه كان ئه وه ندهى فهرق و
 جياوازييه كانى نتيوان له ش و پۆخ، مۆف و ئازهل، زهق و نۆپ ديار و ناشكرا
 پۆماييه كان هيتنده يان گوى به زهردى، يان په شى په نكى ديله كانيان، يان
 خپى و گرۆفه رى، يا درۆژكوله يى سه روسه كوتيان، يان نه ميان نى
 ئهرمه نستانه و ئه وه يان نى حه بشستانه، نه ده دا، وه لى ئه م جوړه
 ليوه كۆلينه (زانستانه به رزه) به روپوى نامباره كى سه تهى
 بيس ته مه. هه روهك له پيشه وه گوتم ئاتينا و پۆما هه ريه كه بۆ خۆى
 پامانه يه كى چينبه ندى په گه ز و تيره كانى هه بو. ههرچى ديل و يه خسىرى
 كه له شه پدا ده رده ست ده كران، ئه وه به پتى پامانه و تيؤرى خۆيان،
 خۆپسك گوي، هه ر بۆ وهى دروست كردبوون، بىن به ديل و يه خسىرى چاوى
 كالى وان.

بهلام خوت دهرانی دنیا مندوق مندوقه که سی برای، قهرمه
 په گه زیاریزه که ی نهره ستوو، واته: یونانییه کان که مانی نه وه یان به خوت و
 خوپایی به خودا دابوو که خورسک غیری خویانی بق به نده گیی وان دروست
 کردوه، هر نه نه ته وه نه جیو و فیهل سووف په روه رانه، پوزی له پوزان
 ته قا بوون به تله و ته پکی کزیه تیی پومانه کانه وه.

بهلام بابیژین یونان و پومان، له بهر نه و بیروپوا پوچانه، خویان به و
 جوړه و خه لکانی دیکه یان وه و ترجه له قلم داگه، نی باشه
 محمه ده فنی- که کوردیش بووگه و میژوونو سیش بووگه ها- خو
 پیاوکی موسلمان و ناقل بووگه و نه یونانی و نه پومانی بووگه، (بهلام
 دیاره وه زوان عاره بیی نووسیگه، نه وزه مانه هرکه سی وه زوانی عاره بیی
 نووسیبا و موسلمان با، گوئی وه په گه ز و تیره و تایه فیه نه ده دا) باشه
 نه پای چه له "تاج العروس وهی فهرمووگه: "الاکراد طائفة من الجن" و له
 رافه و شرفه ی نه م فرمائیشته یدا مهره موز: له بهر وهی که په گه مای کورد
 جندوکه یه، هر کوردی له م سهر بسانه هس چاره که به شیکی له شی له
 جندوکانه و هوی نه م یسه نه وه سا که کورده یل له به لقیسای ژنی حه زره تی
 سلیمان، که نه ویش دایکی درنج (جندوکه) بووگه... هه روه هاش نه بو
 مو عینی نه سق له په رتووی "بحر الکلام" دا دهنووسی که: جندوکان
 هه لیان کرده سهر حه ره مسه رای حه زره تی سلیمان نه و که تن و که تنکارییه ی
 له وی کردیان (نای داخوا چه ندیان که یف کردبی) کردیان... هیندی له ژنانی
 حه ره می حه زره تی سلیمان له جندوکان ناوس بوون و زوله یلیکیان لی
 که فتنه وه که نه ی کورده یله ی نا پوکه ن... شه ره فغانی بتلیسیش، له

شهره فنامه که یدا ده نووسی: هیندی وا ده گپنه وه که تیره ی کورد له ژن و ژنخوازی ده گهل دیواندا، که وترونه وه. مه سعوودییه فهندی مه ره مو: هه زره تی سلیمان، بق چه نانی له سه رکارد ده رکرا، شهیتان له پیستی بنیاده مدا که نیشکه کانی بیلامانی سه قهت و سوقوت کردن، نهوانی که خپوی بپوا بوون، قوتار بوون، وه لی که نیزه یلی دووپیو و کافر که لیل شهیتانا بیلامانی که یغیان کردبوو له شهیتان ئاوس بیوون.

ئه وجا که جارتیکی دیکه هه زره تی سلیمان وه گه را سه تهختی پادشایی، فه رمانی له مه پ نه و که نیشکهانه وه ده رکرد: "اکردوهن فی الجبال والأودية" واته: نه مانه بو چیا و دۆلان قاو ده ن و فهوت و فهنته شیریان که ن. ئینجا نه مانه که زاپوله یان لی که فتنه وه، بوون وه م کورده یلی نه مپۆکه...

باشـــــــــــــــــه ئـــــــــــــــــه وه شـــــــــــــــــه مه یه ک لـــــــــــــــــه مـــــــــــــــــه ئوو.
 نه دی فه لسه فه ی مپۆ چیه؟

ئه م گوی زه وینه که ئیمه ی به ره ی مرۆفی له سه ر ده ژیبین یه کپکه له و نو نه ستیره گه پۆکانه ی که به ده وری خۆردا هه میشه ده خولینه وه. ئه مه یه ک ملیۆن جار له خۆر گچکه نره، نزیکه ی (۴۵۰۰) ملیۆن سال ژیت له ته مه نی تپه ریوه. له پێشدا کۆمه له گازنکی داخ بوو و پاشانه کینی نه و کۆمه له گازه خه ست بۆوه، بوو به ترنگی و ورده ورده کاژه به سه ته له کێک دای پۆشی. ملیۆنه ها سال کاژنکی فره گه وره له هه ئمی ئاو، دای گرته بوو. به ساردبوونه وه ی پۆستی زه وین، زمان و به رزان و هه لته و زورگ و چیا و کۆ و کۆسار و شکپ و قه لش و زه ندۆل و په هۆل و ته ختان و کۆسه لان و لیز و پک و هه وراز و نشیو و نه وراپی و پووکار و به ریانان هاتنه گۆپی و به

ساردبوونه وهی هه لمان ئوقیانوسه کان و پوویار و پۆخانه و جۆگه و جۆباران پهیدا بوون. له ژێ، نیشانه و ئاسهوار مانا چیبه، نه بوو، دور نییه ده بارووخیکێ تایه ندا گه شه کردنی ئاوێته کانی کاریقن، به ره و پهیدا بوونی نه سیده کانی ئه مینیدای پاکیشابن و بووبن به پرتوتین و پتووستیه کانی داهیتانی مایه ی ژبی له سه ر زه وین دابین کردبێ. له وه ده چی که به که م بوونه وه رانی زیندوو له جۆره ئایرۆسه یلی پهیدا بووبن که له ناو ناو و بێ ئۆکسژین سه ره خۆ ژیا بن. ئه م بوونه وه رانه وه ک ئه و گیا و گۆلانی که نه ک ته ئی بێ ئۆکسژین ده ژیتن، بگره تیرا ویشیان ده که ن، ده چن. هه ر ئه م بوونه وه رانه بوون که هه لومه رچی ده وری به ی له بار و گونجاویان بۆ کامل بوون و گه شه کردنی پاشانه کێی ژبی گیا و گۆلان و گیانه به ران له سه ر زه وین ته یار و ئاماده کرد. هه لومه رچی ئاو وه وا و جوغرافیایی زه وین، په ی ده ره ی ده گۆپا و کامل بوونی بوونه وه رانی زیندوو، درێژه ی ده دایی و پتفه ده چوو، تا سه ره نجام مه مکه داران پهیدا بوون. له دوا ی سه رویه ندی سییه می زه وینناسی و سه ره تای سه رویه ندی چاره م (نزیکه ی پێش به ک ملیۆن سال) به که م مه ی مونه یلی مرۆف ئاسایی، که ده توانین به با پیره گه و رانی مرۆفیان له قه له م بده ی ن، هه بوون. به کورتی، مرۆف به کا وه خۆ، پاش چه ن دین گۆرانه کاریی بایۆلۆجییانه، کامل بوو و شۆپ و شوینه واری خۆی به دیار ئیخست و پێ به پتێ پێشفه چوونی زه مان، ئه م شۆپ و شوینه وار به دیار ئیخستنه پێتر ده بوو. ئه مه ش (۹۰۰۰۰۰) سالی درێژه کیشا، تا مرۆف کاری به ک ده و ره ی ململانی و پێشفه چوون و کامل بوونی به ئاکام گه یاند و ئه و جا به م لوس و پووسی و تیغتیغه کراوی و په رداختکراوییه، بوو به م کورپه ی

نېړۍ: مړۍ نه نديشمه نده و - Homo Sapiens، بهم داپرشته و قه لاقه ته ی
 نه مړۍ په ی پښی هاویشته دنیای بوونه وه. دیاره پېش میژوو، له و
 تروکه په وه که مړۍ له قه لمړه وی نازله جوی بۆته وه، ده ست پښی ده کا.
 نیوه رۍ کی نه م جوی بوونه وه په مانای نه وه په که مړۍ به سر چه ندین له مېر
 و کوسپ و هله مووتاندا، که جاري کی دیکه ی له ژيانی کومه له کیدا، بۆ
 دواپوژ، هه رگیز پوویه پوو نابیته وه، زال بووه. ژيانی میژوویینه له و
 سه روبه نده را که نوخشی ده ولته تان له ناوچه ی که ونارای - دۆلی نیل و
 ناوچه ی دیجله و فوراندا به دیار ده که ون، سهری هله داوه. نه مانه ش،
 ویده چی چوار هه زار سال له موبه ر په یدابوین. میژوو به زور مانا و چه مک،
 دهر پین و لیکدانه وه ی به خقوه دیتووه. له سه روبه ندی چاخه کانی ناویندا
 به شیوه په کی ناماقوول و خه یالپلاوانه ده ناساندرا. له سه رده می
 بووژاندنه وه (پینه سانس) دا په که مین سریشته کانی به دیار نیخستنی قولی
 پووداوه کانی میژوو - سه رچاوه کانی میژوو به ر په خنه و توانج و
 تاوتوو کردن دان - به دیار که وت و له ناسه واری میژوونو سانی سه ده ی
 (۱۸) دا هه ولوده ول و په نجیکی زوری بۆ دراوه و پووداوه کانی پابردوی
 کومه لی مړۍ فیان به هه لسه فیه کی ناقلانه (پاسیونالیستی) تیدا لیک
 دراوه ته وه. نه م سه روبه نده له پووی له دیرۍ ک حالی بوونه وه، راستیت
 که ره که، ده ورۍ کی له قوناخیکه وه بۆ قوناخیکی دیکه په پینه وه په فته نییه،
 وات: سه رده می لیکدانه وه ی مانای میژوو له سه ر بنچینه ی "خوایشته
 خوداوه ند" جینگای خوی بۆ سه رده می به جی دیتی که پووداوه کانی کومه لی
 مړۍ له ویدا، له سه ر پایه ی چالکی و هه لپه ی تاکه که سانی به رچاو و هه ر

خۆی حسێو، لێك دراوه تهوه. له نیهوی یه كه می سه دهی ئۆزده مه مپا، ده و رانی نه و پۆژگار ه له پوو ی نابوو ی - كۆمه له كیه وه به ده و رانی پیشغه چوون و گه شه كردن و ته شه نه كردن و ته نینه وه ی سه رمایه داری ده ژمیردرا، زانستی میژوو كامل بوو و دیروكنووسانیکی زۆر كاری كامل بوونی كۆمه لی مرۆفیان له سه ربنه های یاساو پرستای كه وشه ن و سه رجهد و سنووردیار، لێك ده دا به وه. وه لی به تیکراییی له میژوو حالی بوونی نه م سه رده مه ش؛ هم مدیس هر له سه ربنه های ما کی چه مكی "كار یگه ریی تاكه كه س" پیشازۆ بووه و هر وه و سه نگ و ته رازووه ی شو كه: گو یا میژوو "قاره مان" ده یگوو ریتن و ته نها، میژوو قاره مان و كه له میردانه و نه ودوا كه ی سه ره له بهر، هو كار و پیئاوی جموجوولی په و په وه ی میژوو و له كۆمه له نه وزار و نه سپاو ی وه وللاه چیتر نیبه و به س. ویسرای وهش هه موو، میژوو، هاژ نه ببوو به زانستیکی پاس ته قانی. یاساو پرستسا گی لی كه دیروكنووسانی بۆرجوازی ده یانو یست پودا وه كانیا ن پی شی بكه نه وه، به هیچ ناویه ك یار مه تی و كۆمه کی شیكر دنه وه یه کی پاس ته قانی و له گشت سه ره وه ی پودا و هو كار و سه وه وكاره یلی گو را نكا رییه كا نی كۆمه لیا ن نه ده دا. له نیوه ی دووه می سه ده ی (۱۹)دا له زه وینه ی دیروكد، پاها نه گی لی نرت و نو بیاهاته نه ئارا وه. ئیدی میژوو پی داویت واریکی نویوه و ده بی به زانستیکی پاس ته قینه و واقیعییا نه. له م سه روبه ندده تا نیا ثانی نه ئارا وه ی مه سه له ی سو سیالیزی زانستییا نه و با به تی چینه كا نی ناو كۆمه ل بوو كه به لای خسته نه كوژی پاها نه گی لی نو بیاه وه له زه وینه ی میژوودا، شكایه وه .

پاها نه نو بیاهه كان و مه سه له كا نی دیروك له هه موو سه ربته كوه و فره وه

داوینشوپری و به سه نگوته رازوویه کی جیهانییه وه وه بهر شیکردنه وه ده درین وه هل ده سه نگیندرین و تاوتووده کرین. ناته وای و که موکووپرگه لی که له زانستی بۆرجوازیانه ی میژودا عه ماره پوو بیوون و پرستیانی لی برابوو، له نیو ده چن. میژوو ده شیوانی جۆره زانستیکی نه وتۆدا که ئیدی ده توانی پيشاله کانی نه سلی پووداوه کانی میژوو و گورانکارییه کانی ناو کۆمه ل به پوونی نیشان بدا و کاریگه ریی چینه کانی ناو کۆمه ل زه ق کاته وه و کاری گه شه کردن له هه موو سه رتکه وه، پوون کاته وه و شارپی پیشکوتن و کامل بوونی پاشین وه کا و خوش و هه موار کا، چاوی ده پشکوئی. جه ماوه ر زۆریان که یف به میژوو دی، زیت ر پابردوی خۆیانیا نی تیدا ده بینن و پتر پی سی دواپۆژی خۆیانیا نی تیدا به دی ده کن. جا هه ر له سۆنگه ی نه وه بووه که چینی فه رمانه روا، لاگوئی لاسایی که ره وه ی خۆیانیا نی وه کار خستوون و له م شه وق و از و سۆ و ئالها یانه یان فره وه نه گرسی و چه پخوونانه و نامه ردا نه سوود و به هره ی خراویان لی وه ده ست هاوردوو وه ناو "میژوو" وه وه ریشمه ی دووباد و سیتادیان بۆ لغا و کردن می شک و ده ست به ستنه وه یان وه گورزه هۆن و په لکه هۆن بۆ رتساون و به به زه ک و دۆزه کی ساویلکه فریوانه نارایشت و په رداخ و تیغنیفه یان داگه ... ئاشکرایه، له دوولۆی نه م نووسینه ساویلکه خاپیتانه و به زۆر به ناو میژوو وه سه پیندر اوانه وه دا، نه ک ته نیا هیچ خه به ری نه مه ر سه ره وده ری زانستانه له میژوو حالی بوون سۆسه ی سۆسه ناسایی ناکری، بگه ره مه به سته کانی به جۆری دیزه وه ده رخۆنه کراون و په رده ی چه واشه کارییان به سه ردا دراونه وه، که له په سنوژی و به شان و باهوو هه لدان و مه دیچه سه راییی زیده و بیتام و

ستایشتی کاروکرده وهی زۆرداران و به هه موو جۆری بۆ به ناووبانگ جاردان و نامی کردنیان سه ربیوه نه بوون و ته وهین و سه رکۆنه ی جه ماوه و ده وری لی که م کردنه وهیان و شاه و ژوو و هه لگێپانه وهی پاستیان، هیه چتیککی دیکه یان تیدا به دی ناکرئ. له م "میژوو" انه، له هه موو چه رخ و چاخه کانداه، ته نیا بۆ پایه دارکردنی ده سه لاتی چینی فرمانپه واه و سه رکوت کردنی خه بات و تیکۆشانی جه ماوه و به ره و بپری له پیگه یشتن و کاملبوون و پیشکه وتن و پتگا لی به ستنه وه به ولوه هیه سسودیککی دیکه وه گیرنه که وتوووه. نه دی نابینی فاشیزمیش (که له چینی بۆرجوای چکۆله پا سه ری هه لداوه) له ستایشت و به شان و باهووی "نه ژادی له به رتر" و ئافه رین له زۆرداری و هه لایساندنی ئاوری شه پ و کوشتاری به کۆمه ل، هه ر به و جۆره "میژوو" انه و قاره مان په رستی و خه یالپه لوانه وه خه ون ده بینن و پشت ده به ستن؟! ته نانه ت له م که ش و هه وایه دا زۆر جار کار به لای قاره مان به خودازانیندا شکاوه ته وه و وشاری چینی فرمانپه وای که له گا و دیکتااتور هه ر بۆ خۆی زه وینه بۆ قاره مان به خودازانین و بزگارکه ر (کارزما) خۆش ده کا. دیاره نه مه دوو لایه نی، نه ریتی و نه ریتینی هه یه: چینی فرمانپه واه به هه موو جۆری به شی خۆی، چ به قاییلکردن و چ به زۆره ملی، لایه نگری زۆبوزه وه نده له هه موو چین و توژیاله کانی کۆمه ل ده سه به ر ده کا: له چه کدار، له دوعاگو، له سیخوپ، له پاپۆرتنوس و ماستاوساردکه ره وه، له کۆلکه خوینده وار و زوپناژه نی پشتماله و پیشماله و تاد... وه نمونه: درنده یه کی وه ک هیتله ر، مۆسۆلینی، ستالین، فرانکو، مسته فا که مالی دژمنی نه ته وهی کورد، په زاشا، عیدی نه مین، مۆبۆتۆ، سه ددام حوسه یین، نه مانه

سه‌ره‌به‌ر به‌ربووی نامباره‌کی پژیتمیکن که بیرمه‌ندانی بۆرجوا و ورده
 بۆرجوا، بۆ پاراستنی به‌رژه‌ونده‌کانی خۆیان، هه‌زار و یه‌ک پاساوی
 خه‌یاڵن و چاوپنژکی هه‌لبه‌ست و وێنه‌ی میتافیزیکیانه‌یان بۆ دیننه‌وه و
 ده‌یکه‌ن به‌ ئایه‌تی (نامه‌خوا) ئایدیۆلۆجیای وشکه‌سۆفییه‌یه‌ی پیرۆز... ئه‌مه
 لایه‌نی ئه‌ڕینی بۆ به‌رژه‌وه‌ندی حوکمرانی که‌له‌گا و دیکتاتۆر، که به‌ش به
 حاڵی جه‌ماوهر دياره‌ کارێکی نه‌ڕینییه‌. نه‌ڕینی کار له‌وه‌دایه‌ که‌ فه‌لسه‌فه‌ی
 پژیتمی به‌نۆقه‌ملی و فرتوفیل داسه‌پاو و دووگونه‌شۆڕ، به‌ هه‌موو شتیوه‌یه‌ک
 جه‌ماوهر به‌ره‌و نه‌زانی و چه‌واشه‌کاری و گومرایی و له‌ واقع دوورخستنه‌وه
 هان ده‌دا، نه‌زانی و سه‌رکوێرکردن، هه‌میشه‌ جه‌ماوهر سست و گۆج و بێ
 ده‌سه‌لات ده‌کا و به‌ره‌و ناوهمیدی و تاریکی و پشت به‌ پێتوار به‌ستن پاده‌دا.
 له‌ جیاتیی ئه‌وه‌ی هۆی بێچاره‌یی و ده‌سته‌پاچه‌یی و کوێره‌واری و کۆله‌واری
 و بێ ده‌سه‌لاتییان له‌ وشیاربوونه‌وه‌دا بدۆزنه‌وه‌، پووی ئاوه‌زیان، مێشکیان
 به‌ره‌و فه‌نتازیا و ناواقیعه‌ییانه‌ و خه‌یاڵپلوانه‌ و چت به‌نۆر به‌ ملی خه‌لک دادان
 و له‌م جۆره‌ بابه‌تانه‌ ده‌ده‌ن. بزاونته‌ سیاسیه‌کان به‌ نۆزی په‌رده‌یه‌کی
 نه‌فسووناوی به‌ ده‌ستی نه‌نقه‌ستیان به‌ سه‌ر داده‌دری، پشووێان کورت
 ده‌بی، له‌ کاتی هه‌لچوون و گه‌رمه‌ی خۆپیشاندا نێکی، مانگرتنی، شۆڕشی، یا
 هه‌ر کارێکی جه‌ماوهریدا، کاره‌که‌ له‌ که‌فوکۆلی به‌ولاوه‌ هیچی تێدا به‌سته
 نابێ و وه‌کوو که‌فی ده‌ریا له‌ پڕ ده‌نیشیته‌وه‌، یا بۆ تۆله‌ساندنه‌وه‌ له‌ یه‌کدی
 و قه‌لتوبپی یه‌کتر ئاوری خوش ده‌کری. بۆیان وه‌گێڕام: له‌ کاتی پاپه‌ڕیندا
 جه‌ماوهر له‌ گه‌رمه‌ نسکۆهێناندا ده‌ گیانی یه‌کدی به‌ربوون و مالی یه‌کدییان
 تسالان و بپۆ ده‌کرد... مرقوف، هه‌رچه‌نده‌ له‌ پله‌یه‌کی نۆر بلنسی

پیشفه چوندا، پیگه یشتبی، به لام هرکه شوان نه پیه رزایه میگه ل پاراستن کار له کار ده ترانی، ههنگینی، یا گورگ ده یان خوا، یان ئاوه کی و ئاواره ده بن... نه وه که ی به غذا (سه ددام) { ٦١ } نازناوی ههس. پۆسته مولوکه ما له کتییی "پۆسته موته واریخ" دا که له سه روبه ندی که ریم خانی له کیدای نووسیوه، له باسی دوا شای سه فقه و بیاندا، شاحوسه یینی به بنه چه که باب کوردی شاری زنجان و خه لیفه ی شیخ زاهیدی هه رده ویلی و پاشانه کی زاوی به ریزی وه قۆپیه خزمی ئیمام موسای کازم، ده فهرموئ: دیرۆکنووسانی پیشه خۆم فره یان له مه پ پیاوی زلوزه به لاح نووسیگه، به لام خۆ ته نی هه ر پادشا و میر و گزیر ناوی مباره کیان له کتییودا نه نویسریاگه، بگره له به ره ی ناودارانی شاری نه سفه هان ده توانم، به سه تان ناوی ئیشیک ئاغاسیتان نه پ بنویسنم، که پادشا وه منه تباریه وه هه ر پۆزه نازاناویکیان پی ده به خشی. باوه پ به فهرموو، زیتر له (١٥٠) نازناوی زیتر ته نی هه ر بق (دلیل العشاقان) نووسیوه، نه ی هاوار وه مالم... نه وجا با نه وهش عه رزی خزمهت که م که سی مامی، خۆ له میژووگه یشتن کاریکی پیژه کی (نسبی) یه. و پیرای نه مهش به دریزایی میژوو، له سه روبه ندی دیریندا بگره تا دوا قوناخی سیستمی سه رمایه داری، دیرۆکنووسانی هه بووگن که هه زار نه مسه ر و نه وه ریان فهرمووگ و خۆیان وه هه زار دار و به رردا داگه تا له که وه ره ی میژوو و له فله سه فیه ی وی حالی بن و په ی وه سۆنگه و هۆکاره یلی پووداوه کانی میژوو بوون و زانسته نه هه لیان سه نگیتن. پوونه، نه م له میژوو که یشتنه و هه لسه نگاندنی سۆنگه و هۆکاره یلی پووداوانه نه ده کرا له زیتر پکیفی بارودوخ و هه لومه رجه کانی کات و شویتندا نه بن. زووتر، نه م

میژوونووسانه ده سەروپەندیکیدا پەیدا بوون که گۆرپانکاریپپەکانی ئابووری و
 کۆمەلەکی تازە پېچۆکە دەبوون و پوونتری بیژم، میژوو قۇناخی خالی له
 خالەکانی وەرچەرخی خۆی دەبوارد. جا وەم بۆنەپەوه، پەنگە لەبار وئ
 ئەم ناوی زاناپانە بیژنە سەر زوان: پۆلی بیۆس، سوماتیسین، ناگارجوونا،
 ئۆرلیۆس، ئیبن خەلدوون و دیروکنفیسانی سەدەیی هەژدەهەم، وەک:
 فۆلتیر، مۆنتسکیۆ، دیدرۆ، سەن سیمۆن، ژ.ب. ویکۆ و پاشانەکی
 دیروکنفیسانی دەچەرخی بیژنە مینانی شپینگلەر... تا ئەوێ که ناشکرایە و
 کیشەیی لەسەر نییە، یەکەم نووسپاری که میژووی وەک زانستیککی تایبەت و
 سەربەخۆ لەقەڵەم دا و لێسی وەکوێ، ئیبن خەلدوونە. مانای میژوو،
 ناساندنی میژوو، بە زۆر قۇناخ و لە زۆر سەرەوه باسی لێ کراوە. هەر لە
 کۆنەوه بەکێکی وەکوو پۆلی بیۆس و سوماتیسین که هەر یەکە لە بانێک و
 هەواپەکەوه نۆرپیتانە میژوو، یەکەمیان خەلکی پۆژ ئاوا و دووهمیان خەلکی
 پۆژەهلاتە، بەلام ئەوەت لەبیر نهچێ که سەنگەر لە نیگای میژووییەوه، لەم
 دوو بەشەیی جیهاندا بە ئەواوی، لیکدی دەچوون. پۆلی بیۆس لە سەروپەندی
 هیلینیدا پۆژگار بە سەردەبرد و ئەوەش پۆژگاری بوو که ئیمپراتۆری پۆم
 لە ناوچەیی دەریای سپیدا، بە نۆوی شوانی ئەتەوهکان و ئیکتێخەری وان و
 وە شتیوەی پموونزی دووگۆنە شۆپکەرەوه و هەر خۆی حسیتو، لە دنیاپەکی
 پان و بەرین، که لە گرافەکانی بەریتانیاوه تا باختریانای (Bactariana)، لە
 ناسپای ناویندا دەگرتەوه، پادەگەیشت. سوماتیسین لە ئیمپراتۆری هاندا
 دەژیا، ئەم ئیمپراتۆرییەتە، سەرزەوینی ئیستاکی کۆماری مەزنی چین و
 ماچینی دەگرتەوه و فەرمانپەرەیی بلندی وئ، ناوچەپەکی بەرفەرەوانی، لە

گرافه کانی ژاپونزا تا ئاسیای ناوین، به پتوه ده برد. له نیگای کومه له کی و نابورییه وه سه روبه ندی پۆلی بیۆس و سوماتسین قوناخی کوتایی میژووی بگویی دوو درزی کومه لی کویله تیبه که له م دوو ناوچه ی دنیای کونه دا فرمانفرما بووه. ئه م ده ورانه که یه که م وه رچه رخانه میژوو بوو به سه روبه ندی پروداوگه لی قوول و نه زموونگه لی سه ختی جه ماوه ر له قه له م ده درا. وه لی هه مان ده وران به توره ی خۆی که نجینه گه لیکی گه وره ی وه به ر هاورد و نه لها و تاسه ی مۆفی بق فامین و زانیی وی به چوار ده وریدا ته شه نه و حه وزه لساندن ده دا. بگره هه ر نه و نه لها و تاسه یه بوو که شاکاره کانی پۆلی بیۆس و سوماتسینیان هینایه گۆپی. ئه م دوو دیروکتفیس هه ردوکیان، په یداوونی ئیمپراتوری سه ره بخویان، ده قاده ق، وه ک راسته قانییه کی میژووییه که نپوه رۆکیکی به سوود و فره به نرخه هه لسه نکاندن و هه ریه که بایی چه نده، به و ته رچه یان نرخ بق دانان. ئه م سه روبه نده، له نیگای هه ردوکیانه وه سه روبه ندی به ره و لووتکه هه لکشان بوو. جگه له م دوو زاته، کوششمتی ناگارجوونا له پۆژه لات و ئۆرلیۆس و ئۆکوستیۆس له پۆژاوا له سه روبه ندی وارگوژیسی کومه لی کویله تیبه وه به ره و فیو دالیزم زۆر به رچاوه. ناگارجوونا، گۆشه نیگایه کانی خۆی له سه ر بنه مای یاسا و پتسای، که به بیروباوه پی جیهانییه وه ئامیژن کردبوو، په ره راند؛ بیروباوه پتکی نه و تو که ئایینی بوو دایس وای لی کرد به سه ر لایه نی نه ته وایه تی هیندا زال بی و تخبوب و که وشه نی به رته سکی وی بیه زیتی و به که وشه ن و سه رچه ده کانی دنیای پۆژه لات بگه یی. ئایینی بوو دا، که نوته ی وی ده پزدانی کومه لی کویله یه تیدا گیرسا بۆوه، ئیدی به

شیوهی نابینایی له دایک بوو، که چاوه نوری شه وی لی ده کړا، خزمه تی
 کومه لی فیودالی نو سرده مه، که کومه لیکي نوئی و تازه پشکوتو بوو،
 بکا. هرچی نابینانامه کانی نورلیوژس و توگستینوژس بوون، شه سر به
 دنیای عیسه و بیته و شه نابینیکي دیکه یه که له گوین نابیني بوودا،
 هسته ی وی له کومه لی کویله یه تیدا چه که ره ی کړدوه و ئیستیکه له دنیای
 هیلینیدا، له قالبی نابینیکي جیهانیدا دارپژراوه. ثم دوو میژوونوسه، وایان
 هست کرد که له میژووی مړفدا سه روبه ندیکي نوئی که لاله بوو که هریه که
 ثم سه روبه نده یان وه که به ره و لووتکه هه لکشانی وه سف ده کرد. پتیا و ابوو
 ثم لووتکه یه پرگاری میژو له لایه ن ده سه لاتیکی ناسمانی بهش به حالی
 یه که میان، بوودا و بهش به حالی دووه میان مه سیحه وه یه، به لام له
 سرده می فیودالیزم (دهره به گایه تی) وه به ره و کاپیتالیزم (سرمایه داری)
 وارگو یزیدا له خالیکي و هرچه رخانه دیکه ی میژوودا که وه ری میژوو بو
 جاریکی دی هه لده سه نگیندری و به به هایه کی دیکه وه دهرخیندری. ثم له
 میژوو حالیبوونه تازه یه، له پژواودا، زه ق و رقیتر به رچاو ده که وی.
 نمایینه ی شه، (ژ.ب. ویکز) یه. پامانه که کسی به ناوی خولیکي که پانه وه
 Cycles Recurring - یه. به پای وی میژوو چند دهرانیکه و هر ده وری،
 سی قوناخی وه دمه وه هس. ده وری به ربهریبت، سرده می قاره مانان و
 چهرخی مرقایه تی. دیاره چهرخی مرقایه تی، به لووتکه ی هر ده وری
 ده زانی و باوه پی و ابوو که له دوری وی، ده وری شاو ابوون، واته: ده ورانی
 به ربهریبت دادی. به بپوای ویکز، هر خولیکي که پانه وه شاو ابوونی مرقی
 تیدا به پله یه کی پایینتر له پله ی پیشینی ده بینی و هر هه لکشانیکی

بهر دوا گه پانه وش، مرقف بهر و لوتکه به کی بلندتر، که تا نه و سرده مه
 هاز، پتی نه که وتروه تی، هه لده کشیتنی. ویکو، بپوای به کاملبوونی ساکاری
 میژوو، پاسته وخو، نه بوو، پتی و ابوو، میژوو به دهوری خویدا ناخولیته وه،
 به لکو بزواتی وی مارپیچانه یه. جفزی، واته: هه رگیز به جورکی دیکه
 دووباره نابیته وه، بگره هه میشه هه ر بهر و پیتی هه لده کشی. به پاستی
 نه وهی که له پامانه کانی ویکودا سهرنج پاده کیشتی، نه وهیه که نه و بق خوی
 ده گه ل چهرخی خؤدا هاوچه رخه، سرده می خوی به سرده می مرقفایه تی
 ، سرده می یاساوپتسا و نه قل و ناوه زده زانی. نه م خوله له نیگای وییه وه
 به سرده می مرقفایه تی و له م پوه وه به خولی لوتکه له قه له م درا. کاتی
 مرقف له قوناخی سهرمایه داری و سؤسیالیزمه وه بهر و پیشتر ده په پیتته وه
 و نه لها و تاسه ی بۆ له گه وهری میژوو حالی بوون په رده سستینی و ته شه نه
 ده کا، دیرۆکنووسانی تازه نه فه س هاتنه گزپئی: شپینگلر و توینبی، دوو
 نمایینه ی سهرمایه دارین. مارکسییه کان وایان سه ده ق بۆ لی ده دان که
 بایدۆسکردن و له ناوچوونی سهرمایه داری له چهند به شیکی دنیا ییدا و به
 چاوه خۆ ده بینن، به لام سهرمایه داری له ناو نه چوو؛ به پیچه وانه وه،
 سؤسیالیزمی پووسیا و نه ووپای پۆژه لات له ناوچوو و پووخا. هه ر به پتی
 لیکدانه وهی مارکسییان، نه م دوو دیرۆکنووسه بیروبوچوونیان ده گه ل
 دیرۆکنووسانی دیکه دا لیکدی تاق و جوت و دووفاق بوون. نه گه ر
 بیروبوچوونه کانی پۆلی بیۆس و سوماشین، خۆشبینانه بوون، نه وه تا نه م
 دوو فه یله سووفانه ی فه لسه فه ی دیرۆکه، به چاوکی تا نه اندازه یه ک،
 به دبینه و په شبینانه یان ده پوانیه دنیا یی. توینبی به قه ناعه تی گه یشت

كه سه‌رمایه‌داری له تاو چاوجنۆكى و چلتیسی خۆى پووى له مرقوف و
 خۆپسك كردوو، مرقوفیش و خۆپسكیش بۆ قازانجى بى سنوورى خۆى به
 هه‌موو بارىڤكدا ده‌ته‌قینتیه‌وه. ته‌نانه‌ت كاره‌كه‌ى به نه‌دازه‌یه‌ك
 هه‌لكشانده‌وه، كه مرقوف له چاوكه‌رسته‌ى بى گيانه‌وه ده‌بینى و وه‌ك دار
 و به‌رد و مه‌كینه و... تاد، هه‌روه‌ك چار چاپلن پيشانى دا و هه‌روه‌ك
 ماركۆس ده‌لى، په‌فتار ده‌گه‌ل ده‌كاو به‌یه‌ك په‌هه‌ندى له قه‌لم ده‌دا، وه‌لى
 نه‌م دووفاقییه له دیرۆك حالى بوونه، له كوێرا سه‌رى هه‌لدابوو؟ نه‌مه له‌وه‌را
 سه‌رى هه‌لدابوو كه توینبى به قسه‌ى خۆى، گویا هه‌ر بیر و نه‌ندیشه‌یه‌كى
 دیرۆكینه هه‌یه به نیستیلاخ پێژه‌کییه، واته: هه‌ر یه‌كه له چاوكه‌ر
 بیرونه‌ندیشه‌یه‌كى دیکه‌دا جوداوازه و به هه‌لومه‌رج و بارودۆخى كاتى -
 شوپنه‌کیى خاوه‌ن بیرو نه‌ندیشه‌كه‌وه، سه‌روكارى هه‌س. نه‌مه باسى
 خۆپسكى به‌ره‌ى مرقوف. مرقوف سوود له په‌نده‌كانى پايردوى خۆى كه‌م و
 زۆر هه‌ر وه‌رده‌گرى، لى نه‌مه سه‌روكارى به سه‌نگى زانیارى و ئاستى زانستى
 و یتساکه‌یه‌وه هه‌س. نه‌م زانیارییه‌ش هه‌میشه پێژه‌کى و له چاوكه‌ریدا
 لێکدى جوداواز و مێژوویییه‌ن. كه ده‌لیم مێژوویییه‌ن، واته: كه‌له‌كه‌ى
 نه‌زموونى سه‌له‌ه‌ى سه‌لى كه‌مه‌ل و هه‌ر وا له پېڤ نه‌هاتوونه‌گوێ؟ چون
 هه‌چ چى به‌كون فه‌یه‌كوونى - مه‌گه‌ر فه‌رمانى خودا بى(?) - نایه‌ته
 گوێ. له دووهم ده‌یه‌ى نیوه‌ى پاشینی سه‌ته‌ى بیسته‌مدا زانیارى مرقوف
 له‌مه‌ر خۆى، له زانستى دیرۆکینه‌ى وى له نیوه‌ى سه‌ته‌ى تۆزده‌مه‌دا، زۆر
 ده‌وله‌مەندتر و هاوداوینتره. له نوێژیشدا زانستى دیرۆکینه‌ى مرقوف، تا دى
 فره‌وانتر ده‌بى؛ چونكه نه‌گه‌ر وا نه‌بى، ده‌بى مرقوف به‌ره‌و هه‌لدێر و زه‌لكاو

سەرەونشیو بێتەو. دیارە لەوی پۆژێوە دیرۆک وەک زانستی لە پێش مرقۆدا قوت بۆتەو تا ئەمڕۆ، زانستی دیرۆکینەی مرقۆ لەمەڕ پابردووی خۆی، بەرە - بەرە، پەوی لە فرەوانی و تەشەنە و تەنینهو کرد. لە ئاکامی نۆزینەوی چتەیلی نرت و نوێباو کە پێیکەوتووێتی و هەلیسەنگاندوون، پەوی لە وردبینیتر کرد. دواپۆژیش لە چتی نوێباو ئاوسە و مرقۆ تا دی چتی نوێباوتر دەنۆزیتەو. خۆ ئەگەر گریمان، مرقۆ لەمەڕ هێلە بنەپەتەکانی پایە پابردووی خۆی بە تەواوی حالی بووبی و سڕیشتەیلێکی تازەیی کە پەنگە لە دواپۆژدا وە سەر خەرمانی زانستی دیرۆکینە کە لە کە کرێن، ئەو تەنیا لە زەوینەیلێکی تایبەتیدا دەتوانن کاریگەر بن، جگە لەوەش، زانستی دیرۆکینەی مرقۆ، پێی بە پێی بارودۆخ و هەلومەرجی کات و شوێنی بە کەوشەن، هەر بە کەوشەنە و لەو کەوشەنانە زیاتر ناتوانی بترازی. هەر جۆرە لێکدانەوێکی کە لە بابەتی دیرۆکی ژیانی مرقۆ بەش بەو نەدەیی لە توانستی مەدایە و لە ئەزموونەکانی پێشووێ خۆمان ئەنجام لێ وەرگیرین و بەش بەو نەدەیی کە بتوانین دواپۆژ لەسەر پایەیی ئەزموونەکان پێشووی بکەین، ئەنجام بەخش دەبێ. هیچ گومان لەوەدا نییە کە ئەزموونی مێژووییە مرقۆ فرە گەورەس. تەنانت ئەگەر ئێمە بەسەرکردنەوی پابردووی خۆ لە سەزوبەندی بە دیارکەوتنی نوخشەیی نیشانەکانی دەوڵەت هااتنە ئاراوە، دەست پێ بکەین، واتە: بەر لە هەزارەیی چارەمی پ. ز. هەنگین خۆ هەر هیچ نەبێ لە ژیانی مرقۆمان لە مەدایەکی لە (٦) هەزار سال زیترا، وەکۆلیوە. دیارە ئەم شەش هەزار سالە بە تەواوەتی بەشی ئەو دەکا کە هێلە ئەسڵیەکانی ئەو پێگایەیی کە مرقۆ بپویە، نێو رۆکی

ئەم پىڭايە و ھۆ و بەريانى ھەموانىيى ۋى نىشان بىدا. لەمەش بىترانئى،
 ھۆكارى ئەزموونى مېژوويىنەى سەرۋىبەندى ھاۋچەرخىش، لەمەپ سۈود لە
 پاپىرۋوۋەرگىرتى مۇڧ كاملەر و ديارتر دەكا و ھىلەكانى دۋاپۇژ، يان بە لاي
 كەمەوۋە دۋاپۇژى نىژىك بە ديار دىخن. لە مېژوۋدا، ھىندئى سەرۋىبەندى ئەوتۇ
 ھەن كە دەلالەت لە سەرۋىبىنى دوو خولن، لە دۋا دۋاى سەرۋەمىكى گەۋرە و
 سەرەتاي خولىكى تازە بۆ دەكەن. جا ئەم زەمانەيلە كە لە دۋاپۇژدا
 پەردەيان لە پۈۋەلدەمالدېرن، بە ۋەرچەرخانى شۆپىشگىنپانەى مېژوۋ
 ۋەسەف دەكرئى. نوخشەى يەكەم ۋەرچەرخانى مېژوۋ، داتەپىنى دنيايى بوو
 كە جىھانى كۆنى پىيەژن. لەم سەرۋىبەندەدا سىستىمى بەندەگى، بە ناۋى
 سىستىمى كۆمەلەكى - ئابۋورىي داسەپاۋ، فەرمانفەرما بوو، بەلام پۇژگارئى
 ھاتەگۇرپئى ئەم سىستىمى بەندەگىيە، ۋەك سىستىمىكى داسەپاۋى جىھانى
 لەبەر يەكدى ھەلۋەشايبە ۋە. دۋا نىمايىنەى بەندەگى لە ئاسىيائى پۇژھەلاندە،
 ئىمپىراتورىي ھان و لە ئەۋرۋپاي باشۋورى و ئەفرىقيائى باكوورى و ئاسىيائى
 پۇژاۋا، ئىمپىراتورىي پۇمى پۇژاۋايى بوو. ئىمپىراتورىي ھان لە سەتەكانى
 دوۋەم و سىيەم و ئىمپىراتورىي پۇم لە سەتەكانى چارەم و پىنجەمى ز. دا
 پوۋخان. ئەم گۇرپانكارىيانە، بەرە - بەرە، پوۋناكىي لى كەۋتەو و پەردەى
 لە پوۋى دۋاپۇژ ھەلمالى و مۇژدەى پىشكوۋتنى سىستىمى كۆمەلەكى -
 ئابۋورىي فىۋدالىزىمى ھىتا. دوۋەمىن ۋەرچەرخانى گەۋرەترى مېژوۋ،
 لەبەر يەكدۋەشانى دنيايەكە، كە سەدەكانى ناۋىنى پىيەژن. نىۋەرۋكى
 كۆمەلەكى - ئابۋورىي ئەم خولە، دەرەبەگايەتى بوو. خاۋەنىيەتىي زەۋىن
 بوو. پۇژگارەكىش داھات كە ئەم سىستىمە داسەپاۋەش پايدۇسى پىكرا.

دياره هم گورانكارپپانه به ش به خالي ولاته گه وره كان، له سره تاپا له
 نينگلستان و فره نسا پويان دا، به لام پتوه نديپه كانی كومه له کی -
 نابووری ورده - ورده چاویان ده پشكوت و سه روسیمایان ناشكرا ده بوو.
 نیدی سیستمی سه رمایه داری داهات. سیپه مین خالی وه چرخانی
 شوپشگیتپانه ی جیهان، له سه ده ی بیسته مدا پووی دا. نه وه ش نه وه بوو كه
 سیستمی كړج و كالی به په له ی سوسپالیزم له پووسیا و به زوره ملیتی
 پاش شه پی فاشییت و نازییت له نه وروپای پزوه لات و له چین و كوریا و
 فیتنام تاد... هاته گزپئ. له هر یه کی له م شوپشه كومه له کی -
 نابووریپانه دا، سیستمی چینه کی لیك دوفاق و دپدنگ، جیگه ی خوی
 بقی سیستمی له و بابته به جپه پشت. به لام له سیپه م خالدا كاره كه له په گ
 و پشه پا گزپابوو، ماركسیپه كان له و برپایه دان كه ده بوا هم گورانكارپپه به
 كشكردن له چینه كانی لیك دوفاق و دپدنگ، نوایی هاتبا.. جا له بهر
 نه مه په سه رده می نه موق دهره تگه لیکی گه وره تری له تیگه پشتنی پابردووی
 موق و هه روه ها نوایوژی وی به ده سته وه ده دا. دياره سه رده می هه ولدان
 بقی كه ته وه رهی، په ك جیهانی، سه رله نوی به شپوه په کی دیکه له دیروك
 خالی بوون، نه مانه سه رله بهر به دیموكراسیپه وه، كه بووه به بنپشته
 خوشه ی بن ددانی هه موو نه ته وه كانی هاوچاره نووسیش و لیك دپدنگیش
 له م چرخه دا. نه وه ی یارمه تی خالیکی دیکه ی وه چرخانی په وپه وه ی
 میژوو ده دا، من به ش به خالی خوم، سریشتی موق بقی خوی، تا دی پنگا
 بهر و په كلاكردنه وه ی كپشه كانی به زوره ملی ماف له خه لكی داگیركردن، به
 بومبای كیمیاوی و گاز و بایولوزیك موق قپكردن، خه لك له برسان

مردارکردنه وه، ژن به بهنده و کالای فروخته‌نی له قه‌لم دان و حه‌ز له هه‌لایسانی شه‌پ و ئاژاوه‌گێپی کردن و تاد... خۆشتر ده‌کا. باشه، نێوه‌رۆکی مێژوو چییه؟ دیاره هه‌ر کۆششی له بۆ ده‌رکی مێژووی جیهان، بته‌وێ و نه‌ته‌وێ، نه‌مانه‌ت له پێشدا قوت ده‌کاته‌وه: گه‌لق مێژوو به به‌ریانیکێ دیار و به‌رچاودا ده‌پوا؟ ئایا په‌وره‌وه‌ی مێژوو گه‌وه‌ریکی هه‌یه؟ به پیتی وه‌رامی ئه‌م پرسیاره، دوو جۆره تێگه‌یشتنی فله‌سه‌فیه‌مان له‌به‌رده‌مدا زه‌ق ده‌بنه‌وه: پامانه‌یی ده‌لی: هه‌چ مانا و مه‌به‌ستی له ئارا‌دا نییه. مێژوو دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌تا هه‌تاییی پووداوانه و هه‌چی تێدا به‌سته نییه، به‌لام به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی ئه‌م پامانه‌یه تا بێژی سانا‌یه. شایه‌تی واقیعه‌یه‌یه له‌مه‌ر ئه‌مه‌ زۆرن. هه‌چ سه‌رویه‌ندی، هه‌رچه‌نده هه‌له‌کانیشی په‌نگه وه‌ک سه‌رویه‌ندی پێشه‌ خۆی بچن، وه‌لی ده‌قاوده‌ق دووباره‌بوونه‌وه‌ی هه‌مان نوسخه‌ی وی نییه. که‌س ناتوانی لانی ئه‌وه لی‌بدا که دیموکراسیی ئه‌وروپای سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌م دووباره‌بوونه‌وه‌ی دیموکراسیه‌ کۆنه‌که‌ی ئاتینه.

شوێشی سۆسیالیستی سه‌ده‌ی بیستم دووباره‌بوونه‌وه‌ی شوێشی بۆرجوازی ئینگلیس و فه‌ره‌نسا‌یه. که ده‌لیم دیموکراسیی که ئه‌وپۆ وه‌خته بێژم جیگای هه‌موو سیستمه‌کانی گرتوه‌ته‌وه، په‌نگه له‌به‌ر ئه‌وه باش بی؛ چونکه هه‌ر له‌سای ویدا مرۆچ وه‌ک تا‌ک و چ وه‌ک کۆمه‌ل، دوور له‌ کشکردن له به‌رابه‌ر، ده‌توانی بی‌ترسی فک‌کردن بیربکاته‌وه. پامانه‌یه‌کی دیکه یه‌ژێ:

نه‌خێره‌یل و لایه‌نگری له مێژوودا هه‌یه. مێژوو به‌ره‌و سه‌روو هه‌لکشینه و گه‌وه‌ر و نێوه‌رۆکی وی پێشکه‌توانه‌یه، وه‌لی به‌شی هه‌ره زۆری په‌خنه‌گه‌لی که له‌م پامانه‌یه ده‌گیرێ ئه‌وه‌ی بیروبو‌چوون و ده‌رکی پێشکه‌وتوو چ‌تیکێ

پامانه کی و بیّ سه روبه ره، یا هر هیچ نه بیّ بابنه تیکی به مشتومره و به
 گوشه نیگایه کانه وه بنده، هه ره که له ئاوانی ده ژهنی. نمونه گه لی که به
 پیشکه وتوو ده زاندرین، به زوری له بۆته ی میژوودا چتیکی ناپیشکه وتوون.
 به راستی ئه په خنه یه زور جیگای سرنجدانه؛ چونکه مه سه له که خوی که
 کیه پیشکه وتوو و کیه ناپیشکه وتوو، ئاغله به، له سه ر بنه مای پیشه کی
 ریزکردنی لوجیکانه ی پووته پامانه کی و وشکه که له ک سه روبه ر ده نری. له وه
 ده چی، له بارترین پنگا بۆ چاره سه ری کیشه ی له گه وه ری میژوو حالی
 بوون، ئه وه یه ده سه وداوینی میژوو، هه ر خوی ببین و هه لسه نگاندن و
 شیکردنه وه یه کی بیّ لایه تانه - نه گه ر بکری، به لام هه رگیز ناکری - له
 میژووی شه ش هه زار ساله ی مرقف، له هه موو بواره کاند، وه کار ئیخړین. جا
 هه ر له بهر هه ندی، ته شه نه کردنی میژوو و پاشان له نیوه رۆکی میژوو
 وه تۆزین، کاریکی خراب نییه. به پتی چه مکی که له پیشه وه له مه پ میژوو
 گوترا، ده بیّ له هه زاره ی چاره می پ. ز. ده، کاتی شارستانی میسر له
 دۆلی نیل و شارستانی سۆمار له مۆزه پۆتامیا به ناوی نوخشه ی ده وله تان
 سه ری هه لدا، ده ست پۆ ده کا. یه کی له نیشانه کانی ئه م سه ده تازه یه
 ئه وه یه که به پێچه وانه ی پ. ز. که گۆی زه وین، تا پاده یی ته پاتینگی
 مرقف بوو، ژبانی له میژینه له ناچه گه لیکی جوغرافیایانه ی دیاردا - له
 کوانووی ده وله ته سه ره تاییه کاند، خه سه توخۆل ببژوه، واته: که باسی
 مرقف ده کری، زیتر نه و مرقفانه ی که له قه له مپه وی ئه م ده وله تانه دا
 ئاسه واریان به دیارکه وتوو، به نمونه له قه له م ده درین. که واسا:
 په وپه وه ی دوا یی میژوو، دریزای ته شه نه و ته نینه وه ی بیّ وچانی شاتو

جوغرافيايی و نه ته وه کیه کانی کومه لانی مرقایه تییه. به نیوچه چاوگپړانی
 به پابردوی دور و دریزی مرقدا، نه و راستییه مان بق ناشکرا دهکا که
 میژوو له هه مان ترووکای په یدابوونی خویه وه، هه میسه پو له تهنه وه و
 ته شه نه کردن بووه و تا خه یال بفرموی خه لکیکی بی شوماری دنیا ده بهر
 ده گری. ژبانی له میژینه له دو مه لبه ندی ناوچه می سهره تای خقوه -
 میسر و سقمار ورده ورده ده ته نیته وه و سهرزه وینانی دراوسی به لای خقدا
 پاده کیشی. ره وپه وهی میژوو له میسر وه به ره و باشور ده ته نیته وه و
 پیده شتی حه به شستان وه بهر خق ده گری و پو له پوزمه لات دهکا، نیوچه
 گرافی عه ره بستان و له پیش هه مووانه وه، به شه کانی دراوسی وی، که
 پاشان به فهله ستین نیو نراوه، به خقوه تیکده به سستی و به ره و که ناره کانی
 ده ریای سپی پیش ده که وی و له ناسیای پوزاوا سهرزه وینی ئیستای سووریا
 و لوبنان وه پاشه خق دده و نه وجا به ره و میژوپوتا میا ده ته نیته وه.
 ناوچه می شارستانییه تیکی دیکه ی سهرزه وینی میژوپوتا میاش، له دو لاه
 به ره و پیش ده چی: له لایه کی به ره و ناسیای بچوک، سووریا و لوبنان و
 فهله ستینن که ده گل شارستانی میسر دا تیکه ل ده بوونه وه و له لایه کی
 دیکه وه به ره و پشت قه فقا و ئیزان. نه وجا، به نده لیژدها به وه نده
 په وته ی میژوو داده که وم و هر هینده م کار پییه، چونکه کوردستانه که م
 که وتوته نیوان نه م سهرزه وینانه. نه گر وه که پیمه ناوکرؤکی باسه که، که به
 سهرناوی: سهرچاوه کانی بیری کورده واریم نووسیوه، دیاره کورده که له
 پیشان ده گل نه م ولاتانه دا جۆشی خواردوه و سه روکاری ده گل نه وانه دا
 په یدا کردوه. باشه، نه م حه مکه تهنه وه جوغرافیا ییانه، که ته نیا

ئامازەمان بۆچەند پاڭزىكى كورد، بەش بە حالى نەتەوكان چەند كار لە
 دابەشبوون و لەت و پەت بوون، يان يەك گرتنيان كوردووە؟ بى گومان ئەم
 تەننەو لە مێژىنە جوغرافىيە، لايەنى نەژادى (نەتەوەيى) شى ھەبوو؛
 چون لەم تىكە و لىكە يەدا ھەميشە لىكىكى نوێ لە كۆمەلانى مەروڤ، پىتى
 ھاويشتۆتە گۆرەپانى مێژووەو. لە ھىندى شوين ناوچەگەلى تازە كە
 خەلكە كانيان ھىمان پىيان نەكەوتبوو گىژەنەي مێژوو، لەسەر جۆخىنى
 ناوچە كۆنەكان كەلەكە بوون. لە ھىندى جىگای دى نەتەوگەلى تازە كوردە
 لە مەفتەن و زىدى خۆيانەو بەپى كەوتن و ناوچە تازە كانيان ھەبەر تاخت
 و تازدا. مێژووى خەلكانى ژاپون، كورد، لاتىنەكانى ئىتالىا، نەوكانى گال
 و ھەندال و غەيرى وان نمونەگەلىكى ئەو نىشان دەدەن كە چۆن
 نەتەوكان بە ھەرسووپ و داسووپى مێژووى دراوسىيەكانى خۆكەمەنكىش
 كران. ھىورىنى ھۆزەكانى يونان لە ناوچەي مى سين "Mycenas" كە بەشى
 لە ناوچەكانى لە مێژىنەي كۆنى ئاخروئۆخى ھەزارەي سىيەمى پ. ز. بوو،
 نمونەيى لە كۆچ و پەوى نەتەو تازەكان بەرەو ناوچە كۆنەكانى مێژوو.
 مێژوو زۆرمان لەم نمونانە بە بىر دىنىتەو: ھەوارگرتنى ئارامىيان لە
 سووريا، فىنقىيا، بابلىستان و باكوردى مېزوپوتاميا لە ھەزارەي دووھەمى پ.
 ز. سەيمەرييان بەرەو پشت قەفقاس و ئاسىاي بچوك لە سەتەي ھەشتەمى
 پ. ز. ، ھەوارگرتنى ھۆزەكانى "ھسىن پى" Hsin Pi ، ھوون، "كىتان" Kitan
 و "چورچىن" Churchen لە ناوچەكانى باكوردى پۆژەلەشى، باكورد و
 باكوردى پۆژاوايى چىنى نەمۆكە، كۆچ و پەوى گەتەكان، يارمانەكان

Sarmate و سلاڤه کان پڻ بالکان و تاد... نه خشمه يه کي بزفت و سووږوگوږي
نه ته وه کانمان پيشان ده دا.

II كۆيەتتى

له سه‌روبه‌ندی باوك سالاریدا زه‌ویوزار بۆكشتوكال و باخ و باخات و میوه‌چاندن، به‌هۆی كولینگ و پاچ و پیمه‌په و گاسن و نیروئاموور و هه‌وجار و قوره‌مه‌وه، کێلدراون و ئاودراون، گه‌له و پانه‌گه‌وره‌کانی ئاژه‌ل و گاوگۆتال، ئه‌مانه‌ سه‌رله‌به‌ر، به‌ شیوه‌یه‌کی به‌رچاو دینه‌به‌ر و داهاتی کار زیاد ده‌کا و ئیدی مرقف ده‌توانی زیتەر له‌ ئه‌ندازه‌ی وه‌ی که‌ بق پاراستنی هیز و گوردی خۆی و به‌خێوکردنی زارۆکان پتویستی بی، په‌نئوبیتی. وه‌رزیر و شوانکاران داهاتیکی زیتەر له‌وه‌ی نیچیروانان و ماسیگران به‌ به‌رهمیان ده‌هیتا، مه‌یسه‌رده‌که‌ن. ده‌سکه‌وتی وان له‌ به‌رهمی نیچیروانی، که‌ په‌نگه‌ به‌ ئاسانی ده‌رده‌ست نه‌کرای، به‌ شیوه‌یه‌کی مسۆگه‌رتەر دابین ده‌کری. خێله‌ کشتوکالکاره‌کان ده‌توانن بپری له‌ داهاتی خۆراک که‌ بق ئه‌وه‌ بشی له‌ چالان، یان له‌ لایه‌کی چه‌په‌کی ناو لێپه‌وارێکدا، بپاریزی، خپکه‌نه‌وه‌ و هۆزه‌ شوانکاره‌کان له‌ میگه‌له‌کانیان، شیر، ماست، گۆشت، خوری، چه‌رم، بق سازکردنی خانوبه‌ره‌، هیسک و ته‌پاله‌ و پشکه‌ل بق ته‌یارکردنی سووته‌نی و ئاووودوو و گه‌رمی، به‌ ده‌ست دینن.

مرقف ده‌گاته‌ پله‌یه‌ک ئیدی ده‌توانی له‌ مه‌سه‌ره‌فی خۆی زیتەر په‌نئوبیتی و ئه‌مه‌ش چه‌وساندنه‌وه‌ که‌ بریتییه‌ له‌ که‌له‌که‌بوونی داهاتی زیده‌ (فائض‌ القیمة) له‌سه‌ر حیسابی په‌نجی په‌کیکی دیکه‌ دیننیه‌گه‌رپێ ئه‌گه‌ر ئه‌و سه‌روبه‌نده‌ دیل و به‌خسیره‌کان، بق قوربانی له‌ پێشگای خودایاندا یان بق خواردنی گۆشتیان ده‌یانکوشتن، یان هه‌ر ده‌ چوارچیوه‌ی تیره‌ و هۆزه‌کاندا، قوربولیان ده‌کردن، ئیدی ئیستا زیده‌بوونی داهاتی به‌شی له‌ کار

وا ده‌کا که له کاری ئەم زیندان‌نیانە سوود وەرگیرن و ئەمانە بە ناوی بە‌رده‌وه، بچە‌وسیتنە‌وه و کە‌لکیان لێ وەرگیرن.

زان‌یارییە فەرەنگ ناسییە‌کان، بە چ‌لۆ‌ناوە‌تی بە‌رده‌ویی سەرە‌تاییمان ناسنا‌ده‌کەن و ها‌وسەر‌کاری کۆ‌مە‌لایە‌تیە‌کی تاییە‌تیان کە لە‌سەر‌ده‌می پێ‌کهاتنی یە‌کە‌م چینه‌کاندا پە‌یدا‌بوو، بە‌بە‌ربە‌ییتە‌وه.

بە‌رده‌گی له‌ ک‌ن‌ را‌و‌چیانی هین‌دی با‌کووری پۆ‌ژا‌وایی ئە‌مریکای با‌کووری له‌ باشووری ئالاسکا) بە‌ شێ‌وه‌ی‌کی س‌رنج‌ب‌زۆ‌ین پە‌ره‌ی Vancouver (گر‌دا‌وی ساند. ئە‌م نە‌تە‌وانە ه‌یشتا ه‌ر له‌ ئام‌تری بە‌ردینه و مسینه‌یان، نە‌خ‌وا‌زا بۆ پە‌ردا‌خ‌کردن و مشت‌ومالی بە‌ردی رازاندە‌وه و بە‌زه‌کی و دۆ‌زه‌کی، سوود وەر‌ده‌گرت، کشت‌وکالیان پاش‌کە‌فتی بوو، زیت‌ر بە‌ پا‌وه‌ماسی بە‌ پ‌ت‌وه (Saumon دە‌چ‌وون. وه‌لێ‌ فرە‌وانیی له‌ پا‌ده‌به‌ده‌ری ماسی (ماسی ئازاد - یارمه‌تی دان زێ‌ده‌دا‌هاتی‌کی بە‌رچا‌و‌گر‌داری ب‌کە‌ن. لە‌م پ‌وه‌وه، فرە‌وانیی دا‌هات له‌ ک‌ن‌ سو‌ورپ‌ت‌ستانی ئە‌مریکای با‌کوور، بە‌ بنه‌مای ئاب‌ووری پە‌ره‌ساندن بە‌رده‌گی له‌قه‌لە‌م دە‌درێ. جاری وا ه‌ب‌وو، پ‌ت‌زە‌ی بە‌رده‌کان له‌ نێ‌وان ه‌ۆز و خێ‌له‌کاندا ده‌گە‌یشتە‌ ه‌وتیه‌ک، یان س‌تییه‌کی کۆ‌مە‌ل. سەر‌چا‌وه‌ی بە‌رده‌گی له‌ پ‌یش ه‌موو چ‌تیک‌دا شه‌پ‌وش‌ۆ‌ر بوو. ئە‌وه‌ی له‌ شه‌پ‌دا بە‌ دی‌ل ده‌گیرا، ده‌کرایه‌ خ‌ولام. بە‌رده‌ی واش ه‌بوون بە‌ ک‌رپ‌ن ده‌ک‌ردان. له‌ زۆ‌ر پ‌شته‌ی کاردا سوود له‌ بە‌رده وەر‌ده‌گیرا. بە‌رده له‌ ه‌ر جۆ‌ره‌ مافی بێ‌ به‌ره‌ بوو. ژیا‌نی ه‌یچ ن‌رخ‌یکی نە‌بوو. ده‌ کاتی به‌ خ‌اک سپاردنیدا، س‌ره‌ک ه‌ۆز ده‌ی کرد به‌ قوربانی. گ.د. ئە‌فیدۆف، ئە‌فسە‌ری ده‌ریایی پ‌وس له‌ س‌ره‌تای سه‌ته‌ی ۱۹دا له‌ ئالاسکا ژیا‌وه، ده‌گ‌پ‌یت‌ته‌وه،

که له م پټوپه سمه شوومه دا، هیندیه کان بېرته کانی خویانیان ناچارده کردن
 سه ما بګڼ و نه و جا خویان له سهرپا تیربارانیان ده کردن و منداله ورده که ش
 له خوارۍ به نووکه نټزه تټیان بېرته بوون. بېرته له کاتی خانویه کی نوی
 بنیاتنان، یان هه لټږاردنی سه رڼکیکی نوټدا، بق قوربانی ده کوژران.
 ټینسانخوری زور له باو بوو. ټم قه لتوپره گشتیان په پاشماوه کانی
 سه رویه ندۍ بوون، که هټشتا سوود له کاری زیندانپیانې شه پر وه رنه ده ګیرا.
 دیاره، شټوه ټه شکه نجه دان و قه لتوپری بېرته هټنده زوربوون، له ژماره
 نه ده هاتن. بېرته ګی، په که م شټوه ټه چوساندنه وه ټه مرقه به ده سستی
 مرقه. په یدابوونی بېرته ګی دیارده په کی خورسک و مه نټیقی ته پلوشی
 په رساندنی هټزه کانی په نټوهټانه. سه ره پای ټوه، په یدابوونی بېرته ګی
 له هه لومهرجی ټه و زه مانده دا، به هه نګاوټکی ګه ورده له قه ټم ده درۍ.
 چه وساندنه وه ټه بېرته کان، له که له که بوونی زټده ټه داهاندا که له بق
 ته شه نه کردن و زټده بوونی دواپسی په نټوهټان پټویست بوو، ده ورټکی
 کاریګری ګټپاوه.

کوټرین شټوه ټه بېرته ګی، به بېرته ګی باوک سالاری Patriarcal یان
 ناومالی Domestic نټوده برۍ. بېرته له قوناغه دا هټشتا له بواری
 په نټوهټاندا، ده ورټکی ټه وتزی نه بوو، به لکو ته نها هر له ته ک مرقی
 نازاددا و به ناوی یاریده ده ری وپیه وه کاری ده کرد. ته نانه ته دیتوانی
 کوټیتی، چنده به رازۍ، یان له ته زه وینټکی هېن. له هه لومهرجه دا ده ګل
 مرقی نازاددا جیاوازییه کی ټه وتزی نه بوو. جلپوشاکی هر وه کو
 جلپه رګی مرقی نازاد وا بوو و زاپوله کانیاں له ګل زاپوله نازاده کساندا

یار بیان ده کرد. که چی کورده که نه خوئی و نه زارو له کانیان تا نه وپوکه ش
له م بهری سنووره خه یالیه کانی نیوانیاندا له گه ل نه و بهردا ناتوانن یاری
بکن، نه حمه د عارفی شاعیری تورک زمانی به داک کورد و به باب تورکی
بالکان گوته نی "ته نها مریشکه کانیان ده گه ل یه کدیدا گمه ده که ن

نه که هر نه وه، بگره بهرده ده شیتوانی ژنی نازاد بیتنی و مندالی نازادیشی
ببن، هه روه هاش خولامیش ده یتوانی ژنی نازاد بیتنی و له گه لیدا له
بنه ماله یه کدا ژیان، به سهر بهری. که چی وپرای وهش بهرده، هه ر کالای
خاوه نه که ی بوو و مافی ژیان و مردنی به ده سته وی بوو.

بهرده له نیمپراتوری بابلستاندا، بهره - بهره، هه ر هه مان
تایبه تمه ندیه تی که له هه زاره ی سییه مدا هه بوو، ده پارێزرا. بهرده ی ناوما ل
هیشتا هه ر وه ک جاران، ملکی بی چه ندوچوونی خاوه نه که ی بوو، ده یتوانی
بیفرۆشی، به یه کتکی دیکه ی ببه خشی، وه ک هه ر مه تاعیکی دیکه گرپوی
له سهر بکا. هه ر کاتی بهرده سه ریچی له فرمانی ناغایه که ی کردبا، یاسا
پتی ده دا نه ندانی له نه ندانه کانی داپاچی (بهندی ۲۸۲). هیندی بهرده
نیوچاوانیان، پوومه تیان به داخ کردن نیشانه ده کران، هه ر کاتی ده لاکێ به
بی نیجازه ی خاوه نه که ی نه و نیشانه یه ی سربپاوه، په نجه کانی ده بپردان
(بهندی ۲۲۶) و هتد

له کومونه ی خیزانیدا نه گر که نیزی بیوا به ژنی پیایوکی نازاد،
پله وپایه یه کی تایبه تی ده بوو (نه حمه د قامه چیی مام، بابی په فیک
قامه چی و نازم قامه چی که له به غدایی به پوتیه ی نه سکه ریبه وه
چه خماخسازی کارخانه ی چه کسازیی عوسمانی بوو و له ته په تولکورد

"قەراغول" داده نیشتن، که نیزیکی په شکه له ی له مالی بوو، بۆ بهرده سستی
سه لما خانم، پاشان ماره ی کرد و شه فیه په شکی زیبایی سوعادی لی بوو.
نه گهر ژنی به ماره وته لاق نه زوک و نه سکتور بوايه، شووه که ی ده ی توانی
ژنیکی بی ماره وته لاقی ه بی (شوگتو میان پی ده گوت) که ناغله به
که نیزیکی (عه بدووم) بوو، ژنی په سمی هیندی جار بۆ خوی ژنی دووه می له
که نیزیکی خوی بۆ شووه که ی ه ل ده بژارد. به لام به و کاره ش هه ر نازاد
نه ده بوو، وه لی که ده بوو به ژنی پیاویکی به ده سلات، پله و پایه ی ژنی
که وړه ی ده هینایه خورای. حه زده تی ئیبراهیم له سارای ژنی مندالی
نه ده بوو، که نیزیکی هاجر ناوی هه بوو، سارا له حه زده تی ئیبراهیمی ماره
کرد. که واپوو نه مه هه ر له کونه وه هه بووه. پاتشایان و خلیفه کان و
سولتانان کان هیندیکیان خیزانه کانیاں که نیزه ک بوون، بۆ نمونه:
خاتو خوپه می خاسه کی، پوکسیلانه، که که نیزیکی پووسی ده رباری سولتان
سلیمانی په کم بوو و زود زیره ک و لئوه شاهه بوو، سولتان له خوی ماره کرد
و سولتان سه لیمی دووه می لی بوو و ده وریکی گه وړه ی له کاروباری ده رباری
عوسمانیدا گنډا. مسته فای کوپی سولتان سلیمانی له بهر خاتری کوپه که ی
خوی به کوشت دا.

مارکس، وه رگرتنی سه رله بهری به شیکی دیاریکروای کاری زنده ی له
ته رزی ناسیایی په نئوهیتانی سیستمی به رده گی و دهره به گایه تی، هه ر به
ته واره تی جوئ ده کاته وه. هه روه ها ته رزی ناسیایی په نئوهیتان و
دهره به گایه تیش له پاشان هه ر جوئ ده کاته وه. به لای مارکسه وه، گوندی
خوی به رانبه ر به خاوه ن ملک، به به رپرس نازانی، به لکو خوی له به رانبه ر

حوکومهت (وهك ته به عه) به بهر پرس ده زانئ. له بهر هندی، بهر ده
 "مسکین؟" Serf (قن) زه ویوزاری سیسته می ده ره به گایه تی، یان گوندیی
 چکوله و له گوندیی کومه لی ته رزی ناسیایی له بن وشاری زیتری سیاسیدا
 ناچاره مل بۆ نه م وشاره که چ بکا. له بهر نه وهی که له ته رزی کومه لی
 ناسیاییدا، مولکیه تی زه ویوزار نییه، ته به عه (مکلف) خه راج به نوینه ری
 ده ولت ده دا. واته: نه و سیسته می باج و خه راجانه ی که له ته رزی کومه لی
 ناسیاییدا نه ویۆ ده بیینن له وه که وتۆته وه که وه ختی خۆی له کومه لی
 سه ره تاییدا، ئینسانه کان برتکی یه ده ک و پتویستییه کی یه ده کیان بۆ
 پاشه یۆژ پاشه که وت ده کرد. له ئابووری سه رده مه کانی ناویندا به رده و
 خولام ده ورکی کاریگه ریان ده گتیرا، چونکه کار و فرمانیکی جۆراوجۆر و
 جودا - جودایان پاده په پانده. کومه لیکیان به بۆنه ی شه پوشۆر و هیندیکیان
 له نه نجامی تالان و برۆ و چه پاو و نه نغال و پاوه بنیاده مه وه وه گیر
 عه ره به کان که وتبوون و ژماره یه کی زۆری دیکه یان له نه ته وه کانی غه یه
 سورمان به کرین ده کرین. له وه سه روبه نده دا سه وداومه له یه کی فره وانیان
 له سه ره نه نجام ده درا. خرستیانه کانی لوبنان و زیتر جووه کان پیتاوی نه م
 جۆره سه وداومه له یه بوون. نمایانی دوو میله تی جوو و خرستیان بۆ
 نه وروپای ناوین ده چوون و له شاره کانی پراگ، ماگدبورگ، ئیکس لاشال
 (نه قش) جنیف، جه نه وه، که مۆلکای به ردان بوون، ژماره یه کی زۆریان
 ده ده کړئ. نه م ده سه جاتانه پاش سه وداومه له له پتگای دۆلی "پاینگ" و
 "وار" وه ده گه پانه وه. له ناوچه ی وار لاوترین خولامیان به "یه خته" ده کرد
 و پاشان بۆ قورتوبه و نه سه مبول و میسر په وانه ده کردن. له نه فریقاشه وه

ژماره یه کی فره خولامی په شپږست بڼ ولاتانی جیهان ده نیردران. ویرای
وهی که سورمانه کان به پیی شهرع مافی شه وه یان نه بوو که منداله کانی
خویان بفرقشن، قهرمه تیبه کان بی شه وهی گوږ به م شهرع بدهن، جاریکیان
کاروانیکی مه که یان، پاش شه وهی به بیابانی عربستاندا تپه پین، پروت
کرده وه و دوو هزار پیاو و پینجست ژنی زیندانیاں فراندن و سرله بهریان
فرقشتن.

به لام زیممیه کان، شه وانه ی سورمان نه بوون و به سه راهه دان پاریزگاری
گیانی و مالییان لی ده کرا، نه ده فروشران، به لکو بڼ هیندی ورده کاری
نیومال، پاسه وانی، یان هر بڼ بزویو و گوزهرانی خویان به نیتوی خواجای
هرمسره را و نیشیک ناغاسی و لاله و شه تابه گ و میرزا و هند وه
ده کارده بران. هر وه ما هیندیکیان به کړی ده دران، یان له ده سکه ریت و
داهاتیان به هره گری ده کرا.

به نعونه: خولامی که خه یاتیی ده کرد، ناچار، ده بوا دوو دره مان له
پوژانه که ی به ناغایه که ی بدا. خولامانیکی په شپږست که له زه ننگبار
(قونبوله) یان ده هینان یان ده کاری کشتوکال یان بڼ کاری هاتوچوی شار،
سوود لی وهرده گرتن. له خولامانی فره نگی و پومی و هیندی بڼ کاری
هونه ری و پیشه سازی و له که نیزانی زیره ک بڼ کاروباری مال به پتوه بردن،
که لک وه رده گیرا، یان ناچارده کران مندال به ختوبکه ن و چاویری و دایه نییان
لی بکه ن. خه رابات و مه یخانه کان، هر مو له و که نیزه به سته زمانانه
سرپوژبوون. نه نانه ت بڼ شه پوشو پریش خولامانیاں له پیزی پش پیشه وه
داده نان و شه سلن واژه ی نانه زگ "مورته زیکه" ی به کړیگیروی جه نگی

لهمه پرا که وتوته وه. ژماره یه کی نۆزی سپاییانی پۆم و عهجه م له م نانه زگانه بوون. له ههر شارێ بازارێکی تاییه تی بق خولام و که نيزه ک فروشی هه بوو و که سانی که ناره زووی خولام و که نيزه ک کرینیان هه با، ده چوون وه ک خه یار و تروزی ناسک له وێ ده یان کرین... له ههر بازارێکی شدا نماینه یه کی پرسمی میری هه بوو که کۆنترۆلی نرخ و به های خولام و که نيزه کانی ده کرد. له که په کی به رده فروشانی سامه پرا له کاروانسه رایه کی که ورده دا کاری بنیاده م فروشی نه نجام ده درا.. له کاروانسه رای پاییندا کۆلکه خولام و که نيزه کانی پله و پایه دووهم، له بریه و گۆتره گرۆ- گرۆ، ده فروشران و له به شی سه ره وه دا خولامان و که نيزه کانی دانسقه و ده گمه ن و گرانمایی ده فروشران. نرخ و بایی خولام و که نيز، به پیتی شه خسییه ت و به های گشتی، عه له لئوسول هه روه ک شه وێکی خۆمان ئاسایی بهر یاسای بازار که رمی و بازار کزی کالایان ده که وت. خولامانی تورکی ئاسیای ناوین و ئیسلاییه کان (صقالبه: به عه ره بی کۆی "صقلبی" یه، واته: خه لکی (صقلیه) یان، زیتر له خزمه تگوزاری سپاییا سوود لی وه رده گرتن.

له سالی ۱۹۲۴ د خولامیکی حه به شستانی به داروبار و په یکه ره پوخته و تیکسمپرایان به ۱۸ دینار و له هه مان سالد له عومان خولامیکی ره شی چاکیان به ۳۰ تا ۳۵ دینار و که نيزکی جوانکیله ی ره شی نه به بیان له میسر عاده ته ن، به سیسه ت دینار و که نيزکی سپی پستی خواسایی بی هونریان به هه زار دینار و هیندی جایش به زیتر ده فروشت. که نيزانی جوان و لاریان نۆر به دانسقه یی و چاویرییه کی ورده وه ده په روه راندن و فیره هونه ری جۆراوجۆر ده کردن و فیره ته رزی خه نده ی دلپفین و

پۆپه سەما و سترانچەپەن و موزیک لێدانیان دەکردن و نرخ و بەهای ئەم بابەتە کەنیزانە سەرکاری دەگەڵ پادەیی جوانی و هونەرمانەندی و لێوەشاوەبیبیانەوه، هەبوو. لە ساڵی ٩١٢دا نرخێکی کەنیزێکی دەنگ و ئاوازخۆش بە سێزە هەزار دینار و نرخێکی کەنیزێکی دیكە بە چارە هەزار دینار قەبلێندرا. ئەم جۆرە کەنیزانە پلە و پایەبەکی کۆمەلایەتیی بەرچاویان لە نێو کۆمەڵدا هەبوو. بەردەفرۆشان، وەك كالاfrۆش بە جۆرەها تەشویق و هاندان و فرت و فیل و زمان لووسی کپیری ساویلکەیان لە خستە دەبرد و وەك كالاای بە نرخ و دانسقه و نایاب، "های"ان بۆ دەکردن. هەروەك ئەمۆکەیی خۆمان بە سەت تەرزەیان ئارایش و مشتومال و میکیاج دەکردن. لەم سەرووبەندەدا سەوزەلەکان زۆتر مجیزی چاوباشقالانی دەوێوێژاند. پێش و سمێلی کوپانیان مووکیشکەن دەکرد و بە پووچال و تارا و هەوری و ئاوریشم و کەتانی تەنگ و والای زەرد و سوور دەپازاندنەوه و هەریکە بە پێی تەمەن و پلە و پایەیی خۆیان ئارایش دەدان و دە بەزەك و دۆزەکیان دەئالاندن، تەنانت هێندێ لە فرۆشیاری تەماحکار و پێ پەرەیا بەرگی ژنانیان دەبەر کوپان دەکرد و هێندێ جارێش ژنانیان بە نێوی کوپانەوه هەپاج دەکرد، سەبارەت بەوه کە کپیری شەیتان و دنیادیتە متمانەیان بە زمان لووسی فرۆشیاران نەبوو، پزیشکیکیان بەگەلە خو دەدا تا خولام و کەنیزان لە هەموو سەرنیکەوه یۆخەمە بکەن. تا ئەوێکەش، لە ولاتی مەباوه کە خوازگیتیکەر، بۆ خوازبێنی کێژێکی دەچن، داکی کوپە لە پێش هەموو چتێکی ماچێکی کچه دەکا و بۆنێکی زاری دەکا، بزانی داخو بۆنی زاری کووه.

دەربارەى پەگەز و نه ژاى خولام و كه نيزان چه ندين سه رچاوهى وا
 هه بوون كه به هوى نه وانه وه زانيارى پتويستيان له مهر ئاكار و خوو
 په وشتيان دەر دەست دە کرد. خواهنى قابووسنامه، بړتکى له و بابە تانە
 نووسیون، بۆ نمونە دەلى: كه نيزى هيندى نارام و له سه ره خو و باش و
 نه جيون و بۆ زاروك به خيوكردن زۆر له بارن. خولامى هيندى سنعه تكار و
 هونرمەندى ليوه شاهون. كه نيزى سندی به ژن و بالا شووشن و كه زيبان له
 خوار نه ژوتيان ده خشين و له ناشپه زيدا دەست په نكيغن. په سندرترين ژنى
 دەنگ و ناوازه خوشت دەبوا له مەدينه كړدرايان. خولامى په شپيتست
 كه مته رخه م و بيباكن و هونريان هه ره له سه ما و په قسیندا به خه رج داوه،
 به لام بن به غەلشيان بيگه نه.

خولامى هه به شستانى دزن، تورك جوان و سپى پۆست و چاوجوان و
 خوش مه شرب و خوش عيش و عوشه رت و ناسكن. پاكيژەن و له كارى
 ناشپه زيدا زه برده ست و له پاشه كهوت و مالداریدا كه ميگيش دەست
 قووچاون. ئەدى ئوه نيه كورد تا ئه پۆكهش كه وه سفى ژنيتكى به جوانى
 ده كن، دەلین "هه ره ده لى توركى ته په!". پۆمى زيره ك و به نه ده ب و
 فه رامۆشكارن، له ميوانبه زيريدا هه ره وینه يان نيهه. خولامى ئه رمنى له
 هه موو خولامانى پۆست چه مرگ خراوتن، ته نه ب و نه كارە و دزیشن. به ش
 به حالى په فتارى خاوهن خولام و كه نيزان، هيچ باسكيان لى نه كراوه.

به رده له ئيسلامه تيدا له چاو نايينه كانى ديكه، حالوبالايان خراب نه بوو.
 ته نانه ت زۆريان بووگن وه خه ليفه و سولتان و پاتشا و هه مه كارەى ده ولەت.
 ئەدى "مه ماليك" هه كانى ميسرى چ بوون؟ ئيمپراتورى عوسمانى، پله و پايه

گه وره کانی به ده ست کټوه بوون؟ خو لاسه نامه وی زوری له مهر دریزد ادې
بگه، هر نه ونده به سه.

نیمه هه موومان له بهرې کویله کان - یان به کویله له قه لم دراوه کانه وه
هاتوین. نه گه کرابا، پاشه وپاش به ره و پابرسوی خو وه گه پابین، کاره که
له وټرا ده سستی پی ده کرد که با پیرانمان چوڼ چوڼی که م تا زور، به کویله
کراون و تا چ نه ندازه په کمان له م کویله تیبه بۆ به میراتی ماوه ته وه. وټپای
وهی که کویله تی به یاسا له نارادا نه ماوه (به یاسا به تالکردنه وهی کویله تی
عهره بستانی سوعودی له ۱۹۶۲ دا به تالکراوه ته وه) و مانایه کی به داوینتی
مه جازیبانه ی هه په: له وانه په به بی نه وهی به خومان بزنانین کویله ی چلیسی
و حیرس و تهاح و کار و پله و پایه و خو و خده، یان له بهر زور سه وه و
سوڼگه له هه موو که سی زتر کویله ی خانمیکې دلپښین بین، دنیا هیشتا، با
ناغایه کانیان نیویشیان لی نه نرابن، پره له و نینسانانه که سه به خوییه کان
کک و گوی ده کهن و هه موو چتی له نیگای نه و هیزه نابووری و
کومه لایه تیبه بابت ناوینیمه له کونترول به دهره وه یان له زتر کاریگه ری
نه و هه لومهر جانه دا که نابلووقه ی داوڼ یان له نیگای خو و نینسافی نه و
گه و جیبانه وه که پټوه یانه، یان چاوچتوکی و ته ماحیان به جاری هه موو
چتیکې نینسانانه ی پی له بار بردوون و به جاری کویر بوونه ته وه، ته نانه ت
وه ک گونا هبارتیکې دریزه ی با پیره گه وره کویله که ی هینده ی تروسکه یی
نومید پی نه ماوه؛ خو ده شکری له و گونا هانه ی کراون هو له په شیمانی
بکری، که چی نینسانی بی ده سلات و ده قوزینیکدا ته نگه تاو کراو، له بهخت
سواریی نه م چاره سه ره سه ریپتیپانه ش بی به هره په. عیشییه کان،

فاتتیه کان و هتد کۆیله نین. بئێ که سن. مرقۆه کان له پابردودا له بهر سئ
هۆکاری بنه پەت تووشی به کۆیله بوون هاتن: یه که میان، ترس بوو. ژیان
هر چه نده پەر له ئیش و ئازار و نه شک نه به، ئینسانه کان مردنیان ناوی؛
له بهر نه وه، نه وانهی که مردنیان له جهنگی شه یتدا به گه وره ترین شه ره ف
و شانازی ده زانی، هه رکه به لیواری مردن ده گه یشتن، به وه قاییل نه بوون
که له لایه ن پادشا و نه جیوزاده و میر و گزیر و گره گری خواوه ن
زه بروزه نگه کانی دیکه وه که وه ک ناژه لی که ویکراویان ته ماشاده کردن، به
چاویکی که میان ته ماشابکرین. کۆیله کان له پیشان له وه کو ناژه ل په فتار
ده گه ل کردن کپردان و فرۆشران، کاسه سه ره لکۆلین، به داخ کردنی هه نیه
و نیوچاوان نیشانه کردن، ئالقه له گوئ و که پوو کردن، ده سببێک و بازنی
ئاسن له مه چه ک کردن، زنجیر له مل کردن و پاوه نه له پئ و نگ کردن و
لێدان و قه یار کردن و به نیو و ناتۆره لی که م کردنه وهی وه ک مه یموون،
مه حزوون، پووسی و نۆدی له م جۆره باب ته نهی دیکه نیو بران که له
سیاحه تنامه که ی نه ولیا چه له بیدا، بیخوئینییه وه، نۆرت لی به رچاوده که ون –
له مانه هه موو نیو بران، چاوپۆشییان کرد؛ چونکه زولم و نۆد لی کردن بۆ
به شیکی گه وره ی مرقۆایه تی، به سریشتیکی ناچاریی ژیان له قه له م ده درا.
له سه روبه ندی "هان" دا، له چین و ماچین نه و واژه یی که به مانای
"کۆیله" ده کار ده برا له واژه ی "زارۆک" یان "ژن و زارۆک" که وتیوه. نه م
مۆدیله بئێ سوال و جواو مل که چ کردن و گوئی به فرمانییه، له به شیکی
گه وره ی دنیا دا، به سه ر زو به ی چه و ساوانی ها پردراوی مرقۆایه تیدا، کۆیله
بن، کۆیله نه بن، به په سمی داسه پابوو. پیش نه وهی ۱۲ میلیون نه فریقایی

بۆكۆيله تىيى دىنباي نۆي، پارايتىندىن، ئو قوربايىيە سەرەكيايەي كە بۆ
 يەكەم جار نىئوى نامبارەكى كۆيلەيان لى نرا، سلاويەكان بوون. ئو
 سلاويىيەنەي كە لە لايەن پۆمايى و مەسحىيەكان و سورمانەكان و
 فايكىنگەكان و تەتەرەكانەو پادەكران، بۆ كون و قوژىنى سەرانسەرى
 دىنبايى دەنئىردان، بە دەم پۆزگارەو، واژەي سلاو بە ماناي بيانى دەستى
 بە دەكاربردن كۆر. بەشى ھەرە گەورەي ئايىنەكان پىگەي مەوۆف بە كۆيلە
 كۆردى دەدا، ئىدى بەم جۆرە ئو مەندالە بەرىتانىيەنەي (كچەكانيان لەبەر
 ھەي پوولى زىتريان دەكۆر، چاتر قەلەو دەكران) كە بە كۆيلەتەي بۆ
 بازاپەكانى دەرى دەنئىردان، بوون بە سلاوى. ھىندى لەو سلاويىيەنەي كە لە
 سەروپەندىكى نىزىكترەدا، خۇيان دەبن باندوورى ھەرمانفەرمايىي كەشيشە
 كەلەگا ھەرخۇجستەو كاندە دىتەو و تروسكەي تازادبوونيان لە ھىچ درىز و
 كەلنىكەو بەدى نەدەكۆر، ئو قەناعەتەيان دە مېشكىدا بۆ پەيدابو،
 كە ھەر بە خۇرپسك چىتىكى تايبەتايان ئىدایە، بۆيەكا بە كۆيلە دەبن. ھەستى
 خۆ بە كەمزانين لە كۆردەوارىدا زۆر جارى دىكەم باس كۆرەو، واى كۆرەو
 كە ھىندى جار تەماح و بەر دژمانى بەدا، لەسەر زمانى كۆردەكە خۆي،
 قەسەي ھەك: "k ötten paşa şöy öten maşa olmaz" يان "الكرذ والجرذ والجراذ"
 يان ھەند بە دور بخەن. پاستىت گەرەكە ئەمە ئەنجامگىرىيەكى مەنتىقىي
 سەقەتە؛ چونكە لەو تىنواپپىيەو ئاودەخواتەو كە ئەمانە چتەپەيەكن بوون
 بە راستى و كېشەيان لەسەر نىيە و ھەك چارەنووسىكى لە خواپشت و
 ئىرادەي مەوۆف بەدەر لەقەلەم دراو.

به‌شی دووهم

III زمان

زور باران سهیرمان به په فتاری مایمون دی. بڼه نمونه: موزیکیان له پیش مایمونیکی دانا، تماشایان کرد زه حمته بیخوا. مایمونه که ناگزیر تکیان له پیش دانا، به لام فیران کرد، ناو له بوشکه یه کی نژیکی خوی ه لئنجی و ناگره کی پی وه کوژتی و موزه که بخوا. نیدی بهم ناوایه مایمونه که گشته موزه که. پاشان هر شه و مایمونه یان دهه لومهرجیکی نوی نختست، تشتیکیان به سر ناوی پوویارنکه وه دانا، موزیکیان تیدا دانا و له پشت موزه که وه بوشکه شیان نا پاده یی له دور دانا. هر هه مان قاس و حه مام: ده بی ناگره که بکوژتسه وه، شه و جا موزه که بخوری. خو مایمونه که ده توانی ناو له نه نیشتی خو وه ه لئنجی؛ چونکه ناویکی زور له ده وریه ری تشته که ه بوو، به لام شه ی نه کرد، به لکو هر ه و لی شه ی دا خوی بگه یینتته بوشکه که و ناو له بوشکه که ده ریتی و ناگره کی پی بکوژتتته وه و موزه که بخوا، چونکه شه قلی به وه دا نه شکا که ناو هر ناوه، له بوشکه دا بی یان له هر جپیه کی دیکه دا بی.

نم نمونه یه شه ده گیه نی که مایمونه که هیچ چه مک (مفهوم) یکی له باره ی "ناو" وه له میسکدا نییه و له هیچ جزوه سیفت و خه سیه تیکی ناو نازانی، راسته وخو بیر و هوشی ته نیا بر به و چتانه ی ده وریه ری خوی ده کا و به س. دیاره نه گر راسته وخو له گل شه و چتانه دا هاو سووکار نه بی، نانوانی بیرکاته وه، شه و ده گیه نی که مایمونه که تا چته کانی له به رده دا نه بن، بیرناکاته وه.

به لام جوری بیرکدنه وه لای مرف جودایه و مرف چتان له به ستنی چالکی به ره مه پتانی کرده نیی زانستانه دا ده ناسی و خه سیه ته کانی ده خوینتته وه. شه و سرنج ده دا که ناو له بوشکه دا، له پوویاردا، له بیردا، له ده ریادا و هتد دا سه ره به ر خه سیه تی هاو بهش و چونیه کیان هن. به نمونه: خه سیه تی ناو کوژاندنه وه له هه مو چتیکدا هیه، به مارجی شه خه سیه ته ی له پووی کیمیکی. فیزیکییه وه له بار نه برایی. به لی مرف بهم جزوه چه مک (مفهوم) ی ناو پتیکدتی. ناو له هر کوپیه که بی، له بوشکه دا، له بیردا و هتد دا هه بی، هر "ناوه"، شه مش چه مکیکی تیکپای ناوه.

موقوف لیبره دا گوی به شکل و شپوهی دهستیشانکراو و بهرچاوا نادا، به لکو خه سیته گشتیه کانی دهستیشان ^(۱) کا و چونیان دهکاته وه.

کاتیکی باسی "دار"، دار به گشتی، ده کری مهستان شو خه سیته گشتیه نه که هه موو داری نه که تنها شو داری که له باخچه که ماندا پوواوه. له م باره دا، نیمه گوی بهو دارانه ی که تالک - تاکه بهر چاومان ده کن، نادهین، به لکو تابستراکتانه له چه مکه گشتیه که، له مانا پووت و په تیه که ی دار میرده که پنه وه؛ له بهر شوو چه مک (مفهوم) چه مکی په تی پی ده گوتی و نه مه نیشانه ی هه ره زهق و زقی پی بیرکرنه وه ی موقوف. به لام ثم جوره په تی بیرکرنه وه ی، گیاندارانی دیک ی غیری موقی لی بی به هره نه.

باشه شوو چیه که دهرفته ی شوو مان بۆ دهره خستنی نیشانه بنه ده ته کانی چت، له چته که خوی دارنن، یان دامالین؟ شوو واژه ی، ناخاوتنه. واژه ی "دار" شوو ی به دیاردیخی که به گشتی ^(۲) باسی دار ده کری، نه که تنها داریکی دهستیشانکراو که دیاره به واژه، به زمان نه بی مه حاله بیرونه ندیشه ی پووت و په تی دهره پی.

(۱) هه ره له مه ی پیر و زمان له فیلسفرداریکی فیلی وهرزیانه، فسیزید نینگو، له نارچه ی "هه کاری" سرگرمی فیلسفرداری بوو و ده گن خملکنیدا که جگه له نورکی به زمانیکی دیکه یان فسمده کرد، پدوبه پرو دی. سهری سورده مینی. پاشان پی وچان دمین چاوبیری خوی نینختن و ریستی له باری دهورو بیسان حالی پی. دوی نموه Edg له پزمانیکدا که به سمرندی "شو" وه ی نووسبو، بیرپاری دا دنیای نیروه ی کسانیکی که به زمانی زگماکی خویان ناپه یفن، نالوزی و شیراوی دنیای نیروه یان له بهر ناوینسه راگری و به مه له نیگای کومه لایمی - نهرهنگی نینسانه کان نوایرنه وه، بوو به وهرگینه هه خرخوست و بیرونه ندیشه ی گوندیه کان.

کله بیرونه ندیشه له زمان جیاوه کریتموه؟ پسزوانی وکر R. W. Langascker به "به تی" ی فره دل به پورید هه وه دیانه وه ی به ژوره ملی قناعت به خویان بکمن که چه مکه پروت (تابستراکت) وکانی وکر داد و عمده لت، زنده گوریمی (فه زیله ت)، ویزدان، نازادی، دیو کراسی، بهزیی و هند ده کری به بی زمان پیری لی بکریتموه. ممیلی تیکرای زمانسان، به لای نموه دا ده لنگی که زمان به بیرکرنه وه کساریکی مه حاله.

زمان بابیی شوو نده که له خروکه یه کدا بیری پی دویدرین له نیگای زقورده وه نده بیسی لایه و جوداوازییه کانی وه ی تینزوی، ده بیسی ختیو چه ندین چلونا یه تی و خه سیته ی نه فسانه بیی نویی

نه و توقيه كه تا نه مړش هيندئ له نه نيتيپه كاني ناشكرا نه يوون. وه كڅلنپه كاني بير و زمان به ديارى خستوه كه چنه د له اوپتوه نديى نتيوان په هنده وه زيفه يسه كان حالى بين و چنه دين له ده رووناسيدا بايه خ و گرنگيى بده ينى، ميتشا هر كه مه. تا له هاوره روكارى نتيوان بيرونه نديشه و واژه به ته و اومتى حالى نه بين، له كارى په رورشت و فتركاويدا وه كه شوه وايه كه هيچمان نه كړيدئ و بين له وه پالى بو ويده مينوه و له ولته په دهر كه له پورى زور گرفت و كڅشه كان داخري، له م بواره دا ناتوانين وه لاسى پرسه تاييه تبيبه ته نديپه كان و نه كوچه له م كان، ناوه لاگين و ه ننگين به م كاره په كچه تبي زانست و پتوه نديپه هاو كارگر يسه كاني ده رووناسى، زير و زور كين و هيچ به هيچ نه كين. واژه يه ك ماناى ناكه چتى ناگه ينى، به لكو كړو، يان چنه دين جوړه و چت ده گه ينى. جا له م پوره وه تاكه واژه يه ك، راستيت گهر كه، گشتاندين و چه مكاندين (تعميم و مه لهورماندين). گشتاندين كارتيكى قسانى بير كړنه و يه. خق په نگنده وى راستى، به هست (ديتن، بيمستن، له ش پى كه و تن، چه شتن) و به نه قل (شيدراك) پيش هر په نگنده و يه، په لام هه رقى شم و شه و ناسمان و پيسمانه و شه ميان چته كان به تاكه. تاكه په ننگ پى ددله ته وه، كه چى گشتاندين ليدراكى جوړنى نيبه، به لكو ليدراكى كوللپه. بو نمونه: كه ده ليم "كوتر" مه به ستم فلانه كوتر نيبه، به لكو مه به ستم شو "په رول" په كه شو خه صيه تانه ي همن و هه مو كوترئ ده گرتنه وه. جا له به نه م، بيرونه نديشه گي كه ده خرينه قالىي قسه كړنه وه، هر به خو پست هاوپتوه نديى (بنيات، نوك و وه زيفه و په رماندين) پروسيسى بير كړنه و ه و قسه كړنپي له ژور سه رديپه.

له هنداليدا درك و راگمياندين (د دربرين) ده كومپته سمر نتيگيشتن، واته: گشتاندين (واته: چه مكاندين كه چت به ديارديځى). به قسه Edward Sapir بو نموى بتوانئ دنيائى نه زمورون و تافيكړنه وه به نما و نيشانه د دربردى، له نواوه ده بى به ته و اومتى ساده بكرتشموه و بگشتيندري. راگمياندين و دربرين ته نها له م پيگاييموه مسوگر د كړئ: چونكه نه زمورونى تاكه كمس، ته نها له هوشى نه ردا هه يه به نما و په سز به په كينكى ديكه را ده گي مرنئ. بو له په كينكى راگمياندينى، با به پورونى دهرش نه برورى، پيړيسته ده قالىي كته گورى "مه قبوله" په كموه بهرئ كه كومل و ك نمونه (unite = دانه) بريارى لسمر داوه. راگمياندين و د دربرين به مانا راسته قانيه كى، له نتر تينسانه كاندا به گشتاندين سه رده كړئ كه له پوارى په رماندينى ماناى واژه كاندا، قوناخينكى پيشكه و توى باشى پى بريى. سرؤف كمنگي گه يره ته ناسته به رزه كاني راگمياندين و د دربرين؟ نمو كاته گه يره ته نمو ناستانه كه سرؤف تواني ريمتى په ننگ به راستيپه چه مكنافراوه كان بدانه مو و نمو گشتاندين به دنك بيتى. زارؤك با له ماناى هيندئ واژه شى حالى بن، وه لى له هيندئ بيرونه نديشه حالى كړدنيان كارتيكى مه حاله. ته ممش ماناى ته و يه كه چه مكى گشتانفراو هيتشا له زارؤكدا به ته و اومتى نه خه ملپوه.

دهیبا با نم دیارده زانستییه له بهچکه کوردیکی زوان وه زگماک کوردی تاقی کهینمود. خوی چتی هس پنی یهژن: یاساغ، قهدهغه. لمو شوننهده (مههستم کوردستانی تورکیایه) که کوردیان تیندا دهژین، وه زوانی چتبان رانا کهیه ندریتی که بهردلیان بگری و هیتدی واژه لمهر زور سهوه و سزنگه (یسی فیرگهیی، یاساغ و قهدهغه، تواندهوه، جهزوهوی سیاسی و هند) له پنی خواسییمود ناهجه مکتیدرتین، ناپهرژینه سهر نموده که کز مه له چتهکان به شیرهی گشتانیدن پیناسه بکه. له بهر همدئی، نم حالته نالهار و لاتر قهوجه یبارا و قابیلیمتی بیر کردهوه و ناخواتن و سهره خویی دهریرینی مندالی کوردی به جاری له دوراندیهور وینک هیناوه تهموه و بهری به تمواوهی نوسک کردۆتیموه و به ناخوتک بیرده کاتیموه، به ناخوتک قسان دهکا و به ناخوتک سهره خویی دهرده بپئی و له بواری زمان فیزیوون و گشتاندن و چه مکاندنن راستینه کاندایه بهریو نسته تیزی و قسری و نمزۆکی، بهره کلک و گوی کران، بهره باشکهوتیی و کهره والیی و کۆلواویی دهبا. به بیرم دیتیموه، که له سالی ۱۹۳۰دا دایکه ههنا سمارده کهم له تار بپ بزیوی پینای بز شاری کهرکوک برده، له پینای پرازیایه کی ههزاری نیرغانچیدا حاواپنیموه و پاشان ناچار ته سیلی حه قه قاری کردیموه، تا دور سالانیش، ههرچنده له مالی برابه کهم فیره تورکی بیروم (براهه کهم تورکی به نسل پین نهرمهنی بسوه) به لاهه کیتی - مالم قهره - نم: دهویرا قسهی پین بکه، شمرم ده کرد، لهوه دهرسام نهبادا ههله یه کی بکه، منداله تورکمانی نهگریسی گهره کی مهسه لالا و جای و فغور و به گله و جرم بز بکیشن و لینم له ههیه یهین دن... ههروها که له سالی ۱۹۴۷دا باروینم بز کاوله به عداپن پتچایهوه، خۆ حارهیی شمرگایانهش و نهوه کی قهزاتشم دهزانی، چونکه ههر له مندالیا له دوکانی نه ره دهی پیرام و هاتوچوری به سراوه فیزی بیروکم، تا سهوه ایدک، به ترس و له رزهرم قسه پین ده کرد، ده مگژ: نهوه که ههله یه ک، فلائیکم لی بقمومی، کورده خۆ نهوه وه که نهوه وایه، ترنیکم که نه میتیموه - ته نانهت جاریکیان له مالی موقهدهم نازم قامه جیی ناموزام له بهغداپن که یهک - دوو سالی یادوری مهلیک غاری بوو، که به عهرهیی و تورکیی نسته میوولیان قسان ده کرد، ده گهل موزه قهره ناموزازامدا به عهرهیی قسم ده کرد. زارم سسوتا، له جیاتی وه بلینم "جاییله" گوتم: "جاییوله". کچی تایه ن که بز خوی نسته میوولی بوو و عهرهیی تهیه توله کوردیشی باش دهزانی، دایه قاقای پتکه نهین، ههر ئیی نه ده بریموه. بهم وۆزکاره له دووم نه ده بهزوه، به مهرهبا "جاییوله" و "مایوله" بۆزۆی کره بیوم... دیارده پاش نهردی له بهعما شارازابوم و حویندکارنکی زۆرم، به تابهتی کوردی سلیماننی خزم و ناسیار. له وانی که له حوقوق و دارالعلمینی عالییه و دارالعلمینی نییتدانی و کوللییهی مهلیک فیهسل دیافوتنه، ناسین، ههستم کرد بهستهمانانه زۆر به شمریموه، به عهرهییان قسان ده کرد. خۆ عومهر قاپ رهشی دهستم تا مال ناوایی نم کاوله دنیاهش کرد، قهرقهردنی نیر و مینی له زمانی عهره میدا به زهحمهت ده کرد. کاک مورسالکوروباسیی نه جهقی، زۆر قسه خۆش بسوه، بز لاسایی خویندکاره کوردهکانی دارالوعلیمینی عالییه، ههرچی قبعلی موزاریعه عهرهیییه کاز، هه بهزوه، هه موزی ههر به

"لی" می موزارده ده گون، له جیاتیی "أروح"، "تروح"، "تروح"، "تروح" هه هه موری به "پروح" ده گون. خۆ جاری نهوه "راس مال آنی" و "کتاب مال آنی" سه ره قوری یی به کهینه دههینا.

مام ههزاری بههشتی، ناههقی نهبرو که دهیگۆ: کوره مهلا، نه من لهو "شنگول" و "شگول" و "هه مانینه" و "شعه بالهک" و "هه شکل" انه، هه چهند ده کهم سه ده نه کهم. کوره هه دهیی بهه دایه هه نئ بهلان نه تۆ گۆی له هه مویی بهه مایه نه و موسلاوییه نه بهگه بهوهر بهه موهو له "دیای - دهج" و "نه گللهک" و "من بزغ" ج حالی نام.

هه را له هه زمان زانی و زمان نه زانی، فۆاده نهیی بهه هشتی سلیمانی بۆی گهرا موه: "سالیکن زینم کهوته که بهه لا. نه زمانی که بهه لایه کان زۆریان فارسی زانی، ههیش خۆت نه زانی له سلیمانی له هه جهرهه خۆت نهوه، نه شهرد و هه لایه نه و سولتان جهرهه و گولستان و بۆستان و بهه نهامه هه عهتار و نهه جهرهه کتیبانه به فارسی خۆت نهوه... بههانییهک جهرهه چاخانه یهک، فاده نهیی بهه، به فارسییه کهی خۆم بهانگی شاگرد چایچه کهم کرد: "بیا". شاگرده که به دهنگه موه هات. و تم: "هه بهانه می خواهم، چه داری؟" کابرا وهک له بهری کردین، بهریز ناوی بهی خوار نهی ههنا. راستی دهی، له هه چیان نئ نهگه بهشتم... چی بهکم، و تم: "آهه نشان را می خواهم." دیاره نهه قسه فارسیانه به ته جویهکی سئ زه ده دینه و تن. وهلا کابرا نه بهکرده نامه دهی، هه پاش چاره که سه هانی سهیبه کهی له بهه دهه ما قوت کرد موه، نوایم، قایهکی بهه لانه لاری پافله و بۆن و بۆنگه بهه را کرای له سهه دانراوه، به کابرام وت:

- این چیست؟

- نوون و بُغری.

هیچی لی جالی نه موه، نه خیر لیم دوویات کرد موه:

این چه می باشد؟

- نوون و بُغری!

نهی خوا هادار، چیم به خۆم کرد، و تم فۆناه.

وهلا ناچار دهنگه پافله کهم له ناو قایه که هه لگرت، له کابرام بهی:

- این چیست؟

- بُغری!

و تم:

- بهگه باقلا یا "باقلله".

- باشه، و بی. حاجی آغا.

نه خیر نه هه به له نه نانه لایه کهم هه لگرت:

- این چه می باشد؟

- نون.

قوریان سرت نمیشتم، له کابرا حالی بوم که "نان و باقلآء" به فارسی بوده به "نون و بُری". له پاشان، شاگرد که وتی: "حجی، یا آغاتی، لیش متحجی عریس، آنت مسو عیراقی؟" وتم: "به‌لی وه‌لکه، نیبسی، شه‌درینی، عه‌بالی اعرف فارسی، طلع، بس أعرف فارسی مال آتی "

کابرا وتی: "نعم."

به‌لام لیر وه‌ناشیرم، کوردی بادینان و که‌رکوک و خانه‌قین و شم ناوچانه عمره‌بیان چار ده‌زانی..

ده‌روشناسی زور منه‌تباری Jean Piaget د. همر له مسرویه‌ندی ویس‌مود، به‌کاره‌ینانی میت‌ودی کلینیک (عیاده) بۆ له بیر‌وچوون و بیر‌نمندی‌شمی من‌دالان وه‌کۆلن، داکوتوره. بۆ به‌کم جار له دهرک و مسنتیقی من‌دال، سبتماتی‌کانه وه‌کۆلن، ل‌مسر دست‌ی وی هات‌مدی. Piaget له پ‌مراورد کردنی من‌دال له‌گه‌ل گوره‌کاندا، له جیاتیی وه‌ی بـ لیشـ بۆ نه‌و که‌موکوروبیانه‌ی که بونمت هزی نه‌وی نه‌قلی من‌دال بـ به‌ زور چت نه‌کا، به‌ پی‌چمه‌انوه نه‌و هاتوره لیستی بۆ نه‌و چتانه‌ی که له من‌دال خؤیدا ه‌دن، گرت‌نموره و ل‌مسر نه‌م بنه‌مابه شه‌نجام‌گریی کردوره.

به‌لای نه‌موده، جی‌اوازی شی‌وه‌ی بیر کرده‌ودی من‌دال له‌گه‌ل جی‌اوازی جؤنی‌تیبه، نه‌ک چه‌ندابه‌تی.

همر لیره‌دا ده‌زانن دست به‌ به‌کم کینل‌ری بک‌مین:

من‌دال کوردی که له باوه‌شی داکیدا گوره ده‌بی و زمان فب‌رده‌بی، که به‌ره‌ل‌ای نلو پی‌گه‌بی‌یوانی کۆمه‌لی زمانی زکماکی ل قه‌ده‌غه‌کرلوان، ده‌کری لوتی به‌ به‌کم بووفاقی و بانیک و نووه‌وایی ژبان و شه‌منی خؤیدا ده‌نه‌قی.

نه‌و من‌دال کاتر له ناچاری نوو حالت: له قۆناخی فب‌ری‌یوانی زمانه (زگماکه) کوردیه‌که‌ی خؤیدا، زمانی خؤی ناخوینی. شه‌مه‌ه‌التی به‌کم. کوردیش و تورکی‌یش یان فارسی‌یش ده‌زانی به‌لام که ده‌بی به‌ تورکی یان به فارسی بخوینی هه‌نگین به‌ هه‌ردو زمانه‌که فب‌ره گشتادن و چه‌مکاندن ده‌بی، به‌لام له دول‌قۆدا ده‌بین نه‌ولنه‌ی که به‌ کرده‌وه و کاری ده‌رپ‌ن‌یان له‌گه‌لدا به‌ پی‌شه‌دبا سه‌روکاری‌یه‌ک پیدا ده‌کا ته‌نها به‌ تورکی یان به فارسی ده‌بوین، واته: شه‌م من‌داله شی‌وه‌ی بیر‌کرینه‌وه‌ی قۆناخی کوردی (زمانی زگماکه‌ی) فب‌ری‌یوانی له‌گه‌ل شی‌وه‌ی بیر‌کرینه‌وه‌ی شه‌و گوره‌خاوه‌ن نوو پی‌تناسه / نوو که‌ساه‌پ‌تیانه‌دا که کوردیش و تورکی‌ش به‌ پیتی یاسا و پینسا له پینشان به‌ تورکی، یان به فارسی‌یان قسه‌ کرده‌وه و بنه‌مای پاگ‌یاندنیان به‌و زمانانه بنیات ناوه (له‌ ره‌وی هه‌ره‌نگی و زمانیه‌وه) بووفاق پاده‌وستن و یه‌ک له شام و یه‌ک له حه‌له‌به. شه‌م بووفاق‌یه‌ش وه‌نه‌بی ته‌نها له چاو ته‌مه‌نه‌وه‌بی، به‌لگو به‌ بۆنه‌ی فاکنه‌ریکی کۆمه‌ل‌یه‌تی لوت تی‌وه‌ژهن و خۆتی هه‌لقو‌رتین (تواننده‌وه) به‌ ن‌قده‌ملی

زمانی بیانی به‌سور خه لکدا سه پاندن^{۱۰}، دووگونه شورپکرفته و زقودلری و کس به هیچ نه زاتیوهن،
تومه ته‌کسی به ده‌سته وه دهنالی.

به لای Piaget موه تمنا پیروستی که سرلمبری چو نایستییه تاییه‌تییه کانی مه‌نتیقی مندال^{۱۱} بهک ددخا.
منستمر (من مهرکزی) مندال. نمو و کوژینیانی که لسمر مندالی ته‌من ۶ - ۷ سالان کراون، تموه
به دیارده‌خن که تمناعت تاخاوتی به کومه لایستی بسون به تمواوتی له بیرونه‌ندیشی منستمری
دانمیرندراوه. بن لوه، مندال^{۱۲} جگه لور بیرونه‌ندیشانی که درمیان دهری، سپی بیرونه‌ندیشی وای هن که
هیشا دهری نمریون. Piaget هیندی له‌ماندی که مندال^{۱۳} درمیان نابری، لمب منستمری مندال^{۱۴}، واته: بز
له دربرین نه‌هانتیانی ده‌باتموه. بز له کسی دیکه راگمایندن و دربرینی تممانتی مندال^{۱۵}، پیروستی له
که‌لینی چون له دنیا نوارینموه تم‌ماشا بکمن، بزاین بز خوی چون دروایتنه دنیا.

لیرموه، پیم وایه نوری دستنیشانکردنی خالی دووم هاتووه:

مندال^{۱۶} که هر به خورسک منستمری بن، تمنا هر زمانه زگماکه کوریه‌کسی خوی فیزده‌بی و له
بنیای خویدا ده‌ژی. له نولو له کورسی به کومه لایه‌نی بوونه ده‌ست پی ده‌کا: له‌م لاه، له‌بر
نه‌بوونی پیتاوی په‌روه‌شت. فیروون و به‌رنامی قایبه‌تی په‌روه‌شت و فیترکردنی مندال^{۱۷} له
ته‌لفیزق و پادیق و فیلمی کارتون، ناچار ده‌ست به فیروونی زمانیکی دیکه (تورکی، فارسی،
هه‌ره‌بی) ده‌کا و هر هه‌ول ده‌کا به تورکی یان به فارسی یان به هه‌ره‌بی بیانی راگپاندن و
درویرن دامه‌زقینی و له‌وانه‌به شو بیرونه‌ندیشی منستمریانی که له‌بق خوی شارپوونیوه و
نایه‌وی هه‌مووی دهری، حه‌لق و به‌لق بن.

Piaget گوتنی، نه‌گمر مندال^{۱۸} نم هه‌ول بز تهری بیرکردنه نویسی بز ته‌وه بی له کسان دیکه
راگپینی، ناچار نمو زمانه هه‌لوزیری که کومه‌له‌کسی به زمانه (زگماک) ده‌کی نمر قسناکا. نمرجا لیره‌دا
گرفت دینه گزینی: مندال^{۱۹} بز نودی پهر به منستمری دنیا (بیرکردنمو و قسه‌کردنی خوی بدا، هست به
پیروستی بری چالاک ده‌کا. بلین خوی بز رسم کیشان ناماده ده‌کا، به‌لام قه‌لمی وای نیبه که به
ده‌نگیکی که خوی ده‌به‌ری ره‌مس پی بکیتی، یان بیه‌وی ته‌و زینه‌ره‌ری که (به کوردی ناوی
چم‌مکاندره) بکیتی، به‌لام ره‌می شورشکل و وینسی تمو زینه‌ره‌رانی که له فیلمه کارتونه‌کاندا
وگیزدراوته سر زمانی تورکی یان فارسی یان عاریبی، ده‌گل تمودا که به زمانی زگماکی درکی کردوه و
چه‌مکاندروبه، هر نامان و پسمانه و لیان بیانییه. له‌م باره‌دا، مندال^{۲۰} به‌م درده چورسی، به‌ده‌ختیه‌که
هر لوه‌دا نیبه که سهره‌خو به‌هره و لیرو شاورمی خوی به‌دیارنایه‌خی، بگره پروین‌پروی سپی پرسار
ده‌بینموه.

نەتق بۆ خۆت دە زانی پەھەندی نە ویتانکارییەیی کە ئەم کارەساتە لە دەروونی منداڵ بە پەگەز کوردنیدا وەک کۆن هەل دەتوقینن، لە چ پادەیه کدایە.. ئەوانەى زمانیان لە عیبادەللا یاساغ کردووە، داخۆ هەست بەمە دەکەن؟ گەلق منداڵن بەم قەرەبە پەرەو دە بکری، چ کەلکێکی بۆ دەولەت و کۆمەڵە لى چاوەنۆ دەکری؟ منداڵ کە لە نێو دۆزەخى ئەم بانیك و دووھەوایی و دووفاقی و یەك لە شام و یەك لە حەلە بەدا پێگا، لەو بەولاوہ بستی تاپوا کە تەنھا ھەر دەبێ لە دلی خۆیدا باخوئی، بە لاقی یەکیکی دیکە دەبێ بگەڕێ، بە چاوی یەکیکی دیکە دەبێ قەماشای بەر پێی خۆی بکا، بە مێشک و ئارەزوو و ئالھای غەیری خۆی دەبێ دلی بەم دنیای لى نامۆ و بیانییەو بە زۆری زۆردارەکی خوش بکا و خۆ دەگەل کۆمەل گونجاندن و راماتن، دوور دەکەوتتەوہ یان بە لایەنى کەمەوہ یاخی دەبێ. ئەدى لەبەر چی، نەتوہی کورد بە مریژایی مێژوو لە دنیای غەیری خۆی یاخییە؟! مەبەستەم ئەوہی کە منداڵ کە دەبێ لەگەل منسەتتەریدا جووت و ھەموار مێ.

Lev S. Vytsky دەلێ:

"یەکەم ئەرکی قسەکردن بەش بە ھالی منداڵیش و گەرەش دەگەل یەکدیدا دەنگوباس وەگۆرین، پاگەیانندی کۆمەلایەتیبە: لەبەر ئەوہ ناخاوتنی منداڵ ھەر بە خۆرسک لە پووی گەوہرەوہ، کۆمەلەکێبە.

کەواتا، بەمە وەسەر پێچەکی کێلەپێی سێھەم دەکەوین:

ھەن دەلێن، قسەکردن بۆ خۆی لە گەوہەردا مافێکی کۆمەلایەتی نییە، دەیانھەوێ وەک مافێکی تاکانە، گۆیا خەلاتیکە و بە یەکی دەبەخشی.. پەرورەشت ناسان لەسەر ئەوہ سووین کە دەبێ منداڵ، بۆ ئەوہی دەست بە فیزیوون بکا، پێوہستە بە قوتاخە سروشتییەکانی خۆیدا تێ پەپێ. ئەگەر وایە، ئەدى منداڵە کوردی کوردستانی تورکیا و سووریا و ئێران مافی ئەمەیان ھەیە کە بە زمانی زگماکی خۆیان بخوینن و ئەم ھەلومەرجی پەرورشتەیان بۆ داوێن بکری؟ بە پێچەوانەوہ، ئەک ھەر بە زمانی خۆ خویندنیان لى "یاساغ و مەمنوع" کراوہ، بەلکو دەبێ لە سیفرەوہ دەست بە فیزیوونی زمانێکی بیانی بکەن و تا دی بەرە و پاش وەگەڕێن. بەرپرسیان تا کەنگی خۆ لەم راستییە زەق و زۆیە ئەبان دەکەن، کە تەنھا چۆنە فێرگە ئەوہ ناگەنن کە منداڵ کاری پەروراندن و پێگەیانندی سا بە ھەر زمانی و لە ھەر کەشورەوایە کدایێ، وەک قوہرە چەوہ وایە و دەتوانی بیکی بە تورکچی، ھەرەبچی، ئێرانچی، یان عێراقچی و ھتد. فلانی ئەم کارە ئەوہی کە کارێکی وێژدانییە، ھەر بە ھەمان ئەندازە، کارێکی زانستیشە.

سەبارەت بەو: منداڵی تەمەن دوو سالان ھەمیانەى راژدەکانی زۆر چۆلەمە و ھینشتا توانستی نەوێ بەبەرەوہ تێبە پستی بەگرتوگۆل سازکا و ژمارەى نەو واژەنەى کە دەکاربان دەسا، فرە کەمە و ئەزمونی

رسته‌دراشتنی زور ساکاره. به‌لام مندالی فیرکه شینوای همبانه‌ی زمانی پیوستیش و چوارچینوی زانستی زمانیشی به‌تواوتی همه. چوبکه نه‌مانده‌گمل زمانی قسه‌گردنفا ده‌گمل همر گموره‌یه‌کدا وک به‌کن، به‌لام له‌گمل زمانی خویندن و نووسیندا جرداوازه. مندال که فیره نووسین ده‌بی خوی له زمانی ناخاوتنی به‌رهمست دده‌زیتومه و ناچاره له‌جینی واژه‌کان فا و په‌مزه‌کانیان دابنی. خلاسه فیر برون جبر و موافقه‌له، چند کارتیکی سخت و دژواره، فیزیرونی سیستمی دوو جزره نما و په‌مزه‌کاره‌یتان (زمانی قسه کردن و زمانی نووسین)یش همر به‌و نمنازه به سخت و دژواره (Vygotsky).

منداله کوردیکی له تورکیا و سووریا و له نیران، له پیشدا زمانی زگماکی خوی فیرده‌بی، نه‌وجا با بلین له کوچه و کولانان به تیکه‌لیبون له‌گمل منداله تورک و فارس و عه‌ره‌ب و به‌تلفیزون، بایی نه‌ونده‌ش تورکی و فارسی و عه‌ره‌بی که قلته. قلتنیکی پی بکا فیرده‌بی که کاری خوی پی پایی بکا، به‌لام خاوه‌ن همبانه‌ی واژه و چوارچینوی پیرزمانی تورکی و فارسی و عه‌ره‌بی نییه. منداله تورکی، فارسی، عه‌ره‌بی، و انجین، منداله کورده‌که که ده‌چته فیرگی تورک و عه‌ره‌ب و عه‌جم، په‌کسر به‌رنگاری له ناچاری فیره سیستم (به‌رده‌بازی له نما و په‌مزی ناخاوتنی تورکیپه‌وه‌ی به‌رو نما و په‌مزی نووسین به‌کاره‌یتانی زمانی تورکی، یان عه‌ره‌بی، یان فارسی ده‌بی، همر په‌کسر پاشخانی سیستمی زمانه زگماکه‌کی خوی له به‌ده‌نگ دی. نه‌ی خودای ژود سورا ژیرم خاکی کورده، سهرم نیلای نورک ده‌کی، یان عه‌جم یان عه‌ره‌ب ده‌کی، من ده‌نگ ناگم تو ده‌نگ ده‌کی؟!

له‌ت‌مه‌نی ۶ - ۷ سالجمدا، له که‌رکوک پاش نه‌وه‌ی له خزمه‌ت مه‌لا نایشه‌خاند! - غه‌ریقی به‌رحمت بی. قورنانه ختم کرد (ته‌نجا جزمی عه‌مم به‌حینجه خویند، نیدی له جزمی شمباره‌کړا تا نیوه‌ی قورنانه به‌سایه خویند. مه‌لا نایشه‌خان به‌ویژدان بوو، فه‌رمووی: نیوه‌کی دیکه‌ی قورنانه ه‌رمووی به‌پهلنی ده‌زانی، پی‌ی ناری به‌ده‌رزت پی بلیم، دایکت هه‌ژاره، له کوپی بوو، هه‌موو مانگی په‌نجاییه‌کم بدانی، پی‌ی ناری هه‌پوهه‌ ماله خۆ. کاری پلست بی. وه‌ستا فه‌ره‌جی چه‌خماخساری برام مرخی له‌خۆش کردم - هه‌قدارمه - به‌ردمیه‌کته خۆ. ماوه‌یه‌ک، به‌رده‌ستنی دووکان و ناویه‌ناو، خزمه‌تی به‌رده‌ستنی براژنه سلیطیه‌ی پی ده‌کردم. خواپارستان درلووسیکانی دووکانی وه‌ستا فه‌ره‌جی برام له‌قارپیازلی، به‌تابیه‌تی وه‌ستا نه‌وپه‌جمانی به‌رگه‌رووی خه‌لکی سلیطانی، گله‌بیان له وه‌ستا فه‌ره‌جی برام کرد، که نه‌م کوچه‌ی زرد زیره‌که، بق نایفه‌یه قوتابخانه و له‌م جزره‌ی حیکایه‌تانه. خودا هه‌لناگری، کاکم ده‌گمل سه‌ی نه‌حه‌مدی سه‌ی نه‌جمه‌دینی شقرجه‌دا بز قوتابخانه‌ی قه‌لای ناردم. به‌لام، هه‌روه‌ک له شوینیکی دیکه‌دام نوسیموه، له به‌ر پی نه‌زکه‌ره‌یی نفوسوس، له قوتابخانه‌یان قوبول نه‌کردم، مامق‌ستایه‌کی تورکمانیش، له‌سره‌نه‌وه که ناری ده‌سه‌شقره‌کانی

قوتابخانه به دربرابری نه وه له ناهق به ملی منیاند هینا بو، تیر و پری تی هه لدام باش بوو نه چوو سه قوتابخانه، ده نا ته منیش کوردییه خاویته که ی خوم له بیر ده چوو وه وه که سه عاله موللا لایه به قوتابخانه ی عاره بیان گوشرکولانه م لی به سه ده هات و میزاجی کورده واریم وه که نهوانی ده لاین: "پنی هه لسام و پیاده ی کرد و دانوسان ده کا و هند " نیستا هه لم له بیری کوردی جیانه ده کرده وه.

وه ستا هه ره ج پیاریکی دنیادیته بوو، له کۆمپانیای ئابادان و مه مسجد سلیمانی ئیزان کاری کردبوو، فارسی و تورکی و عه ره بی و ئینگلیسی و ژر چاک ده زانی. به قسمی درلوسیگانی بازار و برلونه سیلفییه ی کرد له خزمهت مه لا مه مه دی تورکمانی - هه زار په حمه تی لی بی - له بهر خویندن دانام. گوئیان گوشته که ی - پاستیت گه ره که گوشت ماناشم پتیه نه بوو، هه ره دنگوت جوپم - بق خوت و سواقنه که ی بلی ئیمه .. قوریان چتان لی وه شیرم، مه لا مه مه دی تورکمان له سه ره سی مه و جان ده زنی به مندال ده گوتوه: تورکی، فارسی، عه ره بی. پاستیه که بیت گه ره که، من بق خوم له پشمان هه ره زمانه کوردییه زگماکه که ی بی مامش مه ده زانی، ته نانهت سا مه وایه کیش، که له که په کی ناخویرحوسین داده نیشین، ناویه ناو که له که ل مندالی گه په کدا قسم ده کرد، "یه زم"، "بیوه"، "بیسته"، "وه قورحان"، وه "کۆلانی قه دیم"، چویم" و له م چۆره گه رمیانیان مه وه کارنه هاور و ده مفلتاند... مندالی نه گریسی چه موش وه بهر تیز و گه مه یان ده دام. هیندی وازه ی "بیسته" که یان گویریوو، نیویان لی نابووم "بیسته"، هیندیکی دیکه له جیانیی "بیوه - بییه" نیویان لی نابووم "بیوه" و هند...

به ده بخنیه که له وه پا ده ستی پی کرد که راست نه من له برلونه سیلفییه تورکیی ته سه میزلی تا راده یه ک فیر بیووم، به لام مندال کانی فیرگه که ی مه لا مه مه ده به تورکمانیه کی تازه ری ئامالیان قسه ده کرد. بق نهوونه: نه وان به کتکیان ده گۆ: "پسک" نه من برلونه سیلفییه فیری کردبووم "که دی" م بی ده گۆت. نه وان ده یانگو "یاغیش" نه من ده مگو "یانلش"، نه من ده مگو "یاغور" نه وان ده یانگو "یاغش".

نه مه بهش به حالی کوردی و تورکی و تورکمانی، بهش به حالی عه ره بییه که، دیاره نه مه هه ره به خویندن لیم به ده نگ ده هات، چونکه که سمان به قسه کردن عه ره بیمان نه ده زانی، ته نانهت من که قورتانیشم خه م کردبوو، هه رگیز له وه حالی نه ده بووم که ده یانگو "وه کۆلانی قه دیم" بیه خشن کوردی نه ناوچه یه ی لای ئیمه وازه و ژر ده شیریتن، واته: به که لامی قه دیم.

چتان لینه شیرم، هه ره به جایی سه رم لی شیرابوو، به داری جالالو که یه که وه بیووم، پرزه و پرستی لی بریعووم... نه تۆ وه ره فیره سی سیسته می زمانی بیانی بیه، سه رباری سیسته می زمانه زگماکه که ی

هەر له منداڵیڤا، مرقوف دهرک و ټنگه یشتنی له پټی واژه کانی زمانه وه دپټه گوڤئ، چونکه له سای زمانه وه بیرون دپټه کاشان دهرده پین. ئه وجا به دهم ئهم پروسه سته وه چټی دپټه گوڤئ، له مرقفدا نه بی له گیانداریکی دیکه دا نایه ته دی. بیرون دپټه سه روکاریکی هه ستوخولی به ئاخاوتنه وه هه یه، دهرک کرینی مرقوف، بیری مرقوف له ئاخاوتن و قسه کرینی مرقوف داپرس کاریکی مه حاله. که واتا، په کیه تییه کی زگماکی ئه وټ له نیوان زمان و بیرکرینه وه دا هه یه که هه رگیز شیرازه ی ناپچئ.

ئنگلس جه هختی له سه ره ئه وه کربوه که په یدابوونی ئاخاوتن، کومه گی سه رومپی په ره ساندن و گه شه کرینی ده ماخی مرقفی کربوه. که واتا، ئه وه واکارانه ی ئه مه یان لی که وټه وه چین و کټه ه ن؟

ئهم نه وونه یه یارمه تییه وه رامداننه وه ی پاستی و دروستییه پرسپیاره که مان ده دا: میژوو باسی بری حالانی مندالمان که له نیوگه له گورگینکا په روه رده بوون، بۆ ده گپټه وه... له سالی ۱۹۵۶دا، له هندستان گورگی ساواپه کی کیرټوله ی ته من له سی ساله که متری پفاندبوو. کاتیکی که مندا له که یان دپته وه، تابلویه که به م په نگه بوو: کیرټوله که له سه ره چول په لان ده ویشته و ده نگه گیاندارانی لاسایی ده کرده وه و نه یده توانی قسان بکا.

خوت: له زمانی قسه کردنی تورکییه وه (ئویش دوو مه وچی) بۆ زمانی خویندنه وه و نووسین، ئه مه یه ک. له ته قه - ته فیککی عاره بی قسه کردنه وه که له دوکانی قاره چی برام و یه ک دوو جارئ چوونه به سرلووه فیری بیووم، بۆ زمانی خویندن و نووسینی عاره بی، ئه مه دوو. له بی پاشخانی (هیچ) وه بۆ زمانی خویندن و نووسینی فارسی، ئه مه سی. بۆ ته گبه تی له فیژیوونی هه ر سیکایندا زمانه کوردییه زگماکی خۆم لی به ده نگ ده هات، وه ک بلتی هه موو چته کانم له وټا ته رجه مه ده کرده وه، ده مه که مکاندن، نه ک به پینچه وانته وه... مه بستم ته ریه زمانه کوردییه که مه به سه ردا زال بوو، زمانه زگماکی که ی خۆم له میشکم و هه ستوخوستمه د پشازټر بوو. په نگه هه ره له به ره ئه وه ش بی، که کوردییه که مه به پینچه وانته ی کوردییه زټر که سانی دیکه ریه. مام هه ژر ده یگو: هه تیو خوش به هختی، که له فیزگی حاره بانه ته خویندنه وه، ده تا زمانه که ی توش له میژوو هه سا بوو.

نەمە ھېچ چىتىكى جىنى سەرسۇرمان نىيە: كىژۆلەكە لە ھەموو چىتىكىدا لاسايىي گياندارى بەستە زىمانى دەكرىدەو، بەلام لىزەدا سەربورە يەكى خۇش لەم چىژۆكەدا ھەيە. ئۆزىيان ھەولدا مۇدالە كىژۆلەكە فىترە ئاخاوتىن بىكەن، بەلام بىژوودە بىو، ئىدى بەم جۆرە كىژۆلەكە پەنگ و پووى مۇفانى، واتە: بىژووندىشەي وەدەست نەكەوتەو، ھەروەھا نەشى تۈانى دەگەل ھەلومەرجى ژيانە تازەكەيدا بىگونجى و درىژە بە ژيانى بدا، بەلكو ئۆدى پىن نەچووبۇ خۇى مرد و لەناوچو.

لىزەدا نەم پەرسىيارە دىتە پىشى: كىژۆلەكە بە دەماخىكى مۇفانى خواسايىي خۇپسكانەو لە دايك بىبو، وەولە كاتى فراژووبوونىدا، دەماخىشى ھەر فراژوودە بىو، باشە ئى ھۇى دواكەوتنى بىركىرنەو و ھەر وا بە كەپ و لالى مانەو و ھەتا ھەتايىي چىبو؟

وئىدەچى مۇف بۇ وەى بىبى بە خىژۆى بىژووندىشە تەنى كارى بەو مەپسەرنابى كە بىبى بە خاوەن دەماخىكى پاست و دروست، بەلكو سەربارىش دەبى، لە نىژو كۆمەلى مۇفدا گەورە بىبى و پەروەدە بىبى. كەوابو بەبى كۆمەلى مۇفاپەتى بىركىرنەو مەحالە، بى كۆمەلگا بىژووندىشە نىيە. بىركىرنەو لە ناكامى بە كۆمەل لە نىژو خەلكدا ژيان دىتەگۇپى. بىركىرنەو، بى ئەو و تا لە سەرنىكەو پەنگ بە سروشت نەداتەو و لەسەرنىكى دىكەو ئەگەل خەلكدا لە چالاكىي بەرھەمەتتاندە بە كىردەو، ھاوسەروكارى پەيدا نەكا، بەدىارناكەو؟ كەوابو، كار كۆمەلى مۇف دىرست كىردەو. ھەروەھا بەدەم كىرەو دەقەودەق، بەدەم چالاكىي بەرھەمەتتاندە دەماخ و بىرھۇشى مۇف تەنىو بەتەو و گەشەى كىردەو. لەبەر ئەم ھۆكارە، ماركس ھەر لە سەرەتاو، ئەو و دەسنىشان كىردەو كە بىر و ھۆش بەرھەمىكى كۆمەلەپەتتە و مادامىكى مۇف جارى ھەر بەم جۆرە بىئىتتەو، ھەر بەم جۆرە دەبى. بىرھۇش بەرھەمى بە كۆمەل ژيان بەسەرىرنى مۇفە، دىاردەيەكى كۆمەلەپەتتە. ئەمەش ئەو دەگەپەنى كە بىژووندىشە لە كۆمەل بەدەر پىك نايە و ھەر وەھاش ئاخاوتىن و زىمانىش بى ژيانى كۆمەلەپەتى مەحالە. ئاخاوتنى پىكوپىك و بى گىژوگۇل و زىمان لە ناچارى و

بته وی و نه ته وی، پښک دئ. زمان پټناوټکه بؤ بیرونه ندیشه ئالشتکردن، پټناوټکه بؤ دهگل ټکه یدیدا هه لسوکه وت و دهگل ټکه لکدا گوزهران کردن. ته نها به واژه (به په مزو نمایه کانیش) بیرونه ندیشه کان ده بن به چتی واقعی. بیرونه ندیشه تا له میشکی موفدا بی، به مردوو له قه له م ده درئ و خه لکی دیکه مه حاله ده رده سستی بگن؛ بویه کا مارکس دیاردی بؤ نه مه که زمان واقعیکی پاسته وخویه، هه ر زوو کردوو. نه مه ش، واته: بیرونه ندیشه، به بی به رگی زمانیی، ماددی بوونی مه حاله، ته نانه ت که به ده نگی به رز بیرونه ندیشه کانمان ده پریش نابین، به لکو وهک ده لټین هه ر له دلی خو ماندا بیرده که یه نه وه، بیرونه ندیشه کانمان ده به رگی واژه ده گرین، ده به رگی زمان ده گرین. له سای زمانه وه، نه ک هه ر بیرونه ندیشه داده رتیزئی، بگه ر بؤ خه لکانی دیکه ش پاده گوټیزئی.

لټزده نه م پرسیاره دټه گوټی: که لټر تو پلټی سیستهمی سیبیزنیه کان، کو مپیو ته ر و هتد جټیکه ده ماخ بگره نه وه؟ ته خټر. چونکه ده ماخی مروف به ره می ژبانی کومه لایه نییه.

نییه زمانمان به گشتی له نیگای مارکسیسم وه پټناسه کرد، به لام نایا پټناسه که پر په پیست و ده قاوده ق و پاسته؟ به لای منه وه مادامیکه پاستی بؤ خوی - هه ر وهک مارکسیسم ده لئ - چټیکه پټزه کییه، په ها و موته ق نییه، هه ر پټناسه یه کی بؤ هه ر چټیکه چ له پوانگی تاک په هه ندیی بیرکرنه وه وه و چ له پوانگی فره په هه ندی بیرکرنه وه وه، بکه ی یان کراوه، نات واره و به نیستیلاخی نه هلی مه نتیق جامیع و مانع نییه و هیچ چټکیش به جامیعی و مانعی تا نیستا پټناسه نه کراوه و ناکری. به ناو پاستییه کان هه میشه له میشتک و بیرى موفان به زور بارکراون، یان نټزدارن. نه تو ته ماشای ژن و پیاو بکه، له به ر نه وهی که پیاو به ده سلات بووه، هه میشه خوی له خانه ی پاستیدا داناوه و ژنی له خانه ی هه له و هه رزه یی و گومان و نامتمانیهیدا داناوه. نه رستو پنی و بووه که ژن دوو دانی له ئی پیاو که متره، که چی دوو ژنیشی هیناوه و پوټی له پټزان بیرى له وه نه کرمو ته وه، ته ماشایه کی ددانه کانیا ن بکا و بیانژمیزی،

برزانی بهولایه‌کی پاسته یان درۆیه.. تا ئیتستاش زۆر کهس پیتی وایه ژن بۆ نه‌وه نابێ پشت به شاره‌وه و نه‌قلی بیه‌ستی، تا ئیتستاش نه‌ستیره‌ی به‌یان به نه‌ستیره‌یه‌کی تایبته و نه‌ستیره‌ی ئیواره به نه‌ستیره‌یه‌کی جی‌اواز ده‌زاندێ، که‌چی زانست ساغی کرۆته‌وه که هه‌رتکیان به‌ک نه‌ستێرن، واته: بووناو بۆ به‌ک ميسداقه.. تا ئیتستاش ئی وا هه‌یه که هه‌ر له‌سه‌ر ئه‌وه بهولایه ماوه‌ته‌وه که پۆژ به ده‌وری زه‌ویندا ده‌خولێته‌وه و زۆر چینی بیکه‌ش..

به‌لێ پاسته زانست و ته‌کنۆلۆجیا به ناستیتی زۆر پێشکه‌وتوو گه‌یشتوه، به‌لام هیشتا له‌ گێژه‌نگی گوماندا ده‌خولێته‌وه و پرسیار له‌ بوای وه‌لام ده‌گه‌ی و وه‌لامیش پرسیارێ دیکه‌ی له‌ پێش قوت ده‌بیته‌وه. به‌ پای من هه‌چ ده‌سه‌لاتێ مافی نه‌وه‌ی نییه، مافی نه‌وه له‌ مۆرف پاوان بکا که نابێ په‌خه له‌ بیروبوای قالبگرتو بگرێ و له‌ پاستی زۆتر نزیک بکه‌وێته‌وه.. بۆ پێناسه‌کردنی هه‌ر چینی له‌ تاکه په‌هه‌نده‌وه نوایین، ته‌نها هه‌ر له‌ به‌وه‌یه‌ک، له‌ لایه‌نیکی پاستیمان نزیک ده‌خاته‌وه، به‌لام له‌ زۆر په‌هه‌نده‌وه نوایین، هه‌ر هه‌چ نه‌بێ له‌ زۆریه‌ی یوو و لایه‌نه‌کانی پاستیمان نزیک ده‌خاته‌وه. که ده‌لێم فره‌په‌هه‌ندی، مه‌به‌ستم نه‌وه نییه که هه‌ر به‌که جودا - جودا هه‌بوون پێک دێن، به‌لکو په‌هه‌نده‌کان به‌ک له‌ به‌کدی کارده‌که‌ن و ده‌گه‌ل به‌کدیدا پایه‌لیکیان دروست کرۆوه. به‌ش به‌ حالی پێوه‌ندیی هه‌بوونی نه‌ته‌وايه‌تی به‌ زمانه‌وه، وه‌ک په‌هه‌ندیکی گرینگ، به‌ تایبته بۆ نه‌ته‌وه‌ی کردی له‌ به‌ک زمانی ستاندارتی فره‌هه‌نگی و به‌ک خا‌ک و به‌ک ئابووری و به‌ک ده‌ولت و هتد ی تا ئیتستاش بێ به‌ش، ناتوانین به‌ زمانیکی نه‌زیندوو و نه‌ مریوو له‌قه‌لم بده‌ین. به‌لام بۆ پێناسه‌کردنی، ده‌کارین که‌ک له‌ زمانناسیی زانستی بێ لایه‌ن وه‌رگیرین و بۆ له‌ پاستیی نه‌و زمانه‌ نزیک بینه‌وه. زمان، وه‌ک هه‌ر په‌هه‌ندی که په‌هه‌نده‌کانی دیکه‌ی نه‌ته‌وايه‌تی، به‌ نمونه: نژاد و فره‌هه‌نگ به‌ تاکه په‌هه‌ند زانین، که به‌ لای نازیزم و فاشیزمدا شکایه‌وه، په‌ره‌ساندنی بیروبوای نژادپه‌رستی به‌ تایبته‌ی له‌ نێو عه‌ره‌ب و تورکدا، که پێیان وایه هه‌ر که‌سی به‌ عه‌ره‌بی یان به‌ تورکی بدوێ عه‌ره‌به و تورکه، له‌ تورکیه به‌ لای ئینکارکردنی بوونی نه‌ته‌وه‌ی

کورد و قەلتوبی کردنی کورد و لە عێراق، بە دەست بە عەسیبە فاشیستەکان بە چەکی
 کیمیای و ئەنفال و قەلتوبی و لە ناوێرینی کورددا شکایەوه. پەهەندی ئایین
 (سوننیتی)، بوو بە هۆی جیاپوونەوهی کوردستانی تورکیە لە کوردستانی ئێران و
 خەسەندن و کۆکردنی هوشیاریی نەتەوایی کورد. شۆرشەکی شیخ عوبەیدیلای
 نەهری لە ١٨٨٢ دا کە زۆتەر خێڵەکی و ئایینی بوو، بە نووچدان کوتایی هات،
 شۆرشەکی شیخ سەعیدی پێران کە کوردە عەلەوییەکانی کوردستانی تورکیە لە دژی
 پادەستان بە تێداچوون ناییی هات، هەروەها پەهەندەکانی هەبوون، بە تاکە - تاکە،
 هیچیان فریای پێگاری و سەرەخۆیی نەتەوایی کورد نەکووتن. کەواتا: دەبێ هەبوونی
 نەتەوایی کورد لە هەموو پەهەندەکانەوه ناوی ئی بەدریتەوه.

هەر زمانێ یان هەر زارێ لە زارەکانی بگری، لە چوارچێوەی قۆناخی کۆمەلەبەستی
 خۆیدا تەولو و بێ کەموکووپییە. زمانی کوردی چ بە شیوەی سۆزانی و چ بە شیوەی
 کرمادجی، چ بە شیوەی لۆپی و ئیلامی و چ بە شیوەی گۆرانی و چ بە شیوەی زازایی،
 هەر یەکە لە قۆناخی پێژمی شوانکارەیی یان کشتوکال یان پیشەگەری و بازاڵ و کالایی
 چکۆلە - چکۆلەیی کوردەواریدا، لە ئەدەبیاتی زارگۆتی و ئەدەبیاتی خوێندەواری و
 سەواددا، پێپەستی بێرۆندێشە و چەمکەکان و کەتەگۆرییەکان و زارەکانی
 سەردەم و قۆناخی خۆی دەوری خۆی گێژاوه و درێفیی نەکردووه. دیارە ئەم زمانە،
 هەلبەست و ئەدەبیاتی زارگۆتی: ستران و بەیت و داستان و سەربوورە و چیرۆک و
 ئەفسانە و پەندی پێشینان و نوکتە و مەتەلۆک و هتد. ی پێ گۆتران و هیچ
 کەموکووپییەکی پێوە دیار نییە. هەر وەها لە بواری ئەدەبیاتی خوێندەواریدا، هەر
 هەمان دەور و چالاکیی خۆی بە تاییەتی لە شیعری عەرووزیدا، نواندووه و هیچ عەیی
 نییە. نالی، مەلای جیزی، وەفایی، مەولوی، بێسارانی، خانای قوایدی، ئەکماس خانی
 کەلۆپی، سەیی یاقوو، ئەحمەدی خانی، لەبۆ هەر مانایی، لەبۆ هەر قەلبیکی زمانی و
 پەوانبێژی: مەعان و بەیان و بەدیع، بە زمانەکی خۆیان، دانەماون. ئەوه پاست نییە
 کە بلێن زمانی نالی و خانی و عۆریان و مەولوی و خانای جیزی و هتد. لەبەر

ئىسەوى كە واژە و زاراۋەى غەربىي و فارسى و توركىيان دەكارىردوۋە، زمانە كوردىيەكەيان ھەژارە و ۋلامدەرەۋەى پىدلويسىتىيە ماددى و مەغنىەۋىيەكانى كۆمەلى سەردەمى خۆى نەبوۋە و نىيە، يان بۆ ئىم سەردەمە دەست نادا. زمان بە پاشكەفتى و پىشكەفتى ۋەسەف ناكىرى، ئىسەوى بەسەسەفەتە ۋەسەف دەكىرى، فەرەنگ و پۆشەنبىرىيە، ئاستى پۆشەنبىرىيە ماددى و مەغنىەۋى چەندە پىشكەفتوۋىي، زمانىش بەو پىتودانە پىش دەكەۋى. زمانى غەربىي، تا فەرەنگى غەرب، بەش بە ھالى خۆى، پىش نەكەۋت، بەم كۆپەى ئەمۆ نەبوۋ. ئەمەن لە ۋەبوايەئەم كە تەنھا قورئان و ئايىنى ئىسلام زمانى غەربىي پىش نەخست، نەخىر، بەلكو زىتەر مۆتوربەۋونى فەرەنگى غەرب و فارس و كورد و تورك و سوريانى يۆنانى و ھىند و ھىند ئىسە زمانەى دەۋلەمەند كورد و پىش ئىخست. زمانى ئىنگلىسى زىتەر بەگەشەكردىنى فەرەنگى سەرمایەدارى: پىشەسازى و بازارپ و بازىگەنى و ئىستىعمارى ۋاتان بوۋ بە زمانى ستاندارتى ئىم سەردەمە.

ئەتقەر ۋا بېۋانە ئىسە زاراۋانەى كە دە زمانى كوردىدا لە قۇناخى فراۋوۋبونى پىشەكاندا ھاتوۋنەگۆپى، بە نمۇنە تەنھا ھەرناشى ئاۋ (ئاسىيان) نىزىكەى ۳۰ - ۴۰ زاراۋەى بۆ ھەموۋ ئامىرەكانى ۋەسەرخەزمانى زمانى كوردى خىستوۋن و پىش دەۋلەمەند بوۋە. جۆلايى، مىگەرى، شىرگەرى، ئەۋىكارى، چەخماخسازى، زەردىكارى، كارگەچىتى، ئاسنگەرى و ھىند ھەركىيەيان دەگەرى، بەشى پىدلويسىتىيە خۆى، با كوردىيە پەتەش نەبىن، زاراۋەى لەبۆ خۆى پىشەۋەناۋە. ئەۋى لە دىئەى پىشەسازى و تەكتۆلۇجىادا، لە ھەربوارىكدا، زاراۋەى تاييەتى خۆى بۆ پەيدابوۋن. بچۆ نىۋو فىترچىيەكان، كارەباچىيەكان، پادىۋچىيەكان، تەلفىزىۋن چىيەكان، نانەۋاخانەكان، لۆقتەكان و ھىند بەسەتان زارەۋەيان دانائە. كەسەش كۆپى بەۋە نەداۋە، داخۇ زاراۋەكان كوردىيە پەسەن و پەتەن. يان نا. پەنگە بفرموى زمانەكەمان بەم بەرەللايى و پاشاگەردانىيە پەسەنايەتى خۆى لەدەست بىدا. ئەدى تورك و فارس و ئازەرى و غەرب و ئىنگلىس و فەپەنسى و بۆ دەركەى زمانەكانىيان لە پوۋى

هه مو وازه بیا نیه کانی دنیا یی له سه رگازی پشت ئیخت و په سانا یه تی خویان نه دۆ پاند؟! ئه من پیم وایه: به ناوی نه ته وایه تی پاراستنه وه سه ختگیری بی جی چتیکه و له پووی نه قلاتییه ت و پیداو یستییه مادی و مه غه وییه کانی زیان و سه رده مه وه مه نگا وه لینان چتیکه دیکه یه. له حاله نی یه که مدا، ده رکه ی زمانه که ت داده خه ی و پیت وایه، ته نی زمانی کوردی که هیمان له ۵۰٪ ی زیت خپه کراوه ته وه و که می لی ده زانین به شی هه مو پیداو یستییه مادی و مه غه وییه کانی زیانی ئه م سه رده مه و چه ندین سه رده می دیکه (مۆ دیر نی زم، مۆ دیر نی ته و پۆست مۆ دیر نی زم) ده کا وه ک قو په چه و ده، چۆ نت ئاره زو لی بوو، به و جۆ ده ی شکل و شه ماییل ده ده یی و کاره که به وه سه رده گری، که چی نه تق یه که م: کار نکت کرد وه که به ده رکه داخستن، زمانه که ت به ده ردی گو مای ئ برد وه که په نگ و بقۆ و تامی نه ما وه و به ره و بیچاره بیت برد وه و چروو ساندو و ته وه. دوو م: له ژۆ ر ئه و سه ختگیری و پر کتشییه دا، خۆ ت تووشی سه ئان مه له ی وه: دانوسان، پی هه لسان، پیاده کردن و هند کرد وه. له دوا ی پتیکه و تنامه که ی ۱۱ ئازار که خویندن به کوردی کرا، به ده یان کتیبیان به ره و پووی کوردینه زان کرده وه، ئه وه ی له وه رگیزانی ئه و کتیبه ده رسیانه دا کرا با به ده واری شپی نه کرد وه و نیستاش مندا له کوردی هه ناسه سارد به ده ستیانه وه ده نالی. راسته ئه و ما مۆ ستا به پزانه ی که کتیبه کانیان کرد به کوردی، هه ر که سه له پشتی زانسته که ی خۆیدا، لیزان و چازان بوون، به لام سه بارت به وه که به زمانی عه ره بییان ئه و زانستانه خویند بوو و له به ر په له - په ل لی کردنی کاره که، کتیبی به چوار که س ده درا، ته رجه می بگن، بۆ یه ک مه به ست، جاری و اهه بوو، چوار زار او ده داده ندرا. ئه مه له پووی زار او ده وازه وه، له پووی سه بک و دا پشتنی پسته کانه وه، هینده عاره بی و له مجیزی کورده واری نامۆ و بیانی بوون: کوردی بادینانی ژمه بردی ساله های سالی به کوردی نه خویندن، هاواریان لی هه لستا، گو تیان ئیمه له م زمانه حالی نابین.. له بیرمه، بیی خوینده واری ئه و ناوه چو و بو نه کن سه ددام، که ئه و زمانه ی کتیبه کانی پی ته رجه مه کراون، کوردی نییه. ئه وه بوو، سه ددام ئه مری کرد، فه ره نه گتیکه کوردی،

عەرەبى دابىندى، ھەر واژە يەك كە بە عەرەبى ھەپە و بە كوردى نىيە، دەبى
 عەرەبىيەكەى بۇ دەكار بەرن. دەكار يردنى واژەى ئەو و پايانەى ھەر بە جارى
 قەدەغە كرد. ئەمريان كرد، فەرھەنگىكى كوردى - عەرەبى دابىندى، سەرى نەگرت.

بەش بە ھالى كۆپى زانىارى كورد لە بەغدايى، ھەرچەندە خودا ھەلناگرى
 چاپەمەنىيەكى نۆزى بلاكرەدەو، بەلام تەنھا دوو ئەندامى لە دە ئەندامان، كوردىزان
 بوون، ئويش مام ھەزار و مامۇستا ئەلا ئودىنى سەججەدى بوون. ديارە ئەمە بەر
 پەھەندى ويست و ئىرادەى نەتەوئى كورد بۇ ھەبوون، دەكەوى، بەلام تەنھا ويست و
 ئارەزوو، بىي فەرھەنگى وەلامدەرەوئى سەردەم ئابىتە پەھەندى لە پاستى نزيك
 بوونەو. ھەرەما لە پەوى سىياسىيەو ئەم پەھەندە پتويستىي بە فەرھەنگ ھەپە.
 بەش بە ھالى سەرلەبەرى پەھەندەكانى دىكەى پىنكەيىنى ھەبوون (نەتەوايەتى)، دەبى
 ھەر بەو پادەيە فەرھەنگى، بە ماناى وەلامدەرەوئى پتدلوئىستىيەكانى سەردەمى
 گەرەكە. تەنەت وەختە بلۆم فەرھەنگ كە بۇ خۆشى پەھەندىكە، بۇ قولل كوردەوئى
 ماناى لە پاستى نزيك بوونەو، سەردەفتەرى ھەموانە. لە ئەقلانىيەت، گومان،
 ئەفسانە، فۆلكلۆر، دابونەرت، مېژوو، ئازادى و سەربەخۆيى، ويست و ئارەزوو،
 وشياري، نوبخووزى و ديموكراسىيەت، مافپەرەوئى و بە جىھانى بوون و ھتد... گەيشتن،
 بە فەرھەنگى فەرەھەندى جى بە جى دەبى.

ھەمدىس با بىيەو سەروكارى زمانى كوردى. گەلۇ زمانى كوردى زمانىكى
 سەربەخۆيە؟ يان ھەرەك قەلەمە نكولچىيەكان ئىدىيەكەن؟ "زارىكى لە چىكان
 شىواوى توركيە" يان ھالى زارىكى گۆپاوى فارسىيە "يان زارىكى مېنزۇق تامبايى
 عەربىيە كە لە نيوچە گرداوى عەرەب قەسى پى دەكرى؟"

ئەسل و ئەستەپى، بەروپشتى زمانى كوردى چىيە؟ لە پەوى زمانناسى و پىشەنامىي
 زمانەو لە كۆمەلى "زمانە مردو" ەكان، يان "زمانە زىندو" ەكان، لە قەلەم دەدرى؟
 بە پىي زمانناسان بۇ ئەوئى بزاني زمانى زىندوئى يان مردوئى، چەند پىوانەيى ھەن.
 پىش ھەموو شتى، گەشەكردن و فراوويوونى زمان دەگەل گەشەكردن و فراوويوونى

کۆمەڵ (ئەو خەڵکە یەک پەڕگە زەوی کە پێتی داخێون) دا هاوسەڕوکارێن ئەماشای جۆری
 بەسەرمانە مێژوویینەکان دەکۆتێ. زمانیش، وەک چەتەکانی دیکە لە پێتازۆ (وەتیرە) ی
 مێژوویینەیدا هەمیشە دەخاڵەتی پێکەهاتن (becoming) پێکدا دەبێ، لە دایک دەبێ و
 گەر دەبێ، پەرە دەستێتی و گەشە دەکا و دەتەنێت و دەبەر جۆراوجۆری دەکەوێ،
 پاش دەکەوێ، لە کار دەکەوێ و دەمرێ، بەلام ئەم گەشە کردنە، یان پاشکەوتن و
 مردنە وەک لە پێشتتێم عەرژکردن، گوناخی زمان نییە (هەرچەندە تا ئێستاش ئەو ساخ
 نەبۆتەو کە داخو زمان پاشخانە یان ژێرخان یان بەشیکە لە پێناوەکان یان هێزەکانی
 بەرەمەهێنانە/ بپوانە: ستالین و پۆزالو کسە مەبورگ و زمان) بە لێکۆ خەتای فەرەنگ و
 پۆشنەبیری و وەک لە پێشتتێم گۆتم، سیفەتی پاشکەوتن و پێشکەوتن وەبەل فەرەنگ
 دەدرێ ئەک زمان.

زانایان لەم پەرەووە باسی بڕێ یاسا و پێسای گشتی دەکەن:

١ - بۆری پشوووان و بزوووتن و هەژدان و گەشەکردنی لە پێشێ ناوەلا و وەکری بێ.

٢ - بنچینە و بنیاتی تایبەتی ئەو زمانە، چییە و چۆن؟

جگە لەمانەش لەمەر دەسەلاتداریی ئەو خەڵکەش دەکۆتێ کە بەو زمانە دەپێشێ
 نازادی و دەسەلاتی سیاسییان هەبێ..

ئەوێک کەس حاشا لەو ناکا کە زمانەکان لە پووی گەشەکردن و پێشکەوتنەو
 جوداواژن. "زمانی مەرو وەک عێبرانی بە دامەزرانی دەوڵەتی ئیسرائیل لەسەر بنەمای
 واژەکانی تەورات زیندووکرایە، زمانی ئاسوریانی کە سەتان سەل سەو لە گیانەلا و
 سەرەمەرگداو، ئەوێک لە کوردستانی عێراق، لەم سەلانی دوایدا لە ناکامی
 گۆدانکاریگە لێکەو، وەسەر پێ کەوتوو و بەم زمانە، با نژادیکی کەمیش قسە ی پێ
 بکەن، بۆ ئەو لەبارە کە سەرلەنوێ بێتەو گۆڕێ و لەلامدەرەوێ پەرسیارە ماددی و
 مەعنەوییەکانی سەردەم بێ. زمانی سورانی کە نزیکترین بانی ئاسوریانییە (بە پەگ و
 پێشە دەچتەو سەرشارامی) ئەوێک تەنها زمانی کۆمەڵێکی ئابینییە و بەس. بەلام
 زمانی کوردی لە زمانە مەرووەکان نییە و دەبێ لە پێزی کەتەگۆریای زمانە

"زیندوو" هکاندا هه شرو نه شر بکړی. نه و ئازاد بیه ی که زمانې کوردی له زمانې مردووش و زیندووش جوئ کړو ته وه نه وه یه: که زمانې کوردی وپړای نه وه ی که وه ک زمانې ئاخاو تن فره به هیزه، به لام سه ره له بهر ی گوږه پانه کانی ژبان ناگړتیه وه، هه موو بواره کانی پوژانه ی پر نه کړو ته وه، له نه رنه نستان و گورجستان به په سمی قوبوول کراوه، یان به ئازادی به ره لدا کراوه؛ به لام ده سه لاتی به سه رژیانی سیاسیه وه نییه، له عیراقی، له هه لومړجی باو (ستاتوککی) زمانې دووه مدا، ده توانی له داموده زگایه کانی بللو کړنه وه ی ده ول ته دا به کار به پتندری، به لام هه ره له شه پری که نداو به م لاوه، له ناچار ی کشانه وه ی ده سه لاتی به غدا له هه رسی پاریزگای هه ولیر و سلیمانی و دهوک، ده سه لاتی کورد هاته گړی، نه م ده سه لاته زمانې کوردی کړد هه م به پتیاوی ده سه لاتی سیاسیش و هه م به فرمان په وای کړم له. له ئبران بواړی پی ئاخاو تنی دراوه تی و وه ک پتیاوی پاگ یاندن به کار ده پتندری و ته نها وه ک زمانیکې کولتوری پتی ده نوو سړی، به لام مافی نه وه ی نییه ببی به زمانې ده برپیشی هه بوونی نه وه ییی خوی، له تورکیه، له مالی، له سه ره شه قام و شاپی و کوچه و کولانان، کورد ده توانی به زمانې خویان باخوین، به لام به په سمی قوبوول نه کراوه و ددان به هه بوونی نه ته وه یه ک به نیوی کوردا نانی. له ولاتی شامیش کاره که هه ر به و جوړه یه. که وانا زمانې کوردی، وه ک زمانیکې ریندوو، زیتر له بهر زور هوکاری سیاسی به پتگای ته نینه وه و ته شه نه کړدن و گه شه کړدن خویدا نه پویشته وه و ئاپوا. هه روه هاش، په ننگ به و راستیه ی که "له پتیاوی مان و نه مانیدا تاییه ته ندییه هه ره دینامیکیه کانی پاراستی" ناداته وه "نه گه ر نه م زمانه بنیاتی تاییه تی و به رگری سه ره سه خفانه ی نه با، نه بده توانی به درژیایی چه رخ و چاخه کانی میژوو له درژی نه وه موو هیزش و په لاماړ و گه مارق (مړفی، کولتوری، سیاسی) یانه ی له ناویردن ی، به پیوه پراوه ستی".

جا له بهر نه م لایه نه ی، ده بی به جیاوازی و زور ده ورییه وه له زمانې کوردی وه کولدری و شی بکړتیه وه.

لینکدایرانی جوغرافیایی، زمانی کوردیی له پښتو (وه تیره) ی میژوویینه یدا دوو چاری
 زږد ناوړزی و نه وړینی (منفی) کړیوه. هم زمانه که له بنیاتی فره زاره کی
 (polidialectic) دا فراوویووه و نه شه نهی کړیوه، هیشتا به ته واوه تی توکره ی
 نه گرتووه و کورسی نه به ستووه و نه بووه به زمانی ناوه ندیی گه لیک، نه بووگه و
 زوانیکی ده سکه لا (standard، معیاری). قسه که له جیتی خوی بی، سیاسه تی
 زه بروزه نگ و جهره وه، زمانی کوردیی به چار که رته وه کړیوه، کورد ده بن
 سپسته مه کانی سیاسیی سخت و خستدا گه مارو دراون. "هم حاله تی پویه پوهاته،
 سه ربووه ی زمانیکه له وینه ی نه دیتراوه".

زمانی کوردی له برچی بنیاتی تاییه تی خوی هیه؟ زمانی کوردی له نیوان زمانانی
 عه ره بی و تورکی و فارسیدا ه لکه وتووه. عه ره بییه که یان سامیتیک، تورکیه که یان
 ئورال - ئالتایی، فارسبیه که یان له بنفامیلیای ئیرانی هیند - ئیروپاییه.

ئولیا چه له بی، گه ریده ی عوسمانی، له گه شتنامه نامییه که یدا، زمانی کوردیی به
 زمانیکی زږد کون و فره ده وله مند له قه له م داوه و پنی له سر نه وه توند داگرتووه که
 زمانی کوردی نه زمانی فارسی، نه زمانی ده ری (فارسیی ئه ربوی ئه فغانستان) و نه
 زمانی عیرانییه. هه روه ها شه مسه دین سامی له "قاموس الاعلام" ه که یدا و زیا گوک
 ئالپی به په چه له ک کوردی تیوریسیه نی ئیتیحاد و تهره ققی و جاشی که مالیه سته کان
 له کتیبی Kıt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler ه که یدا زمانی کوردی به
 زمانیکی جوداواز و سه ربه خق و ده وله مند ده زانن. کوردولوگه کانی پښواویسی و
 پوژه لاتی له سر وهی که "زمانی کوردی له خانواده ی زمانی تاریایی و زمانیکی
 سه ربه خوی" هاوییر و په کبیرن. به لام به رانیه به م یه ک پاییه، که سانی دیکه ی واش
 هن که له باره ی زمانی کوردییه وه پا و بیرو پوچوونی جیاز و دوفاقیان هن، هم
 نامه وی باسی نه وانه بکه م، چونکه هه ربیره که ناو زږد ده کتیشی. به لی حاشا له وه ناکرئ
 که زمانه کانی دنیا به پنی لیکدی هاوسه روساختیایان کاریان له یه کدی کړیوه و
 نه میان واژه و زارواهی له وی دیکه یان خواستزته وه و زمانه کان، له که ناله کانی شاین و

بازرگانی و پاوه پووت و شه پوشۆپ و هتد هوه سه روکاریان تا پادهیی به یه کدییه وه به بووه. به نموونه: نزیکه ۱۰ هزار واژه ی فهره نسزی خزینه نێو زمانی ئینگلیسی شه مرقوه. پاشانه کی که نه ته وه ی کورد وه ک کریستیه نسین، لێوه کۆلی ئیرانناسی نامی ده لی له سه روبه ندی ساسانیاندا ناوی "کرد" له باو بووه، که واتا: ده بی زمانی گیشی به بووی.

به ش به حالی نه لفبیتکه ی زمانی کوردی، کورد له سه ره تای دێر زه مانه وه به زۆر نه لفبیتیان نووسیوه، به لām ه وه ل نه لفبیتیه کی که پتیا ن نووسیوه، کتیه بووه؟ شه تا ئیستا هیمان ساغ نه بوته وه. شه و جا با به کورتی و به پز ناوی شه نه لفبیتکه تان که کورد پتیا ن نووسیوه، له بق بنووسم:

۱ - نووسینی میخی: میده کان به نه لفبیتکه ی میخییه یان نووسیوه و نه سه له کی ۳۶ پیت بووه و پاشان ۶ ی دیکه یان لی زیده کردوه و بووگه وه ۴۲ پیت. دیاره له چه په وه بق راست نووسراوه.

۲ - نه لفبیتکه ی ئافیتا: شه نه لفابیته بریتیه له ۴۴ پیت و تا ۴۸ پیت هه لکشیه و له چه په وه بق راست نووسراوه.

۳ - نه لفبیتکه ی ئارامی: کۆنترین نووسینه کانی زمانی کوردی به شه نه لفبیتکه یه نووسراون. به لگه ی وا به ده سه وه شه که ئی سالانی ۸۸ - ۸۷ ی پ. ز. ن.

۴ - نه لفبیتکه ی کۆنی په هله وی: کتیبی به نێوی "سۆراتی دینکه رد" به شه نه لفابیته نووسراوه و له سه روبه ندی ساسانیان وه ماوه ته وه.

۵ - نه لفبیتکه ی ماسی سۆراتی: میژوو نووسی عه ره پ، ئین وه حشیه له و کتیه یدا که له ۸۵۵ پاش. ز. دا ته وای کردوه، ده لی کوردان نه لفبیتکه ی ماسی سۆراتی به کاردینن و سی کتیبی که به و پیتانه به کوردی نووسراون دیتوو و نه لفبیتکه که ش بریتیه له ۳۶ پیت و کوردان بق خۆیان ۶ پیتی دیکه یان لی زیاد کردوه

۶ - نه لفبیتکه ی یه زیدی: شه نه لفبیتکه یه زۆر کۆنه و بریتیه له ۳۶ پیت و هه رنو کتیبی پیروزی جیلوه و مسحه فا ره ش به م پیتانه نووسراون. بیستوو مه ته حسین به گی

یه زیدی هه رتکانی له بانقێکی زۆر به متمانه دا له ئهروپا، ته قهت کردووه، کاری پاسهت
بێ.

۷ - پیتی عه ره بی: ئه و پۆ له کوردستانی عێراق و کوردستانی ئێران، زمانی کوردی به م
پیته عه ره بپیانده ده نووسرێن و به جۆرتکیان ده گه ل ده نگه کانی زمانی کوردیدا
گونجاندووه، تا پاده یه ک کاری خۆیانی پی به پتووه ده بن، به لام بی که موکووپش نییه
ها، کوردیی ئه و پۆ، ئه گه ره موو زاره کانی حسێب که ی، له پیته بزۆینه کانی دا پتووستیی
به و نه ده پیته هه یه و به پیتی عه ره بی بۆی ئالوی، وه ک: لآ، ا، و هتد

۸ - پیتی لاتینی: له تورکیا و سووریا، به م پیتانه کوردی ده نووسرێن و زۆر گرفت و
که موکووپیی پتوووسی کوردیی په واندۆته وه. خۆزیا کوردی هه موو، به و پیتانه
نووسرا بان.

۹ - پیتی کریلی: زۆتر له سۆفیتستانی کۆندا به و پیتانه کوردی باکوور ده نووسرا.
له م په بیجم و سه رو سه کوئی زمانی کوردی، هه ره ئه و نه ده لێره دا دیته گۆتن که زمانی
کوردی ده که ویتته خانه ی زمانه ئاویتته یی (ترکیبی) کانه وه، واته: به پیشگر و باشگر و
ئاوگران، ئیسمیش و فیلعیش تیک ده به سترین، وه ک ده ست + پی + دا + گر + تن، که
بریتین له م چتانه: ئاو + پیشگر + پیشگریش و باشگریش + په گی فیلع . ی
چاوگ، یان پی + دا + هه ل + شاخ + ان، که بریتین له پیشگر + پید . ی و
باشگریش + پیشگر + په گی فیلع + نیشانه ی چاوگ. دیاره زمانی کوردی وه که هه
زمانیکی هیند - ئهروپایی، هیند - ئێرانی و سامیتیکی له گۆین ئینگلیسی، فه ره نسزی،
ئیتالیایی، ئالمانی، عه ره بی، فارسی، ئۆسیتی، پشتوونی و هتد ده گه ل زمانه یه ک
به گه ییه کانی وه ک چینیی و ژاپۆنی و تبه تی و زمانه نووسنه ک (لصقی) ه کانی وه ک
تورکی و هتد جوداوازه. به راستی زمانی کوردی نه بی به قسه ی من، به لکو به
قسه ی زۆر زانی گه و ره، زمانیکی زۆر چالاک و په ره له سیحرو چتی نه یینیه .. جوداوازی
نیوان زمانی کوردی و فارسی، به قسه ی من نا، به قسه ی زانی مه زن مینۆرسکی:
"زمانی کوردیش هه ره وه ک زمانی فارسی، یه کێ له زمانه پۆژاوییه کانی ئێرانه".

T. Tedesce و Andreas, Salamann, O Mann. Meillet, Lent, زمانانی پۆژاواي ئيراني به دوو گرووه ده‌کن. هه‌ردوو گرويه‌کان زۆريان کار ده‌يه‌کدي کردووه، به‌لام وياي نه‌م کار ده‌يه‌کدي کردن و ليک وياچوونه‌ي هه‌رتکان، چه‌ندين نيشانه و چتي ويايان ده‌نيواندا هه‌ن که به‌ته‌قي تفهنگانيش به‌يه‌کدي ناگه‌ن. فارسي و کوردي هه‌ريه‌که تاييه‌ته‌نديي ئوريجينالي خويان هه‌س. هه‌رچي زمانى کوردييه‌ سه‌ر به‌ په‌ل پۆژاواي باکوورى ئيرانه‌". زمانى کوردي و فارسي هه‌نده‌يان سه‌روساخ و خزمابه‌تي ده‌گه‌ل به‌کديدا بنیات ناوه‌ هه‌ر ده‌لتي به‌يه‌کدي هه‌ل ناگه‌ن.

زانايانى زمان له‌ وردکردنه‌وه (تصريف) ي په‌گ، به‌ تاييه‌تي په‌گي فيعلدا، گوياني ده‌نگدار به‌ بنه‌په‌تي زمانىي ئاويتته و چقانۆک (ته‌ركيبى) هه‌كان داده‌نن. با به‌ نموونه‌ پووني كه‌مه‌وه: له‌ زمانى كوردیدا وازه‌كان به‌ پيى نه‌و نه‌ركانه‌ي كه‌ له‌ پسته‌دا ده‌ نه‌ستوى ده‌گه‌ن، ده‌گويين و پسته‌ده‌كرين. به‌ پيى نه‌م پيساپه‌ "kirin، كرين" كه‌ چاوگه‌، كاتي فيعلي موزاريمى حالي حازرى به‌كهرى يه‌كه‌مى ل سازده‌كه‌ي، ده‌به‌ي به‌ "di+k+im ده‌+ك+م". وه‌ك به‌ديارده‌كه‌وي، نه‌نها پيىي كه‌ له‌ په‌گي فيعله‌كه‌دا نه‌گه‌را "k، ك" ده‌يه‌. فيعلي parastin، پاراستن، له‌ موزاريمى به‌كهرى يه‌كه‌مى حازردا، ده‌به‌ي به‌ ، ده‌+ پاريز+ م". ليره‌دا "di- نيشانه‌ي كاتي حازر، " ، پاريز" په‌گي فيعل له‌ خاله‌تي نه‌مردا min، من" جيتاوي شه‌خسي يه‌كه‌مه‌.

هه‌ر هه‌مان نه‌م فيعله، به‌ پيى زه‌مانى پابردوو وردكه‌يه‌وه، ده‌به‌ي به‌ min parast، من پاراست". "mn، من" جيتاوي شه‌خسي يه‌كه‌م (ضمير رفع منفصل)، هه‌رچي "parast، پاراست"، نه‌وه‌ش په‌گي فيعله‌كه‌يه‌ له‌ زه‌مانى پابردوو. زارى كرمانجى باكوور نموونه‌ي زمانى چقانۆكه‌. نه‌گه‌ر له‌ وازه‌يه‌كي يه‌كه‌رگه‌بيدا، له‌ ده‌نگي زيتي هه‌به‌ي، ده‌توانى خاله‌تي وازه‌ي ليكدراو پيك بينى، به‌ نموونه‌:

١- پيشگر + په‌گ = وازه‌يه‌كي نوئ

٢- په‌گ + باشگر = وازه‌يه‌كي نوئ

٣- ناو + ناو = وازه‌يه‌كه‌ نوئ

٤. ناو + ناوه‌لناو = واژه‌یه‌کی نوئ

٥. ناوه‌لناو + ناوه‌لناو = واژه‌یه‌کی نوئ

٦. ناوه‌لناو + ناو = واژه‌یه‌کی نوئ

وه‌ک به‌دیارد‌ه‌که‌وئ، واژه‌نوئییه‌کان نه‌ک هه‌ر به‌کۆمه‌گی "په‌گی فیعل"، بگه‌ر به‌"ناو" و "ناوه‌لناو" یش پێکدئ. یه‌کێ له‌نیشانه‌ هه‌ره‌زه‌ق و زۆیه‌کانی زمانی کوردی نه‌وه‌یه‌که‌ بق هه‌موو ده‌نگێکی که‌ له‌ واژه‌نوئییه‌کانی بیانیی هه‌وسه‌رده‌مدا به‌رگوتی ده‌که‌وئ، به‌پیتی یاسا و پێسای زمانی، له‌"ته‌کتیک" له‌هه‌ر زانستی که‌ تۆ به‌بیرتدا دئی، له‌بار و هه‌مواره‌. بق نمونه‌: کوردی باکوور بق "تحت البحر" که‌هه‌رگیز نه‌یدیته‌وه‌ و بق خۆی سازی نه‌کردیوه‌، زاراوه‌ی $noq + av$ ، تۆق + ناو "noqav"، تۆقاو"ی داناوه‌. "noq" به‌مانای به‌بن ناودا پێششته‌. هه‌روه‌ها زاراوه‌کانی "balafir"، فووکه‌، زانکۆ، چاپه‌ز، پێلاواز، کێش (وزنی عه‌روونی)، سه‌روا، پریزه‌ند (قافییه‌) و هتد ی سازکردیوه‌. خۆلایه‌ زمانی کوردی به‌سایبی پاشگر و پێشگر و ناوگری زۆرۆه‌ده‌نده‌وه‌، وه‌ک لاستیک و قوچه‌چه‌وره‌، چۆنت خواپشت بی، ده‌توانی واژه‌ی ئی ساز بکه‌ی.

لێکدی جوداوازیی نێوان زمانی کوردی و زمانی فارسی ده‌کری وه‌ک مینۆرسکی ده‌لی، له‌م چه‌ند خالانه‌دا ده‌ستنیشان بکه‌ین:

١- فۆنه‌تیکی زمانی کوردی وه‌ک فۆنه‌تیکی زمانی فارسی ناچێ.

٢- واژه‌هاویه‌شه‌کانی نێوان زمانی کوردی و زمانی فارسی فه‌رق و جوداوازییه‌کی، له‌په‌وی ده‌نگه‌وه‌، زۆریان گۆرانکاری به‌سه‌ر هاتوه‌ و لێکدی تا پاده‌یه‌ک له‌یه‌کتر بووگن وه‌ بێگانه‌.

٣ - له‌په‌وی جێناو، وردکردنه‌وه‌ی فیعل و داپشقنی، ئامرازه‌کانی عائییدییه‌ت و سه‌رباره‌کان (مکملات)ی ناو، هه‌ردوو زمانه‌که‌ لێکدی زۆر جوداوازن.

٤ - له‌په‌وی پسته‌سازکردن (سینتاکس)ه‌وه‌ وه‌ک یه‌کدی ناچن.

ه. له هەردوو زمانەکاندا جوداوازیی واژەکان بابەتی باس و پرسە. نەحو (syntax) ی زمانی کوردی بە حەرفی تەعریف، واتە: بە ئامرازی پێوەندییەکان پێک دێ. ئەم حەرفی تەعریفانەش لە ھەوی نیشانی دیار و نادیارەو، بە دوو یازەو دەکرێن:

ا. نیشانی دیارەکان

mal + a mezin = لە ناو + ئاوێلناو + نیشانی پێک دێ.

Mast -ê we = لە ناو + جێناو + نیشانی، پێک دێ.

Keç + ên bədew = لە ناو + ئاوێلناو + نیشانی کۆی دیار پێک دێ.

Mal - a min = لە ناو + نیشانی تاکێ نێری دیار + جێناوی شەخسی یەکەم

(ضمیری تاکێ یەکەمی مەجڕووی متصل) پێک دێ

ب. نیشانی نادیارەکان:

mal - êke mzin = لە ناو + ئاوێلناو نیشانی تاکێ مێی نادیار پێک دێ.

Keç - îne bədew = لە ناو + ئاوێلناو + نیشانی کۆی مێی نادیار پێک دێ.

پێزکردنی پستی "Ez duh çûm Dihokê" بەم چەشنە: بەکەر (فاعیل، مبتدأ، مسند الیه) + ئاوێلکار (زەرفی زەمان) + بارکردن (حاصل، اسناد) + بەرکاری ناراستەوخۆ (مفعول بە غەیرەریح).

بە زمانی کوردی دەتوانی لە پستی سادەدا، فاعیل (موضوع، مسند الیه)، لە پێشەو و فاعیل (محمول، مسند) لە پاشەو دانێی، وەک ئەز چووم، من پێشتم. دەشتوانی "چووم من" بێژی، بەلام ئەمەش جێی خۆی ھەیە و پەوانبێژی بێساری ئەمە دەدا. باسی کەرەتەکانی پستی پاش و پێش خستن (تاخیر ما حقہ التقدیم و تقدیم ما حقہ التاخیر) لە زانستی "مەعان" دا زۆر گرینگە، بە داخەو کوردی ئەزان (ئەوانە ی لایان وایە ئەو زمانە ی کە لە دایک و باوک و گەرەکە و ناوچەکە ی خۆین فێری بوون یو شیعەر و ئەدەبیات نووسین، بەسە) لەم کارە بە داخەو، زۆر ناانگا و دەست و پێ سپین و خوشیان بە نازانم چی دەزانن

لەم پستانە ی کرمانجیی باکوورە بنواری:

Min nan xwar (من نان خوارد)

Ez nân dixwim (من نان دهخۆم، من نانی دهخۆم)

ههروهها له م پستانه ی کرمانجی - زازاکییهش بنواړه:

Min nen werd (من نان خوارد)

Ez nân wene (من نان دهخۆم)

دهبینی بکه له حالتی فیعلی تێپه ی رابردو دا جوړه جیناو ی (min-) و له حالتی

فیعلی موزایمی تێپه پدا جوړیکی دیکه (ez) دهخوای.

لنکه ر (فیعل، مسند) یش ناوه ناوه له پێش پشکبه ر (فاعیل، مسند الیه) وه د ی و

دهکاری بته (لنکه ر - پشکبه ر)، وه:

Hûn + dê tu caren + neçin Geverê, Şivên + nenê xewe xwar.

ئو "بکه ر" (مبتدا، مسند الیه، موضوع) ی له رستی کوریدا جه ختی له سه ر

دهکری به پێی مه بهسته بلاغیه کان شوینه کانی دهکری، وه:

Ez ê kevirekî bi tevşo bişkinim, Ez ê bi tevşo kevirekî bişkinim, Kevirekî
bi tevşo ez ê bişkinim, Bi tevşo
kevirekî ez ê bişkinim.

ئمه به زاری کرمانجیی باکوور.. به زاره کانی کرمانجیی باشووریش دهین به: مسن

کهوړی وه تریشته ئه شکینم، من به ته شوێ بهرینکی ده شکینم، بهرینک به ته شوێ من

ئه شکینم، به ته شوێ تهوێ من ئه شکینم، به زاری هه ورامانی: من تهوێ وه

تریشته شکه نوو:

به پاستی فیزیوونی زانیی به پێی مه بهست و هه رami قسه که ر و گوێگر پسته دارپشتن،

پاهاتن و قالبوونه وه، کاریکی هه روا سانا نییه. له په وانینیدا، به شی "مه عان" که هه ر

دهکاته وه زانستی پسته دارپشتن، یاسی له کویدا "بکه ر" یان "به رکاری پاسته وه خو"

یان "به رکاری نا پاسته وخو" یان "زه رف" و هتد سه ختترین یاسیکه که زانیکی

وه که عه بدولقاهیری جورجانی، له "اعجاز القرآن" و "نظم الکلام" دا که تقدی پێوه

ماندوو بووه، به ده گهن - به تاییه ت کولکه نووسه ر - پێی پێ ده بن. ئه م باسه و

یاسه کانی وه که "القصر" و "الفصل والوصل" له به لاغته ی عه ره بیدا، سه ره به ری

زانایانی دنیا به نینسافه وه، شایه تی پی پشه ده ستیی زانایانی نیسلامی تیدا بۆ ده ده ن و لایان وایه کهس ده سکی له دوو نه کردوون. به لای پاسته نه وۆ که زانایانی نه وروپاش نۆد به وردییه وه یان سه رنج دلونی و له ده قه شاکاره کانی شی وه ک شیکسپیر و کۆپینسی و گوته و شیللر و هند... نیشانه ی نه وه ن که چۆن هه ره که به پیتی سروشتی زمان و مجیزی په وانیتیی خویان، نه سپی خویانیان تیدا تاوداوه. نه مه له مه ره له کۆیی رسته دا واژه ی مه به ست دانان و کینه واژه پیتش دیتی و کامیان پاش دیتی. جگه له مه زانستکی دیکه هه س که زانستی وه ده نگ و نه بره و ته که به و ته مسیل بۆ مانای واژه ی "گرینگ" و "نیوچه گرینگ" و "لاوه کی" ناوازی تاییه تی له بق ده رپه ی "الاداء" ی، پی ده گوترئ. نه مه چ له شاتۆگرتی چ له خود به دان و شیعه وه خۆیندندا، بایه ختیکی زۆری ده بی پی بدرئ. ته نانه ت، هیندی فره نگي زمان هه ن که واژه کانیان تیدا به ترانکرپسیۆنی تریدیسیۆنالی په سه نی زمانه که نووسراون و ستریس و نه بره ی تاییه تی له سه ره هه ره واژه به ک وه ک زمانی پووسی، بۆ داندراوه. نه مه به ش به حالی خودی واژه که، به لام وه که له شینگلیسیدا باوه، نه تۆ هه ره مه مان رسته ی سه روو به م جوړه به ئینگلیسی بۆی، ده لئی (دپاره به شایه تی مامۆستایه کی ئینگلیسی زان): break a rock with a fax لیره دا، واژه ی مه به ست، له شیعه را نه بی، به پیتخشستن و پاشخستن، نییه، به لکو به ستریس جی به جی ده کرئ. نه مه نه که هه ره له ئینگلیسیدا، بگره له هه موو زمانه کاندایه جوړه ش و به جوړی پاش و پیتخشستن و واژه کانی ش پتک دی. به نمونه نه گه ده نگم له سه ره واژه ی "Ezê" له رسته ی سه روودا بلند کرده وه، مه به ستم نه وه به که ته نه ا من، نه که به کتیکی دیکه "kevir" ده که ده شکینتی، نه گه ده نگم له سه ره "kevir" ده که بلند کرده وه، مه به ستم نه وه به که من هه ره "kevir" نه که چتیکی دی ده شکینتم، نه خیر نه گه ده نگم له سه ره "tevşo" بلند کرده وه، نه وه مه به ستم نه وه به که ته نه ا به "tevşo" نه که به چتیکی دیکه "kevir" ده شکینتم، نه گه ده نگم له سه ره "bişkîm" بلند کرده وه، مه به ستم نه وه به که نه که نه قاری ده که م، به لکو ده شکینتم و هند... به لام نه م پیتخشستن و پاشخستن بۆ مه به ستم

(قصر) یه کچیکه له چه نډین مه بهستی به لاغیی دیکه که لیږده دا باسه که شه ونډه ی به بهر وه نییه دریژداډپیی له مه پ بکه م.

مه سه له ی زمانئ که له زمانیکي دیکه واژه و چتی دیکه وهرده گریئ، شه و چتیکي خواساییه، کوردی و فارسی که واژه بیان لیکدی خواستوته وه، شه و چتیکي څږ خواساییه، چونکه هرتک، هر هیچ نه بی، له زمانه ناراییه کانت. شه و حالت نه که هر کوردی و فارسی، بگره زمانانی ئالمانی و ئیتالیایی و ئیسپانیایی و ئینگلیسی و بولغاری و پووسی و فره نسزیش هر شه میان ئی به سه رها توه. به لام فره قی هره گرینگ له نیوان کوردی و فارسیدا، یه که م: ده کاتیکدا له زمانی کوردی (زاری کرمانجی) دا دوو څوړه جیناوی شه خسی، یه کیان له بق فیعلی تپه پی پابردو و شه وی دییان له بق فیعلی تپه پی پابردو و فیعلی موزاریعی تپه پی و تپه پی، که چی له فارسی و زاړه کوردییه کانی له فارسییه وه نریکه وهی وه ک سؤزانی و گوزانیدا چتی وه سا نییه. دوو م: له کوردیدا "زایه ند" نیر و می هن، که چی له فارسیدا چتی و نییه. که وانا: زمانی کوردی زمانیکي "ergatif" ه، واته فیعل که ده گ ل بگر (فاعیل، مبتدا) دا هاوسه روکارتر و هاوسه رساختره.

بهش به حالی دیرۆکی زمانی کوردی، خراب نییه که چتها په کتان عه رز که م. زمان به هوی هیز و گوردی راگه ییتنییه وهی هیندی جار، له گه ل لاپه نی په گه زی، چینایه تی، نه ته وایه تی و فره هنگیه وه هاوسه رکارییه کی سفتوسزلی هیه. زمان ته نها هر له سنووری په نگ به جیهانی به ره سندان وه دا نابریته وه، بگره بق خوشی چه نډین جیهان و راستیکه ئی سازده کا. شه سلن به بی زمان بیرکړنه وه له شه ده بیات، سیاست، زانست، ثابین و دیارده کانی دیکه محاله. له و ما، زمان سه رچاوه ی ده سلات و توانسته. گوزانکاریه یه که له بارودوخی زمانیکدا پووده دا، بهر له هه موو چتی، واته: گوزانکاری له شرک و وه زیفه کانی شه و زمانه دا، واته: سهر له نوئ دامه زاننه وهی بارودوخیکی تازه و نرت و نوئ، چه سپاندن و په ره به گه شه کړدن و سهر په خوپییه کی تازه ی شرکه کانی. دیاره زمانئ که باری په سمی وهرده گریئ (وه که له کوردستانی

عیراقد که هر له سهره‌تای دامه‌زانی ده‌وله‌تی عیراقه‌وه به ده‌ستی نینگلیزه‌کان، زمانی کوردیش به پیتی یاسای زمانی ناوختویی ژماره ۷۴ سالی (۱۹۳۱)، بو به زمانیکی په‌سمی) نه‌ته‌وه‌ی پله‌ سووی خاوه‌ن زمانه‌که بیه‌وی و نه‌یه‌وی، بو به‌ره‌وه‌ندی و ئامانجه‌کانی ده‌سه‌لاتی هر خۆی هستی، له‌ هه‌موو یواره به‌پیوه‌به‌رایه‌تی و فهرمان‌په‌وایی (کاروباری داوهری، سپایی، راگه‌یاندن، چاپه‌منی، په‌روه‌رشت و فیزکردن) ته‌رخان ده‌کری. جا هه‌ر گۆرانکارییه‌ک له‌ پووی پیتاژویه‌کی میژووینه‌ی گۆنکریتته‌وه‌ پووده‌دا، گه‌شه‌کردنیکه‌ی به‌ به‌نامه‌ داپژزاویش و هه‌روا له‌ خۆپاشی، به‌ ده‌مه‌وه‌دی.

به‌ پیتی تا پاده‌یی له‌ راستی نزیك بوونه‌وه "به‌ به‌نامه‌ دلپشتنی بارودوخ" (statu planing)، واته: جی به‌ جی کردنی هاوتاهه‌نگی و ده‌س له‌ملانتی نیتوان پراکتیک و بپاره‌کان، به‌ قسه‌ و کرده‌وه‌ کارپایی کردن. به‌ بی ئه‌مه‌ ده‌ووی زمان له‌ کومه‌لدا پشتگیری لی ئاکری و زمان هیج کاریگه‌رییه‌کی، بیان هیج گۆرانکارییه‌کی پتیه‌ دیار نابێ. ئه‌مه‌ دیویکی میداله‌که، هه‌رچی دیوه‌که‌ی دیکه‌یه‌تی "بنیات پتیکه‌ستن" (corpu splaning) ه. ئه‌مه‌ش پتیشنیازی به‌نامه‌پژویه‌کی له‌ هه‌موو سه‌رتکه‌وه: پژمان، فهره‌نگ دانان، ده‌ستنیشان کردنی بنچینه‌کانی واژه‌پۆنان، قالبه‌کانی، نه‌لفبیتکه، پتیشوس، چۆن گۆکردنی واژه، چۆن په‌سته‌داپشتن، چۆن په‌چاوکردنی په‌وانبیتژی زمانه‌که (مه‌عان، به‌یان، به‌دیج) و ته‌ری قسه‌کردن و ئاخاوتن "intonaiton" (نه‌مانه نه‌مق له‌ شانتوئیتیدا بوون به‌ زانستیکه‌ی ژۆر گرینگ حسیب بق کراو ده‌کا).

هه‌رکه‌ باسی زمانی که‌مايه‌تییه‌کان دیته‌گۆپێ، په‌کسه‌ر مه‌سه‌له‌ی بنیات پتیکه‌ستن (corpu splaning) مان، وه‌ک مه‌سه‌له‌یه‌کی سیاسی له‌ سه‌رووی لیستی هه‌ر کارنامه‌یه‌که‌وه‌ له‌ پیتیشی قوت ده‌بیتته‌وه‌ و نه‌ونه‌ته‌وه‌یه‌ی که‌ پیتی داخپووی و نه‌وه‌ ده‌سه‌لاته‌ سیاسیه‌ی که‌ بالاده‌سته، هه‌رتکان به‌ ده‌نگ دیتی و هه‌رتکیشیان به‌رانبه‌ری، ژۆر سرک و گۆی قولاغانه‌ی ناوپ له‌ ده‌ده‌نه‌وه‌.

نه زمونه کانی زمانانی که مایه تیبه کان له ئوروپایی، تا نیستا له یووی نوری و که مییه وهی ناوی لی دراوه توه، ناغله به، تا زور بووین دهنگیان دلترتر و تا که م بووین دهنگیان کزتر بووه^(۱).

سیاسه تی ده وله تی عیراق

تا سه تهی ۱۹ یش زمانی کوردی له که شوه وایه کی نازاد و سه ره خوی که م تا زۆریکدا بیئ نه وهی حوکومه ته مه رکه زییه کان خویانی راسته وخۆ تی هه لغورتینن تا نه نازه بی، په ره ی ساندبوو و وه گه شه کردن که وتبوو. هه رنو ده وله تی پژیتم له رزۆکی (کومه لی ئومه ی عوسمانی و فارسی هیشتا پینان ده هه لومه رجیکی وانه هاویشتبوو که گوئی به مانای نوئیای نه ته وایه تی بده ن و سیاسه تیکی به کار له مه پ زمانی کوردی له کوردستاندا به کار بینن و به زور بیسه پینن. نه که هه ره نه وه، بگره وه خت بوو له سه رویه ندی دامه زرانندی سواره ی هه میدیدا زمانی کوردی له ده وله تی عوسمانیدا بکری به زمانیکی په سمی. ته نانه ت بیر له وهش کرایه وه که فیزگه کانیش زمانی کوردییان تپدا بخویند رین. دیاره شه له پاش پوو خانی میرنیشینه کوردستانیه کان پووی دا.. عه بدوله میدی نووم ده یویست به مه دوو نیشان به تبری بشکینن: به که م، کورد به ناوی ئاپین و سۆزی کورد لایه تییه وه له دژی نه ته وهی نه رمه نی راست کاته وه، نووم، هه ره جۆره بزوتنه وه یه کی خیله کییانه ی سه ره ک هسۆز و ناغا و به گلهر و شتیخ و مه لایه کانی کورد بق ئامانج و به رزه وه ندیی خۆی که نالیزه بکا و بق هه تا هه تایه کورد بق دامه زرانندی کیانایه تیکی ته نانه ت ده شیوه ی میرنیشینی چچر - چچری پژیتم فیودالی سه رویه ندی پیشوو، یان وه که نه حمه دی خانی بییری لی کرد بزوو ده ده شیوه ی ده وله تیکی مه رکه زیی هه موو کوردستانیشدا بیرنه که نه وه .. وه لی نه وه ده وله تانه ی که پاش شه پی یه که می جیهانی هاتنه گورئ، سیاسه تیکی ئابووی و سیاسی و فره هنگی و زمانیی یه که جار خه سه توخۆلی به پتیه برد. دیاره نه ته وایه تی له م قوناخه دا مانا

^(۱) Max K. Adler. Welth and Other Languages in Europa: A. Sociolinguistic Study,

Hamburg, 1977> له Faik Bulut/ Kurt dili Tarihe s1 و درگوار.

هاوچه رځه که ی ئوردو پیاوینی وه رگرت: یه ک زمان، یه ک ئابووری، یه ک خاک، یه ک هستوخوست و ئالها و ئاوات و یه ک دواپښ و هند ... به لام زمان و فره نگ و که له پوړه له هم مو پوه نه ده کانی پیکه پنی چه مکی نه ته وایه تی به زه ق و نو پتر پشتیان پی به ستر! چونکه نه وه ی نه ته وه کانی ده وله تی فارسی و عوسمانی به زه قی له یه کدی جوئ ده کرده وه، زمان بوو. به لن ئابینیش بق جوداوازی، په هه نديکی گه وړه بوو و نه وه بوو، کوردستاني ئیران له بهر نه م هوی له ده وله تی سه ه ویی شیعه مه زه ب جوئ بووه (جوئ بوونه وه ی پاکستان و بانگلادیش له هندستاني هیندوسی و داوی جوداخوازیانه ی ئیرلاندیه باکوورییه کانی کاتولیک له نینگلستاني پروتستان و هند ... نمونه ی نه م په هه نده ده بهر چا وگرتنه یه). به لام ده قالدانی کومه لانی زوړوه وه نده ی که مایه تیبه په گزی و ئابینی و فره نگیه کان ه وړه ها کاریکی سانا نه بوو. ده بوا نه مانه به بهر نامه پښی، که وی و مالی کرابان، پاهیندرا بان، میشکیان شوقدرابا... حوکومه ت سیستمی په وړه رشت و فیکردن و راگه یاندی چه ماوهری بق خوی پواوان کرد، به هم مو جوئ زمانی په سمی به سر نه و نه ته وانه دا داسه پاند.

داگير کرانی ولايه ته کانسې به غدا و به سړا و

مووسل له لايه ن ئینگلیسه وه، سه روپه ندی ماندا (۱۹۱۸ - ۱۹۳۲)

سیاسه تی ئینگلیس له باره ی زمانی کوردیه وه ده گه ل نه و سیاسه ته ی که له پاش شه پی جهانپی په کم بهر نامه ی بق داپشت غره هاوسه روکاره. په چا وکردنی باری ته کنیکی و نو قه گرتنی باری سیاسی، ده سه بهر کردنی پاراستنی نه من و ناسایشی ناوچه که له و له لومړه جدا، له په هه نده بنه په ته کانی هاوتایی (معاده له) یه که ی نه و پوژگار ه بوو. کاتیکی ئینگلیس ه سستی به وه کرد که کورد خه ریکه بزوتنه وه کانی بق دامه زانندنی ده وله تیکی سه ربه خوی کوردستان خه ست و چوپو پتر ده کا، کاریکی نقر خوا سایی بوو که وه خق که وی و حصا بیکی بق بکا. ئیدی شه وه بوو ئینگلیسی نوو - زوو به که شوه وای سیاسی کارگروپ له سه رتاوه دنه و هانده ی سیاسه تی په ربه زمانی

کوردیدەر و پاشانەکی وردە - وردە بوارتەسک کەرەو، لەسەر دوو سیاسەت
 گەڕسایەو: سیاسەتی دنە و هاندانی گەشەکردنی زمانی کوردی دەستپێشمەیی بە
 دەست فەرمانفەرماي نامینی ئینگلیس، ئەدمۆنس هەبوو. ئەم ئینگلیسە بە قسە لەو
 برۆیەدا بوو کە دەبێ کوردیش شان بە شانی عەرەب و هەسەر پێگای نەتەو پەرەری
 خۆی کەوێ و ئەم نەتەو لەبەرکراوە دەبێ بە بێریتەو و نوێش مافی خۆی دەست
 کەوێ. کارمەندانی ئینگلیس گەشەکردنی زمانی کوردییان لەو ناوچاندا کە کارمەندانی
 تورک و فارسین لێ بوون، بۆ دەمەزەردکردنەیی هەستوخوستی کوردایەتی بە ئاشکرا
 هەلپەیان دەکرد، وێنێ چەسپاندنی بەندەکانی شەپەرگرتن لە ۲ ی مانگی پەلەیی سالی
 ۱۹۱۸ دا لە نێوان تورک و ئینگلیسدە هەلومەرجە سیاسییە کە وای دەخواست کە زمانی
 کوردی پەرە پێ بدرێ و بیری کوردایەتی نەرمەساو و تیز بکری. ئەم سیاسەتە تا
 سالی ۱۹۲۶ پەرە پێدرێژەیی کیشا، بەلام ناوچە ق (بۆردە) لێک هەلەنگوتن و
 شەرەقچان لە نێوان هەردوو خەنیمی باب کوشتەدا، ویلايەتی مووسل (هەندێ جار
 شارەزوور)ی پەرەنەوت و ناوچەیهکی لە ۹۰٪ زۆتێر کوردنشین بوو و تورکیاش ئامادە
 نەبوو لە هێندەیی بستیکی لێ خوشبێ. یەکی لە مەرچەکانی پەیمانی سیفەر کە لە سالی
 ۱۹۲۰ دا مۆکرا، بەندی شەش و حەوتی بە پاشکای مافی دامەزراندنی دەولەتیکی
 کوردیی لە ناوچە کوردنشینەکان (کورستان)ی دەولەتی عوسمانی دا کە ویلايەتی
 مووسلیشی بەردەکەوت دەستپێشان دەکری. لە کاتیئێدا، لە سەرێکەرە حوکومەتی
 ئینگلیس ئاگری کوردایەتی لێ دەژی خۆی ئینگلیس خوش دەکرد، لەوەش دایا بوو
 کە بنووتنەوێ پزگاریخواری کوردایەتی دەیهوێ لە عێراق جوویدا بیتەو، عێراقی کە
 بۆ بەرژەوێندی خۆی دایمە زراوندبوو

لەبەر ئەمە، بۆ پاراستنی ئەم بەرژەوێندییە خۆی لەدژی گەشەکردن و تەنێنەوێ
 بنووتنەوێ نەتەوایەتی کورد، پەرەستا. لە سالی ۱۹۲۲ دا ئینگلیس لە وتووێژەکانی
 ئۆزاندە لە بەلژین و پاسپاردانە کە بۆ دامەزراندنی دوو دەولەتی نەرمەستان

و کوردستانی دابوون پاشگه زیږوه . له م به لکه نامه یی پایینه وه لوئستی ښینگلیس به
ناشکرا بپاره :

" نیمه نۍ کیشۍ کورد هر به ته واره تی گوږا . ئیستا بیروچوونی خودموختاری
(دامه زانندی ده وله تی کوردستان - ش . م) به سه ر چوو و برلایه وه ، هه لوئسته که له
کوردستاندا به ته ولوه تی گوږا . . سه بارت به وه که ده وله ټیځی کوردستانی دۆست (له
به رڼوه ندیی ښینگلیس) بی کار ټکی مه حاله . کاره که له بڼه په توه گوږانی به سه ردا هات .
ئیدی به م جوړه کوږسپ و ته گره له پښ ښینگلیس گوږ کران و شه وه بوو به شټکی
کوردستان به م عیراقه سه ریه گوبه نده وه به ستره . به لام که وتویزه کانی لوزان جارویاره
پاده وه ستا و ښینگلیس ته نگاو ده بوو ، ده نگی کورد دلیرده بڼوه (بپاره به هاندانی
ښینگلیسه کان) و بگره و بږده له سه ر چاره نووسی ویلایه تی مووسل گهرم ده بڼوه ،
وله ټکومه له ی نه ته وه کان (عصبه الامم) ناخبریه که ی بریاری شه وی دا که ویلایه تی
مووسل ، به هر چی کاره نده کورده کان له داموده زکای په سمی ده وله تی عیراق ، له
کوردستاندا ، له به پړوه بردنی کارویاری دانگابه کان و په روه رشت و فسرکردن و
هند . دا به رسمی دامه زږین و مافیان وه ک مانی هر هارو لاییه کی عیراقی په کسان
بیټ و پیز له داوخوازییه کانیان بگیری و زمانی کوردی وه ک زمانیکې په سمی بووه م
له و داموده زکایانه دا به کاریه پندری . له ناکامی دنه به په روه پیدانی زمانی کوردی له
قوناغی په که مدا وه ک له و یاداشته دا که له لایه ن ښینگلیسه وه بڼ ټکومه له ی نه ته وه کان
نیردرلو ، هر چیه کی له و بواره دا سه روه رنراوه به ره می سیاسه تی پشسوهه که په که
نه و کاته ښینگلیس کاری به کورد هه بوو ، به لام پاش ساریژیوونه وه ی برینه کانی نیوان
هر بوو لای ده وله تی ښینگلیس و تورک ، شټیک به نیوی پشتیوانی له نه ته وایه تی کورد
و زمانی کورد و فره ره نگی کورد له گوږندا نه ما و تو خوش . کورد سه ره پای وهی که
چه ندین جار ټکومه له ی نه ته وه کانی له کاره که ناگادار کورده وه و پایگه یاندي که
ښینگلیس و هوکوومه تی عیراق له به لټن و پاسپارده کانیان پاشگه ز بوونه توه و هیچ
شټیک له باره ی دامه زانندی ده وله ټیځی سه ریه خوی کوردستانه وه له گوږندا نه ماوه .

نیدی نه وه بڼو کاره که به لای نه وه دا شکایه وه که دامه زړاندنی ده وله ټینکی سهر به خوی کوردستان به خودمختاره بیه کی هر وا به ناو، (له چورلچټوه یی یک پارچه یی خاکی عیراقد که قه ده یک پارچه نه بڼو) کلکوگویی کړا. ټینگلیسه کان له سهر تا وه بڼو خویان هانی کوردیان بڼو مافی نه ته وایه تی خویان ده دا، سهر وه زیرانی هوکوومه تی عیراق له وه لای دلخوازییه کانی شهش په رله مانتاری کورد دا له ۱۹۲۶/د "بڼو زید ده کوردی پوړی بڼو خویندن به کوردی"، "دامه زړاندنی قهزا و ناوچه کانی سهر به پارتیزگایه کانی سلیمانی و هه ولتیر و که رکوک و مورسل"، "دامه زړاندنی ده زگایه کی گشتی پشکین وک پښا وله نیوان هوکوومه تی به غدا و کوردستان" دا و "تا وه دانکر نه وه کی کوردستان،" کاروباری خزمهت گوزاریه گشتییه کان زید ده کړن و پترگه شه پیدانیا "به لایم شه داخوازیانه به جوداخوازی له قه لایم دا و کورده که ده ست له نازان چي دريژتر هیچی پی نه بڼا. دیاره ناغای سهر وه زیران، بی ټینگلیس شه فهرمایشته یی هرو له خورا نه درکاندبو، چ هددی هه بڼو بی وان ده ست به ناویدا بکا. هوکوومه تی عیراق هر له لوی پوژنوه له ټینگلیسه کانی پاگه یاندبو که خویندن ده عاره بیښی و به مه چ گوی به به ټیننه دلخوشکه ره کانی کومه له یی نه ته وه کانیش هر نادا. خودا هه لئاگر یی په رله مانتاره کورده کان خو کر بیان به هه را و لای ناغای شه دمونس گازنیا کړد، به لایم له پاش چي، له پاش تپي خه مشه یی بڼی.

پاسته زمانی کوردی له کوردستانی عیراق به یاسا و پښا بڼو به زمانیکي په سمس لی به لی له خویندن سهر تایی و پادیق و یه ک دوو کورواړوکه و کتیبزکه به و لاوه نه چوو. له پاش هه رای ۱۴ ته معوی سالی ۱۹۵۸ بارو پوخه که تا نه ندازه یه که له به رژه وه ندیی زمانی کوردی گور، به تاییه تی له یواری پادیق و پوژنامه و چاپه مه نیدا. به پوالت کورد له ده ریرین و بلاکورنه وه دا به زمانی کوردی نازاد بو. خویندن کوردی که می به که شه که وت، ده زگایه کی گشتی بڼو له به غدا یی دامه زړا، به لایم قاسم شه شه پوړی نازادییه و شه خسی مه لا مسته غای بارزانی - هه زار په حمه تی له گور په ساده و ساکاره کی بی - پاش نه وه یی له پووسیا گه پایه وه و کومونیسته کانی بڼو قووت نه چوو،

قاسم بۆ خۆی ئەفسەرتیکی کۆپە هەژار بوو، پیاویکی خراپ نەبوو، بەلام لە سیاسەتی نەدەزانی. وردە - وردە لە کورد و زمانی کوردی و فەرھەنگی کوردی بە کتە کەوت، نەبەشت کۆنگرە ی مامۆستایانی کورد بە پەسەمی لە بەغدایی بگێری، لە پێکخراوە جەماوەری و فەرھەنگی و کۆمەلایەتییەکانی کورد بە بیویانوو کەوت و کۆپە پانەکی بۆ ھێزە نەتەوەگەرییە شۆفینی و فاشی و شایینی کۆنەپەرستەکان ئامادە کرد، مەیدانیان داگیر کرد. ئیدی ئەو بوو کارەکی بە کوودە تا شوومەکی ٨ی پەشەمەنی سالی ١٩٦٢، بە کوژانی قاسم و کوشتاریکی زۆری کۆمونیستەکان و کورد و ئینسانە دیموکراتەکان کۆتایی ھات.

پاش ئەم کوودە تا بە عەسییەکان دەگەڵ سەرکۆدەکانی کورددا دەستیان بە وتووێژ کرد، مەسەلە ی مافی نەتەوایەتی کورد دەگەڵ بە عەسییەکاندا بە زۆر ھەراز و نشتیو دا ئەمەسەر و ئەوسەری کرد و زۆر یاسا و پێسای لە مەپ دەرجوو. بەلام ئاخیریەکی بە دەرجوونی یاسای خودموختارییەکی کە پێشیم یەک لایەنە ھەر بۆ خۆی بیریاری بە پێوە بردنی دا، زمانی کوردی بە پێسی یاسایەکانی پێشوووتر و یاسای نوێسی خودموختارییەکی، بۆ بە زمانی پەسەمی "ناوچە ی خودموختاری / کوردستان" و خۆتندن بە زمانی کوردی شان بە شانی زمانی عەرەبی وەک زمانی نوووم، لە فێرگە سەرەتایی و ناوەندی و ئامادەیی و ئامۆزگایەکاندا وەسەرپێ خرا. زانستگای سلێمانی لە شاری سلێمانی دامەزرا، لە کوللییە ئەدەبیات و پەرورشت بە زمانی کوردی دەرز دەگوتراوە، کۆپی زانیاری کورد، وەک پێشتریش گوتم، لە بەغدایی دامەزرا، دەزگای بلۆک کردنەوی پاگە یاندن بە کوردی دامەزرا، بە پێوە بەرییەتیەکی گشتی بۆ فەرھەنگ و کەلەپوور بووژاندنەو و لە چاپدان دامەزرا و ھتد... بەلام بە عەس لە ١٩٧٤ دا وردە - وردە، لە ھەمووی (وەک ئێوە زۆک) پاشگەزیووە، لە ١٩٧٩ دا کۆپی زانیاری کوردی لە بەر یەک ھەلوە شاندەو، خۆتندن کوردیی لە کەزکووک و دھۆک و ئامیدی و ئاکری و زاخو و خانەقین و کفری و ناوچە کوردنشینەکانی پارێزگای دیالە بە تال کردەو، خۆلاسە دەستی بە عارەباندنی کورد کرد و ئەو تا کارەکی ئێستە بەم قوناخە

گه‌پشتووہ که تئیداین نه‌مرۆ ئه‌مریکایی و ئینگلیسه‌کان ته‌نها هه‌ر باسی عێراق ده‌که‌ن، به‌لام ده‌بێ ئه‌وه‌ش بزاندروێ که کورد پاش بولزده سالی ئازادی و فه‌رمانده‌وابیه‌کی دوو ته‌وه‌ره‌کی ژێر چه‌تری سوێندخواران ئاماده‌بیه له‌ه‌وای گه‌رمی به‌یه‌کجاری چاره‌نووسی خۆنووسینی خۆی بێ ده‌نگ بێ، ئه‌من به‌ش به‌حالی خۆم به‌جگه له جیابونه‌وه‌ی کوردستان له عێراقی عه‌ره‌ب به‌هیچ پینه و په‌ۆیه‌کی دیکه قاییل نیم

خوێنده‌ی به‌پێژ نامه‌وێ باسی بارووقخی زمانی کوردستان له کوردستانی ئێران به درۆزی بۆ بکه‌م، به‌لام هه‌ر ئه‌وه‌نده ده‌لێم، که زمانی کوردی له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ده‌گه‌ل زمانی فارسیدا ده‌سته‌خوشکن، پۆتسی جوهری نیسانی هه‌ر چه‌ند ئه‌ویش هه‌ر وه‌ک عه‌ره‌به‌که و تورکه‌که په‌فتار ده‌گه‌ل زمانی کوردیدا ده‌کا، به‌لام ئه‌وێ، له‌وه ده‌چی که‌می به‌ری ئاوه‌لاتر کرابێته‌وه، ئه‌ویش نه‌ک به‌ په‌سمی، به‌لکو هه‌روا به‌ عورفی، خوێنده‌وارانی کورد ناوه‌ناو کوارۆکه‌یی، کتێبۆکه‌یی، به‌ زمانی کوردی بلۆده‌که‌نه‌وه. له‌ پادپۆ و ته‌له‌فیزیۆنسه‌کاندا به‌ شێوه‌کانی هه‌ورامانی و سۆرانی و سنه‌بیانی و کرماشانیانه و کرمانجیی باکوور، باسی ئه‌ده‌باتی کورد و که‌له‌پووری کورد و سیاسه‌ت و چته‌پیه‌کی که ده‌ چوارچێوه‌ی سیاسه‌ت و به‌رنامه‌ی ئیسلامیدا په‌چاو ده‌کری، به‌کارده‌هێندری.

دیساره په‌ره‌ساندن و پێشکه‌وتنی زمان ده‌گه‌ل پێشکه‌وتنی فه‌ره‌نگدا هاوسه‌روگارییه‌کی زۆر سفتوسۆلی هه‌یه، ئه‌م پێشکه‌وتنه‌ش له‌ هه‌موو قۆناغێکدا پێوه‌ندیی به‌ هه‌موو په‌هه‌ند و بواره‌کانی که‌مه‌لایه‌تی، ئابووری، فه‌لسه‌فه، زانست، هونه‌ر و هتد هه‌یه. خوێنده‌واری کورد تا پڕیه‌پێستی قۆناخی میژووینییه‌ی ئه‌وێقی دنیای نه‌ک هه‌ر مۆدێرنیزم و مۆدێرنیته، بگه‌ پۆستمۆدێرنیزمیشه‌وه هێشتا له چوارچێوه‌ی له‌ سه‌تا پێژه‌یه‌کی هه‌ره که‌میشدا زۆر له‌ کاروان به‌جێ ماوه.

ده‌جا بابزانی فه‌ره‌نگ (پۆشنه‌یری) بۆ خۆی چ قوماشه‌یکه؟ مۆفیککی سه‌ره‌تایی سه‌روبه‌ندی به‌رد، که بۆ یه‌که‌م جار له‌ تاوگوشاری ناچاری بیری له‌ داهێنان سه‌ره‌په‌مبێ له‌ دار، له‌ هێسک، له‌ به‌رد کردۆته‌وه، ئه‌و بیرکردنه‌وه‌یه‌ی به‌هشی له‌

فره‌ه‌نگی مع‌ن‌وی و سه‌ر‌ه‌مه‌که به به‌شی له داه‌ینانی فره‌ه‌نگی مادی له‌قه‌له‌م ده‌در‌ین. دیاره به دهم هه‌ست به ناچار بی داب‌ین‌کردنی پ‌ت‌ویستییه‌کانی پ‌ژ‌دانه‌ی ژبان‌وه م‌ر‌وف وای ده‌کا که بیر له چاره‌سه‌ری ج‌ی به ج‌ی کردنی پ‌ت‌داویستییه‌کانی ژبان بکاته‌وه. نه‌زم‌وون و تاق‌یر‌کنه‌وه‌کانی خ‌وی که پ‌ت‌شه‌کی له چ‌سی به‌ره‌ه‌ست له م‌ت‌ش‌کیدا پ‌ه‌نگی د‌ل‌وه‌ته‌وه و پ‌ه‌نگی خ‌وار‌د‌ت‌ه‌وه، نام‌یر‌ه‌کان داده‌ه‌ین‌ی. که‌واتا: فره‌ه‌نگ به‌و به‌ها مادی و مع‌ن‌و‌ییانه‌ی که به در‌ی‌ژ‌ایی م‌ی‌ژ‌و ک‌رم‌لی م‌ر‌وف پ‌ه‌نت‌وی ه‌ین‌اون و سوودی ل‌ی وه‌گیر‌که‌وت‌وون و له به‌ره‌یه‌که‌وه ب‌ی به‌ره‌ی د‌وا‌پ‌ژ‌ی ب‌ی ما‌ونه‌وه. - خ‌ه‌ست‌ری ب‌ی‌ژ‌م، جو‌ی کردنه‌وی فره‌ه‌نگی مادی (نام‌یر‌ه‌کان، نه‌زم‌وون‌گه‌ل‌ی که به دهم پ‌ه‌نت‌وه‌ین‌انه‌وه ده‌رده‌ست ک‌راون و ده‌وله‌مه‌ندییه‌ مادییه‌کانی د‌یکه) له فره‌ه‌نگی مع‌ن‌وی (ژانست، ه‌ون‌ر و نه‌ده‌بیات، فله‌سه‌فه، نا‌کار‌ناسی و پ‌ه‌روه‌ر‌شت و ه‌ت‌د...) ته‌نها ه‌ر چ‌ت‌یک‌ی له‌با‌وه، ده‌نا فره‌ه‌نگی مادی‌ش و مع‌ن‌و‌یی‌ش وه‌ک دو‌و پ‌و‌وی م‌ت‌د‌ال‌ت‌کن.

فره‌ه‌نگ دیاره‌یه‌کی م‌ی‌ژ‌و‌یی‌نه‌یه، وات‌ه: له نا‌کا‌و و کو‌ت‌وپ‌ پ‌ه‌یدا ناب‌ی به‌ل‌کو به در‌ی‌ژ‌ایی پ‌ژ‌د‌ار که له‌که ده‌بی و تا د‌ی جو‌خ‌ینی قه‌به‌تر و به بار‌س‌تر ده‌بی. نه‌وه‌ی پ‌ه‌ری پ‌ی ده‌س‌ت‌ین‌ی و وه‌گه‌شه‌ی د‌ی‌خی، سه‌ر‌که‌وت‌نه ک‌رم‌ه‌ل‌یه‌تی و نا‌بو‌رییه‌کا‌نه. نه‌وان‌ی ب‌نه‌مای مادی فره‌ه‌نگ به مادی ناز‌ان‌ن و پ‌ی‌یان وایه نه‌وه به‌ره‌یه‌کی مع‌ن‌و‌یییه و ته‌نها خ‌ه‌ل‌انی "ه‌ل‌و‌ژ‌ی‌ده" یه و له که‌مایه‌تییه‌کی ه‌ین‌ده‌ی پ‌ه‌نج‌ه‌کانی ده‌س‌ت‌دا خ‌ه‌ست ده‌بی‌ته‌وه، نا‌ید‌یالی‌س‌ت‌انه ب‌یر‌ده‌که‌نه‌وه، به‌لام فله‌سه‌فه‌ی مات‌ریالی‌زم به‌ره‌مه مادییه‌کان به ب‌نه‌ما و سه‌ر‌چ‌ا‌وه‌ی به‌ره‌مه مع‌ن‌و‌یییه‌کان ده‌زان‌ی و ده‌لی: فره‌ه‌نگ به‌ره‌می کاری جه‌ما‌وه‌ره ^(۱). فره‌ه‌نگی مع‌ن‌وی له ب‌نه‌پ‌ه‌ت‌دا، و‌ت‌پ‌ای

---

(۱) دیاره کاری جه‌ما‌و‌ر‌یش له ه‌ر ه‌وار‌گه‌یه‌کی ک‌رم‌ه‌ل‌یه‌ت‌دا ناس‌ت‌یک‌ی ر‌ی‌ژ‌ه‌کی پ‌ر‌ه‌ی‌ن‌ستی خ‌وی ه‌د‌یه. له ول‌ات‌یک‌ی وه‌ک ی‌زان‌س‌ت‌انی که‌نار‌ادا که ز‌و‌ی‌وز‌اری ب‌ی ک‌ش‌نو‌ک‌ال له‌بار‌ی نییه، ده‌بین‌ی له ق‌و‌نا‌خی ب‌ر‌ده‌گ‌یدا، ژانست و ه‌ون‌ر و فله‌سه‌فه‌ گ‌م‌شه‌ی ک‌رد‌وو، چ‌ون‌که سه‌ر‌له‌به‌ری خ‌وش‌گ‌وز‌ه‌ران‌ی شو وات‌ه له تالان و س‌پ‌وی م‌ت‌وه‌کانی د‌ه‌و‌ر‌و‌ری ده‌رده‌ست ده‌ک‌را، که‌چی له ر‌ی‌ژ‌ه‌ل‌انی س‌ی‌س‌ت‌م شه‌ری ناس‌یایی ر‌ه‌ن‌ی‌وه‌ین‌ان‌دا،

وهی که له هه لومهرجی ماددیرا دیتته گزپێ، له بهر گزپانی فرههنگی مادی، ههروا ئوتوماتیکانه و له خۆپا، تاکزپێ. ئهم بارووقه خهسیتی فرههنگ، واته: ئهوه پیشان دهدا که پێژهیهکی سهریهخۆی ههیه، لهگهشهکردن و گزپاندانهیهیشه بهردهوامه و پاناوهستی و له پووی گهلانی دیکه دا ئاوهلاو سهروه تاکه و هتد ... له کومه لێکی چین له سههر چینهدا، له نیگای تێوه پۆکی شاییدیۆلۆژی و کرده نییه وه سیفه تێکی چینایه تیی زهقی پێوه دیاره. له کومه لی سهرمایه داریدا سههرجه می فرههنگی نه ته وه یی، ده بی به دوو فرههنگ: فرههنگی بۆرجوای فرهمانفهرما و دهسلات به دهستی هه ره خۆی هستی و فرههنگی نه و پیکهینه دیموکراسی و سۆسیالانه ی جه ماوه رانی که له ژیر پکیتی بۆرجوادا به باری ئهم گهشه کردن، یان نه و گهشه کردنه دا خۆیان ده نوێن. ئه مه ئه وه پیشان دهدا که ده بی جودولوازی له نیوان فرههنگی "کومه لی بۆرجوا" و "فرههنگی بۆرجوا" دا بکه یه. فرههنگی سۆسیالیزم که ده مرستی تۆمه ریی قازانجه پیشکه وتروه کانی بایر دوه، چ له پووی ئایدیۆلۆژی چ له پووی وه زیفه وه، له فرههنگی مۆدیرنی بۆرجوای جوئی ده پێشه وه. فرههنگی سۆسیالیستی به بی شوپشی سۆسیالیستی، نایه ته گزپێ، یه کی له پیکهینه کانی شوپشی سۆسیالیستی، شوپشی فرههنگه. نیشانه و سیفه ته کانی فرههنگی سۆسیالیستی، ئه مانه: ده گهل خه لکدا پێوه ندی توند و توتل دامه زانندن، بهرویا وه یی سۆسیالیستانه، جیها نینیمیه کی زانستانه، مۆدیرستی سۆسیالیستانه، گیانی

زدهووزاری زۆروزموند و بهرشت ههبروه، بهلام ناهیه رکانی کشتراکال له زمترین ناستی تهکنیکیدا بوون. زۆر جارن، کسان له سۆسیالیزم داخ له دل ده لێن جه ماوه ی به سه زمانی نه خوێنده واری پاشکوتوو چۆن ده توانی ده ولت بهر ئیهری و فرههنگ و شارستانی ییتینه گزپێ؟ دیاره ئهم کسانه ده ولت و فرههنگ و شارستانییه تیکه که له ژیر فرهمانفهرماییی چینی ههلوژیه ده دا پێشنیاده ی ده کهن و نم چینی ههلوژیه دیمش له نهونه ترین حالدا له نه رستووی په گه زهرست که پشی واپروه، خودا و خۆرسک سه ره بهری نه توه کانی سه ره دنیایی له بهر چاوی کالی یۆنانییان دروست کردوون، باشر یی ناکنه وه. دۆستیکم ههبروه پینی واپرو، تمنا ههلوژیه مافی فرهمانفهرماییی ههس، نه ودای نۆمه ته که وه کۆنتریز و گاوکۆتال واسان و ههچیان تێدا به سه نییه و هه ره بهر جزیره ده مینته وه

ههروهه زى (كوليكيفيزم)، نيشتمان په روه رى سوسالېستانه، نومه مېت. به لام به داخوه نه مانه رځريان نه له نه زمونه هفتا ساليه كې سؤفيه و نه له هېنكه كې نه وروپاي پڅه لات و نه له نه وه كې چېن و كوربا و كوپا و فيتنامدا و هك به دياركوت سهريان نه گرت . هه لكه له چدا بوو؟ له ليتن و ستالين و ماو و هند . حيزه كانيان يان له نيوه روكى فله سفه ي ماركسيه تدا بوو؟ من پيم وايه ماركسيه ت هه چه نده، هه روك ماركس خوى ده لى، بېروپولايه كې ده بى به كرده وه و براكتيس پاستى خوى ئيسپات بكا.. نه و نه هاتوه له سستا سست هه رچى ديارده كومه لايه تيبه - ئابوورپه كانى له وه ته ي دنياى موقف هاتوه گډوډى، سه رله به و تاوتوو بكا و هه ليان سه ننگيتى (چونكه نه مه نه، وهك ده ليتن، نووحي گه ركه)، به لكو تنيا چه ند ديارده په كې به نمونه ليوه كوليسون و نه نجامه كانى فله سفه كې لى به (استقراء) هه ليتنجارون و (نهمه ش بى گومان په نكه به شى هه موو چى نه كا و فرىاي هه موو بابته كى دوا پڅى دور و نزيك نه كوى) و نابى هه رچى فمروويه تى، به يسه پى پريزه وه، نه خشى سر به رد بن؛ چونكه بېروپولا كوپى پڅوگارى خويه سى و چى نيبه هه رگيز نه گډوډى و بى كه لك نه كوى و زيان په كسر، يان به شينمى فتى نه كا

توينبى و شپينگلر، له ئاكامى گڼيا دووباره بوونه وى هيندى پروودار و ديارده ي ميژوردا، وايان بېر كرده توه كه فمه ننگ بريښيه له دووباره بوونه وى ميژور. نه مانه پړوايان به پينشكومت و گډوان و گمه كردنى مارپيچانه (هه له زوونى) spiral in development نيبه، گډوانكاريه كه لم جفراندا ده خوليتوه، واته خولى كه زور پيش ده كوى (به لام به كينه پيوانه؟) دميينى به رابره كې به هه مان نمندازه له خولى دوايشدا، پاش ده كوى (ديسان به كينه پيوانه؟) و هه ر و ابووه و هه ر وادى گڼيا نيمسراتورى رځما به لوتكه (كام لوتكه؟) گمشت، كه چى به جڅو به روه هه لډير سه رمه قولاتى دا، كه به پيشى بابيدا رپا. نيمسراتورى عوسمانى به جڅو شاخ و بالى كرده و هفتا و دوو نه تمه وى گڼيا نالقه له گوڼى وى پينيان و ابو له وانه ي بؤ مانگ و نه ستيره كان هه لكشى (نده ي نابى تا نه وړو ش مانگ و نه ستيره كې له نيو گوماوى خوينى تالان و پړو و چه پارى نه تمه كاندا ده چرې كينه وه، كه

چی نینگلیس نەوې به سەری هینا با بەسەر دەواری شری تەهینا. ئەم جۆرە فەلسەفەیه لە تاکامی قەمرانی ریتازیککی بەراوردکاری مێژوویینەرا ھاتە گۆڕی، لە بیروئۆچوونیککی نایدیالیستی بۆ خۆ لەو قەیرانە قورتارکردنە ھاتە گۆڕی. لە سەرەتای سەتەمی ییستەمدا بیروروای رەخنەگەری criticism و رەخنەگەری ریاڵیزم (Critic Realism) زۆر لەماو بوو، بەلام بیروروایەکانی ھەموو بەلای فاشیزمدا شکانەووە.

بەش بەحالی سۆسیالیزم، پرسی ھەلەچنی لە بەرنامە و پراکتیککی ھەمکاریکدا لە کۆمەڵی سۆسیالیزمدا بە رەخنە و رەخنەیی خۆی critic and otocritic چارەسەردەکری. تەنانەت سەرلەبەری پارت و پێکھراوە سیاسییەکانی و لاتانی ژێر و ژێمی نیپیریالیستیش و لاتانی بورجوازی نیشتمانییش ئەم ریتازیی رەخنە و رەخنەیی خۆیانە بۆ ھەلەچنی بەکاردەھێنن. بەلام ئەگەر رەخنە بە مانای جیاکردنەوێ نەرتینی (ایجابی) و نەرتینی (سلبی) یەکان بێ، باشە دنا، نابێ، رەخنە ھەر بۆ رەخنە بێ، بەلکو دەبێ رەخنە بۆ چارەسەری ھەلەکان بێ، کەچی کەم وابوو و کەم وایە کە رەخنە بەم مانایە بەکارھێنرابێ و بەکاربھێندرێ.

ھیچ نەتەوێی نییە خاوەنی فەرەھەنگی نەبێ، بەش بەحالی نەتەوێ کورد وێرایی شەوی خێری دەوڵەتیککی مەزگەزی نەبوو، بەلام کە لە نمونەکانی فەرەھەنگی ماددی و مەعنەویی دەکۆڵیێو (فۆلکلۆری دەستکرد، فۆلکلۆری زارگۆتی، شیعری نووسراوی کۆن، شیعری نوێی نەمەق و ھتد...) لەبۆت بەدیاردەکەوێ کە لە ھەموو قۆناغەکانی ژیاںیدا تا رادەسەک بەشداریی خۆی کردوو.

بە لای مەنەو، بە پێچەوانەی بیرمەندانێ رەشبینی کوردەو، ھونەری بەدیعیانەیی نالی، جزیری، مەحوی کە لە شیعەرەکانیاندا بەکاریان ھێناون لە بەھەری ھیچ شاعریکی فارس، بیان عەرەب ئەگەر سەرۆتەر نەبێن پابین تر نین. ئەو شاکارە گەورەیی کە تەجەددی خانینی نەمر لە داستانێ مەم و زیندا نەخامی داو لە شاکارەکانی گەنەوی و شیکسپیر کەمتر نییە. کورد موزیککی تایبەتی جۆراوجۆر و فۆلکلۆری میللیی خۆی ھەیە، شیعری میتسکی داھێنانەیی وەکو نەبەرسووعودی عیبادی، شارەزوری، مەولانا خالید، تیبێن ئادەم و ھتد. بەکوردی و فارسی و عەرەبی نیشانەیی تەوێن کە کوردیش لە نێو مێژوودا diachronical ژیاو و

نمروزش شاعیره نونه‌خواره کافان کهم تا زۆری هاوشانی میژوو cynchronism هه‌نگاریان هه‌لینه‌وه . سه‌ماو هه‌له‌پرکتی جزاوجۆزی میلیلی خۆی هه‌به، ته‌ز و شینوی جلومرگی ژنان و پیاوانی تابیه‌تی خۆی هه‌به و هتد . نه‌خێر، کورد ده‌نیو جه‌نگه‌ی میژووش و شان به‌ شانی میژووش هه‌نگاری هه‌لینه‌وه، ناوژه‌مانیشه و هاوژه‌مانیشه .

له‌باره‌ی زاره‌کانی زمانی کوردیه‌وه، هه‌ر نه‌ونده ده‌لیم که توانیه‌یه به‌ش به‌ حالی خۆی له‌ پاراستنی واژه‌کان (مفردات)ی خۆیدا هه‌ردانه، زāl و سه‌رکه‌وتوو بی. زۆر که‌م به‌ر کاریگه‌ری عه‌ره‌بی و فارسی و تورکی که‌وتوو. یه‌ک له‌ نیشانه‌کانی زیندووبوونی ئەم زمانه، به‌ پای من و زۆر له‌ زانایانی دیکه‌ش، نه‌وه‌یه که‌ ئەم حه‌مه‌که‌ زارانه‌ی لێ که‌وتوو نه‌وه .

زمانی کوردی کاتی له‌ زمانه‌ ئێرانییه‌کان دابه‌راوه، به‌ ده‌یان زانا و پسپۆهی زمان شایه‌تی نه‌وه‌ی بۆ ده‌ده‌ن، که‌ - هه‌رچه‌نده‌ نازایی سیاسی لێ پawan کرله - وه‌سه‌ر پێگای په‌رساندن و گه‌شه‌کردنی خۆپسکی خۆی که‌وتوو. زانایان: شه‌ره‌فخانی بتلیسی، لێرخ، تۆسکارمان، موولله‌ر، نه‌دمۆنس، سۆن، گ. گه‌رفینلی، ف. بۆدیگه‌ر، ئا. ف. پۆت، دیتل ئابۆفیان، به‌زین، خاچاتر ئابۆفیان، زیا گۆگ ئالپ، جه‌مال نه‌به‌ز، نه‌وه‌رحمانی حاجی ماری، عه‌لانه‌ددین سه‌ججادی، که‌مال فوئاد، ئه‌میر حه‌سه‌ن پووڕ، مه‌سه‌عود محه‌مه‌د و میهرداد ئیزه‌دی و هتد . هه‌موو شایه‌تی بۆ ده‌ده‌ن.

زمان له‌بهره‌ندا چۆن په‌رده‌سه‌ستنی؟ وه‌ختی ئامێریکی مانی که‌ بۆ خۆت نه‌وستی ده‌که‌ی به‌ نمونه‌: ئامێره‌کانی ئافسی ئاو، یه‌که‌سه‌ر به‌ زمانه‌که‌ی خۆت نه‌ویان لێ ده‌نتی.. ها، ده‌ستار، ئولاه، زه‌مه‌وره، بیه‌، ته‌وه‌ره، ئولیان، چه‌قنه، پێ، بێزان، تۆپه‌وانه، په‌ره و . . . یه‌که‌ سه‌ره‌له‌به‌ر کورد بۆ خۆی دیناوان. به‌لام پلیدی، ته‌له‌فیزیۆن، تومبیل، مه‌کینه، ئه‌له‌که‌تريک، گه‌لۆپ، فیدیه‌ک و هه‌زاران چتی یه‌که‌ به‌مانه‌وی و نه‌مانه‌وی وه‌ک هه‌ر چتیکی که‌ سه‌ره‌کاری به‌ ژيانه‌وه‌ هه‌یه و ناتوانی خۆتی لێ گه‌ل و نه‌بان که‌ی، هاوتره‌ نێو زمانه‌که‌ته‌وه و تازه‌ زمان به‌ ده‌ره‌کینیان کاریکی تێدا نابه‌جێیه . به‌ نمونه‌: ئا ئیواره "گه‌ژن" بۆ تومبیل، "لێخۆ" بۆ هه‌لۆتیه‌، "راگر" بۆ

عه‌مید و . بلیتی که‌س به‌گوت ناکا، چونکه جارتیکی بیکه‌شی نوویاره ده‌که‌مه‌وه،
 به‌هنگه به‌رمووی نه‌دی زمانه‌که‌مان کوو پیش‌بخه‌ین؟ بلیتین که‌ته‌له‌فریزین په‌یداده‌بین
 تو‌ده‌بین ناوی لی‌بنیتی. جا‌هر چتیکسی تازه‌په‌یدا ده‌بین تو‌ناچاری ناوی لی‌بنیتی.
 مرقف هر‌وای کریموه، مه‌چتیکسی بروست کریموه یا‌لنزیه‌ته‌وه، ناویکی لی‌ناوه.
 نه‌م شتانه‌ن که‌زمان بروست ده‌کن. که‌وا بسو‌تا پیش‌که‌وتن زیاتر‌بین، ناوه‌کانیش
 زکتر‌ده‌بن، مانا زیاتر‌ده‌بن، که‌ماناش زیاتر‌بعون زارلوه‌کان زیاتر‌ده‌بن. به‌لام
 نه‌که‌ره‌ات و‌زیان هر‌له‌ناوچه‌یه‌کدا قه‌تیس مایه‌وه، نه‌وه چه‌پکتیک واژه‌ی که‌هر
 خویان نوویاره ده‌که‌نه‌وه و‌هیچی بیکه .. واته: هشتی تازت در‌ده‌ست نایب به‌لام
 نه‌که‌رسنوروت بق‌خوت داننا و‌په‌ل و‌پیت بق‌شتی بیکه‌ش هاویشت و‌ده‌ستت دلیه
 پیشه‌سازی و‌بازرگانی، تاقمیک هشتی تازت ده‌بیت که‌واژه و‌زارلوه‌ی تازه‌یان ده‌وین.
 ئیمه‌نه‌که‌ر نه‌توانین نامرازی به‌ره‌م هینان بگرپین به‌و شتیه‌یی که‌له‌نه‌ووپادا
 هه‌یه، ده‌بین هر‌را رابوده‌ستین. نه‌وته ئیمه‌چته‌کانی نه‌ووپا هر‌به‌ناوه‌کانی نه‌وانه‌وه
 په‌سند ده‌که‌ین. وه‌که‌ته‌له‌فریزین، پالیز، و‌ته‌له‌قون.. بقچی؟ چونکه ئیمه‌خومان به‌و
 راده‌یه پیش نه‌که‌وتووین که‌ببینه‌خیری پیشه‌سازی و‌بق‌خومان چتیک بروست بکه‌ین
 و‌ناوی خومانه‌ی لی‌بنیتین. ئیستقا به‌انه‌وین و‌نه‌مانه‌وین به‌ره‌و سه‌رمایه‌داری ده‌پزین.
 چه‌مکی نه‌ته‌وایه‌تی و‌خه‌ستوخول بوونه‌وی هوشیاری نه‌ته‌وه‌یی له‌وه‌دایه که‌ئینسان
 ورده - ورده به‌ره‌و سه‌رمایه‌داری ده‌پوا، یانی له‌عه‌شیره‌تگه‌ری نوورده‌که‌ویشه‌وه.
 نه‌وانه‌به‌ره - به‌ره به‌ره‌و پورخان ده‌پزین، بازار به‌ره‌و سه‌نعت و‌کشتوکالی
 پیش‌که‌وتوو ده‌چن. که‌وابوو تو‌له‌نقوان سو‌چتدای، یان ده‌بین نه‌وه‌موو واژه و‌زارلوه‌ی
 نه‌که‌ی زمانه‌کات له‌ژنده‌وه‌موو واژانه‌ی دپترلوه‌وه له‌نیز ده‌چن. بق‌نمونه:
 فارسی وایه. تو‌سه‌یری پزنامه یا‌نوو‌سرلوی شاعره‌کان، یان سه‌یری شانامه‌بکه‌که
 فیرده‌وسی به‌فارسیه‌کی پووت و‌په‌تیی دل‌پشتوو. هر‌له‌به‌ر نه‌وده‌شه که‌شانامه
 بووته‌قورئان و‌ئینجیلی زمانی فارسی. ئیمه‌ی کورد بینایه‌کی فره‌نگی و‌فکریشمان

هه. جارى ئامرازى بەرھەمەتھانەكە مان ئەوھاي، بە زۆر ئاتولەن بېگىزىن. ئەو ەش بەرمانايە نىيە كە ەردانىشەن و زمانەكە مان پىش نەخەن، واژەى نوئى دروست نەكەىن زارلەو دانەھىن. نەخىر ئىمە دەستمان پى كىرەو. ەرىپىر كىرەو ە لە دامەزلىنىنى كۆپى زانىارى كۆرد لە كوردستان، بۆ خۆى ئەو ەردەبەئى كە ەست بەو دەكەىن ئابى ئابەستىن.

لەلایەكەو ئابى ئابى واژە و زارلەو بىلەننەكەنى كە جىگەى خۆپان لە زمانى ئىمەدا كىرەتەو بەستىن. واتە: دەبى تەلەفىزىن و تەراكتەو ەموو ئامرازى تەكەلەزى ئىمەئەى ئەوروپا پەسەند كەىن، يانى دەبى ئىمە تەنبا ەرىپشت بەرمانايە فۆلكلورىيەمان نەبەستىن كە لە زمانەكە ماندا ەن. لەلایەكى دىگەو دەبى بە زمانەكەى خۆشمان زارلەو پەپەبالاى چەك و مانايەكان لىلەن. ئەدى ئەو نىيە زانكەمان كىرەتەو ەموو زانستەكانى تەدا دەخۆپىن. ئىمە ئاچارىن زمانى دەرمانزىنى و كىمىا و مىكانىك و زانستەكانى دىگەمان ەبى لەگەلەدا بېگىزىن. راستە بنەما مەبەكەمان ەشتا پىش نەكەتەو، بەلام ئەو بەرمانايە نىيە كە دانىشەن و ەىج كارتىك نەكەىن و واژە زارلەوكانى ئەو زانستانە بىن و بىلەن قەدى نىيە، با بە ئىنگلىسى يان ەرىبى بن.

من پىم وایە گەقەكەنەكە بەدەستە من و تەننە و چىكى ئاچارىيە، بەرمانايە باسەى گەقەكەنى كۆمەل ئاچارە دەكا. كاتى پىرىستىت بە تەلەفىزىن بوو، دەبى ناوشت بۆ ەبى. بۆچى ئەوان ەبەان بى و ئىمە نەمان بى، ئەدى ئىمەش مىللەت نىن؟ كۆرد بىر لەو دەكاتەو بۆچى زمانەكەى لاوژە، بۆیە ئاچارە پەلە بكا. ئەو ىش وشارى نەتەو بىيە ەپە، كۆرداىە تىبەكەى بە جۆش ەتەو، ەست بە خۆبەكە مزانى دەكا. ئەگەرەك ئەوروپاىيەك، يان تۆركىك، ەرىبىك، فارستىك زمانەكەى خۆى پىش نەئىخى. كاتى وشارىيە نەتەو بىيەكەى زىادەى كۆرد، ئەوسا ەست بەو ەش دەكا كە دەبى زارلەو واژەش ەبەن تا زمانەكەى پىش كۆى. گەرەكە بىژم ئەو چى وای ئى دەكا؟ بۆ نمۇنە: وەختى پىشەركەى سەلمەنى و ەلەبجە و كەركۆك و

چه سچ مال و کتبی و مهر و زاخ و هند له تقد جیگا را یکیان ده گرت، بیریان له وه
 نه ده کرده وه هه موویان فیزی چ زاری ببن، هه موویان هه ربه زاری سقرانی ده دوان.
 هه روا تقد خه لکی سقرانی گه رمیانیش فیزی کرمانجی بوون. له وه شدا په یوه ندیه که
 ناچارت ده کا قتر بی. به لام پرسیاره که نه وه بسور کامیان ببن به ستاندارد؟ جارئ
 نه وه سقرانی له هه ولیر و سلیمانی و که رکوک ستاندارد. ناوچه ی بامینانیش
 ده به یه وی کرمانجی هه وی. گرفته که سیاسی نییه، فره نگیه، واته کوردیکی مهرکی
 که زمانه کی خری ده وی، نه وه خواستیکی سیاسی نییه. نه ویش وشیاری نه ته وه بیی
 هه به، به لام له که نالکی دیکه وه، نه ویش خری به کورد ده زانی. چته که وایه، نیمه
 ده توانین به نامه ی بق دابنیتین. جا چند سه رده که وین، نه وه توانست و لیزانی
 ده وی.

له لای هه ندی تا قم و پرژه ی ناوخته لکدا کاره که تقد پوونه و خه لکی له و باوه ره دایه
 که را به ره ویش ده چین و توانیش هه به. خه لک گه شبینه، باش ده نواریته دواژد،
 ته پ و تگری نه ملا و نه ولا کار ناکاته کاری کورد. جارئ و له به عسی فاشیست
 بزگاران بو، ده بی له گه ل نه مریکا و ئینگلیسدا خه ریک بین قه ناعه تیان پی بکه بن که
 نیمه عیراقی نین، به لکو نه ته وه به کی جولوزین، نه مهر له عه رهب و تورک و فارس
 جودا نه بین وه، له دواژد بقر خویان ناچار ده بن یارمه نیی جولوبوونه وه مان بده ن
 کتیه که مان پیش ده که وی. گوران گرینگه، نه و سه رکردایه تییه ی نیمه ش که ده بی
 چله وی کاره که زیره کانه راکتشی: نه و توانایه چکوله ی ش که هه مان، ده بی بزانی
 چکن چرنی به ره ولبووی ده میشکی خه لک بیخی و ده که پی بیخی.

وه که له وه ویش ناماژه م یز کرد، بنه مای زمان له سه ر سو کوله که راده وه سستی: واژه ی
 فره نگه و رسته. له که وه ره و یاسا گشتیه کانی زمانی کوریدا ده گه ل زاره هه ره
 سه ره کییه کانه ماندا تیکه ل ده بنه وه. زمانیش له ریگای تیکه لبوونی واژه و زاروه و
 رسته کانه وه ده وله مند ده بی. سهیری عه رهبی بکه، خر هه ته نیا واژه گه ل نییه به لکو
 رسته شه و هه سو پیکه وه کاریان تن کرلووه. پتفه مبه ر تقد جار ده رپینی وای له

هسته‌ها به کار می‌نوازد که استاندارد نبوده. نتیجه ده‌توانین هر دو زاری: باسوری و
 باکوروی به شیوه یک، به تائیه‌تی له واژه‌ها تیکه‌ل بکه‌ین که نه سه‌ت له سه‌ت وه
 سورانی بیچن ونه سه‌ت له سه‌تیش وه که کرمانجی بیچن. بقر نمونه: ئه‌وه‌ی که توژی
 زه‌حه‌ت بین ره‌فتاری له‌گه‌لدا بکری، وه‌ک له پیشترتی به نمونه‌ها مازم بقیان کرد له
 کرمانجیدا کاری پلیریوی تپیه‌ریوی پاناوگه‌ل و ده‌ده‌گری که له‌گه‌ل موزاریعی پلیریوی
 و پانه‌بریوی و کاری پلیریوی تپیه‌ریوی پاناوگه‌ل. حق نتیجه‌ها واژه و زارواوه‌مان له
 فارسی، عه‌ره‌بی، تورکی و ده‌گری‌تووه، ئه‌ی بقرچی له زاره‌کانی خرم‌مان، وه‌ک بادینانی،
 گورانی، لوهری، له‌کی، که‌لوهری، زازایی و همد و ده‌نه‌گرین؟ نتیجه‌ها ده‌لین: ناکرتی ده‌ره‌ک
 له پوری هیچ چتی پی‌ده‌ده‌ین. جیهانیش و فارسیش و تورکیش و ئینگلیسیش و
 هندیش هه‌را ده‌لین. هه‌ندیک ده‌لین "په‌ژموره‌ده‌، که له فارسی‌مان و ده‌گری‌تووه،
 که‌چی وشه‌ی - "سیس" و "سیسه‌له" و "سیس هه‌لاتو" له زمانی خرم‌ماندا هه‌یه.
 ئه‌مه‌ش مانای وایه‌ واژه له زمانیکی نووری‌شه‌وه ده‌به‌پرتی ناو زمانه‌که‌توه نه‌مازا
 زاریکی خودی زمانه‌که. ئه‌ستاش زله‌واژه و واژه‌گه‌ل له لوهری و کرمانجی و هاتوونه
 ئیو سورانی و له سورانی که‌تووتسه‌ ئیو کرمانجی باکووره‌وه و هه‌روا به
 پی‌چ‌وانه‌شه‌وه. نه‌نانه‌ت له تورکی‌شه‌وه هاتوونه‌ ئیو زمانی کورنییه‌وه. مه‌سه‌له‌که‌ پی
 راهاتنه.

که‌واتا: زه‌وینه‌ بقر تیکه‌ل بیرون هه‌یه، به‌لام به‌ مه‌رجی ئه‌م لیکدا‌برانه‌ نه‌مینی. نتیجه‌ به
 له‌ به‌یه و گرنیه‌وه تیکه‌لی به‌کدی بی‌ین هه‌واتیر بقر ده‌وک، بقر سلیمانی و سنه و
 بیاربه‌کر، بزلن و به‌ نازادی، کس‌پ و کوری‌ونه‌وه‌ی هاویه‌ش بگنیه‌ن و پهل‌ژه‌ی که‌وره -
 که‌وره‌ی نابوری و کومه‌لایه‌تی و هونه‌ری به‌په‌ی بخه‌ن و تیکه‌ل بکری، به‌ تائیه‌تی له
 بوری سیاسیدا حوکومه‌تی کوردستان ده‌بی به‌ به‌رنامه و پهل‌گرام کاریان له‌ سه‌ر بکا
 تا‌خه‌لکه‌که و ده‌ری‌گری، پیم وایه‌ له‌م قرتاخه‌ی ئه‌مه‌ماندا که‌م تا کورتی ده‌گری‌ریگا
 بقر ئه‌مه‌ هه‌موار بکری. لێره‌دا مه‌سه‌له‌ کوردایه‌تی کردنه‌که‌یه که‌ هه‌موو حیزبه‌کان
 شاقه‌لیان بقر ئه‌مه‌ل‌کوریوه... هه‌موومان وه‌ک جۆگه‌له و به‌ریار ده‌ه‌ژینه‌ ئیو

دەريايەكەو كە كوردايەتيەكە يە . بەلام ئايانە و سياستە - ھەرچەند ھەرهەنگ و سياستە ليكەد جياناكرتەو - تاچەند گرتەگيە بە كاري ھەرهەنگ ەلەو، يان دەدا؟ دەين بزانن كە ھەرهەنگ و سياستە نوو ھەري راستيەكن، ئەك بە نوو چتە ليكەد بئ ئاگان . كاري ھەشەبەري تەدەكانە ئە و ئينسانە كە بزانن ھەوتە مەئەو ھەري لە كوتەيە ؟ لە ج بارەكەد . ئەگەر مەللەتە زانبارەي كۆمەلناسي و مەئەوئاسي و ھەلەسەھەي نەبە، نابەتە ھەج . سەركردەيەكەي سياستە ئەگەر زاننا بئە، گەل سەركەوتەوئەدەبە، قەسەي زياتر دەھەا و كاريگەرەي لە بزووتەوئەي سياستەد بەكار تەدەبە . تەنبا ھەر سياستەي ھەوتەي بئ ھەري دايەكتەي، بئ زەمەنەي ھەرهەنگەي، ھەنگە كۆرت بئەي و ھەوي كۆرت بئ . ئەگەر سەركردە ھەي ھەي تەنبا ھەر سياستە - بە ماناي تەقلیدی - ھەنگا بۆ ھەرهەنگ خەش دەکا، ئەو ھەنگە دەسەلاتەي زيرەكەش بئە لەو بکاتەو كە چەن زەمەنە بۆ ھەرهەنگ ھەراھەم بکا، بەلام ئەگەر ھەات و ھەزەنەي يا سەزەي دەولەتەي بۆ خەي ھەراکەت نەبەو، سياستە و ھەرهەنگەي بە نوو ھەوي جەدەلەي راستە نەزانن، ھەنگە بە جەزەكەي بیکە سەھەري كاري ھەرهەنگ بکا . بەلام مەن كە ئەو دەلەيم سياستە (ھەكۆمەتەي دەستەري) و ھەرهەنگ نوو چتە ليك جەدەلەزەنن، ئەوانە بەك لە بەكەي كاردەكەن، بە سەرجەن كۆرەلەكەي كۆمەلەيەتەي - تەبەوي، شەرقەتيەي يان بۆرجەزەي نەشتەمانەي بێشەك و ھەوي (بازەگانی و ھەشە سازەي) لە قەزاخەي بەكەدا، يان شەرقەتيەي سۆسەلەستەنە بۆ قەزاخەي ەلەكەز، ھەچاويكەي .

كۆپە زانبارەي كۆرد ھەندەي كاري كۆرەو، راستە .. بەلام دەتوانم بۆلەم كۆپە زانبارەي تەركيا يا ئيران يا ئەولاتانەي كە ھەكۆمەتيان ھەي، ھەنگە ئەو ھەندەي ئێمە كاريان بۆ زمانەكەيان نەكەبەي؟! - ئەوان كە دەولەتيەتيان ھەن، ھەشتا ئەياتەوانەو لەسەتەد ھەزەيەكەي تەدەري زمانەكەيان بەكەن سەتەندەد، يا خاوتەي بەكەنەو . دەبەيني ئيران ھەزەيەكەي تەدەلەكەي ھەرەبەي بەكار تەنن . باھە ئەو چەيە كە تەيمە زياتر ھەن كۆرەو و ئەوان كە مەتر ؟ ئەوان لە قەزاخەي تەو ھەي تەپە بۆگەن، كەري خەريان بەسەتەو، ئەوان دەولەتيان ھەي و ھەلەتەو . تەيدە ئەو سەركەي و نازەن چەيە مەلەزەيان نەھاو

بلین ئیمه ده بئ نه ته وه مان وای بی و ده وه تمان وای بی. نه و ترس و له زو و سوو لیبیه یان له کل ل بل ته وه. داخر و لزه یه که دزه ی کریم ته فنی زمانه که یانه وه، فارسی، هه ره بی یان ئینگلیسیه. نه وان سوو له و و لزانه و ده ده گرن و به خزمه تکاری زمانه که ی خویانی ده زانن.

کله ی زانیاری کورد له م هه لومه رجه ی ئیستادا کاری زکری پنده کړی و ده توانی دهووری به رچاوی هه بی. ئیستا ده بی چه ندین لئینه دابنی، تا هه موو زار لوه کانی کوردی به تاییه له هه فتا به کانه وه که خویندن به کوردی زکری پهره ی ساندووه، له ناو هه رچی کتیب و گولاره کاند هه ن، به سه ر بکاته وه، کوریان بکاته وه و لتیان و ده توژی. نه و کارهش خه رمانیکی ل پیک دئ، ده بی نه و خه رمانه گتیه و شه ن و که و بکری.

نه و سوو به شه هه ره نه گه ی که له پشترئ دیار دیمان بو کوردن به پتی قوناغه کانی پشکه و تنی کورمه ل ده وه مه ند ده بن. بو نمونه: له سه ر ده می به رده و ناغادا هه ره نه نگ هه به بووه. له زه مانی نه فسانه شدا هه ره به بووه، له زه مانی جاسووشدا هه ره به بووه و له زه مانی ئینه و رقیبشدا هه ره به یه. نه مانه هه موویان قوناغن.. له هه ر قوناغه شدا هه ره نه نگ بو خوی شکلیکی بکه و ده ده گری. نه و جا، با بزانیان هه ره نه گکی ئیستامان له گه ل قوناغه که ماندا جیوت و پر به بالایه؟ له گه ل خودی خومان و هه رواش له گه ل جیهانی شدا جیوت؟ ئیمه له ولای خوماندا و هکو چتیکی خودی کوردین، به لام بو په یوه ندیمان له گه ل دنیای ده ره و ده د شتیکی بکه یه. بو نمونه: تکه بو نه و وریا ده چی، هه ول ده ده ی جله کانت بگوری، هه ندی چت هه ن بیان گوری. نه و جا سه هه ر ده که ی. به لام که و ده ده گرتیه هه ولتر، هه موو نه و چتانه له بیه ده که ی. نه مه مانای وایه که ئیمه له حاله تیکی بانیک و سوو هه واییدا ده زین. له هه ر کورمه لکی چینایه تیشدا چه ندین جگره به و نا کبیر هه ن. هی و هه یه پتی عه یبه سه گکی خوش بوئ، یان جلی کوردی له به ر دابنی و سه ری بهوت بی. هی و هه یه ده بی هه میشه بجپته زیاره ت و

خولاسه ی که لام، به مانه وی و نه مانه وی نه مه ل له نیوان سوو له هه نه نگ دابن: یه کتیکیان مه عه نه ییه و نه وی بکه یان مادییه. نه و جا ده بی بزانیان که کتیه له و سوو له هه نه نگ

وه لآمده ره وهی نیازه کانی نیمه یه، له مه ره وهی سیاسی و ثابورییه وه، کامیاب
پیشه نگه؟ نه وه ره نگه که مه سه له زانستی و ثابوری و کومه لایه تی و نه ده بی و
زمانیه کان چاره سر ده کا، نه وه پیشه نگه. نیمه ده بی توانایی لیک جیا کر نه وهی
فه ره نگه خواسایمان مه بی. بق نمونه: له م پرزگاره دا کور دایه تی به یکنکه له
ره مه نه ده کانی سر ده فته ره که ی فه ره نگه نه مری که ل کورد. تیره لایه تی زانستی، به
تابیه تی زانستی، وه له به راییه وه گوتم، مادی مه مو شتی بق سره تایی
سروستوونی چت ده باته وه و پئی وایه مه مو چتیک میثوریه کی مه به وه خانه به کی
چکوله کی کاتبیه وه ده ست پئی ده کا تا ده گانه نه و شکل و شیوه یی که نه مری، بق
خری میثوریه کی مه به. هر چتی به چند قوناغیکدا تیه پ ده بی وه هر قوناغیکدا
شکله کی ره نگه ره وهی ناستی نیره ریکیکی کونکرته و نه ویش ده گله پیناوه کانی
ره نیه مینان و و پیره نسیه کانی ره نیه مینان و هیزه کانی ره نیه میناندا هاوسه روکاره.
نیمه ره نگه هر به مه زنده و برچوون سره تاییه کانی زمان سوسه بکه یین و بزانیین
له که په وه ده ستی پئی کر یوه؟ نه که ره به پئی نه و بیه و پرا مادییه بی، ده بی زمان
وه زانسته ندی سرفیه تی، و برونک ده لئی، که ورده - ورده نه زمونی ره نیه مینان
خه ست ده بیته وه و که ره وه سایی باری به سر دوو پیره راوه ستانی مه پوهونه نامال
میریگان و که م بونه وهی بارستی کاژیری، کامل ده بی، زمان له نامازه کانی ده ننگانی
نه م نیمه ساتانه لیکه کورئی، له م جگره زمانانه دا ژماره ی وژده کان تا نه ندازه یی که مه، یان
به ورده بلنیم، له رسته گله به کبرگه یی و کتوپچر و مانا جیا جیا به کان دینه کورئی^(۲).
به راستی تا نه ویش هیچ بیه و برچوونکی بی کتیه له مه پ ساختمانی زمانه کانی
نیمه ساتانی سره تایمان به ده ست وه نییه. نه وهی که له نه نجاسی لیره کولینی ورد و زلد

---

(۲) به پئی تیتوژی نه کادی، N.Y.A. Marr که لیکه نامه یه کی هه لئا میزی له مهر پیدا بونی زمان به
ده ستوره داوه و دیز زمانی شاپالی به سر دنیای زانستی سؤقیه تدا شو کر د پوه، ده یگوت: تاخاوتن (وتار) له
ورته - ورته پملی له ده ران (کاهینان) یوه چه که ره ی کر دوه. له م پر دوه، هر له نواوه، خه سیه تی جینا به تی
له مهر کر دوه، نه مه زور هه لمیه.

به پشووېږ زانايان دهرکه وتووه زمان ليارده يه که له سهره خو په بديلووه و ته مه نښکي درنځي له مټيښه ي هه يه و چټي نښه هره له خوږا به م شتوړه پيشکه وتووه و به ريلووه په پيدا يووېن. زماني نه مړې نيشانه ي پيشکه وتني عه قلي نښسانه، ماقوول نښه نښسان له نتيوان ده تا بيس ته هزار سال له وده به پيش، نه وده ي نښت عاقل و مه نتيقي يووېن تا زمانه که شي به م جگړه ي نه مړې يووېن. مادام مړول يونه وهرکي له مټيښه يه، زمانه که شي هره له مټيښه يه. مادام سهره ماني ژواني سهره تايي هه يووه زمانه که شي هره سهره تايي يووه.

جا زمان وهکو پټياوړيکي ټيگه پشتن و هوپه کي لټک حالي يوون (سوياره ي ده که مه وده) به بڼ کومه لگا نابڼ. ناکړي مړو ټيک به تاقی ته نبا، له هېچ قونغاغټکا دتوانی زمانېک دروست بکا. که ده لټين زمان، پساني تاکه کان له ناو کومه لدا پټکه وده دژين و سهره کاريان پټکه وده هه په و هارپټووه ندن، نه و پټوهنديانه ش پيش هه موو چټک پټوهندی کار و بهرهمه پټنه. بهرهمه پټنه شوناي خړي هه يه، له دنگ و پيت و واژه و پرسته د رهنګ د داتووه و چټک دروست ده کا که له گه ل کار و بهرهمه پټنه که د رټک بټ و به ک بگرته وده، نه ویش هه مان زمانه که به پټي نه و قونغاغ و نامرازه کاني بهرهمه پټنه و نیاز و پټوهندی کاني دیکه ي سهره مه که دروست ده بڼ. نښه بهانه وي و نه مانه وي، به سټي قونغاغی شارستانيدا تټپه پويوېن. هره نه و پټوهنديانه ي بهرهمه پټنه که له رټوکارکي رټو درودا له کورستان، که له قونغاغ سهره تايي کاني نابوړي و راورشکار و کوچري و شوانکاره ي و کشتوکالدا ژباوه، سټي رده هندی بڼه رته ي زماني کوردي بڼ پټکه وده ناوېن. پاشان کومه لکه به کي دیکه ش هه په که پټي ده لټين شار (پيشان پيشه گري نټو قه لايه کان، پاشان چه رچپه تي، دواتر لورکاندلري و سنوړي بهرته سسکي قه لا به زاندن و غراوان يونه وده ي شار به دهوری قه لادا) که له پوري سهره مایه داري و پټوهندی کاني بهرهمه پټنه ي سهره مایه داريداي تاوه لاکړووه و پيشه سازي هه په. نه مه هره سټي قونغاغ شارستانيدا کونه کان و قونغاغ نويي که ي نښه به و زمانه که مان ده بڼ هه لسوکوت له گه ل هه موو قونغاغ که د

زیتربکا. واته: له گه‌ل که له پوړ و (فولکلور)یشدا؛ چونکه له ویشدا که بوازیکي کونستره زمان مه به و نئیمه پټویستیمان به ودهش مه به، له وما، ده‌مانه وئ خواوینی هه‌موو تالقه‌کانی میثووی خومان بین، ده‌بی تالقه‌کانی ته و زجیره‌مان به ته‌واوینی مه‌بن. له‌بر نه‌وه پټویستیمان به زمانی ئوستورده و نه‌فسانه و یش مه به. نه‌وجا با هه‌ندیک له‌واته باب‌ه‌تی عه‌تیکه‌خانه بن و به‌کاری ته‌م‌رمان نه‌یه‌ن، به‌لام بۆ زانیسی میثووی خومان هه‌ر پټویستن. له‌ب‌لای به‌مانه‌وئ و نه‌مانه‌وئ زمانیکي نوئ و ده‌سکه‌لا که له‌گه‌ل ته‌نانه‌ت پو‌ستم‌و‌د‌ت‌ر‌ن‌یز‌م‌یش‌دا - به‌مانای پینگه‌بشتنی چینی به‌ره‌مه‌تینی پتیشکه‌ونو- ده‌فتار بکا، هه‌ر دینه‌ گه‌رئ.

کاره‌که به‌ت‌ده‌ملن و کرچه‌کالی سه‌ر ناگه‌رئ، زمان له‌خو‌را (تلقانی) به‌یدا ده‌بی. زمان له‌قوناخه‌کانی پتیشو‌دا له‌خو‌را هاتو‌ده‌ته‌ گه‌رئ. ناچار بی به‌ره‌مه‌تینان، کار و کومه‌ل ه‌تیاو‌یه‌تیه‌ گه‌رئ. به‌لام وه‌نه‌بی ئی‌فسانه‌کانیش ده‌وریان تیدا نه‌گه‌ترایی. ته‌تو هه‌روا به‌ن‌گه‌ر هه‌ندالی کو زمانی زگماکی دایکی فته‌رده‌بی ده‌بین بۆ ته‌وه‌ی به‌خو‌ بزانی، ورده - ورده فته‌رده‌بی. فته‌ریو‌ن له‌و قوناخه‌نه‌دا، فته‌ریو‌نی زمانی ئا‌خا‌وتن، وه‌ک گوتم هه‌رایه‌ند (پرو‌ستیس)یکي له‌خو‌رایه، وه‌لی زمانی خو‌تندن و نو‌وس‌پن زمانی هه‌ره‌نگی تو‌مار گراوه، چ‌ت‌یکي دیکه‌یه. ته‌وه‌ی به‌نتیوی زمانی ده‌سکه‌لا (سه‌تانه‌داری)ی له‌مه‌ر دلخ‌تو‌ن، زمانی هه‌ره‌نگه. نه‌م زمانه‌ زمانی خو‌تنده‌ولرانه. خو‌تنده‌وار له‌سه‌از گه‌رنیدا - نه‌ک له‌ زمانی گو‌فتار به‌ده‌ر - ده‌ور ده‌گه‌رئ، شاعیره‌کان، هونه‌رمه‌نده‌کان، زانیان، هه‌یه‌سوفان و دلنایان، داستان سه‌ریان، نه‌ندازیاران، ب‌ریش‌کان، ته‌کنه‌سپه‌ر نه‌کان و هه‌ند زمانی هه‌ره‌نگی ده‌سکه‌لا سه‌ز ده‌کهن. به‌لانه‌کینی، یان له‌نتیو میثو‌دا

diachronic (قالبی مه‌ییوی میثو‌) یان شان به‌شانی میثو‌، هاو‌زه‌مانیدا cyncheonism (قالب شک‌تینی)، به‌هه‌ر ده‌و‌ر باره‌که‌دا، کار ده‌ک‌رئ.

هه‌کاره‌کانی دابه‌شبو‌نی زمان، نه‌ک هه‌ر به‌ش به‌حالی زمانی کوردی، بگه‌ر بۆ هه‌موو زمانه‌کان، جو‌غرافی، ئابو‌وری، سیاسی، دیرۆکی و هه‌ند - چو‌نیه‌کن.

• ھەزەدەكەم لىستىكتان بە ناۋى زمانانى دىئا و قەلەمپەۋى ھەر زارى لە زارە
كوبىيەكانتان لىترەدا ھەرزى خەزەت كەم:

بەنەمالەكانى زمان

۱- زمانە ھىند - ئەۋروپايىيەكان

۲- زمانە ئورال - ئالتايىيەكان

۱ - ئورالى

۱.۱- چىفېنى

فېنى

مەجەرى

پەرمى

۲.۱- چلى سۆمۆئىد

سۆمۆئىدى و زمانانى سەر بە ۋى

ب - لى ئالتايى

زمانە تورگىيەكان

زمانى مالچوۋ - تونگوز

مۇنگولى

۳- زمانانى چىنى و تەبەتى

چىنى

ژاپۇنى

تېبەتتى

بورمايى

۴ - زمانە سامىيەكان

ھەرەبى

عېبرانى

۵ - زمانه‌کانی بانتوو

زمانه‌کانی ئەفریقای ناوین و پۆژه‌لات

سەواحیلی

زمانی زوولو

۶- زمانانی ئیبر - قەفقاسی

ا - کارتۆفیلی، گودجی

ب - ئەبخاز - ئەدیگە

ئەبخازی

ئەدیگە

قەبەرتایی - چەرکەزی

ج - ناخی: چەچانی، ئینگوشی

د - داغستانی

۷- زمانانی ئەمەزی ئاسیایی: زمانانی پۆژه‌لاتی باشووری ئاسیا و ئەفریقای باکووری

بەریەری

۸- زمانانی ئاسیا - باسیلیک و ئاوسترالیا

۹- زمانانی ئەمریکای باشووری:

زمانانی ناوخری ئەمریکای ناوین و زمانانی کۆمەڵانی خەلکی لێڤه‌واره‌کانی ئەمەزۆن

زمانه‌کانی هیند - ئەوروپایی

۱- لقی ئاسیا (هیند - ئێرانی)

ا- زمانانی هیند - سانسکریتی

ئوردوویی

زمانی پۆمانس

هیندی

بەنگالی

ب. زمانه ئىرانىيەكان

ب. ۱. زمانهكانى ئىرانىي پۇڭھەلات

فارسى

تاجىكى

نەققانى

ئافىستايى

پەشتوونى

ب. ۲. زمانانى ئىرانى پۇڭلوايى (بە ئىسكىتتېيەۋە)

زمانانى باكوۋى ئىران (لە ئىسكىتتېيە كۆنەۋە سەريان ھەلدەۋە)

ئۇسىتى

تاتى

ب. ۳. زمانانى پۇڭلوايى باكوۋى (بېروانە نەخشەي دابەشېروۋنەكان لە پايىنەۋە)

زمانى كوردى

زمانان (زارەكان)ى كوردى لە مېڭۇپۇتاميا و لە پۇڭھەلاتى ۋى، لە جوغرافىيەكى

پان و بەرىندا

ج. - زمانى ئەرەبىيە

ئەندۇلى (ھىتتە)

تۇقارى

۲. - لىقى ئەرەبىيە

۱. - زمانى بالتىكو - سلاۋيانى

۱. ۱. - بالتىكى

پروسيانى يان كېھانى

لېتوانى

لاتۋىيانى

سلافيانى

پۇرۇھەلات

پوۋوسى

بىتلە پوۋوسى

توكرائىنى

پۇژاۋا

لەھيانى (پۇلۇنيانى)

سلوفاكيانى

چېككىيانى

باشوور

سلوۋېنيانى

سربى و کروۋاتى (كروۋېشى)

بولغارى

ب - زمانە جەرمانىيەكان

باكوور

ئىرلاندىيانى

نورۋېجىيانى

ئىسۋېچىيانى (سۋېدىيانى)

دانىماركىيانى

پۇژلوا

ئىنگلىسى

فرىزى

نۆيچى

فەلەنگىيانى

نەفرىقانى

يېدىنى

نەلىمانىيى (سەرود / ژورنالى)

پۇرۇشەلات

جە - زمانانى كەلتى

كۆيدەلىيى - كۆيدەلىيىيى نىرلند

بەرىتانىيى

كۆرنىانى

گالىانى (غالىيانى)

د - زمانانى ئىتالىيى (زمانە لاتىننىيەكان)

پۇرتەكىزيانى (پورتكىشىيانى)

ئىسپانىيۇلى

كەتەلتۇنيانى

پروڧانسىيانى

فەرەنسزى

پۇمانىيى

ه - زمانانى ھېلىنى (گريكى)

و - نەرواوتى

دابه شىبوتى زمانەكان بەسەرگۆى زەويندا

زمانە سەرەككىيەكان و زمانە پلەدوۋەمەكان بەمىليۇن

چىنى 1,230

يىنگلىسى 470

ئىسپانىيۇلى 327

پرووسى 288

235 بەنگاليانى

235 غەربىي

181 پۇرتەكيزيانى

128 ژاپۇنيانى

124 فەرەنسزى

121 ئەلمانىي

دابەشېۋونى كرمانجى (كوردى)

۱. كرمانجىيى باكوور (بادىننى - بۇتانى)

۱ - غەربىي

لە مەرەش، مەلاتىيە، سەمسور، سروج، خەلفەتى و بېرەجگ

۲ - پەۋندى

لە قەرس، ئاگرى، ئەرزەپۇم، وان و باشقەلا

۲ - شىكاكى

لە نىۋان ورمى، شەمىدىنان و باشقەلا

۴ - ھەكارى

لە ھەكارى و ئىرناخ

۵ - بۇتانى

لە ناۋچەي جزير - بۇتان

۶ - بادىنى

لە زاخۇ، ئامپىدى، ئاكرى، زىبار و ھۆك

۷ - سىنجارى

چىيايەكانى سىنجار و شىخان

۸ - سىلىقى، كىكى، مىللى

پۇژمەلاتى سيارەكر (ئامەد) لە ئەلمەزىز، لە پۇژمەلاتى چۆمى فرات و پۇژاۋاى مارىن

ب - کرمانجی باشوور

ئو شونئانی که له نئوان مه لاییر، کرماشان، قهسری شیرین و کوردستانی
باشووردا ده میننه وه

۱ - سلیمانانی (بابانی)

سلیمانانی، که رکوک، کفری، قهه ته په، نووز شوان و له چهند شوینیکی لای خانه قین

ب ۲ - موکریانی

له شتق، نه غه ده، میانداو، شاهیندژ، سه قز، یۆکان، بانه و سه رده شنت

ب ۳ - سنه بیانه

سنه، بیجا، کهنگاوه و په وانسه و ده وریه یی

ب ۴ - ئه رده لانی

ئاوچه ی ئه رده لان

ب ۵ - گه رمیانی

ج - بن زاوه کانی کرمانجی

خانه قین

لوپی (فه یلی)

ئیلای

کرماشانی

له کی

که لهوپی

کولگایه یی (کولایه یی)

قه ره وه ندی (زاری دیکه ش)

دابه شبوونی سقرانی

هه ولتیر و ده وریه یی

دابه شبوونی گوردانی

له و به شە ی که ده که ویتە باکووری ده شستی به غدا - کرماشان؛ پۆژه لات و پۆژاوی
چیا به کانی هه ورامان؛ پۆژه لات و پۆژاوی مووسل و له پاوه و که ندوله
أ- هه ورامانی

له ناوچه ی هه ورامان؛ له به شە سه رووی به سته که ی شیوان
ب- باجه لانی

له ناو زهنگنه و شه به که، پۆژه لاتی مووسل
و- که هواره یی

دابه شبوونی زازایی (دملی)
أ- زازایی باکووری

أ ۱- پۆژه لاتی باکووری

له سه ره وه؛ له پۆژه لاتی نه زه پۆمه وه تا باکووری مووش، له ده فەری خۆراسان
و فارتو

له خواره وه؛ له قزلق، ساسۆن و موتکی (زازایی موتکی)

أ ۲- زازایی پۆژاوی باکووری

له به شە پۆژاوی نه زه پۆم

أ ۳- زازایی نیرسیم - سۆبی

أ ۴ - زازایی باکووری

ب - زازایی باشووری

ب ۱ - زازایی بینگول

له خه ریووت، چه پاخچوور، چه ولگ، لیجه و قولپ

ب ۲- زازایی مهرداس

له پالوو، ئیگیل، باکووری دیجله و نه رغه نی

ب ۳- زازایی سیوه ره که

له سپوږم، څه رنگ، گهرگر، څه ډول ویش و شاتګوش و هیندې ناوچې څه څه مان و
مه لاتیږ

هر وا به دهم باسی پتوهندی ده وله مه ندرنی زماڼی کوردی به ده وله مه ندرنی
قهره نګه وه، قسه که مان به لای زار او پانانوه ده شکسته وه: زانایانې به په گه ز و
بنه چه که کورد و تورک و فارس و سوریانې و څارامې و هیندې و هند... ده بوی
زار او پاناندا، گاله یان کړیوه. نه وانه هروا نه ماتون له خړیا مل له و کاره بنډن،
به لکو له ده ستور و یاسا و پتسای به رینانې خویان نوایی به چه ندین پتسای سر به
زماڼی عره ببیان پشکنیوه و نه وې له باریوه، هه لیان هینجاوه و له سر نه و پتسا و
یاسا خومالیان زار او پانانوه و داپشتوه. قهرمو څیښه، کوردی هه ژار چه ندان
زار او بډ څه لیتشاهه زانستانه دهسته به کړیوه، که ژماره یان له ۱۴۴ زانست زیت تر
په پړوه.

زار او پانان، هر وکړ له به راییه و گوت، به و ده گوتی که ده سته یی، تاخمی،
بډی، گړی، تجربه کی تاییه ت بین له سر دانان و به کاره یانې واژه یه ک پتک که ون
(أقرب الموارد) ، یا به عورف، به به ندویاو له سر شتی بډ دیاری کړنی مانا و واژه یی،
غیبرې نه و مانایه یی که ده بنیچه دا بډی داندراوه، پتک که ون (مؤید الفضلاء)، یا واژه یی
که کومه لې بډ خوی مانایه کی، غیبرې مانای ته سلی و مانای بډ داندراوی وی، دای نابی
(نظام الأطباء)، یا واژه یی که له نیوان تیره یی له نه ته ویه ک، مانایه کی
بپار له سر دریاګ، ببه خشی، یا به ریه یی له زانستیک، هونه رتکد له دانانې واژه یی بډ
مانایه کی تاییه ت به و زانسته یا هونه ر، ده گه ل په کیدا پتک که ون، که نه و واژه یه، ده
زماندا مانایه کی نه ویه و ده و زانسته دا شتیکی بیکه یه. خواوې که ششاف
ده قهرموی: عورفی تاییه ت نه ویه که خه لکې بین ناوی، پاش ډاګو زتنی له مانا
کونه که یوه، بډ مانایه کی نرت و نوی به کاریتن، یا پتوهندی دوو شتان، چ له گشت و
تاییه ت و چ له هاویه شی و چ له ویکچوند، دوه میان به مانایه کی تاییه تی به که میان
به کاریه یی (تعريفات)، نه مه ش هر مه جازی خواسته وه و مه جازی نه قلی ده گړتیه وه:

نه‌گه‌ر پياو سه‌روساختي خزمایه‌تیی واژه‌کان له ده‌لالت کردندا بناسیته‌وه، وه‌ك
 پێوه‌ندی "سه‌به‌ب و موسه‌به‌ب"، "مه‌كان و مه‌كین" پابردوو و ئایینده‌، "جوژنییه‌ت
 و كوللییه‌ت"، لازمییه‌ت و مه‌لزومییه‌ت، ئالییه‌ت، گشت و تاییه‌ت، پابردوو و ئایینده‌،
 په‌گه‌ز، بری و په‌ی نامه‌، خوێشاهه‌ندی، سیف‌ه‌ت و مه‌وسووف، موزاف و موزاف
 ئیله‌یه‌ی، پێژلێنان، دراوسیتی، مووافقی، غالبییه‌ت و وێكچوون، یا جۆری کینایه‌ت
 (میتافۆره) ده‌كان، ئیدیقه‌مه‌كان به‌ وردی ده‌رك بکا، بۆ زاراوه‌ سازنی دانامینی، به‌لام
 کاتێ خوێنده‌واری زمانی له‌ زمانه‌كان وه‌ بن لێشاه‌ و گوتاه‌وه‌ پێی زوانیکی بیکه‌وه‌
 ده‌کوی و مجیز و سه‌لیقه‌ی ده‌شتی، یان ده‌ژاک، دیاره‌ زه‌ینی زمانه‌ خۆرسکه‌کی
 خۆی کوێر ده‌بی و ده‌سته‌پاچه‌ و مجرۆ و موزمه‌حیل داده‌نیشی و وه‌ك کوردی
 ده‌سه‌خه‌پۆی له‌ هه‌ربو جێژنه‌که‌ی لی به‌سه‌ر دی. زاراوه‌دانان کاری هه‌ر که‌سی نییه‌ و
 ده‌بی له‌ و زانستانه‌دا که‌ زاراوه‌یان بۆ داده‌نی، مه‌له‌وانی چا بی... خو کاره‌که‌ به‌وه‌نده
 پێك ناپه‌ که‌ هه‌ر بابایه‌ك هات گوته‌ - هه‌ر له‌به‌ر هێندێ سیملی سووره‌ - هه‌مزاغایه‌.
 نه‌بو تاهیری مه‌جدی فه‌یرووزابادی که‌ به‌ په‌گه‌ز ئێترانی نه‌ژاده‌، جارنکیان له‌ جه‌نگه‌ی
 مه‌له‌په‌ و له‌ سووی واژه‌ی عه‌ره‌بی گه‌راند، به‌ عاره‌به‌ ژنی، له‌ جیانی وه‌ی، "أطفنی
 السّراج" بێژی ده‌فرمو: "أقتلي السّراج.." "ئه‌مه‌ چ ده‌گه‌یه‌نی، که‌سی مامی؟ ئه‌مه‌
 نه‌وه‌ ده‌گه‌یه‌نی، که‌ نه‌وه‌ی زاراوه‌ له‌ زمانیکدا داده‌نی، نه‌گه‌ر به‌ زگماک زمانه‌که‌ زمانی
 خۆی بی، چتیکه‌ و نه‌گه‌ر نی خۆی نه‌بی چتیکی دیه‌که‌یه‌.. فه‌یرووزابادی وێهرای نه‌و
 هه‌موو لێزانی و ناشقه‌ زمانی عه‌ره‌بییه‌ی، که‌چی هه‌ر زمانی زگماکی ماده‌رزادی به‌ سه‌ر
 زاریدا زāl بوو. جارنکیان شه‌م پرسیاره‌م له‌ مامۆستای به‌هه‌شتیم مامۆستا مسته‌فا
 جه‌وادێ به‌ په‌گه‌ز کوردی خه‌لکی لای خاڵس، که‌ له‌ کوللییه‌ی شه‌ریعه‌ت مامۆستای
 میژوو مان بوو، پرسی: فه‌رمووی فه‌یرووزابادی، په‌گه‌زی دیار نییه‌، فارس به‌ نی
 خۆیانی ده‌زانن. چونکه‌، زیتر کوردی و هێندێ و فارسیزوانی له‌ کوردزوانه‌وه‌ نزیک
 ده‌لێن: "چراغ را بکش"، هه‌روه‌ها فه‌ره‌نگه‌ فارسییه‌کانیش (فه‌ره‌نگی د. م. معین
 "گشتن" ی به‌ مانای کوژاندنه‌وه‌ نووسیوه‌.

بۆ پېنئاسە كوردنى زاراوه، زۆرى به باريكان و به قەويان لەسەر پېئسراوه: خواجا
 نەسروددېنى توىسى - كە زۆرى پك لە كورد دەبۆوه - دە پاشكۆى ناوھەلىكچۆوه كساندا،
 پوختەى فەرمايشە كانى ئەوھە كە واژە دە مانای ئەسلى خۆدا و ھاوچۆونە كيدا
 بەكار بېرى باشە. بەلام بە پەچاوكوردنى مانا ئەسلىيە كەى، بە مەرجى ئەو وێكچۆون
 ھاوخمایە تيبەى كە دە ئەسە كە دا هەن، لە كاتى گوتن و نووسیندا پەچاوە نەكەرى،
 ئەمەش بە نوو بەشەو دەكەرى: يەكە میان ئەوھە كە لێچوو لە دەربېندا، دەگەل
 پێچوو (ئەسل) هەكە دا يەكسان بى و بەمە دەگوتى "ئێوى پاكۆتە" وەك بەكار بېردى
 واژەى "مانگ" هەر لە سەرەتا و بە ئەسل، بە مانای تۆپەل (جېرم) ئاسمانى و بە
 پاكۆتەن و ئەریەتى، بە مانای مەودايەكى تايەن داندراو. هەرەھا بە مانای ھاوئێشە
 بەكار دەبى. هەرەھا واژەى (عدل) ی عەرەبى بە مانای داد، كە ناوى مانایە و بە
 مانای دادگەر (عادل)، كە سیفەتى كاراییە بۆ موبالغە، بەكار دەبى. هەرەھا
 "ناوېشین" لە كوردیدا، بۆ نوو سیفەتى لێك دووفاق: سیفەتى بەركارى و سیفەتى
 كارایی، بەكار دەبى، بەو نامێرەى كە ناوېژى پى دەكەرى (ناوېژ = آب پاش) و بەو
 شوئەش كە ناوېشین دەكەرى، هەر ناوېشین دەگوتى. هەرەھا بە مانای
 مەسەدەریبەئیش دەكاربەستراوه، واتە: ناوېشین كردن دیارە لە مانای دووھەدا، لەگەل
 فێلى "كردن" دا، دەبى بە "ناوېشین كراو"، كە چى كورد هەر بۆ خۆى بۆ ئەو چەى
 كە دەى پێژى، لە قەسەى كە ئەستەقدا، "ناوېژ" ی گوتوو، نەك ناوېشین - "نە
 كورت و نە درێژ كۆلەمست و ناوېژ" .. واژەى "باوېشین" و "تێلاتپێن" یش هەر لەو
 بابەتەن .. دووھە میان ئەوھە، كە لێچوو پتر بەسەر پێچوو دا زال بى و كە گوتە و
 دركەندت، پێچوو بە درەنگەو بە بىر بێتەو. ئەمەش نوو جۆرە: يەكە میان
 بەكارھێنانى لە پوانگەى زۆرینەو، بەمە دەگوتى (باو = عورف)، وەك: دەست بە
 ناوگەياندن دە ئەسلدا بە مانای بۆ داندرای خۆى كە دەست بە ئاوشوشتنە و بە
 عورفى مەجاز بە مانای پيسایی كردن و تارات گرتن و خۆ پاكز كرنەوھە. دووھە میان
 ئەوھە كە بەكارھێنانەكە لە لایەن تاخمىكى تايبەكارى زانستى، ھونەرئەوھە بێتە

گوتري: بهمه ده گوتري زارلوه (مصطلح). موسته له واته: هه ردمه كه له سهر شه وه پټك بكه فن كه واژه پهك له مانايه كه وه گوتري له بق مانايه كي ديكه و شه واژه په بق شه مانايه وه خاص (صالح) بزاني، ماناي (اصطلاح عليه) ده بنېچه دا، واته: به چاك زانين. وهك: به كارهيټناني واژه ي (قديم) ي هه ربه ي، به ماناي كونه ده بنېچه دا و به ماناي شه كه هه ر له سهره تا پا هه بروه، به زارلوه ي هه لسه فه و كه لام. نتيوه لټيوه كوكان ده بن به سي پاژه وه: په كيان شه وه به كه نسله كه له درپريندا نووتر و گورچتر به بيردا دي و ده زه يندا زيرت خوش باوه و شه مش مه جاز و خواسته شه وه. نووهم شه وه به كه لټيو نووتر و خيزاتر به بيردا دي و شه ويان ده زه يندا زاتره. به مش ده گوتري "له باوي گشت و زارلوه - عورفي عام و مصطلح". ستيه م شه وه يټيه كه نسل و فرع ده بيره اتنه وه دا، هه رتكه په كسان بن و به مش پراگوتري پووت و په تي ده گوتري.

به پاستي، زارلوه ناسي، شه زانسته يه كه ده په رښته زارلوه كان و لټيوه كولين و وردكرنه وه. گاتفريند شسوتز، پروفيسوري زماني شه لمانايي (۱۷۴۷ - ۱۸۲۲) په كه م كه سي بوو كه شم زارلوه په ي به كاربرد. زارلوه كه پاش مه ودايي، پني كه وته نتيو زماني نينگلگيسي هه و به ماناي (پېرستي نتيوان) به كاربرا. پاشان ده لټيه نتيو زماني هه رهنسزي هه و پاشتر، جلكي به كارهيټنانيكي جيه انيي ده به ر كره. له هه رهنه نكه هه مه جوړه كاندا، پټناسه ي نقر و زه وند بق تيرمينولوزي (زارلوه ناسي و زارلوه) ده رده ست كراون. ته نانه ت وخته بكارم بيزم، هيند نقرن له ژماردن به ده بن: "كومه له زارلوه گه لي هونري سهر به يكه زانست، يا هونر و چه مكه كاني سهر به وي" (هه رهنه نكي زانستان، زارلوه گه لي شه ده بيات و هونري په نك كاري، يا واژه پهك كه ده زانسته كان، هونره كان) دا به كار ده برين. (هه رهنه نكي ويسته)، ۱- كومه له واژه گه لي هونري سهر به يكه زانست، لټيوه كولين، يا گرويهك له لټيوه كولان. ۲- لټيوه كوليني سيسته مي زارلوه، يا واژه و ناويته گه لي تاييه ت، كه له بق نتيو له چه مكې تاييه تينان به كارده برين و هه روه ما له بنه ما هه موونه كييه كاني سهر به م لټيوه كولين و لټيوه توژينه، به كارده برين. (هه رهنه نگوكي پوهيتر)، به په چاوكردني پټناسه گه ليك كه هه رهنه نكه

جڙو اوجڙه ڪاٺي زارلوه سازي به دهسته ويان داوين و بهم ڀونڪرڻه وهه ڪه به
 پٽناسه ي ٽم زلسته له قهلم دراوه، يه ڪجار همه موانه ڪي بهرچاوه ده ڪه وي، ده توندري
 پٽناسه يه ڪي ورد و گرده ڀر له مهڙ زارلوه ناسي ده رده ست ڪري: له نيوناسي چه مڪه ڪاٺي
 سر به پشته ڪاٺي پسڙه ڪيدا، هه لڀه ته ڀري واڙه و ٺاويته گل ڪه گرڙي له خه ڪ، يا
 ته نانه تاهه ڪه سيڪيش به ڪاري ده بن، هر زارلوه ده گوتري. جا، بهم پٽناسه يه،
 ده بي زارلوه به هاووا vocabulary له قهلم بدر، به لانه ڪي ٺه وهيت له بيرنه چت،
 ڪه ڪاڙي ڪي ته نڪي وه ڪاڙي وهوي ها له مهعبه ينياندا.. به ڀريو چووني زاناياني
 ٺايداليمست و نيوه ماترياليمست و نيوه ٺايداليمست ڀهنگه - هرچنده به تيڪه ل و
 پيڪه ليش بي - شتهابه ڪيان لهم ڀوهوه نه نگاوتني، به لام ماترياليمستي دياليتيڪي -
 هرچنده له سره ٺاوه رڙ به تاني ٽم باسه دا چوون - ڪيشه ڪي به ڪلا ڪرڊوهه ته وه
 و ده لي: - مرڙ له زينده وهري ديڪه به وشياري (ٺاوهن) جوئ ده ٻيٽه وه، واته
 زينده وهري بي ٺاوهز هرگيز ٺاوتاني ويته شتان، سره به خق به بيردا ٻيٽه وه. ته نها
 هر مرڙيه، ڪه به هره و ياراي ڀووت ڪرڻه وه = تجريد - ي هه س. شتان بي ٺه وهي
 له بهر چاوي زهق ٻيٽه وه، ده بهر زاري، يا ده بهر گوئي، يا ده بهر ده ستي، يا ده بهر
 لوٽيدا بن، ناراسته وخق هه ست پي ده ڪا، به لام زينده وهري بي ٺاوهز و به سته زمان به و
 جڙهه نيهه.. ٺه شتان ته ني پاسته وخق هه ست پي ده ڪا. هه روه ها وه بافلوف
 ده هه رموي، به پاهينانيش به پسي تينڙپسي جه مسه ريوني مه رجه ڪي (نظريه الاقتران
 الشرطي) يش چتي به بيرديته وه. بي له وهش مرڙ خه سيه ته گشته ڪاٺي شتان يه ڪسر
 ده قورڙيته وه و يارا و به هره ي تاييه تي ٺاوهز، شتان بهو خه سيه ته گشتانه ده ناسي ته وه.
 ڪه ده لئين "دار" ته ني دلري ڪي له ميشڪدا نيهه، به لڪر خه سيه ته ڪاٺي سه رله بهري داراني
 ده ميشڪدا يه و به هڙي ٺه وه سيه ته هه موانه ڪيه وه، تاڪان ده ڪ ده ڪا. ڪه واسا،
 هه موو بوونه وهري تاڪ (تاييه ت) ده بووني ڪي هه موانه ڪي (عام) دا ده ڪ ده ڪا. ٺه وچا
 تاڪيش بي ڪڙمه ل به بيردا نايه، واته، ده ڪات و شوين و ناوي خه لڪاني ديڪه داي به
 بيردا دي. دياره مرڙ، بهم پييه پشتي بوونه وي ڪي ڪڙمه له ڪي به ٺاوهزه. بي ڪڙمه ل

ناټی... بې کومه ل... با میښکېښی به ځمک ته واو بې - هیچ فیر نابی، زمان، فرهنگ، شارستانیته، ژباړی و هتد... فیر نابی. ده چنگه ی ټرک به خه رجدان و کار و کوششتدا فیری شتان ده بې. ژباړی و شارستانیته، به کار و ټرک به خه رجدان دینه گوږی.

نیجا، زمان قالبی هه موو نه زموننه کانی مړویه. به درېژایی ته مانی له میژوینه ی وی، زمان نه با، مړ وک هه موو به سته زمانیکی لی به سر دهات. وه لی چؤن چؤنی په فتار ده گه ل زمان ده کا؟ دیاره، مړ شتان به پچر پچری و پهرت و بلاوی و بې به ندویاری و بې سه روکاری نابینی و بیریان لی ټاکاته وه. شتان به پتی یاسا و پتسای هوکار و ټاکام و ناچاره کی و ټنگه وت و نازادی، بیر لی ده کاته وه. به لام هه میسه به ناماده بوونی یاسا و پتسایه کانی ټاوه، چ به مانتیقی فورمالیستانه (روالته)، چ به مانتیقی دیالکتیکانه، له میښکیدا، که به نه زمون دهرده ستنی کرپون، په فتار ده کا. هر له بهر وه شه، که چن دین شیولز و پتسای بؤ نیولینسانی مانا و نه زمونی نرت و نویباو ده دوزیتوه و بؤ هه موو پرشته کانی زانست و هونر و فلسفه، زاراهوی له بار و له شان سوک و خوشباو داده نې. دیاره هم هونره شی له ټاکامی به ره وپیش چوونی ټامیره مایه کییه کانداه ده دست هتواوه. هر نه شه، که جوداوازیسی له نیوان کومه لگه یه کی، که به سه ره موو پند او یسته کانی خویدا پاده گا و کومه لگه یه کی دیکه ی پاشکه فتی، وک کومه لگه ی کوردی له کاروان به جی مای، که به سه ر زؤر شتاندا پانگا، ده سنیشان کرپوه. گه لؤ، نه وړی کورد چه ند زاراهوی - وک له پتشتیریم باس کرد - له و هه موو بواری جؤراوجؤری زانسته کانی دنیا ییدا، داناوه و ژبانی شارستانی نه وړی خؤی پتیا ن ده سته بهر کرپوه؟

به لام نه ته وی کورد - پیاو هه ق بیژي - سه ره پای نه و هه موو کوک و زنجیری زمان و فرهنگی توکی و عهره بی و فارسییه، که به درېژایی ده - دوازه ده ده، سه پومر له ده ست و پی و بیر و هؤشی ټالون - مالم قه بره - له پاراستنی به ندویای ته ته وه کیی خؤی، به تاییه ت زمان و نه ده بیاتی زارگو تیی ده وله مهنده و زهنگینی پشتاوپشت له

بیرنه کردوویدا نرغی نه کردووہ. دژمن نه گەر توانیبیتی سەرلەبەری ھەموو شتیکی کورد و کوردستان چە پاوکا و بە تالان و برۆی بەری، وەڵی ھەرگیز نەیتوانیوە بیرى نەتەوەکی و نەتەوەکی و فۆلکلۆرەکی بە تالان و برۆی بەری. خۆشبینەختانە، ئەگەر دەستی بپروا، ھێندەى کە لەپوور ھەبە، کە دەتوانم بلێم لە ئى تورکیش و عەرەبیش و فارسیش دەوڵەتەندترە. ھەر ئەوێشە کە یەکیکی وەك خانى تەمر ئەم ھەست و خوستى نەتەوەکییەى لە شاکارى مەم و زینەکید، بەو پەڕى گەرموگۆرییەو دەربڕیووە و خۆیئەندەوار و پۆشنبیری کورد، چ وەك مەلا و فەقی، کە خواوەنى کەشفوزنووون، حاجى خەلیفەى تورك، دەلى، ئە و خۆیئەندەوارە کوردانە نەبان، ھىچ ئاسەوارى پۆشنبیری لە قەلەمپەوى دەوڵەتى عوسمانییاندا نەدەما - دەلى "لوتلر طفرە حستان اولدیلر.." و چ شێخ، چ ئەفەندى فێست بەسەر و سیدارە لەسەر، کاسکێت لەسەر و قالپاخ لەسەر و ھتد.. بە ھەلبەست ھۆنپنەوێ کوردی و کۆچ و کۆمەلەى پۆشنبیری دامەزراندن و پۆژنامە و گۆوار دەرکردن، دە مەیدانى پۆشنبیری، نرغیبیان نەکردووہ. بیریان لەوہ کردووہ تەوہ، کە دەبێ ھندالى کورد فێرگەى بە کوردی خوێندنى بۆ بکێتەوہ.. کتێبى بە زمانى زگماکی خۆى ھەبێ. ئەوہندى بە بیرم دێ، عەبدو پەحمانى شەرەفکەندى، مام ھەژارى نەمر و عەبدو پەحمانى زەببجى، کاک حەسەنى قزلبجى و مەحمەدەمىن شىخولئىسلام، ھىمنى موکریانى، وەك بۆیان وەگێژام، قازى نەمر دە سەرۆبەندى کۆمارى ساواى مەھابادى، بیرى لەوہ دەکردووہ فەرھەنگستانى کوردی دامەزێتێ. تەنانەت بۆیان وەگێژام، کە چۆن زاراوەى "پێشسەرگە" پانرلوہ؟ ھیکابەتەکەى مەشھوورە..

بە راستى، زاراوە دانان، ھەر وەك لە پێشتى گۆم، وێرەى سەلیقەى زمانزانى و لە یاسا و پێسەى واژە تەرەكێن زۆر باخوەر بىوون، ئەوێ، لە مێژووى کورد، لە جوغرافىای کورد، لە کۆمەلناسى وى، لە ئابووری وى، لە ئەفسانەکانى، لە سەرچاوەکانى بیروەباوەڕى کەونارای، لە ئایینەکانى، و تاد.. فرە وەسەلیقە وێ.

دهبی به لانی که م له م قالبانهی زمانی کوردی شاره‌زا و پسی‌پرسی و له جیاتی
"کاره‌کی کرد" نه‌پژئی "به‌کاره‌که هه‌لسا":

۱- نیشانه‌کانی سیفه‌تی کارایی:

- "ا": زانا، تولنا، بینا، بالا.

- "گار": سازگار، کریگار، په‌روه‌ریگار.

- "کار": ستمکار، به‌دکار، نوێکار، تازه‌کار.

- "ان": په‌وان، شادان، خه‌رامان، نالان.

- "نده": کوشنده، بپنده، فرنده، عه‌فرانده.

- "گەر": جادوگر، دادگر، شاتوگر.

- نه‌وت له بیر نه‌چی، که سیفه‌تی کارایی نه‌گەر "نده" ی له پاشه‌وه پێوه‌ بلکی، زێتر
به‌ مانای فیعل و سیفه‌تی په‌فته‌نی و کاته‌کیدا به‌ کار ده‌بژی، وه‌ نمونه: شاییی
رێپینده، که له‌ گه‌رمیان باوه، به‌لام هیندی کاویش به‌ مانای هه‌میشه به‌ کاردی،
تیریکی کوشنده‌ی تی‌ گه‌رم. سیفه‌تگی‌ که به‌ "ان" دوا‌ییان دی، زێتر مانای حال
ده‌به‌خش، واته‌ سیفه‌ته‌که به‌رده‌وام نییه، به‌ نمونه: کاوړا زگی په‌وانه، په‌وانییه‌که
هه‌ر چند سه‌عاتیکه، یا: به‌هه‌له‌داوان هات، واژه‌ی داوان به‌ فارسییه‌که‌ی داوان هه‌، له
نویندن هه‌ هاتگه، واته‌ هه‌راکردن و ده‌وده‌وانی و قوشمه. نه‌گەر سیفه‌ته‌که به‌ "ا"
دوا‌ییی بی، نه‌وه‌ ده‌لاله‌ت له‌ هه‌میشه‌گی ده‌کا، وه‌ک زانا، دانا. نه‌گه‌روه "کار"
کورتاییی هات، نه‌وه، مانای فره‌پێوه‌نان و موباله‌غه ده‌به‌خش، وه‌ک: ستمکار، واته:
فره‌ ستم. له‌وه‌ش وریا به، که‌ فره‌قی "گار" و "کار" نه‌وه‌یه‌ که‌ گاره‌وه
واچه‌گه‌لیکه‌وه‌ دونووسی، که‌ له‌ فیعل ته‌ره‌کیابن، یان هه‌ر خویان سه‌ره‌خزی هه‌بن،
وه‌ک: په‌روه‌ردگار، ئافه‌ریدگار، پۆزگار، شه‌وگار. هه‌رچی "کار" هه‌، وه‌ ناوی مانا و
سیفه‌ت و واژه‌ نه‌ته‌ره‌کییه‌کانه‌وه‌ ده‌لکی، وه‌ک: ستمکار، به‌دکار و شه‌کار.

مو‌توبه‌ی سیفه‌تی کارایی:

۱ - حالتی وه بالدان (نیزافه)، که سیفت وه بال پاشه حق ده بری، وه: برندهی پولا، کوشندهی دژمن.

۲ - دواختنی سیفت و تی بردنی نیشانهی "نده"، وه: سه رفراز، له سه رنه فرازنده وه وه سه ریر له سه ریرنده - وه هاتگن. دیاره شه مانه وه فارسسیان پهفتار ده گه لدا کراوه.

۳ - کاتی سیفتی کارایی ده گه له بهر کار یا یه کی له قهیده کان (ناوه لکاره کان) ی، وه: زور، کم و تاد... داهات هه نگین نیشانهی سیفت تی ده بری، وه: زوروتی، که مدور.

نیشانه گانی سیفتی بهرکاری:

- ۱ - سیفت پیش ده گه وی: په روردهی ناز، تالوودهی داوین پیسی.
- ۲ - سیفت پیش ده گه وی و نیشانهی وه بالدان تی ده بری، وه: تالووده نامورس.
- ۳ - سیفت پاش ده خری و چ گوپان ناښتته گوپی، وه: خه و تالووده (خه و تالو).
- ۴ - سیفت پاش ده خری و "ده" تی ده بری، وه: نیمهت په رور، نیشتمان په رور.

۵ - سیفت پاش ده خری و "ده" ده مینی، وه: ژه مبرده، سه رمابرده، بابرده.

نیشانه گانی سیفتی نیسبت:

- ۱ - "ی" به دوی واژه وه ده نووسی، وه: ئاسمانی، خاکی، کوردی.
- ۲ - بزوتی "ه" به دوی واژه وه ده نووسی، وه: به کشه وه، نووساله، چله، هه و ته.
- ۳ - "ین" له دوی واژه وه بی، وه: جیرین، به فرین (بق جۆر و په نگي هه لماتی به رد).

نیشانهی سیفتی لیکدراک:

- ۱ - لیکدانی ویکچوونه کی، وه: سه نگدل، که وانبرو، پولا ده ست.
- ۲ - لیکدانی دوو ناو، وه: تازار پیسه، خیانه تپیشه، جاسووسی پیسه.
- ۳ - لیکدانی دوو ناو به شماراز، وه: خه نجه ره به ده ست، سه ره کلاره (بی شه سه باران).

٤ - لینگانی ناو به نامرانی جۆرلوجۆر، بابەتی نۆڤن:

ا - به "ب"، وهك: به غیرهت، به هه یا. (هیندی جار ئەم "ب" یه ئەوی وە "و")

ب - به "هاو"، وهك: هاوڕێ، هاو دەم، هاو دەنگ.

ج - به "نا" و "نە"، وهك: نامراد، نەمر.

د - به "بی"، وهك: بێ ئاوەز، بێ هوش.

و - به "هەند"، وهك: هەنەر مەند، زەرەر مەند.

ز - "وهر"، وهك: دابوهر، جانهوهر، دهمهوهر.

ح - به "ناك"، پتر مانای دهرد و ناساگی ده به خشی، وهك: نمناك، دهردناك، ترمناك، خه مناك.

سیفەتی بیستەنی و قیاسی:

١ - ناو مانای وهسفی ههوی و موشتەق ئەوی، وهك: گران، تەنگ، دزێو.

٢ - واژه‌بێ دهلالەت له پەنگ بکا، وهك: سبێ، سوور، زەرد.

٣ - سیفەتی بیستەنی زێتر له لینگاندا، نواده‌كه‌وی، وهك: پوو سوور، پوو زەرد، ئێسك گران. هیندی جار پێش ده‌كه‌وی، وهك: سیامان، مرده‌مان، زنده‌مان.

پاستیت گه‌ره‌كه، ناكړی لێره‌دا من هه‌رچی ده‌سته‌لاتی زمانی کوردی هه‌س، گشتی لێره‌دا وه‌سه‌ر كه‌مه‌وه: دیاره‌ مه‌رام له وه‌بیر هاوردنه‌وی ته‌ی قالب و میساله‌یه، نه‌وه‌یه، كه‌ كه‌سێ خۆی نه‌پای زاراو ده‌پۆژن خه‌ه‌ل دلوێ، ته‌نیا زمان زانی به‌ش كار كه‌ نێكا، نه‌وی، وه‌ك وتم، فره‌ له‌ دیروکی كورد، له‌ جوغرافیای كوردستان و له‌ ئابوری كورد، له‌ كۆمه‌لناسیی كورد و خۆلاسه‌ له‌ گشت چێكدا زۆرزان وێ. بێتیه‌ سه‌ر پاستی، نه‌وه‌ی من دیار دیم یو كردن، په‌نگ تنۆكێ وێ له‌ ده‌ریای زوان كوردیی خاوه‌ن پێنج شیوه‌ی فره‌ زه‌نگین و ده‌وله‌مەند.. جا ماگه‌سه‌وه‌ نه‌وه‌ی چاته‌ نه‌ز خزمەت كه‌م، كه‌ ئاخۆ بواری قیاس كردن له‌ سه‌ر ئەم قالبانه‌ چه‌نده‌ و قه‌له‌مه‌وی تا كوێ پرده‌كا؟ ئەمه‌ زێتر ده‌كه‌وێته‌ سه‌ر سه‌لیقه‌ و زه‌وق و شاره‌زایی و كوردی زانین و به‌ زوانی بیانییه‌وه‌ ئالوده‌ نه‌بوون و كه‌مێ جوړشه‌تیش و گوێ پرایه‌لیی زه‌وقی

خه لکه که بیش ناوئ له بیر بوهینه وه. دیاره نه من له کوردیکی گوچکه به ته ئی به کوردیبه کی به رنه سکی شارئ، ناوچه یی و شتویه یی یاها تیی، یا زیت به زمانیکی غهیره کوردیی خویندیی و دهگه ل ژانی کورده واریدا، سهروکاری که م بووبی، شه عوزی خوی به دهسته وهیه و لئی پانا په رموم، شیرم به گوئ بۆ بگری. من پیم وایه هر که سی له مه مانان ده رکی مه مانه ی خۆ وهکا، په نگه له هر چته شه مه یه ک بکا.. خۆ نه وه کانی دیکه له سه ره تاوه کۆلیان له کۆلی مه زۆر په نگینتر نه بووه، به لام لیل شه شا، نه م شاکاریبه، مه ردی مه بدانی خۆی مه بووگه و تا شه مه رده یله خامه وه دهس بووگن، هر شه وانه یله سه رده فته ر و ده مپاست و جیی متمانه بووگن.. خولای، په کدو که له زوان زانیکی دیکه ی وهک مام مه ژار و نه حمه دی خانی و نالی و تاد.. مان بۆ بره خستیی.

له مه ی قیاس وه کاربردن، شه ملاو شه ولای بۆ نییه، هر وهک زانیانی زارواوه شناسی په زن، شه بزنه پێانه شه ده بی پیا بۆین:

۱- ده بی له زانستی به شه واشه کانی واژه پانان "علم الوضع" باخه بهر بین. شه هلی نوسوول له م هونه رده دا، له میژه فره مرویانه: "یصطلح علی المعنی لادنی ملایسه"، به کوردیبه که ی وات: مه رج نییه زارواوه یی که بۆ مانایه ک داده نئ، له سه تا سه ت پراوپری په کدی بن، ده کری به بۆره خزمایه تییه ک شاوشوکر بنه وه، شه وجا خزمایه تییه که به درێژایی پۆزگار، ده چه سپی و کاره که ده پێته وه.. کس به خه یالیدا دی، واژه ی "مسرح" یان "مرسح" که شه وپۆ به شانو ده گوتئ، به زمانی عاره بی به مانای چیره گه و له وه پگه بووه؟! کس بیرى بۆ شه وه ده چی که "الفن" و "المفن" که شه میستانه که وه سنعه تکار و هونه رمه ند، ده بیژئ، وه زوان ئاره وی، به مانای "چاره وی" ی فره په وه تخۆش و له نهجه و لار بووه؟!..

خۆ لاسه، زارواوه دا پێژ ده بی جگه له قالدیه کانی زمان، له م قالدیه مه نتیقیانه ییش ویدا بی: گشت - تاییه ت، وهک: زینده وهر - که رویشک، په کسان، وهک: ئاسک - ئاسک، بوفاق،

وهك: پپياو - ئاپپياو، هاودز، وهك: مريگ - زنگ، بائيك و دووه وايي، وهك: پەش و سبي.

دياره له م قالبانەدا، سەرلەبەری چوارچێوەی هاوپیژەندییەکانی چەندایەتی - چۆنایەتی بێزەنی دنیای ماتریال کە قاوگی شێکی ماددەن پەچاودەکرێن و بۆ ئەمەش ئەمۆ سوود لە زانستی ماتماتیکا لە هەموو پراکتیزەکانیدا وەرەگیرێ و نامێر و دەزگای زۆر وەدیش بۆ پێوانەی وردترین پێژەیک لە ماددە بە خێراییی دەنگ و پووناکی، هاوونەگویی و خێراییی خەستکەرەوه (مەجەل) ی وا پەیدا بوو، وینەگویی کە بتوانێ بە خۆ و کامێراکە یەوه بچتە نیو پڕۆتۆتیکەوه و وینەی زۆر بە ئاب و تابیشی لی هەل گری.

٢ - بەسەرکردنەوه (استقرا) ی دەنگە - دەنگی واژەکانی زوان هەریەکە لە نینگای لە پستەدا، چ بە پێی بنیانگەراییی، یا بە پێی بردنەوه سەر ماك (تأویل)، بەکاربردندا، لە پووی ئیئیمۆلۆژییەوه، پەچاوەکردن.. وه نموونە: ئەگەر لە ناوێکانی ئەسباب و نامێرەکانی ناسیاتیکی کوردەواری بێ هێندێ زاراوێ ماشینی سوود وەرگیرین، پەنگە تا نزیکی ٤٠ زاراوێمان وه چەنگ کەوین.

٣ - گردوگۆیەکی وردی هەرچی زاراوێکانی سەرلەبەری پیشەکانی ناو کوردەواری هەس، بکەین. پەنگە لە هەر پیشەیک چەندین زاراوێیە کەمان لی وه چەنگ کەوێ، کە بۆ ئەوێ دنیای سەنەت و تەکنۆلۆجیا، زۆرمان پێویست بێ دەبێ.

٤ - سەرلەبەری واژەکانی زمانی کوردی، بە هەموو شێوە زارەکانیەوه، شەوی کە نەهاوونەتە سەر کاغەز، گردوگۆرتنەوه. ئەمە لەمەپ دەستووری زاراوێ پانان.

بەش بە حالی ئەوێ کە کوردەکە لەم مەیدانەدا، تا ئێستا چیی بە چی کردووه، هێندە ی بە بیرم بێتەوه، بزاوتی کورد، بە تاییەت لە کوردستانی عێراقدا، دە هەموو داخوازە پۆشنیەرییەکانی کورددا دەزگایەکی لە گۆین "کۆمەلەی زانستی" کە ئینگلیسەکان لە سلێمانی دایان مەزاندووه، هەر نووسیارێ واژەیکە کوردیی پەتی، لە بریی تورکی و عەرەبی و فارسی نووسیب، فەرمانەپەرەیی ئینگلیسی ئەو سەرۆبەندە ی

شاری سلیمانی، پوپیه‌یکی خه‌لات کربوه... مه‌لا و وه‌سه‌وادی کورد، زوریان بیر له داهینانی واژه‌ی تازه، پسته‌ی نوییاو، نه‌خوازا بق زمانی شیعر، کربوه‌ته‌وه... به‌لام به داخه‌وه، سه‌بارت به‌وه، که زمانی کوردی نه‌بیوو به زمانی خویندنی ته‌واو و زمانی فه‌لسه‌فه و زانست و هونه‌ر، وه‌ک زمانی عه‌ره‌بی و زمانانی خاوه‌ن ده‌سته‌لانی سیاسی، دیاره‌هر له قاوغ و قه‌پیلکی زمانیکی هه‌واری شوان و گساوانی و گوندنشینی و کشتوکال و چه‌ند ورده‌پیشه‌یکی سه‌ر به‌ئابوویری هه‌ره‌به‌شخوی کز و بی‌هیز و بنه‌ستدا گینگله‌ی خواردوه... به‌لی، پاسته‌نه‌دبیاتیکی له‌گوین نه‌دبیاتی "دیوانی" ی‌فارس و عوسمانی، له‌سه‌رده‌ستی نالی و سالم و کویی و تاد... هاته‌گقۆی، به‌لام زیت‌له‌به‌ر سیبهری نه‌دبیاتی فارسی و تورکیدا چه‌که‌ره‌ی کربوو. زمان خوت ده‌زانی هه‌ر شیعر نییه، په‌خشانیسه، نه‌م په‌خشانه‌یش کاتی ته‌شه‌نه‌ده‌کا، که زوانه‌که‌بویته‌ زمانی زانست و فه‌لسه‌فه و هونه‌ر و ده‌وله‌ت و قوبره‌ت و تاد... ئی ناشکوری نه‌بی‌نه‌مه‌یش تا ئیستا سه‌ری نه‌گرتوه... به‌لی پاسته‌ زمانی کوردی زمانه‌که‌ی سه‌رده‌می کومه‌له‌ی زانستی نییه و نه‌هۆق تا دوا پله‌ی خویندنی لیسه و پرته‌ی نه‌دبیات و په‌روه‌رشت به‌کوردی ده‌خویندین، وه‌لی هیمان فره‌مان ماگه...

دیاره‌په‌یدابووینی زمان بق‌خوی قوناغیکی زۆر گرنکه‌له‌ژیانی مرقّدا. هیندئ پتییان وایه‌چۆن مرقّف بق‌ئاسمان چوو، بق‌مانگ چوو، په‌یدابووینی زمان فیزیوون و نووسینیش، له‌و‌پایه‌گرنکه‌دایه. به‌راستی پیاو‌نانوانی له‌هه‌موو سه‌ریکه‌وه‌به‌ره‌ژیتسه‌سه‌ر هه‌موو سه‌ره‌وده‌ریکی زمان و لیتی بکوئیتسه‌و بگاته‌نه‌نجامی بی‌چه‌ند و چوون و بی‌سی و دوو، به‌لام ده‌که‌ل‌نه‌وه‌شدا ده‌کری سه‌ره‌وده‌ریکی هه‌ر له‌ده‌ریکه‌ین و هیندئ چتی هه‌ر له‌بزانین. به‌نمونه‌ئینسان پتیش نه‌وه‌ی که‌فیره‌(نه‌لفبیتکه‌)بی، پتیش نه‌وه‌ی فیره‌پتنوس بی، پتیش نه‌وه‌ی چی و چپی دیکه‌فیر بی، دیاره‌له‌پیتشدا خه‌ریکی نیگار کیشان بووه. نه‌وه‌شتیکی ناشکرایه‌که‌له‌هیندئ نه‌شکه‌وت و کون و که‌لینی چپایه‌کاندا نیگار و وینه‌و چتی وایه‌ببندرونه‌وه‌که‌نیشانه‌ی پۆزگارێکن مرقّف له‌قوناخیکی زۆر کوندا که‌هیتشتا خه‌ریکی پلوشکار بووه، به‌نمونه‌له‌نه‌شکه‌وتدا

ژباوه، وینه‌ی که له کتویی کیشاوه - تیرنکی هاویشته‌وه‌تی و سه‌ر مه‌قولاتی پی داوه،
 نه‌مه قوناخی جاسووه بپوه و پیتی واپوه به‌و کاره‌ی که ده‌یکا، له‌سه‌تا سه‌ت
 سه‌رده‌که‌وی و له‌وه‌ش له چوارچپوه‌ی میژوینه‌ی خۆیدا چتینکی پاسته که ئینسان به
 قه‌ناعه‌ت به‌خۆکردن "نیحا" جاری واهیه بق خۆی کاری و ده‌کا که به لێپران، له
 کاری خۆیدا سه‌رکه‌وی. قه‌ناعه‌ت به‌خۆکردن ده‌ورنکی گه‌وره‌ی هه‌یه. نه‌تو له‌بیری
 خۆندا وات نییه‌تی له‌مێناوه، سه‌به‌ینی ده‌توانی نه‌و کاره‌ بکه‌ی، ده‌چپه‌ پاری، ده‌چپه
 شوێننکی زۆر سه‌خت پێیدا هه‌ل‌دازینی شاره‌هه‌نکیکت له‌به‌دی کردووه هه‌نگوینی له
 ده‌ربینی، ده‌توانی سه‌به‌ینی ده‌ره‌که‌ت په‌وان که‌ی، سه‌به‌ینی ده‌توانی نه‌مه‌ بکه‌ی،
 نه‌وه‌ بکه‌ی نه‌وجا نه‌مه‌سه‌له‌ی جادووه بق خۆی "نیحا"یه. که واپو ئینسان
 پێش نه‌وه‌ی فێره‌ نووسین بی، فێره‌ په‌سم کردن بووه، چونکه ده‌گل هه‌موو چتینکی
 مردوو و زیندوو خۆپسکدا هه‌لسوکه‌وتی کردووه، له‌گل جپوچانه‌وه‌ر و بوونه‌واندا که
 پتووستی پی هه‌بوون سه‌روساختی په‌یدا کردووه. پاری گیانه‌به‌رنکی کردووه،
 گوشته‌که‌ی خواربووه، که‌وله‌که‌ی ده‌به‌رکردووه و چسی و چسی نیکه‌ی کردووه. نه‌مه
 هه‌موو نیشانه‌ی نه‌وه‌یه که پێش نه‌وه‌ی (نه‌لفبیتکه) دابینسی (پێش نه‌وه‌ی بچته‌ نیو
 میژووه‌وه)، له‌سه‌ر دیواری نه‌شکه‌وتان ده‌ پێشدا په‌سمی گیانه‌ورنکی کیشاوه. زۆرمان
 له‌ په‌سمانه‌ به‌ ئاسه‌وار بق ماونه‌وه... نه‌وه‌یه‌ک، دووه‌میش له‌ قوناخی تۆته‌مییه‌تا
 (هیزی پتوار ده‌ شکلی جپوچانه‌وه‌ردا له‌ میشکدا نه‌خش به‌ستن) مژوف په‌نای بق په‌سم
 کیشان، یا په‌یکه‌رتاشین بردووه، چاری عاجباتبی بق وینه‌ی جانه‌وه‌ری، دالاشی
 کردووه، ده‌م و ددانی بق کردووه، لووتی پان کردووه، سه‌ری زل کردووه. ئینسان له‌و
 هه‌وارگه‌یه‌دا دیاره‌ بیری له‌وه‌ کردۆته‌وه‌ که نه‌و چتانه‌ی له‌ میشکیدا نه‌خشیان
 به‌ستووه به‌ هیلکیشان، به‌ په‌نگرشتن، به‌ په‌هه‌نده‌ نه‌ندازه‌یه‌کان، به‌ لایه‌نی
 چه‌ندیه‌تی و چۆنیه‌تی ماتریالان به‌ده‌نگ بپینی، نه‌مه‌ش بق خۆت ده‌زانی قوناغیکه‌ له
 قوناغی چت به‌رچه‌سته‌کردن "نه‌جسید" پێشکه‌وتووته‌وه. واته: شاقاوکی به‌ره‌و خۆ له
 دیتنی پاسته‌وخۆی ماده‌ی پووتی به‌ره‌ست دزینه‌وه، هه‌لگرتووه. ئینسان له‌م

قوناخدا فیره په مزو نما به کارهیتان بووه، واته: هر ه مان چته مادبیه که له دوو قوناخدا: له قوناخی به ره ست، له چوارچپوهی دهره وی میثکیدا و له قوناخی دهرک کردنی چته که له نیو میثکیدا، دهناسیته وه. به لام نه مه مانای نه وه نییه که چته که به دوو چت دهر زانی، به لکو هر به ه مان چت (عینیه ت) دهر زانی و به ه موو جوری دهریه وی هیچ فرق و جیاوازییه که له نیوان دهرک کردنی خودی چته که دا نه کا، نه گهر وای نه بی یاسای هر خوی (عینیه ت) هیچی تیدا به سته نه ده بوو.

نه وچا لیره دا هیزی خه یال و بچوون دهری خوی ده گیتی — خه یال تا به پتی یاسای عینیه ت ده گهل ماتریاله کاندایه فتار بکا، به و نه دنازه یه له پاسستی ماتریاله که، له موزووعیه ت نژیک ده که وینه وه، تا به گیتی یاسای عینیه ت - جا له بهر هر هویک بی — نه کا، له پاسستی خودی چته که دوورده که وینه وه و تووشی خه بال نالوژی: گومان، مه زنه، و هم و قهره نتوو ده بی (سپیقنازه، سپنسر).

نه تر هر وایر له دهااتنی نه لفبیتکه ی وینه کی و هرگلیفی بکه وه، به نمونه: پیتی A له سهر و شاخی Alpha به زمانی فبیزی "گا" داپندراوه. هره ها پیتکه کانی دیکه ش. نیدی نووسینی هرگلیفی به م جوره په پدا بووه^(۱)

ولای فارسی ماوه په کی دووردریژ به نه لفبیتکه ی نارامییان نووسیوه. نه نانه ت به نه لفبیتکه ی یقنانیشمان که هر له نه لفبیتکه فینیقییه که که وتوت وه، نووسیوه. دوو نییه له^(۲) سهرده مانی پیش نیسلا مه تیدا کورنیکی خوینده وار، نه گهر هه بووی، واته:

---

(۱) خدمت هونری چمپاندنی چته کانی زمینی مرؤف به نیشانه گهل ناشنای چاوه. پتویستی مرؤف به جبرکردنی بزموره یه کانی رابردوی بوو په هزی په یدلبرونی خدمت له نیوان نتمه وه کاندایه. جا مرؤف بچی همز له رابردوی خوی ده کا، بژ نهو چته ای که دایانده هیتی ده کا به میژوو، بچی له موزه خانانیاندا دهپارزئی، بچی شانازیان پیره ده کا؟ نه مه ږگ و ریشه ی له پتوهندی خیله کی و خیزانه کیسوه ناره و خواته وه، یان هه لمیه که که چیه دمه لاتره کان صافی جوداوازی (امتیازی) خویان لمر بښه مای ماف به میرانی بژ مانوه، دامعزاندوه (تاریخ اجتماعی هنر/ آرنولد هاووز/ ترجمه ابراهیم یونسی، ب. ۸، ل. ۱۶، ۱۳۷۵).

له ئاته شكه ده گاندا، يان به هه ره نگی بویسی، چتیکى هه زانیسی. خۆت ده زانی
خویندن و فیرویون له سهرده مانى کوندا چتیکى هینده سانا نه بووه، شهوه کارى
که سانیکی هینده ی په نه گه گانی ده ست بیون. کاهینی، موویه دئ، شامانی، نه وانی
خزمه تی په رستگا و ئاته شكه ده گانیان کردووه به سه ره شهو کاره پاگه یشتوون. هه موو
که سی نه یترانیوه فیره خویندن بی، یان نه سلنه فیرویون هه ره قه ده غه بووه. خۆ
حیکایه ته که ی "پرومیتوس" ی یونانی مه شووره که ناوێ له چپای ناگرى دزی و
خه لکی فیره پووناکی کرد، زیوس کورێ سزا دا و له سه رکێوى قافی به زنجیر به سته وه
و دالاشی تێ به ردا، جه رگ و دلی بخۆن، نوایه شه وه بوو، تکه کار شه فاعه تیان له بۆ
خواست، له گوناھی خوێش بوو. خۆت ده زانی هه موو چینیکی فه رمانفه رمای خۆ په رست
له پووناکی و وشیار یونه ی په عیته زه نده قیان ده چی، چونکه پێیان وایه جیگه یان پێ
له ق ده کن. که واتا، زمان فیرویون کارى هه مووان نه بووه. ده گێر نه وه، جارێکیان
فه یله سووفیکی ئیلیدا، به ناشپه زه که ی گوت، میوانی دێن، ده بی خورو خوراکیکی
شایسته یان له بۆ سازگا. ناشپه ز بیست ته رزه خوراکی له زمانی ئاژه لان ساز کرد.
کاتیکی میوان له سه ره سفره و خوان دانیشتن، ته ماشایان کرد هه رچی خواردنیکی که
بۆیان داندرووه، سه ره به ره له زمان، ساز کرلووه.. فه یله سووف پرسى: شه وه چ
حیکمه تیکی تێدایه؟ ناشپه ز له وه لاهدا گوتى: قوریان، شه دی هه رچی قسه ی خوێش و
داستان و سه ره بیره ی مرقایه تی هه ن، به زمانی ئینسان ناگوتی و ناووسری؟
فه یله سووف به قسه که ی قه ناعه تی هینا و ئافه رینی لێ کرد. جارێکی دیکه فه یله سووف
هه مديس میوانی هات. فه یله سووف ناشپه زی پاسپارد، خوراکیکی شایسته یان له بۆ
سازگا. وه ختیکی میوان هاتن و له سه ره سفره و خوان دانیشتن، فه یله سووف نوایه هه ر
هه مان تاس و هه مام، خواردنه کان هه موو دیسان له زمانی ئاژه لان ساز کرلون. پرسى:
ناشپه ز، شه وه جاره ت له چی؟ ناشپه زی زیره که له وه لاهدا فه رمووی: قوریان، شه دی
هه رچی قسه ی خراپ و فیتنه یی و ئاژاوه گێر یی دنیا یی هه ن، هه ره به زمان ناگرین؟!
فه یله سووف، دیسان وه فه رمایسته که ی په سن کرد و بتره ژمی لێ کرد.

نه و جا با بېينه وه سه روکاري نه وه، بزانون کورد له سه روبه ندی هر هېچ نور نه پوین
 ساسانیاندا چتیکیان له مې خویندن و نووسین زانیوه؟ حق ناشکرایه به قسه
 نه لغبیتکه ی ناوینستا له باو بووه. به لام چنه کس له نافتینستا و خویندنه وه ی نافتینستا
 حالی یووه، نه وه مه گره هر پان نیرانیزمه کان بق خویان بزانون ده لاین پاش
 نیسلامه تی تا ۲۰۰ تا ۴۰۰ سالی په به ق فارسیش و کوردیش و هند کروکپ کس
 ورته ی لیوه نه هاتوه... گویا وه ده لاین، ده بوا هموو موسلمانن نویژ بکا و به
 فرمایشته کانی قورشان و سرکرده کانی شایینی نوییای نیسلامه تی کربا، یاخود
 نه گره موسلمانن نه ده بوو، ده بوا سرانه ی دایا، تا له گزه نی تالان و بریو
 بیاریندی نه من پیم وایه نه م قسانه زوریان پیوه نرلوه. چونکه عره یی نیسلام تا
 چناننکی نوریش له بارونو خنکی وادا نه بوون، یان هر سلیقه ی نه وه یان نه یووه،
 په کجار به و جوړه ته نگ به خه لکی نوئ سورمان و ناسورمان ه لچن و زمانی زگماکیان
 لی قه ده غه بکن. نه مه بهش به حالی ته نی قسه کردنی خوا سایی پوزانه ی خه لکه که.
 بهش به حالی خویندن و نووسینیش، هه روه له پیشترئ گوتم، چنه کس
 سرگرمی خویندن و فیتریون بووگن؟ حق نیسلامه تی کاری به سر په گز و نه زاده وه
 نه بووه و نیستاکانیش موسلمانن راسته قانی بروای به په گز و په گز و په گز و بن و
 بنچینی ناده مزاده وه نییه و دروشمی "إن اکرکم عند الله اتقاکم" ی ه لگرتوه. به لی
 له پاشان له سرده می کړای شومه یدا جوداوازی له نیوان عرب و عهجه مان هاتوته
 گوپی و زارووه ی (شعوبیه) وه سر زاری خوینده وارانن عهجه م و عرب که وتوه،
 به لام - مالم قبره - نه مه زیاتر له لایه ن فارسی ته تخت و تاجی کیسره ی تاراج کړاوه
 دهستی پی کړدوه، چونکه نه وان هر له کونه وه حزیان له چاره ی (تازی) ی چو لکه پ
 و "سووسه مار خوړ" نه کړدوه و نه وه تا له دوا ی چنه سته یه ک، فیرده وسی نه و حه ز
 له چاره ی عرب نه کړنه ی له شانامه دا به م جوړه دهر پړوه:

ز شیر شتر و خوردن سوسمار
 عرب را به جایی رسیده است کار

نابوری و فره‌م‌نگی هم‌به، له‌قه‌لم‌بدن، به‌دټو و په‌ست و ټال‌چاخ و هیج و پوچ و هم‌رچی و په‌رچی و بټی فره‌م‌نگ و بټی پټناسه‌ی نه‌توره‌بیان نشان بدن^(۳)، هه‌خامه‌نشیان به‌به‌ردی بناخه‌دانم‌ری شارس‌تان‌بی نټران بزاند‌ری و له‌هم‌زده‌تی "کوروش" شه‌خسیه‌تینکی ده‌گه‌نی نه‌وتو داتاشن که موو به موو ده‌گه‌ل ناوون‌یشان و شکل و شه‌مایلی‌نکی که تهورات فره‌مونوی (دیاره تهوراتی که به پټی قورن‌ان نه‌حریف کراوه)^(۴) ده‌قاوده‌ق جووت و پراویری یه‌کدی بن‌ لټره‌دا ناچارم باس‌تینکی نه‌لفبیتکه‌می کوردی بکه‌م. هم‌روه که پټشه‌وه گوتم، نیمه له کوردستانی عیراق به پټی قینی‌قی - شارامی - عمره‌بی ده‌نوسن. هرچه‌نده چند کون‌سونانت و بزوتین‌کمان بټ زمانه‌که‌مان گونجا‌ندوه، به‌لام تا نیستا به‌ به‌ر‌ارود ده‌گه‌ل نه‌لفبیتکه‌می لاتی‌نید (ا) نپوه‌زیر - I - وه‌ک کردن kirdin، (ü) وه‌ک: چویم، (ö) وه‌ک: گویر و (ذی) فارسی کون وه‌ک "امذ = آمد" و ده‌نگی که له نیوان پشته‌وی زمان و پشته‌وی مه‌لاشووه ده‌ردی، وه‌ک بنزاری سلیمانی که بټ "ت" و "گ" و "د" ی کل‌زریان به‌کار‌دین، وه‌ک "نه‌تبیم" و "به‌گزاده" و "یامی = داسی" و هتد نهم پټه بزوتین و کون‌سان‌تانه به پټی عمره‌بی نون. واته: نه‌گمر نه‌لفبیتکه‌می پر به پټی هه‌موو ده‌نگه‌کانی زمانی کوردی، به سه‌ره‌ی‌ری زار و بن‌زاره‌کانیه‌وه‌مان هه‌بی، ده‌بی نهم کون‌سانت و بزوتانه‌مان هه‌بن:

پروپروایمه. به‌لام تا نه‌مز که ژنی‌ایش، له زوین‌ی پروپروچی به‌روپروای نهم به‌ندوب‌اوی له زوین‌ی پاک‌زی ټاکار و ټیکه‌ل‌پینکه‌لیدا به‌جروک و بټ سایه و مایه، نشان داوه، که‌چی هټان له تعری به‌کرده‌می خه‌ل‌کدا، ر‌گ و ریشه‌به‌کی نه‌توروی هه‌ر ما‌وتوره.

(۳) می‌زوی "تبه‌ری"، می‌زوی "گزیده" و "یا‌قوت الحموی" و هتد نهم‌وی کوردیان جاری به‌به‌چکی شه‌بتان و گاو به‌بی‌شه‌کانی شه‌بتان و جاری به‌دټو و درنج و له‌م جزو‌باب‌تانه له‌قه‌له‌مداده.

(۴) "مرفون الکلم عن مواضعه/ النساء ۴۶"، "مرفون الکلم من بعد مواضعه/ المائدة ۴۱"، "وقد کان فريق منهم یسمعون کلام الله ثم یمرقونه من بعد ما عقلوه/ البقرة ۵۷"، نیش‌تاهلن، لټوه‌کولی ناا ټسانی و هتد له تهورات به‌گومانن.

سَلِمَانِي mîna: berd, nêr, ard, bor,
gurg, s r, sur, k r, kirdin, atbnim, dam, bedkar, Ez nwe :bi ya

(به‌زازایی) و هتد

سەرەتای ئەلفبێتکە کە لە پاشان، بەره - بەره لەو وێنانەیی کە لە بەژنی کێلەبەرد (مێهەللە) بەلێندەکەیی مێسری نەخش کراون، گۆیا کەوتۆتەوه و پێشکەوتوو و ئەلفبێتکەکانی فینیقی و ئارامی و عەرەبی و میلله‌تانی ئەمەناتۆلی و هتد یان لی کەوتوو نەوه.

ولاتی فارس ماوه‌یه‌کی دوور و درێژ بە خەتی ئارامییان نووسیوه هەتا دەلێن بە خەتی یۆنانیشیان نووسیوه مەسەلەن پاشا شەوی سلوکی و ملوقییان پاشا شەسکەندەر، واتە: ئەو ئەلفبێتکەکانی کۆن لە ولاتی ئێراندا بەکارهاتوو، بلێن دوور نییه لە سەرەمانێکدا پێش ئیسلام کوردیکی خوێندەوار ئەگەر هەبووبی لە یەکێ لە ئاتەشکەدەکان یا بە هەر پەنگێک شەنکی زانیبی، چنێکی نووسیبی. خۆت دەزانی، وەک لە پێشەوه گۆم، خوێندن و فێربوون لە سەرەمانی کۆندا چنێکی ئەوەندە ئاسان نەبووه.

پێش ئیسلام هەر ئەوەندە دەزانی کە گۆیا زمانی ئافیسنا، بە زمانی پەهلەوی هەبووه، بەلام پێی تێ ناچێ کە تەنێ هەر ئەو زمانە هەبووبی. ئەوه زمانێکی ستاندارتی ئەدەبی پەسمیی کاهین و موبەدەکان بووه، بەلام ئەمە مانای ئەوه نییه خەلکی دیکەش زمانی خۆیان نەبووه: فۆلکلۆریان نەبووه، داستانیان نەبووه شیعیریان نەبووه. ئەوانەش هەبوون، بەلام تۆمارە کراون. هەر ئەوه تۆمارە کړی کە بە زمانی پەسمیی دەولەت و بێخانه و ئاتەشکەدە و کەنیسەکان بووه. ئەوجا من تەنها ئەم پرسیارەم هەیه: ئەوه چۆن وەک زەپێن کۆب دەلی، لە پاشا دووسەت سال، یان سێ سەد سال، بێدەنگی، زمانی فارسییی (پەودەکی) بەو سەبک و شیوازه پوون و زمانە شیواهی شیعی فارسی ئاواهای شیعر گوتوو! ئەمە مانای وایە لەو (٢٠٠) سالەدا کەس دەمی بە قوتەوه نەگرتوو و هەر وا قەوێب دانه‌نیشتوو. ئەگەر (پەودەکی) بە

لانی کم په نجا سالی خه ریک نه بووې و ناشقه زمانه کی خوی نه بووې، چوڼ فیزی نه و زمانه جوانه بووه و چوڼ نه و شيعره جوانانه ی نووسیوه؟! له پاستیدا نه و مانای نه و په نه خیر له نه د بیات و فرههنگی ده ریاریه در، خه لکیک هه بووه. نه و خه لگی موسلمان بووگن، مانای وانییه وازبان له زمانای خویان هیتاوه و به کونفه یه کوونې هه موو فیزی عه ره بی بووگن.. په ننگه چهند که سې، چهند مه لای، فیزی عه ره بی بووین، به لام خه لکه کانی دیکه به زمانای خویان ناخاوتوون و هه موو هه ستوخوستیکي خویان ده ریپړوه..

زمان، خه لک له پیتشدا به سه ليقه فیزی ده بی، نه ک به مه نتيق به لام پاش ماوه یه ک که ژيانی شارستانی ده وله مندتر ده بی، هه ننگین زمانای خویندن و فرههنگ دیته گوږې، نیدی نه تو ناچاری به مه نتيق فیزی زمان بی. هر بقیه کا، دوو فترگی زمانی نحو و سه رقی "کوفی" و "به سری" له که شه کردنی فرههنگی عه رییدا هاتنه گوږې؛ یه کپان له سه ر به نه مای سه ليقه و نه وی دیکه پان له سه ر مه نتيقی یو نانیپان. نه صمعی و فرههیددی و مونه بی و هند له سه ریڼچاوه ی بی خه وش و په سه نی چولستانی عه ره ب فیزی زمانای عه ره بی ده بوون، هه تا پیغه مبه ریش که مندال بووه ناروویانه شه ناو عه ره بی زمان پاراو و په سه نی "بادیه"، فیزی عه ره بی پوخت بی، وا دیاره سه ليقه یو زمان سه ره تای په وانی و زمانپاراییه. چهند سه ليقه ی زیاتر تیدا به خه رج بدری، واته چنده په سه نایه تی خوی زیاتر بیاریزی، زمانه که له باوخوشره، چنده له و سه ليقه یه دورکه وییوه، نه و په سه نایه تییه ی ده دقې. جا له به ره نه دی، عه ره ب و عه جه م و تورک و هند.. گراماتیک، به لاغت (معان و به یان و به دیعی) زمانه که یان یو نه و سه روپه رناوه تا نه و سه ليقه یه خه وش ل نه نیشی و وه کو خوی بگوترې، به لام له که ل نه و ه شدا نیستا عه ره بیکی به غدایی که په ننگه که س نه زانی باپره گه وره ی داخو خه لکی سه ماوه یه، کوپیه، نه و تووشی بانیک و دوو هه ولی بووه، عامیه که ش ده زانی و نه گه ر خویند وار بی زمانیکي فه سیحیش ده زانی. په ننگه کوردی، فارسی که فیتره

زمانی عه‌ره‌بی ده‌بی (دیاره به خویندن) تووشی شه بانیک و دووه‌واییه نابی، باشتی
فی‌ده‌بی؛ چونکه دوو زه‌مینیه‌ی زمانی نییه.

له‌به‌ر شه‌وه، شه‌وی به خۆپسک و زگماک فی‌تری بووه زیت‌ر به گوتی سه‌لیقه‌که‌ی،
باکگراونده ره‌سه‌نه‌که‌ی ده‌کا. بۆ نموونه: خویندکار که به عه‌ره‌بی نینشا ده‌نووسی،
عه‌ره‌به‌که چونکه به عامی قسان ده‌کا و بیرده‌کاته‌وه سه‌پک و پشتی پسته‌کانی زیت‌ر
به‌لای زمانه پۆژانه‌که‌یدا ده‌له‌نگیتی. کورده‌که‌ش هه‌روا ده‌کا، به‌لام کابرایه‌کی
زمانه‌بارلوی ده‌شته‌کی که زمانه‌که‌ی خۆی پاراستووه زمانه‌که‌ی په‌وانت‌ره. خولاسه‌ی
قسه، کوردیش ورده - ورده که‌بۆته خوینده‌وار مه‌لای لی‌په‌یدا‌بووه و دیاره فارسی و
تورکی و عه‌ره‌بی خویندوه و په‌فتاری له‌گه‌ل شه‌ پسته عه‌ره‌بییه ئیسلامیانه‌دا که
زمانی فارسی و تورکی و عه‌ره‌بیش و ئیدیکه‌شی پی ده‌نووسیت‌وه کردووه، شه‌ویش
بۆ خۆی ورده - ورده بی‌ری لی‌کریت‌وه که به کوردیش بنووسی (ئیب‌ن شاده‌می کورد،
په‌که‌ له‌و که‌سانه‌ بووه)، به‌لام کوردی نووسین دیاره له‌ چوار چپ‌وه‌ی شیمه‌ر گوتنی یا
کاغه‌ز نووسینی له‌ نێوان دوو مه‌لادا، دوو شینسانی خوینده‌واردا، یا مه‌لولوونامه‌ی
پیتفه‌مه‌به‌ر، یا دوعایه‌که، یا سه‌ری‌بوورده‌یی، یا دانستانێ به‌ولاه نه‌تراز‌لوه... له‌ کوردستان
چه‌ند که‌س خوینده‌وار بووه؟ له‌ بیرمه‌ له‌ واتی قه‌ره‌حه‌سه‌نه‌ گه‌ر که‌سی - شه‌ویش
نۆد به‌ ده‌گه‌نه - کاغه‌زێکی بۆ په‌کی نووسیا، تا کۆلکه‌ مه‌لایی، کۆلکه‌ می‌زایه‌کیان
ده‌دیت‌وه، چاویان سه‌پی ده‌بوو... شه‌سه‌نه‌ له‌ شه‌ش شه‌وت گونددا مه‌لایه‌که
وه‌گیرنه‌ده‌که‌وت.

به‌ش به‌ حالی پێنووسی کوردی، دیاره پاش دروست بوونی حوکومه‌تی عێراق،
سیاسه‌تی ته‌شویق و په‌ره به‌ زمانی کوردی، وه‌که‌ له‌ پیتشتیش باسم کرد، پاشه‌کشیتی
پی کرا. دوا‌ی شه‌وه‌ی ئینگلیز حوکومه‌تی عێراقی وه‌کو خۆی ویستی، دامه‌زراند و
مه‌لیک فه‌یسه‌لی هینا، کردی به‌ نا‌غای ولات، شه‌وه‌ بوو کوردیشی وه‌به‌رکه‌وت و شیخی
گه‌وره‌یشیان کز و که‌نه‌فت کرد و نه‌یان هیتشت ئیت‌ه‌ش بۆ خۆمان، هه‌رچه‌ند به‌
په‌سمیش شه‌و مافه‌مان درابووین، حوکومه‌تی‌کی سه‌ریه‌خۆ هه‌ر هه‌یج نه‌بی له‌ به‌شه‌

کوردستانه که ی عێراقدا، دامه زێنێن. به لام دیسانه وه کورد چتیکێ هه به چتێ کرد..
 وازی له زمانه که نه هێنا. ئیستا نه وه ی که نه وێ پێی ده خوێنێن و پێی ده نووسێن،
 به رووبووی تیکۆشانی خوێندهواری سیاسی و پۆشنبیران و حیزب و کۆمه له سیاسی و
 پۆشنبیرییه کان، پێشپه وانی نه وه که مان چینگایان به ههشت بی، کاری باشیان کرد،
 نه هو و سه رفیان نووسی، چیان نووسی، نه مه یان کرد، نه وه یان دروست کرد، هه موو
 ده پۆنته نێو گوماوی نه وه نده ده سه لات وه که نه وێ له سیبهری به هه شتی مه لا
 مه سه فای بارزانی و پارتی که ی و کوپ و نه وه و نه ویرانی نه جیبی کۆنه ده ر و
 سه ره به ری شوقه شگێرانی نه وه که ماندا ده سه به رکراوه .

پێنووسی کوردی کاری زۆر چاکی له سه رکراوه، به لام نه مه مانای نه وه نییه که
 که موو کوپێ تیدا نییه. جاری هه رفی عه ره بی هه به خۆپسک کێشه یه کی بۆ خوێندن
 و نووسینی کوردی ساز کردوه؛ چونکه وه کو نه وه وایه تۆ کللوی هه باسی له سه ری
 هه یاسی نێی، یان عه بای هه مه دی له به ره لۆی که ی، نه دی وه نییه .. ئه ی تۆ
 چاکه تی کا به رایه کی پان و پۆپ و چۆزانم و رگن له به ر کا به رایه کی پیه وه له باریک و بنێس
 به کی، دیاره، قۆله که ی نه وعیکه و شانی نه وعیکه و به به ژن و بالای ناکما، به لێ نه وه
 سه ره بووه ی هه رفی عه ره بی و زمانی کوردیه ..

ئه وجا نه تۆ ئیستا له دووریا نیکدای: یا ده بی چاره سه ری خۆ به کی، جا نه ک هه ر
 هه رفه کان، کوپه ! سیاسه ت، ده وله ت، هه ره مووی، به ر لێ که یه وه . نه م قۆناخه
 ده بی قۆناغیکێ چاره ی خۆنووسین بی، ده بی نه وه له که بسی خۆ نه ده ی، دیسان
 له مازی تیدا نه چێن و به سیچکان تێی نه هێنینه وه. ده بی شه ری خۆت ده گه ل
 دۆستی راسته قانی و دۆستی درۆزن (ئای که چه ند زۆزن!) ده گه ل دژمنی سه ره سه ختی
 خۆتدا به کی، ده بی خۆت ساغ که یه وه. خۆ له هه ولێر ده گه ل براده رانی یه که یه تی
 نووسه ران: خه لکی دلسۆز و ده - و ده باسی نه وه مان کرد، یا نه وه به کین، نه مه
 به کین، ئیدی نه وه بوو، سی و چوار پۆزان له گه ل خوێنده وارانێ که رکووک و سه لیما نی و
 هه ولێر و ده زکدا دانیه شتن و کێرمان گه رم کرد، چنه به یه کمان که لاله کرد و به نا کامی

باش گەشتىن. ئەمەن پام لەسەر ئوۋە بوو كە با جارىئە لەسەر ئوۋە پىك بىكەين كە
 "پىك بىكەين" ئەگەر لەسەر مەندى چىت بە ھەلەش پىك كەوتىن و ەك دەلەين، عەيب
 لە كىزى قازىيش دەگىرى، ھەل دەكرى پاشان خۇمانى لى قورتاركەين، بەلام ھەر
 لەسەر ھىچ پىك نەكەوتن، ئوۋە كارىكى لە نىيا بەدەرە.

گوتمان مەندى چىت بەدەستە خۇمانە، دەكرى ئوۋە چارەسەر بىكەين، بەلام مەندى چىت
 دەسلەئى مەن و تۆى تىدا نىيە، خۇ سواری گای ھار نابەين

پاشان ھەموو چىتى بە نۆرە مىلى سەرناگرى. ھەموو چىتى لە سەرەتاۋە، تۆ دەبى
 خەلكى لە سەر پابىنى، پاهىنان ماناى چىبە؟ واتە: ئاكار و پەۋشتە كۆنەكەت بىگۆرى،
 پەۋشتە و پەفتارىكى تازە، مەھارە تىكى تازە فىر بى، ئەمەت بەيانىان كە دىيە دەرى
 سواری تومبىل دەبى، ئەگەر ھاتو خواسايبانە چىراى تىراپىكە كە پەنگى سۈر بوو و
 پلۋەستاي ئوۋە ماناى ئوۋەپە كە ئەمەتە عادەتە كۆنەكەت لە بىرچۆنەۋە و عادەتتىكى
 تازە فىر بووى، يا مەندالەك كە ھەموو پۇزى دەچتە فىرگە، ەك چۆن بە بى چاشت
 ناپەتە دەرى، ئەۋھاش دەبى بۆ ئو پۇزە چىلى لە ئامۇزگارپەكانى مامۇستاي جى بە
 جى كىرۋە، ھەموو ئامادە بگا و ئەم كارە ەك خۇراك و يارى و نووستى لى بى بە
 عادەت ديارە ئەمەش زۆرى دەۋى ئاكو تۆ عادەتە چەۋتەكانى پى لى بىر دەكەى.
 دەبى تى بگەينى لە ھوجرەى خويندنى، ئاۋا دانىشى، ئەۋا پوۋ لە مامۇستاي كا
 ئاگاي لە فەرمائىشتەكانى مامۇستاكەى بى، ئوۋە ھەموو جۆرە پاهاتنىكەن كە زۆر بە
 ئاسانى چارەسەر ئاكرى و زۆرى دەۋى. بەلى ئىيە ئو چىتانەى كە خۇمان پىۋە
 سەرگەرم كرد، ھەموو بىرپارمان لەسەر دان، بىرپارەكان بە كىتەب بلاكرانەۋە. ھەموو
 كەسى دەتوانى ئو كىتەبەى ھەبى و ەكو پىيەرەى، بە دەستپەۋە بى و بۆ خۇى ئەگەر
 بىەۋى و سەلىقەى ئوۋەى ھەبى عاشقى كارەكەى خۇى بى و بىەۋى زمانەكەى خۇى
 خىزمەت بگا، بىەۋى لەگەل خەلكدا يەك دەنگ و يەك پەنگ و يەك زمان و يەك ئاۋاز بى،
 دەبى شاقەلى مەردانەى لى ھەلكا. ئەۋانەى لە و كۆپ و كۆپۈنەۋانە ھارپەش بوون،
 ھەلپازادەى خويندەۋارانى نەتەۋەكامان بوون، سەرچلى خويندەۋارانى كورد بوون،

دلسۆز و ئىنسانى بەرىز و خويىندە وار بوون. . بەلام ئەو ماناي ئەو نەبوو كە ھەر ئىمە ئالاھەلگىرى پىش لەشكر بوون، پەنگە خەلكى دىكەى لەمە نۆز خويىندە وارتر ھە بوون، بەلام ھەر بەوئەندە پاگە پشتين. .

بەلام ئەو كارە و نۆز كارى دىكەى لەم جۆرە بابەتانە، بە داخو ھەر پاش چەند پۆڭى، پشتگوى خزان و كەسمان بە دەنگەو نەھات. بەلى ھەر دەلتى، جارى كوردەكە وەك تىلماسكە "ئەنەكە"ى ئەكە واسا. زوو گەرم دەبى زوو سارد دەبىتەو

نۆز جار قسە لە زمانى ستاندارت دەكرى، ئەم پىم وايە ھىچ چتى لە خۇپا نابى بە ستاندارت، تا لە ئەزمونگەى پىدلويسىتپەكانى مۇقدا سەرنەكەوى. مەبەست لە زمانى ستاندارت، واتە: زمانى فەرھەنگ. ئەكە زمانى بازارى ھەولیز و خانەقەن و كەركوك و سلىمانى و ھەك و ھەند ئەم ستاندارتە ئەفەنىيەش كاتى دوست دەبى كە ھىندەى نان و ئاو و پۇشاك و تومبىل و نووستن و لەم جۆرە باباتانە، مۇق پىويسىتپى پى ھەبى. كاتى تەرازووى خويىندە وارەكەت خۇى لە سەتا بە لانسى كەمەو، ھەشتادا دەلەنگى، ھەنگىن، تۆ بلىتى و نەلتى، ئەو ستاندارتە ئەفەنىيە بۆ خۇى دپتە گۆپى. زارە كوردىيەكان كە ھەر بەكە لە چوارچىو ەى پىدلويسىتپى مېزويىيەنى خۇيدا ھاتە گۆپى، نە برپارى مەن و نە برپارى تۆ و نە بە برپارى دەسەلات، بەمانە نەھاتە گۆپى، پىدلويسىتپى ژيان ئىلگەم و بىلگەمى لى كرد، بى ئەو ەى تۆ بە خۆت بزانى، ھاتە گۆپى. . بەلى دەكرى دەستى بە بالەو بەگىن و دارەدارەى پى بگەين، بەلام نابى خۇمانى لى بگەين ئاغاي تىلابە دەست. .

بەش بە ھالى خواستەو ەى زارلەو ەى لە زمانىكى دىكەو، بە نمونە: لە برى ئەو ەى لە سۆرانىدا پەنا بۆ وشەيەكى عەرەبى بەرىن، با بگە پىن ئەكە ھەر لە كرمانجى باكوور، بگەرە لە لۆپى، زازابى، ھەورامى لە چى و چى، لە ھەر زارىكى كوردى دىكەدا ھەبى، ئەو ەو خورازىن و بەكار پىن. بە نمونە: كۆوارى (مەتىن)م دەخويىندەو، برادەرىك باسى سورىاليزم دەكا، مەكتەبى سورىالى، ئەم لەمىژە لە واژەى "پەمز" دەگەپام، دەمگوت تۆ بلىتى كورد واژەى پەمزى نەبووى؟ ئاشكرایە كە ئىمە "نیشانە" دەلتين.

چه نانی من پێم وا بوو واژه‌ی "پیتوار" (غەیب) بۆ "پەمز" رەنگە خراپ نەبێ، بەلام بۆم بە دیارکەوت کە تەواو نییە، وازم لێهێنا، پەنام بۆ "نما" برد، کە لە "قیبلەنما" ی کوردی و فارسیدا بەکارهێندراوە و بە مانای قیبلەنۆتین دێ. بەلام نواییم ئەو برادەرە کرمانجی باکوورە "جەفەنگ" یان "جەفن" یان "جەفەنگ" ی بەکارهێناوە.. بەراستی من ئەم "جەفەنگ"ەم پێی ئۆد جوان و پیروز و ئێسک سووک و باشە، بەلام ئەم "جەفەنگ"م بە مانای "گالتە و فەشە" بیستوووە ئەوجا، با هەر واژه‌یه‌کی کە لە نووسینی یەکیدامان بەرچاو دەکەوێ یان گوێ لێ دەبێ، هێ هەر زاریکی بێ، یەکسەر بەکاری بێنین.. من لە نووسینەکاندا هەمووی بەکاربینم، بیاوە پەرموو کە داستانەکانی (یەشار کەمال)م تەرجەمە دەکرد، ناچاری دەکردم لە واژه‌ی کوردیی و بگێرم کە بەرامبەر بە واژه‌ی تورکییەکان پێ بە بالا ی یەکی بێ. ئەم بەم کارە هێندە ی بۆم کراوە ژمارەیه‌کی ئۆدی واژه‌ی وەسەر کاغەزە کە وتووی زمانی کوردیم زیندوو کردۆتەو.

مایەو، چت بە یاسا و پێسا داسەپاندن.. من پێم وایە ئەگەر خەلکی کوردستانیش وەکو ئاخواندێ، ئێرانیشی کە بۆ هەسەن و حەسین شین و شەپۆ دەگێن، بە ئەنگ کە لە پوری کورد و زمانی کوردییەو بێن، شین بۆ کە لە پور و زمانی کوردیی دەبن سەمی شۆڤینیستانی دژمنی کورددا پێخوستکراودا بگێن، هێشتا هەر کەمە بەلام من ئەوەشم پێ خۆشە کە ئەگەر بۆ نموونە: لە زمانی فارسیرا، لە جیاتیی "پروستیس" "فەرایەند"، یان هەر زارلەرەکی دیکە لە بار و لە گوێ سووک و خۆش بە کاربێنین، خراپیی چییە؟ ناشکرایە چتی لەم جۆرە بابەتە بە فەرمان و تۆبزی پەنگ ئۆد جارێ سەرپێچیی لێ بکری و خەلک بە گوێی پەسمییاتان نەکن، وە لێ یاسا و پێسا لە کۆمەڵێکی شارستانیدا، ئەگەر بە باب و برایانە بە پێوە بچێ و خەلکە کە ی وەک مندالی ساوا بە داردارە پێی رابەهێندێ، پەنگ ناکامەکانی بێ گێزە و کێشە بکە وێتەو..

جارێ لە کورستاندا هێشتا کەرتی تاییەتی لە ئۆرینە ی چتەکاندا وەسەرپێ نەخراوە، نەمازا لە گۆرەپانی پۆشنبیریدا، بوارەکان هەمووی بە دەستی هوکوومەتی

کورستانه وه به پێوه دهچێ. به لام ناشکری ئیلکەم و بیلکەم له نووسەران بکا که هەرکەسێ به گوتی نهکا بلی گوتی دەپیم.

بهش به حالی به نیستیلاح ئه و بانیک و دوو ههوایی و پاشاگردانییهی که ئهمۆ له بواری پۆشنبیری ههیه، ئه وه له سه ریکه وه دیاردیه کی پشکورتی دیموکراسییه ته، له سه ریکی دیکه وه، مادامیکی ئیتمه هیشتا له سه ره تای کارداین و فره ش ژمه مبرده یین، بواری توخه ی توخه ی هه رکس بۆ خۆی، جاری به ری هه روا پان و به رین ده بی. لێ به ی، ئه وه که فوکولیکه و پاش لافاو نبشتنه وه، ئه وی به هینزپیزه که خۆی ده سه پینێ و ئاوماک و وه سه ر ئاوکه و تووه که ته مه نی نۆر کورته و زوو له ناوده چی.. وه تا لافا وه که به لای پۆشنبیری ده وه له مه ندر و به ده نگي به رسفدانه وه ی پێداویستییه زه رووره کاندا بشکێته وه، له نۆر په فستار و ئاکاری پزیو و له بارچووی پاشماوه ی خێله کی و ناوچه گه ری زه مانه، دوور ده که رینه وه..

ئهن له و زاراوانه ی که ئهمۆ به زاری کرمانجی باکوور، له سه ر بنه مای هاو به شی نیوان هه ردوو زاره که: کرمانجی باکوور و کرمانجی باشوور داده ندرێن، هه یج مه ترسییه ک نابینم. فوریان ئه گه ر کتێبه که ی ما مۆستای به هه شتی جگه ر خوین. هه زار په حه مه تی لی بی. به سه ر ناوی. هه له م نه کردبی. "ئاوا و ده ستوورا زمانێ کوردی" وه خوینێ به قه ناعه تێکی ده گی که ئه سلێ چتی هینده سه ره کی و هینده گه وه له و دوو زاره دا که لیکمان جیا کاته وه یان لیکمان دوور بخاته وه، نییه. به پاستی ئه گه ر به مانه وی توژیک دلمان گه وه بی و لیک نزیکتر که رینه وه، گه یو گر فته که نۆر به سانایی ده په ویتته وه. دوور مه پۆ، ده قییه که ده لی "له کرن" به مانای "کرینه وه"، ئه وه بۆ نمونه: له موکریانیشدا هه ر (وه کرن) ه.. یان که به شیوه ی لای که رکوک کوردیکی مامشه یی له قه ره حه سه ن ده لێ "زه رده وه بی" و کوردیکی لای سلیمانی ده لێ "زه ردپوه" ده قییه کیش هه ر ده لێ "زه ربووه، په شیمان بووه"، یان که کوردیکی قه لاده یی، هه ولیری، په وانسانزی، مه نگوپی، مامه شی، بلباسی، باله کایه تی، خو شناوه تی و هند ده لێن "له که رکوک وه دیم" یان "له که رکوک پیا دیم" خۆ

هۆكییه كیش هر ده لئی "ئەز زئی هۆكی قە دەیم" ئەو مانای ئەو نییه كە ئەگەر ئێمە لە قوولایی زارە كوردییەكانەو لە وورده فەرق و سەوانە پێوانین و لێزانێ دروست پێن، ئەو جوداوازیانەى نێوان هەردوو زارە كرمانجییە پەسەنەكەى كوردەولاری نۆزەرەو لە یەكدی نزیكتن، كە ئێمە بە چاوی سەرپێتێانە و ناشیوانەیان دەتقرینى. قسە لەو یە ئێمە چەندى لى دەزانین. ئەمەن دەلێم ئەتۆ سەرلەبەرى زارەكان بە وردى فێر بە، دەتوانى وەك ئەمانە وەك واژە و پرستی هاوواتا، لە نووسیندا بەكاربیهێنى.

ئێمە دەمێ دوو چەك لە یەكدی جۆی كەینەو: زمانى مەركەزى خۆپێندن و نووسین و چەندین زار و بنزاری جۆرلوجۆر، كە ئەك هەر كورد، بگەر هەموو ئەتەوەكانى سەر زەوین، بەم ئاواپەن، كە دەلێم زمانى مەركەزى خۆپێندن و نووسین، واتە: ئەو زمانەى كە هەمیشە لە بزوتندایە، بزوتنیش لە بارێكەو بۆ بارێكى چەندیەتى و چۆنیەتیی گۆپان، هەر گۆپانكیش بێى هۆكارى ماددى و مەعنەوى كە پێداویستییەكانى ژيانى ئەو مۆفانەى كە پێى داخۆن، دیتەگۆپى، ئەم گۆپانكارییەش، وەك لە پێشترى گوتم، لە دوو قەلەمەوى گرینگدا كە فێردیناند سۆسۆر لە زمانناسیدای قوبسول كەردوون، پوودەدا: زماناسى نۆزەمان (مێژووى) و زماناسى هاوژەمان (وەسفى) كە یەكەمیان لە گۆپانكارى پەوئى زمان وەدەكۆلى و دووهمیان دەپەرزۆتە سەر متالای زمان لە برێگەكى تاییەتیی زماندا. ئەم لكە زماناسییە كە لە پێنای چەسپاندنى یاسا و پێسا هەرە گشتییەكانى سەرلەبەرى زمانانى دنیاى و دەستشێشانكردنى تاییەتەندیەكانى زمانى مۆف بە هەموو جۆرەكانیەو وەك یەك دیاردە بۆ كەوتۆتە هەلپە و ئەمەروەوسەر كەردنەو، بە زماناسی هەمانى نۆزەركەردووە. دە بارێكدا كە ئەتۆ ئەم هەلپە و ئەقەلایانەت بۆ دەستشێشانكردنى هەموو واقیعییاتی سیستەمى یەك زمان خەست كەردۆتەو، ئەمە وەك گوتم، زماناسی وەسفیی پێى دەگوترى. بەلام دە بارێكدا كە ئامانجى زماناسى بۆ مۆزینەوێ فەرق و سوو و جوداوازیەكانى نێوان زمانەكان، چوپێركۆتەو، نەخاوا بۆ فێركردنى زمان، هەنگین لكى زماناسی بەراوردكارى دیتەگۆپى. ئەم لكە زماناسییە، كە ئامانجى ئەسلی دەستشێشانكردنى

تایه‌تمه‌ندییه هاویه‌شه‌کانی زمانانی سر دنیا په، ده‌گل بنه‌ماله‌کانی زمانانی جوراوجوردا، به زمانناسی ته‌تبیقی comparative linguistics ی نیوده‌بری. کاتی زمانناسی خوی به لیوه‌کولینی میژوی زمانوه سهرقال ده‌کا، میژووناسی ته‌تبیقی comparative philology ی پی ده‌گوتری. به‌یاستی تی‌ه‌لکیشیوونی زمانناسی ده‌گل سرله‌بری زانسته‌کاندا به‌لای شه‌ودا، که ده‌چته نیو قله‌مړوی چه‌ندین پشته ی نویابوی وه مړوناسی زمان anthropological linguistics: موه، شکاوه‌توه..

لیشاوی به‌تنگه‌واتنی له‌سر "یه‌ک زمانی مهرکه‌زیی نه‌توه‌یی" و "یه‌ک زمانی فره‌نگی هاوه‌بش" پیک که‌وتن و به نه‌توه‌یی کردن و به پړست مؤدیرنیست کردن (به وه‌لامده‌ره‌وی نویابوترین نیازه‌کانی مړ کردن)، زیت له جغزی هول و خه‌مخویری ده‌سه‌لانداری و پړشنبیراندا ده‌خولیتته‌وه، نه‌ک جه‌ماوه‌ری له دنیا بی خه‌بری په‌مکی... ده‌کاتیکدا که پله‌ی په‌زاره و هراسانیی شو ده‌سه‌لانداری و پړشنبیرانه له‌مېر نم کاره، به ۶۰ پله‌ی سه‌رووی سیفر ده‌کا، خه‌لکه له دنیا بی خه‌بره‌که له دورپای ته‌ماشاده‌کن. به‌ش به حالی شه‌وش که پړشنبیرانی به په‌رؤشه‌وه هه‌لپه‌ی شه‌یانه که زارواه بق مانا نویابوه‌کان دابنن، نه‌مه له چارچیوی شه‌ نامانجانای که ده‌گل زبانی خه‌لکه‌دها هاوسه‌روکارن، یان زور له پیش کاروانه‌که‌وه سه‌لف سه‌لفینه ده‌کا، یان زور له دولوه‌ی لوقه ده‌کا.. راستیت که‌ره‌که، کاتی ده‌بینی لیشاوی زارواه پپه‌پیتستی یاسا و پړسای زمان و پپه‌بالای مانا و چه‌مکی پپویتی فره‌نگی له‌باو و لیشاویکی دیکه‌ی سه‌قت و سوووتی وازه و زارواه یه‌ک له شام یه‌ک له خه‌لپ وک هه‌ر نامیترکی پپویتی ژبان و سه‌ر زاری خوینده‌وار و نه‌خوینده‌وار ده‌کون، نه‌مه له ناکامی کاردانه‌وه‌یه‌کی پشووکورت و بی سه‌روبه‌ره‌وه سه‌ره‌ل ده‌دا. کاردانه‌وش، بق خوت ده‌زانی هه‌ر که‌فوکولیکی کاتییه و وه‌ک تپ بن گوم ده‌پاو و ده‌پیتته‌وه. نه‌وجا لیره‌دا هه‌زده‌کم له‌مېر شه‌م تیکه‌لی و پیکه‌لی و پاشاگردانی و کلک و گوی کرین "deformation" و وازه و زارواه له جیی خؤدا به‌کارنه‌هیتان و پی بق چه‌واشه‌یی و بانیک دور هه‌لای خوشکردنه، ده‌دویم:

زمان له څهنگه‌ی زارو ټټوروه‌نده‌کاني زماندا، ده‌گه‌ل دنيا دا له شه‌پ وه‌للاويگرده، جاري وه‌ک کيسه‌ل ده‌ خو له قه‌پتلکدا وه‌شارتن و جاري وه‌ک ه‌ريز له فراويويون و گه‌شه‌کړندايه. هرچي بنزاره‌کان، ده‌ جفزي داخراوي خړدا، خو خاو ده‌که‌نه‌وه و کټشمانی بالي خويان ده‌دن و به‌ بي ه‌يچ سهرسوپمانتيگه‌وه به‌ شان و باهووي خوياندا ه‌له‌له‌تين. لاقاوي دنيا له زمانه‌وه ه‌لناسي. ليږده‌ل له گوي گادا نووستن و بي جو له‌بيبه‌که ه‌يه. به‌لام زماني ده‌سه‌لادار و پوشنبير که ه‌ميشه له ه‌له‌پي نه‌وه‌دايه که نيو بق پاستييه‌کاني دنياي بياني که زمانتيکي ه‌يه به‌ خيږايي وه‌ک لاقاو له ه‌لستاندايه دابني ناچاره نه‌زمان کا، ناچاري فره‌وان بوونه‌وه و بزوتنه‌وه‌يه. کاتي که له خړا بق وه‌رچه‌رخانيکي پيشاږي نه‌وتو که بتواني بي جو له‌بي و جو له‌تيک بيه‌ستي و ده‌ پتلاق (وتيره) به‌کي هاو به‌شيان بيه‌ستي، له گوپدا نيه، سه‌ننه‌زماني که خوي خرپه‌لداوه ده‌گه‌ل زار و بنزاره‌کان (سهرچاوه‌ي يه‌کمالی و يه‌کبوون و ليکدي حالي بوون)دا زماني هاو به‌ش پيگه‌وه بني، ناتواني پيوهندي ده‌سه‌به‌رکا. ناشقه‌بيانيه‌تي، له‌خو به‌ده‌ري، ليکدي داپران، ه‌روا دريژه‌ي ه‌يه و ده‌نه‌نيتته‌وه. وټپاي ليکدريونگي له نيوخړدا ده‌گه‌ل يه‌کديدا ړک که‌وتنيش، له وپوه‌وه که ه‌ريکه به‌ره و زمانتيکي سهر به‌خوي سه‌نه‌ته‌زماني ه‌نگاوه‌ل ده‌گري، زماني خويندن و نووسيني کوردي به‌ ه‌ريو زارو سهره‌کييه‌که‌وي ده‌گه‌ل زماني تورکي له‌لايه‌که‌وه و زماني فارسي له‌لايه‌کي ديکه‌وه و زماني عره‌بي له‌لايه‌کي ستيه‌مه‌وه، ده‌ کټشه و لمعلانيدا به‌ ه‌مان نه‌ندازه، له ه‌لويسي تيکي چوونيه‌کدايه. جاري خو به‌ش به‌حالي پيوهندي زماني کوردي به‌ زماني فارسيه‌وه، گوي - که وا نيه - يه‌ک زمانن، له چه‌واشه‌کړن تيکي نه‌نقه‌ست به‌ولاوه چيبيکه نيه. مندا له کوردي، يان ه‌ر پوشنبيريکي کورد له شيران مادام ناچاره به‌ غيري زمانه‌کي خوي، به‌ زماني په‌سمي فارسي ه‌موو چټي بخويني و بخوينيته‌وه، ناشکرايه که زمانيشي و ميشکيشي به‌ زمانتيکي غيري زماني خوي پادي، به‌ زمانه‌کي خوي، يا جاروباري کوفاروکه‌بي، کټيټوک به‌کي قاچاخ يان نيوه‌قاچاخيخ بخوينيته‌وه، نه‌وه هرگيز جتي زمانه په‌سمييه‌که ناگريته‌وه. نه‌گر

زمانی فارسی گویا هاونه زادی زمانی کوردی، به تایه تی له سواری زاروه
 فره نگیه کاند، کوردیی به دهردی با و دواړی شپ یردوه، خۆ زمانی تورکی و
 عه ربیی په کچار له زمانی کوردی بیانی، نه وه نه هه له یواری واژه و زاروه دا، بگره
 له یواری پسته پښی (نحو) یی قالبی خۆمالیشدا - ته شپیات نه وئ - به دهردی
 کورتانه کی خوری جه جال و میرووله برنوه. باشه ئه دیارده کومه لایه تیبه له کوئ
 ناوده خواته و؟ ئه مه به شیوه یه کی ناخوړسکانه ده گال مرقودا په فطارکردن، به پوالت
 خۆ له نه ته وه یه کی دیکه به نیوی یه نه زادیی زمان، یان یه نایینی، و خۆ به هه قدر
 و براگورده نه ته وه یه کی دیکه دانان، له لایه کوه و له گه وهردا تواندنه وه و سه رومالی
 په هه نده کانی هه یوونی ساف له ساف به تاراج و تالان و پژ بردن، له لایه کی دیکه وه،
 ناوده خواته و... هه لای سخته زمانی له چی که ووتنه وه؟ له و یوفاقی (تناقض) یه
 که ووتنه وه که له لایه کوه ده یه وئ زمانی فره نگي هاو به شی نه ته وه یی ده سه به ر
 بکا و له لایه کی دیکه وه و ا فره زنی مه حال ده کما که زمانیکی لیک تاق و جووت و
 په فته نیی میلیی به شیوه یه کی به رچاو و زهق و زلپ، هه یه (بهوای به نیوه چلی حالی
 بوون به وه که گویا نه زمانی ده یه وئ بیه نیتته گوږی، بۆ خۆی هه یه، هه لایه کی
 به پرگ و په گما نایدیولزجییه و ده رگا بۆ نه و حال نه، بۆ نه و نیددیعایه ده کاته وه که
 چنکی تۆ ده ته وئ نیسپاتی بکه ی وه ک نیسپاتکراه که، به کارینی (استخدام المدعی
 استخدام عملیة الاستدلال). نیمه له و هه موو هه لایه و ته قه لایانه دا له و نیگایه وه له زار و
 بنزاره کانی ده روپه ر نا پوانین که نه مانه هه ریه که خاوه نی بتوونیی خویته تی و هه ریه که
 به سەنگ و ته رازووی خۆی خاوه ن سیستم و بنیاتیکی خویته تی و هه ریه که ده توانی
 به ش به حالی خۆی به ریه ره کانی و سه ریچی خۆی به چالاکییه وه بنوینی، نه خیر له و
 نیگایه وه یان ده توپرنی که به کامیازییه کی تۆر سرکه وه له نیو موعه ججیل
 (accelerator) یکی هاوزه مانی و ناوزه مانیدا، بجینه نیو هه موو توولۆ و سه رها و بنه تا و
 یاسا و پئسایه کانی گه شه کردنی زار و بنزاره کوردییه کانه وه و چۆن - چۆنی پژانه نیو
 ده ریای گورده ی سخته زمانییه وه. پوونتری بیژم، نیمه بۆ نه م زار و بنزارانه ی زمانی

کوردي له چه مكي نقد فرهوان و نهجا ليره وه، پووت "تجريد" كوردي زماني كورديه وه، وهك بوونه وه ريكي پووت (abstract)، واته: وهك نه نديشه يه كي وه دي نه هاتگ ههنگاوي ليره هه لگرين، واي بۆ ده چين هه راژه يهك كه به رهگ و رهگه ما كورديه، يان له بنزاركي نقد لچه پدا به كار ده ميندري، بي نه وه دي تووشى هيچ كوسپ و تهگ ره يهك بي، به ناساني بلاوده بيته وه و بي گرفت و كيشه به نامانجي خوي دهگا. واته: له لايه كه وه، كه نه وه ده يان ساله ساغ بوونه وه يه كي تادي قول ده بيته وه - ي و نه وه موو بۆ ره خساوييه ي سقراني (به پشتيواني نه وه خيره نه پتي (potential) يه به هتروپتزه ي كه تا نيتسا به لايه كيدا يه كچاو كردنه وه، واته: به له ناوا و ده ستوره تاييهت به زار و بنزاره كاتي ده ووبه ري خوي كهك وه رگرتن) ناري و له لايه كي ديكه وه به جقري هه لسوكه وت دهگل زار و بنزاره كاندا ده كرئ، وهك هه ره له هيچ ململانيه كدا نه بن و وهك ماستي مه يويان لي هاتبي كه چي زار و بنزاره كان نهك هه ره دهگل سه نه زمانيدا، بگره ته نانهت دهگل يه كديشدا له ململاني و گوپچپر - گوپچپردان.

زماني كوردي نه ويق ده به رابه ر چار تهرج (تئيني) تيهه لكيشي به گرتوگولدا به گيرماوه: ١) نقرينه به رابه ر به كه مينه، ٢) كه مينه به رابه ر به نقرينه، ٣) كه مينه به رابه ر به كه مينه، ٤) چاره ي خو نووسين به رابه ر به سياسي نامرقلاني شويفنديزمي پانثيرانيزم و پان توركيزم و پان عه ره بيزم. بۆ له م خه بات و كيشه گه وري چاره نووس سازدها، زماني كوردي ناچاره كهك له هه موو ره هنده كاني هه بووني وه ريگرئ. له زه خيره نه پتيه كه ي خوي، له نيراده و ويستي خوي، له يه كپارچه يي potesial ي خاكه كه ي، له ره وتي بنووتنه وه ي پزگاري طوازي نه ته وه ي كورد، له يه كپارچه يي نابوريه كي قاچاخ ي هه زار ساله ي خوي، له ميژوي خوي، له نه فسانه كاني خوي، له گومان له هه رچي دژمن و دژستي به رژه وندچي و دژوني خوي و هتد

نه مهش به مهنتیقی دیالکتیکی حاشاه لئه گری په وتی گه شه کردن و گوانکارییه کانی
ژیان، له پړوی میثووی – مهنتیقییه وه، که هه ردوکیان وه ک وینه په کی په ش و سپی،
یه ک پاستی دهرده پین.

IV ناکایی نہ تہ وہیسی

نيوخۇيى (دەرەكى) ۳) كارى بىگارى و سوخوۋە كىشى كە لە دلە پاوكىنى دووبارە بوونەي
رەنتوھىنان دەكە وىتەوۋە .

بەلام ماركس ئەم جۆرە تەفسىر و لىكدانەوۋە جوغرافىيەيە كە ئىنگلىس بۇ دياردەكەي
كردىبوو و پلىخاتۇفېش سەلماندىبوو بە لىكدانەوۋەيەكەي پېرەپىست و پېرەبالاي
نەزەننىبوو. ماركس لە و نامەيەدا كە بۇ ئىنگلىسى لە ۱۶ى جۈزەردانى سالى ۱۸۵۳دا
نووسىوۋە، دەلى: نەگۇرپان و چەقىنى ژيانى كۆمەلەيتى ھىندستان ھۇي ئەوۋە بوو
ھوكونمەت و كۆمەلانى گوندى (چەند شارى نەين) لە نىتو تۇرگانىزاسىۋىنىكى دىنياهەكەي
چكولەي تەولو جوداۋازى سەرداخرادا، بەرەمىيان بە بىگارى و سوخوۋە كىشى
رەنتوۋەھىنا. لە بەشى لەم زەويوزارانەي گوندىياندا كىشتوكال بە ھاۋىەشى و
ھەرەوۋەزى دەكىلدان، بگرە لە تۇرىشىياندا گوندى ھەر زەويوزارى خۇي دەكىلا.
مايەوۋە زەويوزارى كە نەدەكىلدان، ئەولەش وەك لەۋرگە و تۇزان، بەكاردەھىندران.
ژنان تەشىيان دەپست، تەون و تەونكارىيان دەكرد "لە پەۋىيەكەوۋە، وا بەدياردەكەوۋە
لە ئاسيا سەرلەبەرى مۇسلمانان قات و قېي و نەبوونى مالكىيەتى زەويىيان كردىبوو بە
سەرەتا (مېدا)بەك و وەك ھەر بوونى بوون ئاسايىشى نەبىۋاي بەسەر ھاتىبوو."

ماركس بۇ خۇي دەيزانى كە قەتسىمان و چەقىنى كۆمەلەيتى لە پۇژەلاندە بە تەنھا
ھۇكارە جوغرافىيەكان لىك نادىتەوۋە. واتە: ئەو، لىكدانەوۋە دياردەي چەقىن و
قەتسىماۋىي ژيانى كۆمەلەيتى پۇژەلانى بە ھۇكارى جوغرافىي و لە پەۋىي چەندىن
دياردەي مېژوۋىيىنەوۋە گونجانيانى، بە بىروۋچوۋىنىكى ھەرۋا بە ئاسان لەقەلەم
نەدەدا، بە پېچەۋانەوۋە، دەيگرت: لە جىياتىي ئەوۋە ئەم چەقىن و پاۋەستايىيە، دەكرا
لە پەۋىي دياردە مېژوۋىيىنەكانەوۋە بە خراپىي و نالەبارى ھەلومەرجى جوغرافىي
پۇژەلەل لىك نەدىتەوۋە، بەلكو دەتواندرا بە پەخسانى دەرفەت و بوارى نۇد لەوۋە
گەرەتر ئەم دياردەيە لىك بدرايەتەوۋە. بە نمونە: گەشەكرىنى يۇنانستان بە
پېچەۋانەوۋە، بە خراپىي و نالەبارى ھەلومەرجى جوغرافىي لىك دەدىتەوۋە. جا بە پاستى
گەشەكرىنى شارەكان و پىشەسازىيەكان لە يۇنستانى كۇندا، بەوۋە كە زەويوزارى بە

برپشت و له بارى بۇ كشتوكال نه بوو، ليك ده دريټه وه. شيدى له بهر نه مه وه گه پښتېرخانى كارى بېگارى و سوځره كښى له لايه ن ده سه لاتيكي ماركه زيبه وه، به هه لومه رجي جوغرافى، ليك نابريټه وه. ده بوو هر هېچ نه با، داووده ستورگه لى كه له سه ره تاوه ژيانى خپله كى هيتا بويونه گټوئى و له پاشترئى كاريگه رى سيسته ميكي، له پووى تابوورپيه كى هه ربه شخ (self - sufficiency) وه ده با له بهر چاو گيرلېا. هه روه ك له نيگاي ته نه ا جوغرافيه وه بۇ گرفته كه چوون، ده بوو به هؤى نه وه كه باب ته كه له نيگاي ته كنيكيكي به رته سكه وه ته ماشا بگرئ. له بهر نه وهى كه ويتفاكا، شاگردي پليخانؤف كه له باره ي ته رزى ناسيايى په نټوهيتانه وهى وه كوليو، له بهر نه وهى كه گرفته كى ته نه ا به گرفته كيكي ته كنيكي زانيوه، ته رزى په نټوهيتانى هه ر به جاري به ولاوه ناوه و به چه مكى "كومه لتيكي هايدروليكي" گه بشتبوو و هه روه ك خؤى له هه لومه رجه كومه لايه تيبه كان نه بان كړيووه، هه روه ها گه شه كړنى ميژووشى به هېچ له قه له م داوه و تووشى نه وه له يه بيوو كه ته رزه ليك شاق و جووت و دووفاقه كانى په نټوهيتانى له چارچيوه ي نه م چه مكه دا كوكړيوونه وه.

هه روه ك له و پوونكړنه وانه ي سه ره وه دا به دياركه وت، ماركس مه به ستي له ده سه واژه ي (base). واته: "ده سه لاتي ناوين" له نيگاي ماركسه وه دامه زراوټكي سه رخانه. ماركس جودلوازي نيوان پڙه ه لات و پڙاوا، نه ك له جودلوازي جوغرافيدا، به لكه له "نقد په ست و نزميى ناستى شارسټانيي پڙه ه لات و فره وانيى زه ويوزار" دا، ده ديت. نه مه ش هه لومه رجي ميژوويينه، نه ك هه لومه رجي جوغرافيه. واته نه وهى كه ليټزه دا گرينگه بگوتئ، په ست و نزميى ناستى شارسټانى و ده گه ل زه ويوزاركي نقد فره واندا پوويه پوويونه وه يه. نه گه ر پټويست به پوونكړنه وهى زتر هه بئ، مه سه له كه له نيگاي ماركسه وه، له به رده واميى نه گوراني بارى كومه لايه تيبى پڙه ه لات، له به رده واميى مالكييه تى زه ويوزار (زه ويوزارى خپله كى) ي به شه راكه ت و شه گوراني كاردا به شكرنى كومه لايه تيبى به خوايشتى خؤى، كه وتو ته وه. له مه ر به رده واميى مالكييه تى (مالكييه تى خپله كى) له پڙه ه لات، ماركس به كورتى ده پكوت:

"مالیکییەتی ھاویەش (مالیکییەتی خێلەکی) ی ھاویەش، وەک لە ئاسیا بەرچاودەکەوی
 شیوەی مالیکییەتیکی سەرەتاییە و خۆپسک بەخشیویە. بەلام ئەوروپای لێ بترانی،
 لەسەرلەبەری دنیایدا، کۆمەلانی گوند و سیستەمی دەسهاتەکانی دەولەت (سیستەمی
 باج و خەراج) لەسەر بنەمای مالیکییەتی زەویوزاری ھاویەش، ئەوەندی بواری بۆ
 پەخسابی، بە شیوەیەکی خۆپسکە و بە بێ ئەوەی فاكتەرە مێتووییەنەکان دەستیان
 لە کارەکاندا هەبووی، پێکھاتوون. لەبەر ئەوە گەشەکردنی یۆنانستانی کەونارا کە
 دەتوانین لە مێژوودا بە "یەکەم" گەشەکردنی زەوین دەزانن، بە هۆی تاخمی فاكتەری
 تاییەتیەو ھاتوئەگۆڕی و بەدیارکەوتوو. واتە: دە کاتیگدا کە بۆ یەکەم جار لە
 یۆنانستانی کەونارادا ھاتنەگۆڕی مالیکییەتی تاییەتی، بە شیوەیەکی ناخۆپسکە
 پووی داو، کەچی لە کۆمەلانی پۆژھەڵندا، بەردەوامی مالیکییەتی ھاویەش، ھەر لە
 خۆرا و خۆپسکە بوو. بەلام ئەو فاكتەرە تاییەتیانە کە بۆ یۆنانستانی کەونارامان
 ئامازە پی کردن، واتە: ئەو داوہ نیوگە تاکە کە بە کۆمەلەوی گری داوہ: بپیوہ،
 کەچی ئەم بپین و لێک دابپینە چتێکی سروشتی و خۆپسکە نییە.

بەش بە حالی جودلوازیسی نێوان شیوەی ئاسیایی پەنێوھێنان و بەردەگی و
 دەرەبەگایەتی، مارکس دەلی: "سیستەمی بەردەگی کە بە تەلوی بەشیکی کۆنکرتیتی
 بەرھەمی کاری ژێدەیی تیدا لە دەست بەردە دەستیندری، ھەر بە ئەواوەتی دەگەڵ
 شیوەی ئاسیایی پەنێوھێناندا کە لە دژی دەرەبەگایەتیە و تەواوی ھەلومەرجەکانی
 پەنێوھێنانی بە دەستوون، ئەک دە بەرابەر خاوەن مولکی تاییەتی، بەلکو دە بەرابەر
 دەولەت کە مالیکییەتی ھاویەشی زەویوزار بەپێو دەبا و پارێزگاری لێ دەکە،
 پوویەپوو بۆتەو. سەبارەت بەمە، دەولەت بۆ ئەوەی سود (فائەدە) ی زەویوزار
 وەرگری، پەنا بۆ ژێدەملی نابا و گوندی وەک پەپرو (أتباع، رەعیەت) ھەست بە
 بەرئەرکی (موکەللەفیەت) ی خۆیان دەکەن. ھەر بۆیەکە، بەردەیی زەویوزار (اقتان)،
 یان گوندی چکۆلەیی سیستەمی دەرەبەگایەتی، لە گوندیی کۆمەلە تەرزنی ئاسیایی زێتر
 لە زێتر وشاری سیاسیدایە و ناچارە ھەل بۆ ئەم وشارە بدات. سەبارەت بەو کە دە

کۆمەلە تەرزى ئاسىيائىدا مالىكىيە تى تايىبە تىبى زە وىوزار نىيە، پە عىيەت واتە: بەرئەرك،
 باج و خەراج بە كەسى كە، بە دىسپۇت (مستبدى)، واتە: نەمىيىنى "كۆمەلە بالە"،
 ئەوئى كە مالىكىيە تى ھاوبەشى بە پۆتە دەبرد و پارىزگارىي لى دەكرد و سەردەمانى
 دەنگى لىزىر بوو و دەيخوئى، دەدا. واتە: "سىستەمى باج و خەراجى دەولەت كە دە
 كۆمەلە تەرزى ئاسىيائىداي دەبىنەن، لە ناخى كۆمەلە سەردە تايىبەكان، لە
 دابدەستوورى تەمەن ھەزاران سالى پاشەكەوتكارى لە خۇراك بۇ پۆزى پەش بە
 يەدەك پاشەكەوتكردن و پۇسات و پىداووست بۇ دواپۆز دەسەبەركردن لە بنىياتى ئەو
 كۆمەلە ۱ا ھاتۇتەگۆپى و گوندىيەكان دەركيان بە گۆپانى ژيان، يان لە دۆى وان گۆپانى
 دامودەزگايە گىشنىبەكان (وەك جارارن كارنەكردنپان) نۆر بە درەنگەو، كەردو، لە
 پىشان دە كۆمەلە سەردە تايىبەكەي خۇياندە، بە خوايىشتى خۇ، بەرەمەتىكى كە لىتپان
 زىدە بوو، بۇ پۆزى تەنگانە بە شەراكەت پاشەكەوت دەكرد، بەلام ئەم ھەلومەرجە بە
 دەم پۆزگەرەو گۆپانى بەسەردا ھات، كۆمەلە سەردە تايى (كۆمۇنە) بەسەرجو،
 بەكسانى و بەرەبەرى باوى ئەما ناپەكسانى و نابەرەبەرى، بەردە، مەسكېن، كۆنكار،
 ئاغە، شىخ، دەرەبەگ، سەركە ھۆز و مىر جىئى وانى گەرتەو، كەردەي نۆزىنە و بەردەي
 كەمىنە بوو. ئىدى پاشەكەوتەكە بە ھاوبەشى ئەدەكرا، دەسەلئادە دىكرد كە
 دەشى كەرد، ئەو ئەنھا بۇ بۆرە و بەرەندىي خۇ و چىنى پارىزگارى خۇ دەيكد.
 بەعىيەتى بى دەسەلئە تەنگانە و پۆزى پەشدا لە برسان دەمەردن. مەبەستم ئەوئە،
 كە لە كۆمەلە سەردە تايىدا بە خوايىشتى خۇ و بە بەرەبەرى پاشەكەوتپان دەكرد، وەلى
 ئەگەر پاشەكەوت كەردنەكە ھەر بە خوايىشتى خۇيان ھەلۋە شاپاۋە و گۆپانكارىيەكان بە
 خوايىشتى ھەموران پەويان دابا و بى ئەوئى كەس نۆر لە كەسىكى دىكە بگا، كارەكە
 نۆر خواسابى و خۇپسكانە دەبوو، بەلام بەو جۆرە نەكەوتەو.

دەريارەي دابەشپوونى كۆمەلەيەتى (چىن - چىن بوونەوئى كۆمەلە) و بنىياتى چىن لە
 بېچمى تەرزى ئاسىيائى پەنئۆمەنئاندا، گوتىشمان كە لە كۆمەلەدا، مالىكىيەت،
 مالىكىيەتى خىلەكەيە، ھاوبەشىيە. بەلام ئەمە بە مانائى ئەوئە ناپە كە لە چارچىئوئە

ته رزی ناسیایی په نټو هټناتی کومه لی سره تاییدی یی چینی پوه لاند، وه که په کدی ده چن. مارکس و ننگلس کوتوویاته: کاری خیزان (په نجدان)، پشت به مالیکیه تی هاویه شی خټله کی و هر له سر هم مالیکیه ته گه یشتو ته (گورپاوه) حاله تی کار دابه شبوونی کومه لایه تی (به لام کار دبه شبوونی راسته قینه نییه) و بنیاتی کومه لایه تی خیزان (به لام بنیاتی چینایه تی راسته قینه نییه). مارکس و ننگلس به م بنیاته کومه لایه تیبه یان که بنیاتی خیزانی له سر بنه مای ته رزی ناسیایی په نټو هټنات له سر دامه زراوه، سیسته می کاست (چوره چینایه تی) یک که له هندستان هیه (په نټو یردوه. نو چا هم سیسته می کاستی ته رزی ناسیایی، ده که ل کومه لانی چین - چینی پوزاواد، یک بابه تن، یان یک بابه تن، نه به بق دمه ته قی ده شی. ده توانین بلین ده حاله دیار و کونکریتدا، کاسته کان و چینه کان هر ه مان چت نین. نه که له سر ټکه وه، کاسته کان ده چارچیره ی بنیاتیکی کومه لایه تی کونکریتدا، هر به راستی وه که چینه کانی پوزاوا یی بچن، نو سا ده بی نه وه ده سنیشان بگری که هم وه که په کدی چوونه، به چ کیش و ته رازویه ک پټوانه ده کړی؟ وټپرای هم همو بابه ته دمه ته قی ه لکرانه، نه که چټکی بی چه ند و چوونمان ده ه گبه یدا ه بی، هر نه وه به که بلین، مارکس سیسته می کومه لانی بابه تی شیره ناسیایی، به کومه لټکی بی چین نابینی. مارکس سیسته می کاستی زیت به چوره پټوه ندییه کی چینایه تی چه وسیتنه - چه وسیتندراو له قه له م ده دا. جا به راستی هیندی جار کاسته کان به ته نها وه شارننی نه نتیگونیزم (ناها ونا ه ننگ) ی چینایه تیبه کان داناکه ون، به لکو هم نه نتیگونیزم (سووقاقی و ناته بایسی) بیانه ده گوماوی شلویدا نقوم ده کن و په رده پویشیان ده کن. به راستی هم پټوه ندییه چینایه تیبه ته مومژاوییه ی نټو بنیاتی هم سیسته ته م، له پټوه ندییه کانی به رده و به رده دار، که مری گورپانکاری تیدا هاتپوه گوری. به لام له بهر سره تابه تی بنه مای مسکین (scit) هم پټوه ندییه که له پوی که شه کردنه وه لیک ده دینه وه ده بینن له پټوه ندیسی سیسته می چینایه تی به رده یی پر مه ترسیتر و پټوه ندییه کی غه دلر تره. چونکه که شه کردنی کومه ل له سره رویه ند

(قوناخ)ی کشتوکالدا نه‌ها و نه‌ها به پووخانی مالیکییه‌تی هاوبه‌شی باوک سالاری، نه‌بی سه‌رناگری.

هیندی زانای سۆسیقلۆگی گه‌شه‌کردن و گۆرانکاری، دیارده‌که وه بسپی هۆکاری میژووبینه و جوغرافیایانه و کومه‌له‌گی – ئابووریانه لیک ده‌ده‌نه‌وه: به‌لام یه‌که‌م، کورد هه‌میشه به‌ته‌واوه‌تی هه‌بوونی وه‌که یه‌که خا‌ک و یه‌که کومه‌ل و یه‌که ئابووری و یه‌که زمان، به‌په‌سمی ده‌سای یه‌که ده‌وله‌تی مه‌رکه‌زیدا نه‌بووه، به‌لام ده‌توانم بڵێم، له‌هاوپۆه‌ندی ئابووری قاچاخدا هه‌رگیز دوانه‌که‌وتوه (ئیسماعیل بێشیکچی/ پۆئمی نه‌نه‌مۆلی پۆژه‌لات). شه‌رفخانی بتلیسی ئه‌م هه‌بوونی نه‌ته‌وه‌ی کورده‌ی ده‌شتیوه‌ی سیاسیدا: ده‌سه‌لاتی ته‌واو له‌ چوارچۆه‌کانی پۆئمی مالیکییه‌تی زه‌وین (سه‌رۆک هۆزیه‌تی)ی سه‌ربه‌خۆ، پۆئمی نیوه‌ مالیکییه‌تی زه‌وین و بازرگانیی چه‌رچیه‌تی نیوه‌ سه‌ربه‌خۆ، پۆئمی مالیکییه‌تی زه‌وین و بازرگانیی ورده‌ شارۆکه‌ ناسه‌ربه‌خۆ (مه‌رئشیننه‌کان)ی کورده‌واریدا ده‌سنیشان کربوه. ئه‌مه‌ له‌ چوارچۆه‌ی یه‌که‌مدا، هه‌ر پۆئمه‌که‌ بۆ خۆی له‌ دژی شه‌و چوارچۆه‌ ده‌رچۆنه‌ بووه. له‌ چوارچۆه‌ی نیوه‌مدا پۆئمه‌که‌، ویستبێتیشی له‌و چوارچۆه‌یه‌ به‌ده‌ربێ، ده‌وله‌تی هاوپۆه‌ند تا پاده‌یه‌که‌ پێکه‌ی لی‌گرتوه‌، له‌ چوارچۆه‌ی سییه‌مدا، هه‌ر به‌ته‌واوه‌تی یواری هیچی پسێ نه‌دراره‌و. چونکه‌ پۆئمی ده‌وله‌ته‌ هاوپۆه‌نده‌که‌ بۆ خۆی له‌ چوارچۆه‌ی هه‌مان پۆئمی مالیکییه‌تی زه‌ویندا مۆلی خواربووه. به‌لی‌هه‌زه‌تی ئه‌حمه‌دی خانی که‌ یه‌ری له‌ یه‌که‌ چوارچۆه‌ی ده‌سه‌لات بۆ گۆرده‌واری کردۆته‌وه‌، شه‌ویش هه‌ر له‌ هه‌مان چوارچۆه‌دا پێشنیازی یه‌که‌ هه‌بوونی بۆ نه‌ته‌وه‌ی کورد کربوه. ئه‌مه‌ش به‌ پیتی قوناخه‌که‌، ته‌رزه‌بیرکردنه‌وه‌ و پێشنیازیکی زۆر خۆپسک بووه. پێشنیازکردنی یه‌که‌ ده‌وله‌ت و یه‌که‌ "پادشا" و ته‌واوی نه‌ته‌وه‌کانی دیکه‌ی هاوپۆه‌ندی ناغا و به‌ده‌سه‌لاتی شه‌و پۆزگار به‌ خزمه‌تکاریبوونی شه‌و ده‌وله‌ته‌ کوردی و پادشا کورده‌، هیچ جوداوازییه‌کی ده‌گه‌ل هه‌ر ده‌سه‌لاتیکی که‌ شه‌و ویستویه‌ له‌ چنگوکی قوتاربین، نییه‌. جا به‌پاستی تورکیش و فارسیش و عه‌ره‌بیش، هه‌میشه‌ له‌ غایله‌ی شه‌و دا بوون، که‌ شه‌و کورده‌ نه‌گه‌ر

دەسەلاتی بە دەست کەوێ، هەر هەمان دەوری ناغایەتی کە خۆیان گێژاویانە، دەگێژێ. تا ئەرپۆش کە ئەمانە گۆیا لە چارچێوەی پزیمی دەربەگایەتی پزگاریان بوو، نابینی هەرکات و ناکاتی، لەم نیوچە دەسەلاتی هەریمی کوردستانی عێراقە چەند هەراسان و بە پەژارەن؟! واتە: لە سەرۆبەندی دەربەگایەتیش و سەرۆبەندی دەولەتی نەتەوەییی بۆرجوانیانیشدا، هەر هەمان ترس و هەراسانیان بەردەوامە. هەیه دەلی، ئەگەر ئەم نەتەوانە زۆتر بەرو دیموکراسیەت هەلکشێن و هەستی ددان یە مافی مۆفدا نانیاں بەرە ژوورتر هەلکشێ، لەوانە یە ئەم ترس و هەراسانییە کە مەتریبێتە وە و بەرو ئەو بچن کە هیدی - هیدی دە چوارچێوەی شێوەیە کە شێوەکانی هاوژانیی سیاسی مۆدێرندا، ئەم گێژکۆرییە خاویبێتە وە. بەلام بە باوەڕی من، تەرزێ بیروبووچونی - مارکس گوتەنی - ئاسیاییە دیسپۆتیانە ی ئەم دەسەلاتدارانە کە چارەنۆسی کوردی لی ماره پراوانە، ناکرێ وە تەرزێ بیرکردنە وە ی ئەرۆپاییانە لەقە لەم بدرێ. ئەوەتا هەر لەم پۆژانەدا کە نەمان مەککبێی بە ناو دیموکراسی بە برووشی سەرکۆماری ئامریکا دەفەرموێ: "هیچ گومان لە عەرەبایەتی عێراق لە گۆژندا نییە، چەتەکانی دیگە هەموو سەرەمقەستن (والبقیة تفاصیل). بە بیرم دێتە وە، لە شپێستەکاندا بە خاوەن دوکتۆرایەکی زۆر دیموکراتی قەتەری مارکسیم گوت هوکوومەتی کەرم قاسم بە ئیمزەخێکردنە وە لە دژی کۆریکوشتن، چ باکی پێ نییە، ئێوە نافەرموون، بە سەتان کادری ئەسکەریان لە پێزەکانی سپای عێراقدا هەن، یۆ داویان لی ناکەن، لە کۆریکوشتن مان بگرن و وەگە پێنە ماله خو؟! زۆر بە تووپیەیی وە، گوتی: "هاوپی، ئەم قەسە ی تۆ بۆ بە کپارچەیی سپای عێراق (ئەو سپایە ی کە ئینگلیز بناخە کە ی دامەزاندووە - ش. م.) ئێتکار پێمە ترسییە."

بۆ زێدە پوونکردنە وە ی هۆی مۆلخواردنی کۆمەلی کۆردە واری بە درێژایی مێژوو لە جفری سیستەمی ئابووری شوانکارەیی و دەربەگایەتیدا، حەزە کەم تابلۆی تەرزەکانی مالیکییەتی زەوین و جۆرەکانیان و شێوەکانی خەرج و باج، کە نۆر جارن چ لە سەرۆبەندی قەرەقۆیونلوو و چ لە سەرۆبەندی ئاق قۆیونلوو و چ لە سەرۆبەندی

سەفەوی و چ لە سەربەندی کورانی وەسماندا، کە لە ۲۲ جۆرە خەرج و باج نێپەپەرە کەمە پوون کەمەو. ئەمەن زۆر ئێزانی سەفەویی سەتەئە حەفدەهەم بە نمونە دینمەو، کورد گوتەنی لاگوێلی نمونەئە خەوارێکە.

ژمارەئە ساو (تەخمینی) نیشەئە ئێزانی سەتەئە حەفدەهەم، کارێکی ئاسان نییە. ساوەکان (تەخمینی) سەرلەبەری کۆمەلە لە نێوان ۵ و ۶ تا ۱۰ میلیۆن سەر کەسە، واتە: کۆمەلە و لا ئێزانی سالی ۱۹۰۰. دا ۶ تا ۱۰ میلیۆن لە قەلەم دراو. ئەم ۶ تا ۱۰ میلیۆن سەر کەسە، لە سەئە پێکەوێتە لکێشی ئابووری، واتە: شوانکارە، گوندی، پیشەوەرانی شارنشینان، بەرچاودەکەن. ساوی هەر کۆمەلکێش هەر وای سووک و سانا نییە. هێندێ ساوی کۆمەلە خێلەکی و لا ئێزانی سالی نێوان یەک چارێک، تا نیوێ سەرلەبەری کۆمەلە لە قەلەم دراو (ئاگات لەوێ سەئە کورد دێهاتییەکی یەکیژێش بوون، ئەک شوانکارە). بە کوردی دەکرێ بڵێن، ۳۳ تا ۴۰٪، لە ۸ میلیۆن ئێزانی، لە هۆز و تیرەکان پێک هاتبوو، واتە: لە سەتەئە حەفدەهەمدا ۳ میلیۆن ئێزانی بریستی بوون لە هۆز و تیرەکان (هێندێ جار بە لانی کەمەو بە ۱/۵ میلیۆن کەس، بە لانی زۆرەو بە ۵ میلیۆن کەس لە قەلەم دراو).

هەر لە دەروێسەری سالی ۱۰۰۰ هە، ئێزانی بەرەو پوویی شێوازی هاوگۆزە رانی و کێشە کێشی بە تۆرە دوو جۆرە ئابووری سیاسی بۆتەو. یەکیان ئابووری گوندی و شارنشینێ یەکیژێش و ئەوی دیکەیان شوانکارە و بیابانگەری تورک (نوستاجلوو، شاملوو، تەککەلوو، پوولوو، زولقەدەر، ئەفسار و قاجار) و لە تاسیای ناوینەو سەئە و چان کۆچکەریان^(۱) شوانکارەیی بنیاتی ئابووری ژبانی خێلەکی خێوێ تشینی پێک دەهێنا. ئابووری شوانکارەیی، وەک هەر ئابوورییەکی خۆرەسک، بریتی بوو لە

(۱) بە قسەئە هەلگات، هۆزە شوانکارەکانی ئێزانی لە سەتەئە حەفدەهەمدا: تورکمان، ئێزانی، کورد، عەرەب و بلوچ بوون و ئەمانە لە دوو سەئە یەکانەئە خێلەکی لێک جوداواز، لە پێنج گۆزی نەتەوێی گشتدا، پێک هاتبوون. ئەمانە لە پوویی سەریازییەو دۆزێکی بالایان لە چارچێوێ دەولەتی سەفەویدا گۆزەو.

دهسه به رکړدنې پېداوېستې بڼه پټ به سايبې مېگه ل چهراندن و په رڼانه سره ښکته
 ورده پېشه ده سترګو و له بوارېکې به رته سګدا ناوېه ناو کشتوکال کړدن. له وه پګا و
 نوزان، به سڼوورکېشانېکې تايېه تې ده ستنېشان ده کران و ملکې وان نه بوون، هر
 ساله، سه رکړماری خپل، مافي سوود لې وه رګرتنيان به ره وپووي تيره يې له خپله کان
 ده کړده وه. که له وړان ملکې بڼه ماله که وره کان بوون و داهاتې نارال و شمه کې ژيانې
 شوانکاره يې له گېل به ره مې ښووي کشتوکال و پېشه ده سترګو د نالشت ده کران.
 "پټوه نديې به رابره" يې خپله کان ده گېل په کېچنېشياندا بڼو هاوژيانې شپږه
 جياوازه کاني په نټو هټان نمونه يه کې باشه. ناشکرايه، که بواړې نه م
 سه و د لومامه له پېش له سټنګې به رته سکې ښووي خو پېسکانه ي شوانکاره يې و
 هره وه ما به رته سکې عه مارکړدن و پټوېستې له بهر بزوونه وه ي بوارته سکې بوو.
 نه مېش له سه ر بڼه مایه کې زنجيره ي پله به پله دامه زرابوو. سه ر ه ک قزلباشه کان به سه ر
 لوتکې پټمې خپله کېبې وه له گېل ژماره يه کې نږدې که مياندا به شې له گه وره ترين
 حه شه مداران بوون. پاڅې گه وره ي کرکړکاري هاو پټوه نندار له بڼه وه ي قووچې کې
 کومه لدا کاريان ده کړد. نه مانه به ناوې شوان، يان گوندي، چې ندين جوړه داهاتې
 خوراکی، پوښاکي، و خانو به رهيان بڼو ناغايه کانيان دابېن ده کړد. له سه رووترين
 ناسته کاني کومه لدا لاگو لې که ساني ده سه لاتدار که له پټناوې وه ده ست هټانې پله و
 پاڼه ي بالا و واليه تيدا، سه ر به پټمېکې ښووي غېري شوانکاره يې بوون،
 فرمانه فرما و بګوژ و بېر بوون. حه شه مدارانېکې سه ريه خوې نږدې ديکېش که تڼوې
 سه رکه زې ښووي خپله کېيان پټک ده هټنا، هه بوون. تم سه روک ناسته پايېنانه
 له گېل پدېن سپيېه کاندا که له نټوان بالاترين ناسته کاني قووچې کې کومه ل و پله کاني
 پايېندا هه بوون، به رپرسياري کاروباري له گوڼې ده ستنېشان کړدنې له وه پګا و نوزان
 بڼو هر تيره يې له نټوان گه رميان و کوښستان (نټلاخ و قشلاخ) کړندا، له نه ستو بوو.
 پله ي پايېن ترينې تم پدېن سپيېانه، نه و نه دلمانې خپله کان بوون که، يان که م و
 نږدې حه شاماتيان هه بوون و يان ډي و به پټوه چوونيان له وه يا دابېن ده بوو، يان بې

حالوپال و بئى حەشامەت بۈيۈن و تەنھا بە حەشامەتەۋاننى غەيرى خۇيان، بە پىيى
 بېرىدەيى، ژيانىان بە سەردەرد. بە قەسى ئىككى دى، تەخەشەكانى ئابوورىيى ككىل، دە
 ستقى ژئان بۈيۈن. ژئەخىلەكىش، وەك ژئەۋەزىزان، بىي پۈپۈش، لە پىش پىۋانەۋە،
 بە كارى جۇراۋجۇر پادەگەيشتن: بە خورى پىسى، تەۋنكارى و جۇلايى، ئاشپەزى و
 نانەۋايى، كىشتوكال و ئاۋال بەخىۋكردنەۋە سەرگەرم بۈيۈن. بەلام خەلگەكە وىپراي وەش
 مەرنەمرو نەئى و بە نائى تىز بە دوۋان بىسى، ژياۋن. بەش بەحالى باج نەستىنى،
 باج ياجى حەشامەتى بۈۋە و لە حەۋتەكەۋە تا سىيەك چۈۋە. بە بەلۈرد دەگەل
 گۈندىيىانى بەكچىنشىندا، عەشايەرى چەكدار كەمترىان بە سەرۋەكەكانىان، يان بە
 دەۋلەت دلۋە و بە قەسى بائوسانى، خراپتر لە حالى ژيانى خىۋەتنشىنان، ژيانى
 مەۋلەتلىن بەكچىنشىنىي ھۆز و ھەلۈمەرجى ژيانى گۈندى بەكچىنشىنى بۈۋە. سەرەك
 ھۆزەكانىش مەر بە تەۋلۋەتى لە دىنەيەكى ژۇد جىۋاۋزدا دەژيان. پلەۋپايەي بالا،
 والىگەرييان بە دەستەۋە بوۋ، كەمى پاشە وان چەكدارانى خىل و عەشرەت دەھاتن.
 كاتى شا سەرەك ھۆزەكانى بە والى، يان بە ھەمكارەيى دادەنە، جگە لە قەلەمپەۋى
 خۇي، سەريار دەسەلايىكى دىكەي باج نەستىنى و دەسەلايىكى پەۋاي سەريازى
 قەلەمپەۋى ئەيەلەتىشى دەردەست دەكرد. بەلام ئەم جۆرە دەسەلاخانە لە سەرۋەندى
 شا ھەباسدا ژۇريان لى كەمكارەيەۋە.

ئابوورىيى سىياسىي سەتەي حەفدەھەمى ئىزان لە راستىدا بىۋە بە مەيدانى ناكوكى و
 مەملەتتى بەرابەريخۋازى لەباۋ لەگەل چىنبەندىي نويدا لە ئاستى جىۋاۋز - جىۋاۋزدا. لە
 ژۇرخانى ئابوورىدا، ئەندامانى ھۆز لەگەل بەكدىدا، يان لەگەل سەرۋەكەكانى خۇياندا، بە
 ئەنگىزەي خۇپەسەندى و "دىموكراسىيەتىكى كىچ و كال"ى ژيانى شۋانكارەيىۋە
 شەتەك دەدران. بوۋر نىيە خىۋكردنەۋەي باج و خەراج تەنھا مەر بە ژۇرەملى نەبوۋىي،
 ژئانى خىلەكان كە لە ژيانى ئابوورىدا بەشدارى تەۋاۋيان دەكرد، شان بە شانى پىساۋان
 تا ئەندازەيىەكى ژۇر نىزىك، چۈنەك بۈيۈن، دە كاتىكدا ئەم چۈنەكەيى ژئان و پىۋانە
 لە سەرانسەرى شۋىنەكانى ئىزاندا نەبۈۋە. بىي گومان ئەم تايىبەتەندىيە كۆمەلەكى و

ده شته کييانه په قه لشيکي گوره ی که له نيوان سه رۆکه پله په که مينه کانی عه شيره تی و جه ماوهری نه ندامانی خوا سايبدا زاری داچرپيښو، په رده پوښ ده کرد، قه لشيکي نه وټو که له سه رانسه ری کواليسيون (اتلاف) ټکی پان و به رینی بنه مای کومه لدا به رچاوده که وټ، کواليسيوني که له سه ريکيه وه لاگو ټلی هه لوژيږده و والی و هه مکه کاره ی بکوژ و بپری وريلايه ته کان و له سه ريکي ديکه وه ی جه ماوهری له نه ندامانی کومه لی عه شاپه ر که په نتيوهيني نه سلی، نه وان بوون و زيانتيکي نه مرونه یی ده زيان، هه بوون. هه روه ها له ژرتر خانيشدا له نيوان نه ندامانی کومه لی شوانکاره و په کانه کانی سواره ی سه ريازي سه فوی که له پريزه کانی عيل و عه شاپه ره لده بژيږدان - قه لشيکي ديکه ش هه بوو. خو لاسه ناپه رابه ريه کی زه ق و ټو پ له نيوان سه رۆک و نه ندامه کاندا هه بوو، به لام له سه ريکي ديکه وه هروا به ناوی سه رواختی خوا سايبه وه، به ناسانی ده کړا به شيکي ديکه له وه ی له پتيويستی به زياد بوو، له شوانکاران ساندرابا و هه ر به ناوی پتوه نديی نه مکه داری خپله کييه وه، هتيزه کانی خپله کی سامراز و ناميژيکي پشتيوانه بوون که به کومه گ و يارمه تیی وان، نه وی که زيانبوو، ټوډ به زياتره وه له وه رزياني په کچينشين وه رده گېرا.

به ش به حالی کومه لی گونديی نيران نه ميش هه ر به مه زه نه و ساو ليک ده دريځته وه. نه گه ر به ساوی پتيشين کومه لی شوانکاره ۳۵ تا ۴۰٪ و کومه لی شارنشين ۱۰ تا ۱۵٪، سه رله به ری کومه لی نيرانی سه رده می سه فوی، په سه ندکين، ده بی گوندينشيانی نيران له و سه رويه نده دا له نيوان ۴۵ تا ۵۵٪ ی سه رله به ری کومه ل بووی، واته: به شی هه ر گه وړه ی کومه ليان پيک هيناوه. نيدي به م جوړه ده بينين کومه ليکي ۶ تا ۱۰ ميليوني نه فهر نزيکه ی ۲۷۰۰۰۰۰ تا ۵ ميليوني گوندي بسون. په کانه ی ده سولات (ستانداد) ی کشتوکال گوند بووه. به پيی وه کولپنه کان به هه زاران گوندي دور و نزيک له ولاتدا هه بوون و هه مووشيان ده شيوه ی کزموته (ده سته معی) دا بوون. به لام ټوډی نه خاياندوه، هه ر گوندي یا زيرتر ناغا و ده ربه گ خويان لي کربوون به که له گا. مينقورسکی و خانم لمبتون و شاردينش هه ر له سه ر نه و بپوايه ن که له سه رويه ندي

سەفەویدا چار چۆرە زەویوزار ھەبوون: زەویوزاری پاتشا، زەویوزاری دەولەت، زەویوزاری ھەقف و زەویوزاری تاییەتی خەڤ. لەمە پەمانای شا بە ناوی خواوەنی پەسمیی ھەموو زەویوزاری سەر بە شا؛ لە سەرۆبەندی سەفەویدا، ھەر وەك دەورانی پێشوو، بە کردەوہ لە یەكباردا نەبوو، جارێ كەم و جارێ زیادی كریوو. بە نموونە: باشتەین و بە پێشتەرتینی زەویوزارەكانی دەورۆبەری ئەسفەهان بە شەش لە ملكی سەلتەنەتی بوو، واتە: ناوچەكانی كرمی ئاوریشم بە خێوكردن لە نێوان ساڵانی ۱۵۹۵ - ۱۵۹۶ دا سەرلەبەر بووگن وە ملكی شا ھەباس. ملكەكانی دیوانی، یان (ممالك) ئێوانیش ھەر ملكی دەولەت بوون و دەرامەت و خەرج و باجی ئەمانە دەپۆانە نێو ھەژنەتی دەولەتەو، نەك ھەژنەتی شەخسی شا (ھەرچەندە زۆر جاران سنووری نێوانی ئێم دوو ھەژنەتیە دیارنەبوو و لێكدی جودا نەكراونەو). كەمیی پوول، لە ئابوری بە عومدە خۆپەسكدا، ھەموو ھەجەكانی ھوكومەتی عەباسییانی ھەر لەپاش سەتەتی ز. ئاچاردەكرد كە بۆ پەكربەوێ ھەژنەكانی دیوانی و سەربازی، لە زەویوزارەكانی دەولەتی سوود وەرگن. شێوێ بنەپەتی زەویوزاری دەولەتی لە سەرۆبەندی سەفەویدا "تبول" بوو. تبول بۆ خۆی بە مانای نەزەری بە میراتی نەدەگیرا. بە ئی، بە کردەوہ لە بابەوہ بۆ كۆپ دەمایەو، بەلام دەبوا پەزنامەندی شای لەسەر با. بە قەسە شاردن زەویوزاری دەولەتی گەورەترین بە شەش قەلەمپەوی پاتشایەتی سەفەویی پێك ھێناو.

زەویوزاری ھەقف سێتەمین دەستەتی گەورەتی ملكی ئێران لە سەرۆبەندی سەفەویدا بوو و لە پاش ملكی سەلتەنەتی و دەولەتیەو دەھات. ئێم ملكی ھەقفە نەدەفرۆتەر، بەر خەرج و باجی دەولەتی نەدەكەوت؛ ھەر لەبەر ھەندێ شا عەباس ملكەكانی خۆی بە ھەقف دەگێڕنەو تا لە خەرج و باج خۆی بدژنەو و بەر یاسای میراتی نەكەرن و دەستیان بەسەردا نەگیرن و خەز و كەسوكار و نزیکانی خۆی بە ناوی مۆتەوەللی و بەرپرسی ملكی ھەقف لەسەر دادەن. ئاغلە بە پۆحانییەكان بە مۆتەوەللی دەكران، تا بەم حیلەشەرە قووچەکی دەسلەتی پۆحانییان لە گوندان پایەدار و بە ھێز بێ.

خولاسه ی قسه، ئەم جزره کارانه ی وه قف و وه قفکار بیانه به ره و نه وه شکایه وه که له دواوای سه لته نه تی شا هه باس ملکی وه قف و قف بوو و له پووی فره وانییه وه، له دوا ی ملکی (تیول) وه ده هات.

هه رچی ملکی تاییه تی سه ته ی هه ئده هه می سه روه بده ی سه فه وی بوو، ئاغله به خاوه نه کانیا ن وه قفیا ن ده کرد، به هه رچی مافی سه ریشکایه تی (اختیا ن) و ده خالته و ته سه پپو فیا ن ده ملکی خو یا نده مسو گه ری. ئەم هه نیشانه ی نه وه به که خاوه ن زه ویوزا ر هه ستیا ن به نامتمانه ی ده کرد، هه ر بۆیه کا ده بیی ن ملکی تاییه تی به بریژاییی میژووی زنجیره ی فره مان په ولیی ئیژا ن، سه باره ت به مافی سه ریشکایه تی زه ویوزا ری ده وه ته ی، ده قه به ل که سا ن و به نه مالا ن کردن به ره - به ره ته شه نه ی کر بو وه و ته نیوه ته وه. به قسه ی به نانی: ملکایه تی تاییه تی له سه رده می سه فه ویدا جا رتیکی دیکه پووی له فره وانا بونه وه کر بو وه. وه که به دیا رده گه وئ، له پا ش سه روه بده ی سه فه وی ئەم جزره ملکایه تی تاییه تییه ی زه ویوزا ر نه وه نده پپشکه و تو وه که ملکایه تی تاییه تی به ره وه پری له ملکایه تی (تیول) کر بو وه. له قسه کا نی به نانی دوو ئا کا می هه موانی (کلی) وه گه برده گه ون: سنووی نیوان مافی سه ووده رگرتن (به بریژاییی ژیا نی خاوه ن ملک و وه قفی (مالک الرقبه) usufruct و به ه ی خو کردن (تملک) possession به ته واده تی دیا ر و ئاشکرا نه بو وه و له ئاخرو توخری سه ته ی هه ئده هه مده که کۆنترۆلی هه رکه زیی شا هه باس و ده - و ده پووی له کزی کرد مه یل به لای نه سه رپه وه ی ئەم هه ئله سنوورییه دا به دیا رکه و تن و به هه ژیوونه دا، زۆتر له نگیه. به کو دتی جو ری زه ویندا ری له ۱۶۲۰ دا له سه روه بده ی سه فه ویدا نده، به ریز: زه ویوزا ری ده وه ته ی (تیول)، ملکی تاییه تی سه لته نه تی، زه ویوزا ری وه قفی و مالیکیه تی تاییه تی زه ویوزا ر، بوون. مایه وه ته رخان کر نی له مانه به زیاد، زو رییه ی زه وینه کا ن، به ه ی سه لته نه تی و وه قفی و تاییه تییه وه، به کر ئ به گو دیا ن ده دران. به نه مای به کر ئ دانی ش جو ری له دابه ش کر نی دا هات بو وه. به لام نه وه ی به نه ختی نه به کر ئ ده درا، ته نه ا زه ویوزا ری ده ویه ری شا ر بوو و زۆریش نه بوو. کر ئیه که ش ی له

سهرانسهری ولاتدا وهكو يهك بوو. به قسمی شاردن حالوبالی گوندييان له ستهی
 حهفدهمهدا له حالوبالی گونديی ئهروپاييان خوشتر بووه. شاردن دهلی: ژناني
 گوندي پښته و پەرداخ بوون، ملوانكه و خپخالی ژني و ژنويان ده گهردن و پيدا
 هه بوون، نيوماليان پښته بوو. بهلام ده شلی: هر ئه و گونديانه، لهسهر باج و خهراج
 گيره گيركردن، زور جار بهر چنوباران و تيلانژني و هلاقه كردن به دهست شا و
 وهزيان دهكهوتن.. بياره ئهم رهفتاره تنی دهگل پياواندا، نهك دهگل ژاندا په پيوه
 چوو. ژنان پښيان لی ده گيرا و كهس مافی دهستدریژی لی كرنسياني نه بوو. وهلی و نړای
 ئهم هه موو قسانه ی شاردن و كهساني ديكه كه نوزيان فووه له خوشگوزه رانيی گونديی
 ئيراني كړبووه، بی گومان ژياني گونديی ئيراني، نه مونه زی بووه. بهش به حالی
 شارنشيناني ئيراني سته ی حهفدهم هر وهك كومهلی خپله کی و گوندنشين هر وا
 به مهنه نه يكي دهلمه دهسنيشان كرلوه. به قسمی مېتورسكي كه له نووسيني ستر
 توماس هيريرته وه ده گيرته وه نزيكی ۹۰ شاری به بورج و باروو و ۴۰ هزار گوند له
 ئيران هه بوون. به ساو و مهنه ی ئهروپايياني ئه و سهروبه نده ژماره ی شارنشيناني
 ئيران خلی له يهك ميليون كهس داوه. نزيكی چاره کی تا نبوه ی خهلكه كه نيشته نني
 نه سفهان بوون و نهواني ديكه له شار و شاروكه كانی ديكه ی ئيران ژياون. بهم پييه
 ده كړی بلين به لای كه موه له ۱۵٪ ی ئهم ژماره یی خهلكی ئيران له سته ی
 حهفدهمهدا سه رجه می كومهلی ولاته كه بووه.

ته وهری سهره تايی و سهره كيی نابوو یی سته ی حهفدهمه می ئيران بازار ی:
 پيشه وهران بوون. له پوي ژماره وه، پله و پایه ی كومه لایه تی و سامان، فەرق و
 جياوازيه کی زور له نيوان ئهم پيشه وهرانه دا هه بووه، بهلام له چارچيوه ی كونترولی
 سهختی شاره كاندا له جوړه خو سامانی Self admistration يهك بهر خوردار بووگن.
 مه سه له ی نر خاندنی خه رج و باج له نيوان سهره ك پيشه وهران و هه مه كارانی دهوله تدا،
 هه ل ده سه نگيندرا. سه روكی هر ناخمي به شه خه رج و باجی هر يه کی له نه دامه كانی
 به پتي كه سب و کاری وی ده شكانه وه و دابهش ده كرد. هيندی پيشه وه ر کاریان به

خوپایی بۆ دهریار نه نجام ددها. به گشتی کیشی مللانی و ناتهایی له نیوان دهره تی نذر به دهره لاتی هر که زی له سهریکه وه و پیشه وه ران له سهریکی دیکه وه، نه مه تابلوی پاسته قینهی هاوییه ندیی نیوان هر ربهولا به دیاری ده خست. ده نیو هر تاخمینکدا سی چوره په نیوهین هه بوون: شاگرد (پاده و - پاکار)، خهلفه (هاوکار) Journeyman و وه ستا. دیاره هر وه ستایی هه تا بۆی کرابا، مندالی خوی به شاگرد پاده گرت. پیشه کهش هر به کاریکی بنه مالهیی ده مایه وه. وه ستای زبرده ست و لیژانی واش هه بوون که ته نها بۆ که سانی ده وه مند بۆ پاریزگاری خویان کاریان ده کرد. بهش به حالی خهلفه، نه وه خاوه نی شه و زلر و شامیر و کارخانه نه بوون. نه گهر بۆ خوشیان سهریه خۆ کاریان کردبا، نه وه به ره مه کانیان هر به پیشه وه و کاسبکارانی موغازه چی ده فروته وه. له دوی نه مانه وه کزکاری ماهیر و ناماهیر و گه یۆک هه بوون و له شیوهی چین و ده ستی هه زارتیری شاران و گوندانی ده راوسیدا خزمه تیان پیشکیش ده کرد. شاگرد ده کان به ئومیدی نه وه وه بوون که وه ک وه ستایه کانیان مه هار و ده سه په نگینبیه ک دهرده ست گن و ده سمایه یی بۆ خویان پیکه وه بنین.

گرینگرین کالایی که له سهریه ندی سه فویدا په نیوده هیندرا، پارچه بوو. وه که به دیارده که وی بازرگانان و پیشه وه رانی شارنشین و شاش بۆ خوی له په نیوهینان و فروتنی نۆر له م به ره مه پارچه بیانه دا، به شیان هه بووه. نه ون و جۆلایی شه وه ری پیشه سازی نیوانی سه ته ی حه فده هه م بوو. ویرای ده سدریزی بازرگانان و شاهان، نۆر ویده چی نه ونکار و جۆلای پارچه به هینترینی بازارپانی سهرده می سه فووی بووین و ته نانه ت هینده یان په ره ساندبوو که بهش به حالی ته رازوی باج و خهراج نۆر جاران، ده نگی ناپه زاییی خویان له دئی ده ولت بلینده کرد. زورییهی به ره می شه م سهریه ند: چینی و کاشی، نه سپاب و شامیری دانسقه، چه رم و چه رمکاری، مینا، چه واهیرات، په نگ، کاغه ز، سابوون نۆر له هه رمین و بره ودا بوون. شه م به ره مانه ته نانه ت له بازاره کانی هه نده راندا، نۆر به په و نه ق بوون.

به‌شی دووومی سه‌ره‌کیی شار، چالاکییه‌کانی په‌نیویتی له کارگایه‌کانی ده‌وله‌تیدا به‌پتیه ده‌چوو. نزیکه‌ی له ۵۰۰ هزار کریکار زۆتر له شانه‌ی به‌ریلوی کاروباری کۆشک و تالابوونان و ناشپه‌زخانه‌یی سه‌لته‌ن‌تیه‌وه بگره تا ده‌گاته کاروباری پیشه‌وه‌ری، کاریان ده‌کرد. بودجه‌ی سه‌ره‌به‌ری ئه‌م کارگایانه خۆی له ۴ تا ۵ میلیون لیره (liebra لاتینی)ی فهره‌نسزی (زۆتر له ۱۰۰۰ ته‌نی سه‌رده‌می سه‌فه‌وی) واته: سه‌وته‌کی سه‌ره‌به‌ری هه‌زۆنه‌کانی هوکوومه‌تی، ده‌دا. پیشه‌وه‌ر و هونه‌رمه‌ندان ده‌سمز و کرۆی چاکیان وه‌رده‌گرت.

به پیتی سه‌رچاوه‌کان بارسستی ئالووێر له ئێران زۆر قه‌به نه‌بوو. ئابووری تا پاده‌یی غه‌یره‌پوولی، کاریگه‌ری گه‌وده‌ی به‌کشتوکال، گه‌یوگره‌تی بارسکردن و پاگوێزتن، سیاسه‌تی ئابووریی شاهانه و فاکته‌ریلی دیکه به‌هۆکاره‌کانی به‌رته‌سکیی سنووری بازراگانی ده‌زاند‌رێن. وا دیاره بازراگانانی وه‌ک پیشه‌ورانی شار، خاوه‌ن پێکخراو نه‌بوون، به‌لکو له‌ گرۆی چکوله - چکوله‌تر و له‌سه‌ر هیمی بناوانه‌ی شاری، نه‌ته‌وه‌یی، ئاییینی، یان په‌شته‌ی بازراگانی له‌ جۆری گرۆیه‌ندیی کز و سستدا جموجوولیان ده‌کرد. بازراگانانی ئێزانی هه‌ر به‌ ته‌واوه‌تی به‌سه‌ر بازاردا زāl بوون، به‌لام له‌ بوا‌ری بازراگانیه‌ی ده‌ره‌کیدا، ده‌ستپێکی ته‌وتویان نه‌بوو. ئالقه‌ پێتاو و کلیلیه‌کانی بازراگانیه‌ی نیوخۆیی و ده‌ره‌کیی ئێزانی سه‌رویه‌ندی سه‌فه‌وی، نه‌و بازراگانه‌ نه‌رمه‌نییانه‌ بوون که‌ شا‌ه‌باس له‌ سالی ۱۶۰۴دا و له‌ شه‌په‌ه‌کانی قه‌فاسدا به‌ زۆر بۆ نیو ولاتی ئێزانی کۆچ پێ کردن و له‌ نه‌سه‌فه‌هانی هه‌وا‌یه‌ندکردن. به‌لام بازراگان و پێرای سامانیکی زۆر، به‌ گه‌شتی له‌ سه‌رمایه‌داناندا به‌ پێچه‌وانه‌ی بازراگانانی نه‌روپاییه‌وه، نه‌یان‌توانیوه به‌ ناوی چینیکه‌وه، بێته‌ کایه‌وه، ناچار ده‌بوو له‌ گه‌ل ئابووریی ده‌وله‌تدا پێ به‌ پێ هه‌نگاو هه‌لێنی و هه‌رکه سامانیان له‌ نه‌دازه‌یه‌ی سه‌ره‌پێژی ده‌کرد، له‌ جیاتیی ئالوویری بازراگانیه‌ی زۆر و سه‌رمایه‌ی پیشه‌سازی دانان، پووله‌کانیان پاشه‌کوت ده‌کرد، یان زه‌ویوزاریان پێ ده‌کرێن. خۆلاسه‌ ئێزانی ته‌و سه‌رویه‌نده ده‌ ئاستی سه‌رمایه‌داریی راسته‌قینه‌دا، هه‌شتا پیتی نه‌هاویشه‌تبه‌وه قوناخی کاری مرگه‌رییه‌وه

ده توانين، جگه له مانه، پوځاني و چينه کاني شارنشينی پايين، ژنان و که مایه تيبه
 ثابتيه کانيش ده پريزي خه لکي شارد ا جی بکه ينه وه. بی گومان ده وری پوځانيه ت
 (عوله ما) ده گل پوځانيه تی نورپادا جودلواز بوو. عوله ما، هرچه ند به م ناوه وه
 ناوړدنپان هه له یه، کار و نه رکي جودا - جودايان له نه ستو بوو. نه م عوله مایانه،
 هرچه نده له سه رویه ندي سه فویدا جوراو جدر بوون، به لام پاش نه وه ی که پله وپایه ی
 هرچه عيبه ت (موجهه يدي) ی بوو به باو، نیدی نه مانه پایدوستيان پی کړا. جگه له مانه
 سادات و ده روښانیش هر به خه لکي شار له قه له م ده دران. هه روه ها لات و له وری شار
 The Scums of the town ، له دهره وزه کړی م یفانه کان و قاوه خانه کان و چاپخانه کان
 و ژوانگه حه شارگه کاني شاعیر و میژوونوسان و قومارخانه کان و تریاکخانه کان و
 روسپېخانه کان و که سیکي دیکه ی پایینی هه ژلوانی شارستانیان پټک ده مټیان.
 نه سکه ندهر به گی مونشی و پوځسته مولحوکمای کوریش له کتیبه کاني عالم شاری
 عه باسی و روسته مولته ولریخدا ، ناماژه یان بق نه م توپژالنه کړبوه.

به ش به حالی ژناني هه موو توپژال و هه موو چنه کان وه خته بلټیم، چټکی زیادیان
 نه گوتوه. به لام نه وه ی کیشی له سه ر نیه نه وه یه که زوری ی ژنان له کاروباری
 په نيوهټناني کالای مالی - ناشپه زی، پاکژاگری، مندالاری و جولا یه تی و درونی به رگ
 و پوځاکدا به شدلرییان کړبوه. دیاره ژناني چینی بالا ته مبل و نه وه زه لانه هه ر
 خویان ده لسته وه و کاریان نه ده کرد، ژناني شاری به حجاب بوون و له هه موو کړمه ل
 جودلوازیوون.

لواچینی گړی شارنشينی باب ته ی باسه که مان، که سنوړی کی دیاریان نه بوه،
 که مایه تيبه ثابتيه کاني نيران بوو. نه مانه نه رمنی و جووله که یان هه بوون. ژنه کانپان
 له په نيوهټناني کالای په نگړی، زپنگری، خشل و جواهرات سازي، ده رمانسازي،
 شه رابسازي و شه رابغرؤشی و پټناوی و ده لای، فروتنی کالای نیوداشت و کارنای،
 گورانییېژي، په قاسی و سه ما، سازنده ییدا ده وریان به رچاو بوه. هه ر له کاروباری
 مامانی و ژنانه، بق نمونه: پټناویشدا که نامه یان له ژناني سورمانی حه ره مسه راره بق

دهرئ دهر دهر و ماجوومی جابوویی عه شقیان ساز ده کرد بۆ دهرئ دهر دهر. ههروهه
 داستانونیژانی نۆریان هه بوون، به لام وێرایی وهی، به قسهی ئیمر سۆن، ئاغله بهی
 که مایه تیه کان هه ژار بوون، یان خویان به هه ژار نیشان ده دا. بهش به حالی
 زه ده شتییه کان که به نۆری له کرمان و یه زده دانه نیشتن نزیکهی ۸۰ هه زار که سی
 هه بوون. ئه مانه پتر به کاری کشتوکال و تهوکاریه وه خه ریک بوون و نۆد که میان
 خویان به خویندن و نووسینه وه خه ریک ده کرد.

بهش به حالی پتوه ندیه ئابووری، فهرهنگی، سه رباری، دیپلوماتیکیه کان له گه ل
 پۆژئاوا دا بازار په کان له سه دهی ۱۲ هه مه وه زیت له گه ل ده ولتهی شاره کانی جه نه وا و
 ئیثالبادا ده سته پتکرد. له سه نهی ۱۴ و ۱۵ دا له پتسی شاری بۆرسه وه له گه ل
 ئارمووشکرانی ئه وروپاییدا ته واو سه روکاریان پهیدا کرد.

دیاره دامه زانندن ده ولتهی شیعهی سه فهوی له ئێران، هاوتاییه که ی به جارێک گۆپی،
 چونکه کۆمه لێ دژمنکاری له نیوان ئێران و عوسمانیدا ئی که و تنه وه و بوو به هۆی کسری
 و سیستیی بازرگانی.

خوینده ی به ریز، پیم وایه تابلۆکه بۆ سه روپه ندی پیش قوناخی سه رمایه دلری ئێران،
 به سه.

بنیاتی کۆمه لایه تیی ئێرانی پیش قوناخی سه رمایه دلری

مینقپسکی پۆتیی سه ره تایی سه فهوی به "فیودالیزمی خێله کی" و پاتشایی شا
 هه باسی به "لیسپۆنیزمی باب سالاری" نیوان و به "گوانیکسی گه وده ی" له قه لم
 داوه. به لام میژوونووسانی مارکسیستی نۆد به ساده یی ئێرانی پیش سه رمایه دارییان
 جارێ به "فیودالیزم" و جارێ به "فیودالیزمی تایبه تیی ئێران" و کاسێ به
 "فیودالیزمی ئاسیایی" یان به "وێنه ندیی فیودالی - شوانکاره یی" نیوانه. دیاره
 نه م پوانگه یه له په چاوکردنی به شی خێله کی و په ئیوه یێنانی ده سکردی شاریه وه
 ئاوده خواته وه. خۆلاسه، ئه مه به لای جان فۆرانه وه راست نییه.

به راستی هم شیوهی پهنه‌یمنانی شوانکاره‌یی ختوه‌تنشینی و هم شیوهی
 پهنه‌یمنانی ورده کالایی له نووسینه‌کانی مارکسیش و هاویرانیشیدا باسیان لی‌کراوه،
 به‌لام شیوهی پهنه‌یمنانی "گوندیی هاویه‌شه‌کی" چتیکی تازه‌یه که به‌نیوی
 ه‌لوه‌ژتوده‌ی فیودالیزم له به‌شی کشتوکالی ئابووریدا به‌کارده‌برئ. به‌شیوه‌یی که له
 شیکاری ئه‌زمونیدا به‌دیارد‌ه‌کوی، سه‌رپژئی به‌شی کشتوکال به‌تیزی به‌شی له
 داهاتی به‌ره‌مهاتگ له لایه‌ن گوندیه‌وه به (مالیک) ده‌دا. له‌بری ئه‌وه ئه‌م
 قهره‌بووکردنه‌وه‌یه له‌بق گوندییان که زه‌وین به‌دهستی وانه‌وه ده‌مایه‌وه، ه‌ه‌بوو. ئه‌مه
 مالیکیه‌تی ئه‌فرد، ه‌ه‌رچی ملکی خۆشیان بوو، ئه‌وه شا، به‌ش به‌حالی ملکی
 سه‌لته‌نتی تیولدارانیش و به‌ش به‌حالی ملکی ده‌وله‌تیش که له‌ده‌سنیانی شا، پان
 له‌مونه‌وللیانی وه‌قف بوون، به‌راست ده‌گه‌پئ. ه‌ه‌روه‌ها ده‌بی‌گرو
 ژماره‌که‌متره‌کانی گوندیی که‌مزه‌وین و گچ‌که‌چاپ و نوژدالیکسی ئا ئه‌ندازه‌یی
 خۆشگوزه‌رانتری موغازه‌دارانی به‌شی له‌گوندییان و ناشه‌وانان و ئه‌م جوژه‌بابه‌تانه به
 بیره‌خو بیتینه‌وه. ه‌ه‌روه‌ها له‌بابه‌تی گوندی، ه‌یندی پیشه‌وه‌رانی گوندیی له‌گوین
 ئاسنگه‌ر و مسگر و قالچن ه‌ه‌بوون و له‌ه‌ره‌پایینه‌روه، گوندیی بی‌زه‌ویوزاری
 خۆشگوزه‌رانیش ه‌ه‌بوون که‌حه‌ماچیتی، ده‌لاکی و سه‌پانییان بق گوندی ئه‌نجام
 ده‌دان. جا له‌به‌ر ئه‌وه‌ی گوندی فه‌رایه‌ند (پروسیس)ی کاری خۆی کۆنترۆل ده‌کرد و له
 ه‌مان حالدا سه‌رپژئکه‌ی به‌ره‌مه‌یان به‌نیوی به‌شی له‌داهات به (مالیک) ده‌دا، لی‌تیه‌دا
 که‌ک له‌زاراوه‌ی "هاویه‌شیی گوندی" ورگیراوه. چینی ده‌سه‌لاتدار له‌سه‌رده‌می شا
 ه‌ه‌باسدا به‌سی شیوه‌ی جیاوازی پهنه‌یمنان دابه‌شکراوه و له‌شه‌به‌نگی نایه‌کپاژی
 مالانی هۆز، والیی حوکمران، خاوه‌ن زه‌وین و تیولداران، پحقانیانی په‌سمی و بگره
 به‌شی له‌بازرگانه‌ی گه‌وره و سه‌رباریش شا و بیه‌ماله‌ی سه‌لته‌نتی، پیک ده‌هات. شا،
 نه‌ک ته‌نها له‌فهره‌پاژی ئابووری، جوغرافیایی، فره‌نه‌ته‌وه‌یی په‌قیبانی وه‌شارتی
 (potential - بالقوه)ی خۆی به‌شی وه‌رده‌گرت، به‌لکو بق خۆشی له‌شیوه‌کانی
 پهنه‌یمناندا، به‌نیوی فه‌رمانده‌ی سه‌پای به‌رده‌وام و عه‌شیره‌تی، خاوه‌نی ملکی

سهالته نه تی و سه رپشکی تیوول دابه شکردن، خاوه ن کارگایه کانی سهالته نه تی،
 خپکه ره وه ی خنرج و باجی بازاړی (پیشه وه ی) و په سمی گومرگی له بازاره کان و
 خاوه ن پاوانی بازرگاننن سوودی ناوړی شمی کال و په ک دوو کالای دیکه دا، دهستی
 هه بوو. هیچ گزویه کی دیکه له هه لورنردان له بارودوخنکی وادا نه بوو به نه ندازه ی شا
 به شینکی گوره له سه رله به یی سه رپژنن نیران بؤ خوی هه لگری؛ چونکه هر گزویی
 تنها له یه ک شتویه پهنیوهیتاندا دهستی ده پویش و ده گه ل به شینکا که ده گه ل
 په نیتوهیتانی نیوبرادا هاوسه روکار بوو، ده بوا به سه ر هه موو نه اندامانی گزویه که دا
 دابه ش کرابا، که ئی شاهانی سهالته له هه موو شتویه کان به شینکیان بؤ خویان هه ل
 ده گرت. دیاره، ئم ده سهالته له پشتیواننن نایدیولوزیکیش به رخوردا بوو و تنها هر
 شو به ناوی گزوی خودان سهالته به قسه په وا مه رز و سنووره کانی شتویه گه لی
 پهنیوهیتانی ده به زاند و له هه موویاندا ته شریفی حازر بوو، و هر ئم هه ش شاهانی
 سهالته به ناوی پاتشا و پوچانی و زانایانی ئیسلاموه به سه ر ورگی خه لکوه کردبوو
 به گه نه ی میمل... به لام و پرای ئمانه ش هه موو سهالته به یه کان نه یاننوانیوه به ته واوه تی
 و سه روم لاف و گه زافی خویان به سه ر کومه لدا سه پینن.

ئه تق که بیر له هه بوونی خوت ده که یوه ده بیننن - و پرای چه ند شتویه و زار - زماننکی
 هاویه شت هه یه، پپوه ندیه کی نابوورنن - هه رچه نده نقر سنوورداریشه - هاویه شت
 هه یه، دابونریت و فولکلور و پیکهاته یه کی ده رووننن هاویه شت هه یه، هه ست به وه
 ده که ی که تق میژویه کی هاویه شت هه یه.. ئمانه به ته واوه تی له میشتندا پوون و بی
 خوش و بی گزیوگول هه موو په هنده کانی هه بوونت تیک ده به ستن. ئوچا ئه تق به مه
 ده گه یته هه وارگی که ده بی پاشماره کانی سیستمی فیودالیزم بسپریه وه؛ چونکه
 ئم سنووره خه یالینانه کی به رزه وه ندیه کانی بیانی بویان کیشاوی به ناره وا و
 کارنکی له مافی مرقف به ده ر ده زانی و ده که ویه هه لپه ی نه وه وه که چون به هر
 شتویه بی بی - به خه باتی بی پشور بی، به مه تنیق و شارستانینانه ی سه رده می
 دیموکراسی - به ره و جی به جی کردنی ئامانچه کانت هه نگاو هه لپنن. ئه گه ر کورد ده

ژیر پڙتمی دهره به گایه تیی تورک و عهره ب و عهجه م نه بوايه و وه کو میلله ته کانی دیکه
 ده کرا له میژوهه بڅ خوی سیسته می فیودالیزم بروختی. به لام په ننگه بلنی کوردی له
 تورک و عهره ب و عهجه م پاشکه وتووتر چۆن ده یتوانی شو قوناخه بیری؟ به لنی نه مه
 راسته، به لام نموونی و امان به ده ستوه هیه، که نه م راستیه نیسپات ده کا.
 عهره بی سووریا و لوېنان و میسرو جه زائیر و مه غریب و لیبیا و یه من و هند که له
 ده ولته تی عوسمانی جودابوونه وه - هرچنده ده ولته کانیان ده سننژی نیمپریالیزم
 بوون، به لام خق ناهنکیان هر به به ردا هاته وه و بیری نه ته وایه تییان به و
 جودابوونه ویه به که شه که وت. نه دی نه ته وه کانی ناسیای ناوین دوی ده سه لاتی
 سؤلفیه تی، به که وره و گچکه وه چۆن هه موو - هرچند بڅ نامانجی ده ولته تی سؤلفیه تی
 له جیاتیی وه ی که ده ولته تی تورک زمانیان بڅ سازکردبان، شو هه موو ده ولته تانه یان بڅ
 پتکه وه نان - که شه یان کرد و بوون به کومار و نیوه کومار و هند ؟ یان شو هه موو
 عهره بی یه که زمان و یه که نایین و یه که خاک و یه که نابورییه، به که وره و گچکه وه -
 هرچند بڅ نامانجی نیمپریالیزم دامه زان - چۆن هریه که بوون به ده ولته تیکی
 نه ته وه یی سهریه خو؟! به قسه ی نیسماعیل بیتشیکچی، دؤستی که وره ی نه ته وه ی
 کورد، یان به قسه ی د - محمه د شه مسی تازه ری، ده ولته تی عوسمانیشی و ده ولته تی
 سه فویش، نه گه به ده سستی نه نقه ست کردیان ده چارچیره ی نابوریی شوانکاره یی
 و فیودالیزمی عه شیره تیدا نه چه قانده بایه و هه بوونی نه ته وه ییان ده بن لیوه وه نه کردبا،
 بڅچی وه کو شو ان که شه ی نه ده کرد؟ کورد چیی له وان که تر بڅ؟ نه وه ی نه ولایا
 چه له بی له مه پ پتیشکه وتووتییی میرنشینی بتلیس ده یگنپتته وه، خق ده ولته ته کی
 قه ره قویقونلوو و ئاق قیونلوو سه فوئی و عوسمانیش خق له و پتیشکه وتووتر نه بوون.
 نه گه رده رموی کورده که بڅ خوی ده قوناخیکی نه وتودا نه بووه، بیر له چه ند
 ده ولته تی یا ده ولته تیکی هه رکه زی بکاته وه، نه وه تا نه حمه دی خانی هاوار ده کا و ده لنی
 نه وه هه موو میرنشین و دهره به گ و ناغا و به زم و په زمه با بیرپته وه و به سه -
 ده فهرموی با ئیمهش یه که پاتشامان هه بی، یه که ده ولته تان هه بی له راستیدا نه وه یه که

دەولەت، یا ئەوێ که ئەحمەدی خانی پێشنیاری کردووە مانای ئەوە نییە که لە هەوارگە شوانکارەیی و دەرەبەگایەتییه‌وه بۆ هەوارگە سەرمايه‌داری بپروا، نه‌خێر ئەو پێشنیاری ئەوێ نه‌کردووه؛ چونکه ئەو کاته ئەو کاریکی له‌کردبه‌ده‌ر بوو. به‌لکو پێشنیاری یه‌ك ده‌ولەتی مه‌رکه‌زیی بۆ کورد به‌ لای ئەحمەدی خانیه‌وه پێشنیاری پاتشانشینیکی له‌ گوتین پاتشانشینەکانی تورک و عه‌جه‌م و عه‌ره‌ب بوو. خۆ ئەگەر تورک و عه‌ره‌ب زۆریه‌ی زۆریان شوانکاره و خێوه‌ت نشین بوون، خۆ کورده‌که، هه‌ر وه‌کو کرس‌تن سن ئارسن و مینۆرسکی ده‌قه‌رموون، هه‌ر له‌ سه‌رده‌می میدیه‌کان و هه‌خامنشییه‌کان و ساسانییه‌کانه‌وه هه‌موو هه‌ر شوانکاره نه‌بوون، به‌لکو نێهاتنشیش بوون و ئەوه‌تا ناسه‌واره‌کانی لوپستان و که‌لوپستان و هیتیتستان و خۆریساتان و زاموا و نۆرارتوو و سێرتستان و هند گه‌وره‌ترین شایه‌تی که‌ونارایی نه‌ته‌وه‌یه‌کی ته‌مه‌ن درێژی هه‌زاران ساڵه‌ن که نه‌ته‌وه‌ی کورده‌..

به‌شی سییه‌م

V نایین، جادوو، ته‌سه‌ووف و غیرفان

لایین دامه زراوێکی سه‌رخانه. به پێی بنیاتنێکی کۆمه‌لایه‌تی - ئابووری و
 پێوه‌ندیگه‌لێکی په‌نیه‌تانه‌ی که به‌جهم و په‌نگ و پوو به‌م دامه‌زراوه‌ ده‌بخشن، باریکی
 فۆنکسیۆنێل (وه‌زیفی) وه‌رده‌گرێ. له‌م پوه‌وه‌ که تو دێی له‌ پێوه‌ندییه‌کانی نایین و
 کۆمه‌ل ده‌گه‌ل په‌که‌یدا وه‌ده‌کۆلێ، ده‌بێ له‌ گۆرانه‌ریگه‌ل کۆمه‌لایه‌تی که له‌ نێو
 کۆمه‌لدا پووده‌ده‌ن، وردبیه‌وه. واته‌: هه‌ر گۆرانی له‌ پێوه‌ندییه‌کانی په‌نیه‌تانه‌دا
 پووبدا، کار و ئه‌رکی سه‌رشاری نایینیش به‌و پێیه‌ به‌ر گۆرانه‌ری ده‌که‌وێ. ئه‌تو له‌ هه‌ر
 ته‌رزه‌ توپینێکی نایین وردبیه‌وه، ده‌بینی بریتیه‌ له‌ ئه‌نجامی قوناخیکی کونکرتیی
 ئابووری. بۆ نمونه‌: توته‌میزم شایینی شتیه‌ی هه‌ره‌ سه‌ره‌تاییی په‌نیه‌تانی وه‌ک
 کوکرنه‌وه، ماسیگری و پووشکار، ئانیمیزم، نایینی شتیه‌ی په‌نیه‌تانی کشتوکالی
 سه‌ره‌تاییه (دیاره‌ له‌م سه‌روبه‌دانه‌دا جانوو و سیحرفه‌هه‌نگی کۆمه‌له‌ سه‌ره‌تاییه‌کان
 بوو، که هیچ پێوه‌ندییه‌کی به‌ نایینه‌وه‌ نه‌بوو، به‌لکه‌ ته‌نها پێوه‌ندیی به‌ ته‌رزی
 په‌نیه‌تانی ئابووری سه‌ره‌تایی و کاره‌وه‌ هه‌بوو. چونکه‌ هه‌روه‌ک هاوژه‌ له‌ کتیی
 میژووی کۆمه‌لایه‌تی هونه‌ریدا نووسبووه، نایین له‌و سه‌روبه‌نده‌دا هه‌تستا چاوی
 نه‌پشکوئو بوو. نایین به‌ره‌می گه‌شه‌کردنێکی زۆر پاشترتی مێشکی مرۆفه‌). به‌ش به‌
 حالی نایینه‌کانی سه‌ک خوداپه‌رستی و هه‌په‌مه‌ی وه‌ک ئیسلامه‌تی و مه‌سیحیه‌ت
 فۆنکسیۆنایه‌تی (وه‌زیفه‌داری)یه‌کی قوناخه‌ نایینیه‌کانی دواتر. له‌ سه‌رتکی دیکه‌وه،
 کاتی کۆمه‌ل له‌ قوناخی فیودالیزم (مالیکیه‌تی زه‌ویوزان)یه‌وه‌ پێ داوێته‌ قوناخی
 کاپیتالیزم (سه‌رمایه‌داری)، له‌ بنیاتنه‌کانی نایینی ئیسلامه‌تیش و مه‌سیحیه‌تیشدا
 هه‌ندێ گۆرانه‌ریی ئه‌تو که ده‌گه‌ل پێوه‌ندییه‌ تازه‌کانی په‌نیه‌تانه‌دا ده‌گونجێن،
 پوویان داوه. ئه‌تو بۆ خۆت ده‌بینی بزوته‌کانی به‌ لاییک (عیلمانی) بوون که ئه‌وه‌و زۆر
 به‌ له‌ز و خه‌یرایی ته‌شه‌نه‌ده‌کن، لێشاونێکی کۆمه‌لایه‌تی کۆمه‌لانی پێشه‌سازی سه‌ربه‌
 ته‌رزی په‌نیه‌تانی جه‌ماوهری و ده‌سه‌جهمعیه‌کانه. جا به‌ده‌هاتنی ئه‌م به‌ لاییک بوونه
 که به‌ هۆی پێشه‌سازی بوونه‌وه، کۆمه‌ل له‌ قوناخی شتیه‌ی کشتوکالی کۆنه‌وه‌ پێی
 هاویشتووته‌ قوناخی کۆمه‌لی پێشه‌سازی نوێ، واته‌: له‌گه‌ل گه‌شه‌کردنی کۆمه‌لدا به‌

گوربانکارگی که له بنه پرتیا ده سستی پی کړیوه، به پټوه ده چی. ټایین هرچه ند وه کوزیسه ی شتیوه کانی مالیکیه ت و په نټو هټیانې کونکریت قوت بیته وه، ده زگا (تورگان) په کی نه وتویه که هه موو ده زگایه کانی سرخانی کومل، بز پاکرتنی ستاتووکو (سیستمی باو) یان بز پاریزگاری ل کړدن، زیتر ناماده و به ه لپه یه. وات: به هیچ جزئی حز له گوربانکاری ناکا. نه و فاکتوره ی که سر و ف سال به بنیاتی کومل ده به خشی چیه؟ ده زگایه زترخان کان (مؤسسات البنی التحتية)، وات: پټوه ندییه کانی مالیکیه ت و په نټو هټیانه. به لام ده زگایه زترخان کان ده گل ده زگایه سرخان کاندا وه نبی لیکدی جودلواز و سر به خوین. ده زگایه زترخان و ده زگایه سرخان کان هه میسه له جهنگی ململانیته کی دیالکتیکیدا، ده حالته کی کار - کار دانه وه په کی سر و مردان. جا، ټایین له پټاژ (وه تیره) ی شم کار - کار دانه وه پدا، وه ک ده زگایه کی سرخانی بنیاتی کومل، هه میسه پټوه ندییه کانی په نټو هټیان، وات: ستاتووکو پتر ده پاریزگی و له هر گوربانکاریه ک به ده نگ دی و زه ق ده بیته وه. نه مه ستان ساله کاره که به و جوره بریده ی هیه.

وټرای وهش، ټایینه کان، له دئی جودلوازی په گزی و نه ژادییه و کانی ده پوانییه هه لپه و ه ول و ده ولتکی که له پټناوی دامه زاندنی ده وله تیکی جیهانی به نیوی (نومه) ی نیسلامی، وه ک حه سه نوله ننا و سه یید قوتب به خه رجیان ددا و نیستاش هه ولی بز ده دری، ده بینین له جه و ه ردا مایه و پایه ی پټشکه تخوازانه ی هیه. شم تاییه تمه ندییه پټشکه و تخوازانه یه، له ناخی فلسفه کانی ټایینه کان، یان له ناخی دامه زتره کانیانه وه ه ل ناقلی، به لکو راسته و خ ل و پټوه ندییه وه که ټایینه کان به جه ماره رانی خه لکه وه گری ده ددن، ه ل ده قولی. به لام شم تاییه تمه ندییه له سر ده سستی ټایینه داره کان له بهر نه وه ی پټوه ندییان هر له زوه وه به خه لکه وه پساوه و بوه به ده سکه لایه کی تاییه تی بز پاساودانی نایدیو لوجیای چین ه هوکمرانه کان، کاریگریه کی نه وتوی به به روه نه ماوه. به کورتی نیستا کاره که به لای نه وه دا شکاوه توه که نه ولوی هرچی تاییه تمه ندی بزو توه نیسلامییه کان هیه، که چین

حوکمرانه کان بۆ خۆیان دهستیان له پهره پێدانایندا ههبوو، به تێڕزویست و پیاو کوژ و
 دواکهوتوو له قه له م دهبرێ. ئهمن پێم وایه خاله هاو به شه گه شه کانی ئێوان ئایینه کان و
 عیلمانییه کان، نه گهر له بزووته وهی دیالکتیکی میژوو تی بگن، به کجار زۆرین که ده
 به ره یه کی یه کگرتوو له دژی دژمنی راسته قینه خه بات بگن، به لام به مه رجی پشتی
 جه ماوه به ره نه ده ن، واته: له نیگای خوا پشت و ئامانجه کانی خه لکانی چه وساو وه له
 دوا پۆز بنواړن.

له مه پ مه زه ب و ته ریه قه ت، مه ره نه وه ده ئێم که مه زه به کانی ئایینی ئیسلامی له
 نێو کۆکی ته رزی به رگرتنه وهی ئاییدایلیستانه دا، هه یج جودا وازییه کیان له نێواندا نییه.
 به لام نه وه ده هه یه، که هه ندیکیان بۆ پاساودانی به یووچوونی سروشتی چینایه تی
 خۆیان به نه قل و هه ندیکیان دیسان مه ره له نیگای هه مان به رزه وه ده وه به نه قل
 (سروش) له چته ناسه ره گه ییه کاند، جودا وازییه کی فورمالیستانه یان هه یه. به لام نه مه
 زۆر که م پێوه ندیی به به رزه وه ده ده چینه کیه کانی جه ماوه ره وه هه یه. به نمونه: له
 ده ست نوێژشندا سورمانی پیتی بشوا، یان مه سمی بکا، یان پیاو و ژن ده سنوێژیان له
 یه کدی بشکی یان نه شکی، هه رچه نه ده نه مانه سووک کردنه وه یه کی ته رکی سه رشانی
 سورمانی تێدا به، به لام چ ئاریگه ریه کی له ژبان و گوزه ران و له تاریکستانی نه زانی
 پزگاریوونی سورمانه که دا، هه یه؟ نمونه یه کی دیکه تان نه ک له پێوه سمی
 خودا به رستیدا، به لکو به زا را وهی شه ریه تهی ئیسلامی له مامه له و په فتاری کومه لی -
 ئابووی (معاملات) دا، با بۆ بێنمه وه: کێشه ی ئیمامه ت و خه یلاقه ت که کێشه یه کی زۆر
 گرنگه، به هه یج پاسا وێکی نو سه راو له گوێدا نییه، نه وهی که هه یه، ته نها به یووچوونی
 لای نه سیاسیه کانی مه زه به ییه که له به رزه وه ندی نه ک سه ره به ری سورمانان، به لکو
 له به رزه وه ندی پێوه ندیه خه یله کیه کان ناو ده خواته وه.

هه روه ها له باره ی ئایینه وه، پاش بلا بوونه وهی کتێبه کی پۆژی گاروودی به
 سه رناوی "سۆسیالیزم و ئیسلامه تی" که پێی له یق و تووێژکی گه رم و به پێز له
 پۆژنامه و کتواره کانی جیه باندا خو ش کرد، په ون کردنه وه کانی به تابه ت به پێزان نیازی

بیرکە و ئی . توفە کچی و سەلاحەدەدین ئیلاف ی کۆپی ئەرشدە ی بەهەشتی، محەممەدی
میهیری مفتی زادە ی خەلکی شارە دێرینە کە ی سنە ی خۆشەویست کە لە ساڵی ۱۹۵۶دا
لە ئەستەمبۆل بە خزمەتی گەیشتم و هەنگین بە کاری ئەوقاتییەو خەریک بوو و بە
خەتێکی کۆنی عوسمانییانە لە ژوور سەریەو، بە دیوارەو ی "برنجی دعوی وکیللرندن
محمد مهری" ی نووسیویو، نۆدم سوود لی وەرگرت.

ئەم ئەفەندییە، هیللو، وێرای بیروبوای ماتریالیستانە ی، بە شتیو یەکی زانستانە لە
ئایین گەیشتموو. ئەمن پێم وایە هەروە ک پۆڤی گاروودی پێی وایە پستە ی "ئایین
ئەفیوونی گەلان" کە لە تۆلۆی قسەکانی کارل مارکسدا دەخویندرتەو، لە
چارچۆی خۆی بە یی پەگوریشە لە گوین "ولا تقربوا الصلاة" پشەکشێش کراو.
پاستیت گەرە، ئایین لە هەلومەرجەکانی مێئووییە و کۆمەلایەتیانە ی خۆی بەدەر
بە چیبەتی (ماهییت) و جەوهرتکی پووت و پەتی (ئابستراکتانە) تەماشاکردن، لە
میتۆدی مارکسیستانە بەدەر و مارکسیش و ئنگلیش لە وەکۆلینی پاستیتی ئاییندا
نەپان گوتوو: ئایین لە هەموو شوێنێک و لە هەموو سەروبەد و زەمانێکدا، هەر هەمان
کاریگەری خۆی دەنۆینێ. مارکس لە ۱۸۴۲دا لە لیۆه کۆلینێکییدا نووسیویە: لە
هەلومەرجە یلێکی کۆنکریت و بە دەستی چێژتکی فەرمانفەرما ی دیاریکراو، وەک
پیناو و شامیر بەکار دەهێندرێ، بەلام وەها وائیکێکش نییە کە وەزیفە و ئەرکی
سەرشاری هەرگیز نەگۆی. هەروەها فەرموویانە: ئایدیۆلۆجیا یەکی سەربە ژۆرخانی
کۆمەلە و دەگەڵ ئەم بنیاتە ماددییەدا هاوپیۆەند و هاوسەروکارە ^(۱) گاروودیش لەو
وتاری (پەخشی هیگل لە مەپە لەسەفە ی حورقووق)دا باسی کردوو کە مارکس
نووسیویە: ئایین لە هەمان کاتدا لە دژی هەلومەرجێکی بەسەردەبێ، سەرەلەدان و
دەگژپاچوون و دەنگی نیعتراز و پرتۆتستۆیه کە:

"لە ناچاری خۆ بە ئایینەو هەلاوasin لە سەرتکەو، بە دەنگهاتنی ئەو ناچارییە
کە لە پاستی (حەقیقەت)دا هەپە و لە سەرتکی دیکەو لە دژی ناچارییەکی کە لە

^(۱) سەرئار بۆ Gazette de Cologne ، ۱۷۹.

پاستیدا ههیه، ئیعتراز و ناپه‌زایی ده‌ریڤنه. ئایین دلدانه‌وه و جهخت له‌سه‌ر سه‌بووری و بوورده‌باری مرقی داپۆندراو و یۆحی دنیا‌یه‌کی دلپه‌ق و هه‌لومه‌رجی کومه‌لایه‌تی ئه‌وتۆیه که تێیدا نا‌حاوێته‌وه. ئایین که گویا "ئه‌فیوونی گه‌لان"^١، ئه‌وه‌ی له‌م پرسته‌یه‌دا ده‌خوێندریقه‌وه زۆتر یاسی ئالمان و پۆتیمی مۆچه‌وسێن ده‌کا تا میتافیزیکانه ناساندنی چه‌وه‌ری ئایین. مارکس گه‌فتی ئایینی له‌ ئایدیۆلۆجیای ئالماندا به‌ پاشکاو، له‌ که‌لێنی باره‌وێخی کومه‌لایه‌تی ئالماندا باس کردوه. هه‌ر له‌ هه‌مان کتێبدا ده‌لی: ئایین به‌ پێوه‌ندی ده‌گه‌ڵ هه‌لومه‌رجی ماددی (سابووری) دا ده‌گه‌ڕێ و گویا له‌ ئارادا نامێنی و ناشه‌تالی ئی ده‌کری؟^٢.

"ئه‌م بیروبووچوونه‌ تیتۆریانه (بیروبووچوونی ئایینی)ش له‌ نیگای خه‌لکه‌وه، واته‌ پرۆلیتاریاوه‌ش مه‌به‌ست نییه‌ و نابێ به‌ بابته‌ی باس. ئه‌گه‌ر چه‌ماوه‌ری خه‌لک بیروبووچوونێکی وه‌ک بیروبووچوونی ئایینی هه‌شبووبی، ئه‌مه‌ سه‌باره‌ت به‌ هه‌لومه‌رج، له‌مێژبو به‌ سه‌رچوو بوو و له‌ ئارادا نه‌ما بوو"^٣. مارکس که‌ نه‌گه‌ڕانی ئایین وه‌ک چه‌وه‌ر (دیاره‌ پێش تۆمارکرانی ئایدیۆلۆجیای ئالمان) په‌سه‌ند نییه‌. ئه‌مه‌ له‌ تیزه‌ (صغرا مه‌نتیقییه‌)کانی له‌مه‌ر فیکریا‌خه‌وه تی ده‌گه‌ین. فیکریا‌خ نه‌ تیزی شه‌شه‌مدا، له‌سه‌ر ئه‌وه‌ که‌ ناچار بسوه "لێشاری مێژوویی نه‌ه‌ووت (ئابستراکت) کاته‌وه‌ و هه‌ستوخوستی ئایینی به‌وه‌ حا‌له‌تی چتی پادا که‌ له‌ گه‌ڕان نایه‌، به‌ر ته‌شه‌ر و توانجی په‌رخه‌ ده‌کری." سه‌باره‌ت به‌مه‌ فیکریا‌خ هه‌ستوخوستی ئایینی به‌ به‌ره‌میکی کومه‌لایه‌تی نازانی" (تیزی Y).

له‌به‌ر وه‌ی که‌ ئایین تاکه‌ چه‌وه‌ریکی وای نییه‌، له‌بۆ هه‌موو چه‌رخ و چاخه‌کان له‌بار بێ. له‌وانه‌یه‌ له‌ چه‌رخ و چاخه‌ جۆرا‌وجۆره‌کاندا و له‌ چوارچێوه‌ی هه‌لومه‌رجه‌ جۆرا‌وجۆره‌کاندا ده‌وری له‌ یه‌کدی جوداوا‌ز، بگه‌ر ده‌ژ به‌ یه‌کدی بگه‌ڕێ (!؟) ئایین بۆ خۆی له‌ که‌لێنی بێتاتی به‌په‌ته‌وه‌ی له‌ می‌شکی مرقدا ئایدیۆلۆجیا‌یه‌که‌، واته‌ به‌

^(١) K. Marx F. Engels, Sur La Religion, s. 80, Editions Sociales.

شیوه‌یه‌کی شوان هه‌لخه‌لە‌تێن و پە‌مه‌کی‌فریو، پە‌نگدانه‌وه‌ی ئه‌و هه‌لومه‌رجه‌ مادیانه‌یه‌ که‌ مرۆ‌فه‌کانیان ده‌بن کاری‌گه‌رییاندا مه‌حکومن.

وه‌ی ئه‌م به‌رداشت و به‌ری‌و‌چوونه‌ که‌ له‌ ماده‌یه‌یا چه‌که‌ره‌ده‌کا، هه‌روه‌ک ش‌ک‌ل و ش‌ی‌وازه‌ ئایدی‌و‌لۆ‌جیک‌یه‌کانی دیکه‌ (مافه‌کان، سیاسه‌ت، هونه‌ر و دابوده‌ستوور و به‌ندوبای) ته‌نیا پە‌نگدانه‌وه‌ی نه‌کاره‌ و نه‌ست‌ی‌و‌ر (passive) نییه‌. ئه‌م پە‌نگدانه‌وه‌یه‌ که‌ره‌کته‌ریکی به‌رچاو و کاری‌گه‌ری دیا‌لێ‌کتیکیانه‌ی هه‌س و به‌ پێ‌وانه‌یه‌کی کۆن‌ک‌ری‌ت خ‌ی‌وی وه‌ها ه‌ی‌زو‌گ‌و‌ری‌که‌ که‌ کار له‌و هه‌لومه‌رجه‌ و بار‌و‌ن‌خ‌ه‌ مادیانه‌ی لێ‌یان که‌وت‌وته‌وه‌، ده‌کا. جا له‌به‌ر هه‌ندێ، ده‌بێ ئێمه‌ پاس‌تی‌ی‌ ئایین له‌ چارچێ‌وه‌ی ئه‌و هه‌لومه‌رجه‌ کومه‌لایه‌تی و چینه‌یه‌تیانه‌دا که‌ هاشیویه‌انه‌گ‌و‌پێ و هه‌خ‌و‌ی‌ن‌ن. ئه‌مه‌، هه‌روه‌ک ته‌واوی ش‌ک‌ل و ش‌ی‌وازه‌ ئایدی‌و‌لۆ‌جیه‌یه‌کانی دیکه‌، ئه‌وه‌مان له‌ب‌ق‌ ئاشک‌را ده‌کا که‌ ئایین له‌ نی‌گ‌ای چینه‌ فرمان‌فه‌رما و چینه‌ دا‌پ‌ۆ‌ت‌ن‌دراوه‌کان‌یا له‌ حه‌قیقه‌تی ئایین ده‌ت‌و‌پ‌ۆ‌ت‌ن، به‌دیاره‌ده‌که‌وێ که‌ ئایین به‌جێ‌یه‌تانی وه‌زیه‌ و ئه‌ری‌کی سه‌رشانی لێ‌ک‌دی جیا - جیای هه‌یه‌. هه‌ر به‌ ده‌م ئه‌مه‌شه‌وه‌، با ئه‌وه‌شتان عه‌ری‌زی خ‌ز‌مه‌ت ب‌ی: که‌ مارک‌س له‌ نوای گشت چ‌ش‌تی‌که‌وه‌، سه‌باره‌ت به‌وه‌ که‌ سی‌س‌ته‌می سه‌رمایه‌داری و به‌ر ت‌وا‌نج و ته‌شه‌ری په‌خ‌نه‌ دا‌گه‌، ئایینی له‌ نی‌گ‌ای چینه‌ فرمان‌فه‌رمایه‌کانه‌وه‌ خ‌و‌ی‌ن‌د‌ۆ‌ته‌وه‌ و هه‌ر له‌به‌ر ئه‌وه‌یشه‌ به‌ پێ‌ناو (وسيله‌) ی‌کی مرۆ‌چه‌و‌س‌ت‌ن و مرۆ‌ه‌ل‌خ‌ه‌لە‌ت‌ی‌نی له‌قه‌له‌م داوه‌؟! . به‌ش به‌ حا‌لی له‌ فره‌سه‌روه‌ لێ‌ک‌دانه‌وه‌ و پ‌و‌و‌ن‌ک‌ر‌نه‌وه‌کانی ئنگ‌لس ده‌ریاره‌ی ئایین، ئه‌وه‌ه‌ینی ده‌سنی‌شان کرد‌وه‌ که‌ چ‌ۆ‌ن ئه‌م دیاره‌یه‌ ده‌بێ وه‌ک چ‌تی‌کی کۆن‌ک‌ری‌ت له‌ نی‌گ‌ای میت‌و‌د‌و‌ل‌ۆ‌ژی مارک‌سی‌زمه‌وه‌، ورد‌ک‌ری‌ته‌وه‌. ده‌ تێ‌ک‌گ‌یران و ده‌گ‌ژیه‌ک‌دی راج‌و‌نی‌کی ئاب‌و‌ری‌دا ، ئایدی‌و‌لۆ‌جیای ئایین ده‌ت‌وا‌نی که‌ره‌کته‌ر (س‌ی‌له‌ت) ی‌کی شو‌ر‌ش‌گ‌ێ‌را‌نه‌ بن‌و‌ی‌ن.

"له‌ ده‌ربه‌گایه‌تی هه‌ل‌ک‌ردن و به‌گ‌ژ‌دا‌چ‌و‌نی‌ک، ناچار ده‌ب‌وا بب‌ی به‌ ئیعت‌رازی له‌ کلێ‌سه‌ هه‌ل‌ک‌ردن و به‌گ‌ژ‌کلێ‌سه‌ دا‌چ‌و‌ن. سه‌ر‌پا‌کی تی‌ئۆ‌ری‌سی (doctrines) شو‌ر‌ش‌گ‌ێ‌ر و کومه‌له‌کی و سیاسیه‌کانیش، له‌ نوای چ‌ش‌تی‌که‌وه‌، ناچار‌بو‌و هه‌ر یه‌که‌ ب‌ق‌ خ‌و‌یا‌ن ب‌بن

به پافزيبه تېك، واته: له پټي نايين ده رچوونې" (4). نايين له هه مان كومه لدا، به لام له ننگاي چيني جوړ - جوړوه مانا ووه زيقه گه ليكي جيا - جياي ده گياند:

"لټړه، هه روهك له فهره نسا كوو بوو، له ننگلستانې و بؤهميمايېش زوريه نه جيو زاداني چكوله - چكوله له نټو جهنگه ي كټشمه كټش و پافزيبه نټكي كه ده سه ويه روكي پاپازه كان بېوونه وه، ده گه لټ وانه ي له شاره كاندا بوون، په كيان گرت. شو پوړدلو، به وه ليكه دريټه وه كه نه جيو زاده چكوله كان ناچار بوون به نيشته نياي شاره كان پشت نه ستوورين و به رژه وه نديي خويان له وه دا بيت كه له دږي مير و به گهر و گوره پياواني ناييندا ده گه لټ وانه ي كه له شاره كاندا داده نيشتن، په ك بگرن. واته: مه سه له كه به رژه وه ندييه و هيچي تر نيبه.

"تاييه تمه ندييه كه له پافزيبه ندا هه بووه، شوه بووه كه په كراست پټدلو يستي و خواسته كاني گوندي و په شرپوونې خلكي به د هنگ ده مينا و هه مېشه كه ولسوړي به رله شكري ياخي بوونې، هه را يې بووگه، تاييه تمه ندييه كي هه به ته واوه تي جياوازيو. نه م پافزيبه ته، خواسته كاني پافزيبه تي بلزجواي وه خخوه گرتبو، به لام هه روهك نوخشه ي خرستيانه تي دلوای شوه ي ده كرد كه هه لومه رجه كاني چونه كي له نټو كومه لي ناييندا دابه زړي، هه روه ها دلوای نه وه شي ده كرد كه شو چونه كييه وهك پټسايه كي كومه لي سيفيل (مه دهنې) ده يسي بسه لميڼدري و پسند بكري (5). كه واسا نايين وهك نايديو لوجياي جه ماوه ري خهك له چوارچټوه ي هه لومه رجه كو نكرټه كاندا تاييه تمه ديتي شوقشگيړانه ي ده رده ست كړيووه و له سه رته تا (مېدا) ي "چونه كيي مروفه كان لاي خوداوه ند" را به روه داواكار ي سه رته تا ي په كسان ي مافه كان و ته نانه ت نابووري په لهاويشتووه.

ننگلس له وردكړنه ده ي په ره ساندني خرستيانه تيدا ده لي: له سه رته تا ي په يدا بووني نه م نايينه دا "مروفه كاني له پزگاريووني ماددي ناو مېد بووگن، پزگاريي خويان له نټو

(4) K. M. - F. E. Sur La Religion, s. 101, 2, 3, 4, 5, Ed. Socialse.

(5) هه ر هه مان كټتب، ل: ۱۰۲.

نهم بپړوا نوييه دا به دى كړيدوه" و هره وه ها نه وه شى پوون كړيدوه كه چنن سر له بهرى شو ټينسانانئى كه له دژى "دهسه لاته راته كان" پا په پيون له چارچيوه ي نهم ثابينه دا په كيان گرتوه و چنن چوئى له نتيوان په كه م كومه لائى خرستيان و سؤسياليزمى هاوچه رخدا ويكچوونئ هه يه ^(۱).

نايديو لوجيا به كى ثابيني كه خواستى چونه كيى له پزداندا گورابى له تهنينه وه و گرتپانكار ييه كانى دواييدا تووشى له بهريه كه ه لوه شانوه هاتوه و له نه نجامى هه را و بگرى چندين چين و تويزالئ به رځه وه ندى ليكدى جوداوازه وه بووگه وه چيشتى مجبور و به ده يان شاخ و گوت و پټياز و ټول و نيوچه پټياز و بيچوه ټول و موزه يى لى پوولو و به قهولى شاعيرى فهيله سووفى عه رب، نه بوله لائى مه به پى كه فهرموويه:

في اللانقيّة ضجّة ما بين أحمد والمسيح

هذا بناقوس يدقُ وذاك بمئذنة يصيح

كلّ يصيح لدينه ياليت شعري ما الصّحيح

يا وهك حافظى شيرازى فهرموويه:

جنگ، هفتاد و دو ملت همرا عذر بنه

چون نديند حقيقت ره افسانه زندند

يا وهك پټفه مبهري ئيسلام فهرموويه:

"ستفترق أمّتي إلى اثنتين وقيل سبع واثنتين فرقة كلهم في النار إلا الفرقة الناجية" دارى وه سه ره رديوه نه ماگه و ده جهنگه ي لمملانئى و شپروتر ليكدى سوينى كاتوليك و نه رته دوكس و پروتستانت و مؤرمون و نه ستورى و سه بتى و هتد . دا بهش به حالئى خرستيانه تئى و هه روا بق نمونه: موعته زيك و نه شاعيره و ماتوريدييه و مورجيئه و كه پيسانئيه و ده يان ټول و موزه يى نه هلى كه لام (فه لسه فه لى لاهوت) و حه نه فييه و شافيعيه و ماليكييه و حه نه لييه و دوازه ئيمامى و زه يدييه و ئيسماعيليه و

^(۱) نهم ويكچوونه له كومه لئى سه ره تئى ئيسلامه تيشدا، له بېرېرواى سؤسيالېستانئى نه بو زه پى

غه فارى و هه والانبشېدا ده خوئندريته وه.

فاتیمیه و نه‌لی هق و هند. ی نه‌لی شهر و سیاست و نیمامت و هند دا،
کیشه‌ی چینایه‌تی زۆر ناشکرا و به پاشکاو یه ده‌می خوی هوار ده‌کا.

"ناین له پاش چاوپشکووتنی، ده‌بیتن هه‌میشه نێوه‌زۆکیکی باوی ده‌هه‌گه‌دا
بووگه. نه‌مه‌هر له ناین نه‌قه‌ومیاگه‌ برا، نه‌دی ناینی باو (تقلید، رسم) ده‌ته‌واوی
هواره‌ نایدیۆلۆجیکیه‌کانی دیکه‌شدا وه‌که‌ هیزکی وه‌پاریز (موحافه‌زه‌کار) قوت
ده‌بیتوه‌؟ وه‌ی جودلوازیگی که‌ ده‌ نێو نه‌م نێوه‌زۆکه‌دا قوت ده‌بنه‌وه، له‌ پێوه‌ندییه
چینایه‌تیه‌که‌نه‌وه‌ ناوده‌خۆنه‌وه. واته‌: له‌و پێوه‌ندییه‌ نابوویریانه‌ی که‌ نه‌م چۆره
جودلوازی و گۆرانکاریانه‌یان له‌ نێوان ئینسانه‌کاندا هه‌تاوه‌ ته‌ گۆڕی، ناوده‌خواته‌وه"

که‌ واسا، ناین وێپای وه‌ی لێل پێوه‌ندییه‌ نابوویرییه‌کانا هاوسه‌روکاره‌نی، ده‌هر
کۆمه‌لێ، ده‌هره‌لومه‌رجیکدا و له‌ نیگای هه‌ر چیتیکه‌وه، هه‌ر هه‌مان مانا
ناه‌خشی، هه‌ر هه‌مان کارنگه‌ری ناسنوینی و پێگا بق وه‌دی هاتنی ناگامگه‌لیکی
به‌کرده‌وه‌ی جودا - جودا و ته‌نانه‌ت دووفاق و لێکدی شاق و جووت خۆش و هه‌موار
ده‌کا. ناین هه‌روه‌ک، خودانه‌خواسته، ده‌توانی بیی به‌ نامیری مرۆه‌لخه‌لێتن، هه‌ر به
هه‌مان نه‌ندازه‌ ده‌شتوانی بیی به‌ فاکته‌رتکی مه‌عنه‌وی بۆ مرۆ به‌ره‌و بزوتنه‌وه‌یه‌کی
شێرپه‌شگیرانه‌ هاندان و وه‌جۆشی بیری.

له‌و قسانه‌ی سه‌ره‌وه، نه‌وه‌مان بۆ پوون ده‌بیتوه‌ که‌ له‌ بزوتنه‌وه‌ میللییه‌کاندا
ناین هه‌موو جارێ و له‌ هه‌موو کاتیکدا هه‌ر هه‌مان ده‌ره‌ ناگیرێ. له‌ ولاته‌یلێ که‌ له‌ دژ
چه‌وسیاوه‌ و ئیمپریالیزم خه‌بات ده‌که‌ن، له‌ چارچێوه‌ی به‌ری هه‌لومه‌رجی دیار و
ناشکرا، ناین بۆی هه‌یه‌ ته‌نانه‌ت بتوانی ده‌وریکی "هاوده‌سه‌به‌ری" ده‌سه‌به‌رساز
بگیرێ. به‌ نموونه‌ هه‌ر وه‌ک ئنگلس ده‌لێ، خرسه‌تیانه‌تی له‌سه‌ره‌تاوه‌ له‌ خه‌باتی دژ به
چه‌وساندنه‌وه‌دا ده‌وری خۆی گیراوه‌. هه‌روه‌ها ته‌واوی یاخه‌ی بونه‌کانی سه‌رویه‌ندی
نیسلام له‌سه‌ره‌تاوه‌ له‌ کیشه‌ و هه‌رای نابوویری نێوان ده‌شته‌کی و شاریه‌که‌نه‌وه‌ ناو
ده‌خۆنه‌وه‌ و نه‌م یاخی بوونانه‌ له‌ پێشان خۆیان ده‌ به‌رگی ناینی پێچاوه‌ و هه‌میشه
دووباره‌ و چلباره‌ بوونه‌ته‌وه‌ و هه‌ر بۆ هه‌مان سه‌نگه‌ر که‌ لێوه‌په‌راستی هه‌لچوونگ،

سەرلەنوی، جۈۋۋۋۋۋۋۋۋۋۋۋ، گەرلەنۋە... پیاو ئەگەر بىر لە قسەكانى ئىنگلىس دەكاتەۋە كە دەلى: "ئىسلامىيەت ھەردەلىي بە بەئزى رۆژھەلاتىيان براۋە"، "ئەم ھەموو سەرھەلدان و ياخىبۋوۋانەسى بىى ۋەى ھەلومەرجەكانى ئابۋورى بگۆرن، ئاشبەتالىيان كىردۋە" دەكاتەۋە ۋا پىدەچى ئىنگلىس، بىياتى نەشلەقاۋ ۋە ستاۋى بىى رەنگ ۋ بىى تام ۋ بىى بىنى كۆمەلگايەكانى رۆژھەلات ۋ ناراستەۋخۆيانە، تەرزى رەنىۋەينانى ئاسىيىي رەچاۋكىردۋە. ئىنگلىس بە دەم قسە لەسەر بزوۋتەۋە خۆبەبەرگى ئايىنەۋە پىچاۋەكانى دژ بە چەوساندەۋەكانەۋە، ھەلۋىستى مەمەد ئەحمەدى سۈردانىي بە نەۋرە ھىناۋەتەۋە كە چۆن سەركردايەتتى گۈندى ۋ ۋەۋەندانى لە دژ ئىنگلىسە ئىمپىريالىستەكان كىردۋە ۋ دەبەرلەر ئىمپىريالىستاندا سەرگەۋتۋە. پاستىت گەرگە ئەگەر بمانەۋى بزانىن دەۋرى دياردەى ئايىن لە بارۋوختىكى مېژۋوۋىنەى كۆنكرىتدا ۋەك ھەلسەفەى ماركسىزم بە شىۋەيەكى زانستانەى ئۆرپەتەى - بزانىن چىۋە ۋ چىبە، نابى ئايىن بە ناۋى پىشكەتخاۋىيەۋە ۋەك "سەفسەتە" يانىش تەنيا ۋەك "ۋشكەسۋىتى" (تەصۋب) تى بگەين. ئەگەر ئايىن ۋەك پاستىيەكى كۆمەلەيتى دە نەزەر نەگىرن ۋ تەنى ھەر بە ۋوتى (تجرىدى = ئابستراكتانە) ى پەتەكەينەۋە، ناتۋانىن كار لە ئايدىقۇلۇجىيەكى، كە پەگۈرپشەكانى لە دىناي ماددى ۋۆچۈۋە، بگەين.

ھەرۋەك توفەكچى نۆز جوانى بەيان ھەرمۋە، "بمانەۋى ۋ نەمانەۋى، كۆمەلگايە ئايىنىيەكان دە قۇناخى پەرەسەندەن ۋ گەشەكردى ديارىكرۋايداندا، پاستىيەكن. ئىمە، سۆسىيالىستەكان ھەرۋەك دە بۋارى ئابۋورى ۋ كۆمەلەيتىدا بىز كۆمەلەيكى ديارىكرۋا دەيكەين دەتۋانىن دە بۋارى ئايدىقۇلۇجىشدا ئەۋ ھەنگاۋە بەرەۋپىشەۋانەى كە گەشەكردى كۆمەلە ھەمواردەكەن بە ۋ كۆمەلە ھەلگىرن. لە ئايىن بە چىتەكىسى "پروپوۋى" ئۆزىنت، ۋاتە: بەچىتەكى دە بىنەتدا بى پەگۈرپشەماددى ۋ "بىرۋىپۋايەكى ھەلە" ۋ "ھەر لەبەر بە ۋوتى چاپدانى ھەلەۋوۋى نەمان ۋ لەناۋچۋوۋى" كارىكى نۆزلە تەنكاۋدا سۆبىيى كىردن ۋ نەزائىيە. ئەم تەۋرە، ھەرۋەك ئاغاي ئى توفەكچى ۋوۋى

هەر وهك ئاغای ئى توفه كچى پوونى كرىزسه وه بىروبوچوونىكى لىبرالىستانى (ئەمە دە بناخەى رادىكالىزىمىشدا بەرچاودەكەوئى) مىكانىستى پېش ھىگلە و كەرەكتەزىكى نژ بە دىالېكتىكى ھەس. كارى كە ئەوئى بكرى، ئەو ەسا كە بتوانئى دەورى ئاين لە و پووه وه كە ئايدىۆلۇجىايەكە، دەسنیشان بكرى و بچەسپىندى و لاين و بەندوباو ەوفاق و يەك لە شام و يەك لە ەلەپەكانى يەكلاكرىنە وه و شەن و كەو بكرىن و بە پنى ئەو پاستىيانى كە ئاوا لە زانستە ساغەمەكانا ەلئىنجران، واتە: دە بىوارى كارەكرەدەننپەكاندا، وەسەر پىگای كارىگەر و دروستەكان كەوتنە.

بەش بە حالى وتووژ و لئوەكۆلەين و بىروبوچوونى نەزەرىيانەى نقرۆزە وەندى ئەم سالانى نوایى لە ەردور سەنگەرى ئاينى و لاىكى (عىلمانى) پا لە كوردستانى ئىوچە ئازاددا، دە بنەپەتدا پئۆەندىيان بە قولى لىل سەركەوتن و سەرنەكەوتنى چالاكپە كرىنەسى و شەپشگىرەكاندا ەس. ئىمە بىژن و نەبەژىن، تا ئەندازە يەكى بەردلگەر پاشماو ەى پژمى ئابوورى — كۆمەلەكى ئىمپراتورى عوسمانىن و ەروەك ەرجىبەكمان وەك پاشماو ە سوننىتى و شافىعەيتى و ەلەو ەيتى و يەزىدەيتى و كاگەيتى و دوازدە ئىمامى و بەھائىيەتى و ەقەيتى و ەند بۆ ماگەسەو تا ئىستا لە پووى بنىاتى كۆمەلەيتى — ئابوورىيەو ە ماناى نەگەيشقووين و ەروەو ئەندازە يەش، لە مەپ ئەو ەلۆيستە ەوفاق و تاقوچووتانەى كە لە چەندىن تىروانىنى جودا - جودا و جۆرلۇجۆر كەوتوونەو، بايى پئۆىستان فە سەرى سەردەرناكەين. ئىستا لە كوردستان ەلەومەرجىكى وا ەاتۆتەكوپى تا رادەيەك ەموو حىزبىكى ئىسلامى چ بى مەنت چ بە مەنت بە قسە و نووسىن و رادىق و تەلەفىزىقۇن و چالاكى نواندن، - مالم قەبرە - ەموو ەردەلئىن دەبى كار بۆ كوردايەتى بکەين... بەلام بە بى ئەو ەى بە خۇيان بزائن يان نايانگەرەگە دگانی پىدا بنئىن، كوردايەتپەكەش ەروەك ئىسلامەتپەكە بووگە وە بالاگەردانى بەرژەو ەندى كۆمەلەكى - ئابوورى چىنايتى، بەرژەو ەندى ئەم بەرو ئەو بەرە.

كورد له م سه رويه نده دا ده يوي خيوي شايويي كوردستان بي له كونترتولكردني ده سلائي بيانيي پزگار بي، به لام ده بي تورگانيزاسيونه كاني كورد له چوارچيويه به رزه وهدندي گشتدا له م قوناخيدا هر هيچ نه بي بير له وه بكه نه وه گه لو له پای چي نزكي له ۷۰٪ لوانی كورد زقتر پووده كه نه مزگه وته كان نه كه نه و تورگانيزاسيونه ؟ له بهر چي لوان به ره و هه نده ران سواي گاي هار دهن و خو به دم ده يان مه ترسي و بويه ختييه وه ده دن ؟ نه مه له ناكامي له خو له هه موو چتيكي نه و لاته بيانييون نيبه ؟ !

ده ي جا، با چتيكيش له مه پ مانا و چه مكي له خو بيانييون مرق بيژين. له خو بيانييون، به نه ژاولدرزي ميژو له ماكي فله سفه و تيولوجي جوراوجورا ده ورنگي گرنگي گيژاوه. ده سيسته مه ميتافيزييه كاندا، قسه له سه ر نه وه ده كرئ كه "هقيقت"، "مولق"، واته: خوداوه ند له بوني خودي خوي نووركه وتوتوه و به شيويه كي به خو بياني و ناچور و ناقولا هاتوته گوي. واژه گي وهك "به چوكا هاتن"، "كپنوش بريدن" و "له سه رزگي پووت به سه ر زه ويندا به ره و پيري شين و پيراني ته ريقه ته وه چوون" و هند واژه گه ليكن كه بق ماناي له خو بيانييون وه زوان هاردن، وه كار بريانگن. هه روسا، هه مان مانا و چه مكه كانمان، له ته سه روي نيسلام و به گشتي ته سه روفدا، به دنويكي ثابيني و ميستيكييه وه تووش دي. چه مكي له خو بيانييون، به دم رزگار وه له مانا ثابينييه كي و ميستيكييه كي دارندراوه و به ثابيه تي له فله سفه ي هيكلدا مانايه كي نه قلي (rational) ي لباركرياگه. وهك ده زانين، هيكل له و براه دايه كه كرسق (گه ربون) له ناكامي له خو بيانييون و پاشانه كي بخوگه رانه وه ي سه ره تايه كي معنه وي و سه روخو رسك كه هيكل به idea (نمونه - ميسال) ي نيوناوه، هاتوته گوي. نه و جا له پاشان، فيورباخ به پيره وي كردن له هيكل، ماناي له خو بيانييون له نيگاي ثابينه وه، و ليكداه ته وه كه مرقف ثابين و ژياني ثابيني و هيزوگورده كاني خوي وهك چته يه كي له خو بياني و نامق ده بيني. به لي وه لاي شه وه وه له خو بيانييون، نه له مه را هاتوته گوي. واته: وه لاي فيورباخ وه

ئادەمىزاد بەۋەى كە لىۋەشاۋەىيى ۋەئىزەكانى خۆى بە لىۋەشاۋەىيى ۋەئىزى غەبرى خۆى دىتۋە، خودا ۋە ئايىنى (بە مەزەنەى خۆى ۋە لىۋەشاۋەىيى خۆىدا. ش. م.) گوراندوۋە. ھەرچى م. مۇستەس ھەس.ى بالى چەپى فەلسەفەى ھىگلە، لەخۇبىيانىيۋى، واتە مۇقۇم ۋە چەتەنەى كە خۆى دەيانخولقۇنى ۋە بەرھەمىيان دىتۋە ۋەك چەتەنەى بىيانىيان كە ئى خۆى نەبىن ۋە ملكى يەككەى دىكە بىن دىتۋە، بە پاستىيە ئابورىيەكانە ۋە گىرندلوۋە. بە پىتى تىۋوانىنى م. ھەس ملكەچكردىنى مۇقۇم بۆ خودا، لە بەدەنگەتەنى ملكەچكردىنى مۇقۇم بۆ كالا ۋە پۈۈل لە مەيدانى ئايدىقۇلجىدا بەۋالوۋە چىدىكە نىيە (تەكايە بىر لە فەرمائىشى ئىبىنولەمەرىي كە گوتۇۋىە "دىنكەم دىنارىكم تحت قەمى" ھاتىن "بەرمۈۈن - ش. م.).

كەۋاتە: چەمكى لەخۇبىيانىيۋى تىكرا بەم جۆرە دەناسىندى:
 "لەخۇبىيانىيۋى، بە ماناى لەباۋ ۋە تەقلىدى واتە: ھەر بۈۈنەۋەرى ئوۋەى دە بارىدايە لە خۇبەدەرى كا. بەلام بەلاى لاۋوتىيەكانەۋە خوداۋەند، بە لەخۇبىيانىيۋى (لەخۇبەدەركىن دىئاي خولقاندوۋە" ^(۱) .

لەسەرى پۈۈنمان كىردەۋە كە لەخۇبىيانىيۋى لە لاين فېۋىرباخ ۋە ھەس ۋە لە چەمكى خوداگەرى (تېۋلۇجىك) قوتاركاۋە. ھەرچى كارل ماركسە چەمكەيان پىتر بەرچاۋ (مىشخەن) تىر كىردەۋە ۋە لە شىۋەى گرېمانە (فرچىيە) يەككى زىئانى مۇقلىداي بەكارھىتاۋە. بە لاى ماركس ۋە لەخۇبىيانىيۋى ئوۋەىيە كە چەتەكى مۇقۇم بە بەرھەمى دىتۋە لە دەستى ھەلى ۋە قوتارى بى ۋە چەتە ھالە تىكەۋە كە دەبەرەبەر ئوۋە مۇقۇم ۋەك بىيانى ۋە دۇمى لى بى. جا ئەمە، ھەر ۋەك لە زىئانى ئابورىدا دەبىيىن، لە زىئانى سىياسىشدا، لە سۈارى مېۋوشدا ۋە لەفام ۋە دەرەك (تەندىشە ۋە ھەستوخوستى) ۋە مۇقۇم كانىشدا، دىتەگۈپ. بە پاستى ماركس مەبەستى لە ماناى لەخۇبىيانىيۋى پىتر لەخۇبىيانىيۋىتە كە ھالە تىكى تايىبەتسى لەخۇبىيانىيۋى ئابورىيە. بە لاى ئوۋە ۋە ئەم دىياردەى تەنھا ھەر ملكىيەتسى تايىبەتسى ناىخولقۇنى، بەلكو كاردابەشكردى، ئوۋەندەى دىكەى خەست

^(۱) La Theorie Materialiste de la Connaissance, s. 320. P. Universitaires .

ده کاته وه. ئه مه له به شى چاره مى به رگى يه که مى کتیبى سه رمايه دا، به نځوى
 "فیتیشیزمى کالاً و نهینى وى" يه وه پوون کرلوته وه. (مه به ست له فیتیشیزمى کالاً،
 مرق به ره - به ره که پاش وهى بازاپ په يدايووه، پتې واپووه که نرخی کالاً چ له پووى
 به کارهیتان و چ له پووى مه سه روه (استهلاک) وه، چتیکه له سه رووى توانستى مرقووه يه
 و به ره مى کرى وى نځيه و به مه پوولیشى لى يووگ وه خودا و په رستوويه تى و له
 خه زیتانى ده پاریزى و بانباتک و ته له سمانى له سه ر داده نى) ئو مرقوويه که به کارى
 کرده نځى خوى به ره مانى په نځوده هیتا، هم له ده سته درچوونى به ره مه گانې به چاوه
 خو ده ديت و هم به حالتى ده گيشت که نځيدى ئو کروکوشسته ی به ره مى پى
 وه به ره هم ده هیتا، جاریکى دیکه ی بو قه ره بوو نه ده کرايه وه و له گه ل په نځ و
 کروکوشسته که ی خويدا ده بوو به بڼگانه و نامو. واته نه وهى که له خويدا هه بوو،
 له خو به ده رى ده کرد و جاریکى دیکه ی وه که خو بو نه ده گه پايه وه. به نمونه: کرککاري
 بو نه وهى بتوانى ۸ ساعات کار بکا، پتويستى به وه نه توانست (وزه) يه که ئو ۸
 ساعات کاره ی پى ده سه بهر بکا، هه يه. گريمان ئو کرککاره به پتوانه ی سئاندارت بو
 قه ره بوو کرده وهى ئو وزه يه، پڙانه پتويستى به ۱۰۰ دینار هه يه، باشه نه دی نه گه ر
 هات پڙانه که ی له ۳۰ دینار زیتر نه بوو، کوو ئو وزه يه بو پڙى پاشى قه ره بوو
 بکاته وه؟! ئه مه حالت وای له مرقف ده کرد که ده بوو له ناچارى و به زځده ملنى کار بکا
 و له قه پیلکى ئینسانه تى خوى ده رچى و خولاسه ببى به پارچه يه کى بى گيانى
 مه کينه، (فیلمه که ی چارل چاپلن وه بهر - خو بڼه وه) - به لای مارکس وه،
 له خو بیانیوونى ئابورى، ده کومه لى سه رمايه داريدا به ويه برى چله پڙه ی گه يشتووه و
 مرقى کرپووه به "وانیک"، به "پڼساو" ڼک و له ئینسانه تى خودى خوى بى به هره
 کرپووه. ئینسانه کان، ئو وانیکانه ی که به په تجى شانى خو بیانیان وه به ره هم ده هیتا،
 وه که چته يه کى له خو به ده ر و سه ربه خو و هه روه ک فريان به وانه وه نه بى ده ديت و
 پتيان واپو له نتيان ئو به ره مه ماندا که پتو ه ندييه کانى نتيان خو يان وه به ره مه میان

دههینا، پتوهندی (ریگ) یه کی سهره خه هیه. هینری لیفتر، تیئوری له خویانییوونی
 نابوری، ولته: (فیتیشیزم) به م جوره پوون ده کاته وه:

"فیتیشیزمی سهره تایی و جادوو، زالبوونی خویسکی به سهر ناده مزاددا و
 هینزوگوردی خه یالچنانای ناده مزادی به سهر خویسکدا به دهنگ دههینا. ههرچی
 فیتیشیزمی نابورییه (ولته): وانیکیکی که مارکس فیتیشیزمی نابوریی پیگوتوهه -
 زالبوونی شه و بهرهمانی که مرق بق خوی پهنتوی دههینان، به سهر هره مان شه و
 مرقیاندها، هروه ها شه و هینزوگورد (فرمانفرما) ه خه پالییانای که به سهر
 ئورگانیزاسیونی خودی شه مرقیاندها و بهرهمه کانیاندا زال پووه، به دهنگ دینن".
 مارکس شه وی پوون کردوسوه، که مرق له و بهرهمانی خوی پهنتوی هینان، ههر
 په که ی بووه وه فیتیشیک و "وانیک" و لیبیان داپراوه و شه داپراوه بهر - بهر
 هینده ی دیکه جپرتر و خه ستوخولتر و سهختتر بووه که سوه. شه "به وانیکبوون" (Fr.
Réification, Al. Verdinglichung)، که به قوناخه کانی کالا - پوول
 - سهرمایه دتیده په پی، بهر - بهر هینده ی دیکه جپرتر و خه ستر و سهختر
 ده بیته وه. له باریکدا که پوول وانیکیکه مرق بق خوی دایهیناوه، جینی پتوه ندییه کان و
 زیان (هه ستوخوست و نه ندیشه کان) ی مرقفه کانی گرتوته وه. "به جوانی و زیره کی
 دیننی مرقی پولدار" و "کاتی ده بن به دزیر و ناشین و بودوله" ههر سه بارهت بهر
 سهری هه لداوه. کاتی که که سانی جیگه یه لیک له پووی گرینگیی کومه لاتییه وه
 داگیر ده کن و له قوماشه نه سلییه کی خویان به نابوتابتر و به جورتیکی دیکه
 ده بیندرتن: هروه ها هونه رهمندان و توانست و لیوه شاهویی و داهینانه کانیان به
 جتیکی نقر له مرقایه تی جودلواز و هه لایزده و هتد "به دهنگ دینن، نمونه گه ی
 "به وانیکبوون" ن. هروه ها توانست و لیوه شاهویی و هینزوگوردی بی سهر حد و سنوور
 (بومبای ناتوم) ی مرقفه کان، که ده بنه به لای سهریان، نه همیشه هه مدیس نمونه ی
 زه قوزوپی له خویانییوونه.

که واتا، مارکس چه مکی له خۆبیانییوونی به جۆرێکی گریمانهی وا بیر لێ کردۆته وه که له دواپۆژدا له بواری جۆراوجۆردا بۆ لێوه کۆلینه زانستییه کان بیتی به چتێکی به کهک و به تاییه تی به پیتی له سه ر له خۆبه بیانییوونی شایووری داگرتن وه ک بنه ما، کتییه که ی نووسیوه . هه ر له به ره هندی، له خۆبیانییوون، له لێکدانوه په سمیه کان ی بیروئه ندیشه به ده ره کان ی مارکسدا له م سالانه ی دوا ییدا له گه ل سه ره له نوێ وه ک چه مکیکی له نوێژه نه وه هاتنه کاپه وه ی، ده نه سلدا، له نیوان سه ره تا بنه په تییه کان ی مارکسیسمدا، جیتی خۆی گرتۆته وه . گه وه مارکسیسته کان ی وه کوو گیۆرگ لۆکاچ و ناگوست کۆنت و هنری لیفیز و هتد له م چه مکه هه میشه سوودیان وه ده ست هیتناوه . نه خوازه لا به ره وه ی لۆکاچ نووسینه کان ی سه رو په ند ی لاوینیی مارکس متالا بکا، شاکارێکی که له به رگی چاره می سه رمایه ی مارکسه وه ی تی هه له چوه ، نووسیوه و وا زانراوه که چه مکی "به وانیکبوون" ی ده پلانی په که مدا په چا کردوه . ئنگلس، هه ر هه مان چه مکی هه رچه ند ی به پارێزه وه ده ست بۆ به ردوه ، په یده په ی به سه رکردۆته وه . که واتا، چه مکی له خۆبیانییوون له نیگای په گو په شه وه ، وێرای وه ی که چه مکیکی تیۆلۆجی و میتافیزیکیه ، له پاشان له جه پومه نگه نی گۆرانکارییه کی چلۆنیه تی براره و له سه ر ده ستی که له زانایانی بیروئه ندیشه ی سۆسیالیزم، وه ک چه مکیکی بنه په ت په چا وکراوه .

به ش به حا لی سه روکاری جادو به ئایینه وه ، که فه ی به سه ریه وه نییه ، جادو Magic په کی له ئایینه سه ره تاییه کان و بری رتۆپه سم و ئایینه بازیه که به نیازی به سه ر زینه وران و نه روای خه یالیدا زالبوون، ده کار ده برین . په گو په شه ی جادو له به وای به پیۆه ندیه کی جۆری له نیوان مرۆف و ده ورو به ریدا، ئاوه ده خواته وه . له دژ فه لا که ت و به لای ناگه مان، نه خوشین، خراپه و به دکاری و هتد جادو ده کار به راوه و ده بری . به وای به جادو که تاوه کو نیوه ی بووه می سه ته کان ی ناوین له هه پمێن و به ره ودا بوو، نه وێ ده شیوه ی لێشاوی زانستی نهین ی Occultism دا سه ره له نوێ ها تۆته کاپه وه . له ئایینه جیهانییه کان ی مه سیحی و ئیسلامیدا توخمه کان ی له گوین که شف و که رامات،

نوشته کردن و کشته کردن، سف له زاری نه خوش و دارکاری کردنی شیت و شور، بخور سوختاندن و زاوکردنه و کوله نانیته و به ختگرته و به زهرگ و شیر له خودان، ناسنی داخکراو به زمان لستنه و به حال لی هاتن، نواندنی موقناتیسسی، مردوو مه سح کردن، هه و تورو و چله و پرسه بۆ مردوو گرتن، چوونه سه سر قسنی شه خس و شنیخ و مه شایه، پروپالانت و پروپاگانده و بانگ شه (دعایه) ی بازگانی و سیاسی و ناههنگ و شایی و جیئن و سه رله بهری چالاکیه کانی نه زه مانه که بۆ شیخا و کار له شه تجامی چنهابه کی که ئینسان ده بهه وی ناراسته و خۆ به سه ریاندا زال بی و بۆی مه یسه ربن، بهرچاوده که ون.

جانوو نه مرق ده گه ل شه عبه ده و فرتوفیلکاری و چاوبه ست و به ده سویرد و مه هاره تی ده ست و چتی نهیئی و نه سرارامیز نه تجامدان به نیوی سیمیریازییه و نۆر له باون و له هه موو دنیا دا ماونه و به Occultism (زانستی په نامه کی) له و به ناوده خواته و به که سانی له خوا سایی به ده ری نه و تو هه ن که گویا پیوه ندییان به هیزه نه سرارامیزه کانه و بهیه و نه وه ی نه وان پئیان ده کری، که سانی خوا سایی پئیان هه لئاسووی، نه م جۆره که سانه به تاییه تی له کومه لی هیشتا نیوه سه ره تاییی نه م زه مانه دا زۆن، نه نانه ده سه لاتداران بۆ نامانجی سیاسی خویان به کاریان ده هینن. به راستی نه م دیارده نه سرارامیزانه هه رچه نده له گه ل زانستی پشت به نه زمون نه ستوردا پتک ناکه ون و به پروپوچ ده زاندرین، به لام بهش به حالی پاراسایکولوژی، زانست تا پاده یی ناوی لی داوه ته و به سیاسییه کان سوودی لی و ده رده گرن. نه مهش سه روکاری ده گه ل هیندی خه سیه تی بیۆلۆژیکی - کیمیکی - فیزیکی مرفدا هه به که په نگه له هیندی که سدا خه ستوخۆلتر په نگه خواربیمته و به. نه م Occultism له ده رکه یه کی زۆر که و ره وه هاتۆته نیر Misticism مۆفیکه رییه و به ده شیوه ی ده رویتی و سۆفیه تیدا، ده شیوه ی وه لیاتی و که شف و که راماتداریدا ئاشکرا دیاره. هه ره ها هیندی دیارده ی په رجووی پتفه مبه رانیش هه ربۆ نه م زانستی په نامه کییه ده بریته و به.

سیر جیمز، نهرواپه رستی (نانیمیزم که گویا سه رچاوه‌ی سه ره‌لدانی نایینه) به بابی شاعر و جادوگری له پئی خه‌یال‌کردنه‌وه و نیحاوه به بابی دراما و له پئی مه‌یل به‌لای زالبیون به‌سەر نه‌روادا به بابی زانست ده‌زانی. نه‌گەر جادوگری سوودیکی لی نه‌که‌وتاباوه، جادوگر بووچاری زهره‌ر و زیان ده‌هات، به‌لام خه‌ک سه‌رکه‌وتنیکی و بیان له ده‌یان شکسته‌خواردنی وی زیتر له بیر خویاندا نه‌خش ده‌کرد و نه‌مه‌ش به سوودی جادوگره‌که ده‌گ‌پا که په‌پرژانه‌سەر په‌یجووکردنی هۆکار و ناکامه‌کانی و له‌بق نیازخوازه‌ پتویسته‌کان بکه‌وتته هه‌لپه‌ی دابینه‌کردنی پیناوه (وسيله) خۆپسکانه‌کانی وی. جادوگر به‌هۆی به‌کاره‌یتانی نه‌م پیناوانه‌وه و له‌هه‌مان کاتدا به‌خۆندنه‌وه‌ی ویرد و دوعا و نه‌فسوونه‌وه ده‌یتوانی سه‌رکه‌وتنه‌کانی خۆی له‌چاو جادوگری بزانی و به‌نیوی کارسانی خودایانه‌وه ناووبانگ ده‌ریکا. به‌و جۆره‌له جادوگر و نه‌پده‌ست و پملیتده‌ر (کاهین) و پزیشکی جادوگر و پزیشکی راسته‌قانی، سیتیژمیر و کیمیاگر په‌یدابوون. زانسته‌ندانی نه‌وهری ئیمه‌هه‌ریکه‌له‌ بواره‌کانی لێوه‌کۆلیندا میراتگری راسته‌وخۆی نه‌و جادوگرانه‌ن و له‌سه‌ریکه‌وه (به‌لای ویل نۆدانته‌وه) له‌هه‌مان سه‌رچاوه هه‌م نایین و هه‌م زانست و هه‌م فه‌لسه‌فی میتافیزیک و پزیشکی په‌یدابوون: دوو ناوازی جودلواز که‌له‌سه‌رتاسه‌ری ناوازه‌کانی میژووی مرقایه‌تیدا به‌چه‌ندین جۆره‌گه‌روو و نامیر چپردان و ژه‌ندران.

جگه‌له‌مانه، Theosophy (عیرفان = خوداناسی) یش وه‌کو دیارده‌یه‌کی به‌رچاو بووباره‌له‌گه‌ل جابوو و سۆفیکه‌ریدا وه‌ک دوو هۆی میداله‌که‌ن. Theosophy، واته‌: به‌پوا به‌وه‌که‌ مرقف ده‌توانی له‌پئی پیوه‌ندیی خوداوه‌ند به‌دنیاوه‌ده‌رک کردن، به‌له‌شی ماددیی خۆله‌ناویردن، له‌گه‌رنه‌ه‌کانی پاک بپتیه‌وه و له‌هه‌بوونی بنیاده‌مانه (ناسوتی) پزگاری بی و ده‌گه‌ل هه‌بوونی خودایانه (لاهوتی) دا تیکه‌ل بپتیه‌وه و جۆش بخوا. نه‌م Theosophy یه‌که‌له‌سه‌ربه‌په‌تی بوودایی و براهمایی و فه‌لسه‌فه‌کانی دیکی هه‌وهره‌لاتی دامه‌زراوه، له‌و به‌پوایه‌دایه‌که‌ پۆحی مرقف له‌نه‌نجامدا سه‌رعه‌د و سنووری گه‌رنه‌هان ده‌به‌زینی و ده‌گه‌ل خوداوه‌نددا تیکه‌ل ده‌بپتیه‌وه و جۆش ده‌خوا،

چەندىن چار لە ھەبوونەو ھەبوون (لە مانەو ھەبوونەو) و لە ھەبوونەو ھەبوون گەشتوگزار دەکا (تەناسخ). لە دواى سەتى ١٩ ھەو لە ئەمەرىکا و ئینگىستان و لاتىنى سەرمایەدارى دىکەدا، کۆمەلە و دەستى Theosophy يانە زۆر دامەزراون.

بەش بە ھالى Misticism سۆفىگەرى، ئەمە جىھانپىنپىيەكى ئايىنى - ئايدىالىستانىيە کە پەگىرپىشەى لەو پێوپەسمە نەپىنپىيانەى کە کۆمەلانى کەونارای پۆزەمەلات و کۆمەلانى کەونارای پۆزەلوا بە پێوپەسمە دەبرد، ئاودەخواتەو. گۆيا پێوپەندى لە نىوان مرقوف و خودلەو، يان ھەر ھەبوونەو رىكى ئەسرازمىزى دىکەدا دامەزراون و بىوا بە ھىزىزى سەروى خۆپىك بەردى بناخەى ئەم پێوپەسمەنى پىك دەھىنا. پێوپەندى دەگەل خوداوەنددا گۆيا لە پى ئالھا (وجود) يان سىروش (ھى) ھەو دادەمەزرا. لە زۆر دۆکتورىنەکانى فەلسەفە - ئايىنپىيەکان (بۆ نموونە: کۆنفۇشىۆسى، براھمەنى، ئورفىۆسى، فىساگورى و پلاتۆنى - نوێ - دا توخمەکانى Misticism بەرچاوەکەون. فەلسەفەى Misticism لە سەتەکانى ئاويندا لە سەردەستى بىزار (١٩٠١ - ١٨٥٢) ئىکھارت (١٢٦٠ - ١٢٢٧) و تولىر (١٢٠٠ - ١٢٦١) و ھىندى، گەشەى کردووە.

فەلسەفەى Misticism دەگەل تەسەووفىشدا سەروکارى ھەبوو. لە پىزى مىستىکەکانى داويدا ھى وەکو بۆحوم و سۆپىنپىرگ ىش بەرچاوەکەون. دەتوانم بۆيم ماك و ئاميانى ھەرچى فەلسەفەى ئايدىالىستانەى چەرخ و چاخە مۆدېرنەکان، لە گۆين: Pers onalism و وجودپىيەت و ھىندى (ھەن، کە مۆنۆئەم Misticism ھىە. لە پەوسىا فەلسەفەى ئايىنى - Misticism لە سەردەستى سلاڤىيەکان و سۆلوفىۆن و ئەوانى دىکەى وەك بىرداڤىف و تروپىتسکوى سەربەوان گەشەى کردووە. فەيلەسوفە مىستىکەکان سىروش (ھى) کە جۆرە سۆسەپەكى مىستىکەنە، بە شىوہى ھەرە تروپىكى زانستى دەزانن. لىرەدا ھەبوون (وجود) بە شىوہەكى يەکراست و بى پىتاو لە لاين (Sujet) (الْعَلَّةُ الغائِيَّةُ - ھەو) دەرك دەکرى. جاناوہ ناو و تپاى وەى کە بىرواوە پە پىشکە و تخوازەکان (بۆ نموونە: بىرواوە پەکانى Eckart، يان تۆپزىسىۆنە شۆپشگىرەکان دە شىکل و شىوہى

Mistisism دا به دیارده که وئ، Mistisism وه ک بنکه (قاعده) له لایه ن ئایدیۆلۆجیای چینی کۆنه پهرسته وه ده هۆل و زوینای بۆ ل ده بری و له وێرا به په ند و وه عزنامه ده خوێندریته وه . دوو مه پۆ، له میثوری ئێزانی سه رو به ندی ته یوووریاندا بزووتنه وه ی حوروفیه ته به په هه بری فه زلولای نه عیمی و سه یید عیماده دینی نه سیمی و مه حمودی پسپهانی که ده به رگی Mistisism دا و هه ر به مه نتیقی وی و هه رچی شه ریه ته ئیسلام هه بوو، په فزده کرده وه، ئه وه بوو وه ک ئیبن شه حنه ده یگرتیه وه عیماده دینی نه سیمی (۱۴۶۹ - ۱۴۱۷) به قه توی مه لای دوازه عیلمی سی زه ردینه و فرهانی یه کێ له سولتانانی میسر به "کافر" له قه له م دراوه و پێستیان گرووه . نارامگایه کێ له قه لای حه له به . دوو جارانه زیاره ت کردوه .

یۆنسکۆ له ۱۹۷۴ دا به بۆنه ی ۶۰۰ سأل به سه ر له دایک بوونیدا تێپه ربوون له مۆسکۆ یۆبیله ی به هه یوووتی بۆ گێراوه . به شی زۆری ئه و وتارانه ی له یۆبیله کیدا خویندرالونه وه، به ئازه ریاچانیم هه ن. دیاره له هه مو زه مانیکی ده سه لاتی له تاج و ته خت له ده ستدان زه نده قه ووی وه ک ده سه لاته کێ مه هدی عه بباسی و مه سیحیه کانی ئیسپانیا، که ئه ویان، بۆ پشکنینی بیروبوای دژ ده سه لاتی له رزۆکی، پسپۆری به نیوی "عریف" وه و نه میان که شیشی سه ختگیر و بی به زه یان هه بوون و له قه فه ی مۆفی بیروباوه پنازادبان کێشاره .

خۆ نه گه ر بزووتنه وه ی "سرداران" و شیخ سه فی زنجانی و به هانلولا و شۆرشه کێ شیخ عوبه ییلای نه هری و شیخ مه حمودی نه مر و شیخ سه عیدی پیران و شیخ عه بدوسه لامی بارزانی به ش به حالی کورد که ده گه ل بیروبوای کوردایه تیدا ئێکه ل بوون و شیخ عه بدولکه ریمی شه ده له و هند بخه ینه خانه ی بزووتنه وه ی سۆفی و ده روێشیه وه، ئه وه به و قه ناعه ته ده گه ی که بزووتنه وه ی میستیسیزمی شۆرگێرش هه بووه .

به لام با بزانی ته سه ووفی ئیسلامی له کۆیه سه ری هه لداوه ؟ له بنه پرتا، کێشه ی هیزبایه تی له نیوان ئاشقه فره مانه وایه تیدا بۆ نیو ده سه ته و کۆمه لانی ئایینی

ته‌نیوه‌ت‌وه و پ‌وپ‌ولانت‌ه‌چ‌یان‌یش له ئاورخ‌وش‌کردن‌یدا - م‌الم ق‌ه‌بره - درت‌غ‌ی‌یان نه‌کرد‌وه . کاره‌که ده‌ بن‌ی‌چه‌دا به‌ ک‌یش‌ه‌ی ش‌ی‌عه و س‌ون‌ن‌یه‌وه نه‌وه‌ستا، ب‌گره‌ه‌نبه‌لییه سه‌خت‌گره‌کان‌یش تا ده‌یان‌ت‌وان‌ی ئاور‌ی ک‌یش‌ه‌ی ن‌ی‌وان ده‌سته و دایه‌ره س‌ون‌ن‌یه‌کان‌یان خ‌وش‌تر ده‌کرد . موس‌لمان‌ی خ‌اوه‌ن ده‌روونی ب‌ی خ‌ه‌وش و گ‌هرد و به‌ ساده‌گی له ئیسلامه‌تی ن‌ق‌، ه‌هر ه‌ت‌نده‌یان پ‌ی ده‌ک‌را له تاوه‌را و ک‌یش‌ه‌ی سیاس‌ی - ئایینی و مه‌زه‌به‌ی ه‌ل‌ئ‌ین و پ‌وه له "د‌ل‌ن‌ی‌ای، ئارام‌ی - سه‌یرونه‌ماش‌ا" ب‌که‌ن . ئه‌م ته‌رزه گ‌رایشت و ئال‌ه‌ایه ه‌هر له سه‌روبه‌ندی ئومه‌وییه‌کانه‌وه گ‌ویا له ع‌یراق چه‌که‌ره‌ی کرد‌وه و ه‌سه‌نی به‌س‌ری (٧٢٨) له به‌س‌ره و جاب‌یری کوپ‌ی ه‌ه‌ییانی ک‌یمیای‌گر‌ی ش‌ی‌عه مه‌زه‌ب و ئه‌بو ع‌ه‌ت‌ه‌یه‌ی ش‌اع‌یر له کووفه له‌م بواره‌دا کار‌یان کرد‌وه . کات‌ی به‌غ‌دا بوو به‌ پ‌یته‌خت‌ی ئی‌م‌پ‌رات‌وری ئیسلام ، ئه‌وانه‌ی که پ‌وویان کرد‌بووی، له د‌ل‌ی خ‌ویان‌دا به‌ ب‌یرکردنه‌وی پ‌ووت (التأمل الباطني) ده‌سته - ده‌سته و ئالفه - ئالفه ک‌ۆده‌بوونه‌وه و له ن‌ی‌و مزگ‌ه‌وت و ک‌ۆپ و ک‌ۆمه‌ل‌اند‌ا ده‌ر‌ز‌یان ده‌گ‌وته‌وه و له ه‌موو ناش‌یک‌یان ده‌کرد . ئامان‌ج‌یش‌یان له‌مه‌ ئه‌وه بووه که ه‌ست‌وخ‌وست‌ی س‌ۆف‌یه‌تی له د‌ل‌ی خ‌ه‌ل‌ک‌دا به‌ ده‌نگ ب‌ی‌ن‌ن و د‌ل‌ و ده‌روونیان به‌ گ‌و‌ی له مووزیک گ‌رت‌ن مشت‌وم‌ال و په‌رداخ گ‌ه‌ن . نه‌که ه‌هر ئه‌مه ، ب‌گره‌وه‌ک په‌به‌نده مه‌سیح‌یه‌کان جوببه‌ی سپ‌ی خ‌ور‌ییان ده‌به‌ر ده‌کرد و ه‌هر له‌به‌ر ئه‌وه‌ش به‌ س‌ۆفی ن‌ی‌ون‌زل‌ون . ه‌روه‌ها ئاسه‌واری مه‌سیح‌یه‌ت ده‌ ش‌ی‌وه‌ی پ‌یازه‌تی سه‌یر و ته‌ماش‌ادا، به‌ پ‌ه‌ونی ده‌ س‌ۆف‌یه‌ت‌یدا دیاره ، به‌لام بزاون‌ه‌که له بن‌ی‌چه‌دا ع‌ره‌به‌ی - ئیسلامیه‌کی س‌اف و ب‌ی گ‌ه‌رده . ئامان‌ج‌ی س‌ۆف‌یه‌کان له خودبه‌ک‌انی ه‌سه‌نی به‌س‌ری و پ‌اشان له وه‌سیه‌ت‌نامه‌ک‌انی موخاس‌یب‌یدا (له س‌الی ٧٨١ به‌س‌ره له دایک بووه و ه‌هر له م‌ند‌ال‌پ‌را چ‌ۆته به‌غ‌دای و له س‌الی ٨٣٧ له‌وی مرد‌وه) ئاشک‌را دیار‌ن . موخاس‌یب‌ی کات‌ی نو‌اپ‌ی ئیسلام له‌و سه‌روبه‌نده‌دا که‌رت - که‌رت ده‌ب‌ی و ده‌ب‌ی به‌ ح‌یزب و ده‌سته و گ‌رق‌ی ج‌یاواز - ج‌یاواز، ه‌هر له ن‌واوه‌ ویستی سه‌ر‌ۆکی ب‌ق‌ ئومه‌ته‌تی ئیسلام ب‌د‌ۆز‌یت‌ه‌وه ، به‌لام سه‌رنه‌که‌وت . پ‌اشان به‌وه‌ق‌ه‌ناعه‌ته گ‌ه‌شت‌که ، ه‌روه‌کو پ‌ت‌فه‌مه‌ری ئیسلام ده‌ستی پ‌ی کرد ، که ئی‌ن‌سان له چ‌ارچ‌ۆیه‌ی ک‌ۆمه‌له‌ی ده‌روبه‌ری به‌ده‌ر نه‌ب‌ی ، نات‌وان‌ی

دل و دهرونی خزی بیاریزی و ته‌ن‌ها به قولی له قورشان وه‌کولین ده‌توانی پنگای
 یاست به‌خه‌ک پیشان بدا و به‌ره‌ولای خوداوه‌ندی پیته‌دیتی بکا. هه‌روه‌ها به‌و
 قناعه‌ت‌ش گه‌یشت که نه‌گه‌ر موسلمان خقی به‌فرمایشته‌کانی خودا و پیته‌مبه‌ر به
 ته‌واوی به‌ستیت‌وه و هینده‌ی مووی لیتان لانه‌دا به‌نامانج ده‌گا. هه‌روه‌ها هه‌ستی
 به‌وه‌کرد که به‌په‌یره‌ویی زۆر ورد له‌فرمانه‌کانی خوداوه‌ند و په‌زای خودا ده‌سه‌به‌ر
 ده‌کا، هه‌نگین نه‌م هه‌ستوخوسته‌دل و دهرونی له‌شوکرانه‌بژی‌ری سه‌رپژده‌کا و
 نه‌شقی خوداوه‌ندی ده‌دلیدا ریشا‌ق ده‌بی و به‌ده‌م پیوه له‌نه‌حوال و مه‌قاماتی که
 هه‌ر پیته‌مبه‌ر بق‌خقی پییاندای تی‌په‌پیوه، به‌توبه‌کردن و شه‌کیبایی و بورده‌باری
 به‌ره‌و سه‌سه‌کردنی خوداوه‌ند وه‌ی ده‌که‌وی و پاشان به‌دیداری شاد و شوکور ده‌بی.
 دیاره نه‌م شپوه به‌خوداوه‌ند گه‌یشتنه که پشتیوانه‌یه‌کی به‌ده‌قی نووسراو له
 فرموده‌کانی پیته‌مبه‌ردا نییه، بی‌په‌خنه و پلار و توانج هه‌روا به‌ناسانی وه‌ک
 به‌رزه‌کی بانان بوی ده‌رنه‌ده‌چوو. ویت‌ای وه‌ی که موحاسیبی کو‌توویه، به‌پاشکاو‌ی و
 ناشکرا به‌گفر نه‌زاندراوه، که‌چی نه‌حمه‌دی کو‌پی حه‌ن‌به‌ل نه‌م جۆره بیروبو‌چوونانی
 بق‌خانه‌ی بیروبو‌ا نه‌قلانیه‌کانی مو‌عه‌زیله ده‌برده‌وه. وه‌ی پاشان ته‌سه‌ووف له‌سه‌ر
 ده‌ستی جونه‌ید، به‌شپوه‌یه‌کی نو‌ی ته‌شه‌نه‌ی کرد. جونه‌ید له‌پیشان شاگردی سه‌ری
 سه‌قه‌تی خالی بوو و له‌سه‌ر ده‌ستی وی بیروبو‌ا‌یه‌کانی مه‌روونی که‌رخیی وه‌رگرت.
 لی‌جونه‌ید به‌م بیروبو‌ا ساویلکانه‌وا دیاره، دلی زۆر خوش نه‌بووه و نه‌ک هه‌ر نه‌وه،
 بگره‌گرایشت و ئالهای پیره‌که‌ی سه‌ریبه‌وه و له‌واژه و زاراوه‌ی مه‌لایانه‌دای داپه‌شته‌وه.
 خالی ناوچه‌قی دنای بیرون‌دیتشه‌ی جونه‌ید، له‌پاستیدا، جۆره نه‌شقی‌کی خودایی
 نه‌وت‌و یو‌که‌گویی به‌شپوه‌یه‌کی سه‌روم‌به‌سه‌ر دل و دهرونی مرفه‌دا زال ده‌بی و
 ئیدی خقی له‌برده‌کا و ده‌گه‌ل زاتی بالا‌دا تیکه‌ل ده‌بیته‌وه. له‌پاشان سه‌هینی کو‌پی
 مه‌نسوری هه‌لاج، شاگردی جونه‌ید په‌یدا بوو و نه‌م بیروبو‌ایه‌ی زۆر به‌سه‌ختی و
 پابه‌ندیبه‌وه که له‌پاشان بوو به‌تووی هه‌موو بزاونته‌کانی سو‌فیان، ته‌شه‌نه‌ی پی‌کرد.
 هه‌لاج له‌خو‌راسان، له‌سالی ۸۵۸ له‌بابیکی زه‌رتوشتی، له‌ته‌سه‌ر له‌داییک بووه.

ئەم پىساوہ بىرمەندىكى ئازاد بوو، بىروبوۋاي موھاسىبىي دە پۇشاكىنى
 وشكە سۇقىيەتى و زوھد و لە دنيا و مافىھا دە سەردارى، پەرە پى دا و بوو بە چىنكى
 لە بار.. ھەلاچ دە يىگوت: خەرمانەين لە نوور (بە شىۋە يەكى نەينى پىش ھە بوون، كە
 دە بىنچەدا دە گەپتە ۋە بۇ خۇرپە رستىي مەترابى) بە دەۋرى ئەروى سەرلە بەرى
 ئىماندارانە ۋە دە گەرئ و ماقى ئەۋەيان پى دە بەخشى كە ۋا ھەست بىكەن دە گەل
 خودا ۋەندە بووگن ۋە يەك پاستى. ديارە ئەمەش لە شىعە گەربىيە ۋە دەليۋەتە نىو ئەم
 تەرزە بىر كۆندە ۋە يە. ئىدى زۆرى نە خاينەندە دە بە ۋە ھەيتوھوتى پىتەخت، ھەلاچى
 كە مەندىكىش كۆرد ۋە دەۋرى جونەيد كەوت و نىزىكە شەش سالتىكى دە خۇزمەتدا بوو.
 بەلام سەھل، بەۋەى كە بە ھالئە گەپشتوۋە، دە گەل خودادا بە يەك چىت بوون، دىنى
 داۋە كە لە جونەيد جودابىتە ۋە. ديارە ھەلاچىش ھەر ئەمەى لە جونەيدى پىرى خۇى
 دەۋىست. ھەلاچ بوو بە جاپدەر ۋە دەستى بە گەشتوگە پان كۆرد. بۇ ھىندىستان چوۋ،
 خەلگىكى زۆرى دىت. لەم گەشتانەيدا بە خۇزمەتى ئىمامى پازى، نامەرتىن پىزىشكى ئەۋ
 سەۋبەندە، گەپشت. ھەلسە ھەى بۇنانىي دە خۇزمەتدا خۇند. بىپئ لاپان ۋايە كە
 سەۋكارى دە گەل سەۋكە كانى قەرەتتەپانەشدا ھە بوو. پاش سىيە مەن جبار
 ھەجكردى، سەرلە نوئ لە سالى ۹۰۸ دە گە ۋا بە غدايى. ئەخىر ئەۋجا لە ھەموۋ لاۋا
 ھەقى و شاگردى بۇ دە ھاتن و گوئىيان بۇ شەتە ھاتە كانى پادە دىرا، خۇلاسە جاپى
 ئەۋەى پاداشت كە دە گەل نىرادەى خودا ۋەندە، لە پىئ لەش ئازادان و خۇبرىسى كۆردن
 و دەل و دەۋرون زەلەل كۆردن و نەفس كۆشتە ۋە، بە پۇخى خودا ۋەندەى گەپشتوۋە و
 بە مە ھاقى ئەۋەى ھەيە كە خودا بىيىن و خۇى لە تاي تەرازوۋى وىدا دابىن و گۇيا
 ھىچ جوداۋازىيەكى دە گەل وىدا نىيە. لە پاشان ھەرقى ئەر كىكى ئايىنى سەرشانى
 ھەيە، لە سەر لادەچن و دەپىتە ۋە. بە پاستى ھەلاچ بەم تەرزە بىروبوۋا و چالاكىيانەى،
 ۋەدە - ۋەدە بوو بە مەترسىيەكى گەۋرە بۇ پۇتىمى كۆمەلىيەتى لەرۇك: لەبەر ھەندى،
 ھەلا و پۇخانى بە خۇ كەۋتن و دلئ ھەرمانە ۋە يانپان لى كرمى كۆرد و يەكراست دە كۆنى
 زىندانپان ھاۋىشت و ھەشت سالى پەبەقى لە كۆنى زىنداندا بە سەربىر و بە جارى

کروسیاوه و چروسایه وه و په ننگ و پوری بزیکا. هرچه نده نه سر و داکی موخته دیر
 نذریان هه ولّ بق دا پزگاری بکن، بیهوده بوو. نه مه بوی بوو به مایه میخته تی و
 هیتده دی دیکه بهر شالوی پک و کینه ی وه زیر، حامیدی کوپی هه باسی که وت. پاش
 حهفت مانگان دادگایی و بگره ویه رده، قازیه کانی هه موو مه زه به کان بریاری کوشتنیان
 دا و له بژدی ۲۶ ی ئاداری سالی ۹۲۲، له گۆره پانی پیش زیندانی نویی به غدایی له
 سیداره درا. دواپی، سهریان له کهله شی جو دا کرده وه و کهله شیان سووتاند. شهید
 بوونی (؟) هه لاج بوو به ناوړگ و سه رچاوه ی وه کو ناوړ و پووشوو بلاویونه وه ی
 بیروپواکه ی و په پیره وانی، هه موو بق خۆراسان هه لائن و نه م پووداوه به پرشتیرین
 زه وینه یه کی له بق چاترین بهری فرهنگی ئیسلامی وه به ره م هینا، له شیعری
 سؤفیانه له نه ده بیاتی فارس و کورد و نازهری و تورک و هند دا.

به لام ته سه ووف. عیرفانی شیرانی، جگه له بنه مایه ئیسلامیه که ی، له سه ته ی شه شه م
 و حه وته می ک. یه وه، شکل و شیوازیکی زۆر فره وانتری به به روه گرت و بوو به
 ماجوومیکی سه یر له قیرگه جۆراوجۆره کانی فلسفه ی جیهان. له عیرفانی شیرانیدا،
 په گورپیشه ی زه ق و زۆپی بیروپوای بره هه منی، بودایی، پیواقی، نه ستووری، میهری،
 نه فلاتوونی نوییاو و نه نانه ت زه رتوشتیه تیش، به رچاو ده که ون.

تابلوی نه م عیرفانی شیرانی. ئیسلامیه، تا بلتی به گرنوگوله و له بواری چه ند
 لاپه ره یه کدا نییه نه من لیره دا سو بایی تیدا بکه م. وه لی به کورتی نه مه بنمایه کانیه تی:
 وه حه ده تی وجود (جیهان هه موو یه کپارچه یه) که کشف و شه وود (دل و ده پوون به
 پیازه ت وه ک بلووری بی گه رد لی هاتن و ناشکرا بوونی خودا وه ند له نه فسی زاهیدا)،
 زانستی مه عه نوی و قوناخه کانی په روه رشتی مه عه نوی.

قوناخه کانی په روه رشتی مه عه نوی، نه مانه ن:

شه ریه ت، ته ریه ت، مه عریفه ت، حه قیه ت.

له مه ی جۆر و بابه تی سؤفی و په پیره وانی سؤفیگری، وه ک مواهیری نوو سیویه: له
 پیای زۆر له خوداترس و مرۆفدوست و شوق شگپ و نیشتمان په روه و نه ته وه په روه و

دژ به زولم و زړه وه بگره تا ده گه په ناخودا و مولحید و دژ به مړو و کونه پرست و چاپلوس و گوډی له مستی فرمانفرما و پیاوړی زړدار و دژ به نیشتمانپه روهری و هند یان، تیدا هه بووگن. خداوه ند پاداشتی باشه کانیان بداته وه و له گوناهي خراپه کانیان خوش نه بی..

بهش به حالی عرفان - ته سه ووف له کړم لهی کورده واریدا، نژیکه ی تا بیست جوړ هه بووه و ئیستاکانی، تریقه تی قادری و نه قشلی له همویان له باوترن. ئم تریقه ت و سؤفیگریه یی کوردستان، که له به پره تی چینه کییانه وه ده نواین، هه میسه له سؤنگی به رزه وه ندی خیله کی و بنه مال و سیاسیه وه، زوریان لك و شاخه لی که وتوونه وه و ده بنیاتی کړم لهی - نابوریدا، زاورتیان کړیوه. بزوتنه وه ی نه ته وه ی پژگاریخوایی کورد، سودی له تریقه تی نه قشلی زړ وه رگرتووه. بزوتنه وه ی هاوچه رخی کورد، به سه رۆکایه تی شیخ عه بدوسه لاسی بارزانییه وه، نمونه ی ئه مه په که مه شخه لانی تا ئیستاش هه به گر و به سه رۆکایه تی کوپ و نه وه و نه ویرانی مه لا مسته فای بارزانی نه مره وه، پیشمه رگه کانی کوردستان تا نازایی ته وای کورد و کوردستان له خه باتی بی پشودان.

چینی حوکمران له سه پیتکه برون و بۆ هه موو خواشمتیکی وان ناراسته و خق ده سه مق و بهیده ست برون. پیاو که سه روبه ندی ته پمووری له نگ ده خوینتیته وه، هه نگین تی ده گا که داموده زگای ته سه ووف تا چ ئه ندازه یی ئالقه له گوئی فرمانفرماییی ئه و مه نگولیه دهنده شه له بوره. کوا له کتیه ده زگای ته سه ووف حوروفیه کان، شاگردانی مه نسووری هه لاج به ولاره، ده به رابه فرمانفرمایانی زړداردا ویزاویانه مه ته بکه ن. به لام بلیندترین خه سیه تی مرفتیکی هه میسه له هه لیه ی گورپان و بزوتندا، ناگایه. مرفی ناگا و وشیار، تیکرا مرفتیکه که له سؤنگ و هؤکاره کانی پووداره کانی ده ورویه ری خوی، ده هه موو زه وینه په کدا و شیار و ناگایه و له بهر نه وه ی که له پشینه و گورپانی پاشینه ی زۆرینه ی چشان باخه به ره، هه رگیز هه لوه دای په والی په نگین و

تریفه‌ی ناوی چاوبه‌ری وی نابیی، که جارئ بۆ سه‌رنج پراکیشان و جارئ بۆ مه‌به‌ستی خه‌لک فریودان خۆی تاسولوس بدا.

ئینسانی ناگه‌ه و شیبیار هیچ کاتیی به‌ ئالقه له‌ گوتیی زێر و زۆرداری و ده‌سه‌لاتی واقع نابیی. له‌به‌ره‌ندی له‌ ده‌ربیرینی بیوا و نامانجی خۆدا که به‌رژه‌وه‌ندی گشت له‌به‌ر چاو ده‌گرتی، رینگا به‌ هیچ جۆره‌ ترس و هه‌راسانییه‌ک به‌ دلی خۆی نادا، به‌ په‌چاوکردنی سه‌ره‌تا و بنه‌تا و نه‌نجامی هه‌ر کاریی، بگه‌ر له‌ مه‌رگیش کۆ ناکاته‌وه‌. باشه‌ نه‌و "خاوه‌ن ده‌روونه‌ بئی گه‌رد و قوولان" ه‌ بێگومان، یان له‌ هه‌موو حیزب و ده‌سته سیاسی - شایینی و کێشه‌ مه‌زه‌به‌یه‌کان ناگاتر و وشیارتر بیوون و له‌ هیچ جۆره‌ پێشهادی، نه‌نانه‌ت مه‌رگیش نه‌سه‌لمینه‌ته‌وه‌ و به‌رژه‌وه‌ندی سه‌ره‌له‌بری خاوه‌ن مافی راسته‌قینه‌یان که سه‌رچاوه‌ی داهێنانی ماددی و مه‌عنه‌ویی په‌نێوه‌یتانه‌ له‌به‌ر چاو گرتووه‌، له‌م حااله‌تدا ده‌بئی له‌ چه‌نگه‌ی کێشه‌ و هه‌رای سیاسی نه‌کشینه‌وه‌ و دووره‌ په‌ریزه‌ نه‌وه‌ستن و پوول له‌ "دانیایی - سه‌یر و ته‌ماشای" نه‌کن، واته‌: سه‌له‌بی نه‌بن، یان له‌ هه‌موو خه‌لکانی دیکه‌ی نێو چه‌نگه‌ی خه‌باتی سیاسی، ته‌زانتر و ساویلکه‌تر و گه‌مزه‌ و گه‌لۆرتنر بیوون و له‌ سێبه‌ری خۆیان سه‌لمینه‌ته‌وه‌ و زۆر خۆپه‌رست نه‌بن. به‌پای من ئه‌م بابه‌ته‌یان لامۆترین توێژالی کۆمه‌ل‌ بیوون و له‌ هه‌موو ده‌رفه‌تیکدا بۆ زوڤنا ژه‌نیی ناپاسته‌وخۆی حوکه‌مرانان ئاماده‌بیوون.

نێمه‌ سه‌ره‌تا ئاوا ده‌ستمان پێک‌کرد: گوتمان نابوویری پاووشکار هه‌یه‌، سروشتی نابوویری پاووشکار نه‌وه‌نده‌ ساکاره‌ که په‌ر به‌ پێستی خۆی سه‌رخانی گه‌ره‌که‌. به‌ پیتی ئاستی خۆی بیروبۆچوون و مه‌زه‌نه‌ی ئینسانی ده‌وی. ئه‌و سه‌رخان و بیروبۆچوونانه‌ له‌و قوناغه‌دا پیتی ده‌لێن شارستانییه‌تی جادوو، شارستانییه‌تی نه‌فسوون.

ئه‌و مرقفانه‌ی که له‌ نه‌شکه‌وتدا ده‌ژیان، ورده‌ ورده‌ فێری ئه‌وه‌ بیوون که چاوه‌تۆپی چتی باشیش بکه‌ن و چتی خراپیش بکه‌ن. بۆ نمونه‌: ئاستی بیرکرنه‌وه‌یان به‌ پاده‌یه‌ک گه‌یشت، که نه‌گه‌ر هات و وێنه‌ی که‌له‌کتیویه‌کی له‌سه‌ر دیواری نێو نه‌شکه‌وتی کێشا، که زه‌لامی تریکی تی سه‌ره‌واندیی، ئه‌مه‌ قوناغیکه‌ که سروڤ ده‌توانی، بئی ئه‌وه‌ی

که له کتوبیه کي له و نان و سانه دا له بر چاو بی وینه بکیشی. باشه نه م کاره مانای چیه؟ نه مه مانای نه وه په که تو بیرت له وه گردوته وه، نه م کاره ماددیه یی تو به په سم نیحایه کت ده داتی (ده یخاته دلته وه) که له سه تا سه ت پیټ وایه سبه یی نه و که له کتوبیه ده کوژی. نه مه سیجره. سیجره واته: به کرده وه په کي نغایشی و شانویی کار له به دیه یتانی نامانجی بکه ی که تو مه به سته. مانای سیجره نه مه یه.

واته: مرقف بق چی به چیگردنی نامانجی په نا بق خه یال ده بات؟ به فرمو په نا بق به کاره یتانی به خه یالی خوی هیزکی سه روی خوی ده با. هر وا بق نمونه: نه من خرمیکم که ناموزای فقی حسینی حه کیمی نامی مهنکی تیره ی ثاریان بو و نیوی عه بدولا عومر بو و پیای ماله سه یید نه حمه دی خانه قایی بو، مه لا نووری کوپه زای مام شیخی برای فقی حسین که نیستا ماوه و له هه ولیره ده زانی، وه ختی خوی گورگیس کوشتبو و نه م گورگ کوشته ی له بق بیسو به ودمی نه ساغی برک په واندنه وه. نه وچا نه هه گورگی کوشتبو و به س، گورگی به جزی - خوی گوته نه. کوشتبو که گازیکیشی له په فیسکی گرتبو و خوینی ده گل خوینی گورگی ده گزیا تیکه ل ببو و ده ژیر کاریگری گورگی (توته م) که دا نه و کاری برک په واندنه وه (جادو) یه ی له بز نه ساغان نه نجام ده دا، نه مه ش جوزه جادوکردنی بو که له سه رویه ندی توتهم په رستی کوردانرا ماوه ته وه. کورد گورگ، نه سب، هه لو، په په ستلکه، کوتر، مار، زړسک و ده یان جانه وهر و ته یوتوو و دارودره ختی په رستوه و تا نیستا کانیش ناسه واری له نقر داووده ستوو و خوړ په وشتی کورده واریدا هر ماونه وه. بوکه به بارانی، گتچیه گیران، ده مانگی سه فرده چه په و گوزه ی پر له ناو شکاندن، کوزه وه وی، پان له که لدان، نویژه بارانی، چونه سه ر قسنی شه خس و پیر و باوه و مه شایه خان، چه ره سه رقی له شی نافره ت به دژلاشی نه بوعلووکدا خشاندن بق ناوس بوون، سه ره قولادانی نافره ت له لیژه که ی پال چپای سه فین له شه قلاوه هر بق هه مان مه به ست، به زمی قسنه کانی که په کی ته عجیلی هه ولیر، نه وه که ی نارامگی موزه فقه ره دین گویت به ری، چونه سه ره ره ده ی شیام زه زینولعابدین بق چاوکرانه وه،

بۆ چاۋكرانه، چۈنە سەرۋەيس، ۋە جاخ و چى و چىيى تر و كۆيى دىكە ھەموو
 لە بناۋانى جانوو و سىحر ئاۋ دەخۇنەۋە. بىگومان ئىدى لە ھەۋەل كوپرېكىشان
 (ھېلېكىشان) ئىكى ستونىيەۋە لە سەر دىۋارى ئەشكەۋتې، پاشان كوپرېكىشانىكى
 ئاسۋىيى نىۋە بازىيەيى بەرە و سەرۋو و كوپرېكىشانىكى ئاسۋىيى نىۋە بازىيەيى
 ئاسۋىيى بەرە ۋىزەرەۋە، ھونەرى نىگارېكىشان دەستى پىنكرد، ھەموو ھونەرەكان لىزەرەۋە
 دەستىيان پىن كەرد جا ئەم جانووە يان بە سەماكردن، يان بە ۋىنە كىشان، يان بە
 گۇرانى گوتن، يان بە نەمايشت و شاتۇبانى، يان بە پەكەرتاشى، سەرۋەرلەرۋە. كەۋاتە
 سەرچاۋەي ھونەر سىحر و جانووە. ھونەر لەم قۇناغەدا پەيدا دەبى. كەۋاتە ھونەر لە
 پىش زانستدا پەيدا بوۋە. ھونەر لە پىش ھەلسەفەدا پەيدا بوۋە. چۈنكە ئەم پاستەۋخۇ
 سەرۋىكارى بە ژيانى پۇرۋانەي ماددىي مۇقەۋە ھەپە كە ئەۋ ۋەخستە لە سەر خواردنى
 گوشت و پاۋوشكار بەند بوۋە. مۇقەي سەرەتايى دەيەۋى پاۋ بكا، بەلام خۇ ئەۋە نىيە
 سۆزى ھەر يەكسەر بېۋا پاۋ بكا، نەخىر بىرى لەۋە كەردۆسەۋە كە ئەرپا تەكنىكى ۋەكار
 نەپىرت، ئەم تەكنىكەش بىرىتى بوۋە لە ئىجابەخۇدان بەۋەي كە ئەگەر ۋىنەي
 كەلەكۋىيى لە سەر دىۋارى ئەشەكەۋتەكەي بېكىشى تىرىكى تى پۇكا، سىبىيانى لە
 سەتاسەت ئەۋەكەلەكۋىيە دەكۆزى، ۋاتە: بە تەمسىل و نەمايشت كار لە سىروشت
 كردن، ھل بادانى ياساپەكانى سىروشت لە پىگىكەي چىنكىكى خەيالى و شاتۇگەرىي
 درامىيەۋە. ھەر لىزەرەپا ئىدى زىرەكەي مۇقەيش دەست پىندەكا، ھەست بەۋە دەكا كە
 ئازەل نىيە. نۆز جارى ۋە ھەبوۋە ئازەل، دېندەيى مۇقەكەي خوارىۋەۋە بەلام ھەرگىز
 ئازەلەكە بىرى لەۋە نەكەردۆتەۋە كە چۆن لەۋە كەبىرايە بگەپى و بىخا. مۇقە بىرى لەۋە
 كەردۆتەۋە كە سىبەينى لە كۆي نىچىرى پەيدا بكا. پەيدا كەردنى نىچىر لەلەين ئازەلەۋە
 لە سەر پىكەۋەت و بوۋەخستەكى پادەۋەستى، بەلام مۇقە ۋە نىيە، كۈن بە كۈن
 دەگەپى، نەخشە دادەرىژى، ئەزمۇنى پىكەۋەناۋە، دەزانى چەكا. ئا لىزەردا، لە
 قۇناغى سىحرىدا تۇ تەنھا تەكنىكى كار لە ھىزەكانى سىروشتى كە تۇ پىنى ناۋەستى و
 توانات بەسەرىدا زال نىيە بە شىۋەيەكى درامى بەسەرىدا زال دەبى. ئەمە چىيە؟ ئەمە

شارستانی تی سحره . تا ئەمڕۆش سحر دەتوانم بلێم بە شتێرە یەکێ وا گەشی
 کردووە و فراوان بووە، کە پێکلامەکان، تەبلیغات و پەرپالانتە ی سیاسی، بازرگانی،
 زانستی، پەرورەشتی، فیزیکاری، هونەری، هەموو سەرلە بەر سحرن . هەر چیبەکی تۆ
 لەو دنیا یەدا دەبیینی بۆ ئەوە یە کە پالت پتووە بنی تۆ لە پووی سۆز و هەستوخواست و
 ئەقل و ئاوەزەو، جا ئیدی لە دژی بوەستی، لایەنگری بەکی، هەر چیبەکی تۆ
 دەبیینی جادووە، مەبەست کار لە هەستوخواست و ئەقل و هۆش کردنە . درامای
 حەسەن و حوسین، نەورۆز، جێژنەکان، بۆنە میلیبەکان و هتد . و هەر چیبەکی کە
 ئەنجام دەدری، هەمووی پاشماوێ قۆناغی سحر و شارستانی تی سحره ماوێ نەو .

ئایا سحر یان بە مانایەکی دیکە ئەفسانە، ئەتۆ بە سەرەتا و سەرچاوە ی دیاردە ی
 ئەدەبیات و پۆشنبیری و کەلتوری دادەندرێ؟ دەلێم بەلێ . من کە بیر لەو دەکەمەو
 قۆناغی سحر تەنھا سەرخان ی پێداویستی یەکان ی پاستووخۆی مۆفە بۆ ئەو ی پتی
 بژی، تەنھا یە ک لایەنی تێدایە کە لە مەسئەلە ی ماددە ی پەتی، واتە : پاستووخۆ جیا
 دەبێتەو تەمسیلە کە یە، واتە : نواندن ی چنێکی غەیرە واقعی . ئیعامی حوسین کوژدا .
 بە لām کە جاریکی دیکە دتی دەبگرێبەو، مەسالی بۆ جۆر دەکە ی ئەو واقعی نییە،
 واتە جاریکی دیکە کە واقعی دەبگرێبەو و دووبارە ی دەکە یەو ئەمە چنێکی نوێ یە لە
 ژیا نی مۆفدا، یان نیگار دەکێشی، ئەمە چنێکی تازە یە لە ژیا نی مۆفدا . مۆف جارێ
 ئەو ی نە دەزانی، ئەو تەنھا هەر ئەو ی دەزانی بەو نیچیر بکوژی، بە لām دوا یی
 ئەزموونی دە بەستینی پراکتیسی پۆزانە و بەردەوامدا گەشی کرد، ئەو تەکنیکە قێر
 بوو کە بزانی هەرچی یەکی دەیکا لە خۆپایی ناکا و دەزانی واتای چیبە . واتە : تۆ
 قابیلیەتێکی نوێت دروست کرد، واقعی کە پووی داو . جاریکی دیکە ی دەگێبی، مێژوو
 لێرەو دەستی پێکرد .

بە کردەو دووبارە کردنەو یان گێرپانەو ی پووداو، واقعی کە دووبارە ی دەکە یەو،
 لێرە پێژوو و مەنتیق و ناچاری لە بەستینی میالێکتیکیدا یە ک دەگرنەو . ئەمە
 وەچەرخانێکە لێرەدا . بە لām ناسەوار، ئەو وێنانە ی کە لە ئەشکەوتەکاندا نۆزاونەو

نەمىق بۇ ئىمە دەبنە شاھىد نا مېژووى پىن بھوئىننەو. مروف بۇ خۇى نەيزانىو. بەلام لىرەپا چۆتە نىو مېژووه مادام ئاسەوارى بەجىھىشت كەواتە مېژووى دامەززاندا واته پارېدووى سازکرد. ئەمن زۆرم سەير بە قسەى گۆترەى هيندى كەس دى كە دەلېن كورد نەچۆتە نىو مېژووه؟! كوردىش، ئەوجا نىو كورد بووگە، مورد بووگە ھەر پەمورنى بووئى، ھەر لەوئى پۆژووه سەرە پەمبىكى بۇ پاووشكار ساودابى چۆتە نىو مېژووه لىرەپا بتهوئى و نەتەوئى پىنداويستى ماددى وودە - وودە ھەندى سىبەر بۇ خۇى دروست دەگا. بۇ نموونە ۱۰-۱۵ كەس لە ئەشكەوتىگدا دەلېن، دەبىنى جارى وا بوو. زىدەبەرەمىيان لى ماودەتەو، بۇ خۇيان ۱۰ كەس بووگن وەلى وەك دەلېن، پۆزىيەكە بەشى ۲۰ كەسى كردووه، باشە چى لەو زىدەپە دەكەن؟ گەلق تا ئەو نەخۇن ناچنە پائى، يان بى پاواتوانن دابنىشن و دەچنە پائى و ئەو زىدەپە (بەرماو)ش ھەر ھەپە؟ جانەورانى وەكە شىر و پلېنگ تا برسىيان نەبى بىر لە پائى ناكەنەو.

لىرەدا پىپاوى ئابوروى سىياسى وەلامت دەداتەو دەلى لە ھەندى ھالەتدا زىدە (ھابىن) بەرەمىش ھەبوو و چوگن چى دىكەشيان ھىناو. لىرەدا سەرەتاي دابەشكردنى كار دەست پى دەگا، لىرەدا ژن دەورى خۇى دەبىنى. بەو پىپەى لەو قۇناغدا ژن بالادەست بوو ئابوروى لەسەر دەستى ژن دەست پى دەگا.

ئايا بەلگەمان ھەپە كە لەو قۇناغدا ئابوروى بە دەستى ژن بوو؟

ماركس عومرى نووھى نەبوو، ھەزار سال بىزى و سەرلەپەرى كۆم و مۆلگەكانى مروفى پى بەسەر بگاتەو. ئەو ھەر بەشى تەمەنى خۇى وەكۆلىنى مەيدانى كۆمەلەيتى كۆمەلانى سەردەمى خۇى ئەنجام داو و بەس - تەنى ھەر چەند دىياردە و چەند نموونەيەكى سنووردارى لە ژيان بەسەركردۆتەو و بەس. لە پىشدا گرىمانەى دانائو، پىچكەى لە پاستىنى نىسبى نىزىكبوونەو (موقارەبات) گرتۆتەبەر، بە ھۆى مەنتىق و مېژووى ھەندى شەواھىدى مادىيەو ئەنجامگى (استدلال)ى خۇى كردووه و سەرجىش نىيە ئەنجامگىيەكانى لە سەتا سەت باوھى پىكراوئىش بن، بەلام دەكرى تا ئەو پووش بە دەسكەلا (ستاندارد) لەقەلم بدرىن. چونكە ئەلئەرناتىقى نىيە. تۆ پاپەكى بەرەبەرت

نییه. من ده لیم نه وه پاسته جا تا نه و پوژده ی تو دژی پایه کی مارکس به کړده وه وه و
 پامانه ی پاسته قانی پایه کی پاسته قانیرت دوزیه وه و به مه ننتیقی زانستانه به هه موو
 مارکسیه کانت سه لماند که مارکس سه رلی شتولو یوه و نه وه که ی تو پاسته، نه من پیم
 وایه هه موو مارکسیه ک ناماده یه یو سه لماندنې پاستې؛ چون تا نیستا به پای من نه وان
 له هه موو که سی دلسوزانه تر هه لوه دای له پاستې نزیک که وتنه وه. نه تو له به چپوت و
 چپلی پرژده ی سوسیالیستی به پتوه بردنی نه حزابی کومو مؤنستی کلکی سوفیت و
 مار و نه م و نه و گه پې، به لای منه وه مارکسی پاسته قینه نه وه که سه به که پروای به وه
 هبې که نه موږ هه ر نه ته وه یی مافی نه وه ی هه به به پتی هه لومو رج و باروڅخ
 ولاته کی خوی په افتار ده گه ل پرژده کانی گه شه و په پیدانی شاپوری - کومه لایه تی
 خوی بکا و کلای نه م نه زمون و نه و نه زمون پارادیکما نه کا، کلای هه یاسی له سر
 هه یاسی نه نی.

به لکه ی مه ننتیقی هه به: با، به کورتی بیلیم. من ده لیم نه وېو ناسه وار و پاشماوه گه لی
 ماونه وه شایه تی نه وه تو ده دن که له پیشکه و نووترین کومه لدا مندل تا قوناغی
 پینچ سالی و شش سالی له گه ل دایکیدا باشر ده حاوخته وه و زیتو هوگری دایکپه تی،
 هه میشه زیاتر له گه ل دایکیدایه، دایک شیری ده داتی، دایک به ختوی ده کا، له زگی
 دایکیدا ده رسکی، واته پیوه ندیبه کی فسیولوزی - سایکولوزی - سوسیولوزی له نیوان
 مندل و دایکدا هه به، نه م پیوه ندیبه به گریوگوله یو ماوه ی شش حوت سال هه ر له
 بره و هه پمندا به. نه م پنگه ی نه وه م ده دا که بلیم: نه م پیوه ندیبه نیستاش
 کاریگری خستو ته سر لایه نی عاتیفی. نه موږ له کوردستانې نیغه دا پاسته څن لووتی
 ده برن، به لام هیچ پیاوړک نییه، ته تاته به هیترن پیاو له دنیا دا فرمیسی نافرته
 کاری تی نه کا، زه رده خه نه یکی جوانی سر لئوری شافره تی له خشته ی نه با. تو که
 ته ماشای نه و نموناته ده که ی نه مانه مانای وایه که نافرته سروشت، چ چه کیکي
 به هیزی داوه تی، بېر به ناغای نیرینه. نوای نه وه خو زانست نه وه ی پی سه لماندوین

که قوناغی میوه جاغی (دایکسالاری) مه بووه، نه وه هیچ کڅڅه ی له سر نییه. نه دی نابیني سر له بهری خودایانی سرده می میوه جاغی مه موهر ژن؟

دوو کس وه دیوی یه ک نیچر که وتوون و له سر وهی که ئی کڅه یانه په ننگ به شه پ هاتېن، یان له سر وار و نه شکوتی په کدی به شه پ هاتېن.. شابوری سیاسی ناسان ده لښ: به هزاران سال مړوف ده کانتیکا که پتویستی به نالشتکردنی شمه ک بووه، به ره وپوو ده که ل په کڅکی بیانیدا شمه کی نالشت نه کړیوه، به لگر هریکه شه می خوی له شوینکی دیار داده نا نوی بیکه ش ده هات شمه که کی خوی له شوین وی داده نا و نه وه کی نوی دهر د، بڼ وهی کس چاری به کس بکه وی. به لام قوناغی به ره مه پتانکی به هیز نه بووه، نه وه به پتی هه لومهرجی قوناغه که لیک ده درتته وه، مه سله که پژه کیه.

باشه من قسه که م نه وه بوو گوتم وه خنکی ته کنیکی په یدا کردنی بریو له ژياندا تنها ماده ی په تیه، به لام له و کومه له دا که ورده - ورده زینده به ره م زور ده بی، هندی جار که سانی داده نیشن، بۆ کار ناچن. هندی چت به تجربه فیور دین. خوت ده زانی که شه کردنی کومه ل، تنانته که شه کردنی نه دامانی یه ک خیزان چوونیه ک نییه هه یه ک به جوری که شه ده کا. ده بیني که سی له ناو نه وانه دا په یدا ده بی، با ناوی بنین عاقلتر، له وان زیره کتره ناوی بنین کاهین، شامان، فه یله سووف، شیخ، مه لا، فالگره وه، حکیم و هند یان هه ناوینکی ل ده نیی، بنی. نه مانه هندی چت ده زانن که نه وانی دیکه نایزان. دیاره نیدی نه وانی دیکه له خورا و ناچار به قسه ی ده که ن ده دی کاهین و شیخ و مه لا و ده مړاست و پیاوماقوول کور په یدا بوون؟ نه وه له نه جامی نه ورا که زنده به ره م دیتی گره ی و پتویست به وه نه بووه نه ویش برورا راویکا، شه پ بکا. به لام نه و لیزانییه ی که بزی په خساوه وای ل کړیوه که له وان نه چی و چتکی نوی فیور بووه و کاری نی کړیون. مړوف ورده - ورده فیور چت به بی وهی له بهر چاری بی ده رک کړن ده بی، واته: قوناخی ماده له مانا داپن (تینتیزاع) نه جریده، نابستراکت) ده بی. قوناغی به په مزو نیشانه ده رک کردنی چت ده ست پی ده کا.

تەسەۋۋۇش لىزەۋە چۆرەكە. با بلىن سالەھى سالە خەلگى گۆى دەريايەك ھەربە
 خولردنى تىمساح دەريان. تىمساح چىنكە زيان و گۆزەرانى خەلگەكەى بەسەرەۋە،
 گەم، زەۋادە و پىرۆزە، كوردەۋارى بە چاۋىكى نۆر پىرۆزى دەنۆننى، دەنگە بىرىنچ
 پىرۆزە، نابى بە عاردى ۋەربى، ئەگر دەنگە بىرىنچىكت دىت، كەرتە نانىكت دىت لە
 عاردى كەۋتوبو، دەبى ھەلىگىرەۋە لە كۈنە دىۋلۋىكى ۋەشىرى، ئەمانە پۆزىن، پۆزىن
 تىمساح، بۆق و نۆر گىيان لەبەرى نىكە، سەبارەت بەۋە كە بەكەلگن، سەرچاۋەى
 بۆيۈن، ۋەدە - ۋەدە شەكل و شەمايىلى پىرۆزىيان بە بالا دەبەرىن، شىۋەيەكى
 ئىنتىزاعىيان دەبەردەكرىن، بە پىرۆزە قەلەم دەبەرىن پىرۆزەكان سەرىپاكىيان بەم
 جۆرە دەپىرۆزىن، دەبىن بە چىنكى سەۋو تولىست و قورەتسى مەۋق، ۋىنەى
 ناۋاقىيەيەنەى بۆ كەشەرى، پەيگەرەى ناۋاقىيەيەنەى بۆ دادە تاشرى، چون دەبى بە
 مانا، بە چىنكى لەبەرەست بەدەر. پەمىنكى بۆ دادەندى چىن كە لەۋىش بچى و
 لەۋىش نەچى. ۋىنەى گىيان لەبەرى بە دىۋارەكەى پادشايبى بابلىستانەۋە ھەپە،
 دەستەكانى شى گىيان لەبەرىن و لاقەكانى شى گىيان لەبەرىن دىكەن. لە واقىعدا
 خواسايبانە چىن و نىيە. بەلى راستە ھىندى گىيان لەبەر سەۋفە سالى گىيان لەبەرى
 ناۋىش و بەۋىش و ئاسمانىشيان ھەپە، واتە: كۆمپلىكسىكە لە چەندىن جۆر و دور
 نىيە مەۋق بۆ دەرىپىنى چەمكى پەمىنى و سەمبولى بۆ نۆبەى لاسايبى واقىقى
 كرىپتەۋە. نۆر جار لە نەنجامى كەرت كەرتوبون و جودابونەۋەى دەستەى و
 ھەلىۋاردنى تۆتەمىكى نۆى بۆ دەستە جودابونە تازەكۆرەكە و بۆ لە دەستەدانى
 پىۋەندىيە شەرىتەى، تۆتەمىكى كۆمپلىكسى و دادە تاشرى، كە بۆ خىزمەتپى ھەربى
 كەرتەكە دەس بىدا. ئەتە لە ئالاھىەكانى سەلەپەرى نەتەۋەكانى جىھان بىۋارە، ھەپە
 كۆمپلىكسىكى چەند پەنگ و نىشانە و سەمبولى پەمىن. ئاللى كوردستان لە چەند
 مانا و ھەر مانا پەمىن پەنگى و سەمبولى بۆ داندراۋە. زەردەكە، سۆرەكە، پۆزەكە
 كەسكە ھەپەكە مانا پەمىن ھەپە. پەمىن مەمىرىيەكان پۆزە لە نۆيان دۈۋەكەۋەنى
 ۋەك داسولكەدا. لە ئەسلىدا پۆزەكە سەمبولى خلىنكە تەرس و شىپاكە و سوۋكەۋەكەش

دو سه مېول شاخې قالونچ (کټړک) که له بانووی نیلۍ له ولاتی میسرۍ به ملیونه ها پیسایې و تهرس و شیاکه یان وه که هلماتی چکوله - چکوله خل ددا و دهبڼ عاریدا، سموره ناسایې کوو فهریکه گیزان دهبڼ عاریدی یو زه خیره ی زستانی وده شیری، وه یانده شیرد و بهم کاره سه رله بری زه ویوزاری بانووی میسر بهم په پیښکرنه به بریشت و پیت ده که وت و کشتوکالینکی بی شوماری لی ده کرا. له پاش دوزینه وه ی ده پان گورخانه ی فیرعونه کان به ملیون په بیکره ی ورد - وردی له داری سه نده لووس و شمشاد و بهوز و قهره قاج و لیمو و پرته قال و جوری دیکه ی داری نذر په ق له دهر او پشتمی ناووسه مؤمیا کراوه کانی قرال و قبالچه (فیرعونه کان) دیتنه وه.

نه گره بېرسین قوناغی پرمز مانای چیبه؟ مانای نه وه په که تق تا نه اندازه بی میشتک و پیش ده که وی که فیره خه پال کړدنه وه بی، فتری چتی ده بی پارچه کانی چتیکي بته وی دروستی بکي، هریکه که له چتیکي دیکه ی ده دزیبه وه و له به کیان دده ی و بهمه چتیکي تا پاده بی له واقیعی شدا هیه و له واقیعی شدا نییه، سازده کی.

ده توانېن بلین له ۹۰٪ ی له واقیعی د هیه، به لام له ۱۰٪ ی له واقیعی د به و جوره نییه. نه و جا که مرقف توانی به پرمز و سه مېول گوزارشت له مانا بکا، اته: مرقف له قوناغیکدایه ورده ورده به ره و ته سه وراتی سه روو سروشت بیرکړدنه وه له گه شتی نه زموونی بی وچاندا، وه پي ده که وی. نیدی که وتوته کړوگالی نه وه ی بیر له پوژ و ناسمان و ه موو چتی بکاته وه، ه ولی نه وه ی داوه و له لامیکي بجووک یو هر پرسایری بداته وه. نیدی لیږه پ ده کړی بلین سه ره تاي فله سه فده ده ست پی ده کاء، نه نديشه په پيدا ده بی.

من قه ناعه تی ته واوم هیه، که به بی وه ی تق شایین بکي به (نه حکام و قه واعید و شریعت) و ده که مه زده و دیرویز چوون و خه یالات تا پاده بی له یه که سرچاوه وه ناو ده خونه وه. من پیم وایه ثابینه کان هه موویان په که چتن. چونکه هه موویان تی هه له کڅن، سه روینی یه کڅن، یو نمونه: له هیندستان پتر له ۱۰۰ ثابین هه، باشه یو ده بی سه ره تاي به ده سه تخو خو مردار کړدنه وه، زوهد و ته قه ششوف و خو برسی

کردن و حق کوشتن و بهختیاری له وه دابی که تو سه روکارت له گه ل دنیا و زیان ببری و بمری و نه مان، مردن به بهخته وه ری چونکه له پیداروسته کانی سروشت خوت قوتارده کی، به بهخته وه ری بزانی؟ مرؤف که مرد و برپایه وه هست به بهخته وه ری له کیتندهری ده میتنی؟! نه وه له چیرا هاتووه؟ نه وه له ته سه ورفا له نه مان، له نیرفانای بوودا یا هاتووه، به لام واقع چیبیه؟ واقع نابورییه، نان نییه؟ ناو نییه؟ واقعیکی مادی نییه؟! داینه مزی بزواتی مرؤف له ماندایه نه که له نه ماندا... نه وها بیرکردنه وه یی، جۆره بیهوده بییه کی نیه لیستیانی له ناو میتدی چه که ره بووی شیت و شور و نه قل له دستدر و هه لو سه و جۆره شیرزفرینایه که ئیمه هه ر چتیککی که مانای پی ده به خشین، نه وه بۆ نه وه به که سوغرا و کوبرای کیشی مه نتیقی بوونی مرؤف به شیوه یه کی نه ریتی و ماقولانه دارژین و قه ناعه تی پی بکه یی، ده نا هه بوونی مرؤف وای لی ده تاراج و تالان و بپزی ئیکسیستانسالیزمانه یه کی فره نامرؤفانه و به دببنانه و شکستخواربوونه و پرپو و چیبیانسه ی شالبیز کامویانسه و بیهوده بییانسه ی شاندری ژید و نامرؤبی و له خۆبیانیبوونیانی هایدگری نازی، کافکایان، سادق هیدایه تانه بچی.

دیاردیه ته سه وف ته نها هه ر له هیندستان نییه، خۆ له گه لێک شوینی دیکه ی دنیا هه یه، نه م دیاردیه له هیندستان به شیوه یه کی نۆد تاییه ت و پوون و شایانی باس، خسوسییاتی خۆی پێوه یه و بووه به ماکیش، به سه رچاوه بۆ ته سه ورف جیهانی، به لام نه م دیاردیه لای میله تانی دیکه ش هه بووه، بۆ نمونه: نه م جۆره هه لسوکه و ته ی فه یله سوفیکی که لیبی وه که دیوجین ده چی به ناو توونی هه مام ده که وێ، نه مه دیاردیه که نه مرؤ هه ندیک که سه ده یه ویت بیخوینیت وه، نه مه میراجیکی پۆشنیرانه ش بووه. نه مانه ش هه ر ده که ونه وه ناو خانیه جۆره وجودیه ت (ئیکسیستانسالیزم) و عه به سییه ت و بیهوده بییه کی به دببنانه ی له نۆمه ت نه چوو. دیوجین له زه تی له وه که سه ی زیان وهرده گرت. نه مرؤ هه بییه کانیش تا پاده یی لاسایی نه ده که نه وه. نه من پێم وایه هه بوونی مرؤف مانایه کی که و ده ی هه یه که نه ویش

ههست به بهرپرسيگردنه بهرانبهر خۆت و غهيري خۆت، ده نا ئيمهش هه ر وهك كامۆ و
كافكا و ئاندري ژيد و سادقي هيدايت و هند . مان ئى به سه ر دى. ئەم زاتانه هه ريه كه
له چينيكي ته جيوزاده (ئه شراف) بوون. له ئاكامى به بۆرجوازي بووني چيني ئه شراف
ل ناو هه ر نه ته وه يكد، جۆره هه ژان و سه رلى شيوانتيكي ده رووني ديتته گۆپى كافكا
و سادقي هيدايت و كه ساني كۆنه نه جيوزاداني وه كه وان دووچارى ئيش و ئازارى
ده رووني په فاهيهيت و خۆشگوزهراني و ژياني تيوته سه ل و كرده ي ميليۆنه ها
چه وساهه و له نيمه ته ي خۆشگوزهراني بى به هره و برده ي لاگوتلى نه كاره و لامۆ و
توفه يلى، ببوون، ئەمانه له ناخى ده روونيانه وه هه ستيان به بيتهوده يي ژيان به م
جۆره ناعه داله تيبه كرده بوو و هه موو ئان و ساتى وهك نه خۆشبي خۆره ده يخوازده وه و
له پشه ي ده كيشان، ئەمه له سه ريكه وه كارده نه وه ييى بوو كه له ئاكامى چيني
ئه شراف به بۆرجوازي بوون هه تبه وه گۆپى. پيش ئەم گۆپانكارى به ئابوورى -
كۆمه لايه تيبه، ئەندامانى چيني ئه شراف و نه جيوزادان بۆ خۆ له هه راسانبي ده رووني
دووفاقبي ژيانين، له تاو ئيش و ئازارى ژياني په فاهيهيت و خۆشگوزهراني و
تيوته سه لى و له ته پى خوازده و له وشكين نووستن، پويان له ته سه وف ده كرد و
به مه سه بوورى دلى خۆيان ده دايه وه، ته سه وف به ماناي له دنيا ده سه به رداربوون، له
واقيعيكي ناجۆر و ناعادل خۆوه شيژده ن، له ئازارى وژدان هه لاتن، وه كه هه توانى وابوو
له بۆ ئەندامانى ئه شرافى وه كه سولتان وه له ده ها و شاشوجاها و كى و كىي ديكه . شتيخ
عوسمانى بياره، پاش وه ي كه وته ئەسته ميۆل و له وي قوناغى گرت، به چاوى خۆم
ديت كه به ده يان پياوى ملياردير و كۆنه ئه شراف و كۆنه سه رۆك وه زير و كۆنه
چكمه بق و هند له خزمه تيدا ملكه چ داده نيشتن و چاوه نته ي ئەو بوون فه ي له
به رماوى چايه كه ي بخۆنه وه، ده كاتيكا به ده يان مندال و ژن و پير و شيفتاده ش له
باخچه ي خانه قايه كه يدا له ئەسته ميۆل له تاو ئەنفال و كيemia باراني سه ددامى بپنده
په نايان بۆ برديوو، سا به لكو له ساي وي سه رى خۆيان هه لگرن و بگه نه ولائى له
ولائتى هه نده ران. چون ئەوان له م ئاوارانه له تاو خۆشگوزهراني له سه ريكه وه و ترسى

گورانی ستانووگو (راهبن) له سهرنگی دیکه وه، زۆر هه راسانتر بوون. نه گهر نه م ناواره کوردانه له ترسی نپنده ییی سه ددام ده یانویست بۆ هه ره جه هه ننه می هه لێن، نه م ناواره نه شرافانه له ترسی هه ره شه ی باری ده روونی ناعه داله تی ئابووری - کومه لایه تی سیسته می چینه که یان ده یانویست بۆ نێو دنیای خه یال و نه فسانه (ته سه وف) هه لێن.

گورانی باری ئابووری - کومه لایه تی چینیکی کۆن بۆ باریکی نویی ئابووری - کومه لایه تی نویی نوێیو گزتاوه پویه کی زۆر خرووی بۆ چینه کزته که لی ده که وینه وه. بوور مه پۆ، هه ره له کوردستانه که ی خۆمان من چه ند که سی ده ناسم، که وه ختی خۆی کوپه ناغا بوون و له ئاکامی گورانی باری ئابووری - کومه لایه تی، هیندیکیان تووشی نه ساغیی ده روونی زۆر پیس بووگن و هیندیکیان له تاو لاتی و له واری له قومارکردن به ولاوه هیچ هه توانیکی دیکه یان به ده سه ته وه نه ماوه، دیاره برێکیشیان جاشایه تی به عس تا پاده یی سه بووری دابوون، به لام نیستا و سه ددامیش گوپ به گوپ چوو، باشه شه و جا چه ده که ن، ئینتیحارده که ن؟ نه خێتر، زۆر ترسه نوکن، وه که کافکا و سادقی هیدایه ت و ئاندروی ژیدیان پی ناکرێ! له جۆزه ردانی ۲۰۰۲ دا له سه تۆکهۆلی بووم، له براده ریکی وشیارم پرسی: راسته له م ولاته خه لک له تاو خوشگوزه رانی خۆده کوژن؟ گوئی: نه ری. چۆن؟ گوئی سیته سه می سه رمایه داریی "خه یره" فروژن لێره هیند پێشکه وتوه، که ده ولت له سه تا ۹۵٪ ی پێداویستییه زه رووری و که مالییه کانی بۆ هه موو هاوولاتییی دابین کردوه، به لام پیت وایه بۆچی نه می کردوه؟ بۆ زیتەر مۆچه وسانده وه، بۆ شه و ی زیتەر کاریکا، که زۆرتی کارکرد، هه نگی پوولی زیتەر وه گیرده که وی، که پوولیشی زیتەر وه گیرکه وت، کالای هه ره پۆژه له مۆدیلی ده که یی، نه وسا قازانچه که هه ره ده پۆژته وه نێو خه زینه ی سه رمایه داره که، نه م کاره سانی مۆ به کالابوونه، مۆ به یه ک په هه ندبوونه له میتشکی زۆر که سانی وریا و وشیاردا به زه ق و زۆپی په نگ ده داته وه و ده که لی چه سه رووتی سه رمایه دا هه یجان ناکرێ و ناچار ناو میتدانی کۆل ده دن و چه کی خه بات توو په لده ده نه نێو سه رکه وانی فه لسه فه ی بی تام و بی په نگ و بی بیتنه وه.

به لام بابین پیتاسه زانستییه که ی تهسوف بکهین: تهسوف ههروه که له پیشتری
 هرزم کردن، پهنگدانه وهی واقیعه به شیوهیه کی خه یالینیه کی کلک و گوئی کراو که له
 حه قیقه تدا وانیه. ئیمه ده بی پیتاسه که ی شاوا بکهین، پهنگدانه وهی واقیعی که تو
 چوله که یه و دهیکه یه له قله قی شش سهری هه بی. واته له قوناغی یه که مدا، له قوناغی
 به په مز و سه مبول گوزارشت له توبجه کردن، نه مانه چاوگن، سهره تای ده سستپیکردنی
 پرزوسی تهسوفه لای ئیمانداره کان، به لی که دواپی بگاته قوناغی زور گه شه کردو،
 دواپی بجیته ناو هونه روه و بجیته ناو هه موو چته کانه وه تا وای لی بی مزوف پیتی وایی
 تهسوف ینگای به خته وهرییه، ئمه دواپی وای لیته اتووه، به لام تو وهره وه بۆ سهره تا:
 تهسوف پهنگدانه وهی واقیعه به شیوهیه کی شیوتیندراو و خه یالی که له گه ل
 حه قیقه ته که یدا زور جیاوازه. تهسوف ئمه یه.

وه لی بابین بزانین پهنگدانه وهی واقیعه له میتشکی مزفدا به شیوهیه کی شیوتیندراو و
 خه یالی و دور له واقیعه، ئه رتینیانه و نه رتینیانه چییه؟ له پوری کومه له وه، له پوری
 گه شه ی مزفده وه، له پوری گه شه ی زانسته وه چییه؟ ئینجا بابزانین ئیمه چۆن
 دهسغه پزی تهسوفین؟ تهسوف چهند کاریکه ریی نه رینی و ئه رینی هه بووه؟ یان به
 شیوهیه کی گشتی ئه ندیشه ویری خه یالی و هواکه و تووویی بیرونه ندیشه ی پپوو پووچه،
 بۆ نمونه: پۆزیه ردان به ته پل لیدان و ته قه و زاری گورگ به چه قوبه ستن و کشته کپین
 بۆ له نه خوشی تیغ قوتار بوون و تف کردنی شیخ و مه شایه خ له زاری نه خوش بۆ له
 نه ساغیی زهر سوویی پزگار بوون و له م ورده حیکیه تانه گوزارشتیکن که تو به هوی به
 هه له له دیارده پوودانه که گیشتن دهیکه ی، پهنگدانه وهی ئه ر دیارده گه ربوونیه له
 میتشکی تودا هه له ی چاره سه رکردنه که یت پی ده کا. پۆز، یان مانگ که ده گپین
 خه لکی ساده چۆنی لیک ده دانه وه؟ نه وه دیارده یه کی گه ربوونیی فیزیکیه که له
 میتشکی من و تودا به هه له پهنگ ده دانه وه: مانگ و پۆز دتو و درنج نه یان گرتووه تو
 به ته پل لیدان و ته قه کردن بیان ترسینی، خو که رویشک نین. که نه وان بتوانن مانگ و
 پۆز بگن، کوو به ته پل و ته قه کردن ده یان ترسینی؟! بزنه که ت له میگل داپراوه، به

نازانم چی خویندنی، ئه‌ویش به زمانی عه‌ره‌یی، و قه‌له‌م‌پرک‌نه‌وه و داخستنێ چۆن زاری گورگی برسی و ه‌ارده‌توانسی بیه‌ستی؟! کشته‌کچرین و دوعای مه‌لا و فوو پێداکردنی چ ده‌سه‌لاتنکی به‌سه‌ر گورگی ه‌اردا ده‌روا؟! تخی خودا بق خۆی ده‌زانێ ژه‌هری نیکوتینی تووتنی ه‌یندی و باکوونیی قلیانکێشانی زاری شیخی معباره‌کی چۆن و چه‌ند قانگ دراو، چۆن نه‌خۆشینی زه‌ردرویی له‌ کۆله‌ نه‌ساغی ده‌کاته‌وه؟!

ئه‌و دیارده‌یه‌ له‌ یۆنان، له‌ یۆنانی ئه‌و قوناغه‌ی که‌ پێش زایین قه‌له‌سه‌فه‌ ده‌ستی پێکرنه‌وه، که‌ فه‌یله‌سوفانی کلاسیکی له‌ یۆنان سه‌ریان هه‌لداوه‌ دوایی له‌ ناوچه‌ی فینیقیه‌کان و نوای ئه‌وه‌ میسرپییه‌کان و له‌ وڵاتی میزۆپۆتامیا که‌ نیستا ناوچه‌ی عێراقی ئێمه‌یه‌، ئه‌مانه‌ جیا له‌ ه‌یند له‌ واته‌شدا دیارده‌ی ته‌سه‌وف به‌ شیوه‌ی جیاجیا هه‌بووه‌، ئه‌و ته‌نوعه‌ چۆن ده‌خویندرتته‌وه‌؟ هه‌روه‌کو ته‌نوع له‌ هونه‌ردا ده‌خوینمه‌وه، ئه‌وه‌اش له‌ ته‌سه‌روغیشیدا ده‌خوینمه‌وه: کوردێک که‌ مه‌قامی به‌یات ده‌لی له‌گه‌ڵ تورکی، یاخود فارسێکدا جوداوازه‌. خۆ ئه‌وروپاییه‌کانیش مه‌قامی به‌یاثیان هه‌یه‌، به‌لام مه‌قامه‌کان لای ئه‌وروپاییه‌کان په‌نگ به‌ مجیزی‌کی دیکه‌ی جوداواز بگوتری، بيمۆل، دیز، چاره‌که‌ نه‌غمه‌ و سیتییه‌که‌ نه‌غمه‌یان وه‌که‌ پۆژه‌لاتناسی په‌نگه‌ پس خۆش نه‌بی. که‌واته‌ من ده‌لێم ئاوه‌وه‌وا، قوناغی گه‌شه‌کردن، جووری گه‌شه‌کردن، پاده‌ی گه‌شه‌کردن، هه‌موویان کاریگه‌ریان له‌ ته‌رزی بپرک‌نه‌وه، ته‌رزی شارستانییه‌ته‌که‌ت، خانوه‌ته‌که‌ت چۆن دروست ده‌ک‌ی، یان چۆن وڵخی باری به‌کاردینی، چۆن باری لێده‌نیتی؟ ئه‌مانه‌ هه‌موو ملکه‌چی کۆمه‌لێک فاکتری خۆیی و جوغرافی و میژوویی.

باشه‌ مرقۆ له‌ سه‌رده‌می شوانکاره‌ییدا بق ئه‌وه‌ی که‌ سه‌هینی راوێکی باش بکات، ئه‌و پاوه‌ بکات که‌ خۆی خه‌یالی لێده‌کاته‌وه، وێنه‌ی ده‌کێشا و گه‌رانی بق ده‌گوت و سه‌مای بۆ ده‌کرد، ئه‌م پێوه‌سمی سه‌ره‌تابیی شوانکاره‌یییه‌، ئایا ئه‌م زیکر و ته‌هلپه‌ و په‌قسی ته‌سه‌وفه‌ به‌شیکه‌ له‌ محابه‌له‌ی فیزیکی مرقۆ؟ هه‌مووی به‌شی سیحری تێدايه‌ ده‌ پلانی یه‌که‌مدا کار له‌ هێژه‌کانی سروشت کردنه‌. ئه‌وه‌ی که‌ ئه‌و به‌زمه‌ ده‌کا من قه‌ناعه‌تی ته‌واوم هه‌یه‌ که‌ به‌ هه‌موو عه‌قڵی خۆیه‌وه‌ پێی وابوو به‌و شانۆگێڕیه‌ که‌

خوی حه زى لئیه، ده به وئ کار له چنئ بگا به سهر چنئکدا زال بئ، نامانجئ به دى بئئ. جا ئو چته چبیه؟ ئهن نازانم، واته: هه ندئ شه تها ت ده لئ، هه ندئ چت ده کا، که ئه مانه پئوپه سمى سحرهن. هه تا ئه مرؤش سحره هیه. قورئان ده لئ (ان من البیان لسمرا)، ده لئ ئه ده بیات و شیعر به پاستى سحره. سحر واقع نییه، کینایه ت، نیستیهاره، مه جاز ئه مانه هه موو فیلن که له ئه قلى مرؤف ده کرئن کولمت سیوه لاسوره یه، به ژنت عه ره ره، قرئ ئاوریشمه، ئه مانه هه موو فیلن له ئه قل. له پاستیدا تق برى (بدیل) ده دوزنییه وه چاوشارکئ له گه ل به دا ئیلی سروشتدا ده که ی، به لام خۆشیشه کاتئک فیل له خۆت ده که ی.

ئهم فیل له خۆ گردنهم مه به سته؟ به لئ مرؤف له هه موو قوناغه کانئ ژيانیدا چنئکئ که له ئان و ساتئیکدا ئه نجام ده دا و پئئ خۆشه و پئئشتر خۆئ بۆ ئوه ئاماده کردوره که ئوه چنئکئ کانئ و په فته نییه، هه تا هه تایی نییه. بۆ نموونه: که کابرا گایه کی پاو کرد و هئینایه ئه شکه وته که ی هه رگیز ئه کابرایه دلی به وه دانا که وئ، چونکه که ئه وه ی خوارد ناچاره بهوا، بهر له نیچمیری دیکه بکاته وه. که وا بهو هه میشه له حاله تی هه راسانیدایه، سه ره وتی نییه، هاوسه نگیی سایکلوزیئ له لای مرؤف وجودی نییه: چونکه هیچ وه خستئ تق خواشستى خۆت مسۆگه نه کردوره، به لگه ی باوه پئیکه ر و زانستیت نییه بلیئ: من ۵۰ سال ده ژیم و هه موو نامانجه کانم به دى دئن. بۆ؟ ئه وه که شه ی عه قلى به شه ر بۆ خۆئ وه لامئ ئه وه ده داته وه، ده لئ (عرفت شینا و غابت عنک اشیاء). ئه تق هه ندئ چتش بزانی، به لام هه زاران چنئش هه ن فه ریان لی نازانی و ته قه ی سه رت دئ. که وا بهو مرؤف هه میشه له ناهاوسه نگیه کی سایکلوزیدایه، له دوو دلی و ده پاوکه دا چیا وه و تا نیستاش هه ر وا ده ژئ. ترسی دواپۆژئ هه میشه بۆ له بۆسه دایه. مرؤف له دواپۆژ ده ترسئ.

نایا ترس، نه زانئن، دوودلی، تق به سه رچاوه یان ده زانی که مرؤف به ره و داهئنان بیهه؟ به لئ مرؤف ئه گه ر ئه وانئى نه بوايه، ئه و ناهاوسه نگییه په وانیه نه بوايه نه یده په رئا خۆئ بهارزئ، ئه وه هه مووئ بۆ پاراستنى خۆیه تی، بۆ هئشته وه ی

په‌گه‌زی خۆیه‌تی. ئەسلەن سارته‌ره‌كان، هايدگه‌ره‌كان و هند هه‌موو له‌ ترسی مردن بوون به‌ هه‌يله‌ سوونی ئێكسیستانسیالیست.

باشه‌ ئەمانه‌ هه‌ر به‌رده‌وام بێ؟ هه‌میشه‌ به‌رده‌وام ده‌بێ، هه‌گه‌ر له‌ یاسایه‌كانی ئه‌و گۆی زه‌وینه‌ وه‌ ده‌ركه‌وین، له‌ چارچۆته‌ی یاساگه‌لیکی دیکه‌دا بژین.

ئێستا سه‌ره‌تایه‌كانی په‌رینه‌وه‌ی مرۆف له‌ قوناغی ته‌سه‌وقدا، یه‌عنی با بلیتین له‌ قوناغی ته‌سه‌وقی شوانگاره‌بیدا بۆ قوناغی ئه‌و کاته‌ی که‌ مه‌کته‌به‌كانی ته‌سه‌وق په‌یدا بوون، وه‌كو زه‌رده‌شتی، بوودایی، سه‌ره‌تای ئەمانه‌مان چۆن په‌یدا بوون؟

بیاره‌ که‌ که‌وتیبه‌ قه‌لمه‌وه‌ی که‌شوه‌وايه‌کی فیزیکی نۆیوه‌، بلیتین له‌ که‌شوه‌واي ستیزیکی دیکه‌دا هه‌ر به‌ ته‌واوه‌تی ده‌گه‌ل که‌شوه‌واي فیزیکی گۆی ئەم زه‌وینه‌دا جوداوازی، یان که‌شوه‌واي فیزیکی گۆی زه‌وین هه‌ر به‌ ته‌واوه‌تی - به‌ مه‌رجی ده‌گه‌لیدا پایی - هه‌نگی چتیکی تازه‌ فیز ده‌بی، واته‌: فیزی سیمه‌ربووی، واته‌: فیزی هونه‌ربووی، به‌لام خۆت ده‌زانی ئه‌و فیزبوونه‌ هه‌مووی به‌ قوناغی دیکه‌دا تێده‌په‌ن، هۆکاری تازه‌ په‌یدا ده‌بی، کلک و گوپی بۆ ساز ده‌کا، لیتی زیادده‌کا، لیتی که‌م ده‌کاته‌وه‌. خۆت ده‌زانی ئەوانه‌ به‌ر گۆرانکاری دواایی ده‌که‌ون. بۆ نمونه‌: با بلیتین وه‌ختی ئه‌و سه‌ره‌تایانه‌: بلیتین ته‌سه‌وق به‌و چه‌شنه‌ له‌گه‌ل ئاین و بیروبووونی ئاین تیگه‌ل بووگن، هونه‌ره‌، ته‌سه‌وقه‌، ئایینه‌، ئەفسانه‌یه‌، هه‌مووی بووه‌ به‌ هه‌په‌مه‌یی. له‌ سه‌ره‌تاوه‌ ئەمه‌مان باس کرد. ئه‌وه‌ ناشکرایه‌ که‌ له‌ ئابووری پاووشکاره‌وه‌ دیته‌ دواتر ده‌بیته‌ ئابووری ئازهل به‌خێو کردن، شوانگاره‌یی، ئەوسا به‌سه‌ر ئازله‌کاندا زال ده‌بی، ئیدی ئه‌و بۆ خۆی ده‌بیته‌ ئاغای ئازهلان، نیتر پیتی ناوی پلوی بکا. ده‌بیته‌ شوان لێره‌وه‌ قوناغی ئابووری ئازهل به‌خێو کردن ده‌ست پێده‌کا. ئەم قوناغه‌ ته‌کنیکی ئازهل که‌وی کردن و ئه‌و چتانه‌یه‌. ته‌وه‌ش له‌ پووی له‌ میژینه‌وه‌ قوناغیکی درێژه‌. من لێره‌دا به‌ کورتی باسی ده‌که‌م ئەمه‌ش بۆ خۆی سه‌ره‌تای خۆی هه‌یه‌، سه‌ره‌تای قوناغی ئازهل‌داری، جاری پێش هه‌موو چتی، له‌م قوناغی ئابووری پاووشکاره‌ و ئازهل‌دارییه‌شدا، به‌ په‌رمز گوزارشتکردن په‌یاده‌بی. گومان تۆته‌م په‌یدا ده‌بی. ده‌بینی

مړوف پښی وایووه بۆ نمونه: پووباری که مادام تیمساحی تیدا بووه، مړوف وای زانیوه
 که تیمساح ناغای نه و پووباره به، کردویه به په مزی خوداوه ند. یان له جیگایه کی تر
 گورگی به خودا زانیوه. ئیدی ورده - ورده مړوف نه مانه ی پیروزاندووه و کردوونی به
 نایوو. نایینه کان نه م پیروزانه به پیروزکراوی مړوف خویان نازانن، ده لاین نه مانه هر له
 خودی خویاندا پیروزن؟! به لام وانیه، من و تو نیستا مۆدیلات ده گورپین، مۆدیلاتی
 نه مړوف، نه حزابی نه مړوف، بیروپروای نه مړوف، ماشوقه و بار و ده نکسی نه مړوف، قاره مانی
 نه مړوف، هونه رهنده ی نه مړوف، نه گهر له پووی سوودی ماددیه و هیان بنقوپینی نایا ئیمه
 عیباده تیان ده که بن؟ نه خبر. نه مانه ش هر هه مان مادده ی سیجرن، هر هه مان
 بیربۆ چوونیکن که پۆزگاری بۆ تۆنه میکان به پۆوه ده برد. قاره مانپه رستی، هیچ
 هرقنیکي ده گه ل بته رستی نایه، هه ریه که په مزی سهرده م و قوناغی ته رزی له نیگای
 به رزه و نه ده له جیهاننقویه. قوربان، تو که دیکوری ماله که ت جوان ده که ی خو
 نه مانه عیباده ت ناکه ی، به لام پپوه ندی و ته ماسیت که له گه لیدا هه به، پپداویستییه کی
 په وانیه، له نگرگرننی سایکولوژیت بۆ دابین ده کا، هه روه ها تۆنه مییه ت و فیتشییه تی
 نه م زه مانه: وینه ی قاره مان به دیواره وه هه لاواسین، په یکه ره بۆ شاعیر و هونه رهنده و
 زانا و موانسه به ت و بۆنه ی نه ته وه یی له گۆره پان و سیله ی شارپیان قوتکرده وه و
 هند نه مانه هه موو گوزارشت له لایه نیکي دیکه ی په یوه ندیه کانی مړوف له گه ل
 سروشندا ده که ن که په مز شکلیکی نه فسانه ییی ته عییری تیدا وهرده گریت. به لام نه و
 مړوفانه که بۆ نمونه: چه قه لیان په رستووه، دواپی به ئن و ژنخوازی ده بین به خزمی
 چه ند مړوفنیکي دیکه، ئیدی ده بی جیاینه وه، هه ریه که نیشانه یی، دروشمی له بق خوی
 دانن: هه نکن یه کی گویی چه قه له که دریزتر ده کا، یه کی کلکی کورتتر ده کانه وه.
 خۆلاسه جۆراوجۆبوون له سۆنگه ی به نیستیلاهی و هه ده تی وجود "کپره" وه که
 مه زه هری ته چه لای له توپه تبوونی "وحده" ه، له جه وهردا هیچ جوداوازییه کی ده گه ل
 ناچوراوجۆریووندا نییه.

وه لاندانه وهی نهو جوره پرسپارانه هندی جار پهنگه به بهلگه و ده ستاوژنکی نوسراو سه روبه ر بندری. جا جاری واش هیه پهنگه هندی چتت به خویندنه وه خویند بیتنه وه که پاسته وخو هیچ سه روکارنکی به باسه که وه نه بوو بی. بۆ نمونه: تو که دینی باسی مرقوف ده که ی واته نه تر قو پو لوجیا، که کومه لئاسیسی تیدایه، نابوریناسیسی تیدایه، میژووناسیسی تیدایه، زمانناسیسی تیدایه و نه مانهش هندی بوارن که هه موو باسی مرقوف ده کن. یان هندی جار ناچار ده بی که میتو دی، ریپازی به کار بهی، واته: پیپازنکی بیر کردنه وه به کار بهی بۆ وه لام دانه وه، واته: بهرنامه یه کت هه بی. خوت ده زانی نیمه مانان که سه رتهای وشیار بوونه وه مان زیاتر له گروگالی نه فسانه بازی، پوپو وچ بازی به ولاره چیدیکه نه بوو، هه تنه ن نه م به دبه ختیبه په رده یه کی نۆر نه ستوری به سه ر می شکماندا دابوو. دیاره به ئاسانیش نه ده کرا من به. خویندنه وه ی چهند کتیبیک نهو په رده نه ستوره له سه ر می شکم هه لئالم، به لام له گه ل وه شدا ورده - ورده دوو چت یارمه تی دام: یه که میان بۆ خۆم هه ر جوره هه ز له چت پشکنیتکم تیداهه بوو، نۆریشم مه به ست بوو که له خۆم بگم، له مرقوف بگم له بهر نه وه هندی جار بۆ خۆم پۆلی خۆم هه بووه له دۆزینه وه ی هندی وه لام بۆ هیندی پرسپار. ئینجا با بیینه وه سه روکاری باسه که، من پیم وایه نه گه ر نهو دابه شکردنه پاست بی که کومه لگای مرقوفایه تی له پاش نه وه ی که مرقوف مه و دایه کی بووروریز له سه ر دار گویا زیاره و ئینجا نهو له سه ر دار زیانه، ئایا قونساغی مرقوفی نیانده رتاله پیش نیانده رتاله، پیشکه وتوتره یان پاشکه وتوتره نه وه نۆر گرنگ نییه، گرنگ نه وه یه که مرقوفه که له دار هاتۆته خوار ی و هاتۆته سه ر وشکان. نهو مه سه له ی وشکان و له سه ر دار زیانه من پیم وایه ته نانه ت ئاینیه کونه کانیش ئامازه ی پی ده کن. که وا بوو نهو سه رزه مینه هه مووی ئاو بووه و تا ئیستاش بۆ خوت تیپینیسی ده که ی نۆرینه ی گۆی زه وی زیاتر ئاوه له پاستیدا.

بۆ نمونه تو فانی نووح و حیکابه تی که لگامیش و ته ورات و نه وانه، یان ده لئین فلان پیغه مبه ر له ناو سکی ماسیدا بووه، یا خوداوه ند بۆ خوی له نۆر دوپیکدا بووه له نۆر

هه زاران دهريادا له گهشتوگوزاردايووه. نيدى هيكا يه ته كه له وړيا دهست پي دهكا.
 دووباره سه رچاوه ي ژيانيش وهكو قورنان ده فرموي:
 "و جعلنا من الماء كل شيء حي" نه وه هر له پاش نه وه ي هتا بڼه سر نه وه ي كه
 دهلي: "و خلقنا الإنسان من صلصال من حماء مسنون" واته له قوړه لپته مرقشان
 سازكړد، واته: نه و خانه يه ي كه باسي ده كړيت زينده وهري يه كخانه چوڼ دروست بڼوه،
 نه وه له پاستيدا ناماژه يه بق نه وه. جامن مه بهستم نه وه يه نه گهر له وړيوه دهست پي
 بكه ين كه مړوف توانيو يه تي بڼه سر زهوي، دياره حه تمن سر هتا به هه ندي چتي
 سه ر هتا ي دهستي پي كړيووه، به لام دوايي ورده - ورده فيري پاوي گيان له بهري
 چكوله بڼوه و گوشتي خوارووه، واته: مه بهستم نه وه يه هښتا نامرازه كاني
 به ره مه پتاني دانه هښتاوه. هښستا هر به دهست چت ده گري، واته: هښستا جگه له
 له شي خوي فيري نه وه نه بڼوه نامرازي ديكه بق دهسته به ركردي بژيو ي به كار به پتي،
 به لام دوايي ورده - ورده مړوف بق يه كه م جار توانيو يه تي سه ر ه پم سازكا، هه روه ها
 په ننگه به رديشي وهكو چه قو به كار ه پتايي. نه من مه بهستم له م ته فسيلاته نه وه يه كه
 زانابه كان هه ندي جبار هويي كاني به ره مه پتاني ده كنه به پيوانه ي قوناغه كاني
 گه شه كړدي كومه ل، به لام هښتاش ده بيني جوري مه رنال (مه عده ن) پولي خوي
 هه يه، وهكو ده لئين قوناغي به رد قوناغي مس قوناغي ناسن ده بيني جوري
 مه رناله كانيش پوليان هه بڼوه كه نامرازه كاني به ره مه پتاني لي ناماده كرلون. بق
 نمونه: نه وانه ي كه شه پيان به شمشيري مس كړيووه به رامبه ر به وانه ي كه ناسنيان
 داهيتاوه به زيون، هه روه كو سه قه ويه كان نه يانتواني به رامبه ر به ده ولتي عوسماني
 بوه ستن، له به روه ي نه وان تفه نكيان هه بڼوه. نامرازه ماد بيه كان له پاستيدا نه وه
 يه كچاوده كه نه وه كه نه ميان له ويان پيشك و توتوره. ښيجا نه گهر نه وانه بكه ين به
 پتيابي بير كړنه وه مان حه تمن له هه موو قوناغي كيشدا بيو بواوه ري ساز ده يي، واته:
 سه رخان و ژيرخاني ساز ده يي: سه رخانه كه له قوناغه سه ر هتا ييه دا كه پتي ده ليين
 نابورويي پاووشكار، دياره ژيرخانه كه ي، نامرازي به ره مه پتانه كه ي به رد بڼوه، به لام

ئەم قۇناغە پۇشنىرىيى تايىبەتى بە خۇشى ھەيە، بېرونەندىشەيە كېشى ھەيە
 جىيانىيە كېشى ھەيە نەك ئايىن بە وچەمكەي كە گۇيا مۇڧ ھەر لە سەرە تاوہ
 ئايىنى ھەبوو، چتى وانىيە وئەمە ھەر مومكىن نييە، چونكە مۇڧ مېشكى نۇر
 چكۆلە بووہ. بۇ خۇت دەزانى قۇناغى (تجريد) ھەيە و قۇناغى (تجسېد) ھەيە لە
 گەشە كرىنى مېشكى مۇڧدا. قۇناغى (تجسېد) ئوہيە كە مۇڧ وەختى ھېشتا
 فېنيقيە كان ئەلفوبىيان دانە ھېتاوہ شارستانىە تەكان شارستانىە تىنكى وئەيى بووہ،
 ھېزۇگلىقى بووہ، واتە: بۇ نمونە: كەسى لە جىياتىي وەي بلى: كىتىب، وئەي
 كىتەبە كەي دەكىشا، بەلام نوابى كە كىتەبە كەي لە پىش چاوادەبرد، وئەي كىتەبە كەي
 لە زاكىرەيدا پى لەبەرنە دەكرا، ھېشتا مېشكى قابىليەتى ئوہيە نەبووہ. زاكىرە و
 حافىزەي تىدا سازنە بووہ. ئەو خانانە ھىمان گەشەيان نەكردوہ. دەبى ئەو چتە لەبەر
 چاوى بى ئەوجا وئەي بگىشى، بەلام كە لاي برد، ئىدى نەيدە زانى چونكە وئەكە لە
 زاكىرەيدا نەبو، جارىكى دېكەي وئەكە كىشا باوہ. تەجسېد واتە: پاستە و خۇ ئىدراك
 كرىنى چت. ئەم بە ھەيە ھېشتا نەبوو بە شوعوور، نەبوو بە تەجريد، بە مانادەرك
 كرىنى، بەلام پاش ماوہيەكى ئولانى سالە ھاي سال قۇناغى دووہ دەست پى دەكا، بۇ
 نمونە: پىتى (B) ئەگەر لىي وەكۆلى چ لە ئارامى وچ لە لاتىنىدا ئەمە لە بنچىنە دا بە
 ماناى ئەستوركە نان بووہ لە شكلى ئەستوركە ناندا سازگراوہ. وشەي ئەلفا A بە
 زمانى فېنيقى واتە: "گا" وەك سەرى گايەك دەچى. لە راستىدا ماناى وايە مۇڧ لە
 پىشدا بە چاودەروبوہى خۇي خويندۆتەوہ. بە مېشك و زاكىرە نەيتوانيوہ چتان
 بخويتىتەوہ: چونكە ھېشتا مېشك ئەو قابىليەتى تىدا دروست نەبووہ كە بتوانىت
 ماددە بكا بە مانا. نە خەيالى بۇ سازبووہ و نە زاكىرەي بۇ دروست بووہ. ھېشتا بە
 قۇناخى تەجريد (ئەبستراكت) نەگەيشتوہ. وئەي چتان وەكو مانا ناتوانى تەسەور
 بكا. لەم قۇناغەدا ھەتمەن نە ئايىن ھەيە و نە ھېچ؛ چونكە ئايىن زۆتەر مانا وچەمكە تا
 چتى ماددىي بەرھەست. مۇڧ پاش قۇناغىكى نوور و درىژ كە مېشكى زۆر گەشەي
 كرىبووہ ئىنجا گەيشتۆتە ئوہيە تەسەورى چتىكى لە ماددە بەدەر بكا، تەسەورى

چتیکى سەروو سىرۇشت كە خۇدايە، ياخۇد ھەر چتیکى دىكەيە، مەھالە بكا. ئەمە قۇناغىكى زۆر پىشكەوتتو، واتە مېشك يەكجار زۆر گەشەى كىردو، ئەوجا مەرقۇف دەكارى تەسەورى چتە بكا لەسەروو خۆيەو، لە خۆى گەورەتر و بەمىزتر كە نازانى چ جۆرىكە، نازانى رەنگى چۆنە (لەيس كىمئلە شىە). ئەو قسانە لە راستىدا زانست سەرلەبەريان بە درق دەخاتەو كە مەرقۇف ھەر لە سەرەتاو مەيلى فەيتىرى ئايىنى مەبوو و خۇدا پەستىي كىردو، مەن دەلەم ترساويشە، پىشكەنىو، پووشى خۇش بوو، مەموو چتیکى كىردو، بەلام ھەرگىز مېشكى لەو ناستەدا نەبوو و ئەوئەدە گەشەى نەكردو كە بترانى تەسەورى شتە بكا لەوانەى كە ئەو بىنيويانى بەدەرى، لە چتە بەرچاوبەدەر، ئەو چتیکى تەواو لە پووى زانستەو راست نىيە. ئالەم قۇناغەدا تا تەجسەد ھەيە، تا مەرقۇف تەنھا راستەوخۇ بە چاوت دەبىنى، بۆنى دەكا، گوئى لى دەبى، ھەرگىز نە ئايىن ھەيە و نە تەسەوف ھەيە و نە بىروئەندىشەى پووت ھەيە، ھىچ نىيە، تەنھا راستەوخۇ تۆ چت دەبىنى و وئەنى دەكېشى، كە لەبەر چاوت لاچو، بەبىرت ناپەتەر، تا جارىكى دىكەى نەيەنىو بەرچاوت. لىرەدا ھىچ جۆرە چتە نىيە كە ئاوى بىنىن بىروئەندىشە، مانا، چەمك. بۇ خۇشت دەزانى تەسەوف بە ماناى تەسەوف واتە: چتیکى كە زىاتر لە سەتە سەروكارى لەگەل تەجىردا ھەيە، لەگەل تەبىستراكتدا ھەيە، لەگەل مەشاعىردا ھەيە، لەگەل ئەفكاردا ھەيە، وەجدە، سۆزە، عاتىفە ھەرچى ھەيە، ئەو مەمووى ھى قۇناغى تەبىستراكتە، ھى قۇناغىكە كە مېشك بە تەواوئەى گەشەى كىردو و دەتوانى خەيال بكا تەرە و بلى چتە ھەيە لە پىشت ئەم سىرۇشتەو، مەرج نىيە دار و بەرد و ئەمانە بن، نەخىر دەبى چتە بى ھىچى لە مانە نەچن، وەكو حەزەرتى ئىبراھىم كە چاوى بە پۆز كەوت، گوئى نەخىر خۇدا لەمە ناچى، خۇدا ناشى ئاوا بى، چاوى بە مانگ كەوت، چاوى بە چتیکى دىكە كەوت كە ئەوئەش ھەر پەقتەنى بوو، دل و ئاوەزى ئاوى پسى نەخواردەو. ئەو تەرەزە نەنجامگى (استىدال) ھەيە، واتە: دەبى چتە ھەبى لە مەموو ئەمانە گەورەتر و پاىەدارتر بى، ئەمە قۇناغىكى يەكجار گەشەكردو لە مەتووى مەرقۇفا.

که واته: هر خوی میثروی نابین و دهقه ناینبه کان جورئ له پرۆسهی ئیستیدلال
 بیرکردنه وی مرقفی تیدا بیندراوته وه، به لام قوناغیکێ نۆز پێشکەوتوه. هه ره وه
 نمونه یه ی هه زده تی ئیبراهیم نمونه یه کی ئیستدلالیه بۆ ته وه ی که قه ناعه ت به
 مرقف بهیئێ، به لام ئیستدلاله له مادده وه بۆ چتیکێ دیکه، نه ک له چتیکێ دیکه وه که
 نایزانی بۆ ئیسه پاتی ماده، دووباره پشتی به بینین به ستوه، پشتی به چتی ماده ی
 به ستوه. ده لی: ته و چته ده بی مانگ بی، مانگ ناوایو، خۆر بی خۆر ناوا بوو، گوئی
 که واته خودا ده بی چتیکێ که وره تر بی که هه ره بهیئێ و په فته نی نه بی، ته وه ش
 لیکدانه وی نۆز هه لده گری. شیکاری هه یه بۆ ته وه دوا یی چی بین ی و چی نه بین ی،
 گوئی ته م چتانه مادام نامین دياره هه میسه ترسی لی نیشته وه که خودا نابێ په فته نی
 بی، هه سه له که هه سه له یه کی سایکلۆجیه، پشت و په نا ده بی هه میسه هه بی، بۆ
 ته وه ی بیپاریئێ. ته تر بیر له سه ره به ری زیکروفیکری ئیسلامه تی بکه وه، هه ره مووی
 هیکه یه تی خوژی خوادوه نده له هه موو نان و زه مانیکدا و هه میسه ناگای له خشه ی
 مار و میروه و "وهو بکل شیه علیم"، "حفیظ و حافیظ"، ته و جا که نه ماوه،
 ترساوه، گوته ویه ده بی چتیکێ که وره تر هه بی له وانه؛ بۆ ته وه ی ته واو نه بی، ناوا
 نه بی، غه یب و پتوار نه بی. ته وه مرقف هه ره به سروشتی خوی وایه. ته بپوانه مندالی
 که دایکی له ته نیشته تی بۆ خوی بیده نگ و خپ ده هیوری و داده سه کی و نارام دگری،
 به لام که دایکی لا نه بی له ترسان ده گری. هه زده تی ئیبراهیم مانگ و پۆی به
 پاسه وانی خوی ده زانی، به لام که نه ده ما ترسی لی ده نیشته، ده یگوت: که واته ده بی
 له مانه به هیتر هه بی، ته م ترسه هه ره له وی پۆیوه که دایکی له چۆمی فراتی شنبو و
 سامی پتیشته بو ی، چه که ری کردبوو. به نده، تا ئیستاش له ناوه که ی پوخانه ی پایین
 گوندی ته په سه وز سام ده کم؛ چون جارێکیان له وی ناوه که نۆز خو و به ته وژم بوو،
 پایمالیم و بردمی، واته تووشی فۆبیای ناو بووم تا ویتسا کهش که ترسیکم
 پیده نیشی، دایکم به بیر بیه ته وه، که خه ونی ناخۆش ده بینم، دایکم فریاده که وی. ته من
 بابی خۆم نه دیتوه، قه م هه ست به وه نه کردوه نیرینه یی پاریزگارمه، زیتر هۆگری

میایم، نه و نه دى له نامېزى مېه کيدا نارام ده گرم، هېندهم که یف به په نای نېرېکى نایى له سهره تاشه وه هر مېه کان پارېزگارى مړوف بوون، سه ره به ى خود لوه نده کان مېينه ن مى سهرچاوه ى ژيانه، بناوانى هه موو خېروپېرېکه .

واته جار په نا ده به موو بهر ثابته کانى قورئان و له وړدا به لکه ده مېنه وه بى فېکرى پېشک وتنې مړوف، که واته له قورئانېشدا هه وړېکى ئېستېدال بى سهره تاي باسکردن له ئه نړو پېژلوجيا هه به . بېگومان ده بېنى قورئان بى خوى هان و نه ى بېر کردنه وه ده دا (أفلا تظفرون إلى الأبل كيف خلقت وإلى الجبال كيف رفعت و هند) بانگت ده کا بى نه وى چى و چى بېبېت، خوى له پاستېدا، نه که هر قورئان، له پېش قورئانېشدا ثابته کانى دېکه ش نه مه يان په چا وکړېوه .

قسه که مان له ووه هات که له قورئاغه دا، له قورئاغى شاپورې پلوشکاردا که مړوف هېشتا مېشکى به و پاده به گه شى نه کړېو ناتوانى نه سه وړى چتېکى له ماده به دهر بکا، ته سه وف و ثابېن ژور به دره نگه وه په ېدا بووگن .

له تېروانينى خومدا بى فله سه فه زياتر پېشت به زانست ده به ستم واته باوهم به فله سه فه ى زانستى هه به، په عنى تېروانينه فله سه فه کانى خوم دواى سه لماندېکى زانستيانه داده پېژم . با هوه دېنه وه سهره تاي گاوخانى: جووله ى مړوف و مېشکى مړوف له جغزېکى تى هه لکېشدا ده خولېته وه، له پېشدا بېرو نه دېشه به، وه که ماده دېه کى خاوه، داره، به رده، هه موو شتېکه که له سرو شندا هه به و هېشتا ناوت ل نه ناوه، تو ده چيه نه و دشت و دهره، سه تان جوړ گزوکيا ده بېنى که ناوى هه دېکيان ده زانى و نه وانى دېکه ى نازانى، نه وانه بڼه ما و ماکى بېرو نه دېشه، يان هر له خوت وه ته سه وراتى ده که ى؟ په نگه بېرت ل نه کړدېنه وه که نه وانه تو بجه ن، ماکى بېرو نه دېشه ن. که ده لېم بېرو نه دېشه، واته: جه نه ى تېکه ل بوونى به که ونه وه هه به سنوورىان نېيه، تاوړيان نېيه، په نگيان نېيه و ده نگيان نېيه، په هه نده نه دنازېه کانيان نېيه، چته کان جارې هولامېن، به لام نه وانه له و جغه دا نامېننه وه، دېنه نېو جغزى فله سه فه وه تو ده که وېه پرسىارکردن، سى پرسىار ده که ى نه مانه

نەندىشەن، بەلەم ھەر لەو سنوورە ھولامىيەدا نامىننەو، مەزۇف بىر وچان دە ھەلپەي
 سەرۈمىي گەشە كەردىدايە، واز ناھىيىتى، ئىنجا دەكەۋىتە پەرسىيار كەردىن. ھەلسەفە ۋەك
 گوت، سى پەرسىيارە: چىيە چۆنە، بۆچى. ھەلسەفە بىرىتپىيە لەم سى پەرسىيارە. كە ھاتىبە
 سەر ئەم سى پەرسىيارە، ئىدى تۇ ھاتوۋىيە نىۋ جەزى ھەلسەفەو، ئەوجا لىزەدا تۇ ۋەك
 ھەلسەفەو لى سەر بىنچىنەي ماتىريالىستى، لە ماددەو ۋە بۆ ئىسپاتى مەنەۋىيات و
 نەفكارى ئەبىستراكت، بان ۋەكو ئەفلاتون لە پىشدا پىيى واپە دەبى (مۇل) ھەبن، ئايدىا
 ھەبن، ئەو گەردوۋنە لە پىشدا دەبى نەخشەپىيى نەخشەي بۆ پىشتىبى ئەوجا كەرى
 لە سەر كەراۋە، ئەمە فەيكرىكى ئايدىيالىستانەي لە راستىدا، بەلەم فەيكرى ماتىريالىستى
 دەلى: مەزۇف كە پىش ئەو ھەي خۇي نەرسە بىي، كاشىنانى دىكە نەرسە بوۋىن. مەزۇف
 ھەي ئەوانە ھاتوۋە ۋە بىرى كەردەتەو. مەعقۇل نىيە لە پىشدا ۋە پىش ئەو ھەي مەزۇف
 نەرسە بوۋىيە فەيكرى زەۋى نەرسە كەردىن ۋە پۇز نەرسە كەردىن ۋە ئەم ھەمەو گەردوۋنە
 فەيكرەكەي ھەبوۋى، چۆن كە دەلىي فەيكرە ھەبوۋى پىشەكەي مەزۇف بە بىردە دى.
 كەلە دەبى ئەم فەيكرەيە لە كەپدا بوۋى؟ ئەگەر لە مەشكى مەزۇفە بوۋە، خەق مەزۇف
 ھەشتا خۇي نەرسە بوۋە، جارى خەق ئەگەر مەزۇف نەرسە بوۋە، خەق مەزۇف لە
 مەشكى خۇيە ۋە نەبەتتەۋە ئىنچەكەسى واقىيە مادىيەكە بوۋە ھاتتە سەر مەشكى؛
 لەبەر ئەو تەيز ۋە ئىددىيەي ماتىريالىستان كە دەلىن لە پىشدا ماددە ھەي، ئەوجا ۋەنەي
 ماددە، سەيەي ماددە، فەيكر نەرسە دەبى ۋە دەپتە مەنەۋىيات، ئەمە پات و
 نەرسە. كەچى ئايدىيالىستەكان بە پىتەۋانەي ئەمە بىر دەكەنەو ۋە دەلىن، نەخىرە
 پىشدا فەيكرە ھەي، واتە پىش پەيدابوۋى مەزۇف، چۆن كەسى مامى؟؟ كەو، دار، بەرد،
 ئاسمان، زەۋىن تەپەماش، تەپەساز، تەرشىيات، كۆمپىوتەر، ئەمانە كى نەسۋى لى ناۋى؟
 ماقۇلە پىش پەيدابوۋى مەزۇف ۋە مەشكى پىشەكەۋەتوۋ ۋە زمان، ئەمانە ھەر لە خەق
 نىيان ھەبوۋى؟ قورئان دەفەرمەي: "وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا" ئەمە ۋە دەكەنەي كە
 خەدەۋەندە ھەر چەتتىكى پەسكەندەۋە نەۋدەرىشى كەردەۋە. ئەم نەۋدەرىشى بۆ كى
 كەردەۋە؟ ئەگەر مەبەست ئەو بى كە لە پىشان زەمانەكانى جەپھانى سەرلەبەر بۆ ۵/۵

میلیارد مرؤف پیتشه کی داناوه، نه و جا پاشانه کی نه م خه لگه ی دروست کربوون، نه دی مندالائی هه زرده تی ئاده م بۆچی هه ره له زگی دایکیاندا فیتری قسه ی نه ستق و ستران و نوکته و په ندی پیتشینان و پرتزمان و نه م هه موو چتانه نه بووگن؟ نه م هه موو کوپره وه ری و مهینه تیی فیتریوون و خویندن و فیترگه و زانستگا و شه قی ماموستا و نه زموون و ناجیح بوون و ساقیت بوون و شکمالبوون و به زم و شه په شه قه ی بق چیبیه . ده با چون مرلوی هه ره له نئو هیلکه دا فیتری مه له وانی بووه، بنیاده میش فیتره زمانی زگماکی بوابه بۆچی هه ره له زگی دایکیدا فیتره پشوووان و بیتنگردن و بیستن و پتیکه نین و گریان ببی، فیتره زمانیش نه بی. به بیوای من وه لامی نه م پرسیارانه زۆر بوون که وابوو به م وتووێژه به گریوگوله هاتینه نئو جفری فه لسه فه وه . فه لسه فه بق پاساودانی قه ناعه ت هاتوو . تق ده لئیی قانونی کیشمان (الجابیه) له م گه ربوونه دا نه وه یه : که من چتیکسی مه لده دم و ده که ویتفه وه خواره وه، نه وه خق ته جره به ی هه موو پۆتیکمانه، به لام به ملیقنه ها سال مرؤف په رده ی له پووی نه م یاسایه هه لئه مالیه، که چی کاتی نیوتن هات نه م یاسایه ی که شف کرد، به لام پاش چی یاساکه ی تۆزییه وه؟ سه تان پرسپاری له خق کردوو . هه ره له پرسپارکردن و گومانکردنه وه واته : کاره که بق خۆی، نه وه ددو به ده له بق خۆی، نه و دیالیکتیکه بق خۆی، فه لسه فه یه، به لام وه ختی که هۆکاره که ی دیته وه، یاساکه ی دیته وه، هاتینه کوی؟ هاتینه ناو زانسته وه، لیتره وه زانست دهستی پی کرد، لیتره وه زانست له فه لسه فه جیا بقوه . که تق هۆکاره که بیت دیته وه و یاساکه بیت دیته وه، ئیدی گومان ته واو ده بی و زانست واته : یاسا، واته : یاسایه کی وا که که س ناتوانی بلی: یه ک و یه ک ناکاته بوو . که س ناتوانی بلی نه وه یاسای کیشمانی زه وی نییه : چونکه هه موو مرؤفکان له سه ره نه وه پتیکه وتوون . که واتا: وا هاتینه نئو جفریکی دیکه وه که زانستی پی ده گوتری، به لام نه و زانسته چ له پتیه ندیییه مرؤفیه کاندا و چ له پتیه ندیییه مادیییه کاندا من له فیزیادا له کیمیادا، له نه ندازه دا، له ریازیادا که دیم ده لیم بق نمونه : من له تیوپانینی به رژه وه ندیی زاتی خۆمه وه له سه ر بنچینه ی شه پیکوریزم،

واته: ئسلى لەزەت و ئازار كە تىقريبەكى ماددىي پەتیبە لەسەر ئو بنچىنەيە دەلیم
ئو گەرمونە ئو جوولەي مرقە، ھەر چىيەكى مېزۇوى ھەيە، مرقۇ ھەر چىيەكى
كربوھ ئنگىزەكى ئازار و لەزەت، ئوھ بىز خۇي فەلسەفەيەكى ماددىيە. من پىم
وايە ھەموو چىن لىو دنيايەدا پىوانەكەي ئوھەيە كە يان لەزەت، يان ئازارى تىدایە،
كە چى فرۆيد دى دەلى: نەخىر ئوھ سىكسە، يەككى دىكە دى دەلى: ماركس دەلى:
نەخىر ئابوورى و ھۆيەكانى بەرھەمەتتەنە. بە كورتى ئو كىشەيە بە پاساوى
قەناعەتەكانەوھ دىتە بواریكى دىكەوھ: تۆ حىزى شىووى دادەمەزىنى لایەنىكى دى
حىزىكى دىكە سازدەكا. واتە: ئىسلام بۆ خۇي بە جىا، جوولەكە بە جىا، مەسحىيەت
بە جىا، ھەر يەكە بۆ خۇي پاساوى ھەبوونى چىنايەتیی خۇي دەخوینتەوھ و
كارەكە دەچتە نۆو جفى ئایدیۆلۇجیارە.

كە بوو بە ئایدیۆلۇجىا، ئو وەختە بەرگى لىدەكەیت دەولەتى بۆ دادەمەزىنى.
ھىزى بۆ ساز دەكەي، زىندانى بۆ ساز دەكەي خەلكى بۆ دەكوژى، خەلكى لەسەر
دادگایى دەكەي، پاساى بۆ دادەنتى و ھەزار فرۆفلى بۆ دەبىنىيەوھ و ئەمە دەبىتە
ئایدیۆلۇجىای ئىسكسگران و ستالىنىزم و نازىزم و سەددامىزم و قوزلقورتىزم و ئىزمى
كوپى ئىزم و خەزۇورى سەپانى درواسىي ماله ئىزم ئاغای زاواى ھەنەزای خالە ئىزمى و
ئىدى بۆ خۆت لە سەر خوانى چەورى ئو ھەموو ئىزمانەدا دەلەوھ پنى كەواتا ھىچ
مەرج نىيە ئایدیۆلۇجىيەتەكە لە سەتاسەت لەگەل زانستدا پۆك كەوى. ياسايەكانى
زانست، ياسايەكانى ئایدیۆلۇجىا نىن بۆ؟ چونكە قانونىيەت (أطراذى) ئایدیۆلۇجىا،
سنوورە چىنايەتییەكان و بەرزەوھەندايەتییەكان كۆنتراستر و زەق و زۆپتر دەكا و
بەرەووبى بە ناو، تەنانتە لە دىمكراسىي لىبرالىش دەكا ئەمە لە بواری دوفاقىي
نىوان چىنەكانى كۆمەلدا، وەلى ئەم قانونىيەتە ئەگەر لە بواری پىئوھندىيە
كۆمەلایەتییەكانى مرقۇدا دەلەمەيى بى، لە بواری پىئوھندىيەكانى ماددەي غەیرە
عاقىلدا جۆرىكى دىكەيە، دەلەمەيى نىيە. من ئەم بەردە بۆ ئاسمان ھەلدوئیم،
دەكەوتەوھ خواری، ئەمە ھىچ پىئوھندىيەكى بە ئارەزوو و خواىشتى من و تۆوھ نىيە،

هیچ سروکار یکی به به رژه و نه دی فلان چین و فیساره چین و نه نیی، من بمهوی، یان نه مهوی، نه وایه، به لام که حیزبی شیوعی ده لی: شورشی چه کداری ده بی بی یان نه بی، نه مه پیوه نه دی به به رژه و نه دی مرقه وه هیه.

وله ئیختیاره کهش هه به رژه و نه دی مرق و ژیان دیاری ده کا. له بهر شه و نه ده بی بی نه و نا کوکیان نه ئیو کومه لی چین له سه چین که شه تو ناتوانی به بیژنیگان بگری، به لام کومه لی بوجوانی هه میشه ده هه لپی شه و دایه نه م راستیه له جه ماوه و نه شیر و به نه فسوون و سحر لی کردنیان، به یه که ده نه کردنیان، به کال و شمه ک کردنیان و شیارییان ته زویر و نه زیف بکا و بانگه شه ی درق بقرایه تی مرق و هاوئیانی و هاو ده گزی و هاو نه شه و یی و هاو لاتی تی چه و ساوانی ژورده سنی بکا. به راستی نه مه یه که مانی نایدیو لوجیه که مارکس باسی لیوه کردوه، نایدیو لوجی، دووم جوری شی هه س که سی مامی: نه ویش نایدیو لوجیای زورینه ی خه لکی چه و ساوه ی له سه ره هقه. نه م له سه ره قیبه ش له وه ئاوده خوانه وه که نابی ده سه ته یه کی لامر و توفه پلی ته وای سهر جاوه کانی ژیان بق به رژه و نه دی چینایه تی خوی قورخ بکا و له سه تا ۹۰٪ خه لکی چه و ساوه له برسان و له تاو نه خوشی و نه زانی و بی ده سه لاتی هه ناله یان بی و له خودا بیارینه وه له زولم و زوری زالمانیان قوتارکا و هه بیژن زالم زه والت بی و نه م نانه به و پونه و هه به ته مای کارزمایی بن بزگاریان کا، بی وه ی خویان هیچ پتچاره به کیان بق خویان به دی کردبی و بق خوشیان نه زانن زالمی راسته قینه یان کتیه ؟!

نایدیو لوجیا به مانی سییه م که جگه له شوینی سنووردار و ده گمه ندا له نووسینه کانی مارکسدا ده کارنه برلوه، نایدیو لوجیا به فه رایه ندی هه موانی و جیهانگره وه ی په نئوهینانی برواگل و زاناییگل ده کومه لدا پیتاسه کریاگه. نه ی مانی که تا نه یراکه که له چهند نووسینی مارکسدا هانگه، بی خه سه ته ی چینایه تی نییه، به لگو به رتری پوانگه کانی چینی فه رمانفه رمای تیدا بهرجه سه ده بی. دیاره به پتچه وانه ی مانی یه که می نایدیو لوجی به پتی مانی دووم و سییه م که پتیشتری

دیاردیم بۆ کردن، کرتکارانش ده توانن سیستمی نایدیؤلوجیای خویان پرتک بیتخن و سه روبه رینین و "نایدیؤلوجیی خویان سازکن". له شوقیتانه دا مارکس باسی "سیستمی بهیانی واقعییت" ی ده کرد و نه می ده هم بهر "سیستمی په نیو هیتانی بۆچوون و مه زنه کان" دا داده نا. لیتین له چ دومی بکری دا؟ نایدیؤلوژی وهی مانایه وه کاربردگه وه که همیشه برپا به جیهانی که په نگه کانی یان په ش یان سپیی، نووسیویه: "نهمرۆ تاکنه سه ریشکایه تی له نیوان نایدیؤلوژی بۆرجوازی و نایدیؤلوژی سۆسیالیستییه که پرتکایی له نیوان نهم نووه دا وجودی نییه و مرقفایه تی هیمان نایدیؤلوژی سیتییه می نانیه ته گوی" (۱).

به لئی نهم نوای نایدیؤلوجیه ته و نه و نایدیؤلوجیه ته دینیت و تیئوریزه ی ده که ی، هاوار بۆ زانست ده به ی: بۆ زانسته کانی کیمیا، فیزیا، خۆلاسه، زانسته ماتماتیکییه کان. مارکس که ده لئی. که له که بیونی چه نده کی به ره - به ره ده بیی به هوکاری گورانی چونه کی له ناگا، نهمی له فیزیاوه هیتاوه، تو که ناو ده خه به سه ر ناگر ناگره که نه گه ر پله ی که رمایییه هاوسه نگ بوو له گه ل بپی ناوه که دا، نه وه هیتاوش هیتاوش گه رم ده بیت و له پیر ده بیت هه لم. نهم له فیزیاوه وه رگه راوه. نهم یان به سه ر شوقشی گه لاند پراکتیزه کرد. ده لئی: نه گه ر حزیتکت سازکرد، سه د هه زار که ست به بیروپوای نه و حیزیه به دیزیلینی وی پتکخست و کارت کردن نه و حیزیه نه گه ر ماوه ی ۲۰ سال، ۳۰ سال چالاکی نواند و مه شقی کرد، نه وه له ناگا ده توانی شوقشی هه لایسینی و پژی می فه رمانفه رمای کۆن بپووخینی. باشه مارکس و ئنگلس نهم یاسایه یان به م دنیا بییه وه له کوئوه خواسته وه؟ له فیزیاوه. له ماده وه. مرقفیش هه ر ماده به، به لام نهم ماده به که عه قلی هه به ماده به کی له گوین دار و به رد نییه (نهم قسه به ماموستا مه سهوود محمه د له مارکسییه کانی به شینوه ی "المصادرة علی المطلوب" سوود لی وهرده گرت و پینی ده فرۆشتنه وه و ده یکو: کوو مرقف وه کوو ماده ی خوینوو په فتاری ده گه ل ده کری؟ کوو فره قی که ر و مرقف نییه؟ چۆن نه رکی ماسولکه و

(۱) V. I. Lenin, Selected Works, New York, 1972, vol 1, pp. 121 122.

نهركي بيركړنه وه په ك حيسابى بق ده كړئ، كوو فله سووفيك و كړتكارىكي نه خو ټنډه وار وه كه په ك ماشاده كړئ؟ بق ده بى هر ژنه بقرجوازي تير و ته سل به بهره للالاي بق بقرى؟ حق ژنه كړتكارى هر ژار له هم مو ژناسى پوښته و په رداخت و توفه يلبي بقرجوازي بق حق فروښتن ماشاده ترن، نه گهر شهرف ه بى هر لاي ژنه ده وله مهنده، نه ك لاي ژنه برسى و هر ژار لات و لوار به لى نه م قسانه ي به بهره واځي و شيوه "المصارعة على المطلوب" خوى گوتهنى دوپاته و سى پاته ده كړده وه لاي وابو ههنگى له كونه داردا دوزيوه ته وه. نه يده زانى نه م باسانه زور له ميژر به سه تان چار له ده مه ته قى و نووسينه كانى ماركسييه كان و نه نتي ماركسييه كاندا كاوژدكراونه وه و تامى نه ماوه و وه بنيتشتى بزيكاوى لى هاتوره. له بهر هه ندى مه گهر نه نها له كن بى خه به ران به فله سه ف په كى تازه نه فاس له قه لم ده ران و وه پيشينه ي نه بو بى و تازه به بيردا هاتنه وه، به لام نه ك ماده په كى به ركار (passive) ه، ماده په كى كارا (active) به، كار له گوپنسى سروشت ده كا و سروشتيش كار له و ده كا، ماده ده و ماناشه، فيكريشه و ماده ده شه. ته نها هر وه سفى سروشت و گره وون و جيهان ناكا، بگره ده شى كورئ.

جياوازي چي به له نيوان ماده ي هوشمه ند كه مرقف له گه ل ماده په كى دي كه؟ مه به ستم نه وه يه تيپوانينى فله سف بق نه و جياوازي به چي به؟

كاك مه سعود محمه د هم مو جاري وه هر تيستا عرزم كردن ده كه و ته هه له يه كى زور گوره وه: ده يگوت مه زه به ي ماده ي ده لى مرقف و ناژه ل جياوازيان ني به، مرقف و دار و به رد جياوازيان ني به. په ك ده لى خاليقي شارستانيه ت يان خاليقي مرقف خوى (كاره) نه دى حق كه ريش كار ده كا. من ده ليم راسته كه ريش و كومپيوته ريش كار ده كه ن، به لام كه به ليخوپين و كومپيوته ر به زانايى و نه قلى مرقف نه بى كار ناكه ن، نه وه مرقفه ده زانى بق كار ده كا و چى سازده كا و بق كيى سازده كا، پيم وايه كاك مه سعود بق خوى له هر نه چيو زاده ي پخى ده زانى گنم و جوى كه نديناره و تووتنى بيتوين و ميوه جاشى كوردستان كى په نيوى ده هيتان، سووته نيبى شوقه كاني نه ته وه ي

كورد زیتەر پۆلەى كى بىون؟! ھەروەھا دەشىزانى كە زیتىرى ئەفلاكراوھكان و
 كىمىابارانكراوھكان و زىندە بەچالراكراوھكان، نەك كۆمپرانۆر و جاش و ماددى خاوبۇ
 چەكە كىمىاوى بە دىنيەوھ كپەكان و لە بەغدايى بە پوولى سەددامى دىندە
 تورخە كرىوھكان، مندال و پۆلەى كى بىون؟! لە چ چىن و توڧالتيكى نەتوھەكان
 بون.

مەسەلەكە خۆى، پانانى بنىياتى شارستانىيەتە. تۆ ھەزار سال كارت پى وەك كە،
 ھىستەر، نىروناموور، پىتمەر، تراكتەر، كامىون و لۆرى، كۆمپيوئەرت پى بىكەن
 مادامىكى لە بەھەرەيە كە مۆف لە ئازەل ھەلاواردوھ، بى بەھەرەي، بە ئامىر
 دەژمىردىتى. مۆف پۆبۆت نىيە؟! كارى بە غەريزەى وەك مىروستان و جالجالۆكە و
 مېشەنگ تەنھا لە قەپلىكى خۇيدا قەتەس ماوھ و ھىندەى مووى گۆپانكارى بەسەردا
 نايە، بەلام كارى مۆف بە غەريزە نىيە، بە بەرنامەپۆڧى و ئەقل و ئەزمون و ھتە
 پۆڧەپۆڧ گۆپانكارى مارپىچى بەسەردا دى و دەتەننەوھ و تەشەنەدەكا و گەشەدەكا
 و سەرەو ھەرواز ھەلدەكېڧى. مۆف شارستانى سازدەكا. ئەركى ماسولكە و ئەقل و
 ئاوەز لە جەھەردا ھەرقىان نىيە. كاك مەسعود مەھمەد پى و ابوو كرىگارىكى
 كارخانەى پۆلاسانى دەگەل ھەيلەسوفىكدا ھەرقىان ھەيە، ئەويانى بە كە و ئىستەر
 دەچوواند و ئەمىانى بە بنىادەم بەلام سەير ئەوھبوو، ھەرچى چە خۆشەكانى
 دىنايە، خانوبەرە، دانەوڧە، خۇلاسى بۆيوى مۆف لە ولاى مەدا ناخۆشەختانە زىتەر
 نەخوڧىندەوار پەنئوى دىن و ئەوڧى لە ھەر كەسى پەتەرى ھەزەلە نازونىيەتى بەروبووى
 پەنجى ئەو كەسانە بوو كە بە داخەوھ بە ئامىر، كە و گە و ئازەلى لەقەلم دەدان،
 چوون وەكە وى بۆيان نەپەخسابوو ھەموو بىن بە خوڧىندەوارىكى ھەيلەسوفى وەكو
 خۆى و بتوانى ھەموو قەسەپەكېڧى بىركىنى و ھىچ باجىكېڧى لەسەر نەبى؟!
 ئەو تىپوانىيەى مەسعود مەھمەد لە (التفسير البشرى للتاريخ) دا ھاتوھ، چۆنى
 ھەلدەسەنگىتەم؟

من هیچ له وه لاری نیم که میژوو به زهنیه تی مرقفی که واقعی بی ته زویرکردن و پرسواکردن، دور له هه لوئستی چینه پیه تی دژمانه، ده زهنده زانستانه په نگ دایته وه، بیری کلپانه له جیهان نه ترقی، نیهلستییانه له چاره ی خو نووسینی نه ته وه کی نه ترقی، نه ته وه کی به هیچ و پوچ له قه له م نه دا، پتی و نه بی نه ته وه ی کورد نه چوو ته نیتو میژوو وه، کورد له لیستی نه ته وه زیندوو کانداییه، به شاکارانه و بلیمه تانه به زمانیکی دیکه نووسینی لی بوویی به مایه شانازی و پتی وایی زمانی نه ته وه کی و زمانی عه ره بی ئاسمان و پسمانه. مرقفیش له ماده سازکراوه. خودلوه ند هه رموی: "خلقنا الإنسان من صلصال من حمأ مسنون"، "منها نخرجکم و إلیها نعیدکم" واته له خاکمان سازکروون و بق خاکتان وه ده گتیرین. مه به ست له خاک، هه مو سیرشت (عنص) هه کانی وجودی زیندوو و به په وال مره وه که له زانستدای چتی مردوو وجودی نییه، نه دی نه وه نییه شاعیری فه یله سوفی نه ره، نه بو عه لای مه عه پی، مه ره مؤ: "والذي حارب البریة فیه / حیوانٌ مستحدثٌ من جماد". که واته: مرقف به لای ماموستا مه سموود محمه ده وه نه و چته نییه خودباش و به نده ی خوداش و نه ولوی زانایان و فه یله سوفانی پشت به زانست نه ستوو ده یناسن و ده که لیدا ناشنا و پۆشنان، مرقف له کن وی ماده نییه، خه لکی نه م کوسموی نییه، واپته چتی له کاکیشانیکی ئاسمانی غیری نه م کوسموی وه ته شریفی هاوردی، خودییه، نه وژی "لیس کمثله شیء"، خولاسه مرقف که ی نه و یوتوپیا ییه، شار نارمانجیه، خه لکی خه یالستانه، وه ک نومه تی خوا سایی ناچی، نه گه به ته له یفون قسه ی ده گه ل کابریه کی په سیوگرته دا لاقرتییه کی فه رموو، هه ره کسه نه وژی په سیوی دگری، ده یقه رموو: نه و که ده نووسی، بق "العقول الکبیره" ده نووسی، له بق "العظیم جورباتشوف" ی ده نووسی.

مرقف خودی نییه، ته نانه یقنانیه کان که له بق هه چتیکی خوداوند، "ربُّ اللّٰه"، یان "رَبُّ اللّٰه" نیکیان به خه یال سازکردبوو، هه ره ده بیجم و شکل و شه ماییلی مرقی نیرینه و میینه دایان بیرل کردبووه، نه وانیش هه ره وه مامان ناشقینیان ده کرد،

توپره ده بیوون، لیکدی ده تۆران، میینه کان زاوژیان ده کرد، تۆله یان لیکدی ده ستانده وه، خۆلاسه هه موو په فتاریکان به ئی مه مانان ده چوو، ته ئی هه ره ئویوو، که نه وان له ئاسمانیش ده ژیان و له سه ره وینیش ده ژیان و له نئو ده ریاش ده ژیان و هه موو چتیکه که مه مانان پیمان ناکرئ، نه وان پتیاان ده کرا مه به ستم نه وه به که ته نانه ته قلی یۆنانیی ئامال ئیفلاتوونیی ئایدیالیستانه ش مرقۆی ته ئی هه ره به خه لکی ئاسمان نه ده زانی، هه ره سه ره زه وین پسکابوون، به لام نه مه مانای نه وه نییه که مرقۆ یان ماده دی پووته یان مانای پووته، نه سله ن فلسفه یی ماده یی زانستانه مرقۆ به بوونه وهریکی هه ره بالای جیهان ده زانی و ماده ده و فیکره به وه ک دیوی پوولی له قه لم ددها، چون مانا وه سیبهری ماده وایه، مانا و فیکره به بی ماده دی خاریجی زیهن، وجودی نییه. مرقۆ مانیشه و ماده یشه، به لام مووشتی لیکدی جوداواژ نییه، یه ک چته و هه میشه ماریپچانه له گۆران و گه شه کردنی بیۆلوجی - سایکۆلۆجیدایه .. نه من وه کاک مه سعورده مه مه د بیرناکه مه وه بلیم مرقۆ وادوست بسوه که به سرووشت هه ره به لای هه له کردندا ده له نگی، یان هه ره به لای نه رتنی (منفی) دا ده له نگی، به پیچه وانه وه، نه من گه شبینانه له مرقۆ ده تۆپم، نه وه هه موو سامانه گه وهری زانسته و نه زموونی میلیۆنه ها سالی به قیۆ نه داوه، شارستانییه تی پانساوه، نازادی، دیۆکراسی، مرقۆدستی، ناشستی، مافیه روه ریی چه سپاندووه. نه منی کورد دلم به وه خۆشه زانست نه رکیککی گه وهری ده سه به رککردنی نازادی نه ته وه که می له سستۆ درتووه و له وه دلنایام که زانست ئاسه واری مرقۆ چه وسینی چینایه تی، کۆمه لایه تی، نه ته وایه تی، په گه زی و هند سه ره له به ره به خه باتی چه کدارانه ش و ناشتیپانه ش، پاده مالی. زانست وێرای وهی زیت قوڤڤ و پاوانکراوی سه رمایه داریی، وه لی وه کوو په راوێزی که وێ وایه وه ناشیردری و ده ست چه وساوایش ده که وێ..

مرقۆ ماده ده: چونکه هه رچی له ماده ده هیه، له له شی مرقۆیشدا هیه. نه وه موو پیکهاته ی له شی مرقۆ له کانه زایه کان، پزۆتینه کان، خۆیه کان، خۆلاسه ته واری په گه زه کانی وجودی تیدا هیه.. شاعیری عه ره ب گوته ئی: "واڤک جرم صغیر

/ وفیک انطوی العالم الأكبر"، یان نه سیمیی تازه ری زمانی حوریوفی گوته نی "من بو
جهانه صفمازم/ منده صفار ایکی جهان/ کون و مکانه صفمازم/ گوهر لامکان منم".
نه م دوو بۆچووته چوارچیویه ی مرۆشه، ماده ده شه و ماناشه.

VI فلسفه

نیمه له هه موو هه لسوکه و تیکی ژبانی پوژانه ماندا له نه زموون و تاقیکردنه وه داین. نه زموون و تاقیکردنه و ههش بق نه وه په زیتړ له پاستیه کان بگهین. جا بق نه وهی که نه وانهی له دهوویه رماندا پوړوده دن به ته واووتی و به پاستی بگهین، ده بی په تا بق سیستمیکي ته او زانستانه بق بیرکړدنه وه له ژبان، له جیهان هه مووی، له شوپنی نیمه له جیهاندا، له دیارده و پوړدلوته به یرین. به لام نه م بیرکړدنه وه په تنها بق نه وه نییه که نه تق هؤکار و سه چاوه کانی نه م دیارده و پوړدوانه پوړن که په وه و ده سنیشان کی، به لکو ده بی تق شوپنی خوشت له نیعراېدا به دیاربخی و له و پوړدوانه دا ده وربگتړی و کاریگر بی و بتوانی چالاکانه له گورپانکارییه کانی جیهاندا به شداری. پوړوتړی بلیم: نیمه ناتوانین هیچ چتی له وانهی که له ده ورویه رماندا پوړوده دن، حالی بین تاله روانگه یه کی راسته وه له جیهان نه روانین، به م رجی نه م روانگه په گه لالی هه موو مانا و چه مکه کانی ژبانمان پوړن و ناشکرا بق به دیاربخی، جیهانمان سه له بهر وه هیلکه ی پاککراو له پېشچی دانسی، له هه موو دیارده و پوړدواوه کان حالی بین. دیاره نه وها له ژبان و جیهان و له هه موو چتی گه یشتن، فه لسه فه پېشکیتشمانی ده کا. نه ههش مانای نه وه په که بنیاتنانی ژبانی نوئ پتویستی به زانیاریی نرتونوئ هه په. جاری هه خویندنی فه لسه فه بق خوئی، هه ز و نالهای وه کولین و له هه موو چتی و دبوونه وه فراژوده کا و پی ده گه په نی و بهر چاومان فره وان ده کاته وه. به لام نابی پیت وابی که هه موو جوړه فه لسه فه یی بیروپوچوونیکي زانستانه له مې جیهان وه گېردیخی و فیره پاست بیرکړدنه و ده کا، نه خیر، چونکه فه لسه فه ی واش هه ن که هه به نه نقه ست نه وانهی له جیهاندا پوړوده دن، ده شیونین و موق چه واشه ده کن. که وانا: هه موو فه لسه فه یی بق نه وه ناشی بیی به کلیلی نه قل و قه له وزی پېشانده ر. ته نها فه لسه فه یی که پشتی پی ببه ستړی، فه لسه فه ی زانستانه په. هه به نه زموون، خه لک بقی ده رکه و توه که به فیروونی فه لسه فه ی زانستانه ده گه نه قه ناعه تی پاست و دروست و زور مه ردا نه داکوکی له بهر ژده ونندی گه له کانیان ده کن و

له پښتوای نازادی و سهریه خوږی نیشتمانه کانیاندا خبات ده کڼ و بق کاری گوره له پښی دامه زانندنې ناشتی و بهخته وهری له سهر ته م زه وینه، خوږیان بهخت ده کڼ.

باشه نه م گړنګیبه یی له لسه له له چپا هاتوه؟

نه تر ده پښی زانسته کڼ: فیزیا، کیمیا، بیولوژی، ته ستره ناسی و هند هریه که به نه نها به به شینکی یاسایه کانی دیارده و پروداوه کانی خوږسکه وه سهرقاله، به لام له لسه له، باسی پړساگه لیکي فره و انتر و به داوینتری جیهان ده کا. هر له بهر نه وه شه که له لسه له، زانستی یاسا و پړسایه کانی گه شه کړدن و ته شه نه کړدنې خوږسک و کومه ل و بیرونه ندیشی مړوله له چارچتویه کی فره و انتردا. به لام نه مانای نه وه نیبه که له لسه له به تاقی ته نها هه موو گړه پانه که داگړده کا و پښویتی به زانسته کانی دیکه نیبه و زانسته کانی پښویتیان به له لسه له نیبه. له لسه له به بی پشت به ستن به ده سکه و ته کانی زانسته کانی دیکه، ناتوانی بیی به په نگدانه وه په کی پښسکه تخوازانه له مې جیهان. نه و له لسه له یه ش به لای مارکسییه کانه وه، له لسه له ی زانستانه ی مارکسییه نه. له لسه له کومه لې بیروچوونی کونکریت له باره ی جیهانه وه به خه اک ده به خوشی. واته: به چه مکه های پچه گیان ده کا و هر نه مه شه جووه به ناوچه قی هینوگوردی وی. به لام بیروچوونی خه لکه کان له مې جیهان هریه که به جوړیکن، له کن هیندیکیان زانستانه و پیشسکه تخوازانه و لای بریکنیان له گه ل زانستدا پړک ناکه وڼ و کونه په رستانه. به نمونه: هیندی، خبات له پښتوای پزگاریی نه ته وه کانیاندا به پړنگای ژیان و بهخته وهری و نازادی ده زانن، که چی هیندیکیان چه وساندنه وه و زولم و زورکړدن له نه ته وه بنده سه کانیان به پړنگای خواسابی و په وا ده زانن. دیاره نه م دوو جوړه بیروچوونه له کومه لیکي فره چین و بیروچوونی جوړاو جوړدا به و شتویه په یه. له م جوړه کومه له دا هر چین بق به رزه و وندي خوی ه ول دده و مملانیکه به پښی ده سه لای چین کان حسابی بق ده کړی. له بهر نه مه له ناوها کومه لیکدا په ک جوړه بیروباوه له مې جیهان، کارنکی مه حاله. کپشه که کپشه ی زوردار و زورلیکراوانه. له لسه له هه میسه دا کوکی له به رزه و وندي نه وانه ده کا که له خزمه تیاندایه. که واته:

فلسفه، ده کاتیکدا که خه باتی ژژدهستان بق له زولم و تقد پڅگار یونه، ناتوانی بی لایه نه بوهستی بهم مانایه فلسفه هیزایه تیبه، ولته: داکوکی له بهر ژده وندی چینایه تی حیزی ده کا. هر له بهر هندی، ده بینن له فلسفه ی هه موو سه روبه ندیکی میژووینه دا حیزی لیک درېژنگ و دژبه کدی هه بوون. حیزی بیرویاوه ماتریالیستی و نایدیالیستی، لهم جوړه حیزیانه ن.

حه ز ده کم له پیش هه موو چتیکدا نه وه بوون که موه که تقد جاران لایه نی داخ له دل، بیروپوا ماتریالیست و نایدیالیست، به ماده په رست و به کوټلی بهر ژده وندی شه خسی خوی، به کسانۍ که له پټناوی نیازتکی پاک و بیروپوایه کی بالا و له بهر ژده وند و غه رز به در، خه بات ناگه ن، له قه له م ده دن. به لام نه م جوړه بیروپوچونه توپه هاته له باره ی ماتریالیست و نایدیالیسته وه به ته قی تفه نگیش پټوه ندی به جوداوازی نیوان هه ردو به ره فلسفه ییبه که وه نییه. به پاستی جوداوازی نیوان نه م دوو به ره فلسفه ییبه له بورژیکي دیکه دایه. له بوازی سه رله به ری نه و کټشانه دا که فلسفه باسیان ده کا، دوو چتی سه ره کی هه ن و کرڼه وه ی گړنکویره که به دهستی فلسفه که خویه تی.

باشه گوه ری کټشه که له چدایه؟ نیته به چاوی خرمان ده بینن، نه م دنیا په پر له دار و به رد و ناو و ناسمان و بروسکه و زنده وهر و گیاوگول و پیش نه وه ی مرقف له سه ر نه م زه وینه په یدا بی نه هه بوون و بوون و نه بوونیان هیچ پټوه ندیبه کی به بیر و ناره زوو و بهر ژده وندی من و تقوه نییه و کار له هه ستوخوستان ده که ن و ده توانن به ده ست ده ستیان لی بده ی و تامیان بکه ی و بونیان بکه ی و گوټیان لی بگرین و هتد... هه روه ها جوړتکی دیکه ی دیارده کانش هه یه: وه ک بیرونه ندیشه، هه ستوخوست، ویست و نیراده و هه ز و ناره زوو. نه مانه هیچیان به ره ست نن و مهاله به ده ست بیانگری و بونیان بکه ی و تامیان بکه ی و پټوانه یان بکه ی و کټشانه یان بکه ی. نه م دیارده له نیو زینمانده نه بی له هیچ شوپټیکي دیکه دا نن. که واته: له م دنیا په دا دوو جوړه دیارده هه ن: هیندیکیان میثکی من هه بی و نه بی، سه ربه خق، هه بوونیان هه یه، نه مانه

دیاردهی سادسین. به شه‌ک‌ی دیکه‌یان له نیو ئاگایی و زه‌یمناندا نه‌بی، هه‌بوونیان
 نییه. نه‌مانه دیاردهی نمونه‌یی (مثالی) وره‌وانی (زهری)ن. به‌لام ئه‌م دوو جۆده
 دیاردانه کتیه‌یان له پیش کتیه‌یاندا په‌یدا بووه؟ پوونت‌ری بیژم: جیهان (خۆپسک) له
 پێشدا، یان مێشک (ئاگایی) له پێشدا هاتۆته‌ گۆڕی؟ ئه‌مه‌ کێشه‌ بنه‌په‌ته‌که‌یه‌ له هه‌موو
 فه‌لسه‌فه‌یه‌ کدا. جا له‌م کێشه‌یه‌وه‌، دوو به‌ره‌ی لێک دووفاق په‌یدا بووگن. به‌لام
 خۆیندنه‌وه‌ و له‌ جیهان گه‌یشتن پێوه‌ندیی به‌ جۆری ئه‌و ناسین (معرفة)وه‌، که‌ ئه‌م
 فه‌یله‌سووف یان ئه‌و فه‌یله‌سووف به‌کاری ده‌به‌ن، هه‌یه‌. ئه‌گه‌ر له‌ پرسی زانست و
 نه‌زمونه‌وه‌ له‌ خۆپسک بکۆلینه‌وه‌، ئه‌وه‌، هه‌ر وه‌ک به‌ دیارکه‌وتووه‌، سه‌رکه‌وتووانه
 په‌ی به‌ تقد نه‌یتنبیه‌کانی ئه‌م جیهانه‌ ده‌به‌ین. نه‌خێر ئه‌گه‌ر به‌ زانست و نه‌زمون جیهان
 نه‌خۆیتنبیه‌وه‌، ئه‌وه‌ له‌ نیو تاریکستانی نه‌زانیدا هه‌ر ئه‌سه‌ر و ئه‌وسه‌ر ده‌که‌ین و به‌
 هیچ ئاکامی ناگه‌ین. دیاره‌ بۆ له‌ پاستی گه‌یشتن، هه‌ر زانسته‌ و میتۆدی تایبه‌تی خۆی
 هه‌یه‌. باشه‌ ئه‌دی میتۆدی فه‌لسه‌فه‌ کێشه‌یه‌؟ بێ گومان دوو جۆده‌ میتۆد، دوو جۆده‌ بۆ
 له‌ جیهان گه‌یشتن هه‌ن: یه‌کیان پێی وایه‌ که‌ له‌ هه‌ر چتی، له‌ هه‌ر دیارده‌یی
 ده‌تۆردری، ده‌بی له‌ هاله‌تی که‌ شه‌کردنی سه‌روهر و بێ وچان و گۆڕانی به‌رده‌وامدا،
 تیی بنۆردری. به‌م جۆده‌ میتۆده‌، میتۆدی دیالیکتیکی (وتووی) ده‌گوتری. مانای
 وتووی (دیالۆگ) لای یۆنانییه‌ کۆنه‌کان به‌وه‌ ده‌گوترا که‌ له‌ ئاکام و نه‌جمای وتوویژ و
 ده‌مه‌ته‌قی و ملمانیی نیوان دوو به‌ربۆچوون، یا زێت‌دا، کتیه‌ لا به‌لگه‌ی بۆ پاستیی تیز
 (تهرج)ه‌که‌ی خۆی به‌ هێزتر هێنا به‌وه‌، ده‌بی لایه‌که‌ی دیکه‌ تیزه‌که‌ی ئه‌و لایه‌
 به‌سه‌لمینی، به‌لام ئه‌م‌ق دیالیکتیک به‌ میتۆدیکی فه‌لسه‌فییانه‌ی ئه‌وتۆ ده‌گوتری که‌ تۆ
 واقعی پێی بناسی. ئه‌و میتۆده‌ ده‌لی: هه‌موو چتی له‌م جیهانه‌دا ده‌هاله‌تی
 که‌ شه‌کردن و گۆڕاندایه‌، هه‌رچی ئه‌وه‌که‌ی دیکه‌یه‌ پێی وایه‌ که‌ هه‌رچی هه‌یه‌، ده‌
 هاله‌تی مت و بێ‌جوله‌لایه‌ و جووه‌واری لێوه‌ نایه‌ و ناگۆڕی، به‌م ته‌رزه‌ له‌ جیهان
 نوارینه‌ میتۆدی میتافیزییکانه‌ ده‌گوتری. باشه‌ کێشه‌یان پاسته‌؟ دیاره‌ وه‌ک
 مارکسییه‌کان ده‌لێن، ئه‌ری دیالیکتیکیه‌که‌یان پاسته‌. بۆ پاساودانی ئه‌مه‌ش، نمونه‌

به گورپانکارى به کومه لى به کان دیننه وه. پزگار یوونى سیاسى ولاتانى نه فریقا له
 نیمپرالیزم به به لکه دیننه وه. به لام داخوا له خورسکدا هیج گورپانیکى به رچاو یووی
 داوه؟ به لای منه وه یاسا گشته کانی خورسک، له گوین خولانه وه ی نه زه ل و
 هه تاهه تایی نه سستیره کان و دیارده کورسقییه کان، تا نیتستا هیج نه گورپوه،
 یاسایه کانی زلوزتی زینده وه ران له جه وه ردا هیج گورپانکارى به به سهردا نه هاتووه.
 نه گهر نیتمه له هیندی یاسا و پتسای خورسک، بق نمونه: وه یاسای کیشمان
 (جانبییه) نیتگ یشتن، نه وه خومان پزگار کردووه و ده توانین به فرقه له گزى زه وین
 هر له چارچیتوهی خویدا، تا نه اندازه می به ره و ناسمان هه لفرین و له چارچیتوهی
 کیشمانی زه وین به مووشه ک پزگارین، به لام نه مه مانای نه وه نییه که له کیشمانی
 رها (مطلق) پزگار بووگین و یاسای کیشمانی زه وین، یان کیشمانی هر نه سستیره یه کی
 دیکه و خولگه کانی پزگار بووگین و ده توانین یاسایه کان به تال بکه ینه وه. بهش به حالى
 رزگار یوونى نه فریقا له نیمپرالیزم، به لای منه وه، راسته حوکمرانیی به ره وال، به
 دهستی نوین رهانی خه لکانى نه وولاتانه وه، به لام به نه مانى نیمپرالیزم له وولاتانه دا،
 سیستهمى سه رمایه دارى نه گورپوه. تا نه و سیستهمش نه گورپ، گورپانکارى به
 کومه لایه تی - نابورییه کان هر له شوینی خویاندا ده چه قن و قه تیس ده مین. فه رموو
 نه ک نه فریقا، نه وه عیراقه کی کورد و عه رهب، پاش وه ی له چنگورپکی نیمپرالیزمى
 به ریتانیا پزگار یوونى، سه ددامى هر ده ستنی شیتوکى نه مریکا و هر نه مریکا بق
 خوی، کاره ساتنیکى به سه ر عیراقه که دا هیناوه، (له ناکامی بی ناگاییمان) سه ت خوزگه
 به کفندز ده به یین. به لام ده بی نه وهش بزانی که گورپانکارى مه رج نییه له هینانیکى
 پاسته و پاستدا بیوا. نود جار پینچ و پلوجی سه یری تی ده که وی.
 به لام ده بی نه وهش بزانی که دیالیکتیک کاتى ده بی به پاستییه کی زانستانه که
 ده گه ل ماددییه ندا یه که تییه کی تورگانیکى پیک بیتن. نه مه یه کگرتنه تورگانیکیه یه ش
 له فه لسه فه ی مارکسییدا ماددییتی دیالیکتیکى پی ده کورتی.

ماددیتتی دیالکتیکی له سهردهستی مارکس (۱۸۱۸ - ۱۸۸۲) و ئنگلس (۱۸۲۰ - ۱۸۹۵) دامه‌زرا و لئینین (۱۸۷۰ - ۱۹۲۴) گه‌شای پئی کرد و بوو به چه‌کئیکى
 فه‌لسه‌فیه‌نای چینی زه‌حه‌م‌ت‌کیشانی جیهان له پیتانوی پرزگاریبون له چه‌وسانه‌وه به
 ده‌ست سه‌رمایه‌داریه‌وه، به‌لام ده‌وله‌ته سۆسیالیستانه‌کی لئینین به ده‌ستی
 دیکتاتورییتی ستالین و ژۆر هۆکاری دیکه‌وه که تیره جییان نییه دیاردییان بۆ بکری،
 بۆ خۆی به ده‌ستی گۆریاچۆف و هه‌والائی هه‌ره‌سی هیتا و بپایه‌وه و دنیای
 سه‌رمایه‌داری به سه‌رکردایه‌تی ئه‌مریکاوه وا خه‌ریکه جارتیکی دیکه نه‌خشای جیهان
 به لای به‌رزه‌وه‌ندی سه‌رمایه‌داریدا، سه‌رله‌نوێ ده‌کیشیته‌وه و تیببینیه‌کانی مارکسیزم
 له‌مه‌پ پووخانی سیستمی سه‌رمایه‌داری، به‌و جۆره‌ی پێشبینی کرابوو، نه‌هاته‌دی.

فه‌لسه‌فه‌ی ماددیی کۆن، فه‌لسه‌فه‌یه‌کی میتافیزیکانه‌ بوو؛ چونکه خۆپسکی به
 چتئیکى بۆ بزوات له‌قه‌لم دده‌ا و پیتی ولبوو گۆپان به‌ خۆیه‌وه نابینی. ماتریالیسته
 کۆنه‌کانی وه‌ک فیق‌ریاخ له‌بهرپایه‌دا بوون که ته‌نها خۆپسک کار له‌ مرقوف ده‌کا، به‌لام به
 ئه‌زموون به‌ دیارکه‌وتووه‌ که مرقوفیش ده‌ به‌رابه‌ردا، کار له‌ خۆپسک ده‌کا و
 ده‌شیکوپی. بۆ نمونه‌: مرقوف پیتا و ئامییره‌کانی په‌نیه‌ئینسانی گۆریه‌وه، به
 ده‌سته‌مۆکردنی یاسایه‌کانی خۆپسک به‌ سه‌ر ژۆر چتاند زال بووه، توانیویه‌تی له
 هه‌موو بواره‌کانی ژياندا یاسایه‌کانی ته‌نانه‌ت چۆن سازیبونی مرقوفیش بدۆزیته‌وه و
 ئیستا له‌م سه‌رده‌مه‌دا کۆپی ده‌کری. بۆ ئه‌ستیره‌کان گه‌شتوگه‌ران ده‌کری، خه‌لکانی
 نۆزوه‌وه‌ندی سه‌ر زه‌وین ژۆر له‌ دیموکراسیی و مافپارێزی مرقوف و یه‌کسانیی ژنان و
 پیاوان نزیك ده‌بنه‌وه، له‌ دژی شه‌پوشقۆن و خه‌ز له‌ ناشتی ده‌کن .

به‌لام ماتریالیزمی کۆن نو‌قسانیه‌کی هه‌بوو: ئه‌وه‌ش ئه‌وه‌بوو که ته‌نها خۆپسکی بۆ
 که‌ره‌سته‌ی فه‌لسه‌فه‌کی په‌چاوده‌کرد، که‌چی به‌ش به‌ حالی دیارده‌کانی کۆمه‌لایه‌تی،
 هه‌روه‌ک فه‌لسه‌فه‌ی ئایدیالیستی بیر ل ده‌کرده‌وه. به‌لی پاسته‌ نه‌و خۆپسکی به‌ یه‌که‌م
 و بیروته‌ندیشه‌ی به‌ دووم و به‌ره‌می خۆپسک داده‌نا، به‌لام به‌ش به‌ حالی گۆپانکاری
 له‌ کۆمه‌لدا، لای وا بوو که بیروپروای ویست و ئاره‌زووی "قاره‌مان و که‌سانی به‌هیز"

کومەل بەرەو پێشێ دەبن، واتە: تەنھا پشستی بە ئەنگیزەی خۆی (زاتی) نەک ئەنگیزەی ماددی، بابەتی، دەبەست.

دوور مەرق، یەکیکی وەک فێقرباخ، کە پەخنەی لە ئایدیالیزم و ئابین دەگەرت، کەچی کاتی کە دەهاتە سەر دیاردەکانی ژبانی کۆمەلایەتی: ئاکار و خووپەرە وشت و هاوپیوەندیبەکانی خەلکی دەگەڵ یەکییدا، لە جیاتی وە بە هەلومەرجی واقعی ژبانی خەلکەوه گرێ بەدا، دەیکوت: هێندێ ئاکار و پەرە وشت چ سەرکاری بە هەلومەرجی ژبانه و نییه و هەر ناگۆتێ. دیارە ئەمە بە لای فەلسەفەی ماددییەوه، بە بیروپۆچوونیکی ئایدیالیستانە لەقەلم دەدرێ؛ چونکە ئاکار و پەرە وشت و سەرەتا ئەخلاقییەکان بە دیاردەگەلێکی لە واقعی ژبان بەدەر دەزانی.

دەبێ ئەوەش لە بیرنەکەین کە ماددییتی و دیالیکتیک، لە فەلسەفەدا وەک پێشای بە دوو چتی لێکدی جوداوازلەقەلم دەدران. ماددییتی هەر بە میتافیزیکیانە مایەوه، بە دیالیکتیکانە پێش نەگەوت. دیاردەکانی هەرچی دیالیکتیکە لە فەلسەفە ئایدیالیستەکاندا، بە تاییبەتی لە فەلسەفەی هێگڵدا، گۆڕانکاری بەسەردا هات. بەلام نووسانییهکی زۆری هەبوو. دیالیکتیکەکی هێگڵ عەیبی گەورەی لەودا بوو کە بە تەواوی، ئالقە لەگۆتی ئایدیالیزم بوو. لەبەر ئەوە دیالیکتیکیان لە فەلسەفەی هێگڵدا تەنھا بەسەر فێکردا نەتبیق دەکرد. هێگڵ لای وابوو تەنھا هەر ئەندێشە دەگۆڕێ و گەشە دەکا، نەک خۆپسک کە بە قوناخی لە قوناخەکانی گۆڕانی ئەندێشەی دەزانی و لای وابوو لە زەماندا هیچ گەشەکردن و گۆڕانی بە خۆیەوه نابینی، واتە: میتۆزییهکی تاییبەتی نییه. ئەوەش بە بن لێوه وه ناکرێ، کە فەلسەفەی هێگڵ هێندێ چتی بە بەهای تێدا هەبوون و پتۆیستیی بە جۆرە نەشتەرکارییهکی ئەوتۆ هەبوو کە بە دەست پزێشکەوه بە جاری گیانی لە دەست نەدا، بەلام فێقرباخ بە جۆرێکی نەشتەرکاری کرد هیچی بەسەر هەچەوه نەهێشت و پاک و پێسی پێکەوه پامالین.

بەلام مارکس بە بلیعمەتی خۆی نێوکە ئەقلانییهکی دیالیکتیکیی هێگڵی لە قۆلوی پێبازە ئایدیالیستانەکیدانۆزییهوه، ئەوەش ئەمەیه کە هەموو چتی لەم دنیایدا دە

حاله تی گۆپان و گه شه کردندایه و دووفاقیی نیوه خۆی چته کان ، هه ربۆ خۆی سه رچاوه ی ئهم گۆپان و گه شه کردنه یه . به لام ئهم کاره به بێ هه لاواردنی دیا لکتیک له کاره ئایدیا لیستانه کی ، دیا لکتیکی هیکل سه رله نوێ له سه ر بنه مایه کی مادی و به شیوه یه کی زانستانه مه یسه ر نه ده بوو . بۆ ئهم کاره ش ته نها چاره هه ر ئه وه بوو که پشت به به ره مه کانی زانستی شوێشگێرانه بیه سترێ . ئیدی ئه وه بوو که مارکس ریا زکی فه لسه فیه انه ی وای دامه زواند که ماد دیتیش و دیا لکتیکی شی هه رنک پێکه وه توندوتول گری دا و بوون به یه ک چت و له وه پا ماد دیتیی دیا لکتیکی ها ته گۆری .

باشه ، ماده بۆ خۆی چییه ؟ به راستی زیان و تاقیمانیه کانی پێزاننه ئه وه ی پسی سه لماندوین که ئهم جیهانه ، پێش وه ی مرقوف له سه ر گۆی ئهم زه وینه په یدا ببی ، هه به وه ، نه ک وه ک ئایدیا لیسته کان ده لێن ، ته نها له میتشک و زه ینی مرقوفا هیه ، واته : گویا ئه که ره نه قلی مرقوف نه با ، ئهم جیهانه نه ده بوو . به لام زانست به دیاری ئیختسییه که گۆی زه وینه که بۆ خۆی ته مه نی پێنج ملیار ساله ، که چی ته مه نی مرقوف خورلوژوور ، له یه ک ملیوون زیت تر ئی نا په یی . که واته : هه بوونی جیهان به بێ میتشک و زه ینی مرقوف ئه و راستییه ده که په ینی که جیهان ماد دییه .

بۆ خۆت ده بینی ، ده وریه رمان له چتهایی ، له دیار ده گه لی شاخندراوه نه سه ره تایان هه س و نه بنه تا . داره ، به رده ، چه وه ، له مه ، خاکه ، زینده وه ره ، ده ریا به ، چۆل و بیا بانه ، هه ساره یه و هتده .. ته مانه ش سه رله به ر واژه ی "ماده" یان بۆ وه کار تیرین . به م جۆره واژه گه له یشه ، "چه مکیل" (مفاهیم) یه ژین .

هیندی چه مک ، چتهایه کی زۆر فره وان و هیندی کی دیکه ی چته یلیکی که م فره وانتر ده گرنه وه . بۆ نموونه : چه مکێ "چت" له چه مکێ "گۆچان" یان "کۆمپیوتەر" فره وانتره . باشه چه مکێ له هه مووان فره وانتر هیه ؟ به لی ، هیه . ده که مادامیکی چه مکیکی وا هه بێ هه رچی هیه و نییه بگریته وه ، دیاره ئهم چه مک له هه موو چه مکه کان فره وانتره . ئهم چه مکه ش ، چه مکێ "ماده" یه . که واسه : "ماده" ش چه مکیکی وه ک چه مکێ "چت" ه ، وه لی چه مکیکی یه کجار فره وانه ، نه خیر ، بیژه ،

فره وانترین چه مکه. جواداوازیس ئەم چه مکه لیلل چه مکه کانی ترا ئەوه سا که نیشانه دایکانه و باوکانه چه وه ریه گشته کان ده گرتیه وه، نهک نهیا هر هتندئ چت. ئیدی بهم چه مکه که له هه موو چه مکه کانی دیک به رفره وانتره، که ته گوریا (مه قولات) یش ده گوتئ.

چاک، ئەدی نیشانه دایکانه و باوکانه چه وه ریه گشته کان که سه ره بهری چتان ده گرنه وه، چین؟ یه کم ئەوه به که مادیه، واته: ئیمه بمانه وئ و نه مانه وئ، هه ن، مېشک و زهینی مروف هبی و نه بی، هه ن. دووهم ئیمه که به ئاوکی شله تین خومان ده شوین، ههست به گهرمایی ده کین، یان که دتو پینه دارستانی، ده بینین پهنگی داروبره خه کان که سکن. له مه را ئەوه مان بق به دیارده که وئ که چته کانی ده رقی زهین و مېشکی ئیمه کار له ئەندامه کانی ههستمان ده کهن. که واته: مادده مه قوله یه کی فه لسه فی ئه وتویه که ده لاله له هه بوونی چتان له ده ره وهی مېشک و زهینی مروف له پنگای ئەندامانی ههستخوستیه وه، ده کا. که واته: مادده ئه و راستیه به که کار له ههستکامان (به چاو، دهست وئ که وتن، بوئکردن، بیستن، نامکردن) ده کا و ههستمان ده وروژئ.

کلن، مادده یان به کومه له پیزه (ذره) بی ده زانی و لایان وابوو کهرت - کهرت نابن و چتی خپ و گروفری ورد - وردن و ئەمانه بنه پت و بناخه ی سه ره بهری جیهانن. به لام له پاشان زانست یه کلای کرده وه که که پیزه (ئەتۆم = ذره) کهرت - کهرت ده بی و ئەم کهرت - کهرت بوونهش دواویی نایه. به لام سهیر ئەوه به که فهیله سووفه ئایدیالیستکان پاش ئەم کهشفه زانستیه، کردیان به هه را: ئەها، ئه رئ و لالا فه لسه فهی ماددی به فشه ده رچوو و دفراندی - گوتیان، جاران پیزه ی له کهرت بوون نه هاتگ به بنه پتهی مادده داده ندرا، کهچی به دیارکه وت، نه خیر، ئەوه تا کهرت - کهرت ده بی. که واتا: ئەو کوشک و تالاره ی فه لسه فهی ماددی، له سه ره مادده و پیزه کانی بوئابوون، داته پین و بووخان، که مادده یه. به لام کاره که به و جوړه نییه. به راستی ئه وه ی پووی دا، ئەمه بوو که خهک زانیاری نوینیان وه گیرکه وت. جاران نه یانده زانی که پیزه (ئەتۆم) کهرت -

کەرت دەبێ و ئەلە کتۆن هەیه و پڕۆتۆن و نیوکلی ئاتۆمی هەن. وەلی ئیستاکانی دەزانن کە ئەم زانیارییه نوێیانه بیریۆچوونه کانیانمانیان لەمە پێکهاستی مادده، هەر به جاری گۆڕی.

زانست تا ئیستاکه نزیکەی ۲۰ وردۆکی دۆزیوهتوه و له دۆزینهوهی هی دیکهشدا هەر وا بهردهوامه و ئەوهی به ئەقلمان سهلماند کە ئەم وردۆکانه بۆ خۆیان، سهریهخۆ هەن و هەر له پێشدا هه‌بووگن و پاش ئەوهی کە زانست دۆزیونیهوه، ئەوجا هاتوونه نۆ زه‌ینی مۆفله‌وه و ماددین و هه‌رگیز له‌ناوناچن.

مادده خه‌سیهت و نیشانه‌ی دیکه‌شی هەن و نۆر جۆرلوچۆریشن. خه‌سیه‌ته‌کانی هه‌ریه‌که له‌ بابەتیک و له‌ په‌نگین. به‌ راستی ئیتمه‌ ده‌بێ دوو چتان لیکدی هه‌لاوترین: یه‌که‌م پێزازی مادده‌ چۆن پێک هات و دوهم، چه‌مکی فەلسه‌فیه‌یانه‌ی مادده‌ چیه‌؟ به‌ش به‌ حالی پێزازی (میتۆدی) مادده‌ چۆن پێکهاستن، ئەوه‌یه‌ که‌ بزانین مادده‌ له‌ ئەله‌کتۆن، یان وردۆکەکانی دیکه‌ پێک دی؟ به‌لام پێزازی فەلسه‌فه، ده‌یه‌وه‌ی بزانی: گه‌لقه‌یه‌ان هه‌یه‌، راسته‌ ئەم وردۆکانه به‌ بێ زه‌ینی ئیتمه‌ هەن؟ بیریۆچوونمان به‌ هەر باریکدا ده‌ریاره‌ی جیهان بگۆڕی، ئەمه‌ مانای ئەوه‌ نییه‌ که‌ مادام ئەم گۆڕانه‌ هه‌بێ، دیاره‌ "مادده‌ له‌ناوده‌چی". .. راستیت گه‌ره‌که‌، مادده‌، پۆژ له‌ نوای پۆژ، به‌لگه‌ی ئیستات بوونی سهریه‌خۆیی خۆی هێنده‌ی دیکه‌ له‌ سای که‌شفه‌ تازه‌کانی زانستدا، زۆتر ده‌سه‌به‌رده‌کا. ئەوه‌ی که‌ ده‌گۆڕی مادده‌ نییه‌، به‌لکو بیریۆچوونی ئیتمه‌یه‌ که‌ ده‌ریاره‌ی چۆن پێکهاستنی جیهان و تابلۆیه‌ زانستانه‌کی دیته‌گۆڕین.

به‌لام باسوخواسی مادده‌ هه‌ره‌ه‌بووه‌ و هه‌تا هه‌تایشه‌ هه‌روا به‌رده‌وام ده‌بێ و کێشه‌شی له‌سه‌ر بوونی به‌سه‌رچووه‌. بۆ نمونه: ئەگه‌ر پاژه‌ دارێکمان سووتاند، هه‌نگین له‌ هێندێ مشکی زۆتر لی به‌جێ نامێنی، باشه‌، پاژه‌ داره‌که‌ چیه‌ به‌سه‌رهات؟ داره‌که‌ بوو به‌ چه‌ندین مادده‌ی دیکه‌ که‌ تاکه‌ - تاکه‌ و جوو - جوو، داره‌ سووتاه‌وه‌کی پیشوون. که‌واته‌: هیچ چێتی له‌ خۆپسکدا نییه‌ له‌ ناوچی و هیچ ئاسه‌واریکێ لی به‌جێ نامێنی، یان سه‌ره‌له‌نوێ له‌ هیچ، له‌ نه‌بوو سازینته‌وه‌. که‌واسا: هیچ چێتی له‌ خۆپسکدا

له هېچ و له نه بو په پيدا تايي و له ناو ناچي، بي شوه ي ئاسه واري به چي بيلي، به لكو شكل و شيوه ي ديكې مادده ي دبي لي په پيدا ده بن.

ماده له جووله (حرکه) جوړانا کړي ته وه. ته تر که چي له جينگايه کي به نمونه: پردي، ده بيني نا جوولي و هر له و جينگايه دا قه تيسه و تا به کي نه يجووليني، جووله ناکا، به لام نه گر به ورديسي بنوړيني، به رده که هه ميشه له بزوتن و جووله دايه. پړزه کاني، که رته کان (نه له کتون، پر و تون) ي که ده هر مادده په کدا هه له جووله دان و له شوي نتيکه وه بړ شوي نتيکي دیکه نازوگويزده کي، داپووخان به هوي نم و شي و گه رمايي تيشکي پڅ و باويړانه وه به رده و اوه. نه تر نو خانووه ي که تيدياي بي جفين و جووله نيبه، ده گه ل خولانه وه زه ويندا به ده وري پڅ و، ده خولانه وه. نيمه له جينگايه کي که داده نيشين جووله ناکي، به لام شو جوگه خويانه ي که به له شماندا ده پڅ و ده خولانه وه جوړه ها گړپانکاريان لي دينه گوځي. به هه زاران له خانه کونه کاني له ش، خرا ده بن و ده گوځين، به هه زاراني دیکي نوييان لي په پيدا ده بنه وه، نه مه ش هر جووله په.

نه تر هه روا بير له گه رمي بکه وه، پيت وايه له چ په پيدا ده بي؟ شوه له نه نجامي جووله ي ژماره په کي به کجار نځي پړزه کان په پيدا ده بي، چون؟ بق نمونه: ناو به نازوگويزي پړزه کاني گه رم دادې و ديتنه کول، به لام جووله که، جووله په کي مه کينه يي نيبه به چاو بيبندي، به لکو چي نتيکي نځ به گړيوگولتره. ليشاو (تياري) کاره با جووله ي نه له کتون کانه، کارنکي کيمياوي، نه ویش هر جووله په، که له که بووني نه پونه کاني، نه مه يان له وي پيشو نځ به گړيوگولتره. نووگاني زیندوو، نه ویش هه ميشه له حاله تي جووله دايه. بروانه سيستم و پڅ و ياسا و پښايه کومه لايه تيبه کان چون هه ميشه له گړپاندا، کومه لاني خه ک چون ده گوځين، ناکار و په وشتيان، ته رز و شيوه ي بير کړينه ويان له مې هر چي، هر ديار ده بي، هر هو داي کوو ده گوځي؟

باشه، له وې گوتمان چ همدېنچين؟ له دنيا دا جوړه ها جوړه هـن، په كه م جوړه ی
مه كينه یی، نوهم جوړه ی قیزیایی، ستییم جوړه ی كیمیا یی، چاره م جوړه ی
بیژلوجی، پتېنجه م جوړه ی كومه لایه تی.

جوړه سر له بهر ی گړانكاریگه ل كه له جیهاندا پووده دهن له نازوگویتنكي ساده وه
بگره تا دهگه په بیركړنه وه، هـمویان دهگړتـه وه. كه واته: جوړه سر له بهر ی نه و
گړانكارییانـه كه له چـه كان و ديارده كاندا پووده دهن، نه به به گشتی گړانسی
مادده په .

باشه، دهكرئ مادده بكهړته حاله تنكي واوه كه هېچ گړانسی به خویه وه نه بېنی؟
نه خیر، ته نانه ت له و سرده مه شدا كه هېشتا نه خلك، نه زنده وه، نه خانه ی زیندو،
په یادابوون، گړانكاری له مادده دا هر هـه بوو. كه واتا: جوړه شتو هـی مانی مادده په،
شتو هـی هـه بوونی مادده په . جوړه خه سبه تنكي نوسنه كي مادده په و هـرگیز لایسی
جودانابېته وه و هـه بوونی مادده به بی جوړه نییه و مادده نهـها هر له حاله تی
جوړه دا هـه په .

پېرژه، نه مه وای ل ده فامرېته وه كه ماددییتی دیالېكتيكي متی (سكون) فت ده كا؟
نه خیر. متی له خوړسكدا هـه په، به لام له چاو خویدا هـه په، پژده كيېه. نه مه ش واته: هېچ
ديارده یی نییه بترانسی بی جوړه بی و هـه رچیه كي تیدا په مت و بی جوړه په .

نه تو كه چتنيكي ده بېنی ناجوولی، نه مه له چاو چتنيكي ديكه وایه. به نمونه: نیمه له
نیو شه مند هـه رنكدا كه له حاله تی پزېشتندایه، دانېشتووین و ناجوولین، به لام له
پاستیدا، نیمه دهگه ل جوړه ی شه مند هـه ركه دا، له جوړه داین. نه تو له چاو
شه مند هـه ركه، متی، بی جوړه ی. دياره له متی حالېبوونی دیالېكتيكانه چتنيكه و
میتافیزيكانه له متی تی گه یشتن، چتنيكي ديكه په. میتافیزيايیه كان مت به بی جوړه
تی دهگن، به لام ماددیه تی دیالېكتيكي هـه ر به ته وای دزی نه مه په .

به پاستی، هـه رچه ند هـه متی هـه په، به لام دیالېكتيك سر قالی جوړه په، گه شه كړنه،
گړانكارییه كه نه مه ش بق خوی له خوړسكدا هـه په و پتویستی به بزوی نییه. هېچ

پتویستی به‌وه ناكا نه‌تو پیرسی، باشه، شه‌وی كه هه‌ر له عه‌زه‌له‌وه هه‌بووه، له كوێ‌پا په‌یدا بوو؟

كات و شوین (زمان و مکان) شیوه‌ی مادده‌ن. بۆ خۆت ده‌زانێ هه‌موو چتی درێژا و پتوانه‌یه‌کی دیاری هه‌یه: پانی، درێژی، بلندی. نه‌مانه‌ش شوینی داگیرده‌که‌ن. جگه له‌مه‌ش، باری هه‌لکه‌وتی جوداوازیان هه‌یه، له‌یه‌کدی نووتی، نزیکتر، سه‌رووتر، خوارتر، به‌لای چه‌پدا، یا نه‌به‌لای راستدا هه‌لکه‌وتوون. نه‌مه‌ش واته: هیچ چتی نییه ده‌شوینی‌گدا نه‌بی و مه‌حاله‌که‌وا نه‌بی. جا هه‌ر له‌به‌ر هه‌ندی شوین به‌شیوه‌یی له‌هه‌بوونی مادده ده‌ناسینن. هه‌روه‌ها هه‌رچی دیارده و پوودا له‌جیهاندا هه‌ن، وه‌ک گوتمان له‌حاله‌تی جووله‌ی هه‌میشه‌یی هه‌تا هه‌تاییدایه. جگه له‌مه‌ش، یه‌ک له‌دوو یه‌کدی دین، پزگاکار له‌پاش شه‌وکار، سۆسیالیزم له‌پاش کاپیتالیزم (سه‌رمایه‌داری) دی، پووداوی نووتی، یه‌کی دی دره‌نگتر دی و هه‌ریه‌که‌شیان ته‌مه‌نی، درێژایه‌کی دیاری هه‌یه. جا نه‌م گزگزان و گه‌شه‌کردن و به‌تۆره‌هاتن و یه‌ک له‌دوو یه‌کدی پیزووون و درێژابوونی پووداوان، مه‌حاله‌له‌ده‌ری چارچێوه‌ی کاتدا پووبده‌ن. که‌واته: هه‌رچی له‌جیهاندا پووده‌دا، له‌کات (زمان)دا یه. جا له‌به‌ر هه‌ندی، کاتیش هه‌ر شیوه‌یه‌کی دیکه‌ی مادده‌یه. که‌واتا: له‌ماده‌ی جووله‌دار به‌ولاوه‌هیچ چتێکی دیکه‌له‌جیهاندا نییه. نه‌وجا "ماده‌ی جووله‌داریش له‌کات و شویندا نه‌بی ناتوانی جووله‌بکا".

باشه، نه‌دی خه‌سیه‌ته‌کانی کات و شوین چین؟ شوین، سێ په‌هه‌ندی هه‌ن: درێژی، پانی، بلندی. هه‌موو ده‌زانین که‌گزگزانی دیارده‌کان له‌کاتدا به‌یه‌ک به‌ریاندا ده‌روا، له‌پاڤرئووبا بۆ هه‌نکه، له‌هه‌نکه‌را بۆ دواپۆژ. پاڤرانی کات، به‌پێچه‌وانه‌ی نه‌م یه‌ک به‌ریانییه، مه‌حاله. وه‌ی خه‌ک له‌چیرۆک و داستانه‌خه‌یاڵچه‌کاندا توانیویانه "نامیرتکی کات" دروست بکه‌ن چه‌که‌ی به‌"پێچه‌وانه" بگه‌ی. مه‌حاله‌هه‌موو پله‌کان به‌به‌ریانی پێچه‌وانه‌دا، دووباره‌بینه‌وه. نه‌مه‌ش مانای شه‌ویه‌که‌کات به‌ره‌ویاش وه‌ناگه‌ی، دیرۆک خۆ دووباره‌وه‌ناکا. نه‌تو که‌شمارانی "گنینه‌ری"، "که‌نگی" به‌کارده‌هێتی. به‌مانه‌له‌کاتی پوودا و جیتی پووداوی ده‌پرسی. به‌مه‌ش

ئەو ھەمان لەبۇ ساغ دەبیئتەو ھە کات و شوئین، ئور پەوی ماددەنە، کە ئەمەیان بە بئى ئەوی دیکەیان ھەبوونیان مەحالە. لەبەرئەو ھە کە ماددە لە کات و شوئیندا ھەبوونی نییە، مەحالە لێکیان دابەیی، بگرە لە ماددە دابەینیان ھەر مەحالە. ئیسحاق نیوٹن (۱۶۴۲ - ۱۷۲۷) لای ولبوو کە شوئین و کات بە بئى ماددە و پاستەوخق ھەن، یان ھە کە سەندووقیکی زەلام، یان ئوردنکی بئى پایانی بئى دیوار و بنمیچ و زەوین دەچن و دەتوانی چتیان تیدا دابنئی و چتیان لى دەریتری و ھە کە بلیى ئەم جیھانە لە ناو ئەم "سندووق" دا "دانراو". نیوٹن لەمە پرا گوتى: شوئین بئى سەرھەد و سنوورە و دەخلى بە ماددەو نییە. ھەر بە ھەمان ئاوا، پیری لە کاتیش کردەو.

بەلام ئەو ھەبوو، ئاینیشتاين (۱۸۷۹ - ۱۹۵۵) کێشەکەى بە تئورەى پزەھە کسى یەکلە کردەو و ھەروە کە مارکس و ئنگلس پیریان لى کربزەو، گوتى: شوئین و کات دەگەل پەکتەری و ماددە دا ھە کە یە کە ھاپتەوئەندن و بە بئى خەسپەتەکانى ماددە بە پیردا نایەن. ئەتە وا دەزانى کە کات لەسەر پەوی زەوین لە ناو مووشە کێکى زەلامى یە کجەر خێرادا یە کە چت بئى: بەلام وا نییە. ئەگەر مووشە کە، بە خێرایى مەیلە و خێرایى کى تیشک بپرا، ھەنگینى، کات زۆر لەو ھە کە لە سەر پەوی زەوین دەگوزەرى، سستەو. ئەگەر بەم مووشە کە سەفەرنکی سى سالاھەمان بۆ فەزایى کرد، کاتى و دەگە پێنە سەر زەوین، بلیى، چەند سالمان پى چووبى باشە؟ ۳۶۰ سال. ئەمە ھە کە بلیى، چتیکە بە ئەقلەو ناچى، بەلام ئەمە پاستە و کێشەى لەسەر نییە.

جا، ئەمە ئەو ھەمان پى دەسەلمینى کە زەوین کاتى خۆى ھەبە و مووشە کیش بە خێرایى تیشک دەپرا و کاتى خۆى ھەبە. کەواتە: کات پزەھە کىبە و سستى و خێرایى بەسەرچوونى بەخێرایى جوولەو بەندە. چت، تا خێراتر لە شوئینکدا جوولە بکا، کات بەسەرچوون بەو پێیە سست دەبیئتەو. بەلام شوئین ھەر بۆ خۆش پزەھە کىبە. ئەتە لە شەمەندەفەرنکدا دانیشتووى، وا بزانه شەمەندەفەرە کە بە خێرایى تیشک، بە تەنیشست شۆسە یە کدا دەپرا (خێرایى تیشک ۳۰۰ ھەزار کەم لە ترووکە یە کدا یە) سەرنشینانى شەمەندەفەرە کە تەماشادە کەن، شۆسە کە کرۆمە لگە پراو، بەلام ئەوانەى کە لەسەر

شۆسه که پاوه ستاوت، کاره که به پێچه وانه وه ده بین، واته: شه مه نده فه ره که کرژ هه لکه پاوه. ئه مه له راستیدا قێلێ چا و نییه، به لکو راستیه که له حاشابه ده ر. ئیدی به م جۆره ده بین، شونیش پێژه کییه.

به لام ئایدیالیه سته کان ئه م دیاره راسته، وایک ده ده نه وه که ئه مه ته نها له زه ینی موقفا به و جۆره یه، نه ک له راستیدا.

باشه، مرقف به رابه ر به رابردنی کات ده سه پاچه و داماو نییه؟ مرقف ناتوانی کات رابگری، به لام به رانه ر به رابردنیشی وه نه بی ده سه پاچه بی؛ چونکه ده توانی بۆ به رزه وه ندی خۆی، کوی ده کاره ری، ده کاری دینی. بۆ نه و نه: له زۆر و لاتاندا به جۆری له خوا سایی به ده ر سوود له کات وه رده گیری.

پێژه پێنج سالییه به به رنامه پێژییه کانی گه شه و به ره به نابوویدان و لاتانی تازه فراژوو، له م بواره دا نه و نه ی ناشکرایه.

باشه، ئه دی ناگایی (وعی) چیه؟ ناگایی خه سه ته ی ماده یه کی زۆر بالایه. هه زاران ساله مرقف له و پێژه نییه ی که له نیوان له ش و نه وه ی که گیان (پۆج) یان ناگایی پی ده گوئری، چیه؟ دیاره وه لامی ئه م پرسیاره، زۆر سه خت و گران بووه؛ چونکه نه وه ی که ناسیندري و به رگری نا که وئ و په نگسی نییه، کوی ئی ده کولدریشه وه که ناگاییه که مان هه ر بۆ خۆی له م بابه ته یه؟ دیاره هه یج که سی له بیی من ناگا تا قسه ی له گه لدا نه که م. باشه، نه دی بیرکرنه وه و نه نیشه چیه؟ ئایدیالیه سته کان نه وه چه ندین چه رخ و چاخه، ئه م پرسیاره یان کردوه به بیانوی خۆیان و هه روا وه ک بنیشه خۆشه، ده یجوونه وه و ده یجوونه وه..

ئه وان ده لێن: سه رچاوه ی ژین و بیرو نه نیشه، ده روونی مرقف و مه حاله له شی بی گیان له دنیا دا هه بی. ئه گه ره هه ش بی مردوه. به ش به حالی گیان، وه ک ده لێن، ده توانی به له ش هه بی. کاتی مرقف له دایک ده بی، هه نگین گیان ده چته له شی وه و کاتی ده مری له له شی ده رده چی و لینی جودا ده یته وه. باشه ئه مه راسته؟ جا با قسه ت بۆ بکه م.. کاکه ناگایی بریتییه له بیرو نه نیشه و هه سترو خوست و بیرو بۆ چوون و

ویست و ئیراده . ئەم سیفەتانەش، یەکەم ھی مۆرفن. ئەگەر کەسێ نەبێ هەست بە
 چت بکا، دیارە هەستخۆست هەبوونی نییە. هەروەها ئەگەر کەسێ نەبێ بیههوی و
 ئیرادهی بەکاربهێرێ، ویست و ئیراده وجودی نییە. بەلێ پاستە هێندێ ماکی ناگایی لە
 زیندەوەراند، لە گۆیتن هەست بە پەنگ، بینکردن و بۆرەدەرککردنێ هەیە، بەلام
 تەنانت ئەم ماکی ناگاییە لە سەروپەندیکی زۆر کۆندا پەیدا نەبوو، تا پادەیی تازەبە.
 لەم قسانە ئەوەمان بۆ بەیاردەکەوێ کە خۆپسک نەکەر لە پێش خەلکاندا بگرە لە
 پێش سەرلەبەری بوونەوەرانی زیندوودا تێکرا، پەیدا بوو و بێ ناگایی و دەرکی مۆرف
 جوداوازانه و سەریەخۆ پەیدا بوو. ئەو پێشەنگ و مۆرف و زیندەوەر لە پاشەوی
 هاتوونە گۆپێ. ئەتق دەبینی، کەسێ دەستی بریندار دەبێ و برینەکەیی هێند سەخت
 دەبێ، ئەو کەسە لە تاوان دەبووریتەو و ناگای لە خۆ نامیتێ و ئیدی هەست بە هیچ
 ناکا. زانست پێی سەلماندووی کە بوورانهو. هەستکردن لە دەست دان. لە سۆنگەیی
 کەمخوینتی لە دەماخدا، یان نەخۆشییەکی سەختی دل و دەمارەکانی خوین، یان بە
 هۆی ئیش و ئازاریکی لەکێشەدەر و خوینبەر یونیتی زۆر، پوودەدا، ئەمەش واتە: کە
 ناگایی و هەستکردن لە سای پڕۆسیسەکی لێکی ماددیی ئێو لەش و ئێو دەماخ و ئێو پەرگ
 و دەمارەکانەو، هەستی پێ دەکری و هەیە. نمونەیکە: زۆر جاران ئەتق لە
 کارکردندا تەولو شەکەت و ماندوو دەبێ و هەست بە ناپەرەتی دەکەیی و مێشک بە
 تەولووەتی ساف نییە، بەلام کاتی بۆ پشووین و چان دەگری و دەهەستییەو، یان
 وەرزشی دەکەیی، یان ئاویکی بە خۆتدا دەکەیی، هەست دەکەیی بە خۆتدا هاتوویەو و
 وزە و توانستێکت وەبەر هاتۆتەو و مێشکت ساف بوو. ئیدی بەمە، چارێکی دیکە
 بەوقەناعەتە دەگەین کە ناگایی بە بێ هەبوونی ماددە، وجودی نییە و هەرگیز نابێ.
 بەلام نایا، هەموو ماددەیی بێرەکانەو؟ نەخێر. بە نمونە: بەرد، بێرناکاتەو، هەر
 خۆپسکیکی دیکەیی بێ گیان، بە گشت، بێرناکاتەو، هەروەها زۆر لە ئۆرگانیک
 (عضویات) هەکان بێرناکەنەو. چاکە، ئەدی کەنگی ئەم ناگایی و بێرکەنەو پە
 پەیدا بوو؟

زانست پئی سه لماندوین که خورسکی زیندو له خورسکی بی گیان سازبووه. به راستی نه چتیکي به کجار گرینگه. هر به م بونه یوه، شاعیری فله سوفی عه رب، نه بو علای مه عه پېش فرمویه: *والذي حارت البرية فيه حيوان مستحدث من جماد* پېشتر باسی ماده و شپوه کانیان کرد، *تستاش باسی یاسایه کانی جو له ی ماده ده که ین. نه یاسایانه، مه قولاته کانی دیالکتیکیشیان پئی ده گوتی و ده گول په کیدا* هاوسه روکارن و به کتر ته ولوده کن. *بق ناساندنی یاسا، نه م پوداوه به نمونه* دینینه وه: *نه گره بر دی بق ناسمان ه لده ین، په کسر له ناسمان برده بیتوه سه ر* زه وین؛ چونکه کیشمانی زه وین پایده کیشی. *که واته: یاسای کیشمان ه یه. نه م* کیشمانه ش وه نه بی جارئ پویدا و جارئ پوونه دا، نه خیر، ه همیشه پووده دا و دیارده یه کی ناچاری و له له پوونه دان به دهره. *نه و جا، که دیارده ی وا ده بینین،* ده لئین: *دیارده کان ده گول په کیدا* هاوپیوندن، *هاوسه روکارن. نه م* هاوپیونده نیدی نه یوان دیارده کان به هاوپیونده نیدی یاسایی، *جه وهری ده زانین، واته: پیوه نیدی نین که* له نه جامی ه لومهرجی له نا کاو و دهره کی و سرپیانه پیته گوئی، نه خیر، *دیارده کان* هر بخویان سرشتیان به و چوره یه. *له یاسادا ه مو پیوه نیدییه کان په نگ ناده نه وه،* نه وه ی که په نگ ده داته وه ته نها پیوه نیدییه هره سه ره کییه دایکانه و باوکانه کانه.

یاسا له سه ره یه ک بار ده وړا، بیژی و نه کوژوک (شاذی نییه. ه مو دیارده یه کی برده که وئ. یاسای نه رخمیدس، به نمونه: *باسی چتیکي ه موانی ده کا، باسی* چتیکي هاویه شی سه ره به ری نه و نه نانه ی که ده هره ماده یه کی شل باو پترئ، ده کا. *باسی پیوه ندی له (نیوان ته ن و هیزی پالی هره شلی به ته ن) وه ده کا که* شه قلمو مړه ی گشتگری به به ره وه یه. *له یاسادا ته نها پیوه نیدی گشت پنگ ناداته وه،* بگره پیوه نیدی ناچاریش په نگ ده داته وه، *واته: یاسا گشتیش و ناچاره کییه. نه تر* که ناو له سه ر ناوری دانتي، *پاش قه دهرئ* ناوه که به کول دی، *نه مه بق ه مو شاوئ* وایه، *ه مو ناوری ناو گرم ده کا، ه مو شاوئ به شاگر ده کولی. نه تر له م واژه ی*

(هممو، هممو، هممو)انه ورېبه وه، كه ښه رياسا به "مام هممو" نږونين، نقد راسته.

ياسا، به مانايه كي ديكهش له ژياندا به كاردئ، ښوېش ياسا به ومانايه كه ښه دولت يان ښه دولت ده ستورونكي نوئ دانه نئ. بهم ده ستوره ياساي "ښه ما" ده گوتري ښه به ژياني ولات، ياسايه كي مافه كيېه، ده سلائي قه زايي هيه، به لام ښه به باسي چه مكي فله سفيانئ ياسا ده كين، مه سستمان ښه وياسايه كي كه خه لك به خويان داي دنيئ، ښه به لكو ښه وياسايه نه مان مه به سته كه له خورسك و كومه لدا، سه ربه خو هن. كه واته: گرنه گرتين نيشانه ئ ياسا ښه وه په كه سه ربه خو له ده رتي زه ين و خويشتي مړوفا هيه، واته: ښه به كتيغه، بابه تيبه. ښه وياسايانه ئ خورسك پيش ښه وه كي مړوفايه تي له سه رگوي زه وين په يدايي، هه بوون و كاريان ده كړد و نه مي ستا كهش هر ده پكهن. وه گوتمان تيره ئ مړوف نقد نور ښه له سه ر زه وين په يدايووه. جا، ماناي ښه به كتيغه تيب ياساي خورسك و كومه لايه ئي له وه دايه كه خه لك ناتوانن دروستيان بكهن، يان به خويشتي خويان به تالي بكه نه وه. به لام سه باره ت به وه كه ياسايه كانئ خورسك و كومه ل به ده ست من و ښه نين، ښه وه ناگه به ئي كه خه لك ناتوانن لږيان تي بكهن و ښه به رزه وه ندئ خويانيان به كاريوتن. ديركي زانست و ته كنيك ښه كرا، ښه سوود له ښه زينه وه ئ ياسايه كان وه رگرتن له بوري چالاكيه كړده ښه كاندا، كپله پي و قه له وزيكي ناشكرايه. هه روه ها نايي ښه وه له بېرېكه ين كه مادبييه تي ديالېكتيكي ددان به ده وري ناگايي مړوف له ژياندا ده نئ. هر ته نه خه خون و خه يالي ساغلام ښه خويان به لكه ئي ښه وه په كه مړوف به گه شېنبييه وه له دواړو ده پوانئ، وه بلتي له م حاله ته دا ده به وي پيش هوودلو، واقع به كه وي و چالاكانه كاريان تي بكا. وه ښه ښه: خه يالي بوترانه ئ نوسپاري نامئ، گول مرن، پيش كه شفه زانستانه رڼو رزه ونده كان كه وتوه.

باشه ښه وياسايه هه موانبيانه چين؟

ياسای گورپانکارییه چه ندیه تیه کان بؤ گورپانکارییه چؤنیه تیه کان ده گؤپئ. نه تو
 نه گهر بته وئ مووشه کئ ساز بگئ، پئویستیت به چتهای دهبئ که له خورسکدا نین.
 چاکه نه دی له کویتان پیدا ده که ی؟ داپشته ی له پؤلا پوخته تر و قاییمتر و له شووشه
 ساف و لئکولوستر له کورئ دئنی؟ زانستی کیمیا کلیلی نه م کاره مان به ده سته وه
 ده دا.

زلانیان فیزه نه وه بووگن که چؤن پؤلیمه ره کان: ماده ده گ ل که ریزۆکه کانی له
 میلیونهای پیزه (نه ترم) پیک دئین، سازیکن، واته: ده توانن ده ست له (چه ندیه تی) ی
 پیکهاته ی ریزۆکه کان بده (تقدیران که ن، که میان که ن) و به مه چؤنیه تی تازده بابته،
 خه سیته و نیشانه گ ل نرتونویتیان هیتاپه گؤپئ. تقد به جییه، نه دی مانای چه ندیه تی و
 چؤنیه تی جییه؟

نه تو له هر چتیک ده توبئ، ده بیینی نیشانه و شه قل و مۆرکی خۆی هه یه و نه مه له
 چته کانی دیکه ی غهیری خۆی جوئ ده کاته وه. نه تو بؤ ده لئیی: قه له م؟ چونکه دارئکی
 باریکیان له گۆنن تهرکه ی راست له مسه ر تا نه وسه ر به باریستی سووژئیک کونکر دووه
 و پریان له قورقوشمی ره ش کردووه، ده توانم بؤ نووسین و هیلکئیشانی به کاریه رم.
 نه وجا، نه من به م قسانه خه سیته سه ره کییه کانی چتیکم ده سنیشمان کرد، جییه تیه
 (پئناسه) نئوه خۆیه که ی، شکل و شه ماییلئیکه که به و جۆره ی له چتی دیکه جوئ
 کردۆته وه، ده سنیشمان کرد.

که واته: چؤنیه تی به جییه تیه کی نئوخۆیی (ته نها هر له خۆیدا هه یه)، نئیکرای نه و
 شه قل و مۆره جه وه رییانه تی که به هۆی نه وه و تا راده یئ له سه ر بارئ ده مئینی و
 له چته کانی دیکه، جوئ ده کرئته وه. مندالی له شووشه یه کدا شیرئ له بووکا نئیکه
 کپئ، به پنگوت له ده سته به سه ر شۆسه یدا که ته خار، شووشه که هچئ لئ نه هات،
 به لکو وه ک توبه لاستیکئ ده سته به هه له به ز و دابه ز کرد. تقدمان پئ سه یریوو. که له
 سای خه سیته گ لئیک تازده وه چتیک تازده مان دیته وه، چؤنیه تیه کی نویمان دیته وه و
 هه میشه هر واش ده که یین. نه گهر له مه رتال (معدن) ئ وه کولین، خه سیته کانی

دەستپېشان كەين، پەنگى چۆنە، ژەنگ ھەل دېنن (دەتوكسىدئ)، ھەل ناھېنن، كېشى
ئەتۆمىي چەندە، نەرمە، پەقە وەتد ئىمە لەمە وەدەكولن، لە چىيەتتە
نۆخۆيەكەى چت، لە چۆنەتتەكەى دەگەين.

ئىدى بەم جۆرە بەو بېر و قەناعەت دەگەين كە خەسەت نېشانەى ئەوتۆى چتەكە،
سىفەتتەكە، چتەكە لە چتەكەى دېكە جوئ دەكاتەو، واتە: خەسەتەكانى. ئەوجا
خەسەت نۆخۆيەكانى چتان بېرىن، لە چۆنەتتەكەيان. كەواتە: چۆنەتە بە
خەسەتەكان بەدباردەكون.

چت، ئەنھا بەك خەسەتەى نېيە، زۆرى ھەن. لەبەرھەندئ، نابى خەسەت و چۆنەتەى
دەگەل بەكدى تىكەل بگەين. چۆنەتەى يەكانەى (وحدە) نۆخۆيەى ھەموو
خەسەتەكانە، تىكرا و سەرچەمبەتەى. كەواتە: چۆنەتەى چت، بە ئەنھا خەسەتەى
لاتەرىك و چەپەك دەرنابېرىئ، بەلكو بە سەرلەبەرى خەسەتەكان، سەرچەم
دەردەبېرىئ. وئەچى، مەرتالى پەنگى بېوئىئ، واتە: بەكئ لە خەسەتەكانى بگۆئ،
بەلام ھەر بە مەرتالى دەمىننەو، وەل لەناوچوونى ھەموو خەسەتەكان، يا ھەرە
گرىنگەكانى، واتە: لە ناوچوونى چۆنەتەى.

چتېش، وەنەبى ھەر لە پەرى چۆنەتتەو وەسەف بگۆئ، بەلكو لە پەرى
چەندەتتەو وەسەف دەكرئ. ئىمە كە لە چتەكەى پەرسىار دەگەين، ئەنھا نالەين:
ئەمە چىيە، يان ئەمە چۆنە؟ بەلكو دەشېرسىن: چەندە، چەند باتمانە، چەند
مەترەيە، چەند ئەستورە، چەند گەورەيە وەتد

وەسەف چەندەتتەى چتان، يەك نېيە و دوو نېيە، زۆر جۆرە. دەتوانن بلىن: بە
ژمارە، فلانە كەس ۵۰۰ سەر مەرى ھەيە، ۵۰ گامېشى ھەيە. ئەگەر بمانەوئ داھاتى
گەننى ئەمسالمان دەگەل ھى پارەكەماندا بەراوردېكەين، بە پۆزەى سەتى دەلەين:
داھاتى گەننى ئەمسالمان لەچاوى پارەكە ۵۰٪، يان ئەوئەندە تەغارە. كەواسا:
چەندەتەى ناساندن (تەرىف) "چىيەتەى" چت و دياردەكان، بە ژمارە و مىقدار و
پىقاز (وتىرە) و پەلە و بارست (قەوارە) وەتد .۰

کاتى چۆنيەتتى چت دەگۈپ، چەككە دەخودى خۇيدا دەگۈپ. بەلەن، داخوئەگەر
چەنديەتتى چەككە، ژمارەكە، مىقدارەكە، بارستەكە، گۇرا، چەككە بۇ خۇشى
دەگۈپ؟ دەيجا با بۇلەن ئەو كۈرە؟

ھەموو دەزانەن بەنداۋەكان چۆن سازدەكۆتەن. بە ھەزاران گابەردان دەنيۋ پويارىكى
گەرە دولەن. ئەو تە، وا يەكەم گابەردان تى ھاويشت، بەلام ھېشتا بەندلو
سازنەبوو، ئاۋنەپەنگاۋەتەرە. نەخىر، بە گابەردى بوو ۋە سىيەمىش كارەكە پىك
نايە. بەلام وردە - وردە ھەروا گابەردى دىكە تى داۋىتە تى ھىدى - ھىدى كار لە
ئاۋەپۇ پويارەكە دەكا، بەرى تەسك دەكاتەرە، نەخىر وا بە جارى ئاۋپۇيەكە گرت.
بەم كارە بەندلو سازبوو. چى پويى دا؟ ئاۋەكو گۇرپانكارى چەنديەتتەكە كەم بوو،
گابەردەكان كەم بوون، چۆنيەتتەكە تازە نەدەھاتە گۈپ، بەندلو سازنەدەبوو، بەلام
ھەركە گۇرپانكارىيەكە، گابەرد بە ئەندازەيەكە پىويست گەيشت، واتە: بە ەيارە
خۇى گەيشت، ئەمە كارى لە چۆنيەتتى چەككە كرد. ئاۋەپۇ لە ھالەتتەكە ۋە كە
پويارىبوو، بە ھالەتتەكە دىكە گۇرا كە بەندلو.

باشە، ئەدى ەيارە چىيە؟

ئەتق ھەروا چاۋى بەم دىنيا پان و بەرىنەدا بگىرە، دەبىنى ھەر چە مىقدارىكى خۇى
ھەيە: ئەمەيان ھەزار تەنە، ئەوى دىيان دە ھەزار، ئەو گابەردىكە بە چار تىلەش ھەل
ناگىر، ئەو يەكە دىيە بە دە سلىنگان نابىزى، بەلام وىراي ۋەش، گابەردەكان
بارستى تايەن (مەينى) خۇيان ھەن. ئىۋە قەتتان چاۋ بە گابەردىكى بە بلىندايىسى
چىپاي كۈرەك نەكەتوۋە. ئەۋى گورتان ئەۋەمان پى دەسەلمىنى كە ھەموو چىنى لەو
دىنبايەدا ەيارە خۇى ھەيە، چۆنيەتتى، چەنديەتتەكە بەرابەرى ھەروا لە خۇرا و بە
گۇترە نىيە، بەلكو چەنديەتتەكە بەم ئەندازە، يان بەو ئەندازەيە ھەيە. ھىندى خەك،
بەزىيان بلىندە، ھىندى مامنىۋەجى، ھىندىكان كورتەنەن، سەنگ و كىشىشىيان ھەربە
ھەمان ئەندازە جودلوان، بەلام سەرەپاي ۋەش خەك ھەريەك بۇ خۇى دىزىيەكى
تايەنى ھەيە. ئىۋە كەسىكتان بە بلىندى (دىزىيە) مىنارەي چۆل و بە كىشى تەنى

نەدىتووه. ئەۋچەندىتېيە (يەك تەن) دەگەل چۆنىتتى گۆرىن (ئەۋكەسە)دا پىك
 ناكەۋى. ئىدى ئەۋە دە ھەموو چىتىكىدا ھەربەۋ سەنگ و تەرازوۋەپە. ھەموو چىتى
 خىتەي چۆنىتتەكى ھىستىۋىكرىاگى خۇيەسى، ھەموو چەندىتېيەكى بۇ ناشى،
 ھەرچەندىكى ئەتۇ لە گۆترەي بۇ دانىتى، پىك ناكەۋى.

لەم قسانە ئەۋەمان بۇ بە دىارەكەۋت كە عەيارە (پىتوانە) واتە: ھاۋجوتى (ھاۋكىشى،
 ھاۋسەنگى)، يەكەيتى ھەرىۋوسەر (لايەن)ى چەندىتەي و چۆنىتەي دە چىئاندا. ھەر
 چىتىكى تۆ دە يىگرى، ھەمىشە و بەردەۋام بىرىتېيە لە چۆنىتېيەك دە بەرابەر
 چەندىتېيەك.

ئەۋە لەمە ھەل دىنچىن كە ھەر گۆرپانكارىيەكى چەندىتەي، دە چىئاندا پوۋىدا، ھىچ
 كارى لە چۆنىتەي چىتەكان ناكە تا لە چارچىتەۋەي عەيارەدا (نە لە عەيارەي خۇي زىاتەر
 و نە لە عەيارەي خۇي كەمتەر) پوۋىدا. لەم ھالەتەدا چىتەكان ۋەك بلىنى ك وى بە
 گۆرپانكارىيە چەندىتېيەكان نادەن و ھەرقىيان پىئاكەن. بەلام ھەر كە تىخۋىي عەيارە
 بە زىندار، ھەنگىن گۆرپانكارىيەكان ۋەدە - ۋەدە دە ھالەتەي چۆنىتەي چىتەدا پەنگ
 دەدەنەۋە: چەندىتەي دەبى بە چۆنىتەي، ۋەك ئاۋ لە بارى شلىيدا بە ھەلم دەگۆپى،
 بە سەھۇل و بەستەك دەگۆپى، كۆمەلى كىشتوكالى بە كۆمەلى پىشەسازى دەگۆپى و
 ھتە .

دىارە ئەمەش بە ياساى يەكەيتى و مەلەننى ھاۋدژان پىك دى. باشە، ھاۋدژ، ماناى
 چىيە؟ ھەرچى تۆ لەۋ دىنپادە بەر ھەستە دەكەۋن، دەنىۋو خۇياندا دەشەپ و
 ھەللاۋىكرەدان. واتە: دىارەگەل كە يەكدى بە تال دەكەنەۋە. چاكە و خراپە دژ بە
 يەككىن. بەلام نەگەر ھات و ھەرىكە بۇ خۇي لە قولنىچىكىدا خۇي مات دا و دەخلى
 بەسەر ئەۋى دىيەۋە نەبۋو و ھىچ پىۋەندىيەك دە جىزىكىداي كۆنەكرەنەۋە، ئەۋە
 ھەنگىن ھىچ لىك ھەلەنگرتن و دژمناپەتېيەكىان دە نىزاندا نىيە، واتە: ھىچ
 بوۋاقىيەكىان دە نىزاندا نىيە. بەلام ئايا ئەۋتەبايى و دژستايەتېيە تا سەر دەپوا؟
 نەخىر، چونگە ھىچ چىتى بە بى پىۋەندى دەگەل چىتىكى بىكەدا ناھاۋىتەۋە. ھىچ

چټکښ به يک عياري چټنې تي وچه ندي ته نه هاتوو و نايه ته گړې. که واته: لیک هله نگوتن و ململانی ده گل په کېدا چ له خټسکدا و چ له نيوان ماده دی زیندوی به شاوړ (مړوف) دا کاريکی له پورنه دان به دهره. شم شپ و هلالی نیتوان بوونه وهره کان سرچاوه ی گړپانکاری و گه شه کردن و پټشه چوونه. بياره هاوړه کان هميشه له حالتی ليکجو دابوونه و و يکدی قهرکندا ناژين، به لکو به شه پډين و ناشت ده بڼه و و ناشت ده بڼه و و به شه پډينه و و هند هر نابريته و.

خوينده ی به پړيز، بڼه ده که به م چنه د لاپه کورت و پڼه گه تا پاده يه کيش بى سرور به له مې فلسفه فې مادی، سرم نيشاندن، مېستم نه و نيه که خوم به ماموستای که س بزانم و پروپالانته بې پروپاوه یی هيچ لايه نى بکم، به لکو مېستم نه و يه که بلېم شم فلسفه فې مادييه ته ی پروس ده جه وهردا و له پټش هموو چټکدا بې به رژه وندى نه ته و يی خوی و هر نه ته و يه کی بیکه ش هر بې به رژه وندى نه ته و يی خوی، به کاریان برد و نه وندى پټيان کرا له خویان به واره که سى دیکه يان نه خوینده و. کړدیش، هر وړه که له پټشترى چ برون به زه رده شتى و سورمان و چى و چى دیکه، هر وړه ها برون به ماترياليست و نيتستاش زوری واهن، ماترياليستانه: چ وړه که بېرکړنه وى فلسفه فييانه و چ وړه که بېرکړنه وى سياسیيانه و چ وړه که بېرکړنه وى فرهنگی و هونری و هند يانه، بېرده که نه و. به لام چنه د جی خوشحاليه نه گهر کورد نه وړ نه که هر ده فلسفه فې ماترياليستانه، بگره ده فلسفه فې ميتافيزيکانه ش و سرله بهری فلسفه فې کانی دیکه شدا، ده پلانی يه که مدا بېر له فلسفه فې چاره ی خونیوسين و کوردایه تی و ه برونى نه ته و يی خوی بگانه و؛ چونکه ته ولوی نه ته و کانی دیکه ش هر وایان کړدوه و واش ده که ن کورد به نيسلامبونی، خيربیزى بې نه ته و که ی خوی نه بيو، به فریوران و به شویدرانى له لایه ن بيانبيانه و، هيچى و دگيرنه که وت، نيتستا کاتى نه و هاتوو، له پټشدا به گویى به رژه وندى خوی بگا و به فلسفه فې دژ به به رژه وندى خوی گوما نه بى.

ئەگەر بېرۇپوۋاي كەسانى ۋەك: كارل كورش (۱۸۸۶ - ۱۹۶۱) ۋە ئەنقۇنىۋ گرامشى (۱۸۹۱ - ۱۹۳۷) ۋە گئورگ لۇكساچ (۱۸۸۵ - ۱۹۷۱) ۋە ئەرنېست بلوخ ۋە ماكس موركھامېر (۱۸۹۵ - ۱۹۷۰) ۋە تىئودور ئاسورنو (۱۹۰۳ - ۱۹۶۹) ۋە ۋالتر بنيامين ۋە ھېرېئىر ماركوزە (۱۸۹۸ - ۱۹۸۹) ۋە بزاۋى چەپى نوۋى ۋە يورگن ھابرماس ۋە سارتەر ۋە مۇرىس مەرلۇپۇنتى (۱۹۰۸ - ۱۹۶۰) ۋە لورى ئەلتۇسەر ۋە نىكۇلاس پۇلانزاس (۱۹۳۶ - ۱۹۷۹) ۋە جېمىز ئۆكانر ۋە ئەرىك ئۆلىن رايىت ۋە ئەندرى گوندەر فرانك ۋە ئامانتۇئىل ۋالرىستىن ۋە فېرناندۇ كاربوزو ۋە ئەنزو فالتو ۋە ھتد... سەرلەبەر بخۇئېنىنە ۋە، سەتان سەرە دلوى ۋامات ۋەگىردەكەون كە ھەموو، پىنگا بۇ ئوۋە خۇش دەكەن كە كورد بە تەلەى ئايدىقۇتۇى ۋىشك ۋە برىنگ ۋە بىئى سوودە ۋە نەبىن ۋە دەسخەپۇى لەم ۋىشكە سۇفېە تىبە پىزگارىبون ۋە بە تەپكەى ئەو ۋىشكە سۇفېە تىبە ۋە نەبىن. ئازادانە بېرىكەنە ۋە، لە پوانگەى بەرزە ۋەند ۋە فازانجى خۇۋە بېرىكەنە ۋە، ئەمازا بۇ نەتە ۋەى كوردى سەتان سالە ژۇرچەپۇگەى تورك ۋە ەرەب ۋە ەجەم، زىانى كەسى تىدا نىبە. كوردى بىئى دەسەلات كەى ئوۋەى لە باردە ھەيە ئۇمنايە تىبى خەلكى دىكە بىكا، كوردى ئازادى لىداگىركلو چۇن دەتوانى زىان بە ئازادىبى خەلكى دىكە بگەيەن؟! بىرايە تىبى نەتە ۋەكان بە مافى بەرابەر بە ھەركەسە دەمالە خۇ ۋە برامان برالىى ۋە كىسەمان جىبابى سەردەگىرى.

ئە ۋەى لەم چەند پوۋپە پەيەدا لەمەپ بېرۇپوۋاي قەلسە ۋەى ماركسىيەتم ەرزى خزمەت كوردن، ماركسىيەتى ئەرتە ئۆكسى (خەنبەلىيانە)ى پوۋسىيە. ئاشكرايە كە بېرۇپوۋاي ماركسىيانە جارى ئۆدىان كەم بە لاي چەپ ۋە جارى ئۆدىان كەم بە لاي پاستدا: ئۆپۇرتۇنىستى (بىئىارى)، بەرەللىى گەرى، ئازاۋەگەرى، سازشگەرى، زەمانە سازى، ئىكسىستانسىيالىستى (ۋوۋىدىيەت) ماركسىستى، ئىكسىستانسىيالىستى - سۇفېيانە، ئىكسىستانسىيالىستى ئاتە ئىستى (ئىلحادى)، تەۋفىقىيەت، ئىنتىقائىيەت،

فقر مالیستی و نایدیالیست و هند سەرلەبەر پێگای بۆ سەرلەنوێ مارکس و مارکسیست خوێندنەوە خۆش و هەموارکرد و دەرکە ی چاپێداگیرانە وە ی وە سەر گازی پشت ئێخست و ئەویش وەک هەر ئایینی چەندین ئۆل و مەزەب و تەریقەتی لی کەوتنەو.

باشە ئەمۆ چارەنووسی فەلسەفە لە چارچێوەی فەرەنگی ئیسلامیدا بە چ ی گەشتوو؟ فەلسەفە هەرچەند لە سەرەتاوە تاییبەتە نەزەییکی نوێیوانە ی پێشان دەدا، بەلام لەبەر ئەوەی کە لە هەموو سەروبەندی کدا ناچاربوو دۆگا ئایینیەکان لەبەر چا و بگری و نەتوانی خۆیان لێیان نەبان بکا، هەر لە پاش سەتی هەشتەووە بۆ خۆ ی وەسپا و تلپێ تەپی ئێدا نەما. فەلسەفە لەپاش ئەمە، هەروەک عیسەوییەتی سەتی ناوین هەروەک ئیستا دە خزمەت ئاییناسی (لامووت)یشدا ئیدی ناتوانی ئیسپاتی هەبوونی خۆی بکا. زانستی "کەلام" بە شێوەیەکی لەتەپنقۆر و لەوشکێن خەوخۆش و تەنها هەر بخۆر، جێگای فەلسەفە دەگرێتەو. بە دەم پۆزگەرەو کەلامیش دینامیکیەتی خۆی لە دەست دەدا و قالبە بیری لەبەرکراوی هەمیشە و بەردەوام نوێژەن و دەمەزەرد و سەرنیا و جووتبە فیکراوکان، دەمەیین، کەلامی کە لە فیکرە برش و کەپووه لێناوکانی عوسمانیدا دەخوێندران و بە ئەرێبابە لەبەردەکران و لە تۆلۆژی دوو کتێبان ئاخذرابوو، سەتان سالی فەلسەفە لەبەردەباتەو، بە جۆریکی دیکە ی بلێم فەلسەفە ی راستەقینە وەک ئەندێشە یەکی مەنتیقی، سەریەخۆ و ئازاد و پەخنەگر لە وشیاریی موقوف و شیاریبە دەردەکری و هەبوونی بە مانای واچەیکە بۆش و بەتال، یان لە مانای خۆلەباربرلو و تەنها بە مانای زانایی و ئاکار و ئەخلاق درێژە ی پی دەدری. لێرەدا ئەوەی سرنج پادەکێشی ئەوەیە کە فەلسەفە لە بواری ئایینەو ی بۆ بواری ئەوەی لە دژی ئایینە تووڕەلانی، بە چتیکسی گرماگەر و چەواشەکەری سامناکرانییە، هەروەک نابیی شاعیری ترکزمان دەلی:

حکمت و فلسفه دن لایله حذر اولیا زمرد سنه ایله نظر

واتە: لە دانایی و فەلسەفە بسلەمێو، لە دەستە ی وەلییان بنێو.

ننگر بیر له کاریگره ریه کانی فره نگیکی نه من شه شست سال له خویه تی
 (ذاتیت) ی مرقف بکینه وه که چون بارو بخه که به پینه و په پزی شکلیانه ی
 کومه لایه تی - سیاسی به ناسانی ناگویی، ده توانین به و نه جامه بگیه ین که
 هلسه فیه یش به م جزه چه کوپینه (پتفورم) ه چاویه ستانه ه روا به سانایی به گزینی
 پووتی بارو بخیکی له باوو و برشوکه پروه لاین پزگاری نابیی. به لکو نه مه به وه هی
 پزگاری ده بی که تو له ناوچه رگی ژیا نی کرده کی پزژانه دا ه لی سه نگی نی و بزانی تا
 چ نه ندازه بی وه لأمده ره وه ی پرسیاره کانی ژیا نیی مرقف؟ هلسه فیه به وه ده بی به
 هلسه فیه که تو بزانی ئایدیلوژیی په سمیی پینه و په پزی (پتفورمچی) چون - چونی له
 هلسه فیه دهگا، به وه ده بی به هلسه فیه که که تو بزانی له پراکتیک و زمانی پزژانه دا به
 چ مانایه کی دی؟ و شوینی وی به ته واده تی ده ستیشان که ی قاییم و بنچسپ که ی.
 له ته واری ولاتی ئیسلامیدا نه م پینه و په پزی چاویه ستانه ی که هیچ کاریکی له نابوری
 نه کردوه و هه میشه به بریوانوری بقی و نازانم چییبه مه له رزه و چییبه مه ترسه ی به
 پزژولویونه وه هلسه فیه، پاش وه ی که ئایدیلوژیی ئایی نی هه له کزنه وه په گه زنامه ی
 لی ساندۆته وه و شاریه ده ری کردوه، هه میشه وه که له باو (ستانووکی) پیناویکی بیره کی
 له بق نۆکه رایه تی خوی، به کاره پناوه و ته قاندۆته وه و په قاندۆته وه. به لی له زوری ی
 زانستگاهیه کانی نه م ولاتانه دا به شی هلسه فیه نۆر به نابوتابه وه ده خویندری به لام به
 سانسوریکی ئایدیلوژیای کلکوگرکی که و له سای ماموستای په وشت پۆلیسانه و بانانک
 و ته لیسمی سه رخه زینه ی بیروپوای پووچه لی کزنه په رستانه، بی لی له مه و چه رده بی
 له وه و به پچرچی و لیکدوفاق و قاچه لقیچانه، وه که قوزه لقورت و تالو له به رنامه ی
 فیکردندا ده رخوا ردی خویندکاری داماو ده دری و چه ند فیه که خویند هوارکی
 پارادایمی هه رزه کار، مندالانی کوردیان له زانستگاهیه کاند چه واشه کردوه و ته نها هه ر
 باسی ته جربه ی ناشقی نی و هه رزه کارانه ی خویان له جیاتیی ده رزی هلسه فیه بق
 کاویژده که نه وه و به س، که چی هلسه فیه پاسته قینه که وه که چه کی بایه لوجی و تیژور،
 یان به نیوی "بیروپوای ولات پووختین" وه پاوه دوو ده نری. کورت و کرمانجی

فەلسەفە وەك چالاكییه كى عەقلى و پەخەن گرانە حەقۇزمايە تىكى بەرامبەر بە ئايىن زەق و نۆپ كىشى لىكراو و تاراندراو لە بەر لوتى ئايدلۆزىي پەسميدا قىچ و قىت قوت كراو تەو و يا ساغ كراو. شەل نى پاي شكاو. نمونەى زەقى ئەو ش ئەو پە كە سالەى سالە فەلسەفەى دىالىكتىكى هىگل و ماركسىزم كە ئەو ش لەو سەرچاوە ئا و دەخواتەو، بە هەزار بروبىانوى بىتەم لە زانستگاندا ياساغ كراو و بە قاچاغ دەزاندرى. ئەمەق لە تەلوى زانستگايەكانى ولاتانى بە ناو ئايىن مۇسلماندا نەك هەر فەلسەفە، بە لای مەوە خویندنى ئايىنىش: چ شەرىعت چ كەلام بۆ خودى شەرىعت و كەلام ناخویندنى، بە لكو تەنھا بۆ مامۇستاي پەروشت پۆلىسانە ئامادە كردن دەخویندنى. ئەمەن مامۇستايەكم دەناسى بە بىروباوە، فرە پابەندى مۇسلمانەتى بوو و نەك دەرنى ئايىن، يان فەلسەفەى دەگوتهو، بگرە دەرنى بپۆلۆزىي دەگوتهو. كاتى شەرىعى ئەو چتەنى كە دژ بە بىروباوە لاهوتن دەكرد و دەگەل بىروباوە ئايىنى خۆيدا دوفاق و لاترەقەچ دەوستان، بە دەنگى بەرز دەیفەرموو: "خودايە، لىم نەگى ئەمەن تەنھا لە بۆ مووچەكم ئەو دەرسى فەرەمە سۆنە دەلیمەو، دەنا بۆ خۆم هىچ برباوەكم بەو قسانە نە"

خویندەى بەرێز، پاش ئەم هەموو قسانە، دەكرى بەش بە حالى كەك وەرگرتن لە كارىگەرى كارل ماركس لە ئىگەيشتنى مۆدێن لە مەسەلەى سیاسى و ناسىنى چەمكە ئەسلىيەكان و پەروشتى كاری وى دە قەلمەرەوى پامانە (تێنۆزى) كۆمەلایەتى و سیاسیدا ئەم پرسیارانە بكەن:

- ١) ئایا پامانە كۆمەلایەتییەكانى ماركس دە سنوورى پامانەكانى ئەفلاتون و ئەرەستو و جۆن لۆك و ھۆسۆ و ھىگلدا جێى ئىعتىبار و باپەخن؟
- ٢) ھەروەك ماركس بۆ خۆى پێى وابوو، ئایا زانستەند و كارەكەى زانستەنە بوو؟
- ٣) ئایا پەھا و ئازادانە و لە میتافىزىك بەدوور بىرى دەكردەو؟
- ٤) نوێنێنێنەكانى دە چارچۆدە پەروشتناسیدا قەتیس دەمان؟

۵) نولرینه چینایه تییه کانی و پندوزییه ماتریالیستییه کی له میژوو، کون بووگن و بی کهک ماونه وه؟

۶) هه له پامانه یی (تینوری) هکانی تا چ نه ندازه یی بنه مایی و گرینگ بھون که بتوانین باس له مهرگی نه ندیشه یی وی بکه یین؟

۷) ثایا نه ندیشه په خنیه کانی پاش پھوخانی کۆمونیزم مردن؟

۸) ثایا ده توندری په ها و نازادانه له ته ویلکارییه کانی مارکسییهت بیر له "مارکس پاش مارکسییهت" بکریته وه؟

۹) ثایا ته نها ده گه ل په ک مارکسدا پووبه بووین و نه ندیشه کانی نه و ته نها خاوه نی په ک ته وه ره ی مانایی بی کیشه بوو؟

۱۰) ثایا بنه ماشکینی ده قه کانی وی کارتی کرده نییه؟

۱۱) ثایا ده توندری په ها و نازادانه له ده رکی په خنیه یانی وی به نیوی "پامانه په رداختی قه یران" بیر له مۆبیرنیه بکریته وه؟

۱۲) ثایا له سیاسی مۆبیرندا فه زایه ک هه په که به بی بایه خدان به نه ندیشه ی وی، بناسی؟

۱۳) ثایا جینگای "پرسی سیاسی" له پامانه ی په خنیه بیدا به تاله؟

۱۴) چه مکی نازادییه ک که نه و هیناویتییه گوپی دلخو هینستا جینی نیعتباره؟

۱۵) ثایا له قه له مپه وی و ناری سیاسیدا ده توندری هیسابی نه و له ئنگلس هه لاویردی؟

۱۶) ثایا ده توندری په رده له پھوی بنه چه کی ده روونمایه سیاسییه کانی نووسینه کانی هه ل بدریته وه و ناشکرا بکری؟

۱۷) ثایا پامانه کانی وی له مپ دیموکراسی مۆبیرن و ده ولتی دیموکراسی بۆدۆزای ناته واونین؟

نهم پرسیارانه له کارتی فله سه فیانییه دیکه دا، ته من و له شساغی بوار بدا وه لامیان ده ده مه وه.

به شش چوارم

VII وجودییه ت

له چه‌ند پووپه په کډام، پېښتري، له‌مه‌ر بېرېوېوای فله‌سه‌فه‌ی مارکسیه‌ت
عهرزی خزمه‌ت کړدن، مارکسیه‌تی ئه‌رته‌نوکسی (حنبه‌لییانه‌ی پووسییه‌. ناشکرایه
که بېرېوېوای مارکسییانه جارئ نقد یان کم به لای چه‌پ و جارئ نقد یان کم به لای
پاستدا: ئوپورتونېستی (بېبایری)، به‌ره‌للای گه‌ری، ناژاوه‌گه‌ری، سازشگه‌ری،
زه‌مانه‌سازای، ئیکسیه‌ستانسیالیسته‌تی (وجودییه‌ت) ی مارکسیسته‌تی،
ئیکسیه‌ستانسیالیسته‌تی - سؤفیانه، ئیکسیه‌ستانسیالیسته‌تی ئانه‌ئیه‌تی (ئېله‌ادی)،
توفیقیه‌ت، ئینتیقاییه‌ت، فؤرمالیسته‌تی و ئایدیالیسته‌تی و هند سه‌رله‌به‌رېنگای بق
سه‌رله‌نوئ مارکس و مارکسیه‌ت خویندنه‌وه‌ خوږش و هه‌موارکړد و ده‌رک‌ی
چاوپېداگېرانه‌وه‌ی و سه‌رگازی پشت ئېخست و ئه‌ویش وک هه‌ر ئایینه‌ی چه‌ندین ئول
و مه‌زه‌ب و ته‌ریقه‌تی لئ که‌وته‌وه‌.

ٺوہی کہ پہنگہ لہ ھموویان بہ تاییہ تی لہ نئو گزوی پۆشننیران: شاعیر و ٺہ دبب و
 ھونہر مہ ننداڊا کارگیر و بہ ٺاوژہ بوویسی، نئیکسیستان سبالیزم (ھہ بوونایہ تی) ۰
 وجودیہت واتہ: مرقوف پیتش ٺوہی کہ چپی بی و چپی نہ بی، جاری بہ ھہ بوون، ھہ یہ
 ٺہم جقردہ فلسفہ یہ کارداڊنہ ویی دژ بہ ھہ موو فلسفہ کاڊی جہو ھر گہ ری (ھہ موو
 چتی بق جہو ھر زکی ٺہ سلی دہ چیتہ و) وک فلسفہ فی ٺہ فلاتون و ھیکلہ کہ بہوایان
 بہ ھہ بوونی جہو ھر دہ کان و چپیہ تی (ماھیہت) و ویتہ گہ پیتش کی داپژژاو بق مرقوف
 و کومہل داندرو و نامادہ کراو ھہ یہ لایان وایہ کہ مرقوف لہ پیتش ٺوہد ا میتشکی لہ
 قالب بدری جاری وک ماددہ یہ کی خاو و پاک و خاوین ھہ یہ، بہ تہ ززکی دیکہ ی بلیم:
 وجودیہت دہ بہ رابہر ھر جقردہ فلسفہ فیہ کدا کہ بہوای بہ ٺوترووحی نہ خشی
 خولشت (ٺیرادہ) ی پیتش کی بہرادرلو (بہ نمونہ: لہ لہ و حومہ حقون) دا بہش بہ حالی
 چارہ نووسی مرقوف، چ فلسفہ فی ٺاییہ کان یان فلسفہ فی ٺہ قلیہ کان، ھہ روک
 دہ زانین لہ فلسفہ فی ٺہ فلاتوندا، ھہ بوون دہ بی بہ ھوی نزمی و پہ سستی و پووچیسی
 جہو ھر دہ کان. دنیا ی ھہ بوون یان دنیا ی شہ بنگ (أطیاف) کان دہ بہ رابہر نمونہ
 (مثال) کاند اھی و بوچ و ناتہ و اوہ.

به پای نه فلاتون "هه بوونی واقعی" سه سه دنیای نمونه کانه، نه ک دنیای بوونه و هره به ره سه ته کان. به جۆرتیکی دیکه ی بیژم: نه وهی که هه بوونی هه سه واقعییه تی نییه و نه وهی که واقعییه تی هه سه، هه بوونی نییه. نمونه کان هه مان جه وهه، یان نمونه گه لی پیشه کی بریار دریاگ، کامل و له گۆزان به ده زن و مرقی واقعی له سنوره کانی و اندائی و ده چئی و ده له مه ییانه ده له رتته وه. له فه لسه فه ی مه سیحیه تدا جه وهه ره کانی دنیای نمونه کان جینگای خۆیان به نه قلی خوادایانه به خشی. به قسه ی یه کئی له خوداناسان: "نه گه ره قلی مرقف بیرو چوونیکئی له مه پ بوونه ورتیکی بی که موکووپ نه ده بوو، کووی ده توانی ده رباره ی که موکووپیی چشان پای خزی ده ریچی؟" نه ره سه توش له جیاتیی دنیای نمونه کان قسه ی له مه پ وینه ده به رابه ره "هیولا" ده کرد. فه لسه فه و پامانه گه لی که هه سه سه ده مه فه لسه فه ی نه ره سه توه وه له په یجوی دۆزینه وهی یاسا هه موانی و ناچاره کییه کانی چشاندا هه لوه دا بووگن، به هه ره جۆری بی جه ختیان له سه ره خواپشت "إرادة" و چاره نووسی پیشه کی بریار دراو (داندراو) کردوه. بابه تی زانست له م گۆشه نیگایه وه، هه موانی (کلیات) و ناچاره کییه کانه. له سه ته ی نۆزده هه م به م لاره پۆزیتیفیزم (چتی قابیلی نیسپانکردن، چتی به ره سه ت و قابیلی تاقیکردنه وه) به ناوی مه یلی نه سلی له کۆمه لناسیدا به لای نه وه دا له نگه که رنخستنی یاسا و پئسا هه موانی و ناچاره گه لی که به سه ره میژوو یاده گن، بیی به ئامانجی زانست، واته: هه رچی له م جیهانه دا هیه، به پئی یاسا و پئسای هه موانی و ناچاره ده گه پئی، نه ک له پیشدا نه خشه بۆکتیشراوی و پره پئستی نمونه یی. و جودیه تی له نواوه له م هه موو بیروپروا و چه مکه فه لسه فیه یانه به ده نگه اتن (ثیعتیران) بوو. و جودیه کان هه ره به ته واده تی له سه ره نه و بویه بوون که ناگرئی تاییه ته ندی و بی هاوتایی و بی که موکووپیه تی به هه سه تی هه بوون، به ش به حالی هه ر چتیکئی تاییه ت، له چارچیه وهی جه وهه ره کان، یان وینه کان، یان یاسایه گشت و هه موانیه کاند (به ده رووناسی و کۆمه لناسی و فه لسه فه و ئایینه وه) بناسری. به قسه ی هیندی بیرمه ند، و جودیه تی چتیکئی یه کپارچه ی پته وی نه وتزیه که به سه ره

هیچ ژماره یه کی له خۆی به دهردا دابهش ناکرێ. واته: بیروبوایه که که له نێوان هه بوون و تاکێ هه بوودا هه یه.

بهرداشتی وجودیهات کاتێ پدیداده بێ که تاک له ئاکامی تهماشاکردنی هه بوون، تووشی سه رسوپمان و واقویمان بێ. به لای وجودیه وه "هه بوون" و "نه بوون" نییه، نه دوو چته لیکدی جودلوانن. هه بوون واته: کاری کاریگر و دروستکر و چتێ که له به دیهاتن بێ، به دی بهیتێ و خێوی سه ریشکایه تی و به خولایستی خۆ هه لێزاردن بێ، له سه رووی جه وهه و چیه تییه وه یه، تا سه ریشکایه تی پلوه ستای، نه تو جه وهه ری له پێشدا هه بووی، داری، به ردی، پادشای، سه ددای، هیتلری، نه وهت چپسی تێدابه سته نییه، هه بوونی راسته قانینی تو به وه کاریبردنی سه ریشکایه تی خۆ ته وه به ستراوه. جیهانی له خۆ به ده ردیارده یه کی بێ مان و بیهووده و پووچه و نه وه ی که مان و پاساوێکی پێ ده به خشی یان لێی بارده کا، ته نها مۆفه. مۆفه چیه تی خۆی و دنیای خۆی به رده وام له پێی کرده وه ی به خواپشت و سه ریشکایه تی خۆیه وه سازده کا و ده خولقێنێ. له م حاله ته دا نه م کاری "بۆ خۆی دنیای خۆ خولقاندنه" ی له سه ره هیچ نمونه گه لیکێ پێشه کی بۆ داندراو دانه مه زواوه و ته واوی ئاکار و نه خلاق، یان تراژیدیای سه ریشکایه تی و کرده وه ی ئازاد و سه ره خۆی مۆفه لێزه پا سه ره له ده دا. مێژوو له سه ره به نه مای ئولگوو و نمونه یه کی پێشه کی داندراو جوله ناکا، به لکی به ره می له ناکا و کاری تازه کوورده ی خودی مۆفه.

به راستی هه ستن ئیکسیستانسیالیستی چ جۆری ئایینیانه ی مه سیحیانه ی له گوێن نه وه که ی یاسپه رس و گابریل ماریستیل که هه رتک مه سیحیی په سمیی که له عیاره ن و چ جۆری ناخودایینه ی وه که نه وه که ی هێدگری کۆنه نازی و سارته ر و وجودیه وه ره نسزه کانی دیکه ن، که سانی زۆر ده گمه نی وه که نسووری و سوورده وه ردی و شیبلی و نیبن عه ره بی و که رخی بوستامی و هه للاج و نه عیمی و نه سیمی و مه حموودی پسپخانی و سه ره داران و قه رامیته و بابای عوریا و باوه کانی نه ملی هه ق و حافز و زاهیدی گه یلانی و مه ولانا خالیدی کوورد و هتد مان به

پیردینه وه. ههستی هه بوون، واته: ههست به سه ریشکایه تی (اختیار) و کرده وه ی بی سنوور. ههروهک سیمقن دو یوار ده لئی: سنوور و کون و که له بیری کرده وه یه ک ناتواندری تهنگ پی هه لچندری و کاریکی که به نه نجامدانیه وه سه رگرمین، پیتشبینی ناگری.

به پی بیروچوونی وجودیهتی حالی خۆچاره نووس نامیزی تیره ی مرۆف وێپای نه مه، حالیکی دهر دناک و پیره پرسیی، چونکه مرۆف بی نه وه ی ههچ نوسوولیکی پیتشبینی، یان نمونه و ئولگوهایه کی پیتشه کی ده سنیشانگراو، واته: به بی گوی به جهوهر و چتی له م جۆره بابته دان، ده بی دهست، یان به مه، یان به وه هه لێاردن بکا و لێپێ، چتی هه ر بکا. جا هه ر لێره را خه سلته هه راسانی نامیز و دله پاوکی هه بوون و سه ریشکایه تی سه ره لده دا. مرۆف بۆ نیو گێژه نه ی هه بوون توو په لداوه و ده بی بۆ خۆی ته کلیفی خۆی بزانی و پهرنی کاته وه. مرۆف ده بی بۆ خۆی به سه ر بیهوده یی و ههچ و پووچی و بی مانایی خۆیدا زالی بی و نه به ها (قیم) یانه ی که پتویستن له و یانی باریکا. ژسانی نێمه فیرۆ و ده شخوشتی کړده وه و عه زم و سه ریشکایه تی به پیتشینه کانه. مادامیکی من هه رچی به کی دامه زرتیم و بنیات نتم له سه ر ههچی داده مه زرتیم و بنیاتی ده نتم، چونکه ههچ بته مایه کی پیتشینه م به دهسته وه نییه، که واتا خۆشم و هه رچی به کیشی که ده یکه م به ر تالان و برۆی ههچه ده که وێ و خه بیام گوته نی:

یکچند به کودکی به استاد شدیم یکچند ز استادی خود شاد شدیم

داستان سخن شنو مارا چه رسید از خاک برآمدم و بریاد شدیم

له به ره نه دی مرۆف خۆی "جهوهر" ی خۆی هه لده بژیری. سه ریشکایه تی و تازادیی مرۆف به پیتچه وانه ی بیروچوونی له باو، نه ک کاریکی به دهسته خۆ، بگه ره په مکی (غریزی) و ناچاریه، مرۆف ناچار ی تازادی بوونه، به دهسته خۆی نییه، مه حکومی تازادی بوونه. هه له به ته مرۆف له لیلیک بوونی خۆی له خواپشتی خۆی به دهر ده زانی، به لام بییه سه ر پاستیه که ی، ده توانی بلی نه خیر، به مانایه کی، له داییک بوونی وی به

دهسته خۆی بووه؛ ئه‌دی هه‌ر مړۆف که دایک و باوکی وین، به ئیراده و خوابشتمی خۆیان، با تا ئه‌ندازه‌یه‌کیش ناچارایی پهمه‌کایه‌تی ده‌خلی له‌و له‌ داییک بوونه‌دا هه‌بوویی، له‌ داییک نه‌بووه؟! هه‌زده‌تی ئه‌ییویش، کاتی له‌ تاو ئیش و نازار و دوودلی و دله‌پاوکی شه‌یتان و تاقیکردنه‌وی ئاسمانی، به‌سه‌ر پهباسایی خۆیه‌وه ده‌گه‌وزی و ده‌ینالاند: "به‌ ملی شکوم بۆچی هه‌ر له‌ زگی دایکدا له‌ ناونه‌چووم و له‌م مه‌ینه‌تییه‌ پزگار نه‌بووم؟" له‌ داییک بوونی خۆی بۆ خۆی هه‌لبێژاردبوو، له‌ داییک ببی یان نه‌بی، بۆ خۆی له‌وه‌دا سه‌ریشک بوو؛ چونکه‌ ئه‌گه‌ر وا نه‌یا و نه‌هاتبا دنیاوه، نه‌یده‌توانی له‌حنه‌ت له‌ پۆژی له‌ داییک بوونی خۆی بکا، ته‌نانه‌ت هه‌ندێ بیرمه‌ندی سورمان فره‌ماشتمی هه‌زده‌تی عومه‌ر که ده‌فه‌رموی: "متی استعبدتم الناس وقد ولدتهم أمهاتهم أحراراً" هه‌ر نزیک به‌و مانا ئیکسیستانسیالیستییه‌یان لیکدايته‌وه. به‌ بیروپۆچوونی وجووبیه‌ت، سه‌ریشکایه‌تی (حرية الاختیار)ی مړۆف سه‌ریشکایه‌تییه‌که‌ له‌ یه‌وان هه‌لبێژاردنه‌، یان ئه‌مه‌ یان شه‌وه‌ هه‌لبێژاردنه‌، ئه‌که‌ هه‌لنه‌بێژاردن. ئه‌سله‌ن خودی هه‌لنه‌بێژاردنیش هه‌ر مه‌مان هه‌لبێژاردنی هه‌لنه‌بێژاردنه‌.

به‌ قسه‌ی سارته‌ر مړۆف ناچاره‌ که هه‌م بۆ خۆشی و هه‌م جگه‌ له‌ خۆشی لیبرێ و هه‌ست به‌ به‌رپرسی بکا و هه‌ر له‌ به‌ر نه‌مه‌شه‌ که تووشی هه‌ستی په‌ژاره‌ و نیگه‌رانی و له‌رزۆکی ده‌بی... راستیت گه‌ره‌که‌ هه‌ر کرده‌وه‌یی له‌ کرده‌وه‌کانی ئیمه‌ ده‌گری، ته‌واوی جیهان جیگای مړۆفی تیدا دیخیته‌ دووبه‌ختی و مه‌ترسییه‌وه‌. مړۆفه‌مه‌ی، یان شه‌وه‌ی، له‌سه‌ر هیمیی به‌هه‌یه‌کان هه‌لناپۆژی، به‌لکو به‌هه‌یه‌کان بۆ خۆیان له‌ سای ئازایی هه‌لبێژاردن (حرية الاختیار) وه‌ دینه‌گوپی و مانایان پی ده‌به‌خشی. "به‌ها" له‌ بازایی مړۆفدا به‌هایان ده‌دریتی و ده‌نرخێندرتن (سه‌رچاوه‌ی شه‌م بۆچوونه‌ سۆفیسته‌کانن). به‌ قسه‌ی سارته‌ر، جیهان چتیکێ "له‌خودی خۆیدایی"یه‌ که هه‌یج هۆکار و پاساو و مانایه‌کی نییه‌ و پێژه‌کی و بێهه‌وده‌ و پڕوپوچه‌ و دوود له‌ ناگایی و کرده‌وه‌ی مړۆف له‌ جه‌نگه‌ی هه‌للا و ئازاوه‌ی پووت و بێهه‌وده‌ییدا به‌سه‌رده‌چی. جیهانی مانادار و نامانجی جیهان ته‌نها بۆ "من" ه... واته‌: مانای جیهان به‌ منه‌وه‌

به ستراره. له بهر هندی مړوف ته‌ن‌ها به هه‌بوون و حوزووری خوی دنیا و مافی‌ها ده‌خولقینې، خولاسه، نه‌گر مړوف نه‌با جیهان (جیهان ده‌نیگای شازادی مړوف‌وه) هیچ مانایه‌کی نه‌ده‌بوو. ناگایی مړوف جیهان ئافه‌رینه، مړوف به‌ ناگایی (وعی) خوی شه‌م جیهانه‌ی خولقاندووه و جیهان بق "من" جیهانیکه له‌پیش سه‌پشکایه‌تی (اختیار)ی کرده‌وی مړوف‌دایه و به‌س. نه‌تو بتوئی جیهان هه‌یه، نه‌توئی جیهان نییه (دیاره شه‌م بیروبوئی هه‌مو ئایدیالیستیکه). جیهانی هه‌س و مانادار جیهانیکه که ئیمه، تیره‌ی مړوف بق خومان دروستمان کردووه، جیهان، یتیه سه‌ر پاستی، به‌ره‌می حوزوور و ناگایی و هه‌بوونی کرده‌وی به‌ خواشست هه‌ل‌ب‌ل‌زاده‌ی مړوف (۴). ئیمه نه‌ک ته‌نی هه‌ر به‌ کرده‌وی خومان جیهان ده‌گووینین، به‌لکو به‌ ناگایی خومان هه‌بوون ده‌خولقینین (دوباره چه‌واشه‌ی و سه‌رلی ش‌ن‌وایی مړوف، که هه‌ر له‌ناناگایی خوی، لای ئوه ئی‌ده‌دا که به‌ ناگایی ناگایی، هه‌بوون ده‌خولقینې؟! هیچ چنی پیش په‌یدابوونی مړوف و کرده‌وی ناگایانه‌ی مړوف وجوودی نییه (۴). هه‌رچی له جیهاندا هه‌یه، به‌ هه‌بوون و حوزووری مړوفی ناگا پ‌و‌حی به‌ شاره‌گدا ده‌گه‌پ‌ئ^(۱).

---

(۱) فه‌لسفه به‌ و‌ج‌وه که له‌م دو‌سه‌ت س‌ال‌ی د‌ل‌و‌ی‌دا نو‌رس‌ل‌وه‌ته، تا بل‌نی پ‌ش‌ن‌گ‌و‌ی خ‌ل‌وه و به‌ ه‌رام‌و‌شی سپ‌ن‌د‌راوه. پ‌اش مه‌رگی به‌یکه‌ن و سپ‌ن‌نازا، فه‌لسفه تا بی‌ژی خ‌ل‌وی وه‌سه‌ر ه‌ات. جا‌ری خ‌ق تا له‌ گ‌ی‌ژ‌و‌ی چ‌و‌ن‌یه‌تی ن‌اس‌ین و ب‌گ‌ره‌و‌یه‌رده‌ی نام‌ه‌ف‌ه‌وم و ته‌م‌وم‌ز‌و‌ی له‌ پاس‌ی هه‌بوونی جیهانه‌وه سه‌ری ده‌ره‌ارد، شه‌یتان وه‌ شه‌یتانیی خوی شه‌قی برد. شو ه‌وش و ف‌ام‌ی که ده‌بو‌ا فه‌یله‌سو‌فه‌کانی به‌ ه‌رام‌نه‌و‌ای جیهان کرد‌با، که چی ده‌بینی له‌ پ‌ش‌نا‌وی شه‌ت‌یک‌دا به‌کاره‌ست‌را‌ون که ئایا نه‌سن‌ف‌ره‌کان و ده‌ریاکان و باک‌تریاکان و در‌و‌س‌ت‌یه‌کانمان ته‌ن‌ها ک‌ان‌ی ه‌ن که ئیمه ده‌رکیان پی ده‌که‌ین، یان هه‌بوون‌بان هیچ سه‌روکار‌یک‌ی به‌ ده‌رک پی‌کرد‌نی ئیمه‌مانانه‌وه نییه؟

به‌ پ‌اس‌تی شه‌م ک‌ې‌شه‌به‌ که ز‌ن‌ت‌ر وه‌ک شه‌پی ن‌ی‌وان مش‌کان و ب‌و‌قه‌کان ده‌چی! دو‌سه‌ت س‌اله که هه‌ر وه‌ک خوی ماوه بی‌ئ‌وه‌ی ئاکام‌یک‌ی په‌س‌ندی بق فه‌لسفه و ز‌یان ئی‌که‌وت‌ب‌ینه‌وه یان ک‌سی ج‌گه له ده‌زگ‌ابه‌کانی ک‌ت‌ی‌ب بل‌و‌کر‌نه‌وه و ک‌ت‌ی‌ب‌ف‌ر‌و‌شی سو‌ود‌ن‌یک‌ی ئی‌ و‌ر‌گ‌رت‌ن‌.

ده‌نگه ه‌ی‌ند‌ئ‌ گ‌لی و گ‌از‌ن له‌م بار‌وه به‌ر‌و‌کی فه‌لسفه ساکار و س‌اده‌له‌وه‌انه‌کی د‌یک‌ارت ب‌گ‌ر‌ت‌نه‌وه که ده‌لی: "من بیرده‌که‌مه‌وه، که و‌لت‌ا، ته‌من ه‌م". د‌یک‌ارت به‌ هه‌و‌یا‌بو‌ر فه‌لسفه‌ه‌کی به‌

قەدېرەتلىن ئوسۇلى گريمانەگەل دەست پىن بىكا؛ ئەو دەپتە ويست يە "گومانى مېتۇدى" لە ھەموو بىروا و ئوسۇلى سەلمىنداروى مۇز بە گومان بىكەوى و ھەولى دەدا لە تەنھا پېتەككېيەك ساختاماننىكى مەھكەم و پوخنە و چەسپ لە زاتستەكان سازىكا. بەلام بەستەنەوى ھەبوونى ئەم ھەمكە چتەنە بە "بىر" ھە كارىكى مەترىسناك بوو، چونكە لەو ھالەتدا ھەبوون تەنھا دەبوو بە نىشانى "بەرتەرى شەرافە تەندىبى خەلكى خاۋەن بىر و بەس و سەيانى (cynic) بەكان ئەك تەنھا نكولىيان لە كاملايەتتى پەگەزى يەك ئاك (واپىنىگەر گوتەنى) بەلكو ئەسلەن نكولىيان لە پەگەزايەتى بە شىئە بەكى ھەموانى دەكرد.

وېرەي ئەمە سەرلەبەر، فەلسەفە لە ھەموان زىيانى زىتەر پىن گەپشت، چونكە تەسەۋۋۇركەرنى جىھانى لەسەر بىنەۋلەي ئەم پاستىبە كە "مەن بىردەكە مەۋە" كۆمەل گىروگرفتىكى ئەو ۋەقە ئىنتىتە كۆپى كە زەين موقلاشىپە كانى دە بەرە لە شىكارگەرانى ناسىن ناسى epistemology دەتوانمە بلېم بە خۇپايى بۇ پەكلاكرەنەۋى ئەم كېتەپە بە خەرجدرا. گرفتى يەكەم لىتەرەۋە سەرەلدەدا كە ئەم "مەن" ھە بىرمەندە چىتتىكى نامادى نەي. بىارە كە بىزلوتى تەننى لەۋەدايە كە بەر تەننىكى دېكە بىكەوى، ۋەتە: ھەرتىكپان تەن بىن، بەلام ئەم تەنە نامادىيە چۆن دەتوانى پىزە (ذرة) كەش مېشىكى مۇۋف بە جورە بېشى؟ بىروپرواي مادىيەت و مېسالىيەت و "ناسازەي گپان و لەش" يان "ھاۋىەريانىيە لەش و گپان" لە ھەمان كۆيۈرەۋىرە ھائەنە كۆپى. پەيپەۋى ھاۋىەريانىيە لەش و گپان گوتىيان مادام زىھن و مېشك دود چىتى لىكىدى جودولوزن چتاقپان ئاتوانن كار لەۋى دېكەيان بىكەن. لەبەر ئەۋە دود پىشى لىكىدى جودولوز، ۋەتە: ماددى و مەھنەۋى، مېشكانى و زەينانى، شان بە شانى يەكەدى پادەۋەستى. ماددى لافى ئەۋەي لى دا كە مادىلىكى كارى زىھن لە لەش چىتتىكە نكولىي لى ئاكىرى، كەۋاسە دەبى چىتى بىن لە جورى لەش ۋەك زەربلو و رەشاۋ (صفرا و سودا)، ماددى و لەشانى (جسمانى). مېسالى دەلى: لەبەرەۋى كە ھەبوونى ئىمە، دىكارىت گوتەنى، تەنھا بە ھۆي "بىر" مانەۋە دەسەلمىندىر، چتەكانى دېكەش ھەبوونى خۇيان بە قەرزىرەيى بىرى ئىمە دەزانن و ۋەخنى پەيدادەين كە بە ھەستەكانى ئىمە دەرك بىكرىن و ھەبوونى زىھنى پەيدىلكەن؛ لەش لە چەمكى، لە مانايى زىتەر بەۋلاۋە جىدىكە نىيە و ماددە تەنھا كۆمەلەت سۇرۇقتىكە و ھىچىتەر.

دەبىنى بەم جورە ئەم كېتەش گالتەجاربىيە دەستى پىن كىردوۋە، بەلام ئىتتە ئەۋەي ماۋەتەۋە تەنھا كېتەشكەپە و لە گالتەجاربىيەكە ھىچ خەبەرئى نىيە. كۆمەلى لەم لىۋەكۆلەنە لەم بابەتەدا، لە گىۋىن وىليام جىمەز، بەردى، زەردەيەكپان ۋەسەر لىۋان كەۋتوۋە و ھىندىكى دىكەيان، لە گىۋىن دىفئىد ھىوم، ئەمەيان بە يارى دەزانى و كەسانىكى دىكە، ھەموو كۆز و مۇن چارەيان بە يەكدا داۋە و لە جان لاق - ھە بىكرە تا دەگەنە پۇدۇلف ئۆيكەن چىروچارەي تىرش و كۆزى خۇيان ۋەشارتىيە و بەرە - بەرە ئەم

جیهان بئی مانایه (تنگلکیش، قسه به کی نژیک له مە ی هە یه، که دە لێ یاسایه کانی خۆ پک کوین)، که وانا: دە بئی مۆ ف چاویان یکاته وه، به چی؟ به نه قل، کێ به نه قل؟! نه نه قله ی که به (قیاس) هکە ی نه ره ستو، به ره مه یێ نییه؟ وهک: سورات مۆ ف و هر مۆ ف گیلانه به ریکی قسه وێ زه (ئه م پسته نازیره کانه گیلانه یه تا تێ ستاش له کتێ به کانی مه نتیقدا کاوێ زه ده کرێ ته وه) که وانا: سورات گیلانه به ری قسه وێ زه. پیرۆن (٣٦٠ - ٢٧٠ پ. ز): گوتی هیچ وا نییه و نه مه قسه به کی قۆ ره و به لگه له خه لک دزینه وه (مصادرة علی المطلوب) به؛ چونکه راستی (القضية الكبرى): "هر مۆ ف ده گری، گیلانه به ریکی قسه وێ زه" به وه وه به سترا وه که نه نجام (النتیجة): "سورات گیلانه به ریکی قسه وێ زه" له پێ ش دامه زاندنی (قیاس) هکە دا، به راست بگه ی؟ پێ ش نیسپاتی نه وه ی که سورات گیلانه به ریکی قسه وێ زه ناتوانی بلی ی هر مۆ ف ده گری، گیلانه به ریکی قسه وێ زه، که وانا به م حیسابه بئی، به لگه هێ نانه وه (استدلال) هه میشه ناته ولو ه. جا هر له به ره ه ندێ ش بو که نه پیکۆ ر گوتی: ده که واسا، لێ گه ی؟ با به گوئی سۆ فیستان بگه ین و هر ملی هه ستە کان بگرین و هه ست بگه ین به (پێ به ره و پێ وانه) ی راستی... به لام گومانداران (شکا کان) گوتیان نه مه نابئ؛ چون خۆ ره به لای نیمه وه وه ک قوتووی حه لوا و ستێ ران وه ک دانه به پو خساری ئاسمانه وه ده چن. ده بجا کوو بره و به هه ستە کان بگه ین؟ پیرۆن به و ئاکامه گه یشت که هیچ چتئ بئی چه ندو چۆن و قه تعی نییه و هر له به ره ه ندئ شاگرده کانی، وێ رای پێ زی زۆ ریان له بۆ ی، کاتئ که مرد بۆ ی نه گریان؛ با وه ریان له سه تا سه ت به مردنی نه بوو. ده بجا مام سارته ره و

چه چارانه ترشن و گز و مؤنتریان ئی هاتو وه. ته سقوف بێ رکی گوتی: هیچ چنئ له زانستی خودا بان مۆ ف به ده ره به دی نایه، نا ئه و شو بنه ی که نیمه ی ئی ئاگاین له لسه فه، هه رچه ند هر خۆ ی حسیو بو و کە س شانی له شان نه ده دا و خبۆ ی نه خت و تاجی ده وه لته ی نه قل و هوشی مۆ فایه یی بو وه، به لام پاشان میرانگرنی به ناوی چه ندین زانسته وه، هه ره که به شس خۆ ی پې پۆ لیکس به رکه وت و هاپۆ له لسه فه ش له قولینچکێ که وه بۆ خۆ ی هه لکرمه .

هه والائی، هه ر له م گێژنه دا ده خولینه وه جیهان بێ مانایه، به لام ده شی مانای پێ به خشری. راستی له بنه ردا بنیاتیکه خۆیه کی (سه به کتیف) و زه نیسی هه س. نه سلنه مرقف به گوێره ی مه یل و شاره زوو و خوا بشتی خۆی شکل و شه ماییل و په نگه روو و تامو بێن به کۆت له و کۆمه لی تارک و نه نگوست له چاوی جیهانی ده ره کی ده به خشی. باری هه لکه وتی چۆن هه بوونی هه ر که سه به جیا، پایه و بنا خه ی بیرو بۆ چوونی وی ده رباره ی راستی نه خشه ده کێشی (لێره دا، سارته ر وه ک مارکس، واقع و راستی لیکه ی جودا ده کاته وه. راستی ده کا به سیفه تی بیرو بۆ چوونی مرقف له مه ر واقع. بۆ نمونه: نه تۆ نا لێی خۆر گه ران راستیه که، به لکه ده لێی نه سه واقع بک، به لام ده لێی بیرو بۆ چوونی من له مه ر خۆر گه ران به شتیه هه له کییه زانستیه که ی راسته و به شتیه یه کی که خه لکی نه زان پێیان وایه دتیوورنج ده یگرن و له بۆ یه ر دانی ته قه ده کهن و ته نه که لی ده ده ن، راست نییه.

مانایه کان، شتیه و شیوازه کان، بیچم و قه واره کان، به هایه کان، عه یاره و پێتونه کان، هه لوێسته کان سه ره له به ر، به نه زموون و تاقیکردنه وه ی ژیه کی نا که وه به ندن. په رگ و پێشه ی بیرو بۆ چوونی مرقف ده بێ له نا ئومێدی و بێ و ده ییی ویدا په یجوو بکری. له جیهانی بێ مانا دا مرقف له به واهێنان به ولاوه هه یچ چاره یه کی نه یه. جیا هه ره له به ره نه دیکه شه که سه کولاستیکه کان راستییان، کاتی به راستی ده زانی که نه دێشه (فکر) ده قاده ق ده گه ل نهای ده ره کیدا پێک و جووت بێ و به په یه وه ی له شه فلاتوون و شه ره ستوو، په سنی نه قلیان ده دا. گو تیان چاترین نه نجام گه ری (استدلال): به به لکه، راستی دۆزینه وه، ^(۱) "قیاسی برهان" یه که ده توانی له به وایه کی کونکریت و چه سپه را

---

^(۱) نه نجام گه ری (قیاس): گو ته یه که له دوو، یان چه نه کێشه (قضیه) proposition یه ک پێکهاتوو که نه گه ره میات سه لماند ده بێ نه ی دیکه شیان سه له منی و قو بوولی به کی که نه نجامه که یه، وه: هه ر مرقفی بگه ری گیانه به ره و هه ر گه یانه به ری بگه ری ته نه. "نه نجام: "هه ر مرقفی بگه ری ته نه. " راستی قیاس به راستی نه نجامه که ی ده گه ی و نا راستی نه نجام به نا راستی قیاس ده گه ی، به لام مه رج نییه نه نا راستی قیاس نا راستی نه نجامی لی بک وێته وه و نه له راستی نه نجام راستی قیاس

فلسفه‌ی یکی جیهانیی به‌کیشوسه‌نگ سازیکه‌ن؛ شه‌وبو "نمونه" (المثل) کانیان به پاستیکه‌لی زانی له ده‌نگ و ناوینه بالآتر، چونکه شه‌مانه چتهاپه‌کی مادبین و سه‌ره‌تا و بنه‌تایان هه‌س و به‌لام نمونه‌کان، یان بتوونه‌خو‌پس‌کانه‌کان (الکلیات الطبیعیة) له نابودیبون نایه‌ن و هه‌ول و ناخیر و زامیر و باتیقن و به‌ره‌ست (محسوسات) ده‌کان که‌رت‌ه‌وینه (سور جزئیة) به‌کانی و لئن؛ پاستینی مرؤفی بتوون (هه‌موانی) له تاکی مرؤف زیت‌ره و جوانیی په‌تی (محض) له هه‌ر گولئیکی ده‌یگری، جوان‌تره.

به‌لام ویتای شه‌مش مرؤف له پراکسیسی وجودیی خویدا ده‌گه‌ل‌نازایی ته‌ولوی خویدا ده‌س له‌ملانه که شه‌مانه تبیه‌شه‌ندییه‌کی بی‌هاوتای مرؤف و له‌مه‌پا که مه‌رجی به‌دیته‌نی نازادی، هه‌لبژاردن و کرده‌وه، له جیهانی بی‌مانادایه، نازادی سه‌رچاوه‌ی ئیش و نازاری مرؤف. دیکارت ده‌یگۆ: "مرؤف که‌وشکه‌نی ناوینی نیتوان هه‌بوون و نه‌بوونه و له نیتوان هه‌بوون و نه‌بووندایه." شه‌سلن سارته‌ر کتیبه‌ نامیه‌که‌ی به‌ سه‌ردیتی شه‌م پسته‌په‌ی دیکارته‌وه نووسیه‌وه.

مرؤفینی (ئومانستی)، مارکسییه‌تی بتوونگه‌را (کوللییه‌تگه‌را) و فه‌لسه‌فی ده‌گه‌ل‌نیکسیستانسه‌لبازمه‌دا سه‌روکاری زیت‌ره‌یه‌ شه‌مارکسییه‌تی پۆرزیتیفیست و شه‌رت‌ه‌وئکس، چونکه هه‌روه‌ک ده‌زانین مرؤف، زینه‌ییته، پراکتیک و کرداری مرؤفی و

به‌کوینه‌وه، چونکه شه‌م (لازم) له (ملزوم) ده‌که‌گشت‌ره. به‌لام ژۆر جاری واش هه‌په، که قیاس پاسته و شه‌نجامه‌که‌ی ناپاسته، شه‌ویش نه‌ک به‌و باره‌یدا که پاستیی شه‌و شه‌نجامه له‌و قیاسه هه‌لینج‌رابن، به‌لکو به‌و باره‌یدا که شه‌و شه‌نجامه له‌خۆی: "لی نفس الامر" دا پاست و دروست بی. دیاره، شه‌نجامگی سی‌په‌وی هه‌ن: (قیاس، استقراء و تمییل). قیاس به‌و جۆره (استدلال) ده‌ده‌گوئری که زه‌ین له "بتوونی" (کلی) پا بۆ "که‌رتی" (جزئی)، یان له ته‌سله‌پا بۆ شه‌نجام و له باسارپا بۆ به‌رکه‌ونه‌کانی به‌پوا. به‌نمونه‌کانی له پیناسه‌کردنی جفزا شه‌م شه‌نجامه‌وه‌رده‌گیرین که "تیشکه‌کانی جفزا ده‌گه‌ل‌په‌کیدا به‌کسان" ن و له‌م باسایه‌ی که ده‌لی: "شه‌وا له سه‌ت په‌لی گه‌رمیدا و ۷۶۰ په‌لی وشاری هه‌وادا ده‌کولی، به‌و هوکمه‌دانه ده‌گه‌ین که "ناوئیکش که له جامه‌یکدایه له سه‌ت په‌لی گه‌رمی و ۷۶۰ په‌لی وشاری هه‌وادا ده‌کولی. قیاس به‌ ده‌پان جۆری هه‌ن و ئیژه جیتی شه‌وه نییه باسیان به‌کم. هه‌روه‌ها باسی (استقراء و تمییل) یش په‌نگه‌کۆکه‌ خۆینه‌واریش بیان‌زانن

"هیزه‌کانی په‌نیوه‌ین" له مارکسییه‌تی ئومانیه‌ستی و فلسفه‌فیدا له چتی مادی و به‌رچاو و پتووه‌دیه‌یه‌کانی په‌نیوه‌یتان، به‌کاریگه‌رتنه‌ له‌ قه‌لم‌ درلوڼ - مارکسییه‌ت وه‌ك هه‌ر تاه‌ن (عه‌نییه‌ت)ی به‌ نوو‌په‌نگ، یان به‌ س‌ی په‌نگ ته‌شبیه‌ات نه‌ی: به‌ حه‌نبه‌لی، مالیکی، شافیعی و حه‌نه‌فی به‌ش به‌ حه‌لی ئۆله‌ سوونیه‌یه‌كان، شیه‌ی دوازه‌ ئیمامی و زه‌یدییه‌ و ئیسماعیلییه‌، به‌ش به‌ حه‌لی ئۆله‌ په‌سمیه‌یه‌كان، ده‌یان ئۆلی په‌نامه‌کی (باطنی)ی به‌ نیستیلاخ (غلا)، چه‌ندین فیزگی‌ی که‌لامی (فلسفه‌ی لاهووتی)ی له‌ گوین نه‌شعه‌رییه‌، موخته‌زیله‌ و ماتویدییه‌ی سووننی مه‌زه‌ب و هتد... لیکدانه‌وه‌ به‌ له‌پ‌ی لادان (تعریفیه‌ت) ده‌زاندرئ. به‌ گوێسه‌ی ئه‌وانه‌ی که‌ ده‌یان‌ه‌وی خزمایه‌تی له‌ ن‌یوان وجووبیه‌ت و مارکسییه‌تی ئومانیه‌ستی - فلسفه‌فیدا بدۆزنه‌وه‌، سنووری پراکتیکی مرقوف، پ‌یشه‌کی ده‌سنیشان نه‌ک‌ر‌ل‌وه‌ و مرقوف پ‌یشه‌کی ه‌یچی له‌ چاره‌ نه‌نووس‌راوه‌، واته‌: هه‌بوون و نه‌بوونی سه‌ر به‌ چت‌یکی له‌ خ‌ۆی به‌ده‌ر نییه‌. هه‌لبه‌ته‌ مرقوف ده‌ب‌ی له‌ هه‌لومه‌رجی م‌ی‌ث‌ووبیه‌، یان بوون به‌ چتی ئاسایی که‌ به‌ره‌می پراکتیکی پ‌یشه‌کیه‌، ئاگاب‌ی نا‌بت‌وان‌ی له‌وه‌ ت‌ی‌به‌پ‌ی و هه‌روا‌تر به‌پ‌وا. له‌ پ‌وانگه‌ی مارکسیزمی فلسفه‌ی و ئومانیه‌سته‌وه‌، هه‌روه‌ك پ‌یشت‌رئ دیت‌مان، مارکس له‌ پ‌تی مانا و چه‌مکی له‌خ‌ۆبیانیبوونه‌وه‌، جیهانی به‌چت‌بو (العالم المتشیء) و بارودۆخه‌ به‌ره‌ست (المحسوس)ه‌ م‌ی‌ث‌ووبیه‌یه‌کانی (به‌ره‌ - به‌ره‌ هاتنه‌گ‌ری‌ی چت له‌ سه‌ره‌خ‌ۆ، نه‌ك وه‌ك باوکه‌ ئایه‌م یه‌كه‌سه‌ر له‌ قو‌پ‌ دروست ک‌ر‌ئ و گیانی به‌ به‌ردا ب‌ک‌ر‌ئ) جار‌یکی دیکه‌ ب‌ۆ ئه‌سه‌له‌که‌ی خ‌ۆی، واته‌: ب‌ل "کار" وه‌گ‌ی‌را. هه‌مانا: پ‌ۆخ خ‌ال‌یق نییه‌، به‌ل‌کو کار‌ی م‌ر‌وف، ئه‌و نه‌ر‌که‌ی که‌ م‌ر‌وف به‌ خه‌رجی ده‌دا، خ‌ال‌یقه‌.. به‌ پ‌تی ئه‌م به‌نه‌مایه‌، م‌ر‌وف هه‌میشه‌ ده‌ت‌وان‌ی به‌ نه‌ل‌ک‌ردن (نفی)ی هه‌ر ک‌ۆس‌پ و له‌م‌په‌ریکی له‌خ‌ۆبه‌ده‌ر (المانع الخ‌ارجی) نووباره‌ ئازادی و به‌رپ‌رسی ته‌واوی خ‌ۆی له‌م‌پ‌ سه‌ره‌له‌نو‌ی سه‌ره‌نجامی خ‌ۆی ب‌پ‌یاردان و نووسینی ج‌اپ‌دا. هه‌لبه‌ته‌ جه‌خت له‌سه‌ر س‌ریش‌ت (عنصر)ی ئازادی و زه‌نییه‌ت (الذاتیة)ی م‌ر‌وف، به‌ مانای به‌ت‌اک‌ردنه‌وه‌ (الإلغاء)ی ئه‌م پ‌استیه‌یه‌ نییه‌ که‌ ئه‌وه‌ی م‌ر‌وف له‌ پ‌ا‌بر‌نو‌دای دروست ک‌ر‌بووه‌، ناچاری و ب‌ی‌چاره‌ییگه‌لی و ب‌ی سه‌ره‌حه‌نوس‌نو‌وره‌یل‌ی له‌

کاروبرده‌وهی وی بارده‌کا. پراکتیک و به‌چتیون (الفعالية والتشبیؤ = العمل والصبورة إلى السلعة) هه‌میشه له‌مملاتیندان. له‌به‌رته‌مه‌ ناتواندری به‌چتیون (reification) جیهانی به‌چتیو له‌زه‌نیه‌ت و تازایی پراکتیکی مژودا یه‌کسره و پاسته‌وخو هاوشتیو (تاسیمیل)بکا و هه‌روه‌ها ناشتواندری سریشتی زه‌نیه‌ت هه‌میشه له‌چه‌مه‌ره‌ی یاسا به‌ره‌سته‌کائی میژودا داماو و ده‌سته‌پاچه و گرفتار، له‌قه‌لم بدری. واته: هه‌ر قسه‌که‌ی مارکس ده‌گریته‌وه که واقعیته‌ی مادیش و بیروبو، ژیرخانیش و سرخانیش لیکدی کارده‌کن. به‌نمونه: بیروبوای شایی (سرخان) به‌گورینی سیسته‌می نابوری (مالیکیه‌ی زه‌ویوزاری کشتوکال) یه‌کسره له‌میشکی خه‌لکدا کوثرنابیت‌وه، به‌لکو تا بتیزه‌مانی هه‌ر ده‌مینته‌وه و به‌چالاک‌ی کاری خویان ده‌کن و داکترکی له‌ژیرخانه‌کونه پووخواه‌که ده‌کن. له‌پوانگی مارکسیه‌ت‌وه کاری مژوف هه‌ر خزی په‌یکه‌ره‌ی پیکهاته‌ی زه‌بنیش و هه‌ر هه‌مان فاکتری خولقینه‌ره له‌میژودا. واته: نه‌تر که کورسیه‌کی دروست ده‌که‌ی مانا و شکلی کورسیه‌که له‌نیو زه‌بنیتدا کوثرمت هه‌ر کورسیه‌که‌ی نیو مال‌که‌ته. جیهانی چتان، به‌ره‌ستان، په‌نگدانه‌وه‌ی پراکتیک، کاری مژوف له‌میژودا. جا هه‌ر هه‌مان به‌ره‌ست زه‌مینه‌ی به‌چتیون و له‌خوبیانیبوونه. کاری مژوف له‌هه‌ر سه‌رویه‌ندیکدا به‌شوقش هه‌لایساندن کاز و پوستی دنیای به‌چتیو و بنیاته پیشینه‌که‌ی له‌به‌ریه‌ک هه‌لده‌ته‌کینی و ده‌پووختینی و له‌نیو ویرانه‌کائی نه‌و دنیایه‌را دنیایه‌کی به‌شتیوی دیکه (پیوه‌ندیه‌کائی په‌نیوه‌یتان، پیکهاته‌ی ده‌ولت و نایدیلوژی) ده‌خولقینی. جیهانی به‌چتیو له‌هه‌ر سه‌رده‌میکیدای ده‌گری، له‌لایه‌ن ده‌سته‌حوکمرانه‌کانه‌وه به‌دیاردیه‌کی هه‌ر له‌عه‌زه‌له‌وه هه‌بوو و هه‌تاهه‌تایی و بنیاتانه (structural) به‌دیاردیه‌که‌وی، که‌چی له‌راستیدا کازکی هیشکه‌لاتوو و په‌قه‌لگه‌پلوی نه‌وتویه که ده‌بن ویدا، کاری مژوف ماک‌ی بنه‌په‌تی پیکه‌یتی سه‌رله‌بری دیارده‌کومه‌لایه‌تیبه له‌باو و ستانوک‌که‌یه. واته: سه‌رچاوه‌که کاره. له‌نیوان پروسیمی میژووینه (چت ورده - ورده و له‌سه‌ره‌خو هاتنه‌گورپی، نه‌ک به‌کون فه‌یه‌کونی دروست بوون) و جیهانی به‌چتیو، یان پوونتری بلیم: له‌نیوان

هیزه‌کانی په نژیو هینان و پژیوه ندیبه‌کانی په نژیو هیناندا کاتئ نات‌ه بایی و ململانی په‌یدا ده‌بی که به‌ره‌و پشتر چووبی ده کاتیکدا که جیهانی هیشک هه لاتووی هه‌رجی له و جیهانه‌دا هه‌یه ده به‌رابه‌ردا نه‌یه ته ژیر بار و به‌ریه‌ره‌کائی بکا. گډه‌پانی کردار (پراکتیک) بیان هیزه‌کائی په نژیو هینان، گډه‌پانی "بزوت" و گډه‌پانی جیهانی به چت‌وو و سه‌رخانه‌کان، گډه‌پانی به‌ریه‌رکائی و ململانیبه. به‌لام هه‌میشه می‌شکی بتوژ و فیه‌نده، کاڼی هیشک هه‌لاتوو داده‌دئی و له‌توپه‌تی ده‌کا و سه‌ره‌لوئی له ناخی و بیه‌وه داموده‌زگایه‌کی کومه‌لایه‌تی تازه‌نه‌فس و تازه‌کووره په‌یداده‌بی. له‌هه‌ر چه‌رخنکی می‌ژووینه‌دا پاڼی له کومه‌ل به‌نژیو په‌والی خه‌للاقیه‌ت و کرداری مرقف، یان به‌نژیو خه‌للاقرین و پیکه‌نترین پاڼی کومه‌ل، شه‌م گډاپانکاریه به‌دی‌ده‌هینتی. جاری بۆرجوازی و جاری پرولیتاریا، نوینه‌ری ده‌قاوده‌قی توانستی مرقف له‌کار و خه‌للاقیه‌ت و گډپنی خورپسکن و هه‌ریه‌که دنیای به‌ره‌ستی تاییه‌تی خوی سازده‌کن. له‌م به‌وه‌وه چه‌مکی کار و کریکار له‌شه‌ندیشه‌ی مارکسدا به‌چینی کریکاری پشه‌سازیه‌وه له‌سه‌رده‌می سه‌رمایه‌داریدا سنووری بۆ ناکیشری، بۆرجوازی له‌سه‌رده‌می پشکووتن و پۆنانی خویدا وه‌ک چینکی خاوه‌ن زۆرتین وزه‌ی په‌نژیو هینان له‌زه‌مینه‌کائی ماددی و فره‌نگی "چینی کریکار" واته: فاکتوری کرداریو. به‌م جډه‌ می‌ژوو، گډه‌پانی بازادی و کار و پراکتیکی مرقف و پۆنان و به‌وخاندنی جیهانه به‌ره‌سته‌کائی یه‌ک له‌دوو یه‌که. به‌لام مرقف له‌گډه‌پانی می‌ژوودا وه‌ک "بابه‌ت" (موضوع) یا کارنه‌نجامده‌ری ناکار به‌دیارد‌ه‌که‌وی. دنیای به‌ره‌ست و په‌ق و هیشک ناتوانی به‌ره‌و پیری له‌وه‌ بکا که مرقف هه‌ست به‌به‌ریرسی و جیگه‌ی خوی وه‌ک "بابه‌ت" ی می‌ژوو، نه‌کا. هه‌رجی زۆتر جه‌خت له‌سه‌ر شه‌م مه‌یله مرقف‌کی (نومانستی) و فله‌سفه‌یه له‌مارکسیه‌تدا بگین، له‌چه‌مه‌ری وجودیه‌ت زیکتر ده‌بینه‌وه. به‌م تاویه، مرقفی "بابه‌ت" یان به‌ره‌می هه‌لومه‌رجی ژیه‌کی گویا می‌ژووینه‌ و یاساگلی به‌ره‌ست و میکانیکی نییه (وه‌ک هیندی له‌وه‌ک‌سانه‌ی که به‌بی شه‌وه‌ی به‌خویان بزائن، وه‌ک وجودیه‌کان بیریان ده‌کرده‌وه که گویا به‌خه‌یالی خویان می‌ژوو ته‌نها له‌

نېگای "به‌شهری" (التفسير البشري للتأريخ) به‌وه. وهك هه‌نگبان له دیواردا دیتبېته‌وه،
 لیک د‌ه‌دایه‌وه. مړوف له ه‌رایه‌ندی دیالکتیکدا به کرداری خوی به‌ره‌سستیبه
 (عینیت) د‌ه‌نافرینتی و به جوری بیکه‌ی د‌ه‌گورپی و سه‌رله‌نویتی دیوست ده‌کاته‌وه.
 میژوو بوار و سه‌له‌فکای سه‌رېشکایه‌تی (اختیار)ی مړوفه. له ناو‌ها پوانگه‌یه‌که‌وه،
 ژیرخان و سه‌رخان به چه‌مکی مارکسییه‌تی ثرته‌مؤکسی ه‌رتک به‌ره‌می کاری مړوفه.
 به‌م جوره مارکسییه‌تی فه‌لسه‌فی مه‌یلی ه‌رایه‌نده‌یه‌که به لای نایدیالیزمدا ده‌کا..
 ه‌روهک گوتم فه‌لسه‌فه‌ی وجودیه‌تیش کیشی زهنیه‌ت (subjectivity) له میژوودا،
 ه‌ه‌چه‌ند په‌وتی وی له‌م پروه‌وه "زه‌ینگه‌رایانه" نیبه، وهک کیشی‌یه‌کی بنه‌مایي
 د‌پخیه‌ پېش. جا له‌م پوانگه‌یه‌وه، مړوف له ه‌موو کاتیکدا له‌و سه‌رحه‌ده‌وه که
 خورسک و کومه‌ل له پېشیتی به‌چراپه‌کی سوور قوت ده‌کاته‌وه، ه‌ه‌ورازتر ه‌ل‌ده‌کشنی و
 ه‌ه‌ر نه‌مه بق خوی تابیه‌تمه‌ندییه‌کی مړوفه. مړوف به‌ ترازان له سنووری بواړی چنه
 (خورسکانه و نه‌فسانه‌بیانه و سه‌روشتیانه) پېشه‌کی داندراوه‌کان، بق بواړی دله‌پاوکی
 و په‌رسيار و کار و به‌رپرسی، نازادیی خوی د‌ه‌رده‌به‌پی. لیک دووفاقییه میژوویینه و
 کومه‌له‌کییه‌کان، نه‌مانه‌ن که زه‌مینه‌ی نازادی و کار و پراکتیکی مړوف دابین ده‌که‌ن.
 نه‌تو وه‌ختی ده‌توانی سه‌رېشک (خوئی نیختیار) بی که دوو بارونوخ به‌ شپوه‌یه‌کی
 دووفاقی‌نامیز به‌ نه‌نیشت په‌که‌وه بحاوینه‌وه و ه‌ه‌لیکه‌ن. دوفاقی وه‌یرانه کومه‌لاپه‌تی
 و میژوویینه‌کان ده‌گه‌ل سه‌رېشکایه‌تی (انتخابات) په‌ تاکیه‌کاندا ته‌شپیات نه‌وی،
 که‌روخوله‌میشانه، یان د‌وشاووړونه، تیکه‌لن. سه‌ره‌لدان و شورپش له دئی بنیاتی
 سه‌رده‌م به‌سه‌رچوو و پزیوی کومه‌ل، بلندترین تیشانه‌ی خوزه‌رېشکایه‌تی
 (خودمختاری)ی مړوفه. به‌م جوره له سه‌رینکی بیکه‌وه له مه‌یدانی مارکسیزمی
 فه‌لسه‌فی‌ا به‌ره‌و دولی وجودیه‌ت ه‌ه‌نگاوه‌لدینین. په‌رینه‌وه له بارونوخی
 قوبولکردنی بنیاتی به‌ره‌رار و پېشه‌کی پیکه‌اتروه به‌ره‌و مه‌یدانی له به‌رپرسی و
 خه‌للاقییه‌تی تاکانه و نه‌رمونی شه‌خسی لیک دووفاقی و گورانی لیک دووفاقی‌نامیزی
 کومه‌ل، ه‌ه‌موو تاکی ده‌ به‌راره‌ر بارونوخی باودا پوه‌وپوو پاده‌گری و نازادیی وی له

حالتی وجودی بیلقووه، (پۆتانسییل) پرا بۆ حالتی بیلغیمیل ده گوێی. (واته: ههروهك چۆن دهشی له ههر مادهیهكی بتههوی، ئاور پهیدا بکهی، چونكه ئاورى بیلقووه، تێدا ههیه، پهیدادهكهی، ههربه ههمان شتیه دهشی له ههر موقفى ئازادى ئى بههره مېتی، چونكه ئازادى بیلقووه، تێدا ههیه. له وجودیه تدا ئازادى زهن و كار و ئاكارى ئاكانه هه ده بهرابهرمیدانى زهنی میتافیزیکی و هه ده بهرابهرمیدانى چاوى میتافیزیکیدا قیت پادهوه ستن. کومهل و ئاكار و بهندباو و فهرهنگ، ئه مەیدانى بهرهمستی چینهیه (له پهنگی چت)یه كه له پوانگهی پۆزیتیفیزمی سه ره خۆپرا - واته: بى سهروكارى وى به مەیدانى ئازادى و خه للاقیه تی زهنی ئاكانه وه - دهفامری، ههروهك پۆخ یان خودلوهند وهك "سوژه" بابه تی میژوو له فلسفه ی ئابدیالستییدا به بارێزگای میتافیزیکی له قه له م ده درێ.

هه‌لبه‌ته له سه‌زینکی بیکه‌وه له نێوان مارکسیسته هینگه‌رییه‌کانی وه‌ک لۆکاچ و وچووبیه‌کانی وه‌ک سارته‌ردا، له پڕۆی چه‌خت له‌سه‌ر فاکنته‌ری پراکتیک، وه‌ک دیتمان، هاوچووبیه‌کی هه‌یه. وێڕای وه‌ش وێکچوونی بنچینه‌یی مارکسیزمی (ئۆمانیستی) و وچووبیه‌ت له‌مه‌دایه‌ که گۆیا هه‌جیان تیۆری واقیعی به‌ره‌ستی هه‌سی (وجود) نهن.

له ناوھا تیورییه کدا، ناگایی و زهین به په نگدانه وهی واقعییهت له قه له م ده درئ و له نه جامدا واقع په چاونا کرئ و فت ده کرئ. شه و جا له مارکسیزمی تومانیستی (موقه روهی) و له وجودیه تیشدا، ناگایی و کار یا پراکتیکی موقی بنیاتی واقعییه و هر چه ند له بهرهمی کاردا پابریوی موق گرفتاره، به لام له لیشاوی میژودا له سنووی وی هه و راز تر هه لده کشی و جیهانی کومال سرله نوی پۆده نیته وه. به شیوه یه کی هه موانی، بتوونیکه ری نه قلانی که به که مکړنه وهی ناگایی له ناسین و حالیوونی دهره کی، فاکتري تاک وهك "سوژه" و زهنیهت نابیه ده گری و له حیسابی دهرلوی، په رپه رچ ده ریته وه و قوبول نا کرئ. جهخت له سر سریشتی تاکانه له م پوه وه گرینگه که ناتواندرئ ناگایی زهنیهت ده گال بهرهمی کرداری ویدا به یه ک چت و یه کسان له قه له م بدرئ، چونکه ناگایی له پی کاره وه له خوی به ولاتره وه ده پوا. زهنیهت به هر حال ده پی به پی کار بناسری نه ک به پی واقعییهت. هه سی (وجود) بق خوی کاره، یان سارتره گوته نی: "هه سی، هه بوون، واته: حق دروستن کردن". به لئ جهخت کردنی وی له سر گرینگی تاک و نازادی و سه ره خوایی به کرده وه و ناکاری (اخلاقی) وی لیره وه ناوده خوانته وه. تاکي موق بهرهمی کاری خو یه سی. زهنی کار شه جامده ری موق هه میشه به پی خواستی مه بهستی حق و ده دست میتان، له خوی به ولاتره وه ده پوا. ویرای وهش هه موو، ده پی شه بزاین که ده حالیکدا که له ناغله بهی فلسفه وجودیه کاند کار و پراکتیک و زهنی تاکانه وهك کارگزاری بهرهمیته به ها (قیم) یه کان جی جهخت له سر کردنه، له مارکسیزما به شیوه یه کی سه روم و هه موانی، پراکتیک له زهنیهت ده سه جه معی (کاری کومه له کی) دا، جی بیابه خ و گرینگیه. ناشکرا به که سارتر به مه یلیکی پاشکاوه وه به لای مارکسیزما جهختی نه سلپی خوی له تاکه وه بق گروی کومه له کی پاده گوژی.

سارتر، له مه پ ها سه روکاری موق ناگایه کانه وه ده نتوان یه کدیدا "یکه" (غهین) به سنوویک له پیش نازایی تاکدا له قه له م دودا و هه میشه مایه ی کیشه یه و به

ناکامی نه نجامی دئ. بهم یوچوونه، هر تاکي ده گری، له نامزايي به ولاره زیتړ نییه. وه کاورای شاعیر په ژبی: "الناس للناس من یبدو ومن حضر / بعض لبعض وإن لم یشرعوا خدم"، به لام له پاشان نه م فه یله سووفه هاوچه رخه، له م نه سله په ژبیوان ده بیته وه و یو نه وه ده چی که تا که له شتو په کدا ده توانی نازادی خوی په چاویکا که به هه مان سته گ و ته رازوو، نازادی غهیری خو (دیکه)ش سر په سهر په چاویکا. بهم پییه نازادی هه تاکي بگری، به نازادی په کتیکي دیکه وه گری درلوه. چونکه هه هه لېژاردنیکي تاکانه له واقیعدا هه لېژاردنیکي هه موانییه و یو هه موانه. ناکامی کرده وه کانی هه تاکي وه که شه پوی لافاو داوینگری هه موان ده بی، له نه نجامدا هه تاکي له کرده وه گه لی که نه نجامیان ده دا، به رابه به هه موان یان خه لکانی دیکه به رپرسه. جا هه نه م هه ست به به رپرسایه تی کردنه په که له نیگای سارته ره وه ده بیته هزی هه راسانی نیو دلی مروف و توشی نا په هه تیی ده کا. راستیت گه ره که، ناوها وه رچه رخانی، زه وینه ی یو پیشوازی ته واره یاری سارته ره له مارکسیزم هه موار کرد. سارته ره پاش ۱۹۴۴ سه رقالبیه کی ته وای له گه ل سوسیالیزمدا په یداکرد و قسه ی له وه ده کرد که ده گری کومه لیکي بی چین بیته گری. له سه ریکی دیکه وه لیوه کولینه کانی له باسی "هه بوون و نه بوون" ده ریه دی دزایه تی ده گه ل په سه نایه تیی چیه تی (مبدأ الماهیه) له فه لسه فه دا و جه خنکردن له سه ره سه نایه تیی هه بوون (هه سی) و نازادی مروف ده خو دروستکردندا، زه وینه ی پیویستی له یو په سه ناکردنی ده رپری (گوزارشت) لیکي مروفه ریانه له مارکسیزم هه نا بووه گری. هه لته سارته ره به چاویکی باشی له پارتی کومونیستی فه ره نسه نه ده پوانی، به لام پشتیوانی لی کردنی یو پیشخستنی سوسیالیزم به کاریکی پیویستی ده زانی و هه ره له م پوه وه لایه نگری و پاسه وانی خوی له پارتی کومونیست و په کیه تیی سو فیت سه ره سه ختانه ده کرد.

وه رچه رخانی بیره کی ته وای سارته ره به لای مارکسیزمدا، به نووسینی کتیبی "په خنه له نه قلی دیالیتیکی (۱۹۶۰) هه ره به ته ولوه تی په کلابووه و به چله پو په گه یشت. سارته ره له کتیبه یدا به پیچه وانه ی بیرو یوچوونه کانی له کتیبی "هه بوون و

نه‌بوون "دا، له جياتی تاك، كومه‌ل و پټوه‌نديه‌كانی نټو كومه‌لی به ته‌وه‌ره‌ی
 لټوه‌كولین كرد. سارتر له‌م ككتیبه‌یدا ویستویه ماركسیزم و نیکسیستانسیالیزم
 لټكدی جوش بدا. نه‌ك هر نه‌مه، بگره وجودییه‌تی به لكی له ماركسیزم له قه‌له‌م دا.
 نه‌م په‌فله‌سوفه ماركسییه‌تی به فله‌سفه‌ی په‌سني زه‌مانه ده‌زانی. به‌لام ده‌گه‌ل
 وه‌شدا له‌و بپوایه‌دا بوو كه ماركسیزم به‌و شټوه‌یه‌ی كه له باوه، پټویستی به
 فیچقه‌یه‌کی خوټنی نویی وجودییت ه‌یه. سارتر زوری پك له زارواوه‌گه‌لی وه‌ك
 نه‌رت‌نوكسی ماركسیه‌ت و نابوریگه‌ری و حه‌تیه‌تگه‌ری ده‌بقوه و ه‌میشه و به‌ر
 ه‌یرشی بی به‌زه‌بیانه‌ی ده‌دان. به‌لای وییوه ماركسیه‌ت ه‌یچ جزوه سه‌روساخت و
 هاونا ه‌نگیه‌کی ده‌گه‌ل پامانه (نظریه‌ی مادییه‌تی حه‌تیه‌تگه‌ری و نابوریگه‌ری
 دپړكیه‌یه و نییه و نه‌وه‌ی كه ه‌یه ه‌ره‌یه‌كسره پامانه‌ی پراكسیس و كار و نازادی
 مرقف له میټوودا و به‌س. ژرخان و سه‌رخان ه‌رتك، به‌ره‌می كار و پراكټیكی مرقف.
 به شټوه‌ی ه‌ه‌موانی (بتونی) سارتر ده‌یگو: "مرقف ته‌نها له تاكابه‌تی دژمنايه‌تی
 شامیزدا ژمان به‌سه‌رنابا، به‌لكو ده‌چته نټو جه‌نگه‌ی ژمانی كومه‌لایه‌تبشه‌وه و له‌م
 پوه‌وه ه‌اتوه به‌په‌گویش‌وه له میكانیكیه‌ته‌كانی پټكه‌ه‌انن و ه‌كولیتیه‌وه.
 پټوه‌نديه‌كانی دژمنايه‌تینامیزی تاكان وه‌زعیتکی به‌رده‌وام نییه و به‌نه‌نجامگه‌ری له
 ككتیسی په‌خنه له نه‌قلی دیالكتیكی، نه‌م دژمنايه‌تی نامیزیه له نه‌سلی ناته‌واوی
 كومه‌ل‌وه ناوده‌خواته‌وه و له‌به‌ر نه‌مه، به‌خویی (ذاتی) و ناچاری (ضروری) له قه‌له‌م
 نادری. به‌لای سارتره‌وه، جیهانی كومه‌ل، نه‌فرانده‌ی كرداری ده‌سته‌جه‌معیی مرقفانه،
 ه‌ه‌چند نه‌م فه‌رایه‌نده خه‌سلته تراژیکه‌كانی فله‌سفه‌ی وجودیی سارتره‌وه. به
 كورتی، فره‌پیداگرتنی سارتر له سه‌رنزادی و كاری مرقف، له ماركسیه‌ته‌وه‌ی نزیک
 نیخسته‌وه. به‌لای نه‌وه‌وه ده‌شی مرقفی "له‌خودانازاد" جارتیكی دیکه (له‌پوهی
 سیاسی - كومه‌لایه‌تییه‌وه) نازادبكرته‌وه؛ چونكه نازادیی مرقف له‌م دور لایه‌نه‌وه
 جوداوازه.

به لای منه وه، سارتر ده بیه وی هه ره مان قسه ی مارکسیهت نووباره بکاته وه که ده لی: مرؤف له قوئاخی کومنه ی سهره تاییدا نازادانه ده ژیا، که س که سی نه ده چه وسانده وه، واته: هه ر خۆی له خۆیدا نازادانه په یدا ببوو، به لام له پاشان له قوئاخه کانی دیکه ی میژوودا تووشی چه وسانده وه و کۆپله تی و به رده گی بوو و ده کړی جارێکی دیکه به شیوه یه کی پتیشکه وتووتر نازا بکړته وه، واته: له کومه لی کومنیستی نویدا، جارێکی دیکه ده س له ملانی نازادی ببیته وه

مارکسیه کان فله سه فه ی وجودی به هه مو جوړه کانی وه به فله سه فه یه کی کونه پرستانه ی نایدیالیستانه ده زانن. نه وان پښان وایه که نه م فله سه فه یه، یان نه م ته رزه فله سه فه لیدانه ناکامی قهیرانی شه پی په که می جیهانییه که سه رمایه داری هه لیگرساند.

به پاستی وجودییهت، فله سه فه نییه، به لکو شیوه ی فله سه فه لیدانه. باشه، نه م شیوه ی فله سه فه لیدانه بق خۆی چیه؟ له وه لامدانه وه ی نه م پرسیاره دا، هه میسه ده گه ل جۆری له قوونه جوړکیدا پووه پوو ده بینه وه. نه م ش تا پاده یی له وه پا سه ری هه لدوه که نه می به ناوی جۆری له فله سه فه ی جیددی ده به ره ته ری چاو گیراوه به زۆری به هونه رکارییه کی عه وامزه ده کراوه؛ له به ره نه دی نه ته کیتی فیه له سوofi وجودی یان فله سه فه ی وجودی بق هه مو جوړه که سان و چالاکیه گه ل به کار ده بری که نه گه ر بۆره هاوسه روکارییه کیان پتیکه وه هه بی، هه ر ته نها له بووره وه ده گه ل فله سه فه ی وجودیدا سه روکاریان هه یه. سارتر گوته نی: "نه م وازه یه به نه دازه یی ناقولایانه بق هه مو چنن به کاربراوه که نبیدی نه سلن هیچ مانایه کی نییه."⁽¹⁾ هه رچۆنی بی، نه م گرفته نا پاده یی له به ره نه مه یه که جوړه قوونه جوړکویه ده خودی فله سه فه ی وجودییه تیش ناخندرایه. داکوکیکه رانی نه م فله سه فه یه به ژیر نه وه و ناچن که بتواندنی واقعییهت وه ک هیلکه ی پاککرای ده چه مکان نیخړی، یان

⁽¹⁾ JEAN Paul Sartre, *Existentialism is a Humanism* *Exsistentialism from Dostoevsky to Sartre*, ed., Walter Kaufmann (Cleveland 1956), p. 289.

ده سیستمیکی ریکوینتکدا نیشان بدری. کیرکگارد، بایی فلسفه‌ی وجودی خولی نوئی، به‌په‌چاوکردنی هه‌مان مانا نئوی دوو دانه له گرینگترین کتبیبه‌کانی به نئوی چهند پارچه‌یه‌کی فلسفه‌ی و په‌راوتیزی نازانستانه‌ی دوابین، نئوناون و له دژی سیستمی هاوداوتین (جامع‌ی) فلسفه‌ی هیگلسی تسی هه‌لچوو. له نیگای فیه‌لسوفوانی وجودییه‌وه بی سهروبن بوون هه‌میشه هه‌ره‌یه. شیکردنه‌وه و زانستی نیغه‌که‌ت و نات‌ه‌او و کوتوپچره.

فلسفه‌لیدانی وجودییه‌ت، یان فلسفه‌ی وجودییه‌ت، وه‌که هه‌ره‌فلسفه‌یه‌کی دی، ده‌می له هه‌موو چتی کوتاوه و لووتی ده هه‌ر چتی ژه‌ندوو و ده‌کری له زقد سهره‌وه پاسی لی‌بکری، دیاره ئیزه نه‌و بواره‌ی به به‌ره‌وه نییه‌که به تان و پوی سهرله‌به‌ریدا بچین، په‌نگه‌که‌ر به خیزی سهریاسه‌کانی به‌سهر بکه‌ینه‌وه خراپ نه‌بی وه‌که شتیرمی فلسفه‌لیدانی وجودییه‌ت: فلسفه‌ی وجودی چییه؟ به‌ی نئوه‌رۆکی بوویاته بوونه‌وه له فلسفه‌ی وجودیدا، هه‌مه‌په‌نگی و هه‌مه‌جۆری فیه‌لسوفوانی وجودی، فلسفه‌ی وجودی و په‌والناسی، پوری لیکجوداوازی فلسفه‌ی وجودی له‌گه‌ل هیتندی جۆری به فلسفه‌وه هاوسه‌روکار، فلسفه‌ی وجودی و میسۆوی فلسفه‌ه: هیزمینتیک (تأویل)ی ئوستورده و په‌یدا‌بوونی ده‌روونناسی، فلسفه‌ی کۆن، له سهره‌لانی عیسه‌وییه‌ته‌وه تا سه‌ته‌کانی ناوین، شایین ئارایی، نوژیایی، پۆشنگه‌ری، فلسفه‌ی وجودی سهرده‌می نوئی سه‌ته‌کانی تۆزده‌هه‌م و بیسته‌م، چه‌مکی هه‌سی: (مفهوم الوجود)، وجود و چییه‌تی (الماهیه)، چۆنیه‌تی له‌امینی هیتدی له فیه‌لسوفوانی وجودی له واژه‌ی "هه‌سی"، بنیاته‌به‌په‌ته‌کانی وجودی، شیان (امکان)ی شیکردنه‌وه‌ی هه‌سی، هه‌سی و جیهان: هه‌سی و ده‌ورویه‌ر، جیهانی هه‌ر پۆژه، جیهانه‌کانی زانست و هونه‌ر و ئایین، له‌ش، شوین و کات، خۆپسک، هه‌سی دیکه‌کان: هه‌سی - له‌گه‌ل - دیکه‌کان له‌و پوه‌وه‌که سیقه‌تی بنیاتی هه‌سی ده‌پسکی، پتیه‌ندییه‌کانی نئونان که‌سه‌کی، له‌ش و دیکه‌یی، ده‌گه‌ل ناهاژه‌یه‌کی تاییه‌ت یۆ زایه‌ند (سیکس)، هه‌سی - له‌گه‌ل - دیکه‌کانی په‌سه‌ن و نا‌په‌سه‌ن، ناسین و حالیه‌بوون (فهم):

فلسفه‌ی وجودی و زانست ناسی حالییون، فەرافکنی، تەئویل، وینەکانی
 شناسایی، کێشە‌ی پاستی، بێ‌کرێ‌نە‌وه و زمان: بێ‌کرێ‌نە‌وه، زمان، بە‌رتە‌سکایە‌تی
 بێ‌کرێ‌نە‌وه و زمان، هە‌ستکردن: هە‌ست و فە‌لسە‌فە، بێ‌ی تێ‌بینی هە‌موانی لە‌مە‌ی
 هە‌ست، نینگە‌رانی و هە‌راسانی، هێندە‌ی هە‌لچوونی گرینگی دیکە، کردار: هە‌س (موجود)
 دە‌ پێ‌گە‌ی بکە‌ری کردە‌وه (فاعل الفعل) دا، سەر‌پشکایە‌تی و نازادی، عە‌زم و
 هە‌لبژاردن، کۆتایی هاتن و درێ‌ژیکردن: واقع بونە‌تی مەرگ، مەرگ، کاتە‌ندی،
 درێ‌ژی و نامۆ‌یی (لە‌خۆ‌بیانییون)، هە‌لۆ‌دایی لە‌ دوری هە‌بوونی پە‌سە‌ن: پرسى
 مۆ‌قايە‌تی پاستین، وێ‌ژدان، وە‌دە‌ستە‌ننای خۆ‌یی، مێ‌ژوو و کۆ‌مە‌ل: لە‌ هە‌بوونی
 تاکە‌وه تا مێ‌ژووی جۆ‌ری مۆ‌ق، فە‌یله‌سووفانی وجودی و بێ‌روبوای لێ‌ک‌دووناق لە
 بابی مێ‌ژوودا، فە‌لسە‌فە‌ی وجودی لە‌ پایە‌ی پە‌خە‌ی کۆ‌مە‌لایە‌تی و سیاسیدا،
 میتافیزیکی فە‌لسە‌فە‌ی وجودی: بواره‌کانی میتافیزیکی فە‌لسە‌فە‌ی وجودی، لە
 هە‌بوونە‌وه تا هە‌س، هە‌لۆ‌دایی لە‌ دوری واقعیە‌تی نوابین، ناکام و تە‌ک، کاریگە‌ری
 فە‌لسە‌فە‌ی وجودی لە‌ هونەر و زانستە‌کان: فە‌لسە‌فە و فەرە‌نگ، فە‌لسە‌فە‌ی
 وجودی، دەر‌وون ناسی، دەر‌وون پزیشکی، فە‌لسە‌فە‌ی وجودی و فێ‌رک‌ساری و
 پە‌وە‌رشت، فە‌لسە‌فە‌ی وجودی و ئە‌دە‌بیات، فە‌لسە‌فە‌ی وجودی و هونەر
 چاودێ‌تە‌کان، فە‌لسە‌فە‌ی وجودی و ئاکارناسی، فە‌لسە‌فە‌ی وجودی زانستی کە‌لام
 (لاهورت) نر‌خاندنی فە‌لسە‌فە‌ی وجودی: هێندە‌ی پە‌خە‌نگە‌ل لە‌ نارادا.

ئە‌م سەر‌نوانە، هە‌ریکە‌ بۆ‌ باستیکی تیروتە‌سە‌لی فە‌لسە‌فییانە دە‌شین و لە‌ پوانگە‌ی
 مارکسییە‌تە‌وه هێ‌چیان لە‌ جە‌نگە‌ی پە‌خە‌کاریدا بە‌ سە‌ری سە‌لامە‌ت دەر‌ناچن؛ چونکە
 مارکسییە‌ت لە‌ پوانگە‌یە‌کی ماتریالیستییانە‌ی زانستیە‌وه لە‌م هە‌موو چتانە‌ دە‌نۆ‌ی،
 بە‌لام فە‌لسە‌فە‌ی وجودی، یان وە‌ک لە‌ پێ‌شمە‌وه ئاماژە‌م بۆ‌ کرد، فە‌لسە‌فە‌لێ‌دانی
 وجودییانە، بە‌ هە‌موو تە‌یز و شێ‌وه‌کانیە‌وه، لە‌ نینگایە‌کی ئایدیالیستانە و
 میتافیزیکانە‌وه دە‌تۆ‌پێ‌تە‌ ئە‌مانە.

پەنگە لە باسی مۆڤىرنىتە و مۆڤىرنىزم و پۆست مۆڤىرنىزمدا، ناوبەناو خىرا ئاوپ لەم
سەرەباسانە بدەمەوه..

VIII مۆدىرنىزم، مۆدىرنىتە ۋ پۇست مۆدىرنىزم

بهیچله کیم واژه‌ی "مۆدیرن" که له سه‌ره‌به‌ری زمانانی شه‌ووپاییدا و له زۆر زمانانی
 بیکه‌ی وه‌ک شه‌مۆقی، به‌نعونه: کوردی، فارسی، تورکی و هند دا به‌کارده‌هیندیی،
 modernus ی لاتینییه که بق‌خۆی له ته‌ولوکه‌ر (قید) ی modo سازکراوه.
 Modo به لاتینی واته: "ئه‌م دوایه، ئاره، چه‌نانی له‌مه‌وه‌ر". هیندی له‌و
 به‌وپایه‌دان که پرمییان واژه‌ی moderni یان له دواوای سه‌ته‌ی پینچه‌مدا به
 مانای به‌هایه‌کان (القیم) و بیروپرواگه‌ی یۆنانییه‌کان به‌کارده‌هینا. به بیروپروا
 کۆنه‌کانیان aktiqui ده‌گوت. میژوونووس و سیاسه‌ته‌داری نامیتی پۆسی
 کاسیۆدۆرۆس که له سه‌ته‌ی شه‌شه‌مدا ژیاوه هه‌رئو واژه‌که‌ی وه‌ک ئو زارلوه‌ی دژ به
 یه‌کدی به‌کاره‌یتاوه. کورد و عه‌ره‌ب واژه‌ی "مۆده" و "عه‌لمۆده" ی بق‌جلوبه‌رگی
 شه‌ووپایانه‌ی ئافه‌رت و "عه‌نتیکه" ی بق‌چتسی سه‌یر و دانسقه و ده‌گه‌ن
 به‌کارده‌هینن. هه‌روه‌ها "عه‌نتیکه‌خانه" ش به‌مانای موسوزه و ئاسه‌وارخانه
 به‌کارده‌هینن. به‌لام هیندی ئه‌م دوو واژه‌به‌ به‌م مانایانه به‌راست نازانن و پیتیان وا نییه
 که که ئه‌مانه دوو زارلوه‌ی به‌رانبه‌ر به‌یه‌کدی و دژبه‌که‌ن، به‌لکو به‌م پرسپاره ته‌ویلی
 (هه‌رمۆتیکی) به‌لێک ده‌درایه‌وه: ئایا ئیجه ده‌توانین به‌هایه‌ کۆنه‌کان ده‌گه‌ل هه‌لومه‌رجی
 نویدا هاوخوان و هاوتاهه‌نگ بکه‌ین؟ و نه‌گه‌ر وه‌لامه‌که، به‌لنیه، باشه ئه‌م کاره چون
 نه‌نجام بده‌ین؟ نه‌گه‌ر ئه‌م ته‌ویله‌ راست و دروست بی، قسه‌که وای لی‌دی که بتوانین
 بیروپروا و نه‌نجامه‌کانی ژبان و شه‌رمونه‌ فله‌قیبه‌ کۆنه‌کان به‌زمانی شه‌مۆق و شان به
 شان ده‌گه‌ل زه‌مینه‌ی نوێی ژياندا به‌رچقه‌بکه‌ین و هه‌نگین ده‌لاله‌تی په‌سه‌نی واژه‌ی
 modo ده‌زاندری^(۱).

له‌مه‌ر نیه‌وه‌رکی واژه‌ی moderne دوور و نزیک له‌ پھۆی میژووه‌ جودلوازی
 نییه. په‌نگه‌ هه‌ر له‌ سالێ ۱۴۶۰ه‌وه‌ مه‌به‌ست له‌ نیه‌وه‌رکی زیمینی واژه‌ی

^(۱) R.B. Poppin Modernism asa philosophical problem. Cambridge Massachusetes.

moderne له زمانى هره نسزىدا هر به مانای دژى چتى كۆن به كاربردى دهگل مانا نسلبيه كى شوپوكهيدا نكوپايى و هره وركو خوى مابته وه. ژدر كس كه نه م وازه به له وتارى هره پژهدا به كارد بهن، مه به ستیان "چتى نوئى و نه مړيښه په كه له جنى چتى كۆن ئيدى په سهند نيبه" هره وها لای ژماره يك له تيتورسيه نه كانى كومه لئاسيښ په وایه تيسى "مؤدیرین سوون" یا "مؤدیرنیته" به ومانایه ده فامرى كه دهگل دابوده ستوورى كوندا له شه پ وه لالا بى. (۲)

مؤدیرنیته به ژدر جوړه ناساندن ناسپندراوه. ده به رابره په كدى گرتنى دوو جهره يانى لیکچوداوازی به كيشه ی پویه پوویی مؤدیرنیته لیل دابوده ستووره كونه كاندا هره نه ونده ده كړى كه بگوتړئ مؤدیرنیته هره چى لاف و گه زافى له مه پ لیکدایرانی كۆن و نویدا لى بدا كاره كه به ته واره تى ناگاته حالتى دوو چتى لیک نوفاق، به لكو هه ميشه چهنده په گه زئ له دابونه ریت، نه فسانه و پړوپړ وچ و بېر وپړای پابردوو و به ریا نه كونه كان به بهر ژيان وه هره دهمینى و شپوهى نیمړيښى به خقوه ده كړى. پاسته گزپانكارى له پوانگه ی یاسای دپالكتيكه وه واته: كه له كه بوونى چهنديه تپى بهره - بهره بؤ گزپانكتيكى چونه تپى له پړ و ناكاه، به لام یاسای لیک نوفاق بوون و گزپان و سه رله نوئ په كگرتنه وه هره به رده وام ده بى و نابرتنه وه و نه م نه م دیارده مادبيشه واته: "جووله" كه گوزارشت له واقعیه تى ماده ده كا.

به لای منه وه چ مؤدیرنیزم و چ مؤدیرنیته و چ پؤست مؤدیرنیزم له مانای یاسای "نه له نه كردن" (قانون نفى الفلى) به ولاوه ناترازی و بهم جوره ی تى نه گه گین ده كونه توونه میتافيزيكه كانى ئایدیاليسته كانه وه و له چهره شه بى به ولاوه هېچى ديكه مان لى وده گيرناكوى.

هر له بهر ههنديكه ش مؤدیرنیزم و مؤدیرنیته و پؤست مؤدیرنیزم، له پوانگه ی ماركسيه كانه وه، لئشاوكتيكى هاوچه رخى بقرجوازی سهرده مى نیمړيالیزم له

(۲) بابك احمدى، معمای مدرنیته، لا كه نه ویش له

Lexis, Larousse de la Langue francaise, paris 1979.P.1172. وهریگرتوه

هونه ردایه. مؤدیرنیزم به لای تیغزسیه نی نیسپانیایی نورتیگا کاسیتییه وه واته:
نکولی کردن له ته ولوی هونه ری کونه باو. سه رده تای مؤدیرنیزم نایا له سه روبه ندی
پووجانه وه و به ره وه لندیرگلوریوونه وهی فهره نسی، یان کووییزم^(۷) (۱۹۱۷ - ۱۴)

(۳) کووییزم *Cubism* (شهشپالوونونی) بزاونتیکی هونه ری، که به زوری به شوقشگیزترین و
دهسه لانداریتینی بزاونتی هونه ری سه ته ییسته م ده مؤدیردی. کوویسته کان به پیشه نگاهی تی
پیکاسو و براه ده نیاوخن کوششت بق نیشاندانی نه وهی که چاری مؤوف ده بیینی به کاک وه رگرتن
له شکله یل و نماده یلی شیزلزه کی بان قالیگرتنه بق نه وهی چنان مادیدیانه تر و ده سگرتنه نیتیر بنوینن،
هه ولایان ده دا

کووییزم خولاسیانه به سی قوناخه وه دلپش ده کری. یه که میان ده کری لیل ته و اوکرتنی په رده ی
دوویکیزه ی ناوینیونی پیکاسو له سالی ۱۹۰۷ دا به هاوسه روکار بزاندی، که شکله یله گوشه داره
به ره وازه کانی په نگران وه به ک له پیوه ندیی پیگه ییوی هونه رده ندانی په یکه رقاشی سه رده قایی و
شیزه ی کاری "سزان" له ده سالی داهاتووا، پیکاسو و براه به سوووه رگرتن له شکله سی
هه لکینشچنگراوه نندلزه بییه کان په رزانه سه ره رجه سه کرتنی چتی ناشنا و پوشنا مؤگره چاوا و
ده ستیان له په رسه کتیل و سیوره رویشنی له باو هه لگرت.

دوره سین قوناخ، واته: کووییزمی "شیکاری" (۱۹۱۰ - ۱۹۱۴) له نیگای ته ولوکرتنی شیزه کی
پیشاندانی یوه جوراوجوره کانی یه ک چت له یه ک کاند، ده گله په کدیدا ده قواده ق جوت، یان به
نه نیشست یه که وه زور گرینگه. گیشار، بوتل، سه ویله (پایپ) و وشه کی نووسرلو، نغله به له
نیگارده کانی نه م سه روبه نده دا به دیارده که ون. هونه رده نده کانی دیکی په بیرموی بزاونتی کووییزم
نه مانه بوون: خوان گریس، لزه، دلونه، مه ترزه و گلزا و دور نیگارکیشی پاشین کتیبیکیان به نیوی
"ده رباره ی کووییزم" (۱۹۱۴) بلورکیده وه، هه چنه ند نیگارکیشی خویان له لایه نی
"شهشپالوونونی" ی بابته تی کاره که یان له تره ها هاوتاهه ننگه کان و بی هیج جقوه ساختمانی
بنه مایانه ده بزوتندا بوو.

پیکاسو له مانگی مهی، سالی ۱۹۱۲ دا یه ک تاکه پاژی له چاپدرلوی به نیشانه ی پووی کورسییه ک له
به ک په رده ی نیگارکیشیگدا گونچاند، نه م کاره له شیزه ی پیکهاتنی کولازدا پیشده ستییه کی گرینگ
بوو. هه روه ها له مانگی سیپتامبه ری هه مان سالدا براه تیلماسه ک بلنکی له کاغزه ی دیوریه ندی له
په رده ی نیگارکیشی خویا به کاره ینا و هیتده ی پی نه چوو که پیکاسو و گری بنه مای شیزه ی
پایپه کوله (*papier coll*) کاغزه چسپانی یان دلمه زواته و به بهرلوی خویان په گه زکی نوییان له

ناوده خواتمه يان تا؟ نه مه تا ئيستاگهش كيشه و مشتومري له سهره. نه ده بياتي
تيقريبانيه مۆديرنيزم ده هونري بالادا وهك گه وهره ترين شوقش ده نرخيندري.
ههرچي نه ده بياتي ماركسيسته به پيچه وانده به چاويكي قور نه ريني و خراپي
تقويوه وتي و به به ره وه لدير نزمبوونه وه و داخزيني شارستانيه تبي بوجوازي
له قه له م داوه. له جواتناسي و په خنه كاربي سوقيه تي به رندا له پيشان وهك
ديارده يه كي ئايديو لوجي نه ماشاي مۆديرنيزم ده كرا و له دنياي نه ده بيات و هونه ره

"رياليزم" هيتايه نير هونري خويانه وه. نه م پتوه نديبه به به بنه مايه كاني چتي چندلوه وه نه ماني به
لاي تاقير كرنه وه ي په بگه رناشيدا پاكيشا، واته: په بگه رناشيسي كويبيستي نه مه جاره ش به
پيشه نكايه تبي پنگاس و له سالاني سه قه ريري يه كه مدا له كاره كاني هونه مه دانني وهك شاركيپنكو،
لوراس و لبييتس (پيشه نكاني ئاويته گه ري *Constructivism*) به چله پزهي خوي گه پشت. له دوا
قوناخدا واته: له كويبيزمي "ئاويته يي (۱۹۱۳ - ۱۹۱۴) دا نيگار كيشي كويبيستي دژواوتر و به
گرزيوگوت و په نكاوهره نكرني به سه رهات دوياره بوونه وه كاني چه دناجاره كيباني شكه كان و زماني
نيشانه گل ديشه نبي به كاره مينا، به لام له سه روپه نه ده دا ده ستنيشانكرني فبرگه به كي په كانه ي
كويبيستي كارني قور سه خت و دژوايو، چكه له مه ش لچكي ئاويته ي كويبيزم بهر و لاساني ديكه ش
گه وتن و بزاوته كاني ئيگسپرسبونيزم *Expressionism*، ئاينده گه رايي *Futurism*، بزاوشي دادا ئيزم
Dadaism، گه ردلوييان *Vorticism*، ئورف واري *Orphism*، والا گه رايي *Suprematism*، ئيستاييل
De Stijl و له م جؤره فبرگانه يان ده بن كاربي خي ئيخستبو. ده پيشانگي چه كسانزيغانه
(قورخانه) دا (نيزيورك ۱۹۱۳) به ماني بق نيگار كيشيه كاني كويبيستي جودا كرايووه. له لابه كي ديكه وه
په تيگه رايان *Purism*، پاش نه وه ي لژه پتوه نديي پتوه كردن، به گه پانه وه له بق شكه كاني يه كپارچه
و ورده كاري موقلاشانه ي ميكانيزمي، ده به رابه ر كويبيزم دا ه لژه فيهيه وه.

كويبيزم هاوسه رو ساختيه كي نزيكي ده گل پتوه نديي ئويي ئورويپايان به حازره وه هه بو و له
۱۹۲۳ دا لژه چه نده شانويكي كويبيستي له بق باليني نه فراندني جيهاني "لاريس مس يق" كه به
شيوه ي جازي په شپسته كان تومار كرابو، نه خسته پيژني كرد. به لام نيوي "كويبيستي" به كارني
هونه ري قور له بوره كاني ديكه ش له بهر نه وه ي كه راست وخق له تيگار كيشي كويبيستي ئيلهايمان
وه رگرتيو (وهك هيتندي له شيه ره كاني ئاويلينز و ساندنل) يان له بهر نه وه ي كه ساختماني پارچه
پارچه و چه نديسمايان هه بو (وهك باليني په ترووشكاي ته سترافيسكي ۱۹۱۱، رژه ساني ۱۹۱۶ و
ئوليس جويس ۱۹۲۲).

جوانه کانی ئایدیۆلوجیای بۆرجوازیدا به چټیکی ئه پیه یی کۆنه په رستانه و له ده رکی جیهانی بابهنی به رچاو و خۆیه دورگر و به هونه ریکی دئی هونه یی مۆلفه کی (هومانیزم) ده زلندرا. به لام پاشانه کی به داوینتر و فره وانتر و تیتوته سه لانه تر په رزانه سه ری و خه ستریان پوهن کرده وه. مۆدیرنیزم لیشاوتکی هونه یی ئه وتویه که له هه موو جۆره کانی هونه ره جوانه کاندای سه ری هه لدا و پاشانه کی به ره - به ره چالاکیه مۆفویینه کانی پتر په ره پی دا. به لام له قوناخه جۆراو جۆره کانی دوایدا به نئوی چه ندین لیشاوی هونه یی دئی پیا لیزم، وه ک ئیکسپرسیۆنیزم⁽¹⁾، کووییزم،

---

(1) ئیکسپرسیۆنیزم Expressionism زارلوه یه ک که له ۱۹۱۰ به م لاهه تیکرا له بقی وه سفی سه رله به ری هونه ره کان، به سی مانا به کار ده هئین:

a) چۆنیه تی جه خت، یان هه لگێرانه وه distortion (قلب) ی دهر پهنی باری نئوه وه (پان، هه لگێرانه وه ی واقعییه ت) که له کاره هونه ریه کانی هه ر سه رده مینکا پان هه ر ولاتی، یان له بولری هونه یی ناییه تدا، ده کړی ده سنپان بکړی. به نمونه: له پۆمانه کانی داستانیفیکیدا شاتقنامه کانی ئیسترنده رگ و په رده کانی ئیل گرکوه، یان فان گوگ و هی میکه.

b) کرده گیانه، سه رله به ری بزواتی نوئیاو ده هونه ره کانی ئالمان و نه مسا - هه نگاری له ۱۹۱۰ وه تا ئاقاری ۱۹۲۲، به ته ولری ته جه لیه خۆوار (معلی) یه کان فووییزم، کووییزم و ناینده گه رایلی سه رده تا (مبدأ) یه کانی بزواتی دادا Neue Schlichkeit (زارلوه یه ک که بلی ئه رکدرلی Functionalism ی میعماری له هونه ره کانی دیکه شدا به کار ده هئندرئ و به مه به ستی زیتر کار دانه وه یک به رابه به ئیکسپرسیۆنیزم له ده یه ۱۹۲۰ دا.. به نمونه: له نیگار کیشیدا گ. ف. هارتلوب بهره ووی دایی و به "واقیعه رایبی نوئیاو به تامی سۆسیالیستی" ی تاریف ده کرد) ئه گه رچی پاشانه کی به رابه ورو سپێردرا تا نیگار کیشیه کانی ئه دوا رد مونکی نه روژی یا کاره کانی برۆکه ش بگۆشته وه. به لام له ۱۹۱۰ دا عیبارته ی "ئیکسپرسیۆنیزم" له پتی فره ته سه وه له ئالمان بلاویزه و پاش شه وه بلی یه کم جار له له نیگار کیشیدا و پاشانه کی له ئه ده بیات، شاتق (له ۱۹۱۸ پ) موزیک، میعماری، و سینه مادا بوو به وه سفی بزواته کانی ئالمانی. تیدی به م ئاولیه سیفه ته زه قه کانی ئه م بزواته ئه مانه: هه لگێرانه وه، یان پارچه پارچه توئنی و دهر پهنی و پوزانه تونده کان.. ئه م فییزیکه له کاره کانی وه ک بیه وکه و سوار ئایی له نیگار کیشیدا و گیورگ هایم، گیورگ تراکل، و فرانتس وه رفل، له ئه ده بیات، شیعر دا و ئالفرید مویلن و فرانتس کافکا له په خشاندا و گیورگ کایزه ر ئه رنیست تووله ر له شاتقدا و

فوتوئوریزم، ئەبستراكتسىۋىزىم، موزىكى ئەتوتال ۋەند يلاۋىقۇە. لىشاۋەكانى
مۆدىرنىزىم تەننات كارىگەرى خۇي لە پوخسار ۋەنيۋەرقۇكى بەرەمەكانى نوپتەرانى
پىالىزىمى سۇسىالىستەكان، ۋەك. ف. ف. مایاكوفسكى، پ. نىلسوار، ب. برىخت، پ.
نېرۇدا، ن. حىكمەت ۋەروەها نوپتەرانى پىالىزىمى رەخنەگەرى سەتەى بىستەمدا، ھى
ۋەكوى. ھەمىنگۋاى، ۋ. فۆلكنەر ۋ. ف. گرېن ۋە نوپتەرانى نىگاركتىشە نوپخۋازەكانى
ۋەك. پ. پىكاسۇ ۋ. ئا. ماتېس ۋەند تولندوۋە. لە سەرىكى دىكەۋە ئەگەردەۋرى
ھى ۋەك. ج. جۇيز، م. پۇست، پ. كافكا ۋە جۇرى وان كە بە سىما بەناۋىيانگەكانى
مۆدىرنىزىم لەقەلم دەرىن (بە مەرجى لایەنە بوفاقىبە زەقۇزقەكانىيان لە
داهىئانەكانىادا رەچاۋنەكەبن) لە كارى ئەدەبىيى سەتەى بىستەمدا دەكرى دىمەنى
گەشەكرىنى ئەدەبىيى ھاۋچەرخ بىي بە بابەتى چتى يەكسەرە ۋە تىنۇريانە؛ جا تەنى

كارەكانى پىشپىنى ئارتۇلد شورنەرك ۋە ئالبان بەرك لە موزىكدا ۋە ئارىك مەندلسون لە بورجەكى
ئابىشئان ۋە نەرە خەۋىيەكانى بۇرتۇ ئاۋوت لە مېمارىدا ۋە پۇبەرت ئېنە، كارگېرى چىكى، لە
سىنما، لە فېلەگەى شىفاخانەى دىكتۇر كالىگاردا.

ئامانچە سىياسەكانى ئەغلە ئاشتىخۋازنە سۇسىالىستىيەكانى ئىكسپرسىۋىزىمى ئالمانى كە لە
بزاۋنى چالاكى سىياسى سەروپەندى شەپ گەلەدەبو، لە ئاكامى پارى پۇداۋگەل دۋاى شەپ ۋەكو
سەركۇتۇردى ئىسپارئاكۇسەكان ۋە شورۋايەكانى مۇنىخ بەرە ئاۋمىدى چو ۋە بزاۋنى پراكمانىزىمى
تۇبەكتىبىزىمى نوپداۋ جىي گرنەۋە - ۋ ئىكسپرسىۋىزىم بۇ ئەم بزاۋتەش، ھەروەكو لەمەپ فېرگەى
پۇھۇسدا بەدىارگەۋت شەقلى خۇي لە جىزى ھونەردا، ۋىپاى ۋەى كە ئازىم ھەرسى بزاۋنى ئاۋېرلوى
بە نىۋى بزاۋنەىلى چىروگەۋ سەركۇت كىرد. ئىكسپرسىۋىزىم لە بوۋانئەۋەى ھونەرەكاندا لە ئالمان
لە ۱۹۲۵ ۋە سەرلەۋى كارىگەرى خۇي ئولند.

(C) كارەكانى ھونەرى سەتەى بىستەى قابىرەكانى دىكە كە پەنگ بە قەلمەۋىيى ئىكسپرسىۋىزىمى
ئالمانى دەداتەۋە يان تاپپەتەندىگەلىكى ھاۋشپەيان ھەن، ۋەك "ئىكسپرسىۋىزىمى فىلاندرى" كە
لاتمىن مارتەن بەرى كارى دىارىگراۋ لە فېرگەى پارسى ۋە ئىكسپرسىۋىزىمى ئابستراكتىيى ژمارەيى لە
نىگاركتىشەنى نىۋىۋىركى ۋەك بالك ۋەدە كۇنىنگ لە دەپەى ۱۹۵۰ . (ئىكسپرسىۋىزىم ھالەنگەرايىطى
پى گوتلرەۋ).

هر له بهر نه مه له م قوناخه هاوچه رخه دا ده بياره ی دیارده ی مؤدیرنیزم سهرله نوئ
 ناوړه دریته وه و بق زیتړ وردکړنه وه و تاوتوو و هلسه نگانندنی زیتړ هه ولده دری. له
 مؤدیرنیزمدا کونه کاری و نویکاری به وردی لیکدی جودا ناکړینه وه، چون له
 یه کپارچه بییه کی زکماکدان. مؤدیرنیزم به تیکرایسی له سیمای دوا خالی گه شه کړننی
 میژوویینه ی مرقایه تی له سیمای سهرمایه داریدا ده بینن و دهیکا به چتیکي بی
 سنوور، به لان ویرای نه مه ش نه م مؤدیرنیزمه که باری دهوونیی چینی بۆرجوای چکوله
 ده نوئینن، ده پتوهندییه کی یه کجار توندوتیژ و سلبی لیل دهووبه ر و راستینی
 بۆرجوازیدا هه لده زه قیته وه و له ناکوکی و ناتهبایی خوی گوزارشت ده کا. له
 مؤدیتزمدا نه م جیهانه وه ک پادشایه تبیه کی پرتازاوه و بی سهریبه ر و دژمنی مرقایه تی
 که مرقای تییدا به هه زاران جۆره نیگه رانی و په ژاره و به دبختی و ترسی سرین
 ده سته پاچه و مه حکوم کرابی وینه ده کیشری و له نیگایه کی په شبنانه ی وه ک
 خه بیامه کان و کیرکگارد ده کان و هیدگه ره کان و نیچه کان و سارته ره کانه وه له دنیا
 ده نقری و به تاوشت به ره و بپهروده یی و هیچ و پوچی و مرگی راده دا
 یکچند بگودکی استاد شدیم

یکچند ز استاد ی شاد شدیم

داستان سخن شنو مارا چه رسید

لږ خاک برآمدیم و بریاد شدیم

پشووکورتی و کورته تینی مؤدیرنیزم له بهر لوردکړدن له گه ل پریالیزمی په خنه گرانه و
 پریالیزمی سوسیالیستدا به ناشکرا ده سهویه رۆکی یه کدی راده وه ستن و کیشه که کیشه ی
 خوښه ویستی مرق و زیان و خه باتی بی پشو له پیناوی دنیا به باریکی مرقانه تردا
 گوړینه، کیشه ی مرقی لامز و تمبه ل و ته وه زه ل و له ته پین خۆر و له وشکین
 خه وخۆش و مرقی ماندوو و چه وساوه و په نچ به تالان و بړو چووه، کیشه ی هونه رتیکی
 پوون و ناشکرا و بی ته مومز و دهو به خه نده و پوو له پووناکیه، هونه رتیکی
 چروچارترش و مزن و گرز و چاوبه فرمیسیکی بی ده سالات و ناوتمید و بی پړوا نییه.

مۆدیرنیزم ھېندەي پېتى كرابى كېيەتى (ھووييەت)ى مرقۇلى لە تونائوتوونى چەواشەييدا شەوارە كىردوۋە بە بەزەك و دۆزەكى ساويلگە فرىوانەي بۇرجواي چكولە تا تونايويە و دەتوانى و دەي بە مرقۇلى بىي بېوا و سەرگەردانى دنياي لەخۇييانيدا بەرداوە و خەرىكە مرقۇلە بە بەكرەھەندىكراۋەكانىش بىۋى بىكرى، بىكا بە بىي پەھەند. لە ھىولاي مەرى شلىبەو ەكە وىنەي مرقۇلى بىي زمان و ەپەساو و دەسەپاچە و داماوە و ناتوانى بەسەر خۇرابىگا و چاكە و خراپە لە بەك خانەدا دەھاوئىتتەو بەگرە تا ھىروم و كانت و لايبىنئىس و دىكارت و ھىدگەر و چىمىسكى و كى و كىيى دىكە لە مېتافىزىكى مۆدېرنىتە بەدەر نىيە. مۆدېرنىتە ھەرەكەت پېتى وايە پېئناسە كىردى مەزەنى كېيەتتى مرقۇلە كارىكى مەحالە، ھەرەھاش لەمەپ پېئناسە كىردى مرقۇلە رايىش و شەخلاق و زانستباۋەپى و ئورپاۋەپى ناسازەكانى دىموكراسى و فەيلەسووف و سىياسەتمەدارىش، دەسەپاچە و چەواشەپە.

پارادوكس paradox (بە پەوال دوۋفاق و كەچى مەقبولئىش)ى ئايدىۋلۇئى مۆدېرنىزىم لە زۆر سەرەۋە قىسەي لەمەپ كراۋە. جارى پېشەكى مۆدېرن و مېرنىزىم لە ئور پوانگەۋە: پوانگى ەوام و پوانگى خورېندەۋارى تەۋلوعەيارەۋە جىي قىسەوياسە. سەرلەبەرى خەك كە لەمەپ مۆدېرنىتەي لى دەپرسى، دەلى: دنياي ئىتە دەگەل دنياي رابىرئودا زۆر جوداۋازە و ئەگەر بە چاۋى كابرەيكى زەمانى پېشەنەۋە لە ھەر چىتىكى بىۋېي سەرسام دەيى و جەلال ئورۋىي تورك گوتەنى ەك ئە ەكەسەي لى بەسەردى كە پاش مردنى بە سەتەپەك زىندوۋىۋە ەك ەكەرا سەر زەۋىن، بەلام نە ئەتاس و نە ەمام، دنيا ھىچى بەسەر ھىچەۋە نەمايو.

ئەم ئويىۋونەۋەيە كە لە جىھانى دەرەكىدا پويىداۋە و كاتى بە ئىۋى مۆدېرنىتە دەرەدەپىردى، ئويىۋونەۋەيەكە كە ھىچ پېۋىستىي بە بىركىردنەۋە و تىپارمان نىيە و تەنى بە چاۋەلئىنانىكى ەستەكىيانە دەتوانىن بېيىنن و بىناسىن. مەكىنەي چاپ و

نه ليکتريسټه و فزځکه و کامپيوټر و بهرهمه کاني پيټروکيمياک و پاديو و تله فيزيون و فاکس و تله کس و تومبيل و سينما و ويټنې په ننگاپورې ننگ و دهرمانه يلى کيمياوى و ناميره يلى زانستى (میکروسکوپ و شه وه ننگيگارى جورمى و) کووره و بزمه يلى نه تومى همووسر به دنياى مؤبترن و ناسه واري له مانه له دنياى کوندا نه بووه .

هېندى پټيان واسه که چتهابه کى زور له تازه کووره ي جيهانى دهرکى، تازه بوونه وه يکى دنياى بير: نه نديشه س و نه مهش پوانگى هه لوژيږده و تاييه ته . هى واش هه ن يه ځن: مرقف که له دنياى نويدا بريارى نه وه ي داوه به سر خوپسکدا زال بى، دژمنانه له گه ل خوپسکدا په فترده کا، ده حالنگدا که له دنياى پاپريوودا ناوړه له خوپسک نواريپنټکى دژمنانه له گوړيدا نه بووه . هيندى ده لټن: له دنياى نويدا، زانسته پراکتیکيه کان چه ندين قات بالايان به سر زانسته تيوريپيه کاندا ده شکيټه وه و نه وان ده سترټور و بالاده سترن و پيشينيان بريان زير له تينورى په رداختى کردوټه وه تا زانسته پراکتیکيه کان و ناسينى خوپسک و هه سى (وجود) به لای وانه وه نه سله په سه نه که بووگه، ده ست له خوپسک يان له هه سى دان نه وه نده مه به ست نه بووه و زورى وه ته نگ وه نه هانگن. هه روه ها يه ځن: جيهانپينى مرقفى نوئ نه فلانيه، که چى نيگای به شهرى کون نورستووه بووه .

بگره گرتوشپانه که نه قلى مرقفى نوئ، جودلوازي چيه ته کي لټل نه قلى مرقى کوندا په يداکړيووه . هه روه ها گوتوشپانه: که دنياى پابردگ، دنيايه کى تايينتر بوو. مرقف له ناسمان و له پشته وه ي خوپسکى ده نقرى و دابينبوونى نيازوخوازه کاني خوى له وي داوده کرد و پشتيوانه ي هه سى خوى له ويدا ده ديت، که چى له دنياى نويدا مرقف پتوه نديسى خوى ده گه ل ناسماندا چراندووه و پشتيوانه پيروز، يان مه عنه وييه کاني هه سى خوى فهراموش يان نينکار کړيووه . خود له ژيانى پيشينياندا کارپگه رييه کى بى هاوتاي هه بوو، که چى لای مرقفى نوياو خوداوه ند که متر به بيرديته وه و زير پشت وه هه سى مرقف و ناوه زى وي ده به سترئ.

یەئەن: جوداوازی جیهانی نوێ نیل جیهانی کۆندا لەوهدایە که بە قەرماپشتی مارکس
 لە پابردودا بیرمەس. "بێر لە دوور نیکبەندە و تەفسیری جیهان هەلۆهەدابوون،
 بەلەنەکیانی ئەوێر. ئەوای گۆر. ویسەو. دەن. نیسای پابردووان. سەرە
 وەسەرەدوسلوور بوو. زەوین که لە زێر چەتری ئاسماندا بوو، بە مەلیکی گەرموگۆر و
 چکۆلە و ئارام دەزاندا و مۆف پابردوی خوشیان و دەرووبەری خوشیان یە کجاربە
 چکۆلە دەهاتە پیش چاو، وەلە دنای نویدا مۆفەیل لە پووی کاتی و شوپینیەو لە
 دنیا یەکی بێ لێوارد دەژیێن و بە پاستی لە پیتشینە ی خوشیان بێ خەبەرن. و دنیا ی
 جوغرافیایی خوشیان لەو بە گەورەتر دەزانن که هەست یان ئەقل بتوانی بێر بە
 سەرلەبەری پەهەندەکانی وی بکا. دیارە ئەمانە قسەگەلیکن که وە باریکان و قەویان،
 پیتسریاگن و مۆوونووسان بە جیا - جیا هەریەک لەم جوداوازییانە یان لە نیوان دنای
 کۆن و دنای نویدا بە گەورەترین جوداوازی لە قەلەم داو.

بەلام ئەم قسانە بۆ ئەو دەست نادەن که تۆ گەورەری مۆدێرنیتەیان تیدا
 بدۆزییەو. بەلێ لە بێر پاستی و دروستیش وەنەبێ بەدەربن. بەلام ئەم
 نوویوونەو یە، نوویوونەو یە که دنای نوێ بە درێژا و دەوامی دنای کۆن
 دەنوینی، ئەک لەو لەبەرتر و دوورتر. ئێمە دوو جۆرە نوویوونەو مان هەن:
 یەکیکیان نوویوونەو یەک که هەبە یان دیارە نوویەکە وێرایی
 جوداوازییەکانی دەگەل می پیتشیندا بە درێژای وی دەزانن. هەرچبەک لە
 پیتشەو عەززی خەمەتکردن هەموویان جیهانی نوێ بە درێژا و دەوامی
 جیهانی پیتشین دەزانن و هەلبەتە لەو بڕوایەدان که گۆرپان و وەرگەپانیکی
 سەخت و قوولی تیدا پووداوە، بە جۆریکی که پیتشینیان نەیاننوتانی و بزانشن
 که پۆئێ لە پۆژان چارەنووسی جیهان بەم جۆرە دەشکێتەو.

وەلێ نوویوونەو یەکی دیکەمان هەبە که بریتیە لە "لە پابردو داپران و دوورتر لەوی
 پۆیشتن و لێ وەدەرکەوتن" و بە وردی ئەوێ که لە دنای نویدا لە مۆی نوێ پووی

داوه، ئه‌مه‌يان مۆدیرنیتته و نوڤیونویه و ئه‌مه‌یه که ئیتم به چراوه له نووی
 قه‌لاشتنی ده‌گه‌رێن. هه‌روا بیری ئی بگه‌نوه، که‌سی ده‌توانی له ستاتووکو (باو) بدوی
 که لیتی وه‌ده‌رکه‌وتبی، هه‌روه‌ها که‌سی ده‌توانی باسی مۆدیرنیتته بگا که لیتی دا‌پا‌یی و
 لیتی نوورکه‌وتبیته‌وه. ئه‌مه‌ی که پێشینیان له‌به‌رچی له‌مه‌ر ستاتووکو نه‌ده‌وان نه‌وه
 له‌به‌ر هه‌ندیکه‌ بوو که سه‌ر تا پایانی تێدا نفووم بیوون. له ستاتووکو‌دا نفووم بوون
 دژی وه‌یه که نه‌تو وه‌به‌ر باسو‌خواسی ئیخی. که‌سی که له‌مه‌ر باب‌ه‌تیکه‌ وه‌ده‌کو‌لی
 ده‌بی توانستی نه‌وه‌ی به‌ به‌روه‌ هه‌یه‌ی که به‌توانی لیتی ده‌بێ. شاعیری عه‌ره‌بی زمان له
 خۆپای نه‌یگوتوه: "ی‌موت‌ ال‌هوی‌ م‌ئی‌ ا‌ذا‌ ما‌ ل‌قی‌ئ‌ها‌/ و‌یحی‌ ا‌ذا‌ ف‌ارق‌ئ‌ها‌ ف‌ی‌ع‌ود". به
 کوردییه‌که‌ی: که پێی ده‌گه‌یه‌م و ده‌بین به‌ یه‌ك‌ حه‌سته، ئه‌زایی ئه‌وینم داده‌هرکی و
 ده‌مری/ کاتیکه‌ی لیتی داده‌پریم و ده‌رده‌که‌مه‌وه، زیندووده‌بسته‌وه و وه‌ده‌گه‌ری.
 وێستان قه‌ناعت به‌ ماسی بگه‌ن که جیهانیکی دیکه‌ی غه‌یری جیهانم ده‌یه‌یه‌ که
 زینده‌وری تێدا به‌ بی‌ ئاوی نێو ده‌ریا ده‌ژی، گالته‌ی به‌ قسه‌که‌ ده‌ست. ئه‌من ئۆرم پس
 سه‌یره که مرۆ سه‌رتاپای له‌م که‌وین و کانیاته‌دا نفووم بی و باسی کو‌تایی و نا‌کو‌تایی
 هاتنی بگا. هه‌روه‌ها که میتافیزیکانه و ئایدیالیستانه‌ پیره‌ سه‌ده‌ سه‌ده‌ به‌و نه‌قله
 چکوله‌یه‌م هه‌رچه‌ندی ده‌که‌م و ده‌کو‌شم ناتوانم له‌و پڕۆژه‌یه‌ ده‌ستم ... "بزه" وه‌ك
 چه‌مکی رووت به‌ بالای "کل" دا دیسان هه‌ر وه‌ك چه‌مکی رووت بگاته‌وه، یان "کل"
 له "جزء" دا جیی بیته‌وه ... هه‌ر له‌به‌ر هه‌ندیکه‌ش ئه‌من هه‌رچه‌ند ده‌که‌م قسه‌کانی
 عیمانو‌دینی نه‌سیعی حو‌رو‌فی و سه‌رله‌به‌ری سۆفییه‌ بڕوا به‌ وه‌حده‌تی و جو‌وده‌کانم
 بۆ قووت ناچن که ده‌لی:

Men bu cehane sigmezem
Mende sigar uki cehan
Kevn u mekane sigmezem
Cevher - i lamekan menem

بە گوردییەکی: ئەمن لە نێو ئەم جیهاندا جێم نابێتەوە / هەروەها جیهان لە مندا
جێیان دەبێتەوە / لە کۆن و مەکاندا جێم نابێتەوە / گەرهەری بێ مەکان منم

به لأم كه ناچار، با ده ده موه سه ر به مادديان بيركرنه وه، "كل" وهك مادده نهك وهك چه مكی پووت، به چركرنه وه و خست و پەيت كرنه وهی نه تۆمه پئنگهتنه كانی ده "جزء" دا به شاشوو اشتر و به ربلا تر كرنه وهی نه تۆمه پئنگهتنه كانی جئیی ده بئته وه و ده گه يمه نه و نه نجامه كه چه مكی پووت له سببهی ماددهی واقیعی به ولاوه چه دپكه نیه و به مه دلم داده كه وئ.

ئیمه كه باس له مؤدیرنیزم ده كه یه نه مه نه وه مان بۆ به دیار بئخی كه ئیمه هم له له باو (ستاتووكو - تقلیدی) بش و هم له مؤدیرنیزمیش وه ده ركه وئوین، واته: ورده - ورده له مؤدیرنیزم داده بئین، مؤدیرنیزم له بۆ مه بوو ته گوته (مه قووله) یهكی قابیلی باس لی كردن و هه ر له بهر نه مه شه كه دووفاقیهكی په والانه دووفاق (پارا ئوكسی) ده گه له خو دئینی كه پاشانه كئیی لی ده بوئین. با وه ته رخیكی تری بئزم، ئیمه نه مۆكه لئیل ستاتووكو و مؤدیرنیزم، هه رنكاندا پئوه ندیی سووژه - مۆبجه (ذاتی و مرضعی) مان هه له به ستووه و ئه ی نه مه نیشانه و به لگه ی نه وه نیه كه ئیمه له هه رنكان وه ده ركه وئوین. پئشینیان به ئاوه ز كاریان ده كرد، به لانه كئینی له خودی ئاوه زیان نه ده پرسی گه لۆ چیه و چی نییه. له ئابیندا سه رتا پا نقوم ببوون، به لأم خه ریکی ئابینناسی نه بوون، له پاستیی ئابینیان نه ده پرسی داخۆ چیه و چی نییه و له چ قوماشئكه. ئایدیۆلوجییان هه ووو، وه لی ئایدیۆلوجیبازی، ئایدیۆلوجی ناسییان نه ده كرد، ماریفه تیان هه ووو، لی ماریفه تیبازی، ماریفه تناسییان نه ده كرد. پاستیه كه بیته گه ركه گه وه ری مؤدیرنیه، بریتیه له په یدابوو نی ماریفه تیلی پله دووم؛ هه ر له بهر هه ندیکه ده بینین گوته گه ل (مقولات) كه ده دنیای نویدا سه ریان جوو قاون، بۆ كه سانی كه هیعان سه ریان له بن لیقه ی له باو ده رنه هانیوه هه رگیز چه شكه ی تیگه یشتنیان ناكهن و مه گه ره ر بئین نه م نانه وه و ئۆشاوه جیهان وه زانست و سنعاتی نوئ نه بووگه وه مؤدیرنیزم، وه پوانگه و تئیتۆپینتیكی پله دوومه وه بووگه وه مؤدیرنیزم.

ئىنجا با ئەو ەيشتە پى بىزىم كە مۇدىرنىزم لىل مۇدىرنىتە دا جياوازىيان ەس.
 مۇدىرنىتە ەر ەمان نويىونە وەي، نويىونە وەي كە كەس نيازى نويىيانى نەبوو
 و ەر خۇى لە خۇيە وە پويى داو، بەلام مۇدىرنىزم جۇرى ئايدىقۇلۇى، جۇرى
 ئەندىشەيە كە لە دواى نوي لە جىگەى كۇنە دانانە و لەسەر ئەم بىنەمايە مۇدىرن لە
 كۇنە لە بەرتەر دەزانى. بە پىي ئەمە مۇدىرنىزم جۇرى ئايدىقۇلۇىيە كەچى مۇدىرنىتە
 حالەتتىكە كە لە ئەندىشە يان لە دىناى دەرەكىدا پوودەدا و ەر بە تەواوەتى
 غەفلەت ئالوود و بە خوايشت و عەزىمى كەسى نايەتەگۇپى و بە خوايشت و عەزىمى
 كەسىكىش ناگۇپى. ەر بۇيەش ماركس دەلى ياسايەكانى مېژوو بە بى ئىنن و
 خوايشتى مۇقۇ كارى خۇيان بەپتوودەبەن.

بەلام جوداوازىي ئەسلىي دىناى پىشېن و دىناى ئەمۇ لەمەداپە كە پابىردوان وەك
 ماسىگەلى ئە نيو ئاوى دەرئاي ئاين، ئاكار و ئەخلاق، ئايدىقۇلۇى، لەباو، ماريەت و
 ئاوەزدا نەقۇم بېوون، وەلى چۆن لە ئا وە دەرەكەوتبېوون لە چىيەتېي ئەم ئاوەپان
 نەدەپرسى. ئەو نەدە گەلى دەويىرى خۇدا جىووت و ساز و ەموارىوون و
 جۇشيان خوارىبوو موويان بە نئولندا نەچوود و ەسستيان بە ەيچ لىدەپرانى
 نەكربوود. ەرلەبەر ەمان ەقۇ ئاينى خۇيان بە خواسايبىرتىن و سروشىتېرتىن ئيان
 دەزانى و بېروئەندىشەكانى خۇيان لە ەموو بېروئەندىشەبىلى تىر بە راستىر و
 بەلگەنەويستىر دەزانى و مۇقۇكەكانى دەويىرى خۇيان بە ھاوتاتىرتىن و ھاوسەنگىرتىن
 و ھاوالبەرتىرتىن و مۇقۇرتىرتىن مۇقۇ دەزانىن و مېژووى خۇيان، بى چۆن و بۇچى، بە
 تەنيا جۇرى مېژووى مومكىن و لەچارەنووسراو لەقەلەم دەدا. بستوو و ئاسۇگەلى
 ەتەر و برى ئاوەز بە چىندانىكان ەيمان ەيتىدە نەكرابۇو و فرەسەرى (تەعدى)
 ەيتىشتا ئەم يەكسەرى (أحادى)يە ئامال زىندانى نەشكاندىبوو و لەسەرا و لە دەرئيا
 لە زكى داكى پۇزگار لە داك نەبېوو و لەبەر ەمان ەقۇ گرىنگىرتىن خەسلەتى ئەو
 مۇقۇقانە، يەقىنى غەفلەتاوى و بى دلەپاوكى بوو كە لەويدا نەقۇم بېوون، ەمان
 بەهەشتى كە كاتى كەسى لەويدا دلتيا و سەرسووكانە پالى لى داوۋەتوودە نرخی

نازانی و کاتی به شهینت و گزی و فزی ئەقل لەوئ دەریە دەردە کری، پێگای وەگە پانی لەبۆ وئ جاریکی دی وەگیرناکە ویتەو. ئەم یەقینە غەفلە تاووییە زیمەن بە چلە پێپەیی عەقلانییەت دەزاندر و ئەقڵی کاملیش بە هەمبەنەیک لە قەلەم دەبرا کە لە بیروبوای حاشا هەلەگر و یەقینیات شاخندرابوو و ئەگەر مۆتەسە روویە لە ئەقڵدا دژمنایەتییان دەکرد، خۆ هەر ئەقڵی چۆن و بۆچیگر و تامە زۆری گومان و یەقینی بێ خەوشیش بوو کە ئە گرفت (نیشکال)ی فەلسەفی لەزەتی دەبرد، نە کە لە خۆ بە دەست وەدان و یەقین.

باسی بابەتایەتی (الموضوعية objectivity) بە زاراوەی فەلسەفە ئەمۆ لە کۆمەڵە باسە یلکی کە بابەتی مۆفی نوئ و ماریفەتی تازەییە، لە نیگای پابرووانەو کە هەموو چشتتیکیان ئە پوانگەیی پاست و هەلەو هەلسەنگاندووە، چتتیک تازە بابەت نییە، مۆفەیل هەمیشە ملیان لە بەر ملی خۆرپسک ناسین ناو، باسی پاست و هەلەیی بیروئەندیشەیی خۆیان کربوو (تا پێش کانیش نەمانبستوو کەس باسی بابەتایەتی ماریفەتی کردبێ. ئەمە وەک بێنی کارێکی پلە نوویم بوو کە زۆر لە دنیای نوئ و مۆفی نوئ دەوێشیتەو. هەر لە بەر ئەمەیش دەبینین کە سانیکی کە هێشتا لەگەڵ بیرکردنەوێ نویدا ناشنایەتی پەیدا نەکردوو یان خۆی پێو نەگرتوو، لەوە حالی بوون کە داخوا بابەتایەتی (چتی بەر هەست، نە ک چتی ناو زەین) چییە؟ مانا وردە کە ی چییە؟ ئەم پرسیارە بۆ چی هاتۆتە گۆپی؟ بە راستی ئەم پرسیارانە بە هەراشبوونی ئەقل کە گۆیا هەر ئەو توانی فریای مۆف بگەوئ و لە زیندەوری دیکە ی جوئ بکاتەو و پاسیقنالیزمەکان بەمە وایان زانی هەنگیان لە کلۆری داردا دژبەوێ سەو و پێیان وابوو کارە کە بەمە کوتایی هات و کێشە کە برابەرە. بەلام ئەقل نەیتوانی بێی بە دەمراسستی سەرپشک (فاعیلی موختار) و پێشەوا (نیمام) و کارە کە بەو گەشت کە سەرچاوەی راستی تەنها هەر خۆدایە. مۆف ناچارە بروای بە پۆی پەها (مطلق) هەبێ و بەمە نازانی مۆف بوو بە قوریانی ئەم پۆی پەهایە و کارە کە لە جەبریەت بەولاو چیدیگە نەبوو، وەلی

پاشان یه کیکي وه ک فیزرباخ گوتی: باب، مرقف تووشی چه واشه یه کی گه وده هاتوه، نه و میش نه و یه که - نه ستغفیروللا - مرقف بق خوی خودای دروست کردوه (له زهین و نه قلیدا) که چی کاره که ی به توپایه تیی چاوی نه قلی چت به هه لگه پاره یی دیتنه وه لیکدایه وه و وای زانی خودا نه وی دروست کردوه، واته: که خالیق بو، که چی خوی به مه خلوق زانی، نیدی نه وه بوو مارکسیش هات نه مه ی له فیزرباخ قوسته وه و ده گه ل تینوری نابوری جووتبه قی کرد و گوتی کریکاری که خاوه ن سهرماداری ناچاری ده کا په نجی به ره مهینی خوی پی بغریشی و له ۹۰٪ به ری په نجه که ی بی بهش بی و سارمایدلره که لیتی بدزی، نه وه مانای نه وه یه که نه مه په نجه به چتیکي که بق خوی دروستی ده کا، چتیکي که بق خوی خالقیه تی له شیوه ی پول (ریپوزیودا) لی ده بی به خالیق و وای لی دئ چون چتی پیروز له بتخانه ی قه لای قه لادار و دژداردا وه ده شیردری، سه روه و سامانی له به ری په نجی مرقفی تالانکراو ده رده سترکولیش له خه زینه و بانق و قاسه و شوینی سه سخت پاریزودا ته قه ت ده کری و وه کو بی لی دئ و بانبانک و ته له سمی پولیسی به ده وردا ده ته ندرین و به یاسا و پرسی شه رعیه تی چینی قه رمانفه رما، وه ک دوم بی که لاش بق خوی دروست بکا، داکوکی لی ده کا. په نجه ریش به م کاره تووشی له خوبیانیبوون (نه لیناسیون) ده بی، هه روه ک مرقفه خالقیه کی خودا که بق خوی خودای دروست کرد، که چی نه وه ی بق خوی دروستی کرد له خوی کرد به پموون و هه به خه یال پلاو و له دژی خویی کرد به که له گا و نه و جا و ده ر کپنووشی بق به ره و قورینایی بق سه ر به و نویژی بق بکه و لیتی بقوئی و له ناوری دوزه خی زنده قه ت بچی و له بق یه هه شته کی زارت ناو بکا و هه ریه که به ته مای هه فتا خوری گوران گوته نی: قزکالی لیونالی سه رگونا نه ختی شال بی و هند به لام با بزاین نه مه ترزه بیرکردنه وه یه له چیا سه ری هه لدا؟ پیده چی مرقف نه به لیکدانه وه ی خه یال و نه به چرای شقل و ناوه ز، هه تا هه تایه دلی داکو و توه و داده که وی. له نابوری میوه چنینه وه و ورده زینده وه رپاوکردن و پاشان به سه ره پمبی له به رد داتاشراو

كه له زینده وەر پاوکردن وازی هیناوه و فیزی نه ژهله کویکردن و شوانکارهیی بووه،
 نه خیر نه وجا بیرى له وه کرښته وه تا که ننگى هه رپه وند و کچه رپى و وه زښى له
 چیا و کوساران و وه زښى له دهشت و نارسان له دوى په ز و گاوگرتالی کۆل به
 کوله وه، لۆڤه لۆڤى بى نه شکوتى به جى هیشتییه، دهستی به کللیت پۆنان
 کردییه. له ژنه وه فیزی کشتوکال بووه، فیزی هه سانه وه بووه. گوندی شاده دان
 کردیته وه. ژن و مندال بونی زۆر، به هه یمین و بره و گه وتوه. پتویستی به
 په تجدانی زیتر بووه، ژن که سه رچاوه ی مندال دروستکردن بووه، په رستراوه
 (خودایه کان له سه رتاوه هه موو ژن) نه و بووگه وه قوتیخا، پیاوی له بهر له زیوه (تا
 هه نکهش، قسه یه کی خۆشی شوخی سهت دیکتاتۆرت بۆ له خسته ده با، ده توانی
 تهخت و تاجی ده وله تان تا نه پووش به تاراج به ری و به بزه یه کی سه رلیوه ناله
 عه نئابیه که ی نیمپراتۆریه کهت بۆ دامه زینى و بیشى پووخینى. نه خیر ته نى به
 کشتوکالیش دلی دانه که تییه، پيشه ی جۆراوجۆری داهیناوه، بۆ خۆت ده زانی نه وه
 ژیانه، ژيان هه موو چتیکی گه ره که. بازگانی په یدا بووه، ستهت، ته کنۆلۆجیای
 سه رسوهرین و واقوهرینى نه پۆ په یدا بووه دباره مۆف به خۆپسک په خه گره،
 په خه له هه موو چتى ده گری. نه گه رده تاريك و لیلهى گروگالیدا سېحر و
 نه فسانه ی بۆ پایى کردنى کاره کانی داهیناوه و نه وه بووه به فره نه نگى
 شارستانیه تی هه زاران سالی، پاشانه کی شایینی فره خوداوه ندی و په کخوداوه ندی
 داکسالاری و بابسالاری داهیناوه. له پاشان پشتی له نایینیش کردووه و له جیاتیی
 خودای له هیچ چتى نه چوو، نه قلی په رستوه، پاشان وازی له نه قلی پووت هیناوه
 و بایداوه سه وه سه رهست و نه زموون و نه مه ی له هه موو چتى به راستر زانیوه،
 به لام راستیه که بیته گه ره که نه نه قل به ته نه به شی هه موو کاره که ده کا و نه
 هست و نه زموون به ته نه. مارکسییه کان ده لێن: نابى موباله له ده وری یه که له
 دوو پله یی ماریفه تا بکری و ده وری نه ی دیان به که م بزاندی. له بۆستیسی
 ماریفه تا، ماریفه تی ههستی و ماریفه تی نه قلی هه رتک هه مان گرینگیان هه س،

هېچيان به بښي هېچيان وجوړديان نښه و هالنګن، جا هر له مړا په کابۀ تڼي
 تڼوړي و پراکتيس که ووتۀ ووه. پاستي و درؤيې چت به کرده وه، به نه زمون و
 تجربه به ديارده کوي. ټګر خه ګ هېچ کارنګيان نه کړدبا، مه حال بوو
 زانياريسه که دهرده سټګن، بګره هر نه شيان ده تواني ژيانى ژيانى ټاسايې بږيټن.
 کاتيکي تيره ي مړوف له نازۀ ل جوئ بږوه، هېچ زانياريسه کي تڼوړي له باره ي
 ګوړانګاري و ګه شه کړدنه وه. نه بوو، به لام په نجيشيان ده دا: بق بږوي خق ه لپه يان
 ده کړد، خانوماني خويان بنيانده نا و فيري ساز کړدني جګ و به رګان ده بوون و هر
 ده جه نګي نه زمون و تجربه ي ژيانى پږانه دا مړوف له زورانبازي و ملاعلائي
 له ګۀ ل خورسګدا هر چپيه کي پټويستي بوو، فيربوو.

نه مه نه زمون و تجربه ي پږانه پيمان ده سۀ لميټني. مړوف که له داييک ده بښي
 هېچ جږه سهره وده ري له دنيا په دهرناکا، له هېچ نازاني، هر چپيه کي که ورده -
 ورده فيري ده بښي، شه به نه ندازه ي ده ګۀ ل ديارده کاني ده وروپه ريده ه لپه نګوتن و
 ه لکۀ ووتني وييه که به دم کار و پراکتيسه وه ي فيرده بښي. نه تو ده بيبي ساوايي که
 ه لپه ده کا و ده ستي بق ټاور درژده کا، بيګري هيشا في له خه سبه ته کاني ټاور
 نازاني، به لام هر ګه به نه زمون و تاقيردنه وه له پراکتيسدا ده رکي خه سبه ته کاني
 ده کا، واز له ه و لوده و لي خوي نزيکي پخستنه وه ي ښيني، به مه ي بږه ماريه تي
 وده سټيټيني. به لام نه مه شه ناګه يټني که تني نه زموني شه خسي خه لکه که ده
 پراکتيسدا پاسته و به س، نه خير له نه زموني خه لکي دپکۀش که ګ وده ګرين، له
 سهره به ي نه زموني کومه له کي تيره ي مړوفيش سوود وده ګرين. پراکتيسي
 کومه له کي ګه لالې چالاکيه کاني نه و خه لکه يه که ده به سټيني ويدا کار له دنيا ي
 ماددي ده ګن و ده يګوړن. مه به سټم له مۀ: چالاکي به ده سټه جهمي و کومه له کي
 به ره م په نټو هيتانه، ټيګر خه باته، به نمونه بزلوتي نه ته وايه تييه، تاقيردنه وه ي
 زانستي و هند ه. بزلوتي پږاګار خوازانۀ نه وه ي کوړد، به زنجيره ي له
 نه زمون و تجربه ي تال و سهخت و هه راز و نشي و ه ل و پاستدا ټپه پيوه، له

ئىسدا ماريغە تىكى ئۆزى لى ولرى شوقى چەكدارانە، سىياسەت، دىپلوماسىيە تەدا
 ئىركە وتوۋە. ئەتق ھەروا لى دىيۆكى زانست بىلە: ئەندازە كوۋ پەيدا بوۋ؟ ئاۋى
 ئاۋى نىل بە ھەزاران سالۋاتى نىلى بە لافاۋان سەروين دەكرد، ھەر جۆرە
 ئىكى ئەندازىيە ئان لە بۆ گۆرخانە كانى فىرە ونە كان بىياتەنە، سىلەۋى بى بەزە
 سالىن وخشتى بە سەر دىۋارىيە ونە دە ھىشت. لە گرد و تەپە و تەلانىان نۆپى،
 ھەزاران سالە لافاۋ و لىمشت دى، كەچى ئەو گردانە ھەر لى جىنى خۇنە. لەم
 و تاقىكرىنە ونە ئەو شىكلە ئەندازە يە فىرەيون كە قوۋجە كە كاسى ئەمۆزى
 مىسىريان لى ھاتوۋنە گۆپى. مىسىرىيە زىرە كە كان بەمە ئاۋى نىلىيان بە زاندى
 ئىدى ئاۋ نەيكارى گۆرخانە كانى فىرە ونە پىرۆزە كانىيان بۆخىتىنى و پامالى.
 زانىبارى و زانست، بە ئەمۆن و تاقىكرىنە ونە دەردە سىستەدە كرى، ئەزموۋىنىش
 ئاكتىس و كىردە ۋەدا شايە تىي پاستىيون و ھەلە بوۋنى بۆ دەردى. پراكتىس و
 نى دە چتى بەرە سىتدا بەرپۆۋە دەچى. لە پىرۆسىسى گۆپان و گە شەكردىدا پاست
 ھەلە يىيى چت، ھۆكار و ئاكام (علتە و معلول) ھەن، لە پىرۆسىسى بىر كىرە ۋە
 تىكانەنە، ئىز و بەلگە (قضیة و دليل) ھەن. ھۆكار چت دروست دەكە ئان
 و خىتى، ھەرچى بەلگە يە، بىرۋچيون ئىسپات دەكە ئان بە تائى دەكە ۋە.
 ھۆكار و بەلگە تىكەلى بەكە بىر كىرە. ئەۋجا ھەروە كوۋ "ۋازە" ھەيە و
 "دەتاشى" ھەيە، ھەرۋەھا "بەلگە" شەيە و "بەلگە تاشى" شەيە يە. دەلەين: بە
 لى ماركس، ئايدىۋلۇزى لە بابەتى بەلگە تاشىيە. بەرۋە ونىدى چىنايەتى و جۆرى
 و پىۋەندىيە كانى پەنئۆھىتان و دەروپەرى كۆمەلەپەتى، ھەرۋەك ھۆكارە يلى
 كە ئاچار دەكەن ئايدىۋلۇزى (كە بە پىچەۋانە لە واقىيەت گە شىستەنە)
 پىۋەھىتن. خەك لە سەرە تاۋە ئاشقى جۆرى ئىيان و گۆزەرانى خۇيان دەبن و
 ئەلە لە بۆ چاكى و پەۋلىيى ۋى پاساۋ و بەلگە ھەلدە بەستەن و دە تراشن. پوۋنترى
 كە: رە. بۆرجۋازى ئاشقى تەرىزى ئىيان و گۆزەرانى بۆرجۋازىيەنى خۇى دەپى كە
 دى ئايدىۋلۇزىيە كە يەتى، پاشان داکۆكى لە ھەمان ئايدىۋلۇزى دەكە بۆ

مانه و دی. لیره دا د بینه هؤکار به داتاشین کراوه به به لکه، واته: کلای مه یاسی
له سره یاسی نرایه. کاره که کلایله سرانه و هیچی دی. نه و جا پرسیار نه مه ی
ثابا قسه... و دی مارکسیش هر له بابته نایدیقلوژییه؟

مرف له سره تاوه، نه روا، بت، تۆته مپه رست بووه، له سره یه ندی پراووشکا.
شوانکاره بیدا، سیحر و جادوو (پیت وای) به نه جامدانی هیتدی چتی ناخواسایی
چاره نووسی چنان ده گوی. وه: وینه ی که له کتوییی له دیواری نه شک و تکه
بکئی و به رمبی سره قولاتی پی بده ی و به ته وای بپراوه پیت وای
که له کیوییه که ت کوشتووه و بق سبه یی ده چیه پلوی، به و نیما یه و قیلعن، بتوان
که له کتوییی پلویکه ی...، له سره یه ندی کشتوکالدا بپراوی به فره خودایی
یه کخودایی بووه. خودایه کانی له دارودره خت و خورما و ته بیوتوو و نه سستیره
هرچی په واله کانی خۆرسکه وه هن بگره شا ده گاته خودی مرف، له پیشا
میینه و پاشان نیرینه، په رستوون. پاشان بیری په کخودای له هیچ نه چووی (لب
کمله شی) ی بق خۆی داهیناوه و دلی خۆی به وه دلوته وه و خۆی له دله پراوکی
نیگه رانی و ترسی که سنه زان (مجهول) شا پاده یی فورنار کردووه. خۆلاسه: له
قوناخی هه ستردن به چتی به ره هست (تجسید) تیپه ریوه و به قوناخی ده رککردنی
چنی به رنه قل (تجرید) گه پشتووه. لیره دا بیری خودا وه چتیکی ناچاری به سر
موقدا زال بووه. به لام پاشان "نه قل" به ره - به ره له قه له مپه وی "نه قل" وحی
که م ده کاته وه و بق نمونه: موخته زله ناسایی له که لاما و هه نه قیه ناسایی له
شهریه ندا، ده ورکیکی گه وره به نه قل و "رای" ده درئ و نه نانه ت جیگی خودا
ده گرتته وه. نه خیر کاره که به و نه ده وه ناگیرسیتته وه، نه و جا له نه قل و په نییش
ده که ورینه ته قه وه و گومان له راستی و دروستی حکمه کانی ده کئی و سره یه ندی
گومان کردن له هرچی چتی نه قلی هه س دادئ و نه هست و ته جره به و نه زمون
و نه نه قل و نه نتیقی نه رسته تو به شایه ت قویبول ده کرتن، نیما می غه زالی و
دیکارته یل په پدا ده بن.

به داخوه نه مړې پوښت موديرنيزم له گټلوي بڼې پروايدا سرگردان و سراسيمه ده خولته وه. چاره سر له هېچ چټيکدا به دي ناکا. پټې وايه خودايش و نه قلبيش و هه ستيش فرياي خولياي مړوف ناکه ون. به لي سقسياليسته کان دلي مړوفيان به وه ده دايه وه که کومونه ي پاريس تروسکه يه کي گه شي له شه وه زهنگي چه وساندنه وي مړوفدا دره وشانده وه، وه لي مخاين، تا نيس تاش هيشتا مړوفايه تي چه شکي به ري راسته قينه ي نه کردوه (نازانم) سو بلتي به خه يال له مه چه شکي بکا؟). به لاي منه وه، له خه با تي بڼې پشور زير بڼې ه لنيانې موعه معايه کاني ژيان هېچ چټيکي ديکه فرياي مړوف ناکه وي. نازادي، ديموکراسي، کورتابي به درنده ييي سرمايه داري هيتان، پايدوست به بير و ده سلائي به کته وه رهي و يه کره هه ندي کردن، ژن له دي ليتي پياو پزگار کردن، مندالي چاوشين و چاوکال، کيژي قزکال و ليونال، له برسي تي و نه خوئينده واري و نه خوشي و بيکاري پزگار کردن، له شه پرانده وي به رده وام بڼ سوود و قازانچي هم کومپاني و نه و کومپاني زه به لاح قوتاريوون، له خورسک ويران کردن پزگاريوون و هند فرياي مړوف ده که ون. له کورتابيدا مه گر هر قسه که ي شيخي سه عدي دو ياره بکه مه وه که ده فهرموي: "توانا بود هر که دانا بود" و له فزيويوني زير و زانايي پتر به ولوه بڼ مړوف که له هه ريوو ده سلائي سياسي و ساماني به هيزتره، نه ماوه نه وه.

به لام يا نه و هشت به گويدا بچريتم که هم باسه نه وه نده چيره دريژه خو به م چند پوپه په يه کورتابي نايه و نه گر به تيروته سلي و خه ستيي لي وه کولدرې به سته ان لاپه رش نابريته وه. جا با هر وه که سه ره باس هيندي چت له مه ر هم به يتي بله يه، يان مه ته لي ميشه وه بيرينمه وه، که هېچ ليوه کولي په نگه نه کاري خوياني لي نه بان کا.

نه گر بمانه وي ده نيو گوماوي هم باسه دا وه باسکه مه له بکه وين، ده بي نه مانه وه بهر باس و ليوه کولن بيخين: موديرنيته چنن پيکها ت: رينه سانس (فهرهنگي دي ريني يوناني سه ره له نوي بوواندنه وه و زيندو کردنه وه)، نومانيسست

(مرؤفگه رایه کان، نه وانهی که هه ره له کۆنه وه مرؤفیان به ته وه ره ی بیری کردنه وه و خه می شه و پژیان کردبو و پژیان وابوو دهیی مرؤف له پێشان خۆی بناسی و هه مرؤف سه رچاوه ی هه موو چتیکی پاست و درۆیه . ئاراسمۆسی رۆتروامی پێشهنگی ئومانیهستانی سه ده ی ۱۶ که پێی وابوو زیندووکرینه وه ی فرههنگ و هونه ری کلاسیک، به یی پوو خاندنی فلهسه فه ی سکولاستیک و شایین چاکرینه وه سه رناگری. ده نامه کهدا که له بق پای لویسی ده یه می له سالی ۱۵۱۷ دا نووسی نوخشی ها نه مرؤ نا سه به ینی پهودانی سه رده می زێپینی له سه روبه ندی لویسدا پێشبینی کرد، سه رده می که هه رچی زیاتر ناشتی و ئارامی قایمه ترکری و به هیزترکری، هونه ر، نه ده بیات و شیعر و ته شه نه ی شاینداری و له خوداترسی و په روا و ترسپه شییه هینده ی دیکه ده ته نیه وه و هه وزه له ده ستیتنی. به لی سه رده می پتقورماسیۆن له هه مان سالدا ده ستی پی کرد و ئیدی نه وه بوو په خیری هه مووان گه را پاشان یاکوب بورکهارت، میژوونووسی به نه چه که سوپسری هات. نه م پیاوه، نه گپ و ئاله ای میشله ی بۆ نه ته وه گه ری له که له دا و نه بیته یلی و درۆنگی و درۆیه یی ویی له گه له سه ته کانی ناویندا له دلدا هه بوو. پێنه سانسه که ی بورکهارت له گوین هینه که ی میشله نه بوو. نه مه که ی نه م، ئیتالیایانه بوو. واته: "پۆخی سیاسیی مۆدیرنی نه روپا" لێره وه سه ری ده ره بنابوو، پۆخی که گه رچی نه غله ب به دیارنێخه ری خراوترین خه سه له ته یلی جوړی له خۆپه رستی و خۆخوازیه یه کی په ته پسین و ده سه رپشه پچرای بوو، له هه مان حالدا توانستی نه وه ی وه به ره وه هه بوو که بکاری واقیعه یه تیکی به ته واوه تی تازه و نرتوونی بیننیه گوپی واته: "نه تو له ده ولت وا تی بگی که به ره می هونه ریکه ". به کورتی بورکهارت جه ختی له سه ر تاکه گه رای (ئیندی قیدیالیزم) ده کرد، چونکه به به روا یی تاکه گه رای واقیعه یه تیکی سایکولوژیی وایه که هه رگیز نکوولی لی نا کری. (۵)

^۵ (۵) ج . لوکاچ، یاکوب بورکهارت، ترجمه ح . کامشاد ص ۳۵-۳۷

[illegible]

گه مژه و لامر به کاربردنی له سووردا ده نۆی، گه ورهیی و پایه بلیندیی ئه زاتانه به پهرنی بۆ به دیاره کهوێ. خو ئه گه ر بۆت بکری به وردی، په نچ و تیکۆشانه کانیاان بۆ نوڤخواری و نوڤیاوی وه خوینی و ته نه به م چه ند قسانه ی من دانه کهوی، ئه وه باشتره، چون کاره کهی من زیت هر ریتو به بیرهیتانه وه به و هچی دیکه.

ههروه ها خو بیر له سه روپه ندی پۆشنه گری، سه رده می ئه قل وه کاره اورده نیش بکه یه وه ده ها پیرۆزتر. پۆشنه گری کوه یه یدا سوو؟ بنه مایه کانی چبوون؟ بنه مایه کانی ئه قلاشی و ئه زموونی په یدا بوونی شوپشی زانستی کامانه ن؟ به یکه ن و دیکارت و نیوتن کین و کوویان بیرکرده وه؟ گالیله کتیبه و چیی کرد؟

وتیه ئه ده ببیه کانی پۆشنه گری نیشانه کانیاان چین؟ پیکهانتی ناشکرای ئه ده بیاتی هه لسه فیی چاخ پۆشنه گری له بنه په ته وه هیندی شیواری دیالوگی نیتوان هیللاس و فیلۆنۆسی له باسی نایین (۱۴۱۳)، له نووسینی بێرکلی و کتیبی گفتوگۆ له مه پ نایینی خو پسانه ی هیوومی ئی بترازین، ساده و پاسته بوو. له نێوه رۆکدا عومده ی نووسینه کان لێوه کۆلین، لێوه تۆزین، ده مه ته قی، سیمینار، نامیلکه یل، کۆتایینه یل و وتاره یلی سوو که به گشتی به په خشانیکی په وان، پوون، له چاو خویدا ناھونه رییانه نووسرا بوون. به لام کانت نه ته نه زارلوه و گوزارشته یلی هه لسه فییانه ی له خوا سایی به ده ری هونه رییانه ی له نووسینه کانی خویدا به کاره اوربووه، بگه ره داھینه ری شیوه یه کی هه لسه فیی نوێی ئه وتو سوو. "په خنه" یان "لێوه کۆلینی په خنه گرانه" که میعهاری و ناسکیی تایبه تی خۆی ئی بیوون به نه خش و هه ر له خۆی ده وه شایه وه. هه ر یه ک له په خنه کانی سییانه ی کانت دابه شبه ندیه کی هاوشیوه و یه ک جۆر بوو به سی به ش: (۱) به شی "شیکاری" یان شیکرند وه ی کارکردی پاسته قینه ی ئه قل و (۲) به شی "لیالیکتیکی"، یان مه نتیقی هه له که ته پکه و داوێلی ناشکرا ده کا که ئه قلی بی ئیحتییات و ناشاره زاتییان ده که وێ و (۳) "پێیازناسی" (میتۆتۆلۆجی) که هه لبه سته کیی نووسراوه یه له پێیساگه ل و ئوسوول له بۆ به کارهیتان. ئیدی به م جۆره پیکهانتی ئه ده بیاتی هه لسه فه ی نێویراو

شيوه يه که تنها می کانت، که بی گومان گرفته یلنکی تاییه تیشی له مه پیری
 "لوفاقی" و پیچروانه خوانی لی ده که وتنه وه که فیه له سووفه کانی سه ته ی ۱۹
 وه کو هیگل و کبرکگارد بایان دایه وه سه ری.

هروه ها نه زمونگه راییی کلاسیکی نینگلیس و په یامه کانی وی. به روپشت و نه سل
 و نه سته پ و چیه تیی نه قل له کن لاک و بیزکلی. زانسته موقییه کان له پوانگه ی
 هیوموه وه. بزولوته کانی غهیری نه پستمولوجی له چهرخی پویشنگه رید، ماده ده گه راییی
 و دوزینه وه ی زانستی. فله سه فه ی کومه لایه تی و سیاست. تاییه تی بوونی
 فله سه فه. سرنج و ورده کاری په خنه گرانه له نه قل له کن کانت. نینجا چهرخی
 گه شه کردنی ته کنولوجی. زه مینه کانی په یدابوونی شوقشی پیشه سازی. پوانگه
 به بره وه کان له مه پ شوقشی پیشه سازی. پوانگه کونه کان. پوانگه نوییه کان.
 کاریگری فره وان بوونه وه ی بازرگانی له پیشه سازی و لیشاوه کان (جه ریه یان) ی
 موله له خیراپوودانی شوقشی پیشه سازیدا، ئورگانیزه کردنی په نیتوهیتان. له
 پیشه سازی گونده وه بق کارخانه و کارگه. شوقشی پیشه سازی له بهرچی له
 نینگلمستانه وه ده سستی پی کرد؟ داهیتانه کان له پیشه سازی ته ونکاید، موقوری
 هلم وات. په ژیی به رد و ناسن. گزپانکاری و گه شه کردن له باروبوقی ژبانی و
 کومه لایه تیی نینگلمستاندا، که نال لیدان و پیگای ناسن دامه زراندن. فراووبوونی
 شاران و زیده بوونی کومل، هه لومهرچی کار و باروبوقی کرینکاران. لیکووفاقیی
 کار و سه ره یه. په یدابوونی به کیه تییه کرینکارییه کان. ته شه نه کردنی شوقش به ره و
 ولاتانی به کگرتوئی نه مریکا. پیشه سازی و داهیتانه پیشه ننگه کان. سه رده می یولا
 و سه رده می کاره یا. دووه م شوقشی پیشه سازی.

مؤدیرنیت و پیوه ندیی وی ده گله هر رازه چوارینه کانی گه شه کردنی کومه لایه تی و
 ده سستکه وته کان و گزپانکارییه کانی وی. ده سستکه وته کانی مؤدیرنیت. مؤدیرن
 چیه؟ گرینگترین ده سستکه وته کان له زه مینه ی ته کنولوزی نوییادا: گزپانکاری له
 بواری پاگه یانندنه کانی ده سته جه می و که یفوسفا و پاپواردن. نه و گزپانکاری و

دهستگه و تانه ی که له بواری زانستدا به بیهاتن. مۆدیرن هه ره مان پۆست مۆدیرنیته که خۆیه سی! نه ژانداسیی هونه ری مۆدیرنیستی. قه برانی دووباره نوینی (سه رله نوئ) واقع پيشاندانه وه. کامیژای سینه مایی و هتد) له ناوینایه تی داشکانینی مۆدیرنیته و هه لپه بۆ په خنه لی گرتنی. مۆدیرنیته له نه ده بیاتی داستانی و هونه ردا: هه ولدان بۆ ناوینایه تی دۆزینه وه یه کی نوئ. به سه رکردنه وه و له هیتندئ ئاسه وار ده رباره ی مۆدیرنیته و مۆدیرنیزم گۆلینه وه. پۆست مۆدیرنیته . چاوپشکووتن له پاش له دایک بوون: بنه ما تیتۆریکه کان. چالاکیه زمانیه کان و پرۆسیسی په یدابوون و پتکهاتن. پۆست مۆدیرنیزم و شرۆقه که رانی وی. ژان - فرانسوا لیوتار (۱۹۹۸-۱۹۲۲) ویزمانی (ده لاله تی مانایی) و بنه مای گۆپانکاری وی. وینه و چتیی وینه یی. پشت له فره ریوایه تی کردن، ورده ریوایه تی، که له ریوایه تی، فره ریوایه تی. په وایی (مه شرۆعه یه ت) به خشین به زانست. لیوتار و پۆست مۆدیرنیزم. ئاسه واره کانی ئەم دوا یانه. ژاک دریدا. بنه ماشکیتنی. دریدا له ناوینه ی ئاسه واردا. میشیل فۆکو. پاشبنیانگه ری. دیرینناسیی شیتنی. دیرینناسیی زانست/ په چه له کناسیی ده سه لات. په چه له کناسیی په گه زایه تی. ژان بو دهریار. شیکردنه وه ی کۆمه لی ئیستیها لکی. په خنه له تیتۆریه کانی مارکسیزم. پۆتیی سه رووخه یالی. مه زه نه ی کۆتایی. ژیل دلوز و فلیکس گاتاری. پتۆه ندی فه لسه فه و ده روون شیکاری. بنیاتی دره ختیسی زانست. فه ردریک جیمسۆن. داکۆکی مارکسیستی له پۆست مۆدیرنیزم. تاییه ته ندیه کانی فره نه گیی پۆست مۆدیرن. ئیهاب هه سه ن. وه چه ره خان له مۆدیرنه وه بۆ پۆست مۆدیرن. کلاسه کانی یازده یانه ی پۆست مۆدیرن. دیفید هاروی. بار (وضعیت) ی پۆست مۆدیرنیته و فۆناخه کانی گه شه کردنی وی. ژاک لاکان. لاکان: ده روونکاری، زمان و ویزمان (discourse). چارلز جنگز. جنگز و مه رگی میعماریی مۆدیرن. میعماریی پۆست مۆدیرن. مۆتوریه ی هونه ر: نه ده بیات و میعماریی پۆست مۆدیرن. پلورالیزم کوانووی په سه نی پۆست مۆدیرنیته . جیهان بینی پۆست مۆدیرن: په گه ز و

بزاوتەكانى كلىلانە لە بەرنامەى پۇست مۇدىرنەدا. لىنچوداوازيە دىئالېتىكىيەكان.
 ھەوت قۇناخەى پۇست مۇدىرن. بەرنامەى كارى پۇست مۇدىرن: مۇدىرنى ناپىك
 (ناجۇر) پىئوھەند خواردو بە پۇست مۇدىرنەو. پۇست مۇدىرنىزىم و فەلسەفە.
 پەخسەكانى پۇست مۇدىرن لە پۇشنگەرى وەك بىنەما و نىوەرۇكى پەسەنى
 فەلسەفەى مۇدىرن. نكولىيە بىنچەكان لە فەلسەفەى پۇست مۇدىرنەدا. نە لە ماناى
 نەگۇر (ثابت) دەمان (زمان) و جىھان. نە لە چەمكى بەرھەستى (مەھسوسى،
 عەينىيەت). نە لە چەمكى خۇ، يان "من" ى ئەقلاى. كۇتايىيە فەلسەفەى كلاسىك و
 مۇدىرن و پەيداۋونى فەلسەفەى پۇست مۇدىرن. مېتافىزىكى لەپو (ھىسور).
 مېتافىزىكى جوداۋازى. نۇلۇۋى داپران يان جوداۋازى بەدرەنگەو. نوپىراگماتىزىم
 و نە لە مېئو. پۇست مۇدىرنىزىم: خۇ، تاك و كىيەتى. نە (نفى) لە مېتافىزىكى
 لەپو و نە لە سوۋەى ئەقلاىيى نىكارىتى. سەرگەردانىيى تاك و نەمانى كىيەتى.
 پۇست مۇدىرنىزىم و سىياسەت. بارى سىياسىيە پۇست مۇدىرن و شەپ. بەكارھەتەنە
 سىياسىيەكانى پۇست مۇدىرن: سىياسەتى جوداۋازى. پۇست مۇدىرنىزىم و ماركسىزىم.
 داكۇكىي ماركسىستى لە پۇست مۇدىرنىزىم. پەخسەى ماركسىستى لە پۇست
 مۇدىرنىزىم. پۇست مۇدىرنىزىم: پارادۇكسى موحافەزەكارى و پارادىكالىزىم. پۇست
 مۇدىرنىزىم و نە لە ماركسىزىم وەك كەلە داستان. پۇست مۇدىرنىزىم و ئايىن. پۇست
 مۇدىرنىزىم و مەسىھىيەت. پۇست مۇدىرنىزىم و ئىسلام. پۇست مۇدىرن بۇ
 خويىندەو ى كىتپى يىقۇز. پۇست مۇدىرنىزىم، كۆمەلناسى و پامانى كۆمەلەيەتى.
 پۇزىتىغىزىم، كۆمەلناسىيە كلاسىك و بىناىگەرەيى. كۆمەلناسىيە پۇست مۇدىرن.
 قەيران لە كۆمەلناسىيە پۇست مۇدىرنەدا. پۇست مۇدىرنىزىم و مەنتىقى فەرھەنگىي
 سەرمايەدارىيە دىۋى. پەوتى گۇرۇنكارىيە كۆمەلناسىيە پۇست مۇدىرن. پۇست
 مۇدىرنىزىم: پانەگەل و چەمكىلە پەخسەگەرە. كار لە دىۋى پامانەگەل و چەمكىلە
 كلاسىك و مۇدىرن. پۇست مۇدىرن و شىتۋازە بايى (قىمى)ەكان. پۇست مۇدىرنىزىم و
 پامانە سىياسى - كۆمەلەتەيە نوپىيەكان. پۇست مۇدىرنىزىم. پەخسەى ئەدەبىي و

پېښېره وی (پېښه نگی). به رده واميی نه ده بیایي مۆدیر نیستی. داپران له نه ده بیایي مۆدیر نیستی. پېښېره وایه تی و پاش پېښېره وایه تی له نه ده بیایي پۆست مۆدیر نه ده. پۆست مۆدیر نیزم. پامانه ی نه ده بی و پۆمان. پۆست مۆدیر نیزم و نه ده بیایي داستانی: پېشار لۆیسی مۆرویینه و که ره کته ریزه ی پامانه یی. پېشار لۆیسی مۆرویینه. که ره کته ریزه ی پامانه یی. نیواخنی ته وه ره یی له پامانه گه لی نه ده بی و ناسه واری داستانیی پۆست مۆدیر. پۆست مۆدیر نیزم. فره نگ. هونه ر و فیکر کړن و په روه رده کړن. فره نگ و پامانه ی فره نگه ی له نیگای پۆست مۆدیر نه وه. پۆست مۆدیر نیزم و فه مینیزم. پۆست مۆدیر نیزم. فه زای شاری و ده ورو به ری ژین. ته کتول لۆیسی مۆدیر و قه براتی ژيانی ده ورو به ری. شارگه رایلی له حالی په ره سان دن و قه برانی ژيانی ده ورو به ری.

له کړتاییدا با هم بیرو بۆ چوپخانه ی دواپیښ که منیش هاو به شییان ده کم، عره زی خوینده ی به پېژ به کم:

مارکس و نیچه و هاوسه رده مانیان مۆدیر نیته یان وه ک بتوون (کل) له سه روه ندیکدا تاقیکر ده وه که ته نها به شیکه ی چکوله ی جیهان به پاسنی بیو به مۆدیر. پاش یه که سه ته، سه روه ندی که پرۆسپسه کانی مۆدیر نیزاسیقون تۆرکیکان به سه ر جیهاندا کیشا که هیچ کهس، نه نانه ته نوورترین شوینه کانی جیهاندا ناتوانی لیتی ده ریازینی و لیتی هالی، ده کړی چتهایه کی زور له یه که مین مۆدیر نیسته کانه وه فیتربین، که زیت به سه رده م و زه مانه ی نیتمه وه یان سه روکار ده بی، تا سه رده می خودی وان. نه وان له بق دريژا به ژيانی خۆدان ده بوا به هه موو هیزکیانه وه له تاکه تاکه ی تروکه کانی ژيانی پلوانه ی خۆیاند له دوقاقی و لیک تاقوجووتیگه لی حالی بن، که نیتمه مانان نیدی له ده رکړن بیان ده سه پاچه ی و هه بیان له بریان جوئی ناکه ی نه وه. په نگه سه ره نجام به دیار که وی که هم یه کم مۆدیر نیستانه، به شیوه یه کی مه تل نامیزانه و له غز و موعه مایانه، باشر به سه ر پیکه ی نه ی ژيانی نیتمه وه. له خودی نیتمه. واته: هه مان مۆدیر نیزاسیقون و مۆدیر نیته له مه حالی بن. نه گه ر بۆمان بکړی دیتنی

وان، يان خەيالى وان بە ئى خۇ بکەين، وەك وان لە دنیا بئۆپىن و خەيال بکەينەو،
 بۇمان بە ديار دەکەوئى کە ژيانى ئىمە قولتەرە لەوہى کە بیرمان بۆ دەچى. ئىمە
 ھەست بە پۆرەندىبە کانى خۇمان دەگەل خەلکى سەرانسەرى جیھانادا دەکەين،
 خەلکانى کە ھەمیشە سەرگەرمى ململانى لەگەل ھەمان گېرگرفتەيلی بون کە ئىمە
 دەگەلياندا دەستەوبە رۆکین و بەم جۆرە، جارىکى دیکە لەگەل ئەو فەرھەنگە
 مۆدیرنیستە دەولەمەند و بە گېرگەپەدا دەس لە ملان دەبینەو کە لە ناخى
 ھەمان ململانىدا گەشە و تەشەنەى کرىووە، فەرھەنگى کە پىرە لە سەرچاوەگەلى
 گەورەى ھیز و سەرسلەمتى، بە مەرجى دەگەلیدا ناشنايتى پەيدا بکەين و بە ئى
 خۇمانى بزانين.

بەلام پەنگە لە نولیدا ئاشکرايى کە بۆ دواوہ چوون (!؟)، بۆ خۆى دەتوانى بىي
 بە ڕىگايەك بۆ بەرەوبىش وەچوون ئەوہى کە بەبیرھىنانەوہى مۆدیرنیستەکانى
 سەتەى ۱۹ ھەم دەتوانى يارای خەيال و بۆيى خولقاندنى مۆدیرنیستەکانى سەتەى
 ۲۱ مان پىي بىبەخشى. ئەم گارى بەبیرھىنانەوہى دەتوانى يارمەتیمان بەدا تا
 مۆدیرنیزم بۆ پەگوربشەکانى خۆى بگەپننەوہ، تا لەم ڕىگايەوہ بتوانى خۆى
 بژينى و ببورژيننەوہ و لەگەل کارەساتى مەترسیگەلى کە لە پيشيدان، پووبەپووی
 کیشمان (جذب)ى مۆدیرنیستەکانى دوتنى دەتوانى ھاوکاتى نۆرى پەخنە لە
 مۆدیرنیستەکانى ئەمۆ و تەرزى تەجەللای بپوا بە مۆدیرنیستەکانى - پیاوان و ژنانى
 مۆدیرن - ى سبەينى و نووسبەى بى.

کۆمەلى بۆرجوازیى مۆدیرن، کۆمەلى نامیر و پیتاوەلى زەبەللاخ و غوول ئاسای
 بۆ پەنتوھىنان و ئالوگپ ھىتاوہ تەگروئى، وەك جادووگەرى دەچى کە ئیدى ناتوانى
 ئەو توانستە ژێرزەويانەى کە بە ئەفسوون و دوعا و ویردخویندەوہى خۆى
 بەخەبەرھاتوون، لغا و بکا.

(مانیفېستۆى کۆمۇنىست).

"بۆ ژنان و پیاوانی مۆدیرین که په یججوی ناسینی دهروون، هه ق وایه فاوستی گۆته به وردی بغوینتهوه، چون گۆته بێ گومان خالی دهسپێکێکی باشه. گۆته، هه هه مان کهس که له شتیوهی نه پیکێ فاوستدا به کهم تراژیدی گه شه کردن development ی به نێمه به دیاری بهخشیوه. هه لبه ته ههچ کهس - نه ولاتانی پێشکه وته و نه ولاتانی پاشکه وته و نه ئایدۆلۆگه کاپیتالیهستهکان و نه ئایدۆلۆگه سۆسیالیستهکان - هه زیان له وه نییه که پویه پووی ئهم تراژیدییه ببنه وه، وه لێ هه هه موو بێ وچان، ئه وه له ژیا نی خۆیاندایه کاردینن، خه یاله کان و دیمه نه کانی گۆته کومه کی ئه وه مان دهکا که له وه حالی بین چون کاملترین و قولترین په خفه له مۆدیرنیته به هۆی هه مان که سانیکه وه تهرج دهکری که به شوق و ئالهای زۆده وه خۆیان دلوینه ئیو باوهشی به سه رهات و پۆمانسی مۆدیرنیته وه، به لام ئه گه ر فاوست جۆره په خفه یه که له مۆدیرنیته یه، خو له هه مان حالدا جۆری له هه لبه و مهیدانخولزییشه - ئه وه ش زۆتر بهش به حالی دنیای نێمه تا دنیای خودی گۆته - هه لبه یی بۆ به رجهسته بوونی خه یالی و خولقاندنی شتیوه که لێ نویی مۆدیرنیته که گه شه کردن له ویدا بۆ خزمهتی مرقفه، نهک بۆ خودی گه شه کردن. هه وشه ی بینای نات و لوی فاوست هه ر هه مان زهینی پرچۆش و خرۆش، به لام له رۆژکه که هه موومان ده بی ژیا نی خۆمانی ئیدا بپاریزین و دامه زوینن.

"له پاش له دایکبوونی میکانیزاسیۆنی پێشه سازیی مۆدیرن... لاقاویکی په گوپیشه هه لکه ن هه لستا که له سه خشی و ته شه نه کردنیدا وه کو هه ره سه ی بوو. سه ره لبه ری سنووره کان و که وشه نه کانی ئه خلاقی و سه روشتی و ته مه نی و زایه ندی و پووناکی و تاریکی تیکوپیک نا. سه رمایه جیژنی سه رکه وتنی گێرا".

"سه رمایه"

"من ئه و پۆخه م که وهک هه موو چتی دهکا."

"مه فیهستوفلیس له فاوستدا"

"خۇخرايكارى ئىبداعى!"

"پىكلامى بانگەشە بۇ مۇبايلى ئويل ، ۱۹۷۸

" بى سەروبەرىي زە قوزۇپ لە پاستىدا ئوپەپى سىستەمى بۇرچوازيه ."

داستۇيفسكى، لەندەن ۱۸۶۲ .

IX تہذیب

۱۰

۱۱

هیرمسی hermetic: سیفەتی لە نژیوی هیرمسی تر یسەمگەستۆس، خودای یۆنانی (کە یۆنانییان لە گەڵ تەوتەسی میسری، نووسەری بە گریزانە کتیبە عەرفانییەکان و داھێنەری جەدانسی کە جاسوی لی کەربووە و هەوای تەنە چووە، جۆرە شیعەریکی ئەفلاتوونی، پەنامەکی (باتینی) و بە گزۆگۆل، بیان پازنامەز و مەپەموز شێوەیەکی بەرچاوتر لە مەپ بژاوتی لە شیعەری هاوچەرخە ئیتالیا دا بە نژیوی پۆئیزییا هیرمەتیکا poesia crmetica دەگوێت. ئەم زاراوەیە فرانچیسکو فلورا دایهینا و بابەتەکی بۆ خۆی لە لا پۆئیزییا نیرمەتیکا (١٩٢٦) پەیکیری و پێناسە کەربووە و سوودی لۆەرگەربووە و پێشەنگی تیۆریی وی ئارتۆر و تۆتۆفری بوو کە چەمکە نەزم و پەسپا و پەمزییەکانی "شیعەری لوتکە" ی لە فەرەنسزێیەو کرد بە ئیتالیا یی و هەر بۆ خۆی لە بن کاریگەریی مۆناسیسی پۆدۆلف ئیستاینەردا بوو. تۆتۆفری لە ١٩٢٥ دا لایەنگریی "شیعەری پووت" ی دەکرد کە جۆرە شیعەری بوو دەبەرا سەرلە بەری پێکھێنە مەنتیقییەکانی لی قەت کرێن و لە سەر جاسوو و سیهیری و ژەمی تەنھا و کەوکەپ و سەرکاغەز دەگەرسایەو (تەنانەت تا ئەو پۆکەش کە هیندی شاعیری نوێخوولە خالدا نەن و تەریزی نووسین و دێرە شیعەرەکانیاندا، بەم شێوەیە:

از کدەمین فرقه لید؟

بگویند

شما که فریاد بر میدارید:-

که اگرچه میداندار هر میدانید،

نه کسی را به صداقت یارید

خنجر و خاکره "شاملو"

Çıkıyor kayık
İniyor kayık
Çıkıyor ka...
İniyor: a...
Çık...
İn...
Çık...

"Nazım Hikmat"

به‌رنامه‌ی دی له هه‌مان حالدا له لایه‌ن جوژه‌بب پپ تۆنگارتی - په‌وه (۱۸۸۸-۱۹۷۰)
به‌پتۆه‌ده‌برا ، تۆنگارتی له‌سه‌ر وه‌ی سووریوو که شیعره‌کانی له مانا و به‌یان بپاڵتوی و
به‌وپه‌پی ساکاریه‌وه به‌وی له‌واژان کرد و مانا "سه‌ره‌تاییه‌کان" یانی بق
وه‌گێڕانه‌وه: "هر به‌ته‌لولی پی له‌سه‌ر واژه‌ داده‌گیرا، له‌سه‌ر هر واژه و ئاهه‌نگ و
مانا و سترسی وی و فه‌زایه‌کی که ده‌بوا پرێکاته‌وه ". جێگرانی تۆنگارتی واته‌:
شێتۆجیق مۆنتاله و سالواتوره‌ کوازیمۆدۆ مجۆز و ته‌بیاتیکی دیکه‌یان هه‌بوو. به‌لان
هه‌رتک ده‌یان هه‌ویست شیعره‌ کراسی مانا و به‌یان ئازادکەن. مۆنتاله که‌شوه‌وایه‌کی
موزیککی به‌ شیعری هێرمسی و کوازیمۆدۆ به‌ پارلویی پۆنانیانه‌ی واژه‌موتوریه‌کردن دا.
ئه‌م ساکارییه‌ به‌ریانیکی نۆوه‌خن زه‌هینییه‌تی بوو که هه‌یندی له‌ په‌خنه‌گران تۆریان به‌
گیروگرت ده‌زانی، به‌لام ئه‌ستا پۆنیزیا هێرمه‌تیکا به‌ قوناخه‌یکی پێشه‌نگ له‌ شیعری
شیتالیاییدا ده‌زانی. ئه‌و شاعیرانه‌ی دیکه‌ که له‌ پیزی شاعیرانی هه‌رمسیدان ئه‌مانه‌ن:
ماریلۆتسی، تله‌فونسۆ گاتۆ و فیتۆریق سیرینی.

له‌ سه‌رتکی ده‌که‌وه ئه‌م واژه‌ی Hermetism به‌ کۆمه‌له‌ پامانه‌ (نظریات)یله‌
ده‌گوتری که په‌نگه‌ له‌ چه‌ند کتێبیکی میسری، به‌ نیوی Tohe trois fois grand وه‌وه
ئاویخواته‌وه. ئه‌م پامانانه‌ له‌ چه‌ند نامیلکه‌یه‌کدا به‌ زمانی یۆنانی که‌وتوو نه‌ ئارلوه‌ که
میژوو و بنه‌چه‌یان به‌ دروستی نه‌زانراون.

ههروهه به مانایه کی دیکهش هاتوو که هاومانای کیمیایه. جا هاوسه روساختیی ئه م دوو واژه یه له وهه چه که ره ی کردوو که کیمیاییه یونانییه کان خویان به لایه نگری "هیرمس" له قه له م ده دا و به خالیقی زانستی کیمیایان ده زانی. "هیرمس - هورمز؟" خوداوهندی یونانی کوپی زیتوس و مایا، خوداوهندی زمانپارایی و په وانی و بازدگانی و دزان و په یامهیتی خودایان، له گوین "مه رکود" ی لاتینی بووکه.

ته ئویل، به لای زانایانی ئیسلاموه، فره ی له سه ر پتسریاگه چتی وه چتی وه گپیری (أقرب الموارد)، (منتهی الأرب). یه زن له واژه ی "أول" وه وه رگریاگه که له زماندا به مانای گه پاندنوه یه (کشاف مصطلحات الفنون) "ومن قَوْلِهِمْ فِي الدُّعَاءِ لِلْمُضِلِّ: "أَوَّلُ اللَّهِ عَلَيْكَ، أَيُّ رَدُّ عَلَيْكَ خَسَالَتِكَ" (أقرب الموارد). جورجانی له "تعريفات" دا ده لئ: "ته ئویل مه زنه به مه به ست و ته فسیر یه قین به وی. به قه وی، ته ئویل به دیارخستنی یه کی له موخته مه لاتی له فز و ته فسیر به دیارخستنی مه به ستی قسه که ره ته ئویل زیتر له کتیبه کانی ئیلاهییاتدا به کارده هیندری. ئه بو عوبه یده و گرویه که ده لئین: هه رتک به یه که مانا دین. گرویه کی دیکه به پیچه وانه وه ی ئی ده گن. پاغیب ده لئ: ته فسیر له ته ئویل نه عه مته ر و زیتر له واژه گه ل و موفرده داتدا به کارده هیندری؛ به لام ته ئویل پتر له مانا و پسته دا به کارده هیندری و نه غله به له که لامدا به هه پمینه. هیندی ده لئین: ته فسیر به یانی له فز تکه که پتویستی به یه که وه جه زیتر نه بی، هه رچی ته ئویه یووکردنی له فزه له یه کی له چه ند مانای جودا - جودا، ئه ویش به پیتی به لکه گه لی که پوون و ئاشکراین. ماتوریدی ده فهرموی: ته فسیر ته عینه له سه ر وه ی که له له فز نه و مانایه ویستراوه و گه واهی له سه ر خودایه که ئه م له فزه، ئه و مانایه ده خوازنی. هه رچی ته ئویه ته رجیحی یه کی له مانا موخته مه له کانه به بی یه قین و شه هادته. ئه بوتالیبی ته غلیبی ده لئ: ته ئویل به یانی وه زعی له فزه، هه حقیقه ت بی یان مه جاز. به لام ته ئویل ته فسیری باتینی له فزه و له واژه ی "أول" ورگریاوه و گه پاندنوه یه بی ئاکامی کار، وه لی ته ئویل ئیخبار له حقیقه ت مه به ست و ته فسیر ئیخباره له به لگی مه به ست، وه که ئه م فه رمایشته ی خوداوه ند: "إِنَّ رِيكَ لِبِالْمَرْصَادِ" ته فسیری ئه م فه رمایشته ئه وه یه که

"مرصاد" له سر وه زنی "مفعال"، له "رصد" و هرچی ته ویله که یه تی: وریا کړنه وه یه له تماشا کړدنې فەرمانی خودلوه ند به چاوی کم. راغیبی ته سفه هانی ده لی: ته فسر مانایه کانی قورنن به دیارنځی و مه به ستان یه کالاده کاته وه چ له پوی له فز، یان له پوی ماناوه، هرچی ته ویله پتر له پوی ماناوه یه. هروها ته فسر له باره ی واژه گلی نامقوه یه که به کارهاتون یان له مه پ واژه گلی نذر چو کور تکرلوه که ده بی به شرق و شهران پون کړنه وه، یان له مه پ قسه یه کی که چیرو کیکی له سر هس و بی پون کړنه وه ی شو چیرو که مه به ست به دیارناکه وی. وه لی ته ویل هیندی جار به گشتی و هیندی کاو به تاییه تی، وه "کوفر" که هیندی جار به مانای ټینکاری موله ق به کارهیندی و هیندی جار له ټینکار کړدنې به تاییه تی هه بوونی خودادا، یان له واژه ی هاو به ش له نیوان چوند مانایه کی جودا - جودادا به کارهیندی. هروها هس ودهاش هه ده لیتن: ته فسر لیل دیوایت و ته ویل لیل دیرایه تا هاوسه روکاره. نه بونه سری قوشه پری فهرموویه: ته فسر ته نها له قسه ی بیسته نی و مه سموعاتدا و ټیتبایع و هه لټینجان (استنباط) له وه دا که ده گه ل ته ویلدا هاوسه روکاره به کارده هیندی. هه ده ده لی: ته فسر بق فهرمایشته کانی خودا و پیغه مبه ر و له وه دا که کهس نه توانی ټیجه پادی ټیدا بکا و به لکو هر له سر نه و مانایه ی همل بکا که ټییدا ولرید بوو که و له وه نه تراز، به لان ته ویل چټیکه که زانایانی له مانای خیتابزان و ماهیر ده نامیره کانی زانسته کانداه لټینج، هروها بری یه زن، که به غوی و که واشی له ولانن: ته ویل به وه ده گوتی که نه تق بی له پی هه لټینجان (استنباط) وه تاییه ټیکی به لای مانای موافقی نه وه پیغه وه ی و نه وه کی پاشه وه ی ویدا بله نگی نی که تاییه ته که نه و مانایه هه لټی و ده گه ل قورنن و فهرمووده کانی پیغه مبه ردا بوو لاق نه بی و په رنگ پاستیبه که ش هر نه مه بی (کشف الظنون)

ناسری خوسره و گوتوویه:

هر که بر تنزیل بی تاویل رفت

لو بچشم راست در دین اعور است

+ +

شوراست چو دریا بمثل ظاهر دریا

تاویل چو لؤلؤ است سوی مردم دانا

+ +

بطله و دین حق در پود تنزیل

بایشان یافت از تاویل تاری

دیاره نهم باسه به لای نه هلی نوسو له وه هه ویره که ی ناو له مه زیتر ده کیشی و په نگه بتوانم بیژم، زانایانی نیسلام توریان له مه ی دریتزه پی داوه و نهم چه ند پوپه په تان که له پوانگی نه ووپاییانه وه له بق په ش ده که مه وه و سه وور و پی نیشینم ما که کانیا ن تا پاده یه که هه له م بیرو چو چوانه ی نه و زانا نیسلامیانه وه که ناغله به یان عه رب نه بوون سه ریان هه لداوه.

نهم بابته له زور سه ره وه باسی لیوه کراوه: بق نمونه، بابه کی نه حمه دی له پوی پیوه ندیی ته ویل و زانایی وه له ده که کونه کانه وه تا فرۆید، ته نویل و ناسین: شلایر ماخه ر، دیلشای، ته نویل و پازی ده ق: هوسرل، هیدگر، ته نویل و مانا: گادامه ر، هیزش، له زه تی ته نویل: پیکور، ناسوی ته نویل: نایزه ر، یاس، له م پووانه وه توری له سه ر پویشتموه. نه و نهم پرسیاره ده کا: نایا زانایی له ناساندن و ته نویل هه ته ر سووتر و فره وانتره و هه ولی ته نویل کردن کاریکی بییه وده و دوی کلاوی بابردو که و تنه؟ په نگه نهم مانای نه و نه بی که ته نویل ناکی به جاری له لیسته فست بکری. چونکه زاناش زور جار به ناچاری په نا و بهر ته نویل ده با. نه که ره وه ی که ده وانی له شیعرناسی سانسکریت، مه م مه ته ی وه رگرتوه به راست بزاین ده بی ده لاله تی واژه لیکدانه وه هه روا به کاریکی سانا نه زانین. نهم شیعرناسه سانسکریته گوتوویه هه وازه یه که چار جوره نه خشی هه ن، یه که م: ده لاله تی مانای هه موانی و پووته نی (که هیچ وازه یه که له رسته دا ناشرکا ده لاله ت له م جوره مانایه ناکا، به لکو نه مه ده لاله تیکی پزیمانییه. له ده قه پیرزده کاندای هیندی وازه، یان هیندی پیت له

دهرک به دهرن و نه مه نه خشی "ئاتپه ریپیه ی پی ده گوتری: (نه مانه له قورئانیشتدا
 بهرچاو ده کون. وهک اتم، کهبعض، آلم و هند ههروه ها زانستی جه فرو بیروپواری
 حورووفیه و گریزدانی سروشت و مجیزی مرقف به جوری پیت و پمزی جفراوجفرد و
 پیوهندی هژد و تیره و نه توه و ولاتان و دهوله تان به شام و نیشانه و یتنه دار و
 برهخت و زینده وهر و بالدار و سه ره بهری په واله کانی خورسکه وه، زقر جاران وات لی
 دهکا په نا بق ته نویل بهری. نو نه خشه کی دیکه پیوهندیان به کاریری مه جازی
 واژه وه هیه، مانای مه جازی و ده لاله تی مه جازی به پیز "له کشنه" و "وین جه نه" یان
 پی ده گوتری: ناشکراکردنی مانای واژه کان له یهک پسته دان، واته: ئاتپه ریپیه، کاری
 زمانناسانه، به لام ناشکراکردنی مه جازی به کانی واژه گان، تاکه - تاکه، واته: له کشنه و
 ههروه ها له پیوهندی به که وهل مجازی به کانی دیکه دا له قسه ی پرمئامیزیادی
 وهرده گری: واته: وین جه نه، کاری نه ولته په که ته نویل ده کن، با به شیوه به کی
 لیکه ی بیژم: ههروهک له نیوان مانای به که می واژه (که وهری وی) و مانای پرمئامیزی
 (شیوه ی قالب گرتن، یان به کاربرانی وی) جوداوازی هیه، ههروه ها له نیوان مانا
 مه جازی به تاکه کان و مانا پیوهندی به مه جازی به کانیشتدا جوداوازی هیه. ئاو،
 پوویار، پوویاری که نگ، پوویاری پیریزی که نگ، چار نه خشی واژه ن. پیوهندی به مزی
 و ته مومزلوی له نیوان واژه ی ئاو و واقعی به تی ئاودا هیه که هیندی جار ناسینه وه ی
 په چاله کی واژه تا نه ندازه یی ته نها هه ره له چهند ناستیکی حالی ده بین (واژه ی
 سانسکریتی پوویار، به مانای فرمیسکه) سوراتیش له ده مه ته قی ده گهل کراتیلوس
 نه فلاتوندا گوتویه: له نیوان واژه کان و "مانای که وهری و کورتاییدا" پیوهندی به که
 ههس و ته نویلی چهند باب ته لی وانی به "حاله تی که مه نکیشی (جذب) و لیکدی
 ناشکرای (مکاشفه) وه نیسبه تدلوه که له ترووکه لیکدی گفتوگودی ده ست بق دلو،
 وه لی کاتی واژه ی پوویار له پسته به که، یان له قسه به کدا به کارده هیندی، نه وه
 مانای به کی تاییه تی له بق دهره خشی و هیندی جار ئاواژه بق پوویاریکی تاییه تی ده که بین
 له گوتن پوویاری که نگ. لیره دا مانای به ههست و سنوورداری پوویاری لی ده فامینه وه،

به لام پووباری که نگی پیروژه. خزمایه تیی نئوان واژه ی پووبار و واقعییه تی کوتاییی پووباری پیروزی که نگه. خزمایه تی له نئوان پیروزیبون و که نگ (مانای تاییه تیی پووبار) کوتومت وه خزمایه تیی نئوان واژه ی پووبار و واقعییه تی کوتاییی پووبار زانسته نیییه. تنها له به کاربردنی مه جازیی واژه، واته: له هسته یه، یان له قسه یه کدا، ئەم خزمایه تیییه ده ناسریتته وه وه نگی تئ ده گین که مه به ست ئاوی پیروزی پووباری که نگه. که سیتی که به بیستنی پووبار، خزی ده نئو ئاوی پیروزی که نگدا بیینیتته وه، له ته ئویلی واژه ی زانیوه و به راستی ده کری بلین: که کار له ته ئویل تیتیه پروه. ته ئویل کرده وه یه کی خۆکار نییه. ده بی تروسکه به ک ده ده قدا هه بی - به لگه یه کی له ده قبه در. ئه وه مان پی بسه لمینن که مانای یه که نده ردوو و فه وری و ناننی ده ق هینده ی به به ره ره وه نییه که به ش بکا، تا هه ئه وه بی به ده سپیکرانی ده ق. جا له بۆ که سیتی که مانای فه وری و شانی و به که نده ردوی ده ق به شی لی حالپوونی وه به ره وه نه وی، ئه وه ته ئویلکردنی ده ق ده بی به کارنکی ناچاری. یۆنانییان هیرمسیان وه په یامهینی خودایان ده ناسی. سوقات له گفتوگویی ده گه ل کراتیلۆس ئه فلاتونودا، وه زوان ئه فرانده و ناخاوتن ئه فرانده و ته ئویل نافه رینی له قه له م داگه.

"له و پووپایه دام که نئوی هیرمس هه ربۆ خزی ده لاله ت له قسه کردن ده کما و به و مانایه س که به ته ئویله که، یان په یامهین، یان دز، یان ئالوویرچییان زانیوه که ئه مانه ش گشتیان راسته و راست سه روکاریان وه زمانه وه نه وی. هه ره ک پیم گوئی نئوی ئیریس له قساندا زۆر به کارده بری و واژه یه کیشه که هۆمه ر فره ی وه کارده برد، واته: ئەمساتو که ده لاله ت له ئاوها مانایی ده کا: ئه وه ره ریژی کرپوه. یاسادانه ر له م دوو واژه په نئوی خودایه کی دانا شیره که زمان و ناخاوتنی داهیناوه و ده توانین بیژین: گریمان که ئه وه به کاربردنی ئەم نئوه مان فترده کما و ده لئ: دوستی من، له به ر وه ی که ئه وه ره ریژی چیرۆکه یل و گه به یل (ناخاوتنان) ه، نئوه که ی وه شیرمه مس

بخځنډوه و نهی واژه یه مان دوايي وه هرمس گڅړی. ئیریس هه روه ها له فیعلی ئیریه "گوتن" وه که ووتتوه. ئیریس په یامهڼی خودایانیشه.

سوقرات وه تان و پژی قسه که یدا چورگه که قسه هه موو چتیکه، ده توانی جارئ راست بی و جارئ درؤ، به لام سه روکاری وهل "پان" واته: خودایي که نیوهی وه سایبی راستییه وی بهرز و بالاییه و مرقفانه و نیوه کی دیگه کی له بهر درؤزنی په ست و نالچاخه و پتیه ندیی لیل بزندا هه یه. ده توانین خوداوه ندی قسه واته: هیرمس به بابی "پان" بزاتین. زمانیش جارئ راست و مرقفانی و جارئ ناپاست و ناژه لانی و که رانییه. وه لی سروشتی هیرمس ته موژلویه و ته موژلویتیش گه وه ری قسه یه: له پتواربون (غیاب) ی هیرمس، له سه رده می نویدا ناچاری هیرمینوتیک (ته نویل) بووگین. بسا قسه که م خه ستر که هوه: هیرمینوتیک سه روکاری وه ناخاوتن و نووسینه وه هه یه و له م پځگوزره وه سه روساختی لیل ته نویل (هیرمینوتیک) یشدا په یدا کړیوه. (نه گه ر له لیکدانه وه ی قورن، که بهر له هر که سی مافی پیغه مبه ر بوو و بؤ که سی دیگه په وا نه بوو به و کاره رابگیا بیریکه ینه وه، چ لیکدانه وه، چ ته ویلکردنی ناپه ته "مشابهات" ه کانی قورن پاش مردنی پیغه مبه ر، بسو به کاریکی ناچاری بؤ یارانی پیغه مبه ر و پاش وان بؤ په پروه وان و په پروه وانی په پروه وان.) پول ریځکور پیی وایه ری یازنکی تاییه تی نییه که زاتین و کاربردی وی چتیکي تاییه تی زانایان و پسپوران بی، به لکو به شیکه له هه سه له یه کی هه موانی ناسین (معهفه)، هه روه ک "هیرمنیا" به لای نه ره ستوه وه به مانای ته وای قسه وه، بریتی بوو له ده لالت و مانا. نه هه گرینگترین پیشه کی گریمانه کراوی "په وشتی نه نویلی ده قان" ه که "هه میشه له خویندنه وه دا، ته نویلی خوینده ماناسازه". جا هه روه ک کاربردی نوستوروه یؤ نانیه کان له نه ندیشه ی هه لسه قیدا (فیزیک و ناکاری) ریواقیبان، مانایه کی به م نوستوروه به خشی، یان چه ند ته نویلیکی بؤ "عه هدی عه تیق" هه بوو که ده گه ل یه کدیدا تا قوجوت بوون و له پاش په یدلرون می سیحیه ت سروشتیکی تازه. به پیی ته نویلیکی تازه. له بؤ پوودلوان، مه به ست و که سایه تییه کانی عه هدی عه تیق

مانته گورئى كه ده گه ل ده سكه و ته كه ونارايه كاندا جوداواز بوون. هه لبه ته له ميژوي
 هيرمينوتيكدا ليوه كولينه كانى خوداناسه جووه كان و ته ثويلكه رانى كتيبى پيرؤز
 كارنگه ريبه كى به رچاويان هه به و پنگايان له پيش فره له نويي پتييه كانى نووسيارانى
 عيسه وي كردته وه. به هوى كتيبى كه ئوگوستيني پيرؤزه وه، ده سكه و ته يلنكى نوئ
 له چه مكه يلى كتيبى پيرؤز پتيان كه و ته مهيدانى فلهسهفه شه وه. به بپراي ئوگه سستين
 نه گه ر ده قى ماناي جؤرلوجؤرى وه به ره وه هه بن، نه پراي نمونه وهك: مانا
 ديروكييه كان، يان مانا فلهسهفويه چه ندانه كان، وه ل ده لاله تى ده ق زتر له
 ده لاله ته كانى وي به كارتر ده بن. خويندنه وه و ته ثويلي زهينى ده ق كه هه رچونتيكى لئ
 ده پوانى له گه ل ده قدا جوداوازه، ماناگه ليكى تازه ده شافريتي كه په نگوپويه كى نوئ
 ده به خشى. خويندنه وه، يان به ره وه پويوونه وه ده گه ل ده قه كان له بپري يوناسى و
 پؤميدا نو جؤر بوو: تينؤرى به يان و هيرمينوتيك. نه م دووانه ش ليكدى جوداواز
 نه بوون. "هيرمينوتيكى ئوگوستين ريشه ي له تينؤرى سيسؤن شوى ده خوارده وه." "
 هه روه ها: "پيروه ندى له نيوان زانست (وهك په پيره وي كردن له ياسايه كانى مه نتيق و
 به يان (وهك په پيره وي كردن له هونه ره كانى ته شبيه و ئيستيعاره و مه جازى نه قلى و
 كينايه و هتد) له واقيعيه ته دا وه شارتيه كه نه واوى كاري ناسين (معرفة)
 شيوه يه كى ديكه له به يانه. نه سلن ناسين و وه سفكردى كارتي هونه رى له حوكمى
 په نكدانه وه، يان له نوئ ساز كردنه وي چتيكدايه كه به په خنه گرتن له شيوه ي
 دروستكاروئكد هه به. ناسين و وه سف له حوكمى كردار ئكدايه. ناسين وه سفكي
 به يانكراو و جارويار به يان نه كراوه كه به شيوه ي ليكدانه وه يه كى زه ينيبانه خوى
 ده نوئي. ئوگوستين پي وايه كه ته ثويلي ده ق بؤ خوى زانستيكه ده كرى و ياسا و
 ريسايه كانى به نووسين بنووسرينه وه. بؤ ته ثويلي كتيبى پيرؤز، نه وه ي كه ته ثويل
 ده كا پيويسته به لانى كه مه وه، سى زمان عيبرى، يونانى و لاتينى بزاسى و له
 زانسته كانى خورسك شاره زا بن. نه من پيم وايه، وه رگيراني ده قيكش له زمانيكه وه بؤ
 سه ر زمانتيكى ديكه هه ر به وه په نكه يه.

هېرمينۆتيك به لاي ئۆگۈستېنەۋە لە جوداۋازى ماناي يەكەمىن يان گەۋەرىي ھەر
ۋازەيى، ۋەل ماناي پەرمىي ۋى دەست پىدەكا. دەيجا كەۋاتە: ئۆگۈستىن گوتەنى
دەشى ھەر جۆرە بەيانىكى مەجازى بە "تەئويل ھەلگەر" بزانين، بەلام مەرج نىيە ھەر
مەجازى مانايەكى مەجازى ھەيى. كەۋاتە: بەيان چىتىگە ۋ مانا چىتىكى دىكەيە. لە
ئايىنى عيسەۋىيەتدا باس لە پەرمىي ژمارەكان ۋ ۋازەكان كىياگە. بە مەزەنەي
ئۆگۈستىن لە بئوۋە تاييەتپەكەندا كە لە كىتپى پىرۋزدا نووسران ماناگەلى پەرمىي
شاردراۋنەۋە ۋ دەپرسى كە چما عيساي مەسىح بە نئودانسانى شەمعورن بە پىرۋس
ئەۋەي ساغ نەكرۇتەۋە كە نئوي پىرۋزەكان بە خۋايشت ۋ بە ئىختىيارى تاكەكەسى
نىيە؟ بە لاي ئۆگۈستىنەۋە ژمارەكانىش لە كىتپى پىرۋزدا بە پەرمەيلى پاستەقىنە
لەقەلم دەدرين. ئەۋەي كە جىهان لە ماۋەي شەش پۇژاندا سازكراۋە، پەرمىي
كليلىيە ۋ ھەر پەرمەيىكى دىكە كە لە كىتپى پىرۋزدا ھانگىشە نىشانەيەكى لە
ۋاقىيەتتىكى نادىار ھەس. ئۆگۈستىن پىنگاي نروسى پەرمخۇپىندەۋەي كىتپى
پىرۋزى بە سوۋدە رگرتن لە كىتپەكە ھەر خۇي دەرانى ۋ بىۋاي ۋەسا بىۋەكە دەيى بە
يارمەتتى ھەر پازى لە دەق، پازى پازىكى دىكەي دەق ھەلبىتى ۋ كەشف بكا. پىنگايى
كە تۇماس قەشە - ئەتۇ لە پەقسى ۋ تۇر بە زەحمەت تىگە يىشتىنى گەپى - ھەر بە
تەۋاۋەتى بە دروست ۋ پاست زانى. ئايىنى مەسىحى بە "تەئويل زىمان" پىشت
ئەستورە ۋ نىشانە، پەرم ۋ "نەيتى" لىك جودادەكەتەۋە. دەتواندى ھەر چىتى بە
يارمەتتى نىشانە بىناسى، يان بە يارمەتتى پەرم، نروسكەگە لىكى لى ئاشكرا كىرتن،
ۋەلى ھەرچى "نەيتى" (سپىيە)، ئەۋە پىنۋاي داپۇشىنى "ھەقىقەتى ۋەشارتى ۋ
پەنامە". تەئويل ھىندى جار ۋ بۇ ھىندى كەسان "نەيتى بەدىارنىقى" "نەيتى" يە. لە
دۋاي قەشە ئۆگۈستىن تەئويل كەندى كىتپى پىرۋز پىنگايەكى نويى دىتەۋە. خالى
ۋەرچەخانى دىرۋكى تەئويلەكانى مەسىحى لە پەيدابوۋى ئۆلى پىرۋستان ئاۋى
دەخۋاردەۋە. خوداناسانى پىرۋستان پازى، بەش بە خالى خۇي، لە گرىنگىستىن
تەئويلەكانى كىتپى پىرۋزىان نووسى؛ ياسەكانى سىۋىدنبورگ لە پىرونەندىشەي

هیرمینۆتیک (تەئویل)دا گرینگییەکی نۆدی هەیە. ئەو بېروای وابوو کە هەروەک سێ ئاسمانی ژوورین، ناوین، ژۆرین هەن، هەر بە و جۆرەش سێ جۆرە تەئویلیش بۆ کتییی پیغۆز هەن. مانای پیغۆزان، مەعنەوی، خۆپسکانه. مانای خۆپسکانه هەر هەمان مانا دیار و ئاشکرایە کە (کە پیتی دەئێتین مانای ئەدەبیی دەق) هەرچی مانای مەعنەوییە ئەوە چەمک و مانای نادیار و ئاشکرایە کە ئەو کە لێ حائییوونی وی کارێکی هەستەم و دژوارە، وە لێ ئەتوانست وە دەریش نییە. مانای قودوسی، دەرک کردنی ناخی ناخەوێس، کە دەرکی وی بۆ ئێمە، مۆگەلی فانی و ناپایەدار، لە ئیمکان وە دەره. بە لای سۆنێدنبورگ وە مانا قودوسی و مەعنەوییەکان دە ئێتو مانا سروشتییەکاندا حوزووریان هەس، هەروەک کە واقعییەتی ئاسمانی بە یاریی پووداوێهەکانی مەعنەوییە وە دە ژيانی خۆپسکانه دا پەنگدانەوی هەیە، بەلام ئە بە ژيانی خۆپسکانه دەتواندرێ واقعییەت (خودای) ئاسمانی بناسرێ و ئە بە مانای خۆپسکانه دەتواندرێ مانای قودوسی بناسرێ.

دووبارەبوونەوی پووداوێهەکانی جیهانی بالالە دنیای خاکیدا، لە عێرفانی ئیسلامدا باسێکی پەکسەر ئاشناوە. هەر "حیکایەت"ی دیار ئێخەر، یان لاساییکردنەوی پووداوێکی لە کات و شوێن بەدەرە. گۆیا واژە "حیکایەت"ی عەرەبی بە دوو مانای "داستان" و "دووبارەبوونەوی" یە. سەرلەبەری حیکایەتەپێکی کە لەم جیهانەدا پادەبێن، لاسایی و دووبارەبوونەوی پووداوێهەکانی کە لە گیان، واتە: لە ئاسمانەکاندا پوودەدەن. هەر لەبەر هەندێ مانای وانیش لە جیهانیکی دیکەدا، واتە: لە جیهانی قودسدا زانراوە. حیکایەتەپێکی کە لە قورئاندا هاتوون، ماناگەلی قودوسی، پەنامەکی و ئەسرازمیز و پەمزای و تەمومزۆلین کە پووداوێهەکانی لێ "جیهانی مانا"دا دووبارەدەکەنەوێ. ئەمانە قسەی هانری کرینسن. کرین جارەها لە هاومانەندی هیرمینۆتیک قورئانی و هیرمینۆتیک عێرفانی مەسحیی دوواوە. بۆ نمونە: ئەو وێچوونی تەئویلی عێرفانی سۆنێدنبورگ لەمەڕ ژيانی حەزەرەتی ئایم و حەزەرەتی نوح بە هیرمینۆتیک گوستیک (گنۆستیک)ی ئیسماعیلییە بە بێر دینیتەوێ. بۆچوونی

سوئیدنبورگ له مهر مانا په نامه کيږي کان نه ک تنها له گه ل بؤ چوونه کاني خوداناساني
 ئيسماعيليه، به لکو زير وک بنياتي کاري زير مانالیکدهره وه کاني قورشان ده چن؛
 چونکه نه گه دابه شکر دني مانايه کان به مانا گه ل تاشکرا (ظاهري) و مانا گه ل په نامه کي
 (باطني) نه با، کاري مانالیکدهره وه کان هه نگين تنها ده بوو به ناسيني ناستي نه ده بي
 و ناخاوتنه يي کتنيو. به پتي نم بنياته بيره کيږي، ثابته کاني قورشان جودا له مانا
 تاشکرايه کانيان، ماناي په نامه کي و باتينييان هس که به پتي پله ويا به بؤ هه لوژر ده
 گه ل و نه ملي ماريقت و سولوک پوون که شف ده بن. فره مياشتنيکي پتغه مبره که له
 زماني سه لماني فارسيرا و گيردرايه، هه يه ده لي: "إِنَّ لَّكَ أَمْرًا جَوَانِيًا وَبِرَانِيًا". واته:
 هه چتي ديوي ناوه وه و ديوي دهره وه ي هه يه. له فره مياشتنيکي نامي بيکه يدا
 هاتوه، ده لي: "إِنَّ الْقُرْآنَ ظَهْرًا وَبَطْنًا وَلِبْطَنُهُ بَطْنٌ إِلَى سَبْعِ أَبْطُنٍ". به گوزارشتي
 مه ولانا له مه سنه ويدا:

"همچو قرآن که به معنی هفت توست

خاص را و عام را مطعم در اوست"

سولتان وه له د، کړي مه ولاناي پرمي گوتوي: "زانا و نه وليا هه رچيږي کيان له مه ي
 ليکدانه وه ي قورشان گوت، له چاره م تينه په ي و خه به ري نه دا. به لام ناتواندري
 بگوتري: که نه وليا به حو ته م نه گه يشتن. گه يشتن و تيشه پين، وه لي له له فزو
 عيبار ته دا هه مان به تني چاره ميان تواني بگوئجنن ... مه نزلگايه کاني دهر يا بي
 ناوونيشانن، ناتواني قامکيان له سره داندرين".

نيخوانوسه فا له بابته تي نوخشه ي نه نديشمه نداني ئيسلام پوون که نه تنها بپويان
 ته نه به جوداوازي له نيوان ديوي ناوه وه و ديوي دهره وه ي قورشاندا هه بوو، بگره
 بپويان به جوداوازي له نيوان ديوي ناوه وه و ديوي دهره وه ي زانستي نابين و
 شه ريمه تيشدا هه بوو. نه وان به سي جوره جوداوازيان بپواده کرد، په کم: زانستي
 په وال و تاشکرا له گوين نه حکام و شاره زايي له زانستي نه خبار و ليکدانه وه و پويات

و حیکایات، دووم: زانستی که له نیتوان ناشکرا و په نامدا که بیرکړنه وه له نه حکام و ورده کاری و مووقلاشی له مانازانیدا، لیکدانه وه و ته نویل کردن و ته نزیل له ویدا جیتی هیه، سټیه: زانستی په نامه کی که شایسته ی نیماندارانې پاسته قینه و په یجووی زانست و حکمه ته و هروه ها له نه ټیټیه کانی نایینناسی و پوونگه روه ی پټسایه کانی پرسیار له پووداوه کانی ناسمانیه .

نيسماعيلیه کان له مه پ گرينگرتین پرسى "زانستی په نامه کی"، واته: بېړوا به جوداوازی مانایی له نیتوان قورشان و شریعه تناسی ده گال نیخوانوسسه قادا هاویرپوون. له سهرکی دیکه وه ده وتواندنی کاریگری بیروبوای نیخوانوسسه فا له نیبن روشدا بدیتنی. له حیکایه تی "البقال" دا نوره ده خوینینه وه که "نگه ر ماریفه تی په والانه و ناشکرا، به پتی به لکه، لیل شه رعدا ږټک نه که فت، ده بی په نابق ته نویل بېړی. مانای ته نویلش نه مه په که ده بی ده لالت له سهرکرو (مدلول) ی واژه و زارلوه کانی شهرع له مانای پاسته قانی بترازیندنی و به لای مانا مه جازیه کانی ویدا بشپکتندرتیه وه". به لام نیبن پوشد نه م کاره شی هر به چټکی ته سکوار له قه له م دا. له جوداوازی په وال و ناشکرا و په نام و نا ناشکروه به جوداوازی لیکدانه وه و ته نویل کردن ده گین. هروه ک له به رایبی باسه کانه وه ش دیاردیمان بق کرد، لیکدانه وه (تفسیر) بودیارنیختننی مانا ناشکرایه کانی قورثانه، هروه کو ده ق له په والی نه ده بی ویدا به دیارده که وی. لیکدانه وه به و سان و ناویه، واژه ناسی، پټزمانناسی، نه ده بیاتناسی و زمانناسیه کان، دیاریه دیوکینه کان، پاسایه کان و هند . مه به سستی له لیکدانه وه ده رکی هه رچی وردتر و موقلاشانه تی ده ق له لایه ن خوینده وه س. واژه ی "تفسیر" له قورثاندا نقد جاران هاتوه، به نمونه نایه تی: "ولایتونک بمثل إلا وجنناک بالحق وأحسن تفسیراً" (سوره تی فورقان، نایه تی ۳۳) لیره دا مانای ته فسیر "به بیان و پوونکړنه وه و شروفه کردن". نه تانته خالبه ندی که وپړای وه ی که به "جوداوازیگه له پاهستان" دا نامیه، نه مه ش ده ورکی گه وره له جوداوازیگه ی قوولی ماناییدا ده گیتې. نه گه ر له نایه تی: "وما يعلم تأویلہ إلا الله

والرأسخون في العلم " (سوره‌تی شال عیمران، نایه‌تی ۷) له پاش "الله" پاره‌ستی مانایه‌ک‌ی نه‌ویه که له مانای نایه‌ته موته‌شابیها‌ته‌کان. لیکدانه‌وه‌ک‌ی خودا بق خۆی نه‌بی که‌سی دیکه نایزانی، نه‌خیز نه‌گه‌ر له‌پاش "والرأسخون" پاره‌سینی، نه‌وه مانایه‌ک‌ی وای لی دئی که خوداش ونه‌و که‌سانی که پی‌شان له پرسی زانستدا چه‌سپاندوه و پایه‌دارین له مانایان ده‌گن.

هیندی سێ جۆره لیکدانه‌وه بق لیکدانه‌وه‌ی قورشان داده‌نن: لیکدانه‌وه‌ی سوننی مه‌زه‌بان‌ه که شروقه‌ی ده‌ق ده‌ چارچینه و ناستی ده‌لاسه‌تی واژه‌ ده‌رناسچێ. لیکدانه‌وه‌ی شیعیه‌یه که زیتر به‌لای نه‌ئویدا ده‌له‌نگی و له ده‌لاه‌تی زمانی واژه به‌ولاوه‌ دورتر ده‌پوا و له مانای نه‌ینی پتر سه‌ری ده‌خوری. پوهنه، کللی شه‌وش به‌ ده‌ستی نه‌هلی به‌پته‌وه‌س. سییه‌میان لیکدانه‌وه‌ی عیرفانییه که شه‌میش هه‌ر جۆره نه‌ئوینکه. هه‌موو نایه‌تی، ده‌قه‌ شیعری، فه‌رمایشی پیری، باوه‌بی دوو مانای هه‌س: په‌والی و په‌نامی. بق نمونه: قه‌نه‌وی دیوانه‌ک‌ی حافزی شیرازی نه‌مری به‌ زمانی تورکی عوسمانی شروقه‌ کردوه. پاش وه‌رگێرانی واژه به‌ واژه‌ی شیعره‌کان جاری به‌ مانای حه‌قیقی و جاری به‌ مانای مه‌جازی شه‌رح کردوون. جگه له‌مه‌ ته‌ئویل له عیرفانی نیسلا‌میدا به‌ مانای "نه‌ه‌یزانی و نه‌سرارناسی" ی خه‌وانایشه. ئیبن عه‌ره‌بی ده‌لی: حه‌زه‌تی یوسف له ته‌ئویلی خه‌ونه‌که‌یدا وه‌ک که‌سیکه له خه‌ونیدا وا بیینی که به‌خه‌ به‌رهاتوه و خه‌ونه‌ک‌ی خۆی لیک ده‌داته‌وه و نه‌زانی که خه‌ونه. به‌لام په‌یامبه‌ری نیسلا‌م "وینه‌ به‌ره‌سته‌کانیشی وه‌ک وینه‌خه‌ یالیه‌کان دیت و نه‌وانی به‌ ته‌جه‌للای خوداوه‌ند و مه‌زه‌ری مانای به‌رچاو و پسته‌قینه‌ خوداییه‌کان زانیوه. له پیشتی باسی نه‌وه‌مان کرد که ئوگوستین لیکدانه‌وه و ته‌ئویلی نایه‌ته‌کانی کتییوی پیروزی به‌ هۆی خودی نایه‌ته‌کان لیک ده‌دایه‌وه و ته‌ئویل ده‌کرد. شه‌م ته‌رزه‌ لیکدانه‌ویه ده‌ لیکدانه‌وه‌ی قورنانشدا هه‌بووه. به‌ نمونه: نایه‌تی ۸۹ له سوره‌تی "نحل" و "نزلا" علیک الکتاب نبیاناً لکل شیئ" به‌ به‌لگه‌ی شه‌وه‌ دینیته‌وه که نه‌گه‌ر "قورشان رۆشنکه‌ره‌وه‌ی هه‌موو چتی بی" کوو ده‌بی "رۆشنکه‌ره‌وه‌ی خۆشی نه‌بی؟"

پاستیه‌کی ئه‌م لیکدانه‌وی ده‌ق به ده‌قه کارێکی ژۆر سه‌خت و دژواره، به‌لام هه‌ر ئه‌وه‌نده‌یه که دنیایه‌کی ژێر به‌لیکده‌ره‌وه‌کان ده‌به‌خشی که (له‌ لیکدانه‌وه‌ به‌ "رای" به‌ "بۆچوونی شه‌خسی") دوور که‌تیه‌وه. لیکدانه‌وه‌ به‌ ره‌ئی خودی، فزۆ شتیوه‌یه‌که‌ هه‌میشه‌ ئه‌ندیشه‌ندانی موسلمان به‌ کارێکی په‌سندیان داناهه‌وه. فاهمانیشته‌کی پیغه‌مبه‌ر: "هه‌ر که‌س قورئان به‌ رای خۆی لیکدانه‌وه‌ له‌ ئاوری نۆزه‌ی ده‌سوتی" به‌لگه‌ی ئه‌و لیکدانه‌وه‌ به‌ پای خۆیه‌ به‌ناپه‌سند زانیه‌یه. گرایشت (لایه‌نگری، نۆزه‌ی) له‌ سه‌ده‌کانی سییه‌م و چواره‌مدا له‌ نێو بیرمه‌ندانی سورماناندا سه‌ری هه‌لدا که هه‌ر جۆره لیکدانه‌وه‌ و ته‌ئویلی له‌ قورئان به‌ ناڤه‌وا و گوناها‌باری ده‌زانسی. به‌ به‌یوی په‌یره‌وه‌انی ئه‌و گرایشته هه‌ر لیکدانه‌وه‌یی له‌ به‌ر هوکمی لیکدانه‌وه‌ به‌ په‌ئیه". به‌ لای مه‌وه‌ لیکدانه‌وی هه‌ر ده‌قی به‌ میتۆدناسی زانستانه‌ی لێوه‌کۆلینه‌وه‌ به‌سترایه‌.

باشه‌ کێهه‌ پامانه‌ی پاستی ناسین سه‌رپشکه‌؟ ئه‌من پێم وایه‌ شتێک هه‌یه‌ پێی "ه‌لین" که‌وه‌ر و دیاره‌ ". هه‌ر به‌ ئه‌زمۆن زانست و چالاکی به‌ کرده‌وه‌ له‌ ژیا‌نی پۆژانه‌ماندا بۆمان به‌ دیار بۆخی که‌ هه‌موو شتی له‌ و دنیا‌یه‌دا دوو بۆی هه‌ن: بۆیه‌کی "بیوی نیوه‌وه‌ و بۆیه‌کی بیوی ده‌ره‌وه‌، ئه‌وه‌که‌ی بیوی نیوه‌وه‌ هه‌میشه‌ شتیکی په‌زام و له‌مه‌وه‌ش هاتییه‌ که‌ هه‌رچتیکی ئه‌وه‌ی بیوی ده‌ره‌وه‌یه‌ ئه‌وه‌ له‌ به‌ر ده‌ستی هه‌مووماندا‌یه و به‌ چاو و به‌ گوێ و لوت و زمان و ده‌ست، هه‌ستی پێ‌ده‌که‌ین. ئێمه‌ که‌ ده‌مانه‌وی چتان بنا‌سینه‌وه‌ دیاره‌ به‌ هۆی ئه‌ندامانی هه‌ستمانه‌وه‌ ئه‌وه‌ کار، ده‌که‌ین، له‌ پێشان ته‌نی هه‌ر تاکه‌ تاکه‌ی په‌واله‌کانی چتان ده‌رک ده‌که‌ین نه‌ک هه‌موویان، واته‌ ته‌نها پێوه‌ندییه‌ ده‌ره‌کیه‌کانی وان و به‌س. که‌وا بوو ئه‌وه‌ی له‌ پێش چاومان زه‌ق و زۆپ له‌ پێشدا پاده‌وه‌ستی ئه‌وه‌ دنیا‌ی په‌وال و دیارده‌کانه‌، به‌لام زانست و چالاکی کرده‌نیی مۆف ته‌نها به‌وه‌ داناکه‌وی که‌ چتان ده‌خانه‌ی ده‌رکیی به‌ره‌ستدا چی بکه‌نه‌وه‌ و هه‌ر به‌ وه‌سفێکی پووت چتان به‌ دیار بۆخن، به‌لکو هه‌ول ده‌دن یاسا که‌وه‌رییه‌ پایه‌داره‌کانی ئه‌و دیاردانه‌ و هاوسه‌روکارییان له‌ بۆی هۆی په‌یدا‌بوونیانه‌وه‌ له‌ گه‌ل وادا پێوه‌ندی نیوه‌وه‌شیان به‌ دیار بۆخن. یاسایه‌کانی خۆپسک و

کومه لټنه نې بهه سته کان، راسته وځو دهرک ښاکړن، چونکه له گټل ديارده کاندې دېک
ناکوون و جووت نابن. که واته: دټزین وده ی زاکوون

(ياسای) گوراني چت، دټزین وده ی سروشتی ناو وده ی ویه، چوونه نټو دهرک کړدنې نو
چتانه په که ديارده کان له په ک چتدا هه موو پټکه وه ده به ستی، دهرک کړدنې نو وده په که
چته بنه رپته سهره کپیه که ی تندا سازده کا.

جه وهر نه وده په که له پشت ديارده ټټوړه وده نده کانه وه، واته: پټوه نديیه که ی
ناو وده ی، ښیچه که ی و ياسای نه شنه کړدن و گه شه کړدن و گورانه که ی ښاکړا نښه و
وه شارتيب. بق نمونه: له کومه لټکی له دوو نه وده ی له پورې زمان و نه ژاد و میځو و
که له پوړو و هند . هوه لټکدی جودلوازی به ټټوړه ديارده کی لټکدی گړیدرلوی وه ک
کور و عهره ب، یان تورک و کورد، یان فارس و کوردا که ديارده ی بالاده سستی
په کټکیان وه ک عهره ب له سوورییه و عراق و تورک له تورکیه و فارس له شیراندا و به
چاوی که متر نواړینی بالاده سته که له ژړده سته که و ژړده سته که له دوو سهره وه
(چینایه تی و نه تویه تی) بچه و سیند ریته وه و هه موو پټی ژړده سته که بق داکوکی له
پټناوی مانی مان ښاسایی خوی، له پټناوی زمانی، له پټناوی که له پوړی خوی له
بالاده سته که راپه پټ و بالاده سته که ش هر جار نا جاری به هه موو شټینیی ته خوی وه
سهرکوتی کا و وه ک کابرای له هه ردودین بوو کټیه تی خوی لی بیی به مه تل و
موعه ماما و مندالی نه زانی خوی چ کټیه تییه که، عهره به، تورکه، فارسه، جندوکه په،
پموونه، چیه و چی نیی؟! "یان هر دیسان بق نمونه: قهیران و بیتکاری و
هه ژارکړدنې کرټکاران و تیراکړدنې ژبانی فولا و وه ریزران و مانگرتنه کان و
خوپیشاندانه کان که سهرتاسه ری جیهانی سهرمایه داریان گرتوتسه وه و به جاری
قانگیان داوه، هه مووی له چاو پټی نا موغانه ی بق قازانجی هه رچی ټټر هه لپه کړدن
ده زاندری که نه ویش پټی سهرمایه داریه.

نیدی بهم جوره ده بیی گه وهر بریټیه له پټوه نديی دیوی نټوه وده ی جهانی
به ره ست و هه رنه همیشه بنه مای جټوبه جټوبی ديارده کانی دنیایی. نه وجا مایه وه

بپرسی باشه، نه دی دیارده کان چن؟ هه رچی دیارده یه نه وه ره وال و مه زه ری
که وه ره، شیره ی نیوی نیوه وه ی ته جه لا و به دیار که وتنی ویه .

نه وه ی که نۆز په و نه که وه ره نه وه یه که چتیک نییه ده پتیش دیارده کاندا هه بووی و چ
ده خلی پتیه نه نه بی و هه روا چتیک سهریه خق بی. که وه ره و دیارده په نگ به خودی
هه مو لایه نه جوداوازه کانی یه ک واقعییه ت ده ده نه وه: که وه ره په نگ به لاپه نه کانی
دیوی نیوه وه ش و بنچینه ییه کانی شی ده ده نه وه؛ هه رچی دیارده کانن نه وه تنی په نگ
به لایه نه ده ره کییه راسته وخویه کان ده ده نه وه .

نه و جا، ناشیی له یه که تیی که وه ره و دیارده به و جۆره بگه ی که راسته وخق ده که ل
یه کیدا لیک و لووس جووتن و پزآوپری هه شروون. نه گه ر هاتبا هه مو چتی به سهر
پوی دیارده کانده با، ده کرا به یه جار و راسته وخق یاسا و پتسایه کانی خق پسک و
کۆمه ل نۆزبانده وه، وه لی کاره که به و جۆره نییه: نوپاسی و گه وه رناسی نه رکیکی
که وه ره و کاریکی فره به گرتوگرلی که ره که که مه گه ر هه ر زانایان نه دجای بده ن.
که وه ره دۆزیه وه لیوه کۆلبنیکی زانستانه ی پشورنریژی چالاکیی کرده نیی پتویسته . بۆ
نموونه: ئیمه وا ده زانین خۆر به ده وری گزی زه ویندا ده خولیته وه و وه که زه وین هیچ
جۆره جووله یه کی نه بی. به لام ناواها زانینی کاره که ده که ل که وه ریکی که زانست و
نه زمون نۆزیویسیه وه پیک ناکه وی و دوفاقه . راستیی که ی، نه وه یه که زه وین به
ده وری خۆر دا ده خولیته وه، نه ک خۆر.

فه یله سووفانی فه لسه فه ی نایدیالیستی که وه ره له دیارده جوئی ده که نه وه،
که وه ریان پی چتیکه و دیارده چتیکه دیکه . نه ماتوئیل کانت واقعییه تی به نو
به شه وه کرد: جیهانی دیارده کان و جیهانی که وه ران. به پای وی ناسینی جیهانی
که وه ره کان یان وه که بق خقی نیوی لی ناوه "چته کان ده خویاندا" به لام فه لسه فه ی
مادی نه وه ی به تولوه تی یه کلاردۆته وه و پیره وه نه ناسینی که وه ری چتان
کاریکی مه حال نییه، نۆزیه وه ی یاسایه کانی گۆران و گه شه کردنی جیهان کاریکی له
نیمکانبه ده ره نییه .. نه وانه ی پتیهان وایه جیهان مه ته لیکه و هه رگیز هه لئا هیندری. به ره ی

نازانسکاری agnosticisme یان پی ده‌گوټی. دیاره نازانسکاری کاریکه څو څو به درېڅخه وه له شغل و ناوړه‌دوره. گریمان مړوف له م جیهانه دا تا ده‌مړی ده‌سته‌پاچه و دامواوه تهنی له ده‌وری څو ده‌تړی و ه‌پی له بې جیاناکاته وه و له حیچ حالی ناوی، به‌لام کی وایه؟ نه دی نه و ه‌موو کون و که‌لینی جیهان پشکین و گړپانکاریانه کی به شغل و ناوړه‌زی مړوف نه‌نجام براون به پیچه‌وانی "نازانسکاری" یوه، نیشانه کی "ده‌زانسکاری" نیی؟! مړوف بوونه‌وریکي له‌دوریا نه‌ماشاکری شانوی وجود نیی، مړوف بوونه‌وریکي وه‌کار و نه‌فرانکاره. له مه‌یدانی کار و نه‌زموندا پاستی و نا‌پاستی چتان به‌دیارده‌که‌وی، مړوف به دم کار و چالاکی په‌نټوه‌نانه وه پی وه گوه‌ری جیهانی چارده‌وری څو ده‌با.

ناسینی چت، پله کی په‌کم و پله کی دوه‌می ه‌ن: ناسین له پتی ه‌سته‌کان: دیتن، بیستن، چه‌شتن، له‌شبه‌رکتن و بټن‌کړنه‌وه. ناسین له پتی شغل، مه‌نتیق، پیرکړنه‌وی پوه‌وه. به‌لام هم دوو پله ناسینه به بی چالاکی به‌کړده‌وه سه‌رناگرن. به بی نه‌زمون ناچه پزی له پاستی نیک که‌وتنه‌وه.

ته‌نویل، له زورده‌ری دیکه‌وه لیوه‌کول‌دراوه و قسه کی له‌سه‌رکراوه. شلاپر ماخه‌رو دیلتای ده‌لین، نیچه‌گوته‌نی: چتی به نیوی دیارده‌ی ناکاری (اخلاقی) یوه نه‌بووه و نیی، نه‌وی که ه‌ی لیکنده‌وی ناکاریانه کی دیارده‌کانه و به‌س. ه‌رچی هوسل و هایدگرن، پییان وایه: "مړوف که قسان ده‌کا قسه‌کی ه‌ر هینده‌ی وه‌به‌ره وه ه‌س که به زمان وه‌لامی ده‌داته‌وه". هوسل دیارده‌ناس بپوای به‌پیشه‌کی نه‌نجامگری (استنتاج قبلی) و قیاس نه‌بوو. نه‌ت‌نی بپوای به پاسته‌وخوچت ده‌رکرن (شهود) intuition ی به نه‌زمون و ارد و موقلاش ه‌بوو. ته‌نویلی به کاریکي راست نه‌زانیوه. گادامر، له مه‌ی ته‌نویل و انا، ده‌لن: "پرسی نه‌سلی له ه‌یرمینوتیکی ه‌لسه‌فیدا نه‌مه نیی که نییچه‌ده‌کیر، یان ده‌مانه‌وی چپکه‌ین؛ به‌لکو پرس نه‌ویه: که چ چتی له‌ویوی ویست و کردلی مه‌وه پوه‌ده‌دا؟

پیکور پټی وایه، فلوهر گوتنه: یه کټی له پځایه کانی دهگل ژياندا هه لکردن (تحمل کردن)، نه وه په که ده نټو نه ده بیاتدا تقوم ببی، وه ک بلټی له جیژنیکسی نه مردا هاو به شمی بکټی. پیکور به کارلوس ټولیزوی گوتووه که هه میشه: "شیفته و که مه نکټشی چه ندسره بووه."، هنزی له وه بووه دهق زور مانا هه لبرگړئ. نه و پټی و ابووه که "نیمه هه موو کوپی په خنه یی" نه و ستایبشت له ماموستایانی گومانی په خنه یی نوئ دهکا، به لام جه ختیش دهکا که "ده بی له گه ل په خنه دا په خنه گرانه پوویه پووینه وه". نه مه پرستیکی گرینگه له نه ندیشه ی ویدا: چوڼ چوڼی نه ندیشه هه م سهره بخن نییه و سهره خوڅه؟ نه وه لاسی نه له "من بیرده که مه وه" و نه له زالبوونی جیهانی به ره سندا ټوژیوه ته وه. پیکور ده نه ندیشه ی ناییندا، هه ره یتنده نوځوازه که ده پامانه ی نه ده بیدا، پروتستانته، وه ل نه وه ندی که له م نایینه فیتربووه په خنه و ناقایلییه. نه و پټی وایه که له نووسیندا ده بی بیروپوای خو مان له نټوان دووکه وانه دا "....." دابنټین و هه رگیز به چتی سه لمیندراویان نه زانین. نه م جوړه نه ندیشه انه ده کړئ له ټولوی بیروپاوه پټی نوخته وییبه کانی به ره ی عرفانی دبلحادیی دنیای نیسلا میشتا بیینینه وه.

هایدگر ده یگو: زمان قسان دهکا، و نه مه یه حوکمی نه سلپی وی: زمان قسان دهکا نه ک مروف. مروف نه نها له ویدا قسان دهکا که دهگل زماندا پټکه وه بی. به پټچه وانه ی وهی که له یه که م نیگادا به رچاوده که وی، ناگایي له قه له مړه ی زماندا زال نییه. له نولوه وا به دبارده که وی که نه گهر ناگایي تنی له یه که زه وینه دا زال بی، نه و زه وینه یه یه زمانه، به لام وا نییه. زمان هه روه که نامتری هاوسه روساختی دهگل یه کی دیدا، سنووری ناگایي یه کی دیکه و سنووری ناگایي مه دباری دهکا. نه م قه له مړه و کاری زمانی راسته وخوځه له سه ریشکایه تی "من" به دهره؛ و له پراکتیسا پامان ده گړئ و په کمان دځی. خو لاسه قسه که به مه ده شکټه وه که مانا، بوو دیکي فیزیکي نییه (!؟) به لکو بابته یی خو شمی نه ندیشه یه و به س، به لام ده لالت نیمه به واقیعییه ته وه

شه تەك دەدا. دەلالەتیش بە كات و شویتەو، بە پێوەندیی دەگەڵ یەكدی چتانهوه
گرتدرووه (شەل نییه، لاقی شكایە. ش. م).

ههروا به دەم سەرەمەقەستی قسانهوه و زۆر خێرا باسکردنی تەئویلهوه، ولفگانگ
نایزەر و هانس پۆبەرت باس، لەمەپ ئاسۆی دەق، بە سەرناوی "جوانی ناسیی دەرك
کردن" هوه باسی تەویلیان کردبووه. ئەندێشمەندان لە مەپ تەئویلی ئەدهیی دەگەڵ
یەكدیدا فرە ناپێك و لێك دوور بێریان کردۆتەوه. هێرش لە تەئویدا، مانای كورتایی و
ههون و نیتیی نووسەری گەرەكە، گادامەر و تەئویژ دەگەڵ ئاسۆی مانایی زەمانیی
پێخوسنكرلوادی ئی دەوتین، پێكۆر سازکردنی جیهانی دەق، هایدگەر تەئۆزینەوهی پازی
دەقی ئی دەوتین. هەشن خۆیندەنەوه و تەئویلی دەق دە هوكمی "لێكدی ئاشكرابوون
(مكاشفە)ی مانا" دەزانن و گروپەكی دیکە بە "مانائەفراندن" دەناسیتن. بە پێی
لێكۆلێنە تازەنەفەسەكان لە مەپ هێرمینۆتیکي ئەدهیی تەئویلی، دەق دە هوكمی بایەخ
بە ئاستی ئەدهیی دەقدایی و مانا ئەنجامەكەپەتی، كە ئەوهش لە بەستینی دەق
خۆیندەنەوهدا دەردەست دەكرێ.

ئەم باسە بەلای ئەوهماندا پادەكێشی كە ئایا خۆیندەنەوه بە مانای یەكسەردەرەكکردن
و فەوری، یان پێشبینیشە؟ زۆر جاران دەستی خەك دەخۆیننەوه، فەنجانی قاوهیان
بۆ دەگیرنەوه، لە دەمچاویاندا باری دەروونیان دەخۆیننەوه، یان خواجا حافزێکیان
بۆ دگیرنەوه، یان خەونسان بۆ لێك دەدەینەوه، گەلۆ ئەم خۆیندەنەوهیە مانای ئەوه
نییه كە فەیلە خۆیندەنەوه و زیندەگی كردن (زیندەگی وەك دەق) دەگەڵ فەیلە
"ئەفراندن" داواوەسەرۆكارن؟ سۆفییەكی نەقشی كە خۆی لە خەك دووردهخاتەوه و
دەچتە خەلوەخانەوه، بە "تأمل و مراقبە" ی پۆخی دنیاپەكی، با خەیاڵیش بێ، لە
واقعیەت بەدەر بۆ خۆی سازناكا؟ كەواتا، ئەتۆ كە دەقی وەدەخۆینی، دنیاپەكی لە
دەقەبەدەر سازدەكەي خۆیندەنەوه واتە: فەرامۆشکردنی دنیاى واقعیەتی خواساییه
تا بە ئەفراندنی واقعیەتیکی نوێ بگەین، بۆ نێو دەق پێدۆزینەوهی، دەردەسێكردنی
چۆرە جیهانیکی دلخواز لە دەقدا، ئارەزوو، یان ئامانجی كاری خۆیندەنەوهی.

هیندی جار خۆیندنه وه هه ره مووی سه ره بهر دهیی به کارێکی ته ئوێلکاری، دهیی به بیانووی سه ره نوێ جیهانیکی بیکه دروستکردن. ئه من بۆ خۆم زۆر جار ان که چتی ده خۆینمه وه، مه بهستی خاوهن ده قم وه ک بلتی هه مه به ست نه بی وایه. کاتی نه فسانه ی چپای ناگری به شار که مال به کوردی کرد، له و شوینده که گولبه هار و نه حمه د له سه ره چپای ناگری به به کدی ده گهن و شه و پێکه وه پاده کشین، نه حمه د شه ره که ی له نیوان هه رتکیاندا داده نی، بۆچی؟ په نگه نه تو بلتی نه وه لاسایی داستانه که ی مه م و زینی کردبیتته وه که نه میش هه ره له داستانه که ی نه شقی ئیزۆلادی نه سه که ندینافی ئاوده خواته وه. به لی، ده شی وایی، به لام نه مه زیت له نه خلاقیه تی شۆره سواری سه رده می پژی فیودال هه لئینجراوه و به شار که مالی له نوێه وه گیتی نه فسانه ی چپای ناگری هه ره وه ک گیتی داستانی ئیزۆلدا وه گیتی داستانی مه م و زینی فۆلکلوری و نه حمه دی خانی نه مر، نه حمه دی به سۆفیه کی پابه ندی ئاکاری شۆره سواریکی دلۆپناک و نه شقی بی خه وشێ نه و سه رده مه له قه له م داوه. وه لی نه گه ره به شار که مال وه ک کافکا که له کاغه زیکیدا بۆ بابی ئاردووه و هینده ی په سن و ستایش لی کردووه سه ری گه یاندۆته جه لعه له ی ئاسعانی، نه و که سانه ی که له سای ده سه لاتی پوله وه له مر فایه تی شۆرلووه ته وه و په سنه که ی لی بووکه وه فو و شۆرینه وه و هه جوو، بخۆینمه وه، نه و جیهانیکی له سه ره ده ستووری "پیشه به ندی" rhizome ته ئاسۆیی نه ک "دره خه به ندی" ستوونی پاناوه. به شار که مال گوپینی چاره نووسی نه ته وه ی کوردی به ده ست کورد خۆی، به هه لومه رچی خۆیی (زاتی) په وه گوێداوه. ده یه وی بژی، کورد هه تاوه کو له هه لومه رچی پژی ده ره به گایه تی و خه له کیدا، تا ناقره ی نقوم بی و له غه فله تی نه و جوړه ئایدیۆلۆجیه دا بخۆیتته وه، به ئامانج ناگا.. گولبه هار، مادامیکی هه ره به هه مان زه نه بییه تی کیژ ده ره به گیکه وه بۆ نه حمه د له زیندان پزگارکردن، سازشت و موساوه مه له گه لی مه مۆی وه ردییانی زینداندا بکا و کلافه یی له قزه که ی پێشکیش بکا، دیاره هتشتا هه ره له خه ونی غه فله ت، ناناگایی و متانه به گوێ له مستی مه حموود خانی ده ره به گ، مه مۆ، ده کا. له بهر

هیندی بۆ ئەو ناداشی بیکای بە هاسەری خۆی، چونکە لەگەڵ مەمۆی وەردیاندای کارێکی نابەدلی ئەحمەدی ئەنجام دابوو و ناکرێ بە بەو جۆرە سازشکارییە بە نامانجی پاستەقینەیی خۆیان بگەن، ئەم پەرز و بە نامانج نەگیشتنە، کێناپەتە لە بە نامانج نەگیشتنی نەتووی کورد کە تاوەکوو دەسەڵاتی زینییەتی فیودال بێ، بە هیچ ناگا، تا دەگەڵ پۆتیمی پزێوی فیودالدا سازشتکار بێ، ناتوانی لە چارچێوەی مێرئشینکی دەرهەگایەتی خۆی قوتار بکا. بە پاستی ئەحمەدی خانینی نەمریش هەر بەم جۆرە بێرە کردۆتووە. ئەو هەتوانی دەردی کوردی لە بەگرتنی نەتووی کورد لە دژی پچر پچری دەیان. مێرئشینێ نالە لەگوێی عەجەم و تورک و عەرەب، پان بۆرە سەر بەخۆدا، دەدێت. بەشار کەمال پەرزکردنەووی گۆلبە هاری لە لایەن ئەحمەدەووە کرسووە بە پەرزکردنەووی چارەسەرکردنی مەسەلەیی نەتووی کورد بەو شێوە پچر پچر و کال و کرچەیی ئریژایی مێژوو، کە لە پۆتیمی فیودالدا پەنگی خواربۆووە و تا ئێستاش هەر پەنگی خواربۆووە و قەتیس ماوە، هیچی بە هیچ نەدەکرد.

هەرودەما لە شوێنێکی دیکەدا بەشار کەمال لە پەسنی زەینکی عەفدال، بەیتبێژی فۆلکلۆریی نامێی کورد، لە داستانێ "زەوین ناسن و ناسمان مس" دا دەلی: "بەیتەکانی عەفدالی زەینک هەموو کەسێ تێی دەگا، لە کورد، عەجەم، عەرەب، تورک. " ئەمنیش لە وەرگێڕانی ئەم چەند دێرەدا "هێرمینۆتیکانەیی پزێمیانە تی هەلجۆم و ئەمانەم بە دەمیەو دا: "ئینگلیس، فەپەنگ، پروس و هتدیش. تێی دەگەن" ئەمن لێرەدا مانای ئەم دەقە، ویلهلم دیلتای و R. G. Colingwood ناسایی بە پێسی بنەمای "باجایش" segf- transposition (بەیتەکانی عەفدالی زەینک بە بەیتی نەبەلەووی ئازادیی نەتووی کورد کە هەموو کەلانی دنیا تێی دەگەن، تی دەگەم، بەلام بە داخووە تا ئێستا ئەنێ هەر بە گۆگرتن نەک بە کردووە ئاورومان لێ دەدەنەووە.) واتە: خۆپێندەیی دەقی مافی نەووی هەیه کە لە لێکدانەووی دەقدا خۆی لە جێی نووسەری دەقە، لە پووی کارایی، کاتی و شوێنییەو، دابنێ. یەکم ئەوێهە کە: لە پووی کارایی و شەخسییەو، خۆپێندە دەبی بێی بە هەمان نووسەری دەقە، بچتە

نیو ناخی قالبی نووسری دهقهکوه و خوی له جیاتیی نووسرهکه حسنیوگا. دوهم: شهویه که له پووی کاتییهوه دهبن خوی له ههلوهرجی کاتی - میژوویی ویسا پسهپیتی و بزانی که له کتیه برگی "کاتی" دایه: دهبن له گرانکاری، پوودلو و سهریوره سیاسی و بیرهکی و فهرهنگی و میژوویی و نابوویی نه و سهردهمه حالی بی و بزانی ده کتیه برگی، یان داپرانی "میژوویی" دایه. سییه شهویه که: له پووی شوینییهوه دهبن له بارودخی جوغرافیایی و زیدی شوینی نووسر به تهواوتهی شاره زابی و بزانی "له کتیه قولینچکی جیهان" دا گیرساوتهوه. ئیدی بهم جۆره خوینده به دورخستنهوهی ههر جۆره پیتشداوهی پیتشوه ختانه و بیروبوچوونی شهخسی، یان به لاهه نانی ههر جۆره زهنیهتی خویی و بهرهوپی له خوتیه لقورتاندنی زهینه کانی نه دتیشهیی - بیروباوهی پیتشوه ختانهی خوی و قوبولکردن، یان وهگرتنی قالبه زهنیهتی نووسر (له ههر سی په هنده کانی کارایی، یان شهخسی، کانی یان میژوویی و شوینی، یان جوغرافیایی) و گونچاندنی خۆ لهگه له شهلوهرجانه دا به سه ره و داپرانه دا که نووسرهکی جودا دهکاتهوه، زال دهبن. شه هیرمینۆتیک کونه باوه. به لام به پیسی هیرمینۆتیکیی هه سیناسی به پیچه وانسهی هیرمینۆتیک کونه باوهوه، جهخت له سه ره "ناوچه قایه تی زمان" (مه ره زییه تی زمان) دهکا. ده رک و لیکدانه وه وک تیه لکیتی ناسۆیه کان له بنه رده دا پروسسیتیکی زمانناسییه. به هوی زمانه وه به که پاردوو و ئیستاکانی به شیوهی هاویه یانه ره سهره تاتکی و لیکدی تی هه لده کیشریژن. بهش به حالی مارکس، ههرچه ند هسی و له من ده یانه وی بلین که شه ویش بی شه وهی به خوی بزانی و با میتودی به ئیستیلای خوی "زانستانهی به کارهینا بی"، به لای شه ودا له نگیهوه.

X نازادى

نازاھسی و ناچاری نوو مەقوولە (کەتەگوری)ی فەلسەفین، واتە: پیوەندیی ھاوبەرابەری
 جموجوولی مرقوف لەگەڵ یاسایەکانی خۆپسک و کۆمەڵدا. پوونتێری بێنیم، مرقوف بەرابەر
 بە پۆژئاواوون و پۆژ ھەلاتن، بۆومەلەرزە، بارلنپان، بێ وەرگرتنی تۆکسیجین یەکسەر
 مردن و ھتد. چدە کا؟ یان خۆپسک: بەرابەر بە مرقوف کە زۆر لە یاسایەکانی گەشتووە
 و دەزانێ چۆنیان دەگەڵدا پەفتار بکا، دە کاتێکدا مرقوف وێرای ئەو کە لە یاسای
 بارانبارین گەشتووە ناتوانی، مەگەر لە چارچێوەیەکی بەرتەسکدا، جەلوی ئەم یاسایە
 بە دەستیوہ بگرێ، کەچی نوای ئەوێ کە لە یاسای کیشمان (جانبیە) گەشتووە، تا
 پادەیی بەسەیدا زال بێ و بۆ سوودی خۆی بەکاری بەی: دەتوانی لە قەلەمپەوی
 کیشمانی زەوین، وەک بالدار، بە فیۆکە بفی و بگرە بە مووشەک (فیئەک شیتە)ی
 فەزایپێدا، ھەر بە ئەوای لە کیشمانی پزگاری بێ و بۆ ئەستیرەکانی دیکە بجێ.
 کەواتە: لە ھەردوو حالەتەکا، مرقوفیش دەگەڵ یاسای خۆپسکدا جاری پۆزەتیفانە و
 جاری ئەگەتیفانە ھاوسەروکارە، پیوەندیی و کار دە یەکدیگرەنەکە ھاوبەرابەرن.
 مرقوف دە بەرابەریدا ھیچی پێ ناکرێ، ئەو زالە بە سەیدا، مرقوف دەتوانی بەرەوہرپی،
 بە ئەرتی (ایجابی) یان ئەرتی (سلبی) ئی بکا، ئەمجا مرقوف بە سەیدا زالە. ئەمە
 بەش بە حالی پیوەندیی چالاکیی ھاوبەرابەری مرقوف دەگەڵ یاسایەکانی خۆپسکدا.
 بەش بە حالی چالاکیی پیوندی مرقوف دەگەڵ کۆمەڵدا، دەتوانن مالیکیەتی زەوین بە
 نمونە بێنێنەو: مرقوف پاش ئەوێ لە یاسای پیوەندیی پەنتۆھیتانی مالیکیەتی
 زەوین حالی بوو، توانی بە پەپینەوہ بۆ قۆناخی سەرمایەداری لەو یاسای مالیکیەتی
 زەوینە یاخێ بێ و بەتالی کاتەوہ. بەلام لە کوێ؟ بیاڕە لە ولایتێکدا کە ھەلومەرجی
 گۆرانکاری تێدا ھەراھەم ببوو. خۆ لە مالیکیەتی سەرمایەداری پەھاکردن،
 ھەرچەندە لە ناو ولاتانی کۆمۆنیستدا دەستی پێ کرد، بەلام نەیتوانی لە چارچێوەی
 گشت دنیادا بە سەیدا زال بێ. کەواتە: ھەر وەک مرقوف کار لە یاسایەکانی کۆمەڵ
 دەکا، ھەر وەھا کۆمەلێش کار لە مرقوف دەکا.

له مه پ نازادی و ناچاری له فلسفه ده، بۇ يه که م جار سپيؤ نازدهى به نايين جووله که، که م تا نۆدى به دروستى پوون کردۆته وه که نازادى چالاكى مرقى به سەنگ و تەرانووى قازانچ و زيان ديارى کردوه، واتە: مرقف هەرچيه کى که ده به وهى بيلى يان بيکا، به په واپوون و ناپه واپوونى نه و قسه و کرده وه به وه گرتردوه. هەرچى هيگله، له م بواره دا زۆتري پى لى هه لبرپوه و ده يکوت: نازادى ناچارىبه کى دهرک کراوه. (به لى له هيندى چندا دهر کردنى ناچارىبه که به ماناى له ياساى ديارده که گيشتن و به خوايشتى مرقف مل بادانى، هاتوه، به لام له نۆر چندا نه تو ياساى ديارده که ت دهرک کردوه، وه لى نه م دهرک کردنه تهنه هه له چارچۆه دهرک کردندا ماوه ته وه، واته: تو نه توانيوه ملى به لای سوود و قازانچى خۆتدا بادهى، به نمونه، وه: به ره و بپى کردن له پوودانى بوومه له رزه) نه تو ده زانى بوومه له رزه به پى چ ياساى پووده دا، لى تا نه و بۆ که ش نه تو ده به رابه ر نه م ديارده مالۆيرانکه رده ده سه پاچى و چت پى ناکرى، يان ده به رابه ر ياساى مه رگدا، که تيشى گيشتوى، چه ده سه لاتيکت نيبه، به لام نازادى به پى فلسفه دهى مارکسيستى نه وه به که سوود به دهرک کردنى ياسا و پيسا بابتهى (مرضعى = عه نى) به کانى راستى و ناچارى بوونى وى له پيشاوى کۆمه لدا وه رگرى. هەرچى "ناچارى" به نه وه له پۆه ندييه نيتوخۆيه کى و کارىگه ريبه هاويه رابه ريبه کانى پووده دا و ديارده کان نيته گۆپى بۆ نمونه:

دياردهى له ناچارى خولانه وهى گرى زه رين به ده وى خۆردا، نايه مرقف نازاده؟ هه ر له کۆنه وه نوو پاي وه "جه برى" و "ئيرادى" له مه پ نازادى و نا نازادى به هه بووگن. خاوه ن پاي ئيرادى "هه موو شتى ده بنه وه بۆ ئيراده و خوايشتى مرق، واته: مرق له گۆراني جيهاندا ده وى سه ره کى و بنه پ ده بينى، نه م خاوه ن پايه هيچ خيسابى بۆ هه لومه رچى مه ووزوعى و عاميلى خاريجى و ياسا مه ووزوعى به کان و ناچارىبه ميژووينا کان ناکا و نازادى به لاوه به ماناى له هه موو به ندى په هاييه، واته هيچ به ندى ئيراده و خوايشتى مرق پاناکرى. به لام نه م پايه هه له يه. هيچ شتى له دنيا دا به بى هۆ و هۆکار دروست نابى و نايه ته گۆپى و کارى خۆى پى ناکرى؛ جا له به ر هه ندى ئيرادهى

نښانېش ناتوانۍ بڼې پښتووانۍ شتې، هروا به خواښتې خوی، چيې نارونو لې بو
بيکا، يان نه يکا. به پيچېوانهۍ هم راپوه، پای جه برييه کانه که باوه بيان وايه هه مو
چتې هر پيشه کی چاره نووسه و ټبرادهۍ نښان بڼی نښه چاره نووس بگويې و دياره
هم باوه پي قهده رييه ته مرقی به دست ته مېلې و ته وه زه ليه وه داوه. نه گره به
قسهۍ وان بکين دېۍ دهسته پاچه دانښين و هيچ نه کين و لامان وايې هه موو شتې
پيشه کی برپار دراوه: برسېه تي، نه خوښي، کوټله تي، ژړوده ستي سياسي ،
نه خوښنده واري و نه زاني هه تا هه تايه، ناغايه تيې سه رمايه داري و چه وساننده و
تاد..... نه مه هستي باوه پ به قزا و قهده و چاره نووس له ميشکي مرؤدا دروست
دهکا. له به نه هم هم راپه متمانې مرق به هيڼي خوی، به وې که ده توانې دنيا به
باري به رزه وندي خويدا بگويې، پږمه کونه کان بگويې، دنيا به کی نوښاد دروست
کانه وه، ده پوچنيښته وه . مرق له حالت دا وه ک سوفی و ده روښ دېۍ چاره نوږي
ټبرادهۍ هيڼي کی له خوی گوره تر بکا، که نه وه هه موو شتي کی له سه رته تاوه بق
برپوه ته وه و هر چتي کی له چوارچيويه نه و چاره نووسه به ده ر، بير لې بکانه وه
پته ووده به.

زه رووړه تدا، ده کړې. له حالتې په که مډا ناچاری و زه رووړه ت نیبه و هه موو چتې به که یف و خوایشتې به شه که نه مهش وانیبه، له حالتې بوو مډا، نازادی نیبه و نازادی له گه ل ناچاریدا پټک ناکوئ و نه مه په بنه مای نه م پایه.

باشه نه دی چاره سړی پاسته قینه کټه په یه؟ له ژبانی پوځانه دا زور جار مه به ست له وشې (نازادی) و لیک ده درټه وه، که هیچ قهید و به ندی به سر کرده وهی مرقوه نه بی. جا له بهر هندی و بیرده کهنه وه که زه رووړه ت، ناچاری، بی شیراده یی، دژې نازادیبه: مادامیکې ناچاری و زه رووړه ت و داموای ه بی که واته له ویدا کوت و زنجیر، کوسپ و له مپهر هیه، که وایو به م مانایه نه نازادی هیه و نه ته پره ماش . نیدی وای لی دی که چاره سړی کټشې نازادی به م چاره سړه بی: نایا مرق ده توانی نازاد بی ده کاتیکدا ملکه چی یاسایه کانی زه رووړه تی خو پست بی؟

مرو تا یاسایه کانی خو له یاسای کټشمانی گه ردوین پزگار نه کرد نه یوانی، بگاته مانگ، نه مه مانای چپیه؟ مانای نه ویه که مرق به بی په چاوکردنی یاسای کټشمان ناتوانی نه م کارانه بکا.

بق نه وې مووشه کی به خولگی خوی بگ په ندی، ده بی به خټراییه که بغرې که هیزه ناوین به ربه ره کانتیکه ره که ی له کټشمانی زه وین زیاتر بی (نه مهش وه ختی سرده گری که خټراییه که ی له چرکه په کدا له ۸ کیلومتره برین زیاتر بی). به م جوړه زانایان توانیان مووشه کی بق ناسمان ه لده ن، به لام نه که به دژې یاسای کټشمانی گری زه وین و بی گری به ودان، به لکو له سر بنه مای دیراسه کردنی کاریگری نه و زور به ویدی

بق په که م جار که مانگیان به ره و فزا په رتاو کرد، پشتیان به یاسای کټشمانی کوسمق به ست. مووشه که که یان به جوړی به هیز کرد. که بتوانی له هیزی کټشمانی زه وې زتر بی. که وه ختی مانگ که له مه وداي هوکمی کټشمانی زه وین په ها بوو، په کسر کټشمانی مانگ به ره و لای خوی قوستیه وه و ناچاری کرد له سړی بنیشته وه. جا نه مه هر به ته واره تی نه ومان بق پوین ده کاته وه، که نه وانه ی لایان وایه نه گهر

نیمه ملکه چی یاسایه کانی زه روورده بین، نازادی له دهست ددهمین، یا شه نازادی نییه و له پتگیه ک دهگه پین که خویانی پی له و یاسایانه بدزنه وه، له و ناچارییی که له قهه ی نازادی ده کیشی، هه لدین. نه مانه نازادی به په ها بوون له یاسایه کانی ناچاری تی دهگن، که راست نییه. که واته نازایی راسته قینه له کویدا، نایا له ویدا که هه رگیز ددان به یاسا و پتسایه کدا ناندین، یان له ویدا که ددان به یاسایه کاند ده ندری و ده زاندین و له سریشتیان شاره زا ده بین و له زمانیان حالی ده بین و له هه مو ده لاته کانیان تی دهگین و سوودیان بۆ بهرزه وهندی نیسان لی و ده ده گرین؟ "ناچاری کویره، تا که شفی نه که ی، چاوی نابینی، به لام هه رکه که شفت کرد، هه رکه یاساکه بیت که شف کرد، بۆ بهرزه وهندی خونت به کار هیتا، هه نگین نه تر ناغای خۆپسکی." نازادی له وه دا نییه که تر به خه یال خوت له یاسایه کان په ها که ی، به لکو شه وه که تر تییان بگی و تا چ نه ندازه که نیمکانی شه هه یه که تر به شینوه یه کی بهرنامه بۆ داپترلو له وه بگی که چۆن یاسایه کان ناچار بکه ی ملکه چی جی به جی کردنی نامانچکه لیک ی دیاریکراوین.

نه قسه په ش نه که هه ر به ش به حالی دیارده کانی خۆپسک، بگره به ش به حالی ژیا نی کۆمه له کیش هه ر به هه مان جۆره. پیش په یدا بوونی زانستی مارکسیزم. یاسایه کانی کۆپان و گه شه کردنی کۆمه له کی نه ده زاندان، خه ک به سه تان چه رخ و چاخ به نده و نالقه له گوئی ناچاریی میتووینی، (زه روورده تی تاریخی) بوون. به لام مارکسیزم په رده ی له پوی نه م یاسایانه هه لمالی و که شفی کردن. نه مه ش یه که هه نگا و بسو که چه وسوانی دنیا له م راستیه بگن و به م یاسایانه پرچه ک بن و نه وساکه خویان چاره نووسی خویان ده نووسن، نه ک میرده زمه و چندۆکه و حتی خه یالایی له و جۆره بابه تانه.

خولاسه نازایی مرۆ له وه دایه که له یاسایه کانی خۆپسک و کۆمه ل بگا. و زۆر به مه هاره ته وه یان له کار و کرده وه ی پۆژانه دا به کار بیتنی. نازایی مرۆ له سنووری

زه روودت تى ناپه پئ. جوزنى ئىختياره كى نه شاعيره ش، هر نه ده گريته وه، به لام به تى گه يشننىكى ميتافيزيكانه.

له يله سوفه بقرجوازيه كانى هاوچه رخ لايان وايه مرق نازاده، مادميكي بتوانى، ئىختياري به ده ست بى، كته چتى خوايشت كرد بيكا.

به لام نه مه خه ياله، شتى وا نيه. نه مه ش له حيكايه تى كيشه و ده مه ته قتيه كى نيتوان فرپوژكه و چنوى پروگه نماى موقناتيسدا به پوونى به ديار ده كه وئ:

فرپوژكه به خق ده نازى ده لى: نه من نازادم، به هر لايه كيدا كه يلم لى بى پوى ده كه مى و كه چى نه تو به رت به هر لايه كه وه بكى، هر پوول له يه ك لاي ده كه ي. چنوى پروگه نما وه لامى ده دلتوه:

كته نازادى؟! نه تو به خوايشت و ئيراده ي خوت ناخولتيه وه، با به خولت دىخى، با ياريت پئ ده كا، ده نا چون ده توانى بخولتيه وه؟ نازاديه كه ت پشووكورته، له بايه كى بز بايه كى ده چى. نزىكترين با كارت تى ده كا. به لام نه من پشت به هه لسوكه وتى كه ش وه وا نابه ستم و هه ميشه هر پوول له يه ك لاي ده كه م و به هوى نه م پوول له يه ك لاكرنه م پىگاي راست به خهك نيشان ده ده م، به لام نه گه به ودى بىر له م قسه يه بكرتته وه، نه وه مان بز پوون ده بيتته وه كه ناكري له نازادى به و جوده تى بگه ين كه مرق بوى هه يه هر چاره سه رىكى بز خوى ئىختياري ده كا هر نه وه يه و نابى گوى به هيج چتى بدا.

هيندى لايان وايه - مه به ستم نه وانه يه كه له ولائى سهرمايه داريدا ده ژين - كه به خوايشتى خويان ته رز و شتولزى به وپه پى نازاديه وه بيركرىنه وه يان هه ل بزاردوه و هه بورنيان به ره مى ناره زوو و ئاكار و په فتارى " نازادانه ي شخسى " يه، كه چى له راستيدا نه وانه كويله ي هه لومهرجىكن كه تپيدا ده ژين، كويله ي په مه كييه تىكن كه له مالىكيه تى تاييه توه هه ل ده قولين و ته رزى چونيه تى ژيان په ووه رده يان ده كا. كامه تا " نازادى شخسى؟ " به و مانايه ي زانايانى بقرجوانى لىكى ده ده نه وه. هه رچى

چت همه به لیره ملکه چی "زه روورده ت" ه و ئەم زه روورده تش ده شکل و شیوانی هیزی کومه له کیی کوپزانده به بیار ده که وئ و قدر له باهۆز و په شه بای سهخت ده چی.

به لام ئە و نازانییهی که پشت به ناسینی زه روورده ده به ستنی له بارو مۆخی سۆسیالیزمدا، ئە و شتیکی دیکه به. یاسایه کان له ژۆر سیتییهی سۆسیالیزمدا کوپزان کارناکهن، چونکه چالاکیی خه لک له سه ر بنه مای به قوولی ناسینی یاسایه کانێ گۆپان و گه شه کردنی کومه له کی دادمه زئی. بق نمونه، تاکه که س نییه و به س، به لکو ده پلهی به که مدا کومه له و ئینجا تاکه که س ۰۰۰۰ به لئ پاسسته، شاعیری، زانایی، هونه رمه ندئ له چاو ئە فرادی کومه لدا فره قی هیه، به لام ئە مه مانای وانییه له کومه له که دا نازادی تاییه تی هیه، یا ده بی هیه، ئە سلەن ئە و شاعیر و زانا و هونه رمه ندانه، به کومه له پروه ری و مۆنۆستییه وه و به وه که له یاسایه کانێ کومه لیش و تاکیش چۆن تی ده گەن و چۆن به به خته وه ری ده گه یەن، به وه هه لده سه نگیندرین، ئە ک ئە مانیش هه روه ک سه رده مانی پێشوو، بێن به ده سته . ده ستنی لاسۆ و توفه یلی وه ک: شامان و کاهین و پیر و مه شایه خ و فالچی و پم ل لیده ر و سیاسیی دیکتاتور و چاوچۆک و پوولپه رست که له سه ر وگی سۆفی و ده رویشی له گوئی گادانووستو و له دنیا بئ خه به ر ده ژیی. ته رزی ژیا نی سۆسیالیزم هه ر بق خۆی مانای تاک و کومه ل به جوړیکی دیکه ی جیاوازه له ژیا نی سه رمایه داری کومه ل فته کردن و تاک په رستی، دپته گوپئی. نازادی لیره دا مانای چتیکی دیه.

په نکه بپرسی باشه، ئە گه ر جیهان به هۆی کاریگه ری یاسا مه زووعیهی کانێ جیهانه وه، که هیچ ده خلیان به خواپشت و ناگاییی خه لکه وه نییه ده گوپئی، ئە مه مانای ئە وه نییه که ده چته وه سه رقه ده رییه ت و ناچاریی مۆ و به فشه ده رجوونی پای چالاکیی نازاد و به کاری خه لک؟

به م قسانه ده یانه وئ، بلین مارکسیزم گوپانی جیهان به کاریکی قه ده ری ده زانی و هه موو چتی پێشه کی بپاری له سه ر دراوه و هیچ ده خلیکی به نه راده و خواپشتی مۆقه وه نییه. هه روه ها ده لئ با مارکسییه کان یاسی چالاکی و کرده وه ی نازادی

مؤلفیش بکن، به لام له پاشان تووشی سوفاقی (تناقض) - ده بین له فهره نگیاندا. به نمونه: ده لئین، نه گهر سؤسیالیزم چتیککی حتمی و ناچار بی و پوژئی دئی، که بتهوئی و نه تهوئی، جیهانی تیدا ده بی به سؤسیالیست، دهی جا ئیدی شو وه موو خه بات و شه په شه قه بی بۆ چیه، لئی گه پئی با خۆی بی، چ پتویست به خۆ دامه زولدن و ناماده گی بۆ سهرکه و تنی سؤسیالیزم ده کا؟ پوونه، که هیچ که سنی حیزیان بۆ شه دانانی تا پوژگیرانی پی پتکبیتی. به لئی وا ده لئین په خه گران له مارکسیزم. به راستی مارکسیزم هیچ فریگی به سهر شه جۆره قسه قۆرانه وه نییه. به لئی ددان به وه دا ده نی سؤسیالیزم ده بی سهر بگوئی. به لام نهک به و مانایه ی که شه سؤسیالیزمه هه روا له خۆرا بته گه پئی.

ده بی شه بزانی، که شو جۆره ناچارى (ضرورة) هه: ناچارى خۆپسکانه و ناچارى کومه لایه تیبانه، شه شو ناچاریه له جه وه مرده لیکدی جوداوان. ناچارى له گۆرانی کومه لدا به شتیه په کی جیاوازه گۆرانی شه و پوژ و ماتنی چوار وه رزه ی سال و هتد رووده دا. پوودانی شه و پوژ و چوار وه رزه ی سال هیچ ده خلیکی به خرایشت و ئیراده ی من و تۆوه نییه، بللی و نه لئی، شه مانه هه روو ده دن. به لام له کومه لدا، هیچ چتیی بی کرده وهی موقوف نایه ته گه پئی، به بی چالاکی به کرده وهی موقوف چیی بابی، بی چالاکی شۆپشگینه ی موقوف نایه ته گه پئی. به لام ئایا شه مه مانای نه وه په که ناچارى کومه له کی، یاسایه کانی گۆرانی کومه له کی، ئینسان دروستیان ده که ن؟ نه خیر. به لئی ناچارى کومه له کی هینده ی ناچارى نیتو خۆرسک ناچاریه. وهی، وهک دیتمان هه رفیقکی جه وه ریبان له نیتواندا هه په. له خۆپسکدا زه روو ده ت (ناچارى) چالاکی و کارى موق، به زۆر ناسه پیتتی. به لئی راسته سهرما و سۆله وات لی ده کا خۆت به جۆرئ بگوینجینی که له تاو سهرمایئ نه مری، به لام شه مه وهک نه وه نییه که تۆ له تاو کومه لدا په هفتار ده که ی. چالاکی خهک ده چته خانە ی شه وه لومه رجه وه که به بی فه راهه م کردن و مه یسه رکردنی ناچارى (زه روو ده ت) نایه ته گه پئی و به دیار ناکه وئی. نه گهر خهک ملیان له کار نه نا، یان نا، به لام به زه غه لی بۆ نامانجیکى که بیگنی، شه مه مانای

وايه نه و شرک و کاره‌ی که بۆ نه و تامانجه‌يان به خه‌رج داوه، به‌شی نه‌وه ناکا، به‌ونده کاته‌ی بۆی داندرلوه. تايا ده‌کری، ئاوه‌یتان بۆ شاری هه‌ولێر به‌بۆ شرک به‌ خه‌رجدان سه‌ریگرت، داخوا به‌بۆ پێک که‌وتنی پارتی و یه‌کیه‌تی ده‌کری قسه‌مان ده‌به‌را به‌ نه‌یاری سوار و ئیمه‌ی پیاده‌دا سوارتر بۆ؟ دیاره‌ نا.. نه‌گه‌ر هه‌ولدان بۆ ئاوه‌یتان بۆ هه‌ولێر سست و ته‌مه‌لانه، یان نه‌زانانه‌ بۆ و هه‌یچی بۆ نه‌کری، دیاره‌ بۆ ئاوی و نه‌جامه‌ خراپه‌کانی مه‌ینه‌ی دیکه‌ نا په‌زله‌ نه‌دی خه‌لکه‌که‌ زۆتر ده‌کا. که‌وا بۆو گۆران له‌ کۆمه‌لدا به‌ ده‌ست مرقه‌، له‌ خۆپسکدا به‌ ده‌ست مرقه‌ نییه، نه‌توانی مانگیان و پۆزگیان و شه‌و پۆز و به‌هار و هاوین و زستان و پاییز راگری. به‌لام ده‌توانی له‌ناو کۆمه‌لدا به‌رنامه‌یه‌ک دا بنیسی، رێگایه‌ک، پردێک، شوپشێک به‌ریوه‌ به‌ری، کاره‌که‌ ده‌که‌وێته‌ نه‌ستۆی خه‌لکه‌که‌، ئاستی و شیاوی، توانستی، یه‌کیه‌تی و هه‌.. (هه‌یده‌گه‌ری نازیست، ئازادیی به‌ چه‌مپی هه‌ستیه‌وه‌ گرێداوه‌ نه‌و ئازادی موقوف و ئازادی غه‌یری موقوفی لێک جوین نه‌کردنه‌وه‌).

نموونه‌یه‌کی دیکه‌، هه‌ن ده‌لێن مرقه‌ بۆ شه‌پ هه‌لناکا. شه‌پ چاره‌نووسه‌ و هه‌ر ده‌کری، دیاره‌ نه‌مه‌ له‌ کوششتی کرد بۆ شه‌په‌لنه‌گیرسان که‌م ده‌کاته‌وه‌. هه‌ن ده‌لێن، کرد نابۆ به‌ هه‌یچ، چونکی قسه‌ده‌ری وایه‌، پێغه‌مبه‌ر دوعای لێ کردوه‌، به‌ قسه‌ی دیروکنووسی تورک "نعیم" نه‌فه‌ندی، تورکی "بدنژاد" ده‌لێن؛ "نه‌ سوگوتدن ماشا، نه‌ کورددن پاشا"، به‌لام که‌ راستیی ده‌رک کرد، نه‌گه‌ری هه‌لایسانی شه‌پ دیاره‌ که‌متر ده‌بیته‌وه‌ و کار بۆنه‌ و تامانجه‌ ده‌کا و نه‌گه‌ری هه‌لایسانی هه‌ر به‌ جاری گۆرده‌کا. نه‌وانه‌ی که‌ ده‌لێن کورد نابۆ به‌ هه‌یچ و قه‌ده‌ریانه‌ بیرده‌که‌نه‌وه‌، نه‌زمونی زیندووی ژیان، بیانیه‌وێ و نه‌یانیه‌وێ بیران ده‌گۆی و به‌ جۆریکی دیکه‌ ناچار بۆر له‌ نه‌ته‌وه‌که‌یان ده‌که‌نه‌وه‌..

ئیدی به‌م جۆره‌ ده‌بینین زه‌رووره‌تی میژووبینه‌ (ناچاری میژووبینه‌) هه‌لوێستیکی به‌ کردوه‌ و راسته‌قینه‌ به‌را به‌ر به‌ پووداوی به‌ تال ناکاته‌وه‌، به‌ پێچه‌وانه‌وه‌ ده‌ی سه‌پینی، نه‌گه‌ر شاقه‌لی کار بۆ ئاوه‌یتان بۆ هه‌ولێر به‌ پیتی به‌رنامه‌یه‌کی زانستانه‌ و

پوولیکسی باش و پمپوپی چاوساخی خوی، بق لی هه لیکری. "ناچاری میثووینه"
ملکه چی ئیراده ی ئیتسان ده بی:

اگر فلک با مراد ما نگرود باید کاری کنیم تا بگرد

++

إذا الشعب يوماً أراد الحياة فلا بد أن يستجيب القدر
ولا بد لليل أن يتجلي ولا بد للقيد أن ينكسر

ده بی ئه وهش بزاندی که سه ره بهای هه موو کاره که نازادی به کرد هوهی ئه ر به
خه رجدانه، دیاره ئه م ئه ر به خه رجدانه نازادانه به، هوکاری خو به کیشی پی ده گو تر،
واته ئه و هیزانه ی که پشت به خه لکه که خوی ده به ست، به وشیار بیان، به زانستی بیان و
کرده وهی سه رومریان و توانستی کارو یاری خو یتکفستیان ده وری خو یان هه به. دیاره
ده وری هوکاری خو بی له کومه لگای نازادی سو سیالیزی راسته قانیدا ده گاته چله پۆ به.
فه یله سو فانی بۆر جوازی و زانیانی کومه لناسیی بۆر جوازی چه مکی نازادی بیان
شیتواندوه. ئه وانه نازادی بیان ته نها به وه زانیوه که "قو ح بگاته نازادی نمونه". ئه مانه
ده لئین: ئه تو ببه به کو یله و کو ت له مل، ئه گه ره سه ست به وه کرد له و کو یله تی و
به نده گییه دا نا ره حه ت نیت و پو ح نازار نادا، که واته تو نازادی.

له کومه لی بور جوازیدا هه موو خه لک نازاد ن گویا که س کرێکار به نۆز ناچاری کار کردن
ناکا و سه رمایه داریش هیچ مه جبوور نییه کار به کرێکار بدا. کرێکار هه ر کانی و یستی
ده توانی بچینه کن سه رمایه دار و ده شتوانی نه چی، بق خوی سه ریشکه، نه ک هه ر ئه مه
بگه ر ئایدۆلجیکه کانی نیمپریالیزم زار او به کیان دلتاشیوه، ته وهش زار او به "جیهانی
نازاد"، به لام کامه تا جیهانی نازاد؟ جا راسته ئه و که سه له جیهانی به ناو نازاددا،
سه ره خق و نازاده؟

بق ئه وهی موقوف سازاد بی، ده بی به سه ره لومه رچی ژیا نی کومه له کیدا زال بی و
ده سه رۆ بی. به لام گه لۆ ئه مه له جیهانی سه رمایه داریدا که له سه ر بنه مای
چه وساندنه وهی خه لکی ژێر ده ستدا دامه زراوه و، "مارکوزه" گوته نی، مرقوشی کردوه

به چنڭي يەك پەھەند، چۆن فەراھەم دەبى؟ ئەزمۇون ئىسپاتى گىرۋەھ كە ئازادى لە
 كۆمەلىكدا مرقۇ، مرقۇ بچەوسىنىتتەۋە، نەتەۋەيەك، نەتەۋەيەكى دېگە بچەوسىنىتتەۋە
 ولاتىكى دەۋلەتەند، ولاتىكى دواكەوتورى ھەزار بچەوسىنىتتەۋە، لە خەۋن و خەيال
 بەۋلاۋە چىدىگە نىيە و لە خەك غىرودان زىتەر تى ئاپەرى. ئازادى كامەتا؟ شارى
 جابۇلقا و تەيرى عەنقا و پىلاۋى خانەقاىە.

ئازادىيەك كە لەسەر بىناۋەشەيەكى ماددىدانە مەزىبى، ئازادىي پۈت، ئازادىي تەنھا لە
 مېشك و دەروون و ئاۋات و ھەۋيا و سەر نەخشەي ددان پېدا نەنراۋدا، تەنھا ھەر ۋەك
 نەندىشەي، ۋەك گىلوۋىككە كە پەگى نەبى و پىشەي دە ناخى خاكدا پۇنەچۈۋى، با
 نۆزجۈانىش بى، ھەر كاتى دەزانى لەپەر دەژاكى و سىس ھەل دەگەپى و ھېشك ھەلدى.
 بۇرجۈازىيەسى شۇفېنىستى غەرەبى عىراق بۇرە ئازادىيەكەيان بە نىۋى
 "ئۆتۈنۈمى" يەۋە بە بەشە بە نۆزى ئىمپىريالىزم بە غەرەبەۋە جۈۋتەپەق كىراۋەۋە ددان
 پېدانا، كەچى نۆزى پى نەچۈۋى سىس ھەلگەپا و لەبار چۈۋ، بىگەرە نىزىكەي ۲/۴ مېلېۋن
 كوردىش بىۋە گورى و گاۋگەرىۋونى بېقەلتۈپ و شەنفاكردن؛ چۈنكە لەسەر
 بىنەمايەكى ماددىي موشەخخەس دانە مەزىبىۋ.

لە لاپەكەۋە باسى خۇد مۇختارىي بۇ كورد دەكرد، ھەر دە ھەمان كاتدا، كوردى بە
 غەرەب دەكرد، كوردستانى لە كورد خاۋىن دەكردەۋە، لە ھەموو بىرپارەكانى پەزىۋان
 دەپۋە. ئەۋجا چۆن بۇرجۈازىيەتتىكى چىنى چكۈلەي سەرمایەدار، كە سەرچاۋەي
 فاشىزىمە، چۆن ددان بە ئازادى و مافى چارەي خۇنوسىنى نەتەۋەيەكى فەلەكزەدەي
 بېچارەي ۋەك كورددا دەنى؟!

تۇ باسى چارەسەرت كورد نەگەر چارەسەرەكە لە پۈانگەي سى خولگەكانى
 نەقلىيەتى ئىكەنلا ئەۋە كە دەگەل مەشروۋىيەت (دەستۇردانان)دا لە دىنەي
 ئابدۇلۋەلىيەكى ئابىنىيە بە كىپارچەدا ۋەسەر ئاۋكەۋتەن، بخۇيىنەۋە بەرەۋپۈۋى ئەم
 پىرسىيارانە دەبىنەۋە: تا چ نەندازەي كورد لە چارچىۋەي دەۋلەتى عوسمانىي
 سەۋىيەندى "تەنظىمات" ۋە ھەۋەھا لە چارچىۋەي مەشروۋەتى ئىرانىشدا دەرەكى بە

چەمكى گىرنگىي زانست و فەلسەلەى خۇيۇشنىپىركىرىن كىرەپو؟ ئايدا كوردىش ھەروەك
 عوسمانىيە "ئويخوازەكان" تاچ رادەيىن لەگەل چەمكەكانى يەكسانى، دادەپەروەرى،
 ئازادىي شۇرۇشى فەرەنسەدا، لە پىتناسەى ھەبوونى خۇيۇ حالى بېو؟
 ديارە پىرسيارەكانم شەقلى فەلسەفەيىانەى زىتر پىتوە ديارە؛ چونكە من لە فەلسەفە
 دەدوتم، يان كە باسى ئازادى دەكەم لە پوانگەى فەلسەفەوەى، جارى وەك
 "بېروەندىشە" دەنوپمى، (چونكە لەو بېروايەدام كە بېرى سياسى، فەلسەفەى سياسى،
 ئايدىقۇلجىاي سياسى، تىقىرى سياسى، ھەن ۰۰۰۰) نەك وەك ئايدىقۇلجىا و تىقىرى
 فلانە حىزب يان فېسارە پىكخىرلو، ھەرچەندە ھېچ فەلسەفەيەكىش ھەروا بەو
 ئاسمانوۋە مۇلق پانەوۋە ستاو و بى شەقل و مۇرەى چىنايەتى: كۆمەلەكى - ئابووى
 حۇى نىيە. بى گومان پۇشنىپىرى كوردىش و ەرەبىش و بگىرە سەرلەبىرى نەتەوۋە
 موسلمانەكانى زىتر ئالالى ئىمپىراتورى عوسمانى لە يەك سەرچاۋەى نەو پۇزىگارە ئاۋيان
 دەخواردەوۋە. نەتق لە بېروەندىشەى ھەر نەتەوۋەى دەتقۇپ، ھەر ھېچ نەبى يەكى لەم
 سى خولىنك (تەوۋەرە)لەى، يان مونورىيەكى ئەم سى خولىنكەنەت لە دۇزىكى ئايەن
 (مەيىن)دا بەرچاۋەكەوئ. واتە: ئابلۇيەكە نەو پۇزىگارە چۇن بسو، ئەمۇش ئا
 ئەندازەى وەك وى دەچى. تەواۋى نەو خەلكە سورمانانەى كە لە پاش پووخانى
 ئىمپىراتورى عوسمانى، بە نەوۋە: وەك ەرەب و كورد، وىراى سەرىخۇيەكى
 نەتەوۋەيىانە لە سىبەرى ئىنگلىس و فەرەنگدا بەش بە حالى ەرەب و چەند فىرگەى
 بۇ خويۇندى زمانى كوردى بە پىتى ياساى ناوخۇي، بەش بە حالى كوردى ناۋچەى
 سلىمانى و ھەولتر لە كوردستانى عىراقتا، بۇرە بېروەندىشەيەكى فەلسەفەيىانەى
 سەتەى ۱۹مى توردكى لى بىرازى، كارەكە بە گىشتى لە چەمەرەى بېروەندىشەگەلى كە
 پىتەندىي زىتر بە كۆمەل و زىانى سياسى و گەپان لە نوۋى چارەسەركىرىن بەۋلاۋە
 نەترازۋە. ئەم بېروەندىشەيە كە لە چەمەرەى سەرەنگىرى دەۋلەت و مىللەت چۇن
 پۇزىكارىرىن و پىنگايەكى تازە بۇ زىان و گوزەران نۇزىسەۋەدا گىنگەلى خوارەپو، ھېچ
 كاتى و ھەرگىز لە بېرەندەۋەى سەرىپىتەنە و لە تەنكاۋادا مەلەكرىن و سەتەبىيەت

به‌ولاره چیدیکه نه‌بوو. نه‌وکه‌سانه‌ی که له دنیای فهره‌نگینکی وشکه‌سۆفییانه
 (دۆگماچیپپانه) و نایینپیشه‌ییدا په‌روه‌رده بیوون، به‌جۆری چ له بیرونه‌ندیشه و چ له
 زانستی پۆژاوا نزیک بوونه‌وه و به‌وایان پێ هێنان وه‌ک بلیی له گومان به‌ده‌رن و پاستین،
 واته: له لاسایی کردنه‌وه‌ی پووت به‌ولاره چیدیکه نه‌بوو. به‌ناخپاندا نه‌چونه‌خوار،
 کاره‌که‌یان له سه‌رپا. تاوتوونه‌کرد، شیپان نه‌کرده‌وه، شه‌ن و که‌ریان نه‌کرد، به‌هێله‌ک
 و والا، له‌هێله‌کیان نه‌دا و لایبێزیان نه‌کرد. نه‌م که‌سانه‌ پێیان وابوو، نه‌م جۆره
 بیرونه‌ندیشه‌نه، با هی کابرایه‌کی پۆژاوا لاره‌کیش بن و هیچیشیان تێدابه‌سته‌نه‌ی،
 مادامیکی پۆژاواپپانه‌ن و له‌کتیپاندا نووسراون، ته‌ولووه و کێشه‌ی له‌سه‌ر نییه .. مام
 هه‌ژار بۆی وه‌گێڕام، گوئی: چوووه خزمه‌ت به‌هه‌شتی محمه‌د ده‌ل عه‌ونی له‌قاهیره،
 هێندێ کارم له‌مه‌ر ته‌رجه‌مه‌ی شه‌ره‌فنامه پێ هه‌بوو. گوئی: هه‌روا به‌ده‌م
 ده‌مه‌ته‌قیوه، قسه‌م بز ده‌کرد، فهرمووی نه‌تۆ نه‌هه‌موو زانیاریانه‌ت له‌کێنده‌ر
 هینایه؟ نه‌منیش گوتم: قوربان، نه‌وانه‌م هه‌موو ده‌ماوده‌م له‌زاری خه‌لکی نه‌خینده‌وار
 بیستیه. گوئی: کوپه‌ هه‌ژار، تا زووه نه‌وانه هه‌موو بنووسه‌وه و بیانکه به‌کتێپ، پاش
 په‌نجا سائی دیکه ده‌بن به‌سه‌رچاوه‌ی زانست و راستی ... بیستوووه زانایه‌کمان لێ
 هه‌لکه‌وتوو، گویا زه‌ره‌ی - حاشا له‌خوێنده - چاره‌وێشی تۆمارکردوه، که‌گۆیا
 نه‌وه‌ش هه‌ر کارێکی ناننیکیه‌ و پۆژی دێ بلیین "چاره‌وێی کورده‌واری" نه‌وها
 زه‌پروه. به‌کوئی ده‌مه‌وه‌ی بلییم: نێمه، کوردی پاشماوه‌ی پێژمی ده‌ره‌به‌گایه‌تی
 عوسمانی، ده‌کاتیکدا ده‌م له‌مۆدیرنیته و مۆدیرنیزم و پۆست مۆدیرنیزم ده‌کوئین
 هیشتا هه‌ر ده‌خوێتکه‌کانی پان ئیسلامیزم و ماتریالیزم و ناسیقۆنالیزمی پارادایسی
 تێهه‌لکێشدا ده‌خوێتینه‌وه و بۆ خۆشمان نازانین به‌راستی به‌رمان به‌کوێوه‌یه ..
 چاره‌سه‌ره‌که بۆ نوو جۆره‌ کێشه: کێشه‌ی گه‌شتی که‌ له‌هه‌موو دنیا دا هه‌یه و کێشه‌ی
 ناوخۆیی و تاییه‌تی هه‌ر ولاتیکیش بۆ خۆی هه‌یه. من با باسی ولاته‌که‌ی خۆم بکه‌م له
 پێشدا .. بۆ نموونه: من پێم وایه چاره‌سه‌ره‌که لی‌تروه ده‌ست پێ ده‌کا، له‌گۆڕینی
 نه‌قلیه‌تی چینی ده‌سه‌لاتدار، نایدیۆلۆژیای په‌سمیی حوکمه‌پانه‌وه ده‌ست پێ ده‌کا.

پهنگه پېرسى: باشه، تا ژيړخانى كومه ل (بنه مای ماددى) نه گويئ، نه قلییات (نايدیؤلوجیا) چؤن ده گويئ؟ وه لام: نه گهر نه تق بېوات به كار كېكېسى هاو به رابه رې ژيړخان و سه رخان (واقيعى ماددى و واقيعى معنەوى) كرد، واته: هه روه كو واقيعى ماددى تازە كووړه كار له پووخاندنى سه رخانې پؤسيده و پهنگ و بېن و تام تقوا و ده كا، هه روه هاش واقيعى معنەوى (بېروپرواي تازە نه فەسى) واقيعى ماددى (ژيړخانى) نواړي نزيكى ناچاره كې، كار له پووخاندنى بېروپروا (سه رخان) ي كؤن ده كا...

[illegible]

نه وه پړووخښین. نه وهش هر به قسه نابې، به خوښه ی مزگوت نابې، به شپږه و
 نسحه تان نابې، به لکو ده بې بڼیچه مادبیه کای بدقینه وه، بق نمونه: نه گهر هاتو له و
 مه ولیره دا چوار نوتیلی وه کو شو و چوار چرایه هه بن. له و نوتیلده بلتین ښ و پیاو
 هه موویان پټکه وه دانشن په ننگه بتوانن زیاتر په کدی بناسن. نیمه نه گهر ته نانه پټ
 به مانه نه ده بن، چون بلتین ده بې مای شافره ت بپاریزین و کومه ل پټش بخه بن، نیمه
 ده بې بق لیکدی ناشکرابوونی پټوه ندیبه کانی ښ و پیاو، پټناو و پردی مینایې
 (شه ففاف) دروست بکه بن، بق نمونه: تا نیستاش شافره تی ناوړی کسې بق کاریکی
 ته نانه ت پوښنېری - کومه له کی، نازادانه و بې په روا بق شوینکی خه لوه ت بانگه نشت
 بکا؛ چونکه به پټی مزه به کای که شافیعیه، نه گهر ژنیک و پیاوې ته نها له
 (خه لوه نیکې دوو کسیدا دانشن، ژنه که بقی هیه داوای مای ښ و میردیه تی له
 پیاوه که بکا.. نه م زور به گومانه وه له نیهادی ښ و پیاو توپینه مړوډ ده خاته خانه ی
 په مه کایه تی پووت و وه مړوډ له هه ر کاتیکدا بقی هه لکه وې جووېېېېې ۰۰۰۰۰۰
 ده دانه وه سر ټاړه لایه تی و نه حساب بق نه قل و نه خلاق، نه حساب بق مړوډایه تی
 له شاره ل جوډاوازی خوی ده کا. که چی نیسلام بق خوی مړوډی به گشتی به
 (موکه پړه) له قه لم داوه "ولقد کرمنا بني آدم". نه من پیم وایه نیمامی شافیعی له
 نیگای بابسالارییه وهی که به سر کومه لی عه به ستاندا زال بو و ښ له پیاو به که متر
 ده زاندرآ و زینده به چالکردنی میتینه کاریکی خواسایی بو، له پټوه ندیسی میتینه و
 نیرینه نړیوه. باشه شو جوره له پټوه ندیسی ښ و پیاو توپینه له زیانی نه وړی هه موو
 کومه لانی نیسلامه تیدا، نه گهر به کرده وه و سر پټی نیخړی کاروباری شو کومه لانه
 چیی به سر دی؟ نه وه شت له بیرنه چی، نه من له که ل فیه مینیزمدا، به مانای
 وه گه پانه وه بق سه رویه ندی ډاکسالاری، نیم؛ چونکه چ بابسالاری و چ ډاکسالاری، هه ر
 په که له هه لومه رچی کومه له کی - شابووری میتوویینه ی خویدا هاتو ته گورې و بق
 هه لومه رچی نه مړ ناگودجی، ته ری پټوه ندیسی ښ و پیاو نه مړ شویوه ی پټوه ندیبه کانی

په نيوهيتان و هيزه کاني په نيوهيتان د هيسه پيټنې، نه ک بېر وېر وای من و تو يان فلان ه
تاک يان فيساره تاک.

XI خوندر

هونەر شیۆه یه کی جۆره کیسی ئوتۆیه که ناگایی (وعی) و چالاکیی په نگ به واقعیه ده وهی موقفه و یه کێ له پنگا هه ره گرینگه کانه که جیهان به ته رزێکی جوانکاری وینه ده کێشێ و ده نوێنێ. مارکسییه ت ئه و بۆچوونهی که هونەر به به ره می پۆح (esprit) یکی په ها و بێ سه رحه د و سنوور، یان ویستی بتوون (الإرادة الکلیه) و سرووش (الوحي) ی خودایی، یان به ره می هه ستوخوست و سۆسه ی ناگایی هونهرمه ند ده زانن، به ره ره ج ده داته وه و نایانسه لمێنێ. سه رچاوه ی داهێنانی هونهری و پێقاژۆ (وتیره) ی پێکهاته (شکل و قالبگرتنه) ی هه ستوخوستی جوانکاری و پێداویستییه کانی موقوف، ئه رک به خه رجدان و کاره. ئێمه ئاسه واری هونهره سه ره تاییه کان له ده ورپه ری نیوان ۴۰۰۰ تا ۲۰۰۰ سالی سه ربه ندی دێرینهاسی (paleonthologic) ی له مه و به ره سه ره تانکێمان ده گه لدا ده کهن. سه روکار و پێوه ندیی نیوان هونهر و کار، له سه ربه ندی چه رخ و چاخه سه ره تاییه کانی موقوفدا، سه روکار و پێوه ندییه کی راسته خۆ بوو. به لام پاشانه کێ ئه م پێوه ندییانه ده قالبێکی تاق و جووت و دووفاق و ئاراسته و خۆدا گیرسانه وه. ئه گه ره به م مه نتیه له کاره که به وانی، شیعه ی شاعیریکیش و جۆمالکردنی جۆگه له به کیش، خۆ هه رتک هه ره به کار له قه له م ده درێن، وه لێ ئه وه نده هه یه، که ئه و یان کاریکی پووت (داپندراو = ئابستراکت) ی به ره و خه یال و سۆز و ئه و ی لیکه یان کاری پێمه په و ماسولکه یه. به لام هه رتک هه ره کار و ئه رک به خه رجدانن، به لام مێشکیش و ماسولکه ش هه رتک هه ره مادده ن. بناخه ی هونهر ئه و گۆرانه کارییه نه که ده بنیاتی کۆمه لایه تی - ئابوویری کۆمه لایه وه له په ره ساندنی هونهردا خه لکه کان (جه ماره) له هه موو ده ور و زه مانیکدا ده ورێکی گه وره یان تیدا گێراوه. پێوه ندییه جۆراوجۆره کانی نیوان خه لک و هونهر له نیشانه و شه قل و مۆرکه نه وایه تییه کانه که یه کێ له نایه مه ندییه جۆره کییه کانی هونهرن، به ئاشکرای به ره چاو ده کهن. واته: هه ره نه وه یی، هونهری شه قل و مۆرکداری خۆی هه یه. دیاره کانی لیکه ی ژبانی هونهر و کۆمه لک که یه کێ له شیۆه کانی په نگدانه وه ی هه بوونی کۆمه له، واته: له نیوان زانست و ته کنیک (به ش به حالی ته کنۆلۆجیا)،

ئایدیۆلۆجیای سیاسی (بەش بە حالی ھونەر و ھیزیابەتی) و ئاکار (بەش بە حالی
 پێوەندیی جوانکاری دەگەڵ ئاکاڤ) دا لایەنی زۆر ھاوبەش ھەن. مەبەستم ئەوەیە کە
 زانستیش و تەکنیکیش و بیروباوەڕی سیاسیییش و ئاکار و پەشتیش، بەزێکیان بە لای
 ھونەرەویە، واتە: زانست و تەکنیکی جوانیش و ئایدیۆلۆجیای سیاسیی جوانیش و
 ئاکار و پەشتی جوانیش ھەن. بەلام وێرێ ئێمەش، ھونەر تاییبەتەندیی جوداوازی
 خۆی ھەیە و سنووریان لە یەکدی دەگەڕێتەوە. ھونەر چۆنیکە و ئەوانیتر چۆنیکە
 دیکەن. کەرستە تاییبەتی خۆدی ھونەر، پێوندییەکی ھونەرییانەیی نێوان
 واقع و مۆلف. ئەرکی سەرشاری ھونەر ئەوەیە کە جیھان ھونەرکارانە وێنە بکێشێ. جا
 ھەر لە بەر ھەندێکە کە مۆلف، وەک پێناو ئامێری پێوەندییە جوانکارییەکان، ناوچەق و
 ناوینی سەرلەبەری کارەکانی ھونەرە. بابەتی سەرەکی ھونەر (بە ھەموو
 جۆرەکانیەوە) لە لایەن ھونەرمەندەوە بە مەل (تەبەیی) دەکێرێ و لە شێوەیەکی
 پەنگدانەوی جۆرەکیدا لە ھالەتی وێنە ھونەرییەکاندا کە پێوەندیی ئۆرگانیکی نێوان
 بەرھەستی (حەسی) و مەنتیقی، نابەرھەستە و بەرھەستە، تەک و کۆمەل، بە دەنگ
 دێنن، ئاراستە و پێشکێش دەکێرێ. وێنە ھونەرییەکان، داھێنانێکی ھونەریی ئەوتۆیە
 کە پشت بە زانیاری ھونەرمەند لە مەل ژيان و دەسپەرەنگینی وی دەبەستی. جا لێرەدا
 ئەم پرسیارە دێنە پێشێ کە داخوا جوداوازی ھونەرمەندی کە بۆ خۆی، بە نمونە وەک
 شاعیری، نێوەرێکی شیعەرەکانی تا ئەندازەیی بەشی لە ژيانی خۆی بێ، یان نەبێ؟ یان
 تاییبە مەیکوساری و خەراباتیەتی و ئاشقێنی بۆ شاعیری کە شیعری مەیکوساری
 (الخمريات) و ئاشقانە بۆی مەرچە؟ پەنگە شاعیری سۆفی مەشرەبی ئەوتۆ ھەن کە
 ھەرگیز خۆیان لە قەرەی شەراب و تافەرەت نەدایێ، کەچی شیعری زۆر چاکیشان لەم
 نوو بابەتەدا گوتووە. نەک ھەر ئەوە، بگرە یەکیکی وەک ئەو نوو ھەناسی خەراباتی و
 مەیکوسار، لە پاش مردنی، وەک دە کتێباندا خۆتێندۆتەو، ئەم شیعەر زامەندانە سۆفی
 مەشرەبانەیان دەبەین بەرە شەرەکیدا دیتۆتەو:

ولقد دلت مع الفؤاد بدلوهم وأسمتُ سرح اللوح حيث أساموا
وبلغت ما بلغ امرؤُ بشبابه وإذا عصبارة كلُّ ذاك أئامُ

جاء، ثبوته واس بهم دوو بهيته شيمرائه، له خه راباتيه تي و فيسق و فوجوود
په شيماني خزي ده رپرتوه، يان به هه مه به ستيكي ديكي گوتبن، دياره مه زه ي له
شيمري زاهيدانه ي نذر چا كيش خورلوه ..

ئمن له و بهوايه دام كه حافظي شيرازي مه زن، كه له وه سفي شراب و مه ستيدا، كه س
ده سكي له دوو نه كرمووه و كه سسي به توذي قوله پيدا نه كه يشتووه، هه رگيز توخني
شراب نه كه ونووه. خو شاعيري واش هه ن كه مه يتوش و ناشقيش بووگن، كه چي
شيمري ناشقينتي و مه يگوساري نذر بيتاميان گوتووه. نيتوه روك (بابه ت) و پوخساري
پهنگ پي دانه وي واقيع له هونه ردا، نركي سرشاني جوړه كيي هونه به ديارديني؛
ئهم نركه جوړه كييه ي سرشاني هونه، نه فراندني نه و پاز و نه نتييانه ي كه
به خته وري و تاره زوو به مرقف ده به خشن و له مانادا ده وله مه ندي ده كن و لايه ني
هونه رييه كاني، واته: نه و پاز و نه نتييانه ي كه له بواري چالاكيي خويدا، ده تواني به
پتي ياسا و پيسايه كاني جواني دليان بني، ماناي نه ويه كه پيشوازي له جي به جي
كردني پيدلويستيه كاني مرقف ده كا، جا، هه ر ئهم نركانه ي سرشاني هونه كه
هونه، ماناي زانستانه مان وهك لاستيه كه له به رده مدا قوت ده كاته وه و هه روه ها
كاره گه ريي نايد يلو جيانه و په روه رشتكارانه ي خزي پيشان ده دا. ماركسييه ت،
سروشتي بابيه تيانه ي گه شه كردني هونه، كاني كه رنكا بق چاويشكوونتي جوړه
سه ره كييه كاني هونه: له گوين نه ده بيات، نيگار كيتشان، مووزيك، شاتو، سينه ما و
هتد خوش ده كا، دنپيته به روه. ميژوي هونه، ميژوي تادي قولوبونه وي
په ننگدانه وي واقيع و بوجووني هونه ريانه و گوپني جيهان به ده ست و ميژكي مرقف،
به ره و گه يشتن به فره وانترين په هه ند و گه شه كردنه كانه. به لام گه شه كردن و
پيشكوتني به په روه وي گه شه كردني كومه له وه، به گورانكاريه كاني بنياتي چينه
كومه لايه تيه كانه وه شه ت ك درلوه. هيلي گشتي په ننگدانه وي گه شه كردني، ده گه ل پتر

قوبلېوونه وهی په نگدانه وهی هونریبانه ی واقع و به شپوهی بهره - بهره کاملېوونی
 میتوده کاند، هر ورا پسته و پاست و له سر په ک بار ناږوا. هیلې گشتی که شه کردنی
 هونه، له دنیای دیریندا ده کاتیکدا که له سر ټکه وه بهره و هوراز چووه و به
 ناستیکې ستاندارت گه پشتهوه، ده بینین، وه ک مارکس پوونی کردنه وه، کومه لی
 سرمایه داری که له سیستمی به رده گی زور پیشکه وتووتره، دژمنی سر سه ختی
 هونه و شیعه (دیسه ته رزه هونه و شیعه) که داوای پووخانی سیستمی
 سرمایه داری دهکا؛ چونکه ته رزی سیستمی په نپوهیتانی سرمایه داری، به چاو ټکی
 په ست و خوار له بیرو باوه پی کومه له کی و مینه وی (مه عنوی) سیستمی ټینسانانه و
 بالایه کان، ده پوانی. به لام و نه بی له کومه لی سرمایه داریدا، هونری پیشکه وتخوازی
 بقرجوازی که سر ده مانن هیشتا خه سیه ته گانی چینیکی پیشکه وتخوازی به بهره وه
 مابوون، واته: له سر و به ندی تازه هاتنه مهیدانی سرمایه داریدا، بیان له و به ره مه
 هونریبانه دا که په خنهی (به نمونه: وه ک بیلزاک و نه ناتول فرانس) له م سیستمی
 ده گرت، به رچا و نه که وی. نمونه ی نه مه ش له واقعییه تی په خنه گریدا ناشکرا دیاره.
 لونه کی هره به رزی بیرو جوانکاری له جیهان بیننی زه حه تکیشان، له جموجولی
 پراکتیکدا، به ده م کار و په دندانه وه، به رجه سته ده بی و به گویره ی بیرو
 مارکسییه کان، هر نه مه یه که به رته تی هونری واقعییه تی سؤسیالیست ټیک دینی.

نه گه که می زیت دروزه به باسه که بدهین، په نکه خراپ نه بی. موقوف که هیشتا زور
 ساده بووه، واته: پټکهاته ی میشکی هیشتا هندیځ خانه ی تیدا دوست نه بیوو و له
 قوناغی چت به راسته وخو دیتندا بوو. نهیده توانی به بی له به رچاو پوونی ماده ی چت،
 بیر له هیچ چتی بکاته وه، نه م قوناغمان به قوناغی چت به چاو دیتن نیونا، به لام
 ورده - ورده موقوف له نه نجامی نه زموون و تاقیکردنه وه ی پوزلانه پیدا میشکی گه شه ی
 کرد. نو به راسته وخو چت دیتنه، نو اتور ورده - ورده به ره و ناراسته وخو بی چوو، له
 "ته جسد" وه بق "ته جريد" هه لکشا. هر له بهر نه وه شه که هه ندیک چار تو له
 په خنهی نه ده پیدا ده لئی: فلانه دهق، شیعه که ی، داهیتانه که ی کزه بوقی؟ چونکه

راسته و خویانه (موباشریه و ته قریرییه و خیتابییه تی به سهردا زاله) واته: وهك
 بلتی مرقف حهزی له وه نه بی به زهقی و به ره وهوی پی بلتی: شه وه داره و شه وه
 به رده. حه زده كا ده په رده ی خه یال و هه ستوخوست و سوزی وه ریچی، پوونتری
 بیژم: وهك بلتی هونه حه ز له چته ورده كان، په گویشه كان (جزئیات و تفصیلات) ی
 زیان ده كا.. په نگه كان به خه ستوخولتر، سیفه ته كان به قه تهرتر، یان کالتر یان
 سووكتر پیشان ده دا.. به گورتی: زوری پیوه ده نی، به زده فهی، وهك له به لاغه تدا
 ده گورتی (مبالغه، اغراق، غلو، تغریب، شتیواندن و هتد...) به کارده بری، بۆچی؟ یان
 بۆچی مرقف له جیاتیی وهی له سهر زهوین له راستی بگه پی، له ناسمان لیتی ده گه پی؟
 یان نه وهی له ناسمانیش لیتی ده گه پی، هه روه كو مرقفی سه رزه وینی وینه ده کیشی،
 هه سیفه و په نگه پوهه کانی مرقفی سه رزه وینی ناسایی پی ده به خشی.. به لام ده
 شتیه به کی بلندتر و له ناستی مرقفی خوا سایی به ده ریدا وینه ده کیشی: زینس، هه موو
 چتیک ی پی ده کری، خورده وه به به زه بییه، توانایه، زانایه، ده سپویه، ده وله مه نده،
 داهینه ره، خۆلاسه هه روهك شه هلی که لام ده فهرموون: چه ندین سیفاتی شه رتینی و
 نه رتینی هه ن، به لام (وهك هچیش ناچی "لیس کمله شی" هه. دیاره هه ر شه م
 به رزنۆرتینه ی مرقفی ناواقعی به تالان چرووی ده سه پوی وه هم و خه یاله بوو که
 یه کیک ی وه كو شه فلاتوونی وه سه رکه لکه له ی شه وه نیخستیه که بهر له نمونه
 پیشه کییه کانی هه بوون بکاته وه و پی وایی هه ر وینه (صوره یی) له سه ر به نه مای
 ده له مه (هیولا یی) شکل و شه ماییلی خۆی گرتوه. شه دیارده یه وهك له شویتنیک ی
 دیکه شه دا عه رزگر بوون، له قسه ی زانایانی زانستی به ناوه ژووشکانه وهی چت له سه ر
 توپینه (شه به کییه) ی چاو و سه رله نوئی له لایه ن میشکه وه راستکرانه وهی (هه رچه نده
 لیشی دوولم) بووه ته هزی شه م به هه داچرونه چته که زدر پوونه مرقف ورده - ورده
 له چتی راسته و خۆ و ته قریری و نه وانه وه به ره و نا راسته و خۆیی و خه یال و وه هم
 نشیروته وه. کاتی مرقف سه یری دنیای هه موو چالاکییه کانی میشکی ده كا، ده چپته
 چوارچپوه ی وه هه وه، له راستیدا شه وه هه شه گوتمان جابووه، سیحره. گوتمان

مرقف ههولئ ئوه ددها چټكى كه پټى ناويزئ (ياسايه كى دهرن ناكا) به شتوه په كى
 ئه تږ په فتار ده گل ده كا كه كار له وچته پټو سيسته تى به سهريدا زال بسى، بكا. بږ
 نمونه: ئه و كانه مرقف وينه كى سټكى كه تيرى هارويشتونه كه لكټوييه كى، له
 ديوارى نه شكوته كى كټشاوه، ويستويه وا برانئ، وا به تهمبئ به (ايحاء) ئوه
 له سر ديواره كى وينه كټشاوه، سبه پټى ده توانئ به پاستى پلوى بكا. مرقف ئه و كانه
 واقع ودهم، خه بال و پاستى ليك جودانه ده كرده وه، پټى وابووه "مشبه و مشبه
 به"، "مستعار و مستعار له"، "كينايه و مكنى به (لازم و ملزوم)"، "رمز و مرموز
 اليه"، "په يكه ره و خاوه ن په يكه ره زيندووه كه" يه ك چټن. ئه مهش له خه تى
 هيرځگليفيدا ناشكرا ديساره. كابراني: كه وينه ماسييه كى ده كټشا، وينه كه و
 ماسييه كى به يه ك چټ ده زانئ، يه كى ديكه كه په يكه ره بږ خودايه كى داده تاشى و
 دژمنه كى "په نمونه: هه زده تى شيراهيم كه بته كانى نه مروود ده شكټنى" ده يشكاند،
 يان ده يدنئ، شه پټكى گه وره وگرانئ له سر هه لده گيسا؛ چونكه پټى وابوو، هه ر
 به پاستى خودايه كى كوشتووه يان به نالانئ بره ووه. جاريكيان فتېشيسټى وانټيكي
 لاسټيكي ده بئ، زه لامئ به كټردئ له توپه تى ده كا. ئه م كار له پووى ده سدريژى كردن
 له (نازادى شه خسى) مرقفه وه، به رده مه ته قئ و توويژخرا. واته: ئايا خاوه نه كى
 ده توانئ شكات له كابرئ "قاتل"ى وانټيكيه كى بكا؟ نه ك هه ر نه مه، بگره به هه ر
 جويئ به نيازى ته وهينه وه خږ له قهره تى ته لوى تابوو "پيږځ" ده كانى مرقف دان، به
 ده سدريژى له "حه يسييه ت و كه رامه ت و قودسييه ت"ى مرقف له قه لم ده درئ
 ئه مهش له بنه په ندا پټوه نديى به بېرېپړوا، به سيسته ميكه وه هه په كه داكوكى له
 به رژه وده ندى تابوويى چيني حوكمران ده كا. بټپرستى سهرويه ندى پټش ئيسلامه تى
 بېرېپړوايه ك بوو كه داكوكى له به رژه وده ندى (ته واغيت)ى قوره يش ده كرد، پيږځى و
 تابوويونى لات و مه نات و عوزا و هوبل و غه رانيقه كانى مه ككه له به رژه وده ندى چيني
 حوكمرانئ ئه و سهرده مه شاوى ده خوارده... خولاسه، هونه ر هه ر له سهره تاوه به
 شتوه په كى پاسته وخږ و له سه تا سه ت پټوه نديى به بږيوى مرقفه وه هه بووه. مرقف بږ

بەرگىرى لە ھەببونى بايلۆژىيى خۆي و مانەوئى خۆي پەنای وە بەر ئو چتانه بىردووه .
 ديارە لە ھەر سەروپەندىگدا ھونەر ھەبوو . لە سەروپەندى پىش مێژوودا ، سەردەمى
 بەردىنى کوندا ، ھونەرى جاسوو و خۆپسکگەرى ھەبوو . سىما و پەنگ و پووى ئەم
 جۆرە ھونەرە دە قەوارەدا ھىشتا ھىشک و ناقلایە و ورسىياتەکانى ئەركىكى ئۆدى
 تىدا بە خەرج درلوو و ئەمە ھەر بە و پەنگە پىش دەگەوئ و دە شىکل و شىوازىگدا
 دەگىرسىتەو کە زىندوو بە پۆج و تا پادەيەك ئىمپىرسىيۆنىستىيە . دە قالبى وئەكىدا
 (زىتەر دەگەل تەماشاکردندا دەبوئ و زووپەفتەنى و بە پەوال خۆپسکگەنە) . یە . ئۆد
 زەرىفى و وردەکارى پتوہ ديارە . ئەم جۆرە ھونەرە خۆپسکگەرىيە بە ھىچ کۆجى
 ختوى قۆرمۆلى چەسپ و پايدار و مت و بى جموجوول نىيە ، بەلکو شىوہەيە کە ئۆد
 بۆز و زىندوو و دەيەوئ واقىيەيەت بە يارمەتیی جۆراوجۆرتريى ھۆو و پىنساو
 (وسائل) ھەکانى دەربىرىنى بەيان (مەجاز) ئىستىمارە ، تەشبیہ ، کىنايە ، پەمز ، تەلمیح ،
 تەمسيل ، تەعریز ، تەوہىيە ، تىباق و ھەموو جۆرە ھەکانى جىناس و ھتد) پىشان بەدا و
 ئەركى سەرشانى خۆي ھىندى جار کە موزۆر بە دەسپەنگىنى و مەھارەتى تەواوہ بە
 ئەنجام دەگەيەنى . ئەم بارونۆخە پەمەکیيەى لە جوداوازیى خۆپسکگەدەرە ، ئەو تە
 لە مێژە لە بىرکەرلوو ، وەلى بۆ گەيشتن بە قوناخى لە فەرھەنگ کە لە سەي وى ،
 قۆرمۆلھاپەکی وردى ھونەرى بۆسکىتندىن و دابەھىتندىن ، پىگایەکی دوورودىزى لە
 پىشپىيە و دەبى پەي کرى .

بەلام ئەوئى ماہى ھەرە سەرسۆرمانە کە ئەم ھونەرى پىش مێژووە و ھونەرى
 "منداانە" پە ، يان ھونەرەکانى سەردەمانى پاشىنى نەتەوہ سەرەتايیەکان ، ھىچ
 وێکچوونىکيان دە نۆواندا نىيە ؟

ديارە ھونەر لە سەروپەندى جادوو و خۆپسکگەرىدا ، بۆ پازاندنەوہ و تەجەمولات و
 کەمالىيات نەبوو . تەنانەت لە نۆتو تارىکىي ئەشکەوتاندا وەشنىرەبراينە و پتوہندىي
 تەولوى بە شىوہى ئابوورى ئەم سەروپەندەوہ ، کە پاووشکارە ، ھەبوو . ئەمە ھونەرى
 سەردەمى بەردىنى کۆن . ھەرچى ھونەرى سەروپەندى بەردىنى نۆيیە ، ئەو پووى لە

پښ و شپوره ئه نډازه يي كړېوه. شپوره څڅو سگگري تا ښاي سهرده مي به رښي
 كړن، واته: به رښايي هه زاران سال، به رده وام بوو. به لام تا سهره تاي سهرده مي نوئ
 هيچ گوراني لم شپوراهه دا پوي نه دا و تا هم سهرده مه دهستي پس نه كړد، شپوره
 "څڅو سگگري" كه نازادانه دهركي له پوي دنياي نه زمون وه سرگازي پشت
 ئيخستبو به سر نه چوو، شپوره به سنوړي "نه نډازه يي" نه هاته گورئي. له مه وپاش
 له جياتي په پړه وي سهرمي له څڅو سگ (پاسنه وڅوي)، وهك له پښتري عه رزم
 كړن، هونه رښتر به تنگ رده كاري نيكه له به سهر و سله يقه ناشقانه وه دي،
 څوي پتر به چي ورد و جوزنياتي چته وه سهرقال دهكا. ئيدي ئه وه نه ما، بس ياسا و
 رښا كوي ناره نو لي بوو، وه بكا. له مه وپاش په پړه وي له بېرئ نيشانه و رښاي
 بېراره راو و چوره ترح و نيزه يلي ده كړد. وهك له به رده وگوتم، هيرگلگيفانه په فقر
 دهكا.. واته: له جياتي وه وي وهك جاران نه گه رويستي بښي، ماسي، وينه ي ماسيه كت
 بڅ بگيښي، نه مجاره ته نها "ن" ټكت، بڅ وينه ده كښي، واته: "ماسي" .. لږده دا، په زم
 جڼي واقعي گرتوه. له جياتي ئه وه ي جهخت له سر پيشانداني ته واري چي مه به ست
 بكا، به سووكه ناماژه يي دلسي داده كوي. هونه ئيدي له جياتي نيشانداني
 نه زمونه كاني واقعي ته رڼان هول ده دا، تا نه نديشه و بېرېر چوون، پوون تري بلڼم،
 له جياتي وه ي جهوهري ناخي چنان ده سنيشان بكا، له جياتي (مشابه ي) چت
 "هيماكل" ئ ده خولقيڼي. وينه كاني سهرده مي به رښي نوئ، مرقف به ياري ډو پان
 سي هيل به قهره ننوړي نه نډازه يي (jimetrical) پيشان ده دا: هيلي ستوني، له شي
 ده نويني و ډو نيوه جغز: په كيان پو له هه ورا، هه ډو باسكي و په كيان پو له
 نشيو، هه ډو لاقې ده نوين. مه نه هير (مسلات) دهكان، كه هيندي پڼيان وايه په يگه رهي
 مردوگه ليكن كه به كورتر كراوه يي (shorthand) پيشانداره، ئه وپه پي ډوړي و
 بڼگانه يي له واقعييت ډوړكه وتنوه و بيانويون نيشان ده دن.. كڼله به رښي
 رښك و هه موار كه له سهروې هه رگورخانه يي دنداره، ئه وه سهري مردوگه
 ده نويني، به لام خړي و رڼكو پڼكيه كه ي هيچ وهك قه واره ي خواسا يي ناچي. ډو

نوخته ی له باتی چاوبق کړاون، که پوی به شیوه یه کی نه دازه بیی ساکار له گه ل زاری،
 یان هردور بریږدا تپه لگیش کړاون، پیاو به وینه ی چه کی ده گ لیدا، جوئ کړلوه ته وه.
 ښ به نوو چتی زه قورپ له سر سبینگی جیا کړلوه ته وه. له مؤزه خانه کی ه ولیری
 دیریندا، کتله به ردی خه نجر و شیر و خور له سر ه لکه ندرای و کتله به ردی ده شیوه ی
 زه که ربق پیاو و کتله به ردی کونکرای بق ښ ه ن و له ناوچه ی بوین، گویا زیدی
 سه لاهه دینی نه بیووی له کوردستان دوزرایته وه. ه روه ها کتله به ردی سبیننه ش
 هیه، که په مزی مه لا و زانایه. کتلی ناوه ندی به پتچه وانه ی دووه کی دیکه وهیه.

نم شتوزاگوپنه که به م جوره شکله ته جریدیانه گیشته وه، بق خوی له ناکامی
 که شه کردنتکی هه موانیه که له هه رهنک و شارستانیته تیدا پوی داوه و په ننگه
 قوولترین که شه کردنی میژوی تیره ی مرؤف بی. ده وویه ی ماددی و پزحیی مرؤفی
 پیش میژوو، نیدی به جوری ده گوپی و که شه ده کا که هه رچیبه کی پیشه وی هیه،
 مرؤف ده سه روفه سالی جانه وری په مه کی (غریزی) دای ده بینن و له پاش نه وه ده بی
 به جهره یاننکی که شه ساندنی به رده وام و مه به ست به دیهن. نم گوپانه گرینگه نه وه به
 که مرؤف نیدی به ملی خورسکه وه چهل و لامز و توفه یلی نییه، وه کی پیشه و گنه
 بژی. بژیوی پوزانه ی به گردوکر، یان پاورشکاری جانه وهران دابین ناکا، به لکو بق خوی
 په نژی ده هینن. به که ویکردنی جانه وهران و چاندنی گیاوگولان، واته: به نازده لوانی و
 کشتوکال کردن، که م که به سه ر خورسکدا زال ده بی (له یاسا و پتسایه کانی خورسک
 تا راده یی ده گا) و له دوویه ختی چاره نووس و پتکه وت تا نه دنازه یی دورده که وینه وه.
 سه رده می ته داره ک و په نژیوهینانی ریکوپتیکبوی پتداویستییه کانی ژبان ده ست پی
 ده کا و مرؤف ده په زتیه نازده لوانی و ده سه به ر کردنی پتداویستییه کانی. نوپوزی
 پتسبینی ده کا و شیوه کانی سه ره تاییی سه رمایه دانان داده مه نرنن. به م
 پتسه کیبانه - واته: بوون به خاوه ن زه وویزای چپندرلو و په ز و گاوگوتال و شمارز و
 نه سپاب و نازووه - بی گومان له به ش به ش بوونی کومه ل به چینی ده وله مند و
 ده سرق و چینی هه ژار و له هه موو چتی بی به ش، کومه لی چینه کی په یدا ده بی. به

ده رڪركړنښي پټيوه نښي ده گه ل ټاووه وای سازگار و ناسازگار و گړه و گه رما و هوره تریشفه و بروسکه و ته زده و نه خولشي و په تا و شاهوی گیر و قات و قهری و برپشت و بی برپشتی زه ویوزار و که موږ دوی زاوما و زاونتی ناژال و پاتالان، بیرکړنه وه له نه روای جوړاوجوړی خیرخواز و به دخواز، هاته گوی و نه مانه له نیگای قازانچ و زیانه وه هله ده سه نگیندان و بیر له هینې نهینې و مه رموز و نه زاندر او که کاریان له کوښتو لکړن و ده سه لاتی مړوف به در بوو له هه ستوخوست و زه ینی مړوفدا په گ و پیشه ی داکوتا و نیدی جیهان له مه را ده بی به دوو کوته وه، به دوو جیهانه وه. نه مه، قوناخې بړوا به پوچه که به بنه پت و بنواشه ی زیان ده زاندری و له بهر نه مه به سه رده می په رستنې پوچ و بړوا به نه مری پوچ و له پیوپه سسی په چا و کړنې پرتله مړیو گرتن له قه له م ده بی. به هاته گوی بړوا به په رستن، پیویستی به بت و تکا و نزا و دوعا خو پندن و نوشته کړن و کشته ک برین و په مز و نهای پیر و نه زده و گوری سه رتو کړن و قوریانی کوښتنه وه و خیرات بق مړیو کړن و گومز له سه ر پیر و مه شایخ پوزان، دینه کایه وه. له مه به پاش جوداولزی له نیوان هونری پیر و هونری دنیایی، هونری پیشاندان و نمایشی کاروباری ثابینی و هونری دنیایی و جوانکاری و پازاندنه وه، زه ق ده بیته وه. له لایه که وه تاسه وار و پاشماوه کانی بت و هونری مړیو ناشتن ده بینین و له لایه کی دیکه وه تووشی سیرامیکه یلی که شتوه ی جوانکاری و پازاندنه و دیان پتیه دیاره، دین.

له نیگای گیانگه رایی (نه رواگه ری = نانیمیسم) یوه جیهان دوو به شه: به شتیکی واقعییت و به شتیکی سه رویی واقعییت، واته: جیهانی دیار و جیهانی نادیار و پتیار. که واته مړوف تووشی دوالیزم بوو، تووشی ناراسته خلق له چت نوایین بوو. به لام بزچی به ره و نه م ناراسته و خوییه بزیشت و نه م ناراسته و خوییه له کوپوه ده ست پیده کا؟ له دوفواقیه وه ده ست پیده کا، له دوالیزم وه ده ست پس ده کا. نه و دوتنی چتیکی دیتوه، که چی وینه که ی هشتا له تپو می شکیدا ماوه ته وه، دوتنی قسه یه کی بیستوه که چی هشتا له یادی ماوه، خه ون ده بینیت، خه یال ده کانه وه، میژو دوسه ده کا.

لێرهوه میژووی زارگوتهی دروست ده‌بێ. واته: تۆ بتوانی پابربردوی خۆت بگێڕیسهوه،
 نه‌وهی که پوویداوه جاريکی دیکه‌ی له‌ میژشکی خۆتدا وه‌بیر به‌یتیه‌وه. نه‌که‌ هه‌ر نه‌وه
 دواتر مرقوف فێری نووسین ده‌بێ و ده‌زانی نه‌و پابربردوه بنووسیتته‌وه، مۆزه‌خانه‌ی بق
 دروست ده‌کا، واته: مرقوف ده‌چیتته‌ نێو میژووه‌وه، چوونه‌ نێو میژووه‌وه واته: په‌سم
 کردنی رابربردو، نووسینه‌وه‌ی پابربردو.. نه‌مه‌ش مانای وابه‌ که ئه‌م مرقوفه‌ له‌ مرقوفه‌ی که
 پاسته‌وخۆ هه‌موو چتیکی (له‌ گوێن هونه‌) بق بژیوی خۆی به‌کارده‌هێنا، جدواژه‌.
 باشه‌ له‌ نێوان وه‌هم و واقیعدا چی په‌یدا بوو؟ که‌ ده‌لێم پاسته‌وخۆ و نا‌پاسته‌وخۆ واته:
 نێوان (به‌رزه‌ک)ی وه‌هم و واقیع. کابرایه‌ک که‌ بروسکه‌یه‌ک لێی ده‌دا و ده‌بووریتته‌وه
 هیتندی چنی له‌ داستانی بوورانه‌وه‌یه، نه‌وجا نه‌و حاله‌ته‌ وریتنه‌ (هه‌لوه‌سه‌)، بزێکاندن
 (شطحات)، شیتی (شیزۆفرینا (فصام)، خه‌مۆکی (کتابه‌)، توقین (رُه‌اب)، وه‌سواسی
 (وسوسه‌)، توورپیی (عصاب)، نیشانه‌ی سرووش بۆهاتن (لرهابسات)، به‌گوێداخوێندن
 (ایحاء) و هند... یان هه‌رچیه‌کی دیکه‌ بێ، که‌ سه‌روکاری به‌ تێکچوونی پرۆسیسی
 کیمیکایی میژشکه‌وه‌ هه‌یه، له‌ بیرده‌مێنی و دی بۆ خه‌لکی وه‌ده‌گه‌ڕێ و به‌مه‌ ده‌بیته
 شامان، ده‌بیته‌ پیرۆز. له‌ پاستیدا پێش نه‌وه‌ی وای لی بێ کابرا بق خۆی واقعیکه‌ و
 هه‌یه، به‌لام کاتی ده‌چته‌ نه‌و حاله‌ته‌وه‌ و جاريکی دیکه‌ (گويا) زیندو ده‌بیته‌وه، یان
 به‌خۆ دیتته‌وه‌ نه‌وه‌ی که‌ له‌ میژشکیدا ده‌میتیتته‌وه، نه‌وه‌ وه‌مه‌، واقیع نییه‌. که‌ وابوو
 لێره‌دا هه‌وایه‌کی کانشوێنی (زماکشی) له‌ نێوان دوو دنیای نه‌و که‌سه‌دا، هاته‌گه‌ڕێ:
 دنیای پێش مردن و دنیای به‌ وه‌هم پاش مردن. به‌لام هه‌ردوو دنیا به‌که‌ وه‌نه‌بێ
 لیکداپاروین، به‌لکو هه‌ردوکیان دنیا به‌کی مامنیرونجیشیان له‌ نێواندا هه‌یه‌ که‌ به
 سروشتی پێوه‌ندیی ماددی پێش قوناخی ته‌جرید، په‌سم، به‌رزه‌کی دروست کردووه‌.
 نه‌بو‌ه‌لای مه‌هه‌په‌یش، له‌ رساله‌ الغفران و دانتیش له‌ کۆمیدیی ئیلاهی و جه‌لال
 نووری تورکیش له‌ "نیادن آخرته‌ و آخرتدن جه‌هان استقباله‌" دا نه‌م "به‌رزه‌ک" وایان له
 نێوان به‌هه‌شت و دۆزه‌خدا دروست کردووه‌. خۆلase به‌ دوو که‌رت کردنی واقیع به
 وه‌هم و خه‌یال یان له‌ ژێر کاریگه‌ری نه‌و نه‌خۆشینانه‌دا باسهم کردن، مردن و

زیندوووبونه وه، چ له م دنیا و چ له و دنیا، نو دنیای ناخبره و دنیای نیتستای لا دوست کردوه.

موقوف بل خوی پاش نه وهی واقعی له دهره وهی زهین (موضوعی) و واقعی له ناوهره وهی زهین (ذاتی) دا له نه نجامی پرؤسیسی په نگدانه وهی واقعی بابه تی (موضوعی) دا، به دور حالت زانیوه، تووشی چه واشه بیه میژووینه که بووگه.. تووشی "فصام" بووگه تووشی "هلوله سه" بووگه تووشی کوپی تووش بووگه. موقوف بهنگ، تریاک، جوره ها ماده وهی هست و میشک سستگر به کارده هینتی. نه تو که به هر شه قامتیکدا ده پوی و تووشی سه ده ها پهمز و نامازده کانی هاتوچوو دینی نه وه کورت کردنه وهی ناو و وینه کانی ژبان، کورت کردنه وهی هه زاره ها شت له چتیکي چکوله تردا، نه وه مانای نه وه به تو له قوناغیکدای دنیات به دور چته وه کردوه، خوت به دور به شه وه بووگی، به شیکي شه وه خوتی، به شیکي تریشته شه وه تای که پوخت تیدایه. که وایه، لیره وه پوچ په یدا بوو که پیته وایی هه مو شتی له پشتیه وه پوچی هه په، هینتی هه په، تو هه میشه پفتار له گه ل دور چتدا ده که ی، نه وهی که ناییبشی و نازانی ورده کاریه کانی چین، بق خوت چتیکي بق داده نیتی. په مزیکي بق داده نیتی، یاخود بق خوت ته سه وورت کردوه، به لام په نگ له بهر هویه ک له هویه کانی نه ته وهی په سمی بکه ی، نه موق بلچی پیغه مبه وینه ی ناکیشری، بق وینه ی خودا ناکیشری، بق وینه ی پوچ ناکیشری؟

من له مندالییه وه که ده یانگوت، خودا زگنیکم به خه یالدا ده هات پیتم واپو نه و زگه هه روه که تنه ا زگی نینسانیکه نه ده سستی هه په و نه سه ری هه په و نه لاقی. هه ر زگیکه و هیچی دیکه. بلچی خودا له میشکی مندا ناوایوو؟ چونکه نه وهی له میشکم چه سپیوو نه وه بوو که خودا ده ست و لاق و سه ر و هتد ی نییه و تنه ا هه ر زگیکه و به س.. که ده یانگوت پیغه مبه ر، موقوفیکم له زهیندا نه خش ده بوو که هه میشه جلیکی سه وزی له بهر دا بی و پریشکی شکی لی بیته وه؟ نه وه دور نییه دایکم بیان نه نکم نه و حکایه ته بیان به مندالی بق وه گتیرایم و له زهینم چه قی بی، بق چی ده بی په نگی سه وز

نیشانه‌ی پیغمبر و نالای نیسلام و شیخ و مه‌شایخ و نه‌ولادی پیغمبرین؟ نه‌تق
 له‌وه گه‌پئی که نه‌و په‌نگه هه‌ر که به‌خوړسک ده‌گه‌ل گېاووگول و داروږده‌ختدا
 هاوسه‌روکاره، ویره‌وه‌تر وهره، عه‌جه‌م به‌ده‌سکيسی جهوودان په‌نگی که‌سکو.
 ناوریان که نیشانه‌ی مه‌جووسییان بوو، بی‌وهی عه‌ره‌ب به‌خو بزانش به‌فه‌سالی
 عه‌له‌ویبانه‌وه ساویوه، هه‌روه‌ها په‌نگی په‌شیشیان که نیشانه‌ی توله‌ساندنه‌وهی
 عه‌له‌ویبان له‌نومه‌ویبان بوو و نه‌بو موسلمی خوړساننی کورد به‌درؤشی تووړه‌بوون
 له‌قه‌لم دا، تا ئیستاکه‌ش نیشانه‌ی سه‌ییده مووسه‌ویبه‌کانی شیعیه. که‌وابوو
 ته‌سه‌وورکردنی نادیار به‌په‌مز، چه‌ند هؤکاریکی خوئی هه‌ن: یکه‌میان نه‌ویه که
 ورده‌کاریبه‌کانی نازانی. دوهم ناتوئی له‌"ته‌فاسیل" بدوئی. گرایشت و مه‌یلی مرؤف
 له‌ته‌جسیده‌وه به‌ره‌و ته‌جرید ده‌چی، واته: قوناخی کورتکردنه‌وه، خو له
 ورده‌پیشه‌کانی چت دزینه‌وه‌یه. ته‌جرید قوناخی کورت کردنه‌وه په‌"اختزال" shorthand
 ه. نه‌وانه‌ی پییان وایه مرؤف هه‌ر له‌سه‌ره‌ناوه‌ بېری له‌هه‌موانیبه‌کان (کلیسات)
 کردنه‌وه پان نه‌قل چنټکی زگماک (فطری) به‌هه‌له‌دا چوون، نه‌و بېروپروایه
 کړنه‌خوړانه‌یه. نه‌من بېروم به‌وه نیبه که مرؤی سه‌ره‌نایی وه‌ک نه‌فلانوون به‌له‌سووف
 بووه و بېری بؤ ده‌رکی کوللییات چوه، ته‌وه هه‌له‌یه: چونکه عه‌قلی مرؤف و
 میټشکی مرؤف له‌و ناسته‌دا نه‌بووه کوللییات ته‌سه‌وور بکا. هیورین و نویتکه‌گرتن
 نه‌بوو، هاوکاری نه‌بوو، فهردی بوو به‌لام له‌و قوناغه‌دا کړمه‌لیک چت په‌یدا ده‌بن، مرؤف
 گوئد داده‌مه‌زیوئی، دابه‌شکردنی کار په‌یدا ده‌بی، هاوکاری ده‌س پی‌ده‌کا، کار له
 جیاتی نه‌وه‌ی تاکه تاکه نه‌نجام بدری، به‌کړمه‌لی و هه‌ره‌وه‌زی ده‌کړی. واته
 کومه‌لگایه‌ک دروست ده‌بی، چنټکه له‌بابه‌نی نالیم سوسیالست، به‌لام چنټکه‌خه‌لکی
 تیدا محتاجی یه‌کدین و فیری نه‌وه ده‌بن که له‌گه‌ل یه‌کدیدا کار بکه‌ن.

من باسی نه‌وهم کرد که مرؤف بؤچی له‌شنی پاسته‌وخو وه‌په‌ز ده‌بی، بؤچی له
 پوتین جاپس ده‌بی، بؤچی ده‌یه‌وه‌ی له‌گه‌ل چتان ناراسته‌وخو پویه‌پوو بی؟ پیتم وایه
 نه‌مه له‌وه‌پا هاتووه که مرؤف هه‌نگاوئ ده‌هاوئ، هه‌نگاوئ دووه‌می که ده‌یه‌وه‌ی

بیهوای نازانی هه ننگاره که ی به ره و کوێ ده پوا، ئەمه نووباره وه هه می بۆ پهیدا دهکا، نووباره نوودلیسی بۆ پهیدا دهکا. واته: ناگاییی نییه، به لام ئەگه ر هات و سه دان هه ننگاوی دیکه ی هه لێتاوه و هه مووی بۆ ناشکرا بوو، نیدی نوودلییه که ی نامێنێ، نه و نیکه رانییه ی نامێنێ، به لام بێ سه رحه د و بێ سنووری، هه میشه نوودلیت بۆ دروست دهکا، هه ر خۆی کوتایی نه هاتن، سیله تی نا کوتا بوونی گه ر بوون سه رچاوه ی نوودلییه کانی مرقفه له راستیدا.

تر که نه سه ووری بنیایه کت کرد کوتاییی هه یه، منیش ته سه ووری نه وه دهکم، به لام له بهر نه وه ی نه و گه ر بوونه کوتاییی نییه نوو دلش کوتاییی نییه. په ننگه نه م مه سه له به پێژه بێش بێ، نوودلیی په ها هه یه و نوودلیی پێژه بێش هه یه.

نوودلیی په ها له نه نجامی نۆزینه وه ی زانستی و پێتاوی زانستی و چت نۆزینه وه ی زیاتر، په هایه کان هه موو ده بن به پێژه یی. بۆ نمونه: پۆڤێ له پۆڤان من له وه نیکه ران بووم که ده مه و یست نه مرق له هه ولتیره وه بگه مه که رکوک و ده پوا ۱۵ سه عات به پێ بپۆم. گوێ برێژم نییه. هوائی گویدرێژ به یاده کم. ئەمه مانای وایه پۆیشته که م بۆ نه وێ که نه مه د تهوانی بپۆم په ها بوو، به لام که سواری گه ر بووم و به ۱۰ سه عات گه یشتمه که رکوک، نیدی ۱۵ سه عاته که بوو به پێژه یی. باشه دواتر که ئوتومبێلم په یدا کرد، ۱۰ سه عاته که بوو به ۱ سه عات، که واته: ۱۰ سه عاته که بوو به پێژه یی، که واته: هه موو په هایه ک له بهر ده م نه وه دایه که هوائی نۆزینه وه زانستییه کان و گه یشتن به راستی دیکه نه و راستییه په هایانه بینه پێژه یی. ئینجا با بزانیان راستی پێژه یی مانای چیه؟ بۆ نمونه: من پۆڤێ له پۆڤان پێم وابوو مرقف ناتوانێ وه که هه باسی کوپی په پناسی به بێ پێتاویکی مادی، یان سیهرێ یان خودایی به ئاسماندا بفرێ. نه وه تێپوانینیکی په ها بوو، واته: نه توانینی مرقف له و شیوه په یدا که هه یه بۆ فرین له و سنوورده دا نه وه فکریکی په ها بوو، به لام هوائی کوپی په پناس که بالی بۆ خۆی دروست کرد و وه کو کا برای یقنانی ئەم په هاییه که مێ کز بووه وه. دواتر که زانست په یدا بوو مرقف ته ماشای بالنده ی کرد و له یاسای فرین حالی بوو، فێۆکه ی دروست

کرد و ئەر پەھابەش بوو بە پۆژەیی، ئەر حەقیقەتە پەھابە بوو بە حەقیقەتینکی پۆژەیی. دەتوانی لە سەنتەری کێشمانی زەوین خۆی پزگار کا. پۆزگاری کەس تەسەووری ئەوەی نەدەکرد مرقوف بتوانی لە سەنتەری کێشمانی زەوین خۆی پزگار کا، بەلام ئیتسا کارەکه بووگەسەسەلەیهکی پۆژەیی و ھەموومان دەیزانی.

دەپرسی: ئایا مرقوف بەشیکە لە پڕۆسێسی پێکھاتنی مرقوف؟ ئەگەر لە پووی بایۆلۆژییە دەلتی، ھەر چەندە مرقوف خۆی دەزگاپەکه که توانایی وای تێدایەستەبە که بە سەر ھەموو چەکان پابگا، بەلام ئەر بەسەرپاگی یشتنانەش بە ئەنگیزە و پێداویستییە مرقوییە کۆمەڵەکییەکانەو ھەتەک دریاگە.

من دەمھەوێ بزانم ئەگەر ھونەر بەشیکە لە پڕۆسە پێکھاتنی مرقوف، ئایا مرقوفی ناھونەرمەند تەسەوور دەکری؟

ھونەر، بە مانای ئامیتری پامکردن و بەسەر واقیعییەتدا زالبوون تە بگەبن، یان بە عینوانی پێتائوی بۆ خۆ بە خۆپسک ئەسپاردن و ھەکار بئێرن، پۆزگاری (بە شوونە: لە سەردەمی جاسو و خۆپسبگگەری سەروپەندی بەردینی کۆندا کە تەنھا پێتائوی جاسوگەرانی ھاسانکردنی پراووشکار بوو، ھەموو مرقوفیکسی سەرەتایی ھونەرمەند بوو. بەلام لە سەروپەندی ئانیمیسیم و ئەندازەیییدا ھەرچ نێیە ھەموو مرقوفی ھونەرمەند بووبی دیارە ھونەر ھەر لە سەرەتای سەروپەندی بەردینی کۆنەو تا دەگاتە ئەمرۆ ھونەری فیلم، تا بەرەو پەسپۆپی (دایەشکرانی کار) ھەرواز ھەلکشاو، ھونەرمەندیەتی پووی لە دەگەنایەتی کربوو، پووی لە قۆرخکران کربوو، پووی لە ئایدیۆلۆجیای چینیکی دەسلەلتداری توفەیلی یان بێ دەسلەلتی شۆپشگێپ کربوو، خۆلەسی کەلام ھونەر بێ مانا چینیکییەکی ناتوانی ھەروا لە خۆپاکێ بە ملی سەرلەبەری مرقوف کانیدا بجێی یان ھەر بابایەکی بگری بە بەشداری خەرمانی ھونەری لە قەلەم بەدی. کێتە ھونەرت مەبەستە؟ ئەوەی کە دەوری تەماو و ھەکو گۆماوی پەنگ و بێن و تەمپەپووی ئی بەسەرھاتوو؟ یان ئەوەی کە تازە پۆھی مان و زیندویتی تی دەگەپی و پەنجە بۆ دواپۆزی مرقوفی توپیاو درێژ دەکا؟ خۆ ئەگەر بەو بێ، زمانیش بەشیکە لە

هونەر به مانای نامیری لیکدی حالی یوون، زمانیش هر هونەر نه گهر بیتته سر پاستی. تو ته سووری زمان دهکای نه گهر مرقف و هکو تاکي له کومه لدا نه ژیا یا؟ نه خیر زمان نه سلن هر دروست نه ده یوو. که و ابو مه بنای هه موو مه سه له کان پتو یستییه کانی کومه له. تو به شیوه یه کی پای لۆژیانه که شاوا ده ئی نا چاری سه ما بکە، هه لپه پی و شیعەر بلتی و موسیقاش بژهنی - که و ابو دووباره دیتنه وه ناو کومه له. مه سه له که تنه ما به تاکه وه هاوسه روکار نییه. مه گهر هر بابیی نه وه نه ده پژه به نه بیت که وا پژه ندیی له گه له کومه لدا هه س. که س به بی هونەر نییه، چونکه که س به بی کومه له نییه. کومه لیش به بی نه و پتداویستییه سه یرو سه مه رانه نییه. نه و پتداویستیانه ش پاسته وخق و نا پاسته وخزی هه یه.

مادام تو بووگی به دوو په هه ند: مادی و مه عوی، واته شتی پاسته وخق و چنی نا پاسته وخزیشت هه یه و به زۆرییش که شه ی مرقف که به ره و ته جرید پژهشتوه نه وه ش ده لاله تی هه لکشان و که شه ی مرقفه. واته به ره و نا پاسته وخزی چوون ده لاله تی که شه یه کی یه کجار که وره یه له کۆچ و په وی مرقفدا. هه تا چت به پاسته وخزی بلتی، نه وه نیشانه ی سه ره نایانه یه. پاسته وخزی ده لاله ت له ساده یی و دواکه و نووی ده کا، هه تا به ره و نه به ستراکت و ته جریدیش برۆی، ته جرید نه ک به و مانایه ی تو بو لای نادیار و وه هم برۆی، نه خیر بو لای شتی به رز، به لام پردی هه بی پتیدا پژهشتی، نه ک فریبی و به مانایه کی نایینی به سواری بوراق، نه ک وه ک پتیه مبه ر ، بو ئاسمان چوویی و نه ک وه ک هه زه تی مه سیح باله ت گرتیتته وه بو کن خودا وه ند چوویی و نه ک وه کو ته موز شه ش مانگ زیندوو بی و شه ش مانگ مردوو و نه ک وه ک ئیزیریس و نه دۆنیس⁽¹⁾. که به وه هم دروست کراون. نه م جۆره بیرو پیا به به هه نتیقی

(1) واژه ی نه دۆنیس به بنه چه که فینیقیانه یه، به مانای "ناغا" یه. دلداری ئاغز دیت و خودا وه ندی دار و دره خت و گیاو کۆله. زۆری کار له مه سیحییته کردوه. کوپی مربه. میرا کپژی ئنپاسی پادشای سووریا به. له داخی ئاغز دیت بریاری دا ده گه له بابی خودا ناشایستانه و ناشه رعییانه و به یارمه نیی هه بیولیتی دایه نیوه به مرادی خۆی بگا. میرا دوازه شه وی خشت ده گه له بابی شه ویاخه لیی ده کا.

نه فسانه نه بی قویول ناگری و به مه نیتی زانستی په ره هست (نهک ناین) به وه هم ده زاندری.

لیره وه نه و جوانیه ی که هونر ده یخولقینی، نه و تابلویه، نه و نووسینه، نه و شاعر و سه ما و موسیقایم، هر کامیان ده گری که هونر له نه نجامی ژبانی نیو کومه ل ده یخولقینی بز پیناسه بکه و نه مه بچی پیویسته؟

به م پرسیاره ده که ومه نیو دنیای نیستاتیکاوه. نیستاتیکا واته: زانستی یاسا و ریساکه لی به نیستاتیکانه تونده وهی دنیا له لایه ن موقوفه؛ یاسا و جه وه ری ده وری به کومه ل گوزه رانکردن و به ریوه چوون و گه شه کړنه کانی هونر شیوه ی تاییه تی نه م تونده وه (ناسیمیلاسیون) به. نیستاتیکا له نژیکه ی ۲۵۰۰ سال له مه وپیش له بابلستان، میسر، هندستان و چین و ماچینی کومه لی به رده گی و کویه تیدا له داییک بوو. له یونانستان کون له نووسینه کانی هیراکلیتوس، دیموکریتوس، سزکراتیس، پلاتون، ئارستوتیلیدا و له رومی که وارا، له نووسینه کانی لوکریتیوس، هوراتیوس گه شه ی پی درا. پیره ندانی رینه سانس (ف. پیتراچ، ی. ب. ئالپیرتی، لیونارد دا وینچی، ئا. بویره، ژ. بروتو، م. مونتایگنی و نه وانی دیکه) له رزوا، له و خه بات و تیکوشانه دا جه ریه یانه هومانیسیت و ریالیستانه کانیا ن ده به رابه ر نه و دکتورینه ی "جوانی" ی

له شه ی دوازه هه مدا نیاسی بابی به و کاره ناشه رییه ده زانی، ده ست ده دانه کیریکی و ده که وینه په یجوری میری، به لام میرا په نا وه ر خودایان ده با، نه وایش ناکه نه نامه ری، ده یکن به دره ختی میر. پاش ده مانگان، دره ختی تایه ن دهره کی و نه دنیسی لی ده زی. ئافرو دیت زوری به زه ی پیدا دینه وه، په رسفون راده سپیری به خیری بکا، په رسفون له بهر وه ی نه دنیس زور جوان ده بی، به ئافرو دیتی نادانه وه و له سه ر نه مه ده بی به کیشه یان. پاشانه کی قازیی له لایه ن خوداوه ندانه وه بز فزولوت دهنیردی، قازی بریارده دا نه دنیس سیپه کی سالیکی له کن ئافرو دیت و سیپه کی سالیکی له کن په رسفون به سه ری و سیپه کی دواینی سال له هر کوییه کی بز ختی هه زی لییه، له و ی به سه ری و. به لام نه دنیس دوسیپه کی سال له کن ئافرو دیت و سیپه کی له کن په رسفون به سه رده برد. پاشان ئارتمیس لیسه هه لگه وایه وه، بزچی؟ نه زاندره وه و گرازی لی هان دا، نه دنیس ده هله ی راوکردنیدا، زور به سه ختی بریندار بوو و مرد.

خودایی سهردهمی ناوینیان ناگوستینوس و توماس شه کویناس گه شه پی دا و تیئوریسه نه کانی سهرویه ندی پرتنه سانس هوگارت، دیدر، وینکلمان و هند... و گوته و چیللر که له سهره مان بیروپولویون ددانیان به وهدا نا که له نتوان ژبانی واقعی و هونه جوانه کاندای پتوه ندی هه په و هولیان دا تخوویی بیروپولوی ئیستاتیکیه نهرستوگراتیه کونه پرستانه کان له م پرتگایه وه بیه زتن. و سپای وهی که کانت و شیللینگ و هگل (واته: کلاسیکه کانی فلسفه ی ئالمان له ناخووتخوری سه ته ی ۱۸ و سهره تای سه ته ی ۱۹ دا) له هیندی گروگرفتی ئیستاتیکیان به شیوه په کی دیالکتیکانه وه کولی، ده ل نهو تیوریانه ی تهرحیان کردیون له بنه پتدا به دووفاقی و لیک تاق و جووتی ده مانوه، به لام بیلینیسکی و هیزن و دوبرولیویوف ده پستی کومه لی گروگرفتی ئیستاتیکا هاتن.

جوانی به چه مکتبی زانستنه، واته: شه تو بگه په گه وه ری پاستین، زیاتر له گه وه ر بگی، بگه په قولاییه کانی گه وه ر. شه مه په مانای جوانی؛ له بهر شه لاپینتس که خوی نایدیالیسته تا ناستیک شه، بایی هینده مان یارمته ی ده دا که وا بزاسین پرتگی چه شک کردنی جوانی هر ج نییه ته نها وه کو مادیه ک لئی بروانی به لکو ده توانی وه کو نایدیالیسیتیکیش لئی بروانی. بق نمونه: شه و خاوه نی تیئوری (مؤنابقیه مؤنابق واته: هارمونیکی گه ردوون که پتی وایه هیچ شتیک له و دنیا په دا ناشرین نییه، هه مو ی هاوئا هه نگی و هاوکیشی و ده ست له ملانیکسی ئیستاتیکسی تیدایه. شه وه بق خوی نهینیه که له نهینیه کانی شه وینداری مرف به هه موو شتیک شه و دنیا په، ته نانه ت په کیه تیی وجود و فلسفه ی مه ولانا و شه وانه شه هر دوویاره له گه ل شه وهدا تیکه ل ده بنه وه. به لام جوانی، مه عه وی یان مادی، هر دوویاره په نگدانه وه ی واقعی، ته نها شه نه بی که په نگدانه وه که به و هرجه ی هاو جووت بی، نه ک من شازه لیک ته سه وور بکم که ده ستی به جوریک بی و قاچی به جوریک دی و سهریشی به جوریک دیکه، واته: هر په ک شازه ل بی، به لام له دولزه شازه ل درس کرا بی... شه مه بق پاسی خه یال، وه هم، بیر، مانا و ووزگی، زیره کی، مه زه نه، بقچوون، سوز مان ده با: زارلوه ی

"خه یال" و "خه یالکردنه" که کالریج دایهتیاوین، وا باوه که وهك نوو زارلوهی لیکدی جودلواز تیتیان دهگهین. ثم نوو زارلوهیه کاتّی که ده بابتهی نهدهبیدا بهکارده هیندرتین، مه بهست داهیتانکار (بداع)ی یان داهیتانی نهدهبییه. هیندی پهنه گز پیتیان وایه له چۆنیه تیی داهیتانی بهرهمیک وهکولین و تاوتووکردن، بۆ نرخاندن و هه لسه نگاندن و ناسینی نرخه نهدهبییه کانی وی، هیچ کۆمه گنیکمان ناکا. به زمانیکی فه لسه فییانه بلیم: که پرونکرته وه و به یانی "چۆن پتیکهانتی" بهرهمی، هیچ سه روکاری به نرخاندن و نرخ لیتانه وه نییه، واته: نه تو که باسی چۆن هاتنه گزپتی شیعرتکی دهکئی، نه وه هیچ سه روکاری به وه وه نییه که نه و شیعره بابیی چهنده یان چهنده نییه نه گه له نیگای دهروونناسییه وه له بهرهمیک نهدهبی دهنقپئی، خو به گنیک وهك نه رسته تو نه سلن به لای دهروونناسیی داهیتانی نهدهبییه وه هه نه چوه و ناویشی لی نه دلوه ته وه، چونکه نه رسته تو نهدهبیاتی له نیگای که سینگ وه په چاو کروه که په روه دهی زانست و خولیا ی بنه پتهی وی زانسته کانه؛ له بهر هندی شاعیر و نووسیارانی کۆنی وهك هۆمه ر و له م جۆره بابتهانه هونه ریان به جۆری له ئوستوره وه گری ده دا. شاعیر له خودلوه ندی هونه ر سرووش وه رده گری. سهیر نه وه یه، که نه خودلوه نده سرووشه خشه بق خۆی کیژی بیر هاتنه و (حافظه) یه. هاوسه ری زیۆس نیوی Mnemosyne و دایکی خودلوه ندانی هه رنق هونه رده کانه. که واته: مرؤف هه ر له کۆنه وه له نیگای ماددییه وهی تۆریوه ته بههره ی هونه ری و پیی ووبه وه که خه یال به له بهر کردن (حافظه) گۆش ده کری و عه مباری بیره وه رییه کانیته تی و به و له بهر کردن (حافظه) هی، نه ته وه و هۆز و عه شره ت به رجه سته ده کا و نازیه تیی په رجووئاساییانه و ده سکه وته کان و خو شسی و ناخو شیه کانی رابرووی نه ته وه له دل و زه دینی هاوسه رده ماندا به زیندوویی ده پاریزی و پشتاویشته ته هویلی به ره کانی لواوژیان ده دا. به لام پاش چهنده سته یی، نه فلاتوون سرووشی شاعیرانه ی به موقتانیس ته شعییه کرد و گوتی: هه روه ک موقتانیس به هیزیکی نادیه ته ئالقه ئاسن ده به رابه ر یه کدی راده گری، هه روه ها خودلوه ندی

هونه ریش شاعیران و گوینگرانیان به کیشمانیکی نهیئی پیکه وه جۆش ددها. له بهر هه ندی شیعیر به لای نه فلاتونه وه هونه ر نییه، سهنه تی نییه مرۆ بقوانی فیزی بیی، به لکو کیشمانی خودایی (جذبۃ الهی) به "شیعیر بوونه وه ریکی له تیف و بالسووک و پیروزه، تا مه و دایی هاووشینی سرووش نهکا، به دلاویزی داهیتان مهست نابن. کاتی سرووش دی، له که مه ندی مهست و نه قل و هۆش په ها ده بی و له خود بیخود ده بی.

به لام زهینی زانستانه ی ئه ره ستوو به م جۆره شرۆفه و پیتاسه کردنه که زیتر ئوستوروییانه و میتافزدا (ئیستیعاری) بیانه، دلی ئاوناخواته وه و پنی وایه که ئه م دیاره ده یه ده کړی به زار له گه لی خۆپسکانه تر و به رچاوتر پوون کریته وه.

لاسیی کردنه وه، نواندن (سه ره له نوێ داپشته وه)، وه گیتان، له پیکهاته ی تیره ی مرۆدا چتیکي زگماک و خوا سایی (فطری و غریزی) به و ئه مهش له په فتار و کرداری مندا لاند ئاشکرا به دیاره ده کړی. مرۆف له سه ره تا وه هه موو چتی به لاسایی کردنه وه فیزده بی و هه لبه ته له م لاسایی کردنه وه له زهت وهرده گړی. ئه ره ستوو پنی وایه هونه ی شیعیر له م له زهت له لاسایی کردنه وه ورگرتنه، ئاوده خواته وه و پووشی کردۆته وه که مرۆف چۆن له کاتی هونه رکاری و له کاری هونه ری وردبوونه وه و بیرکردنه وه، له زهت وهرده گړی. دیاره ئه ره ستوو هونه ری به باری مادیدا شکاندۆته وه و فه لسه فه ی ئازار و له زه ته که ی ئه پیکرد هه ره له مه پا سه ری هه لداوه. به راستی ئه ره ستوو هه رچه نه ده هه نگاوێکی هه رلوی به ره و پیش هه لئناوه، به لام له ده رووناسیی داهیتانی شاعیرانه تا پاده یی حالی بوونمان که م فراژوو و کامل بووه. ده رووناسی تا سه ته ی ۱۷ هه گه شه ی نه کرد. به درێژایی سه ته کانی ناوین باسی شیعیر و شاعیر له چارچۆیه ی مه نتیقدا قه تیس مابوو و گینگله ی خواردبوو، که چی ده بوا له م سه روویه نه ده و له می هیندی پرسیار له مه پ چۆن هاتنه گه رپی شیعیر دراباوه. وه لی له کاتی که بیرو نه ندیشه ی سه ته کانی ناوین له باره ی ئه م بابه ته وه ده سه فیه ی کاریگه رییه ئه ره ستوو بوو، ته رزی بیرکردنه وه ی سه ره ده می پینه سانس، ئه مهیش به ده ست بیرو نه ندیشه ی نه فلاتونه وه گیری خواردبوو، یان هه ولی ددها ئه ره ستوو گه ری له شتیوه ی به مه سیحی بووی

ئەفلاتونگەرى ماره بە جاش بکا. پێناسە کردنی نامی شیکسپیر بۆ خەیاڵکردنەوه لە
خەونی شەوی نیرۆی تاواندا، کە شاعیری تێدا لەگەڵ شیت و ئاشقدا (گەلۆ ئەشق
جۆرە شیتییەکی نییە؟) حەشر و نەشر کردووه، لەگەڵ بۆچوونی ئەفلاتوندا جوداوازه:
شیت، ئاشق و شاعیر

هەموو لە خەیاڵەوه نزیک

عەرەبی سەرۆبەندی جاهیلی پێغهەمبەری ئیسلامیان جاری بە شاعیر و کاوی بە
کاهین و تاوی بە شیت نۆدووهینا... شاعیر و نووسیارانی سەردەمی ئەلیزابێت لە
پامانی ئەفلاتون لەمەر شیعەر بەولاترەوه چوون. چون پێیان وابوو کە مەزوف لە
توقلوی شیعەرەوش دەکاری پەوی وە نۆزینەوهی پاستی بەرێ. دیارە ئەم پوانگە بە
نوخشی بەرەمی جۆرە ئەفلاتونگەری مسیحییانی ئەوتۆیە کە خەیاڵکردنەوه بە
چتیکێ خۆدایی دەزانی و پێناو و پردیکە بۆ لە دابیان و ناوێر پەپینەوه کە مەزوف لە
نێوان ئاسمان و زەوین و بەهەشت و دنیای خۆپسکدا توشی هاتوو، هاتۆتەگۆرێ.
ئەم پێم وایە حیکایەتی دروستکرانی باوە ئایەم و دایە حەووا و پاشان لەسەر
ناگۆتێرپایەلی دایە حەووا و بە قسەی وی فریوخواردنی باوە ئایەم لە بەهەشت
و دەورنریان، مانای لە خۆداوەندی خانەنشین کردن و لە مەلەکووتی لاهووتی بۆ
دنیای پەستی ناسووت دەرکرانیان. بەلام وێسرای وش خۆداوەند بە بەزەییە و
ترووکەیکێ بۆ پەژێوانبوونەویان هێشتۆتەوه (ولا تقنطوا من رحمة الله) و ئەگەر بە
تەواوەتی لە و نافرمانییەکی کە لە بەهەشتی کردیان بەشیمان بینەوه و تۆبە و
ئەسقەغفار (عیبادەت) بکەن، یان وەك بوودا دەلی بە هەر حەوت شیوەکانی
قوناخەکی عێراق: خواست، ئەوێ، ناسین، بێ نیازی، تەوحید، سەرسەریان و ئەمان
- د/ تێپەن، هەنگین لەوانە بە خۆداوەند لە بەزەخ، نێوان ئاسمان و زەوین و بەهەشت
و دنیای خۆپسکەیان بەرەو سەرۆ هەلکشینی (هەر بۆیەش مەزوف پیتی وایە بە
خۆدەرستی لە خۆدا نزیک دەبێتەوه، دەگەڵ خۆدادا، کە بە ئەسل بەشی لەوی بووه،
تیکەڵ دەبێتەوه... سیدنبی شاعیریش شیعەر بە لاسایی کردنەوه لە قەلەم دەدا و

تامانجی له زهت به خشینه . تامس هوبز ته ولوی ناسین و فیزیوونی مرقفی له چار نه زموونی هه سته کی ده زاتی و به دیارده یه کی مادییانه ی له قه له م ددها . خولاسه ی قسه مه سه له ی هونه ر تا ئیستاش له نیوان بیروپوای ماتریالیستانه ی نادیا لیکتیکانه و ئایدیالیستانه دا ئه مسه ر و ئه وسه ری پس دهرکی و هه مووشی له نیگای به رزه وهندی چینه کیی مرقف ئاو ده خواته وه . .

خه یال مانای ئه وه نیبه که چتیک ی له هچه دروست بکا ، به لگو هه رچیه کی ده یکا و ئیمه نیوی داهینانی ئی ده نین له چارچیره ی واقعی مادی به دهر نیبه . جوانی یان دزیوی ، نوویاره له پیدلویستیه کانی مرقف نوورناکه ویته وه ، به لام پیدلویستیه که ئه وه نده مشتومال کراوه ، ئه وه نده ته جریدکراوه ، ئه وه نده شه فاف کرلوه وه کو چی لیها توه ، وه کو ئه وه ی لیها توه تو گلۆپنکی که پاک به سابوون ده یشقی ، نابی دهستی ئی بده ی ، چونکه به لقی په حجه ت ده گری ، ئه و پیرزه (تابووی که بق خوت دروستت کرمووه ، هه ر بق خوت له خووشی قه دهغه ده که ی ، به جۆرنکی دیکه ی له میشتکتدا ده په نگینن ، بۆچی ؟ ئه مه ش نوویاره هه ر ئه وه په شتی په ها که ده بیته پیرزه یی تو میشتکت هه ر له گه ل په هادا خه ریکه ، وه کو باس م کرد هه ندیک شت هه ر ماوه که هه ز ده که ی بسیرانی . حه قیقه ت له نیو زگی سروشت و گه رنووندا هه مبه ش موعه مایه کی گه وره یه ، یان بق خوت وا ده که ی که هه موو چتی دلنه خزنییه ئاستی هه لدیری ئارگو (ابتدال) که ئه مه ش هه ر له نیگای چینایه تی ئاوده خواته وه . . هه ز له وه ده که ی هه مبه ش شتیک ی وه شارتی له نیو که وندا ، به مینیته وه و نابی من و تو بیزلنین و ده بی هه مبه ش عه ودالی بین . دیاره ته م قسه یه ی من له ئالایه کی میستسکییه وه هه لده قولن و ته من بق خوتشم که لانی ماتریالیستانه ئی دده م نازانم بۆچی به و جۆره م ؟ ! په نگه ته م چه واشه ییه له که م ناگایمه وه چه که ری کریدی ، هه ر بۆیه عیماده دینی نه سیمی ده لی :

Mende sigar İki cahan
Men bu cahana sigmazam
Gevher i lamekan menem
Kevn mekane sigmazam.

هه رنوو جیهان له مندانه

جیم له هه رتکاندا نابیته وه

منم گه وهه ری بی جیگا

بوون و جیگا، جیگه ی من نین

تر بزانه نه و ئینسانه چی لیها توه؟

یان وهك خه بیام ده لی:

یکچند به کودکی به استاد شدیم

یکچند ز استاد ی خود شاد شدیم

پایان سخن شنو مارا چه رسید

از خاک برآمدیم و بریاد شدیم

به کوردی پڅی مانایه که ی نه مه یه:

"له هه رته ی لاونیدا هاتوچووی ماقوستایانم ده کرد و له هه ریه که م گوئ له به لکه ی

پاساوی بیروپوای خۆی ده گرت، به لام له وه ده رکه ی که لیوه ی وه ژوورده که وتم، هه ر

له وێرا وه ده که پام"

دله خورتیی مرقف نه وه وهه ریه که هه ر له ناو خۆیدا بانزینی به رده ولسی و

سووته نیی نه برانه وه نروست ده کا که له دوا یی نه هاتنی گه رنوون و هه تاهه تایی

ئاوده خوانه وه... په نگه پیت وایی شیعر ده لیم، به لی په نگه وایی؛ که ده لیم شیعر،

واته: لایه نیک ی توانستی دیکه ی مرقف بق دۆزینه وه ی راستی... نهن سوود له نه قلیش

و دلشیم بق وه سه ر پنگای راستیی پژه که کوشن، وه رده گرم، سه ری پژن بق خواوه نی

یه که م پرسیری میژووینی "پیلان" ی جیگری ئیمپراتوری پۆم که نیچه به تنها

پوخسارتیکی شایانی پژنل گرتنی له سه رتاسه ری ته وراتدا له قه له م دلو، داده نه وینم...

به راستی توانجی نه جیبا نه ی نه م پۆمییه که واژه ی "راستی" ی له پیتش ئیمپراتوردا که

به چاویکی نۆر خوار و که مه وه ی ده تپدرایی، به پسته ی پرپه های "راستی جییه؟"

تهوراتی له پوچې پژگار ودهوله تد وځنی کرد. له مه ولانای پومیش که سه رچاوه ی هه موو نازاره کانی دل و میثکی مرقفی له لیکدی داپران و پهرته وازه پیدا ده سنیشان کربوه وه، ده رزی خوشمه زه ودرده گرم، له جوق لوق، هوبز و میل تا پاده یه کی نذر پیز له هه ستوخوست و نه زمونی ماددی که یه کم کونا باچکه ی زانست و ناگاییه ده سخزشی ده کم^(۱)، هه روه ها هیگلش و مارکسش و ټنگلش به کتله رتی ناشکرای هه زارپوانی دنیای نه زانستانی خوم ده زانم..... "ونک چرم صغیر و فیک انطوی العالم الأكبر"

مه به ستم له هونه رمه ند چه مکه ساده کی نه مزی نییه، هونه رمه ند به و تپروانینه هه لسه فیه به رفراوانه، له وانه یه ټانیشناين بی، نیوتن بی، نه دیسون بی.

هونه رمه ند، فیه لسه سوفیسه، زاناشه و هونه رمه ندیشه، واته: عه قلیشی هه یه، خه یالیش به کارده هیئی، هه روه ها توانایی ټوژینه وهی (ته شابوهات) ی شستیش به کارده هیئی و (تفرقات) یش به کارده هیئی. زاناشه و فیه لسه سوفیسه و هونه رمه ندیشه واته: له سر سئ شه پؤل کار ده کا، خه یال و بیر و ټیدراکی عه مه لیبی قانونه کانی سروشتیش. له بر نه وه وینه کیشی که دی ټابلوی وینه ده کیشی به لی سر و فیه سالتیک ټو وینه ده کیشی، په نگه من و ټو ټابلویه کانی ټیسماعیل خه یات (وه ک خوی بوی وه گپرام) که ده چیته بن دار و نیو کون و که لینی دار و دره خته وه وینه کانی له ویدا ده کیشی، نه زانم چده کا، به لام نه مه مانای نه وه نییه که به قسمی زانستی نه ندازه ناکا، به رزایی و دریزایی و پانایی و شیوه ی نه ندازه بیان ټیدانییه، به

^(۱) نه م سئ فیه لسه سوفانه دمیانگز: "که نه مگر نه قل بوتری له پشت بهر همسته کانه ده سوسی راستی بکا و لینی بگه پری، نموه کاریکی بینهورده ده کا به لام کانت کوتی: که ریازییات ده خلی به همسته کانه ده نییه و له پیش ته جربه و ټاقیرکونه ده ا نه وانه رستن، جیزی ژماره ی پینج بیست و پینجه و له م حوکه دا هیچ پیوینسییم که به تمیقکردنی همسته کان نییه، میل له وه لامدا کوتی: وا نییه، نه مگر دوو جار دوو ده کا چار، نموه له بر نموه یه که ته جربه ی بهر دوا می نییه و جزی مرؤف که پشتاوشت بزبان ماوه نموه، نه مه پشت راست ده کمنه وه.

پنجه وانه وه ده كرى همويان له و تابلقيانه دا بديزيت وه به لام گرنگ نه وه به كليله كه يت بدائى، بزاني نه وه چوار گوشه يه، پتيج گوشه يه يان شتوه نه ندازه ييه كانى چين، يان بق نمونه په ننگيكت ده داتى به لام ماناى نه وه نيبه هر يه كه په ننگ هيه له دنيدا. نه وه ده توانى تيت بگه يه نى، بلنى نه وه په ننگى من ماناى نه وه يه يان نه وه نيبه، من يه كه په ننگ دلويتى من له سهر يه كه شه پؤل ده پؤم، خوى په ننگ چيبه؟ كومه له شه پؤليكه خوت ده زانى. نه وه ماناى وايه ده يوئى له گه ل عه قليش و له گه ل شيدراكسى قانونه كانى په هنده كانى ماديسى سروشتيش و له گه ل خه ياليش په فتار بگا؛ له بهر نه وه تارژه نى كه له: "نؤ" وه. بق. "نؤ"، له "به م" وه. بق. "زير" بپته خوار، نه وه به هه زاران شه پؤل، به هه زاران به رزيوونه وه و نزمبوونه وهى ده ننگه كه پتى وايه هر يه كى كى كومه له هه ست و سوزكى له گه له. بق نمونه (بیمول) زياتر وهك گريان ده چى، نيو بيمول چتتىكى ديكه ده به خشى. يان ثين سينا، وهك خو پندوومه وه و نه گهر پاست بى، كه قانونى ده ژوند هه ندئ جار خه لكى ده گريان و هه ندئ جار يش خه لكى شاد ده كرد. واته: چه مكى دلته ننگى يان دلغسادى، يان وه كو يونانييه كان كه شاتوگه ريبه كانيان پيشكيش ده كرد شانوى كوميدى و تراژيديان هه بو... كه و ابو مرقف ناره زوه كانى خوى ده رده بوى. كه واته هونه ر سى چته، هونه ر مندان سى چتن به لام له يه كه خالدا "هه بو" ت له سى پنگاوه له يه كه خالدا بق خه ست ده كاته وه كه "تاييه ته"، نهك گشت. هونه ر مند هه ميشه عه ودالى دواى تاييه ته نديتاييه، به دواى جوزنيه تى كه ونه وه يه نهك عموميه ت و كولليه تى گه ريوون. دئ زه رده خه نه يه كه وه سهر ليوى مؤناليزا ديخى كه ته ولوى دنياى له گيژلوى حيره ت و سهر سوپماندا حؤل و گيژل كرى وه. يان بؤچى فان كوخ هه ميشه عه ودالى په ننگى زه رديووه؟ چيبه ناگره، خوره نه وهى نه و كا براهه چتتىكى له خؤيا نيبه، نه وه زاناش بوو، فهيله سوسفيش بوو، هونه ر مهنديش بوو.

چه ندئى له و داهيتانه ي تاكى هونه ر مند ده گيژپته وه بق پيكتاه تى تاييه ته ندييه كانى نه و له پووى فسيؤلوجى و له پووى سايكولوژييه وه، چه نديشى ده گيژپته وه بق واقع و

کومه لگا؟

من گوتم تاک بۆ خۆی چتیکه که پۆلنکی گه وړه ی هیه، به لām نه وه مانای نه وه نییه نه و خوده بۆ خۆی چت بشیوینیت. وه هم و خه یال هه ندی جار ده گاته شیتایه تی، ده گاته پله ی بڼ به ندیواری (لامنتی) و پشت به ندیواری (ما بعد اللامنتی) نه من بهوام به ناگایی (وعی) هیه، ده گه ل پشت ناگاییدا ناتوانم په فتار بگم.

مانایه ک بۆ نه و قوناغه ی ئیستا باسم کرد داده نیت؟ نایا مانایه کی هیه؟ نه گه مانای نییه موقوف بۆ تووشی ده بی؟

من پښم وایه مانایه کی هیه و نقد سروشتیسه، به لām گرنگ نه و به هوشیاری نه و کهسه بۆ خۆی یان هوشیاری کومه لگا که یشته بته ئاستیک نه که ون به وه همیکه دیکه دا که له وه تی نه گن. ولته: بۆ نمونه به شیتی نه زانن

نه مه بۆ خۆی هه ر له بیرو بهوای به رزه خه گری، neutral monists, neutralists, و demon دی چین. وه ناوده خواته وه. خۆ لاسه، له بیرونه ندیشته ی "نه ماده و نه پوځ" وه ده لیوه ته نیو بیرو یو چوونه کانی مرلوه .... چون ستیوارت میل په هه ندی ماوین به هیچ ده زانسی، واته: "خسیر الأمور أوسطها" و "جهنم مری هاوتایی" به چتیکه وه همی، په فته نی ده زانی.

په یامی هونه ر له چیدا ده بینری؟

په یامی هونه ر پښم وایه نه گه ر تو نه ت له کومه ل کرد و نه ت له زیان کرد و نه ت له خه بات و بواړوځ و نه ت له حه قیقه ت کرد و نه ت له وه ی که هه مووی بۆته به ها "قیمة" و پیروزییه کانی کومه لگا نه مړی، تو که نه ت له هه موو نه وانه ت کرد، ئیدی حه تمن ده بیته شتیکه هیچ و پوځ، به لām مادام هونه ر له چوارچیره ی نه وانه دا ده خولیته وه، مادام له گردلو ی واق واقدا نه چه قیوه و چتیکه هیه، حه تمن پښم وایه هونه ر له و قوناغه دا بۆ خۆی چته. من که ده چه پښانگای هونه ر مه ندیک، ده بی بۆ خۆم هوشیاریییه کی وه هام هه بی چتیکه ل حالی بم، واته: ناگایی ده سه جه معیم هه بی.....

باشه، چۆن هونەر به شىنكى جيانه كرلوهى مرؤف. مرؤف ناتوانى بى هونەر هه بى، باسى نه وهم كرد كه چۆن هونەر له نتيوان كه سىك و كه سىنكى تردا له داهيتانى هونهريدا ده بىته نوو بهروهه، باسى سه رچاوهى داهيتانم كرد، باسى (دلّه پاوكى) م كرد. باسى نه وهم كرد كه مرؤف له دلّه پاوكى قوتارى نابى و هه ر ده ميتنى.

ئيمه قسه كاشان له سه ره تاوه به پىتي قوناغه كانى گه شه كرىنى مرؤف ده ست پىنكرده. له پيشدا نه و پافه و شىكرىنه وانى كردمان زۆرى له لاي نه فهلسه فىبه كه وهى پتوه ندى به پۆزگارى سىهر و جادووه هه به كه ده كاته چه رى به ردى كۆن يان باستان، واته: سه ره تاى گه شهى مرؤف كه فه رهنگه كهى و پۆشنبرى به كهى سىهر و جانوه، ئابورى به كه شهى هه ر پاوى ئازده ل و شتى وايه.

بىنگومان له و قوناغه دا نه نىشته جى بوون هه به، نه هتورىن. كۆمه ل هه موو چىتيكه و دابه شكرىنى كار نىبه. چته كان راسته وخۆن و مرؤف هه موو چىتيكه به چاو ده بىنى. كه وىنهى ئازده لىك ده كپشى و زياتر خه رىكى (جزئيات). واته: له قوناغى ته جسىددا به و چته كان ته نها به چاو ده بىنى. به لام پاشان دىته قوناغىكى بىكه كه پىي ده لىن قوناغى چاخى به ردىنى نوى كه مرؤف فىترى كشتوكال و ئازده ل به ختو كردن ده بى. لىزه دا كۆمه لىك گه شه كردن پووده دا كه له پيش هه موو چىتيكدا من ده بى نه وه پوون بكه مه وه كه لىزه دا چى پووى دا؟ له پووى فهلسه فىبه وه، نه وهى پووى دا، له راستىدا مرؤف پيش جادوو و چاخى به ردىنه كۆنه كه، چىتيكى دىكه هه بووه. خۆ له خۆرا و له ئاسمان نه هاتوته خساره وه، نه و ته زمونهى وىنه كپشانه پيش سه رده مى جادووش هه بووه، چته كان هه موو له قوناغى رىكه وت و بى نه زمى و بى (سبق التصميم) و بى نه وهى فىكرى لى كرا بىته وه، هه مووى چۆته خاله تى رىكه وت و له خۆوه پوودانه وه، ئىنجا من ده بى نه وهت بۆ باس بكه م رىكه وت و زه روورته ماناى چىبه. سى كته گرى هه ن: زه روورته (ناچارى)، ئازادى، رىكه وت.

ناچارى ماناى چىبه و رىكه وت ماناى چىبه، ئايا هه ردوكيان به ك چىن يان هه ر به كه يان چىتيكه و دىي به كن، يان هه ردوكيان له نتيو به كدىدان؟ واته: ئايا هه موو چىتيكه

لە و نىيايەدا لە ژێر ياسای جەبرىيەت و قەدەرييەتدايە و تۆ هيچ دەسەلاتىكت نىيە و
هەموو چتێك موقەددەرە و دەبێ روو بدات، يان هەندێك چت هەيە هيچ هۆيەكى نىيە و
پووش دەدا و پێى دەگوترێت پێكەوت يان قەدەر. زاناکان دەلێن پێكەوتيش هەيە و
زەرورەت و جەبرىيەتيش هەيە، هەتايەتيش هەيە، بۆ نموونە: بۆلێن ئێوەى كە بە
عەرەبى پێى دەلێن (اعصان) زىيانى دەريات، كە هەلەدا ئێوە بۆ خۆى هۆكارى
زانستىيە هەيە، بەلام هۆكارەكە لە نێو خۆيدايلە لە نێوجەرەگى جەوهەرى خۆيدايلە.
ئێوە كە پوودەدا، زانست پێى سەلماندووین كە هۆكارەكەى چيە. بەلام ئێوە دەبێتە
هۆى وێرانكارىيەكى يەكجار زۆر و شاران وێران دەكات، ئێوە يان پێكەوتە. ئێوە
وێرانكارىيەى لێى دەكەوتتەو پێوەندىيى بە جەوهەرى نساوەگىيى پەيدا بوونى
زىيانكەو نىيە. لێرەدا كە ئێوەى ئێوە وێرانكارىيە دێنێتەگۆرێ، پێكەوتى پێى
دەگوترێ، پەنگە ئێگەر پووى بدایە يان نەدايە، مەرج نىيە ئێسەن مەرجبێ، بەلام
زەرورەتەكە مەرجى بنچينەيە؛ چونكە هۆكارەكەى ديارە دەبێ بێ. مادام زەوى بە
دەوى خۆيدا دەخولیتەو، دەبێ شەو و پۆژ پوو بدات. مادام زەوى بە دەوى خۆريشدا
دەسووریتەو دەبێ چوار وەرژەكە پەيدا بێن. ئێوە ياسای زەرورەتە، بەلام جارى وا
هەيە سالى باران دەبارێ، يان نابارێ، ئەمە يان دەكەوتتە خانەى پێكەوتەو؛ كەواتە
پێكەوتيش ياسای خۆى هەيە و زەرورەتيش ياسای خۆى هەيە. زەرورەت
قانۇنييەتەكەى لەو دەيايە كە هۆكارەكەى لە جەوهەرى سروشتى خۆيدايلە. نموونەيەكى
ديكە دەهينمەو، دارى مانگويە ئێوە تەنھا لەناوچە گەرمەكاندا دەپوێ، ياسايەكەى
نۆزداوئەو، بەلام ئێوە دارە بەكێكيان دەهەزار گەلاى پێوئەيە، يان گەلاگەى لەوى
ديكەيان جياوازە، ئێوە شەش پەپە و ئێوە دەپەپە، يان ئێوى ديكەيان بەرزە و ئەمیان
نزمە و ئەوەندەى باران بەسەردا دەبارێ، ئێوە هەمووى دەكەوتتە خانەى پێكەوتەو و
ناكەوتتە خانەى زەرورەتەو. هەرودەها نموونەيەكى ديكە: ئێوە پێكەوتە، ياسايەكەى
چيە؟ ئێوىيان هۆيەكەى ناوەكەيە، ئەمیان ياسايەكەى باوى ئامارگريە باوى ئامارگري
ماناى چيە؟ زانست پێى سەلماندووین كە تۆ ئێگەر هات و ٥٠٠ جار پارچە دراويكت

ھەلدا بە ئاسماندا ئەمە ساغ بۆتەوہ کہ (۲۵۰) ی بەلای شئیرہ کہ دا دەکە ویت و (۲۵۰) ی
 بەلای خەتە کہ دا بە ملیۆن چار ئەوہ تاقیکرلوہ تەوہ. ئەمە چیبە؟ ئەمە یاسایەکی باو
 (تقلیدی) ی ئامارگریی تیدلایە. ئەوہ لئیرە دا ھۆکارە کہ داخلی جەوھەری خۆی نییە،
 بەلکو دەرەکییە؛ چونکہ من ھەلی دەدەم، ھۆکارە کہ منم.. چتیکسی دیکە، پەنگە
 ئەگەر فاکتەریکی دەرەکی دیکە خۆی لەوہ ھەلبقورتیئی، ئەنجامەکی جۆریکی دیکە
 بێ. مەبەستم ئەوہ بوو کہ وا پێکەوت ھەبە زەرورەت ھەبە و ئەوہ ش
 جیوازییە کہ یانە. ئینجا ھەندیک چت لە سیاسەتدا پوودەدا؛ تۆ دەبینی لە پێکفرلوی
 سیاسیدا، لە بزوووتنەو شۆپشگرتییەکاندا ھەندیکیان بەر پێکەوت دەکەون و ھەندیک
 دیکەیان بەر زەرورەت. ئۆریی پێکەوتەکان وا بەدەرەدەکیی کە لەگەڵ زەرورەت و
 پێکەوتدا تێگەڵ دەکری و وا دەزانی کە ئەوہ حەشەن دەبێ پوودا، کەچی دەبینی
 مەرج نییە وابێ؛ بۆیە لێمان تێک دەچێ و دەکەوینە ھەلە ی ئۆرگەوہوہ.. لە
 ھەسەلە ی ستراتاتییەت و تاکتیکدا، داخوا ئێمە سەختگری دەکەین، یان شلگری
 دەکەین؟ ئەوہ بە نیسبەت پێکەوت و زەرورەتەوہ، ئینجا زەرورەت و ئازادی ھەبە.
 کە زەرورەت بەرامبەر بە ئازادی پادەگری، ئەوہ مانای ئەوہ نییە کە زەرورەت کش
 لە ئازادی دەکا، یان ئازادی پێگە لە زەرورەت دەگری. ئازادی ئەوہ نییە کە تۆ ھەر
 چتیکت بوێ بە ئارەزووی خۆی بکە، نەخیر ئازادی ئەوہ بە تۆ بێ، یاسایەکانی
 و جوو، یاسایەکانی خۆپسک بنۆزییەوہ. کە ئۆزیتەوہ ئیرادە ی خۆی بەسەردا ژال
 دەکە، بەو پێگایەدا دەبێ کە ئەوت بێ بە خزمەتکار، بۆ نمونە: یاسای کێشمان
 (حادییە)، ئێمە پێش ئەوہ ی بزانی یاسای کێشمان ھەبە، ھیچ کارێکمان لەگەڵ پێ
 نەدەکا؛ لەبەر ئەوہ جۆرە ھەل و تاقیکرینەوہ، کە دەکرا بۆ ئەوہ ی بفرین، ھیچ
 ئەنجامێکی نەبوو، تا یاسایەکی دۆزرایوہ، ئیدی مۆف ژۆر بە ئاسانی توانی سواری
 ئەو یاسایە بێ، نەک ھەر لە مەداری ھەوا و بەرگە ھەوای زویدا بەلکو مۆف توانی لە
 یەک ترووکی دا ھەشت کیلۆمەتر بە موشەکی تۆ بگەیتە ئاسمان کە لە کێشمانی
 زەوی پزگاری بوو، ئینجا ھیزی کێشمانی مانگ پراپکێشا و ئەوہ بوو لە سەر مانگ

نیشتیه وه. تۆ له زهویدا یاسای کیشکردنت هه به له مانگیشدا ههروهه، یاسای کیشکردنی زهوی چۆن که شف کرا؟ گوتت نه گهر ته نیکم به جوولهی له یه ک چرکه دا ههشت کیلومه تر به و خیراییه بپوات مانای وایه ده توانم له هیزی کیشکردنی نه و زهویی تیپه پێتم. که تیپه پێ نینجا نه ستیره به کی دیکه ی نزیك که هیزی کیشکردنی هه به ده توانی رایبکیشی. ئینجا که شفی ئه م زانسته به که به هویه وه نازادیمان ده ست کهوت. نازادی به ده پێنانی زهرووره تیکه که تۆ پتووستیت پێیه تی. که واپوو نازادی تۆر جار ده گاته بهردهم ده رگای زهرووره ت و له ده رگای ده دات. به لام مه رجیش نییه تۆ بتوانی هه موو یاسایه کانی سروشت بزانی، نه وه ی که وا که شفی نا که ی و نایزانی هه ر به زهرووره تی کوێزانه ده مینیتیه وه و هه چی له گه ل نا کرێ. بق نموونه: که شه وه وا و مه سه له ی باران بارین و گه رما و نه م شتانه هیشتا ئیمه کو نترۆلمان نه کره وه، به لام توانیومانه چ وه کو پێکه وت و چ وه کو زهرووره ت له نه چامه وێرانکاریه کانی که م بکه ینه وه و به لای که مه وه بتوانین تا راده یه ک خۆمانی لێ بپاریزین. بق نموونه: هه رده بروسکه که ئیمه یاساکه به مان که شف کره وه، نه گه ر چتێکی کانه زای نووک ئیژمان له سه ر سه ریان دانا نه و چته بروسکه که په رت ده کاته وه و بارگی خالی ده کاته وه. نه وه مانای نه وه به که ئیمه له کاتیکدا که ناتوانین که شفی یاسایه کانی زهرووره ت و نه نانه ت پێکه وتیش بکه یین، به لام بایی نه وه نده، نازادی خۆمان ده سه به ر ده که یین که خۆمانی پی بپاریزین، مه به ستم نه وه به ئیمه چونکه دێینه ناو نه و بابه ته وه له مه سه له ی هونه ردا ناچارین نه و دوو چته بزانیین، چونکه ده بێته بنه چینه یه ک بق تۆر ته فسیری دیکه.

من ده مه وی بێته سه ر بواری نه مه ی که باسم کرد: نه مه تپوانینی فه لسه فی بوو بق مه سه له ی زهرووره ت و نازادی، جه بر و ئیختیار. نه گه ر نه مه نه زانین ناتوانین باسی چته کانی دیکه بکه یین.

ئێستا ئیمه باسی له وه ده که یین که نه م زهرووره ت و نازادییه له بواری کومه لایه تیدا که کیشیه یه کی یه کجار گه رده ی کومه لکای مرقایه تییه و گرینه کی گه رده ی خودی

مرؤف و تاكو ئیستا به ته‌واوه‌تی‌ خاونه‌کردۆته‌وه‌ ٠٠٠٠ پاسته‌ هه‌نگاری‌ بۆ‌ هاوێشتوه‌ به‌لام‌ به‌ ته‌واوی‌ نه‌پواندۆته‌وه‌ . ئازادی‌ لای‌ مرؤف‌ چ‌ شوێنێک‌ له‌ پێکهاتنی‌ مرؤف‌دا‌ داگیر ده‌کات؟ هه‌روه‌ك‌ چۆن‌ باست‌ کرد‌ که‌ هونه‌ر‌ بریتییه‌ له‌ و‌کوژشسته‌ جوانکارییه‌ی‌ که‌وا هه‌میشه‌ مرؤف‌ به‌ سروشتی‌ مرئویان‌ زیندووی‌ ده‌به‌خشی‌ تاوه‌كو‌ به‌ تایبه‌تی‌ هه‌ست به‌ جوانی‌ بکا .

به‌پاستی‌ ئازادی‌ یه‌كێكه‌ له‌ و‌چه‌ زه‌رووریانه‌ی‌ که‌وا مرؤف‌ ده‌بێ‌ هه‌یبێ‌ . ئه‌گه‌ر نه‌یبێ‌ چی‌ ده‌قه‌ومی‌؟ له‌ مێژوودا‌ که‌ نه‌یبووه‌ بیان‌ به‌ پێژه‌یه‌کی‌ که‌م‌ هه‌یبوو ده‌رنه‌نجامه‌کانی‌ چۆن‌ بووه‌؟ .

بێگومان‌ ئێمه‌ چه‌ند‌ چێنێک‌ هه‌یه‌ که‌ ئه‌گه‌ر‌ نه‌وانه‌ بزانی‌ ئه‌وه‌شمان‌ بۆ‌ پوه‌ن ده‌بێته‌وه‌ .. خۆت‌ ده‌زانی‌ مرؤف‌ سه‌ره‌تای‌ هونه‌ری‌ له‌ چیه‌وه‌ ده‌ست‌ پێ‌ کرد . سه‌ره‌تای‌ هونه‌ری‌ له‌وه‌وه‌ ده‌ستی‌ پێ‌ کرد‌ که‌ مرؤف‌ به‌ تاقی‌کردنه‌وه‌ مێشکی‌ هێواش - هێواش‌ فێری‌ ئه‌وه‌ بوو‌ که‌ جیاوازی‌ له‌ نێوان‌ (ئه‌سه‌ل‌ و‌ به‌ده‌ل‌) بکا . بۆ‌ نمونه‌: ئاژه‌لێکی‌ بېنیوه‌، عه‌قڵی‌ ده‌رکی‌ به‌وه‌کرنه‌وه‌ که‌ ئه‌وه‌ ئاژه‌لێکه‌ ده‌سوورپێته‌وه‌ و‌ جووله‌ و‌ ده‌نگی‌ هه‌یه‌، به‌لام‌ ئه‌وه‌ش‌ به‌ پێکه‌وت‌ بوو، نه‌ك‌ به‌ یاسای‌ زه‌رووره‌ت؛ بۆیه‌ ده‌لێم‌ ئه‌و قانونانه‌مان‌ پێویسته‌ که‌ هه‌میشه‌ به‌کاری‌ به‌هێنین . لێره‌دا‌ مرؤف‌ به‌ پێکه‌وت‌ ئه‌وه‌ی تاقی‌کرده‌وه‌ که‌وا ده‌توانی‌ ئه‌وه‌ به‌خه‌تکێشان‌ وێنه‌ بکێشی‌. به‌ پێکه‌وت‌ مرؤف‌ له‌ پێگه‌ی‌ نه‌شبییه‌وه‌ هاتۆته‌ نێو‌ نه‌ده‌بیاته‌وه‌، نێو‌ هه‌موو‌ هونه‌ره‌کانه‌وه‌ .. لاسایی‌کردنه‌وه‌، ته‌واوی‌ بنیای‌ سیح‌ر‌ و‌ جادوو‌ له‌سه‌ر‌ ئه‌و‌ نه‌شبییه‌ (قیاس‌)ه‌ بۆ‌ پانراوه‌ . سه‌ره‌تای‌ هونه‌ر‌ لێره‌وه‌ ده‌ست‌ پێ‌ ده‌کا، تۆ‌ ئیدراکی‌ ئه‌وه‌ بکه‌ی‌ نوسخه‌ی‌ به‌ده‌ل‌ بدۆزییه‌وه‌ بۆ‌ ئه‌وه‌ی‌ که‌ ده‌یبینی . ئه‌مه‌ خالێکی‌ نۆز‌ گرنگه‌، ئه‌مه‌ گه‌وره‌ترین‌ کاری‌ له‌ پێژه‌ویی‌ هه‌موو‌ گه‌شه‌کردنێکی‌ مرؤف‌ کرد .

- دۆزینه‌وه‌ی‌ نوسخه‌ی‌ به‌ده‌ل‌؟! -

- به‌لێ، ئینجا‌ ئه‌وه‌ به‌ ده‌نگ‌ ده‌یکا، به‌ جووله‌ و‌ سه‌ما‌ ده‌یکا، به‌ وێنه‌کێشان‌ و‌ په‌یکه‌ر‌ بروس‌ت‌ کردن‌ ده‌یکا، هه‌زار‌ و‌یه‌ك‌ پێناوی‌ هه‌یه‌ بۆ‌ لاسایی‌ کردنه‌وه‌ و‌ بۆ

نۆزىنەۋىي نوسخەى بەدەل. لىزەدا ئايا يەكەمىن جارى نوسخەى بەدەلى بە مەنزورى
 جۈلنكارى و پارازندەۋە بوۋە، يان بە مەبەستى پىئويستىيەكى پۇژانەى ژيانى بوۋە؟ لە
 سەرەتادا ھىچ جۇرە پارازندەۋەيەك، ھىچ جۇرە ھەست بە جۈلنكارى كىرەتەك لە ئارادا
 نىيە. بۇچى؟ بە بەلگەى ئەۋەى زاناپەكان چەندىن پاشماۋەى ھونەرىيان ۋەكو پەيكەر،
 ۋەكو ۋىتە و چتى سەير لەنئو ئەشكەوت و شوئىنە دىرەنەكاندا نۆزىۋەۋە كە ھەرگىز
 ناگوچى شۇتتى پىشانگا و نەمايشگا بوبى و بۇ ئەۋە دانراىن خەك لە بىنىنىيان چىژ
 ۋەرىگىز، نەخىر تەنھا بەو نىازەۋە بوۋە كە ئەۋە سىحر و جادۋەۋە ۋە بەرپۋاى خۇى
 دەتۋانى شتىكى پى بە شتى بكا و بەس و پىداۋىستىيەكى ژىيەكى پى دابىن بكا، كار
 لە ھىزە سىروشتىيەكان بكا، واتە: ئامانجەكە ئامانجىكى سىحرى بوۋە. ئامانجى
 سىحرى ماناى بەجىھەتتە ئامانجىكى ماددى و پىئويستى پۇژانە بوۋە و بەس. ئەمەش
 بەلگەى ئەۋەيە كە ھونەر لە سەرەتاۋە ھىچ ئىستاتىكا و چىژى ئىستاتىكى و ھەستى
 ئىستاتىكى لەگەلدە ئەبوۋە، بەلام ئەۋە ۋەدە - ۋەدە پۇژگارەك گەشە دەكا، دەبىنى
 نۆزى، سەماى ھىندىيەكان، ئەۋانەى چۆلگەپان نۆزچەن و تىگەل بە يەكەى بوۋگن.
 جۈلەى تەقلىدىى و جۈلەى سىمبولى، يان جۇرە جۈلەيەك كە با لىزەدا ئاۋى بىنىن
 جۈلەى ھونەرى. جۈلە تەقلىدىيەكان ھىچ پىيۋەندىيەكى بە چىژى ئىستاتىكى و
 زەۋقى ئىستاتىكىيەۋە نىيە، بەلكو تەنھا لە دەۋىيەرى (مىسادەت و تەقدىس و
 تەمىجىد)ى بىتەكەيە. خۇدايەك ھەيە، ھىزەك ھەيە كە كارى بۇ دەكا. تۆ ئەۋەستانەۋە
 و كىرەۋوش و ئەۋە چەنەى ۋەك سەما و جۈلە و ئەۋە چەنە لە ھەقىقەتدا ئەمە ھىچ
 ھەستىكى ئىستاتىكىيان تىدا نىيە، بەلام دۋاى دەبىنى مەسپەيى كلىپسەى دروست
 كىرەۋە، خۇى كلىپسەكە لە بىچىنەدا بۇ ئەۋەيە كە جىگاپەك لە شىۋەى
 چارمىخەكىشەنى ھەزەتەى عىسادا پۇندىرى و ئازارەكانى مەسپەيى تىدا بەرچەستە
 بكا، بەلام تۆ دەبىنى جۇرەھا سىرامىك و نەخش و نىگار و ھونەر لەنئو ئەۋە كلىپسەيەدا
 دروست كرەۋە كە تۆ ۋە زەلى پىشانگاى ھونەرىيە، ئەۋە لە چىيەۋە ھاتۋە؟ ھەر لە
 پىگەى ئەۋە جۈلە تەقلىدىيەۋە پەيۋەندىيەك پەيدا بوۋە مەۋە لە كاتى

خودپارستیدا هستی کربووه که نه وه خۆشیشه. که سێ قورنانی خۆیندووه، له سه‌ره‌تاوه قورنانه خۆیندن نه‌وه نه‌بووه تۆ وه‌ک گۆرانیشی بلێی. هه‌رگیز ته‌جويد^(١) نه‌بووه. به "مقامات" نه‌خۆیندراوه، به‌لام نوایی ورده - ورده که نه‌ویش هه‌ر به‌ پێکه‌وت بیری کردۆته‌وه بۆچی وه‌کو به‌یات و حه‌جاز و نه‌وانه نه‌یخوتنی و نه‌یکاته گۆرانیش؟ نه‌و قوناغی قورنانه خۆیندنه، بێگومان قوناغیکه گه‌شه‌کربووه. قوناغی نواییزم، "نویه" که تۆ خۆشت بێی به‌ دوو چت، هه‌موو چتیکیش به‌ دوو چت بزانی ئینجا بۆ خۆت ده‌که‌وێته گه‌وه‌گالی جوهره‌ها خه‌یالات هۆنینه‌وه و جوهره‌ها ته‌سه‌وورات. لێره‌دا بێچینه‌ی کاره‌که که پاسته‌وه‌خۆ پێوه‌ندیه‌ی به‌ نامانج و پێداویستیه‌ی مادییه‌که‌وه هه‌یه‌ چیه‌؟ دروه‌نی بۆ نه‌وه‌ی بتوانن هه‌موو پێکه‌وه داسه‌کانیان دله‌وشین و گه‌وز ئی‌بدن و سواله‌ بکه‌ن و له‌سه‌ر په‌کده‌ی دله‌بنین، به‌کره‌یه‌ی بلێن. نه‌مه‌ بۆ پێکخستنی جوهره‌ی ده‌ست دله‌وشاندن و دروینه‌که، واته‌: جوولاندنی ماسوله‌که‌کان له‌گه‌ڵ نامیره‌ی داسدا. به‌لام له‌ هه‌مان کاتیشدا ده‌بینی نه‌و جووله‌ ته‌قلیدیه‌ زه‌وقه‌یکه‌شی ئی‌ وهرده‌گیریت، واته‌: مۆرکێکی ئیستاتیکیش وهرده‌گریت و ده‌بێ به‌ هونه‌ریش؛ چونکه‌ مادام چێژی ئیستاتیکه‌ی ئی وهرده‌گیریت، واته‌: خۆشی ئی ده‌بینی نه‌و خۆشیه‌ی که تۆ هه‌ستی پێ ده‌که‌ی، ئینجا خۆشیه‌یه‌که‌ له‌ سوچه‌ی بردندا، له‌ دروینه‌دا، له‌ بیاباندا قه‌تاره‌ و شتر ئازۆتن "حده‌" دا، نه‌وه‌ی که کراوه‌ به‌ شیعاری سه‌عوودیه‌ له‌ رادیۆکه‌یاندا.. ده‌لێن گۆیا ته‌واوی شیعری عه‌ره‌بی له‌وه‌وه سه‌رچاوه‌ی گرتووه، نه‌وه‌ش هه‌ر نه‌وه‌ نییه‌ "حادی" هوشره‌کانی پێ داوێ، به‌لکو زه‌وقه‌یکه‌شی ئی وهرده‌گرێ؛ هه‌ر له‌به‌ر نه‌وه‌یه‌ ئیستا بۆته‌ گۆرانی. نه‌مه‌ لێره‌دا سه‌ره‌تایه‌که‌ بۆ نه‌وه‌ی

(١) وڵای "جوڤ" به زمانێ هه‌ره‌بی به‌ مانای "ترتیل" نه‌هاتووه. نه‌م وڵایه‌ به‌ ئه‌سل ئافینستاییه‌، "گات" ه، گات یووکه‌ وه "گاه" واته‌: "مقام". وه‌ک:: (یه‌ک گاه، دو گاه، سێ گاه، چه‌هار گاه و هه‌تد.). پاشان عه‌ره‌ب "گات" عه‌ره‌باندره‌وه و کرمویه‌ به‌ "جاد" و "جوڤ - بچوڤ" ئی دلتاشیوه‌ و یووکه‌ به‌ ناوی نه‌و زانسته‌ی که به‌ هه‌ره‌بی: "هو العلم الذي يعرف به إعطاء كل حرف في القراءة حقه و مستحقه من إدغام وإظهار وإعفاء وإقلاب وثقله و مدّ و وقف وإشمام وإشباع وإلخ" ه.

ئېمە بزانىن بە رېڭەوت ئەم چتانە پەيدا بوو... بەلام كە وەختىك لە چەرخى بەردىنى
 خۆرسىگە رىيەوە دېيىنە چەرخى بەردىنى نوئ، ئىنجا كارەكە دەگۈپ. ھەنگىن كارەكە
 ئەوە نىيە تۆ ھەر وئىنەى ئاژەلئىكى كىتۈى بىكىشى و بەس، لىژەدا تۆ واز لە
 وردە كارىيەكانى دېنى؛ چونكە پېت واپە ھەموو چىتەك، مادام گەيشتنە قۇئاغى
 ئەبىستراكت ئەوجا خەتى ھىزىگلىف پەيدا دەبى. ئەم خەتە لە پىشدا وئىنەبە... ئەگەر
 كەسى وىستباى بلى: ماسى، وئىنەى ماسىيەكى دەكىشا. ئەوە ھى قۇئاغى چاخى
 بەردىنى كۆن. بەلام ئەو پەسى ماسىيە نوایى ئەنھا دەبىتە ھىمايەك لەو پەسىمە،
 ئەنھا "ن" دەمىتتەو. "ن" بە زمانى فېنىقى و عېرى و بە ھەموو زمانەكانى سامى
 بەماناى ماسىيە. ئەم نوونە ئەنھا چاوى ماسىيەكە پە ماوئەتەو. ماناى واپە ئەتۆ وردە.
 وردە كلەك و گوتى ماسىيەكە دەكى و ئەنھا چاوى دەھىلئەتەو، ماناى واپە تۆ ھىمات
 بۆ دۆزىيەو، واتە: ھەموو چەتەك بە جوزئىياتى لەشەكەو ھەمووى كورت دەكەپەو و
 يەك چىلى دەھىلئەتەو كە چاوەكەپەتى و دەبى بە نوون. ئەمە پىرۇسەى تەجىرەدە.
 ئەم ھەمەلىيەتە ماناى چىيە؟ تۆ سەدەھا چىت، ھەمووى خەستە بگەپتەو لە يەك
 پەمزا و بگەپتە قۇئاغى گوزارشت كىرەن بە ھىما. باشە، لە ئەدەبىياتدا چى پەيدا بوو؟
 مەجاز پەيدا بوو، كىنايەت پەيدا بوو، كىنايەت ماناى چىيە؟ كىنايەت ئەو پە تۆ
 راستەوخۆ گوزارشت لە چتانەكەى... ئەتۆ ھەروا بىر لە خۇشال و بازان و گوارە و
 ملوانكە و خەزىم و ئەم جۆرە چتانە بگەو... ئەمانە ئەو پىر ھەموو بۆ پاراڭدەو
 ژان بەكاردەبىر، بەلام پىزىگارى ھەريەكە بۆ چىتەكى پىرۇسىنى ژىيەكى
 بەكاردەھىندرا، كە ئەویش ژن وەكو ئاژەل ھەوسار لە ملكردن و پى بە سىندەو
 بەستەن و بۆ لەووخۇدان ئالغە لە گوتى كىرەن و ھتە... بوو

نمایه‌ی ناو و زاراوه‌کان

۲۵۶/۲۴۲/۲۳۹/۲۲۸/

ناشا/۵۶

ئافرىقىيىت/۴۵۳

ئا. قورمىلىق/۵۰

ئافىنىستا/۱۴۸-۱۸۰/۲۰۲-۲۰۵

ئافىنىستايى/۱۸۰

ئاق قىيۇنلار/۲۴۲

ئاكارناسى/۱۶۴/۳۳۷

ئاكوفىقۇل/۸۵

ئاكىرى/۱۶۲/۱۸۳

ئاگىرى/۱۸۳/۲۰۱/۴۱۳

ئاگوست كىنت/۳۶۲

ئاگوستىنۇس/۴۵۴

ئالاسكا/۱۱۲

ئالبېرتى/۴۵۳

ئالبېر كامۇ/۲۸۱/۲۸۲

ئالدىوش/۱۸۶

ئال عمران/۴۰۶

ئالتان تىزۇپ/۲۶

ئالتايى/۱۴۷/۱۷۸

ئالمان/۷۷/۱۴۹/۱۰۵۰/۲۵۱

۴۶۸/۲۰۲/۲۰۴/۳۶۵/۳۶۶

ئاماشرومىس/۲۸

ئامەد/۱۸۲

ئامېدى/۱۶۲/۱۸۳

ئاناقۇل فرانس/۴۴۰

ئاندېرى ژېد/۲۸۱/۲۸۲/۲۸۳

ئانېمىزىم/۵۳/۲۴۷/۲۶۴

ئاق

اعجاز القران/۱۵۳

ئا. توكسلاينىكوف/۳۷

ئابستراكت/۱۲۸-۲۵۰/۲۰۱-۲۵۶

۲۷۸/۴۵۱

ئاتەشكەدە/۲۳-۲۰۱/۲۰۵

ئاتىنىنا/۸۵/۸۶

ئاخالكلان/۶۸

ئابدورىق/۳۳۰

ئارلىمىسى رۇتەلىسى/۳۸۱

ئارامى/۴۵/۱۶۸/۱۶۸-۲۰۴

۲۰۵/۲۶۷

ئارتا/۵۶

ئارتىد/۲۹۳

ئارىكو/

ئارىيا/۵۶/۸۲/۱۴۷/

۱۵۵/۲۰۳/۴۵۸

ئازەربايجان/۲۶۶

ئاسايى/۲۱/۸۹

ئاسلىق/۵۶

ئاسمىلا(ئاسمىلاسىقۇن)/۳۴۸/۴۵۲

ئاسورى/۱۴۵

ئاسيا/۲۶/۳۳/۵۲/۵۶/۹۶/۹۷/۱۰۲/

۱۰۶/۱۰۷/۱۱۵/۱۱۶/۱۱۸/۱۱۹/

۱۹۷/۲۲۲/۲۲۳/۲۲۴/۲۲۵/۲۲۶

تايدىيالىزىمى كلاسىك/۷۷	ئورلواناشىل/۵۶
تايدىيالىست/۵۳/۷۷/۱۶۶/۱۹۰	ئورال/۱۴۷/۱۷۸
۲۱۳/۳۱۲/۲۰۹/۲۰۲/۲۹۵/۲۶۵/۲۴۹/	ئوردوۋىسى/۱۷۹
۳۱۲/۲۰۹/۲۰۲/۳۳۰/۳۲۱/۳۱۵/۳۱۴/	ئومانىستى/۳۴۶/۳۴۷/۳۴۹
۳۴۲/۳۳۷/۳۳۱/۲۲۱/۳۱۵/۳۱۴/۳۱۳/	ئوستاچلۇق/۲۲۹
۴۵۴/۴۰۹/۳۷۱/۳۶۲/۲۵۷/۳۵۵/۳۵۱/	ئوستى/۲۲
۴۵۸/	ئورائۇس/۵۶
تايدىيۇلۇزى/۷۲/۷۲/۲۴/۵۲/۲۰۲/۲۴۱/	ئورتۇقۇس/۷۷
۳۷۸/۳۷۳/۳۶۸/۳۳۹/۳۳۰/۲۹۹/	ئوسكارمان/۱۶۸
۴۳۱/۳۲۹/۳۷۹/	ئوسىتى/۱۴۹
تايزە/۳۹۷	ئۇلۇمپ/۷۸
تايم گورلاندن/۵۷	ئۇرلىق/۹۶/۹۷/۹۸
ئا.ف.بۇت/۱۶۸	ئۇگوستىنۇس/۹۷/۹۸
ئا.دوبرەر/۴۵۳	ئۇدىسە/۸۵
ئارىستونىلىس/۴۵۳	ئۇلىس/۷۹
ئايمەم(ئادەم)/۶۴/۶۶/۶۷/۶۸	ئۇسىنى/۱۸۰
۴۵۷/۴۰۳/۳۴۷/۸۲/	ئۇكرائىنى/۱۸۱
ئا.مانىس/۳۶۶	ئۇبجە/۸۲/۳۷۹/۲۸۴/۳۹۴
ئاينىشتاين/۳۳۰	۳۸۰/۲۸۶/۳۲۴/
ئىلفونسىر گاتۇ/۳۹۴	ئۇتۇلۇق/۳۹۳
ئىنگلىس/۲۲/۲۶/۴۶/۱۳۷/	ئۇگۇسنىن/۰۹/۰۲/۰۴/۰۶
۲۲۱/۲۲۲/۲۲۶/۲۰۰/	ئۇنگارىتى/۳۹۴
۲۵۲/۲۵۲/۲۵۵/۲۵۶/۲۶۲/	ئۇرتىكا كاسىيىتى/۳۶۲
۲۹۹/۲۹۹/۲۱۲/۳۲۰/۳۲۷/۲۴۴	ئۇپۇرتونىست/۲۳۰/۳۲۷
۳۰۰/۴۰/۶۰/	ئۇرگانىك/۳۱۱/۳۲۲/۳۲۸
ئوسىترالوپىتىك/۲۰/۲۱	ئۇرلىقۇسى/۲۶۵
ئوبىزىيە گىستان/۲۷/۳۲/۴۰	ئۇراتو/۲۴۳
ئوسىتراليا/۲۴/۴۷	ئۇكلادىنكوف/۳۹/۵۳

نه ففاني/ ۱۸۰	نه ندری گونده ر فرانك/ ۳۳۰
نه رنه نياني/ ۱۸۰	نه مائوئيل والريستين/ ۳۳۰
نه ناندولی/ ۱۸۰	نه نزو فالتو/ ۳۳۰
نه مريکا/ ۱۷۱/۱۶۳/۱۱۳	نه تينگونيڙم/ ۳۳۶
۳۱۳/۳۱۱/۱۷۹	نه فريفا/ ۳۰/۳۱/۳۶/۳۷/۴۳/۵۱
نه حمده عارف/ ۱۱۴	۱۷۹/۱۷۸/۱۳۳/۱۱۶/
نه حمده قامه چي/ ۱۱۴	۳۱۱/۳۳۱/۱۸۱/
نه لمانی/ ۱۸۳	نه دونيسی/ ۴۵۳/۴۵۳
نه مسانو/ ۳۹۹	نيزانزه مين/ ۵۶
نه پيگور/ ۴۵۶	نيتنؤگوان/ ۳۴
نه ليزاښيت/ ۴۵۷	نيناډيوډوالينم/ ۳۶/۳۷/۴۴
نه ديسلن/ ۴۶۰	نيگورگامي/ ۴۴
نه بو موسليمي خوراساني/ ۴۴۸	نيستيو/ ۳۹
نه بو عوبه يده/ ۳۹۵	نيڤنرا/ ۵۶
نه بورتالبي ته غلبيی/ ۳۹۵	نيمامي حاسه ن/ ۶۷
نه بو نيسري قوشه يری/ ۳۹۶	نيمامي حوسه بن/ ۶۷
نه بو نه ولس/ ۴۳۹	نيژيدي/ ۶۸/۷۱/۸۴
نه پستمولوچي/ ۳۸۴	نيڼده رلاند/ ۷۶
نه تونال/ ۳۶۶	نيژنيوگينا/ ۷۷
نه سکه نده ر به گي مونشي/ ۳۳۸	نيسرالليل/ ۵۹/۶۵/۶۶
نه هلي مه ق/ ۳۳۹/۲۵۵	نينجيل/ ۱۶۹
نه فلانتون/ ۲۷۰/۲۹۵/۳۳۳	نيين ناده م/ ۱۶۷/۳۰۷
۳۳۷/۳۳۸/۳۴۵/	نيسپانيا/ ۱۵۵/۳۶۶/۳۶۳
۴۹۳/۳۹۹/۳۹۸/۴۴۱	نيرو لاند/ ۱۵۸/۱۸۱
۴۵۷/۴۵۶/۴۵۵/۴۴۹	نيين وه حقيه/ ۱۴۸
نه شاعيره/ ۲۵۴/۴۳۴	نيتهجاد و ته رقي/ ۱۴۷
نه پيگورينم/ ۳۹۵/۳۰۰/۳۰۱	نيسرائيل/ ۱۴۵
نه ريك تولين برايټ/ ۳۳۰	نيلاي/ ۱۴۱/۱۸۲

نیکس لاضال/ ۱۱۶	نیمپرالیزم/ ۲۴۲/۲۵۵/۳۱۱
نیکسلاوییه کان/ ۱۱۸	۳۶۲/۴۲۸/۴۲۹
نینگیس/ ۱۴۲/۷۶/۱۰۴	نیکسلاوییه/ ۱۴۷/۳۴۷/۴۰۳
۱۵۸/۱۵۵/۱۵۴/۱۴۹/۱۴۸	۴۰/۴۰/۴۰/۴۰/۴۰
۱۶۰/۱۵۹/۱۶۷/۱۶۳/۱۶۶/۱۶۷/۱۷۰	نیکسیستانسیالیزم/ ۲۸۱/
۱۹۷/۱۸۹/۱۷۴/۱۷۳/۱۷۱/	۳۵۴/۳۴۶/۳۳۷
۴۳۰/۴۱۴/۳۸۴/۲۵۶/	نیمام زهینولعابدین/ ۲۷۳
نیمپراتوری هان/ ۹۶/۱۰۲	نیمامیل بیشکچی/ ۲۲۷
نیمام موسای کازم/ ۹۵	نیمحاق نیوتن/ ۲۹۶/۲۲۰
نیمین خه لدون/ ۹۶	۴۷۴/۳۹۷/
نیلپاده/ ۸۵	نیمگیل/ ۱۸۵
نیمین عربی/ ۷۹/۸۰/۲۵۹/۳۱۳	نیم. توله کچی/ ۲۵۶/۲۵۰
نیمپه ر/ ۱۷۹	نیمکارت/ ۲۶۵
نیمنگورشی/ ۱۷۹	نیمین شه حنه/ ۲۶۶
نیمسکیت/ ۱۸۰	نیمامی رازی/ ۲۶۹
نیمرلاندی/ ۱۸۱	نیمرناخ/ ۱۸۳
نیمسونج/ ۱۸۱	نیمران/ ۱۳/۳۶/۵۶
نیمسپانیولی/ ۱۸۲	۱۳۶/۱۳۵/۱۳۴/۱۰۶/۷۹
نیمرقل/ ۱۱۳	۱۴۸/۱۴۷/۱۴۶/۱۴۱/
نیمریس/ ۳۹۹/۴۰۰	۱۵۸/۱۵۰/۱۴۹/
نیمرهمس/ ۳۹۹	۱۶۸/۱۶۳/
نیمخوانوسسه فا/ ۴۰۴/۴۵۵	۱۷۳/۱۷۹/۱۸۰/۱۸۷/۲۰۳
نیمستولرت میل/ ۴۶۲/۴۶۰	۲۰۴/۲۱۵/۲۲۱/۲۲۲/
نیمسامیل خه یات/ ۴۶۰	۲۲۹/۲۳۱/۲۳۲/۲۳۳/۲۳۴/۲۳۵
نیمستانیکا/ ۴۵۲/۴۵۴/۴۶۸	۲۳۶/۲۳۷/۲۳۸/۲۳۹/
نیمهاب حه سهن/ ۳۸۵	۴۱۹/۴۰۸/۲۷۰/۴۱۹
نیمامی غه زالی/ ۳۷۹	نیمتالیا/ ۵۱/۲۳۹/۳۹۴
نیمکسپرسیونیزم/ ۳۶۵	

بحرالکلام/ ۸۷	
براهما/ ۲۶۴/۲۶۵	
بریفکائی/ ۳۸	ب
براندو صت/ ۳۸	ب. بریخت/ ۳۶۶
بلورج/ ۳۲۹	باشووری نه فریقا/ ۲۶/۲۰
بلیاس/ ۲۱۲/۸۳/۲۸	باوه گرگر/ ۳۳
بورما می/ ۱۷۸	بارینه عالا/ ۲۹
بولقاری/ ۱۸۱/۱۵۵	باله کایه تی/ ۲۱۲
بوودا/ ۳۶۴/۹۸/۹۷	باوه مه رد/ ۵۷
۲۸۱/۲۸۷/۲۲۹/۴۵۷	باوه گیلده می/ ۵۷
بوواق/ ۴۵۲	بابلستان/ ۵۷/۱۰۷/۱۱۴/۲۷۹/۴۵۳
بووش/ ۲۲۸	بانگلادیش/ ۱۵۸
بورسه/ ۲۳۹	بادینانی/ ۱۸۳/۱۷۲/۱۴۳
بۆهیمیا می/ ۲۵۳	بابه کی خورمی/ ۸۰
بۆخوم/ ۲۶۵	بایه زیدی بوستانی/ ۸۰
بۆتانی/ ۱۸۳	بالکان/ ۱۱۴/۱۰۷
بۆرجولزی/ ۱۰۴/۹۲/۹۱	باخته ریانا/ ۹۶
/۱۷۳/۲۲۸/۲۰۰/۳۶۴/۳۶۲	بابا کتیوی باکزی/ ۷۹
به غذا/ ۱۳۱/۱۳۰/۱۱۴/۹۵	بانتور/ ۱۷۹
/۱۴۴/۱۶۱/۱۵۸/۱۶۲	بالتیکو/ ۱۸۰
/۱۸۵/۲۰۶/۲۶۷/۲۶۹	باوکسالاری/ ۲۰۳/۱۱۳
/۲۷۰/۳۰۱	بایزلوجی/ ۸۹/۸۲/۸۱
به رده مه کی/ ۵۰	بابه کی نه حمه دی/ ۳۹۷
به عس/ ۱۶۲/۱۴۱/۳۲	باجه لانی/ ۱۸۵
/۱۷۱/۲۸۳	بافلوف/ ۱۹۰
به نقیسا/ ۸۷	باشقه/ ۱۸۳/۷
به دزین/ ۱۶۸	بالتیکی/ ۱۸۰
به سرا/ ۱۵۸	بشخانه/ ۲۵/۲۰۵/۳۷۵

بەرىستانيا/۱۲۳/۹۶/۱۸۲/۳۱۱

بەنگالى/۱۷۹

بەنانى/۲۳۴

بەھايى/۲۵۷

بىنگول/۱۸۵

بىرنىز/۲۳۱

بىزارد/۲۶۵

بىرداينىف/۲۶۵

بىلقوۋە/۴۶/۲۳۰/۲۵۷

بىۋلۇڭى/۴۹/۵۱/۸۲

۲۲۹/۲۶۲/

بىرەجك/۱۸۲

بىنساۋانى/۱۴۱

بىئەروۋسى/۱۸۱

بىۋكىمىيائى/۸۲

بىدانى/۱۸۲

بىلېنىسكى/۴۵۴

بىلزالا/۴۴۰

بىزىكلى/۲۸۳/۳۸۴

بىتۋىن/۳۰۰

پ

پ.ۋ.شمىت/۳۹

پ.ئە.ئ.مەنكۈ/۴۷

پ.ئىلوار/۳۶۶

پ.ئىرۋادا/۳۶۶

پ.پىكاسۋ/۳۶۶

پ.سوشكىن/۲۱

پارابىۋكس/۳۶۸/۳۷۲

پاپ.لويىسى دەمەم/۳۸۱

پارلساينكولۇجى/۲۶۲

پاۋە/۱۸۵

پالوۋ/۱۸۵

پالىۋلتىك/۲۸

پاندېتا/۷۶

پانزۋىتا/۷۶

پاكستان/۱۵۸

پىترۇس/۴۰۲

پىۋلىتارىيا/۲۵/۲۵۱/۳۴۹

پىۋمىتۇس/۲۰۱

پىۋتۇن/۱۹۷/۳۱۶/۳۱۷

پىۋبوسىيىن/۲۸

پىۋىسمان/۱۵۸/۲۵۴/۴۰۲/۴۱۱

پىراگ/۱۱۶

پىۋسىيانى/۱۸۰

پىۋفانسىيانى/۱۸۲

پىششۋونى/۱۴۹

پىكەن/۲۶

پىلتۇن/۴۵۳

پىلىخانزوف/۲۲۳/۲۲۳

پىلتۇنى/۳۶۵

پۇلى ۋنىسم/۳۱

پۇزىتېلىستى/۲۴/۳۵۷

پۇلى مېۋس/۹۶/۹۷/۹۹

جان کالون/ ۲۸۲	تەنرەکان/ ۱۲۳
جان قۇدان/ ۲۳۹	تەپە تولکورد/ ۱۱۴
جاییری کوبی حایان/ ۲۶۷	تەجسید/ ۱۹۹/۲۹۱/۲۹۲
جبرائیل/ ۶۵/۶۴/۶۳/۵۹	-/ ۴۶۳/۴۴۹/۴۴۰
۶۷/۶۶/	تەجرید/ ۲۹۲/۲۹۱/۲۷۸
جزیرە/ ۱۸۳	-/ ۴۴۹/۴۴۷/۴۴۵/۴۴۰
جگە رھوئین/ ۳۱۲	تەریقەت/ ۲۵۸/۲۴۹/۴۱
جمھوریئى ئىسلامى/ ۱۶۳	-/ ۳۳۷/۳۳۱/۳۷۱/۲۷۰
جنىف/ ۱۱۶	تەعجیل/ ۳۷۳
جور(جۈلەك) ۳۰۳/۱۱۶	تەككەلور/ ۲۳۹
۴۰۱/	تەسەووف/ ۳۶۶/۲۶۵/۲۵۸
جورجانی/ ۲۹۵/۱۵۳	-/ ۲۸۵/۳۷۹/۲۷۱/۲۷۰/۲۶۸
جونەيد/ ۳۶۹/۳۶۸	تەیموری لەنگ/ ۲۷۱
جە زائیر/ ۲۴۳/۳۶	تەیموری/ ۲۶۶
جەرە ئاساز/ ۳۲	تەستەر/ ۲۶۸
جەم/ ۶۱/۵۸	تیزمىنۆلۇقى/ ۱۸۹
جەمال تەبەن/ ۱۶۸	تېپىكان/ ۵۳/۵۱
جەننەۋە/ ۳۳۹/۱۱۶	تېشك تاش/ ۴۰/۲۷
جەرمانى/ ۱۸۱	تېسىل/ ۶۸
جەلال نوۋى/ ۳۶۸/۳۳۹	تېۋلۇجىك/ ۲۵۹
۴۴۷/	
جىمىز ئوكانر/ ۳۳۰	
جیلوۋە/ ۱۴	

ج

ج. تولاند/ ۷۶
ج. برونو/ ۷۷
ج. جۈيز/ ۳۶۶
جاف/ ۸۳/۲۸

چ

چارلى چاپلان/ ۱۰۰

چارلز جه نگر/ ۲۸۵	۳۴۵/۳۳/
چلیفینی/ ۱۷۸	حه زده تی سلیمان/ ۸۸/۸۷
چورچین/ ۱۰۷	حه ورو/ ۷۱/۶۷
چوسوایا/ ۴۳	حه زده تی شیرامیم/ ۲۹۲/۱۱۵
چه مچه مال/ ۱۷۱	۴۴۲/۲۹۳/
چه رگزی/ ۱۷۹	حه به شستان/ ۸۶
چه چانی/ ۱۷۹	حه زده تی ییوسف/ ۴۰۶
چه رگ/ ۱۸۶	حه زده تی ته یوب/ ۳۴۱
چه پاخچور/ ۱۸۵	حه زده تی عومه ر/ ۲۴۱
چه ولگ/ ۱۸۵	حه نه فی/ ۲۸۹/۳۴۷/۲۵۴/۵۴
چیای کوره ک/ ۳۲۷	۲۵۹/
چیکو سلفاکیا/ ۴۳	حه سنی قزلجی/ ۱۹۲
چین/ ۲۸/۲۶/۴۰/۵۱/۵۴/۵۵	حه لب/ ۲۶۶/۲۵۷/۲۱۴
۱۴۹/۱۲۲/۱۱۲/۱۰۷/۱۰۳/۹۶/	هیزی شیوعی/ ۲۹۸/۲۹۷
۴۵۳/۲۳۸/۱۸۲/۱۷۱/۱۶۶/	
چیکیان/ ۱۸۱	
چیلله ر/ ۴۵۴	

ج

خالس/ ۱۸۷	خانه قین/ ۱۸۴/۱۶۲/۳۸
خاتون قیام/ ۶۱	۱۳۲/۲۱۰/
خاچاتور ئابوقیان/ ۱۶۸	خاتون قیام/ ۶۱
خانای قوبادی/ ۱۴۱	خاچاتور ئابوقیان/ ۱۶۸
خروستیان/ ۲۵۴/۲۵۳/۱۱۶	خاتون قیام/ ۶۱
۲۵۵/	خاچاتور ئابوقیان/ ۱۶۸
خوراسان/ ۲۶۸/۱۸۵	خاتون قیام/ ۶۱

ج

حافزی شیرازی/ ۳۳۹/۲۵۴	حاجی خلیفه/ ۱۹۲
۴۳۹/۴۰۶/	حامیدی کوپی هه باس/ ۲۷۰
حاجی خلیفه/ ۱۹۲	حوروفییه ت/ ۴۱۲/۲۶۶
حامیدی کوپی هه باس/ ۲۷۰	حه سنی به سری/ ۲۶۷
حوروفییه ت/ ۴۱۲/۲۶۶	حه نه لی/ ۲۶۷/۲۵۴/۷۷

دۆلى نىل/۱۰۵/۹۰	۱۱۵/۲۷۰/
دۆنگىشوت/۸۵	خوپەمى خاسەكى/۱۱۵
دۆيچى/۱۸۱	خۇرىستان/۲۴۳
دوازىدە ئىمامى/۲۵۴	خەلفەنى/۱۸۳
دەرىندەباسەپ/۳۳	خەبىپام/۴۰/۲۶۷/۴۵۹
دەرى/۱۴۷	خەرىجوت/۱۸۵
دەرياي سىپى/۹۶	خەرى جەجال/۲۱۶
دەوانى/۳۹۷	
دەۋك/۱۴۶/۱۶۲/۱۷۲	
دەۋك/۱۸۳/۳۰۸/۲۱۲/۲۱۳	
دەۋك/۲۹۷/۴۱۰/۴۱۴	
دەۋك/۴۵۴	
دەۋك/۴۵۲	
دەۋك/۲۶۸/۲۴۶/۲۷۹	
دەۋك/۲۸۲/۲۸۶	
دەۋك/۲۸۵	
دەۋك/۱۹۸/۲۲۲	
دەۋك/۲۸۱/۴۶۲	
دەۋك/۲۲۵/۲۲۸/۲۳۹	
دەۋك/۱۸۵	
دەۋك/۱۸۳/۱۷۲	
دەۋك/۳۸/۱۰۳/۱۰۴/۱۴۴	
دەۋك/۲۲۸/۲۳۱/۳۱۲/۳۴۱	
دەۋك/۱۶۲	
دەۋك/۹۰/۱۸۵	
دەۋك/۱۶۸	
دەۋك/۷۸	
دەۋك/۹۶	
	دارىوش/۲۰۲
	دەۋك/۱۷۹
	دەۋك/۱۸۱
	دەۋك/۲۹۰
	دەۋك/۲۷
	دەۋك/۹۵
	دەۋك/۴۳/۳۲
	دەۋك/۶۸
	دەۋك/۸۱/۴۲۳
	دەۋك/۴۵۴
	دەۋك/۵۰
	دەۋك/۴۳/۷۶/۷۷/۷۹/۸۰
	دەۋك/۸۱/۸۲/۸۵/۱۰۳/۳۱۵
	دەۋك/۳۵۸/۳۰۹/۳۸۱/۴۵۳
	دەۋك/۴۳/۵۱
	دەۋك/۳۴/۴۷/۴۸

رۇمى/۷۹

رەفېق قامەچى/۱۱۴

رەۋاندىز/۳۸

رەنگدانەۋەى مەرچەكى/۵۵

رەزىيار/۶۶/۶۱

رەۋەندى/۱۸۳

رەۋاشا/۹۳

رەكورد/۲۹۷/۴۰۰/۴۱۱/۴۱۲

رەۋاقى/۲۷۰

رەنگى شېرى/۱۹

رەنۇسۇرس/۲۸

رەيتا/۵۶

رەنەسانس/۵۲

۴۰/۳۸/۳۸۱/۳۸۲/۴۵۳/۴۵۶

راسىۋنالېستى/۹۰

راينىگ/۱۱۶

راغېب/۳۹۵/۳۹۶

رايىكالىزىم/۲۵۷/۳۸۶

رەئىسى ئەنەۋلى رەئەملەت/۲۲۷

رەۋمىلوو/۲۲۹

رەببە/۱۹۸

رەۋدەكى/۲۰۵

رەۋوس(رەۋوسىيا)/۲۱/۴۳/۴۷/۵۵/۹۹

۱۰۳/۱۱۲/۱۱۵/۱۵۴/۱۵۵/۱۶۱

۱۸۱/۱۸۲/۲۶۰/۳۲۹

۳۳۰/۳۴۴/۴۱۴

رەۋىيارى كەنگە(گەنگ)/۳۹۹

رەۋىلۇف نېستائېر/۳۹۳

رەۋستەمولخو كەما/۹۵/۲۳۸

رەۋستەموتەۋارىخ/۹۵/۲۳۸

رەۋىئى گاۋرەۋى/۲۴۹/۲۵۰

رەۋم/۷۷/۸۵/۹۶/۱۰۲/۱۱۷/۱۱۸

۱۲۰/۳۶۱/۴۰۱/۴۵۳/۴۵۹

رەۋما/۸۵/۸۶/۱۲۳/۱۶۶

رەۋمانى/۸۷/۱۷۹/۱۸۲

رەۋزالۇكسەمېۋرگ/۱۴۵

رەۋمانىيى/۱۸۲

ز

زەموا/۳۳/۲۴۳

زەيمان/۴۵/۷۸

زەخۇ/۱۶۲/۱۷۱/۱۸۳

زەزائىي/۱۴۱/۱۷۲/۱۸۵/۲۰۵/۲۱۰

زەزگوتى/۱۴۱/۱۶۷/۴۶۰

زەلەيدى گەيلانى/۳۳۹

زەمانناسىيە ھەمورانى/۲۱۳

زەمانناسىيە ۋەسفى/۲۱۳

زەمانناسىيە تەبىئىيى/۲۱۴

زمانی رقمانس/۱۷۹

زولقەدر/۲۳۹

زوللور/۱۷۹

زەيدىيە/۲۵۴/۳۴۷

زەنگەنە/۱۸۵

زەپىن كۆب/۲۰۵

زەرتووشىت/۲۳/۲۶۸/۲۷۰

۲۳۹/۲۸۷/۳۲۹

زەنگىبار/۱۱۷

زەنجان/۹۵/۲۶۶

زىئۇس/۲۹۵

زىيا كۆك ئالپ/۱۶۸/۱۴۷

زىيۇس/۷۸/۲۰۱/۴۴۱/۴۵۵

زىيار/۲۸/۱۸۳

سى

سالى رىوناكى/۱۹

سامسانى/۵۶/۱۴۸/۲۰۲/۲۴۳

سانانىدلار/۳۲

سارلى/۸۴

سامى/۱۷۸

سامىتېك/۱۴۷/۱۴۹

سامەپ/۱۱۷

سارا/۱۱۵

سانسكىرىتى/۱۷۹

سانق ھىدايەت/۲۸۱/۲۸۲/۲۸۳

ساسقۇن/۱۸۵

سالام/۱۹۸

سەپىيۇنازە/۷۷/۲۰۰/۴۲۰

سەئالىيىسىت/۲۵

سەئالىن/۲۵/۹۳/۱۴۵/۱۶۶

۲۱۳/۲۹۷/

سەئرىس/۱۵۴/۴۰۸

سەئەتووركو/۲۴۸/۲۸۳/۳۲۲

۲۷۲/۲۷۱/

سەئۆكھۇلم/۳۸۳

سەئارقىسى ئى/۵۰

سەرووج/۱۸۳

سەرىس/۱۸۱

سەرىدلوان/۲۶۶

ئ

ئەبۇرەتو/۴۵۲

ئەب. رىيۇكو/۹۶/۹۸/۹۹

ئەلپۇن/۵۴/۹۷/۱۰۷/۱۴۹

۱۸۳/۱۷۸/

ئەك دىيىدا/۳۸۵

ئەن بۇدەريار/۳۸۵

ئەك لاكان/۳۸۵

ئەيل دىلوز/۳۸۵

سورمانه كان/۱۱۷/۱۲۳	سلیفی/۱۸۳
سوننی/۸۰/۸۲/۱۴۱/۳۶۷/	سلیمان/۱۱۵/۱۳۱/۱۳۵/۱۳۶/۱۴۶
سوقیه ت/۴۳/۱۷۵/۳۴۲/۲۷۷/۲۷۸	۱۶۱/۱۶۲/۱۷۰/۱۷۲/۱۸۴/۱۹۷
سوقیگری/۷۷/۲۶۳/۳۶۱	۱۹۸/۳۰۴/۳۰۸/۲۱۲/۴۱۶
سومقنید/۱۷۸	سلافة كان/۱۰۷/۱۸۰/۳۶۵
سۆن/۱۶۸	سلافیانی/۱۸۰/۱۸۱
سورانی دینگرد/۱۴۸	سلوقی/۲۰۵
سورانی/۱۶۱/۱۶۳/۱۷۱/۱۷۲/۳۱۷	سلوقینیایی/۱۸۱
سومار/۱۰۵/۱۰۶	سلوقاکیانی/۱۸۱
سوکراتیس/۴۵۳	سناری/۱۸۳
سوسیالیزم/۹۱/۹۹/۱۰۳/۱۶۵/۱۶۷	سن نارسن/۳۴۳
۲۴۹/۲۵۴/۲۶۲/۳۱۹/۳۵۳/۴۳۵	سن سیمقون/۹۶
۴۳۶/۴۳۸/۳۶۵/۳۶۷/۳۷۸/۳۸۸	سنه/۱۶۳/۱۷۲/۱۸۴/۳۵۰
۲۹۰/۲۹۴/۴۲۹/۴۴۰/	سوعاد/۱۱۵
سوقی/۳۶۶/۳۶۷/۳۷۰/۴۳۱/۴۳۵/۴۳۸	سولتان سلیمان یکه م/۱۱۵
سوقیگری/۷۷/۳۶۲/۳۶۴/۳۷۱	سولتان مه لیمی مووه م/۱۱۵
سۆبی/۱۸۵	سووریا/۱۰۶/۲۴۲
سۆلوقیقون/۳۶۵	سوماتسین/۹۶/۹۷/۹۹
سوقیست/۲۳۵/۲۳۸/۳۶۲/۳۶۴	سولود پیست/۱۱۲
سه ی یاقوو/۱۴۱	سوئیدنبرگ/۲۵۶/۴۰۲/۴۰۳/۴۰۴
سه لما خانم/۱۱۵	سولتان وه له د/۴۰۴
سه فیه وی/۹۵/۱۵۸/۲۲۹/۲۳۲/۲۳۳	سوئید/۴۲۱
۲۳۴/۲۳۶/۲۳۸/۲۳۹/۲۴۱/۲۴۲/۲۹۰	سوئیسری/۲۸۲
سه نایی/۷۹	سووره ووردی/۳۳۹
سه عدی/۷۹/۳۹۴	سوقرات/۲۴۴/۳۹۸/۳۹۹/۴۰۰
سه یمه ری(سۆمه ری)/۱۰۷	سورچی/۳۸
سه لمانی فارسی/۴۰۴	سوریانی/۱۴۲/۱۴۶/۱۸۵
سه دنام حوسه یین/۹۳/۹۵/۱۴۲	سولره ی حه میدی/۱۵۷

۳۳۹/۳۱۱/۳۰۱/۲۹۷/۲۸۳/۲۸۲/

سه‌لین/۲۷۳/

سه‌پش/۲۵۴/

سه‌ید نه‌حمه‌دی خانه‌قا/۲۷۳/

سه‌لاحه‌ددین نیلاف/۲۵۰/

سه‌نته‌ر زمانی/۲۱۶/

سه‌ماوه/۲۰۶/

سه‌ری سه‌قه‌تی/۳۶۸/

سه‌هل/۲۶۹/

سه‌رحه‌د/۳۳/

سه‌مسور/۱۸۳/

سیبیریا/۵۲/۴۳/۴۱/

سین ئانترۆپ/۲۸/۲۶/

سیفه‌ر/۱۵۹/

سیبیرینته‌کان/۱۳۹/

سیمبرۆن/۴۰۱/

سینر توماس هیرویرت/۲۳۵/

سیمۆن دو بوار/۴۷۰/۴۵۸/۴۵۲/۳۴۰/

سیسته‌می گاستی/۲۲۶/

سیوده‌ره‌ک/۱۸۶/۱۸۵/

سینرستان/۲۴۳/

ه‌قلیبه/۱۱۸/

ش

شانیده‌ر/۵۲/۴۳/

شانامه/۲۰۲/۱۶۹/

شاره‌نوردی/۱۶۷/

شاره‌نورد/۱۶۷/۱۵۹/

شام/۲۵۷/۲۱۴/۱۴۶/

شاحوسین/۹۵/

شاملو/۳۹۴/

شاهه‌باس/۲۳۴/۲۳۳/۲۳۴/

شاهه‌باس/۲۴۰/۲۳۹/۲۳۷/

شاردن/۲۳۳/۲۳۲/

شافیمی/۴۳۳/۲۵۷/۲۵۴/

شاملو/۲۲۹/

شامان/۴۴۷/۴۲۵/۲۷۸/۲۰۱/

شانگوش/۱۸۶/

شپینگه‌ر/۱۶۶/۹۹/۹۶/

شکاک/۱۸۳/

شکور مسته‌قا/۶۸/

شلایر ماخه‌ر/۴۱۰/۳۹۷/

شۆکو‌تین/۵۲/۲۶/

شۆره‌وی/۳۲/۲۷/

شۆقینیس/۴۱۵/۲۱۱/۵۲/

شه‌ره‌فخانی بتلیسی/۱۶۸/۸۷/

شه‌ره‌فنامه/۴۴۵/۸۸/

شه‌مه‌ددین سامی/۱۴۷/

شه‌فیه‌ره‌ش/۱۱۵/

شه‌مسی ته‌ویتی/۷۹/

شه‌بوسته‌ری/۷۹/

شه‌معون/۴۰۲/

شه‌یتان/۳۴۲/۲۰۴/۱۱۹/۸۸/

شهریعت/۱۸۷/۲۴۹/۲۶۶/۲۷۰/۲۸۰

۴۰۵/۴۰۴/۲۷۹/۲۲۲/

شہ قلاوہ/۲۷۲

شہ بہک/۱۸۵

شہ مدینان/۱۸۲

شیخان/۱۸۲

شینکسپر/۱۵۴/۱۶۷/۴۵۶

شیللر/۱۵۴

شیخ عوبہ بدولکئی نہ مری/۱۴۱/۲۶۶

شیخ سہ عیدی پیران/۱۴۱/۲۶۶

شیخ زامیدی عہرہ ویٹلی/۹۵

شیعہ/۸۴/۱۵۸/۲۲۹/۲۶۷/۲۶۹

۴۴۹/۲۵۲/

شیلینگ/۴۵۴

شیبلی/۲۳۹

شیرفرین/۲۸۱/۴۴۷

شیخ عوسمانی بیارہ/۲۸۲

شیروان/۱۸۵

شیخ مہ محمود/۲۶۶

شیخ عہ بدولس لاهی بارزانی/۲۶۶/۲۷۱

شیخ عہ بدولکریسی شہرہ/۲۶۶

عوریان/۱۴۱

عوسمانی/۱۱۴/۱۲۰/۱۴۷/۱۵۷/۱۵۹

۴۰۶/۲۹۰/۲۸۲/۲۴۲/۱۹۸/۱۶۶/

۴۲۱/۴۲۰/

عوزنا/۴۴۲

عہ یینیہ ت/۲۰۰/۲۴۷/۲۸۶

عہ بدولا عومہر/۲۷۲

عہ بدولہ حمائی شہرہ فگہندی/۱۹۲

عہ بدولہ حمائی زہ بیچی/۱۹۲

عہ جہ م/۵۲/۱۱۸/۲۰۲/۲۰۳/۲۰۶

۴۴۹/۴۱۴/۲۴۲/۲۴۲/

عہ لی/۶۷

عہ لئو/۶۸

عہ فرینی/۱۸۳

عہ لاثہ بدین سہ ججادی/۱۴۴/۱۶۸

عہ بدولک ریم قاسم/۱۶۱/۱۶۲/۲۳۸

عہ بدولکھ میدی نووہ م/۱۵۷

عہ بدولقاہیری جورجانی/۱۵۲

عہ لہ وی/۱۴۱/۴۴۸/۴۴۹

عہرہ بیستان/۱۰۶/۱۲۱/۴۲۲

عہ لکان/۸۲

عہ یینولقوزاتی ہہ مہ دانی/۷۹/۸۰

عہ عراق/۱۴۵/۱۴۶/۱۴۹/۱۵۶

۱۵۷/۱۵۹/۱۶۰/۱۶۱/۱۶۲

۱۹۷/۲۰۴/۲۰۸/۲۲۸/۲۸۵/۲۱۱

عیسای مہ سیح/۴۱/۴۰۲/۴۴۲

عہزرائیل/۵۹/۶۵/۶۶

عہیرانی/۱۴۷

عارہ ب/۵۲/۸۷/۱۴۲/۱۶۱

۱۶۶/۱۶۲/۱۸۷/۱۹۶

عالمہ نارای عہ بیاسی/۲۳۸

عیدی نہ مین/ ۹۳
عصبہ اللام/ ۱۶۰

فاشینم/ ۹۳/ ۱۴۰/ ۱۶۷/ ۴۴۳
فاوست/ ۳۸۹
فرانچیسکو ملنزا/ ۳۹۴
فرانسوا لیوتار/ ۳۸۵
فرانزو/ ۲۶/ ۲۶/ ۱۳۸/ ۱۴۴/ ۱۴۴
/ ۱۴۷/ ۲۱۵/ ۳۰۷/ ۳۲۱/ ۳۸۴/ ۴۵۶

غ

غانیون/ ۲۳
غہرائیہ کانی مہ کک/ ۴۴۲

غرہ زلرہ کی/ ۱۴۷
غرلنکو/ ۹۳
گریزی/ ۱۸۱
غروید/ ۳۹۷
فسیولی/ ۸۱/ ۸۲
فلوبہر/ ۳۱۱
فلیکس گاتاری/ ۳۸۵
فوتو توویزم/ ۳۶۶

ف

ف. پاتریجی/ ۷۷
ف. ب. د. شلہ پھامی/ ۷۷
ف. رڈریگس/ ۱۶۸
فاتیمیہ/ ۲۵۵
فاتیمہ/ ۶۷

فورات/ ۹۰
فوردان/ ۴۰۵
فونکسیو نیل/ ۴۴۷
فوسیل/ ۲۶/ ۲۷/ ۳۶/ ۳۹
فہرہ نسنی/ ۱۸۲
فہرہ نگستان/ ۷۹
فہرہ لہہ/ ۴۶/ ۵۵/ ۷۷/ ۷۹/ ۸۰
/ ۸۱/ ۸۸/ ۹۴/ ۹۵/ ۹۹/ ۱۶۳
/ ۱۶۴/ ۱۶۶/ ۱۶۷/ ۱۶۸/ ۱۸۹
/ ۱۹۱/ ۱۹۸/ ۲۴۸/ ۲۵۰/ ۲۵۴
/ ۲۵۶/ ۲۵۸/ ۲۵۹/ ۲۶۴/ ۲۶۵
/ ۲۶۹/ ۲۷۰/ ۲۷۴/ ۲۸۳/ ۲۸۴
/ ۲۸۵/ ۲۹۴/ ۲۹۵/ ۲۹۶/ ۲۹۷
/ ۳۰۰/ ۳۰۳/ ۳۰۴/ ۳۰۷/ ۳۰۸

فارس/ ۶۸/ ۷۹/ ۱۴۲/ ۱۴۴/ ۱۴۷/ ۱۴۹
/ ۱۵۰/ ۱۵۱/ ۱۵۵/ ۱۵۷/ ۱۵۸/ ۱۵۹/ ۱۶۳
/ ۱۶۷/ ۱۶۸/ ۱۶۹/ ۱۷۰/ ۱۷۱/ ۱۷۲
/ ۱۷۴/ ۱۸۰/ ۱۸۶/ ۱۸۷/ ۱۹۱
/ ۱۹۲/ ۱۹۳/ ۱۹۴/ ۱۹۷/ ۱۹۸/ ۲۰۰
/ ۲۰۲/ ۲۰۴/ ۲۰۵/ ۲۰۶/ ۲۰۷/ ۲۱۱
/ ۲۱۵/ ۲۱۶/ ۲۲۷/ ۲۲۸/ ۲۸۵
/ ۳۶۱/ ۴۰۴/ ۴۱۰/ ۴۱۱
فایکینگ کان/ ۱۲۳

۳۱۴/۳۱۳/۳۱۱/۳۱۰/۳۰۹/
 ۳۳۱/۳۳۰/۳۲۹/۳۱۶/۳۱۵/
 ۳۳۶/۳۳۵/۳۳۴/۳۳۳/۳۳۲/
 ۳۵۳/۳۴۶/۳۴۵/۳۳۸/۳۳۷/
 ۳۸۱/۳۷۴/۳۵۸/۳۵۷/۳۵۶/
 ۴۰۹/۴۰۸/۳۸۶/۳۸۵/۳۸۴/
 ۴۵۶/۴۵۴/۴۳۰/۴۲۰/
 ۴۵۶/۴۵۴/۴۳۰/۴۲۰/

فەلەستىن/۱۰۶/

فەنتازىيا/۹۴/

فەلەمەنگىيائى/۱۸۱/

فەمىنىزىم/۴۳۳/۳۸۷/

فەرىدىك جېمىستون/۳۸۵/

فەلسەفەى سىكولاستىك/۳۸۱/

فەزلىتىكى/۳۵۷/

فەيلەسوف/۷۶/۷۷/۷۹/۸۷/۹۹/۲۰۱/

۳۱۰/۳۰۲/۳۰۱/۳۰۰/۲۷۸/۲۶۵/۲۵۴/

۳۵۵/۳۵۴/۳۴۲/۳۵۳/۳۲۳/۳۱۵/

۴۳۸/۴۰۹/۳۸۴/۳۶۸/۳۵۷/۳۵۶/

۴۶۰/۴۴۹/

فەقىى خوسەين/۳۷۳/

فەرەنگى ويىستەر/۱۸۹/

فەرەنگى رويىتىر/۱۸۹/

فەرەنگىستانى كوردى/۱۹۳/

فەرەمىدى/۲۰۶/

فەرەنسا/۳۶/۳۷/۱۴۲/

فەينىقى/۵۴/۱۰۷/۲۰۰/۳۸۵/۳۹۱/۴۷۰/

فەرەزون/۴۵/۲۸۰/۳۷۸/

فەيتىشىزىم/۵۳/۳۶۰/۳۶۱/

فەينى/۱۷۸/

فەيرىد ئىدىگو/۱۳۸/

فەيوداليزىم/۹۸/۲۴۱/۲۴۲/

فەيلۇتوس/۳۸۳/

فەيۇرپاخ/۲۵۱/۳۱۳/۳۱۲/۳۷۵/

فەيتىزاندۇق كاردوونو/۳۳۰/

فەيسىلگورى/۳۶۵/

ف

ف.ف. مابىكوفسكى/۳۶۶/

ف.گەين/۳۶۶/

فارىتق/۱۸۵/

فازيا/۵۶/

فولتېر/۹۶/

فولكا/۳۳/

فەندال/۱۰۷/

فەيتورىز سىرېنى/۳۹۴/

فەيتىنام/۳۶/۱۰۳/۱۶۶/

فەيدا/۵۶/

ق

قاموس الاعلام/۱۴۷/

قابوسنامە/۱۳۰/

قاسمیر/ ۴۳۱

قاجار/ ۲۲۹

قاسری/ ۲۷۱

قازی/ ۱۹۲

قفقاز/ ۴۲

قرغز/ ۴۶

قولده رده سی/ ۵۷

قودتویه/ ۱۱۶

قورئان/ ۲۰۴/۲۰۲/۱۶۹/۱۴۲/۸۱/۸۰

۳۹۸/۲۹۶/۲۹۵/۲۹۴/۲۹۰/۲۸۶/۲۶۸

۴۶۹/۴۶۸/۴۰۷/۴۰۶/۴۰۵/۴۰۴/۴۰۰/

قورده پش/ ۴۴۲

قورلپ/ ۱۸۵

قورلوق/ ۱۸۵

قوره قوریلور/ ۲۴۲

قورفقان/ ۲۳۷/۱۷۹/۱۰۷/۱۰۶/۴۱/۲۱

قوریسر/ ۴۷

قوره قالباغ/ ۴۶

قورلانزه/ ۲۱۲

قوره حه سن/ ۲۱۲/۲۰۷/۲۲

قورماتی کوروق/ ۶۸

قورس/ ۱۸۳

قورمه تییه کان/ ۱۱۷

قورفقاسی/ ۱۷۹

قوربه رتایی/ ۱۷۹

قورراغورول/ ۱۱۵

قورنه وی/ ۴۰۶

ک

ک. کراوزه/ ۷۷

کاپسا/ ۴۲

کاسییه کان/ ۵۶

کاکه یی/ ۸۴/۵۷

کامپانیلا/ ۷۷

کاتولیک/ ۲۵۴/۱۵۸

کاپیتانلیم/ ۳۱۹/۲۴۷/۹۸

کار توغیلی/ ۱۷۹

کارلوس تولیق/ ۳۱۱

کاسیق توروس/ ۳۶۱

کافکا/ ۳۶۶/۲۸۳/۲۸۲/۲۸۱

۳۶۵/۴۱۳/

کاهین/ ۲۰۵/۲۰۱

کارل کوروش/ ۳۲۰

کاکیشان/ ۳۰۲/۱۹

کوقمانیقون/ ۵۰

کراستایارسک/ ۵۲

کویمی/ ۵۰/۴۴/۴۳/۴۱/۳۲/۲۷

کرماشان/ ۱۸۵/۱۸۴/۱۶۲

کریلی/ ۱۴۹

کریستیه نسیئن/ ۱۴۸

کرمانی/ ۱۷۱/۱۵۵/۱۵۳/۱۴۱

کورنیس/۱۵۴	۳۳۹/۲۱۲/۲۱۱/۱۸۴/۱۸۳/۱۷۲/
کورنیانی/۱۸۲	کرواتی/۱۸۱
کومونه ی پاریس/۳۸-	کراتیلوس/۳۹۸
کوسمق/۲۰۲/۲۵۸/۳۱۱/۴۲۲	کومان/۲۳۹
کونتراستر/۲۹۷	کفری/۱۸۴/۱۶۲
کومپلنکس/۳۷۹	کلنسه/۲۵۲/۳۶۸
کونفوشیوس/۲۶۵	کولزیمو/۳۹۴
کوی/۱۹۸	کوبینم/۳۶۲/۳۶۳/۳۶۵
کوارى مه تین/۳۱۰	کوالیسقون/۲۳۱
کونسونانت/۲۰۴	کوروش/۲۰۴/۲۰۳
کوریا/۱۰۳/۱۶۶	کوفه/۲۶۷
کوکوک/۵۴/۳۳/۵۴/۱۶۱/۱۶۲/۱۷۱	کوردستان/۳۲/۳۶/۴۳/۵۳
۱۸۴/۲۰۸/۲۱۰-۲۱۲/۴۳۶/	۱۴۱/۱۳۴/۱۰۶/۸۳/۵۷/۵۰/
ککگامیش/۵۶/۲۸۹	۱۵۸/۱۵۷/۱۵۵/۱۴۹/۱۴۵/
ککبومرت/۵۷	۱۷۰/۱۶۳/۱۶۲/۱۶۱/۱۶۰/
کمال فوناد/۱۶۸	۱۹۵/۱۹۳/۱۸۴/۱۷۶/۱۷۲/
کمالیمست/۱۴۷	۲۱۱/۲۰۸/۱۰۷/۲۰۴/۱۹۷/
کنگوری/۱۴۱/۱۴۵/۳۱۵/۴۱۹	۲۷۱/۲۵۸/۲۵۷/۲۲۸/۲۱۲/
ککوبی/۱۷۲	۴۲۹/۳۰۰/۲۸۳/۲۷۹/۲۷۷/
ککری یوستامی/۳۳۹	۴۴۵/۴۳۲/۴۳۰/
ککریمخانی لک/۹۵	ککوبا/۱۶۶
ککلی/۱۸۳	ککویه (ککوی)/۱۷۱/۱۹۸
کککونیان/۱۸۲	ککومه لی خیل ککی سه رده تایی/۴۲
کککدیناره/۳۰۰	ککونه به ردین/۲۸/۲۹/۳۶/۴۳
کککساننیه/۲۵۴	۵۱/۵۰/۴۹/۴۷/
کککعنان مکککبه/۲۲۸	کککری زانیاری کورد/۱۴۴/۱۷۳/۱۷۴
کککندوله/۱۸۵	کککومه لی بوردجوا/۱۶۵
کککشاف/۱۸۶	کککلیکتیغیزم/۱۶۶

گريکي/۱۸۳	که شفوئز نوون/۱۹۳
گلياک/۴۷	که نيسه/۳۰۵
گوردجستان/۱۴۶/۶۸	که لوپستان/۳۴۳
گوردجي/۱۷۹	کيکي/۱۸۳
گويده لياڻي/۱۸۳	کيک کوبا/۳۷
گوردن/۳۷۵	کيتان/۱۰۷
گورديا چوڻ/۳۱۳/۳۰۳	کيهاني/۱۸۰
گوڻ مه زن/۳۳۴	کير ڪگارڊ/۳۵۹/۳۵۶/۳۶۷/۲۸۴
گوڻ خانہ/۴۰-۴۸/۴۷۸/۴۴۴	کيتري قاف/۳۰۱
گوراني/۱۴۱/۱۷۳/۱۸۴	په کيتي نووسه ران/۳۰۸
که نه کان/۱۰۷	
که رگر/۱۸۶	
که دجه وي/۱۶۷	

ڪ

ڪ. هيڙده ر/۷۷
ڪ. ڪير فينلي/۱۶۸
ڪ. د. نه فيڊوڻ/۱۱۲
ڪال/۱۰۷
ڪاوه ستيای/۸۳
ڪامري/۸۳
ڪالياني (غالياني)/۱۸۳
ڪادامه ر/۲۹۷/۴۱۰/۴۱۳
ڪاليله/۲۸۳
ڪايريل مارسيڙل/۳۳۹
ڪانفريند شووتز/۱۸۹
ڪرامشي/۳۳۰
ڪرده شتيخه/۳۳

ل

ل. شتيرنيه رگ/۴۷
لاتيني/۱۴۹/۳۳۷/۳۹۵/۴۰۱
لاتفياني/۱۸۰
لاي/۲۸۴/۴۶۰
لات/۴۴۳
لاپينيتس/۳۶۸
لاييك/۳۴۷/۳۵۷
لاجانگي/۰
لايش/۷۱/۷۳/۷۴/۷۴
لمبتون/۳۳۳

۲۹۹/۳۹۸/۲۹۷/۲۷۷/۳۷۶/
 ۳۱۲/۳۱۱/۳۱۰/۳۰۸/۳۰۰/
 ۳۳۱/۳۳۰/۳۲۰/۳۱۴/۳۱۳/
 ۳۴۶/۳۴۵/۳۳۷/۳۳۴/۳۳۳/
 ۳۵۱/۳۵۰/۳۴۹/۳۴۸/۳۴۷/
 ۳۵۷/۳۵۵/۳۵۴/۳۵۳/۳۵۲/
 ۳۷۵/۳۷۳/۳۷۰/۳۶۴/۳۶۲/
 ۳۸۶/۳۸۵/۳۷۹/۳۷۸/۳۷۶/
 ۴۲۵/۴۲۳/۴۲۰/۴۱۵/۴۸۷/
 ۴۶۰/۴۴۰/۴۳۹/۴۳۷/۴۲۶/
 ماچین/۱۲۲/۹۶/۴۵۳
 ماتریال/۳۴/۱۹۷
 مامووت/۴۲/۴۱/۳۵/۲۹/۴۳
 مامه‌شی/۲۱۲
 ماهیبت/۳۳/۲۵۰/۳۳۱/۳۴۵
 مارکسیستی روسی/۲۴
 مالچ/۱۷۸
 مام هه‌ژار/۱۴۴/۱۶۹/۴۳۱
 ماسی سقراتی/۱۴۸
 ماگدبورگ/۱۱۶
 مارکوس/۱۰۰
 ماریتو لومتی/۳۹۴
 مایا/۲۹۵
 مارکوزه/۴۲۹
 مارتن لوتەر/۳۸۲
 ماتئوریدییه/۲۵۴/۲۴۷
 مام شینگ/۲۷۳
 مالیکی/۲۵۴

لوی نه‌لقوسەر/۲۳۰
 لوپستان/۵۶/۲۴۳
 لوی/۱۶۲/۱۴۱/۱۸۴
 لوینان/۱۰۶/۱۱۶/۲۴۲
 لۆکریتیوس/۴۵۳
 لۆکا/۲۶۳/۳۳/۳۵۱
 لۆزان/۱۵۹/۱۶۰
 له‌کی/۱۷۲/۱۸۴
 له‌هیانی/۱۸۱
 لیوناردو دالینچی/۴۵۳
 لیجه/۱۸۵
 لیبیا/۲۴۲
 لیترخ/۱۶۸
 لینین/۲۴/۱۶۶/۲۹۹/۳۱۲
 لیئوانی/۱۸۰
 م.
 م. مۆسئیس هئیس/۲۵۸/۲۵۹
 م. صعین/۱۸۷
 ماردین/۱۸۳
 مارکس/۲۲/۲۳/۲۴/۲۵/۹۹
 ۱۰۳/۱۱۵/۱۳۸/۱۳۹/۱۶۶
 ۲۲۱/۲۲۲/۲۲۳/۲۲۴/۲۲۶
 ۲۲۸/۲۳۹/۲۴۰/۲۵۰/۲۵۱
 ۲۵۲/۲۵۶/۲۵۹/۲۶۱/۳۶۲

ماترياليستى دىيالىكتىك/۱۹۰

ماركس ھۆركىھامەر/۳۳۰

مىھمەد شەمسى ئازەرى/۲۴۲

مىھمەد/۶۷

مىھمەد غالى غەزنى/۴۳۱

مىھمەد مېھرى/۲۵۰

مىۋىناسىيى زىمان/۳۱۴

مىۋىسى بەردولرە/۲۶/۲۷/۳۲

مىرىم/۴۵

مىزغىدى/۳۸

مىسھەفا رەش/۱۴۸

مىستەفا/۱۱۵

مىستەفا كەمال/۹۳

مىستەفا جەۋادى/۱۸۷

مىنارەى چۆلى/۳۳۷

مىوحامىيىس/۳۶۷/۳۶۸

مىوقتەدىر/۲۷۰

مىوللەر/۱۶۸

مىۋىسل/۱۶۰/۱۵۹/۱۵۸/۱۳۱

مىۋىلەر/۱۶۱/۱۶۰/۲۰۶

مىۋىتەزىقە/۱۱۷

مىۋىتەزىقە/۲۵۴/۳۶۸/۳۴۷/۳۷۹

مىۋىتەزىقە دىن گۆيىك بەرى/۲۷۳

مىۋىجىتە/۲۵۴

مىۋىلەرى/۲۷۰

مىۋىلەردە/۲۰۱/۲۰۰

مىۋىلە/۱۸۵

مىۋىكى/۱۸۵

مىۋىتەبىيى/۲۰۶

مىۋىس مەرلۇقۇنى/۳۳۰

مىۋىگۈل/۱۷۸/۲۳۱

مىۋىدەكانى لايىتتۇز/۷۹

مىۋىتسكىۋ/۹۶

مىۋىتۇز/۹۳

مىۋىلىنى/۹۳

مىۋىتاينگى/۴۵۳

مىۋىتالە/۳۹۴

مىۋىتەنيتە/۵/۱۴۳/۱۴۴/۳۵۸

مىۋىتەنيتە/۳۶۳/۳۶۸/۳۷۱/۳۷۲

مىۋىتەنيتە/۲۸۰/۲۸۴/۲۸۵/۲۸۸/۲۸۹/۴۳۱

مىۋىتەنيتە/۵/۱۰/۱۴۳/۱۶۳

مىۋىتەنيتە/۳۵۹/۳۶۳/۳۶۴/۳۶۵

مىۋىتەنيتە/۳۶۶/۳۶۸/۳۷۲/۳۷۳

مىۋىتەنيتە/۳۸۳/۳۸۵/۳۸۸/۴۳۱

مىۋىتەنيتە/۸۳/۱۶۵/۲۲۸

مىۋىتەنيتە/۲۶۵/۲۳۳/۳۳۴/۳۶۱

مىۋىتەنيتە/۳۶۲/۳۶۸/۳۶۹/۳۷۲

مىۋىتەنيتە/۲۸۱/۲۸۴/۲۸۵/۲۸۶

مىۋىتەنيتە/۳۸۷/۳۸۸/۳۸۹

مىۋىتەنيتە/۲۵۴

مىۋىتەنيتە/۱۲۰

مىۋىتەنيتە(مامشە)/۲۲/۲۱۲

مىۋىتەنيتە/۵۷

مىۋىتەنيتە/۸۸

مىۋىتەنيتە/۱۸۳

مىۋىتەنيتە/۱۸۳

مەسعود خەمەرزادە ۱۶۸۰/	د.ج. و زین ۱۶۷/۱۹۲/۴۲۷
۲۰۳/۳۰۹/۳۰۰/	مەھریب ۲۴۲/
مەجەری ۱۷۸۱/	مەھدیر مەھیباسی ۲۶۶/
مەجری ۱۶۷/	مەنەن ۲۷۳۰-۳۸۰/
مەولانا خالید ۱۶۷-۱۳۴۰/	مەشکۆپ ۲۱۲/
مەم و زین ۱۶۶/	مەنە ۲۸/
مەلا مەسئەد فای بارزانی ۱۰۸/۱۶۱/	مەیتۆدی دیالیکتیکی ۲۱۰/
مەلای جزیی ۱۶۷/۱۴۱/	مەیزا ۲۰۷/۱۱۷/
مەولەوی ۱۴۱/	مەستیک ۲۶۵/۲۵۸/
مەدینە ۱۲۰/	مەسیتینە شۆپشگیتی ۲۶۶/
مەمالیک ۱۲۰/	مەھری ۲۷۰/
مەکە ۱۱۷/	مەللی ۱۸۳/
مەحمودی پسفانی ۲۶۶/۸۰/	مەیسر ۱۱۶/۱۰۶/۱۰۵/۵۴/۴۵/
۲۲۹/	۲۶۶/۲۴۷/۲۰۵/۱۲۰/۱۱۸/
مەحمۇخان ۴۱۴/	۲۷۸/۲۸۵/۲۸۰/۲۷۹/
مەمق ۴۱۴/	۴۵۲/۲۹۴/۲۹۳/
مەولانای زلمی ۴۵۹/	مەترا ۲۶۹/۵۶/
مەفەستۆفلیس ۲۹۰/	مەیدراشیل ۵۶/
مەولانا ۴۰۴/	مەتان ۵۶/
مەسئەوی ۴۰۴/	مەیزلۆتاما ۱۰۷/۱۰۶/۵۶/
مەنات ۴۴۲/	۲۸۵/۱۸۰/۱۴۱/
مەرگور ۲۹۵/	مەھریاد ئۆزەدی ۱۶۸/
م. پۆست ۳۶۶/	مەیتۆدسکی ۲۳۲/۱۵۱/۱۴۹/
مەلا نووری ۲۷۳/	۲۴۲/۲۳۹/۲۳۵/
مەھرەو کەرخ ۳۶۸/	مەیدەکان ۱۴۸/
مەرداس ۱۸۵/	مەیتۆلویا ۸۲/۸۱/
مەھاباد ۱۹۲/	مە سین ۱۰۷/
مەلیک فەیسەل ۲۰۷/	مەیشیل فۆکۆ ۲۸۵/

میتۆد / ۸۳ / ۳۵۲ / ۳۱۰
 ۴۳۹ / ۱۶۵ / ۴۸۳ / ۳۱۶ /
 مېتافېزىك / ۸۳ / ۷۶ / ۲۵۱ / ۹۴ /
 ۳۱۸ / ۳۱۳ / ۳۱۲ / ۲۶۴ / ۲۶۲ /
 ۳۶۲ / ۳۵۷ / ۳۵۱ / ۳۳۳ / ۳۲۹ /
 ۴۲۴ / ۴۲۱ / ۳۸۶ / ۳۷۱ / ۳۶۸ /

ئووسىنى مېتى / ۱۴۸ /
 ئوق / ۲۷۶ / ۲۹۰ /
 ئوقۇيى / ۱۸۱ /
 ئەررود / ۴۴۲ /
 ئەقش / ۲۷۱ / ۴۱۲ /
 ئەستورى / ۲۰ / ۲۵۴ /
 ئاسىرودىنى ئووسى / ۱۸۸ /
 ئاسر / ۳۷۰ /
 ئەرئىنى / ۱۶۷ /
 ئويەوى / ۱۱۸ /

ئەسىمى / ۸۰ / ۲۶۶ / ۲۲۹ / ۴۵۸ /
 ئەسىمى / ۸۰ / ۲۶۶ / ۲۳۹ /
 ئىچە / ۲۸۷ / ۴۱۰ / ۴۵۹ /
 ئېرلانا / ۲۸۱ /
 ئىھېلىست / ۲۸۱ / ۳۰۲ /
 ئىكولاس پۇلانزانس / ۳۲۰ /
 ئىازى بېرىك / ۲۵۰ /
 ئىيۇيۇك دەيلى قىرىيىون / ۲۲۱ /
 ئىگىيى / ۵۱ /
 ئىياندەرتال / ۲۷ / ۲۸ / ۴۰ /
 ۸۳ / ۵۳ / ۵۲ / ۵۰ / ۴۹ / ۴۲ /

ن

ن. مالىرانش / ۷۷ /
 ن. ئىكىمەت / ۲۶۶ /
 ئاكارچوونا / ۹۶ / ۹۷ /
 ئاخى / ۱۷۹ /
 ئازم قامەچى / ۱۱۴ /
 ئاسرى خوسرەو / ۳۹۶ /
 ئازائىكارى / ۴۱۰ /
 ئاسووت / ۳۶۴ / ۴۵۷ /
 ئاسر پور پېر / ۲۰۳ /
 ئارقەنایا ولىا / ۴۷ /
 ئاشائىياتا / ۵۶ /
 ئاتودالىست / ۷۶ /
 ئالى / ۱۶۶ / ۱۶۷ / ۱۹۸ / ۱۹۹ /
 ئازىزم / ۱۴۰ / ۲۹۷ /
 دحل / ۶ - ۴ /
 نىمىما / ۴۲۷ /
 نلم الكلام / ۱۵۳ /

و. بېوئاك / ۱۷۵ /
 و. فۇلكتەر / ۳۶۶ /
 وان / ۱۸۳ /

۱۱۶/وار	موبۋا تیتۆس/۴۵۳
۳۲۰/والتر بېنيامين	موگارت/۴۵۴
۱۸۲/ورمى	موبەل/۴۴۲
۱۴۱/ود فايى	موميرۆس/۲۸۲
۴۵۴/وينكلمان	مۆلدريخ تسوينگلى/۲۸۲
۲۲۲/ويىفاگا	مۆنرلرەي خورى/۱۹
	مەورامان/۱۵۲/۱۶۶۲/۱۸۵
	مەكارى/۱۲۸
	مەللاج-/۸۰/۲۶۸/۲۶۹-۲۷۰
	۳۲۹/۲۷۱/
▲	مەقەيەتى/۲۵۷
مايدالبيرگ/۲۶	مەخامنىشى/۲۰۴/۲۰۲
ماچەر/۱۱۵	مەكارى/۱۸۳
مانرى كرىن/۴۰۲	مەواپتر/۲۸/۱۴۶/۱۶۱/۱۷۱
ماپز/۴۶۰	۲۱۰/۲۰۸/۱۸۴/۱۷۴/۱۷۲/
مايدگەر/۲۸۱/۲۸۷/۴۱۰	۴۲۲/۴۲۰/۴۲۷/۲۷۲/۲۱۲/
۴۱۲/۴۱۱/	۴۵۰/۴۴۴/
مسين پىن/۱۰۷	مەلەبجە-/۱۷۰
مىلگات/۲۲۹	مەزار مېرد/۴۲/۵۲
مىنىستان(مىند)/۱۲۰/۱۲۱/۱۳۷	مىرۆگلىف/۵۴/۲۹۱/۴۴۴
۱۷۹/۱۷۸/۱۵۸/۱۴۹/۱۴۷/	مىمالايا/۲۹
۲۲۶/۲۲۲/۲۲۱/۱۸۶/	مىتى/۵۶/۱۸۰/۲۴۲
۲۸۵/۲۸۱/۲۸۰/۲۶۹/	مىرمىس/۷۸/۲۹۳/۲۹۴/۲۵۹
۴۸۲/۴۶۷/	۴۰۰/۲۹۹/
مورمن/۷۸/۲۹۵	مىلىنى/۱۸۲
مورمىزار/۷۸	مىتىت-/۱۸۰
مورون/۱۰۷	مىرش/۴۱۲
موسىل/۲۹۷/۴۱۰	مىرىنن/۴۵۴

۲۸۰/۲۶۶/۲۱۰/۲۰۲/
 ۳۹۵/۳۹۴/۳۹۲/۲۸۲/
 ۴۶۱/۴۵۳/۴۵۰/۴۰۰/۲۹۹/
 یونج تۆسمۆلصکی/۲۷
 یۆهان سکرت/۷۷
 یۆنسکر/۲۶۶
 یه کتاپه رستیی شه زه لی/۳۹
 یه زیدی/۱۴۸/۱۴۹
 یه زه/۲۳۹
 ۴۶۰/۴۵۴/۴۲۰/۳۸۴/۳۵۶/۳۵۱
 یه شار که مال/۲۶۱/۴۱۳/۴۱۴
 یه مه ن/۲۴۲

میرا کلیتوس/۴۵۲
 میرودم/۳۶۸/۲۸۴/۲۸۳/۳۶۸/
 میرمینۆتیک/۲۵۶/۴۰۰/۴۰۱/
 ۴۱۵/۴۱۴/۴۱۲/۴۱۰/۴۰۳/۴۰۲/
 میلاس/۳۸۲
 میپی/۲۸۱
 میندی لیفیر/۲۶۶/۲۶۲
 مینعی موکریانی/۱۹۲
 میتیستان/۲۴۲

ی

ی.گرتنه/۷۷/۱۵۴/۳۸۹/۴۵۲
 ی.ممینگوی/۳۶۶
 یارمانه کان/۱۰۷
 یاس/۳۹۷
 یاکوب بروکهارت/۳۸۱/۳۸۲
 یاسپه رس/۳۳۹
 یوونس عه مره/۷۹
 یوصفی قه ره باجی/۷۹
 یۆتوپیا/۳۰۲
 یورگن هایبرماس/۳۳۰
 یۆنان/۲۰/۲۶/۷۷/۷۸/۸۰/
 ۲۰۰/۱۴۲/۱۰۷/۸۷/۸۶/
 ۲۲۴/۲۲۲/۲۰۶/۲۰۵/۲۰۱/
 ۲۰۲/۲۸۵/۲۶۹/۲۵۸/

ژماره‌ی سپارښه له کتیبخانه‌ی نیشتمانی (۳۵۹) ی سالی ۲۰۰۳

